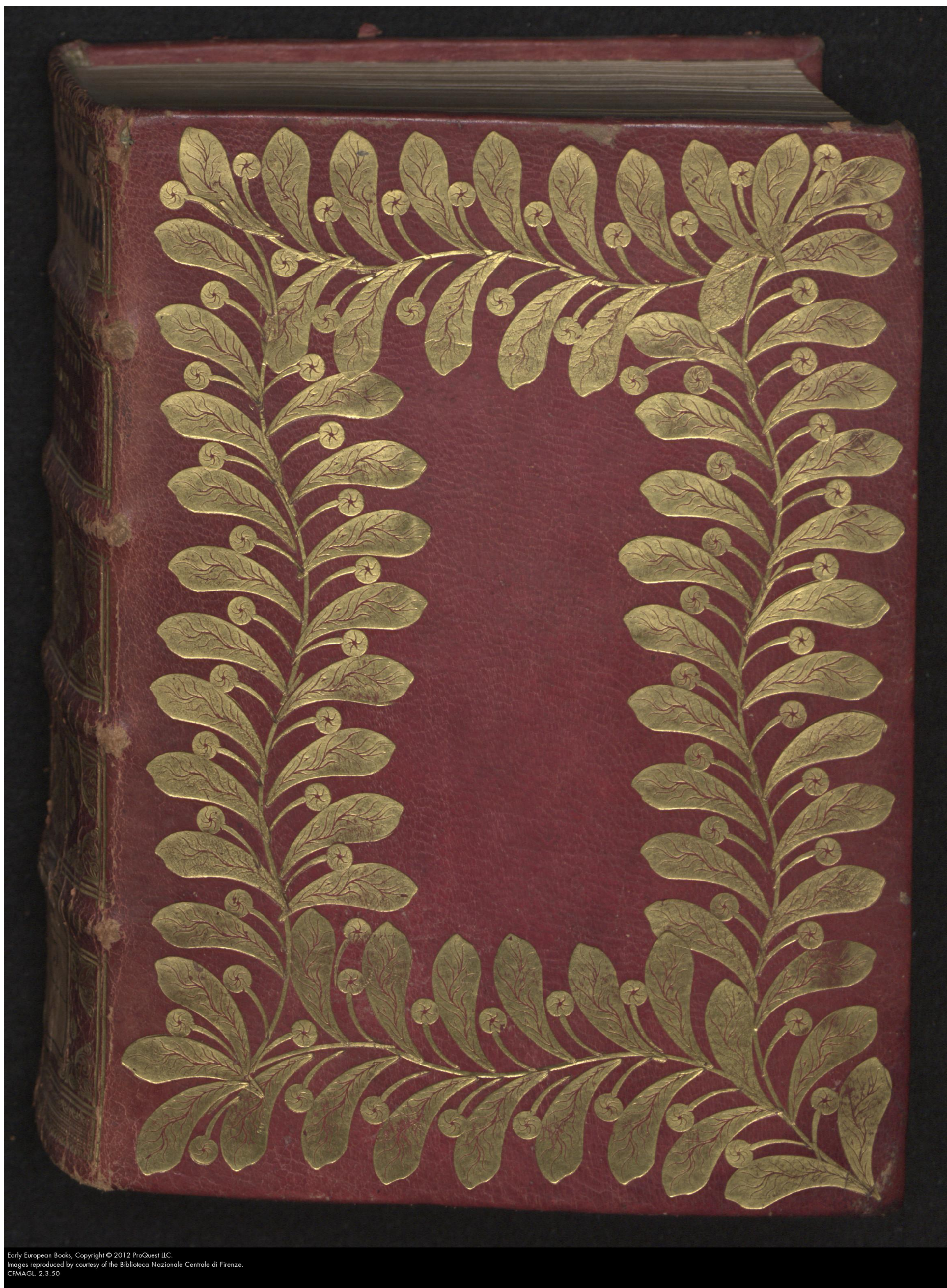
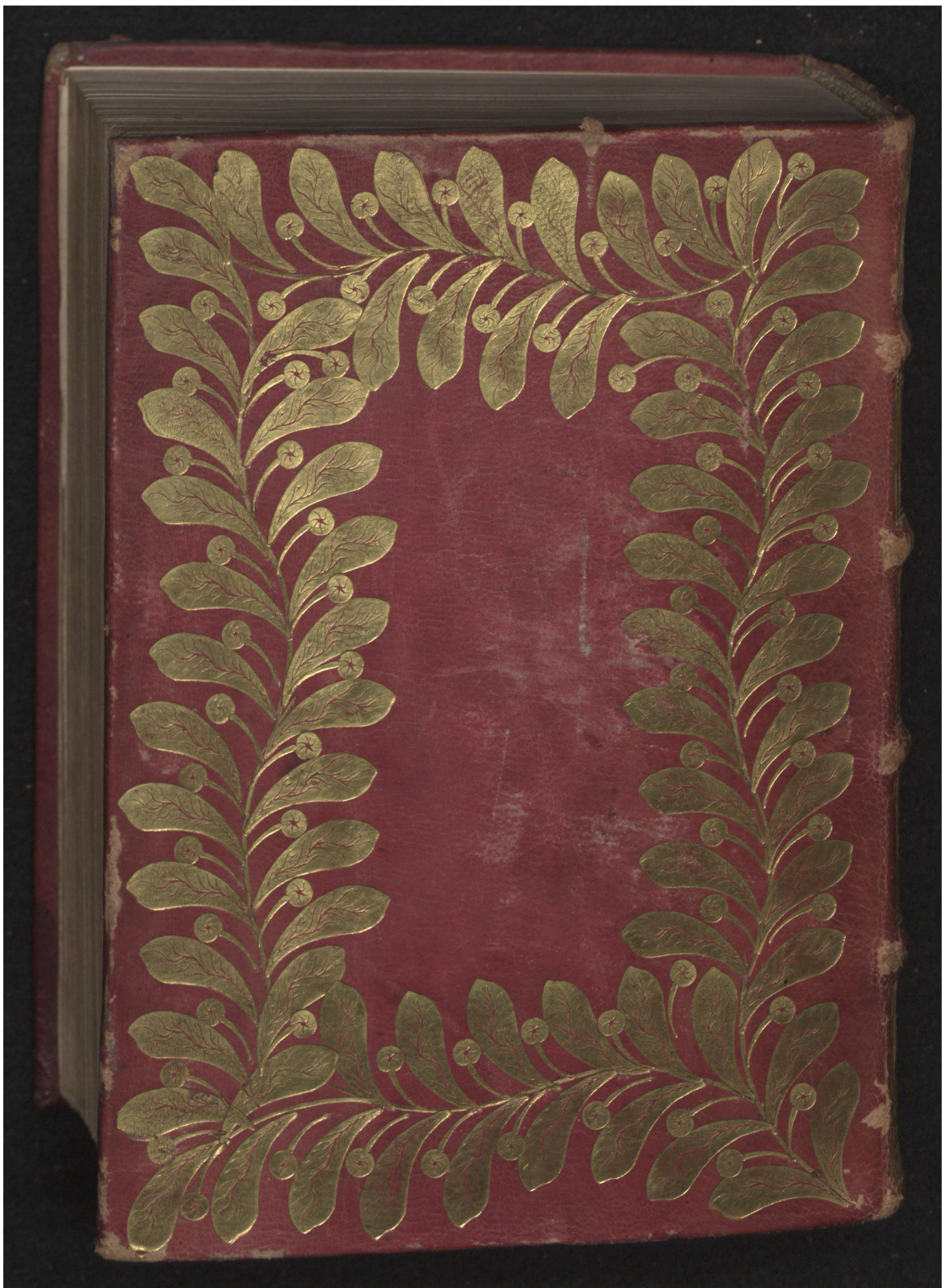
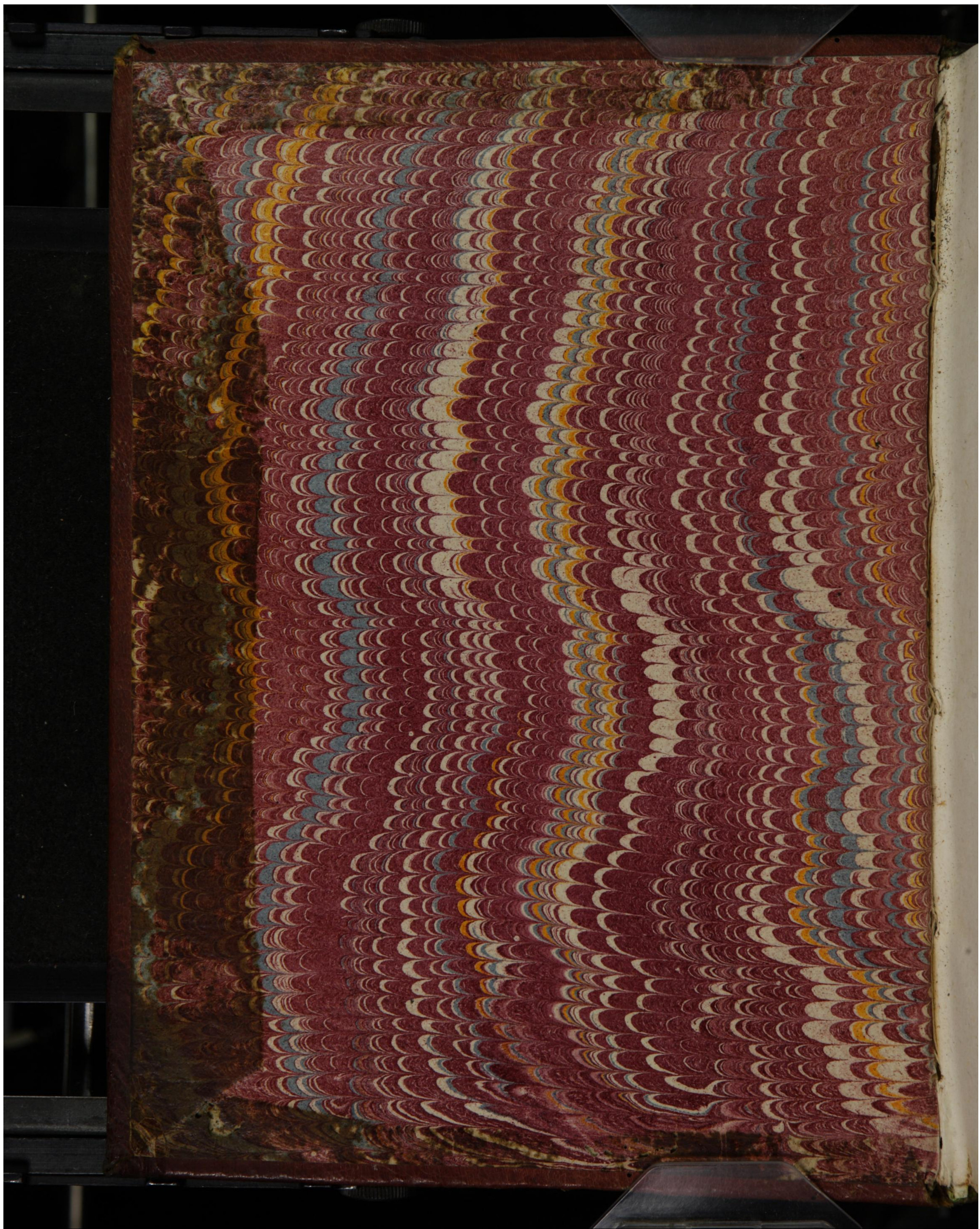

OCTAVII
FERRARII DE RE
VESTIARIA
II
5

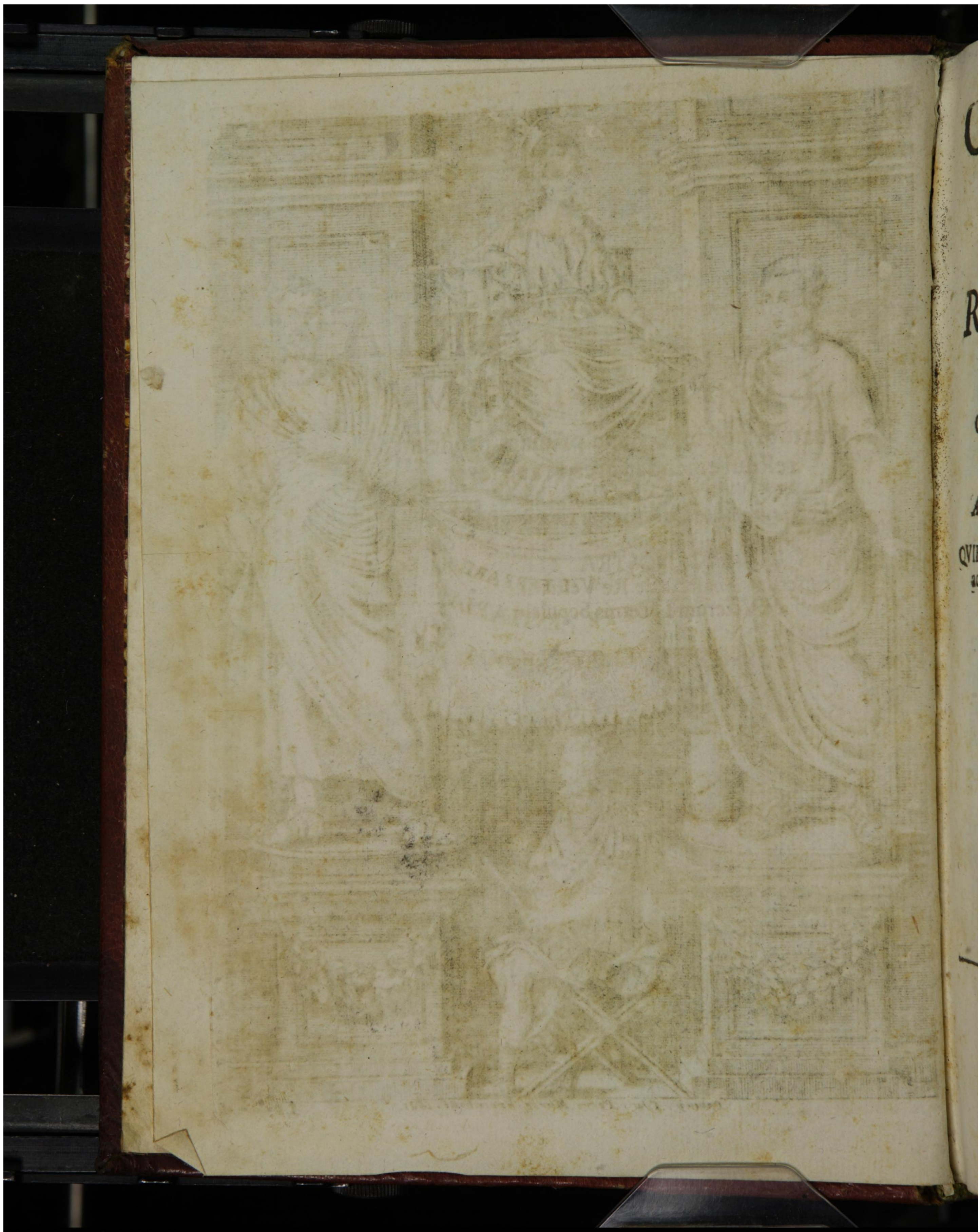

XXVIIII

FERRAR

OCTAVII FERRARII
DE RE VESTIARIA
LIBRI SEPTEM.
Patauij Typis Petri Mariæ Frambotti. 1685.
I. Ruphonus f.

OCTAVII FERRARII
DE
RE VESTIARIA
LIBRI SEPTEM:

Quatuor postremi nunc primum prodeunt:
reliqui emendatiores & auctiores.

Adiectis iconibus, quibus res tota oculis subijcitur.

QVIBVS IN HAC NOSTRA TERTIA EDITIONE
accesserunt Analecta de Re Vestiaria, & Dissertatio
de Veterum Lucernis Sepulchralibus.

PATAVII, MDCLXXXV.

Typis Petri Mariæ Frambotti.
Superiorum Permissu.

ILLVSTRISS. ET ERVDITISS. VIRO

D. ANTONIO MAGLIABECHIO

Serenissimi Magni Etruriæ Ducis Bibliothecario.

PETRVS MARIA FRAMBOTTVS F.

A est eruditionis tuæ celebritas, vt toto iam orbe spectatissima, omnes ad sui cultum alliciat; & à musarum censu alienum dijudicetur, quod tibi nō sit aliquo nexu coniunctum. Quid quid amanuensium præpete stylo descriptum, vel typographorum cura impressum temporis edacitatem elusit, aut nouo statu prodit in lucē, nocturna diurnaque manu versas, & calculum tuum tulisse, famæ & laudis maximum est incitamentum. Æmula ingenij voluntas doctrinam exæquat liberalissima propensione in scientiarum cultores magnis exemplis testatissima; qua fit vt præclari tum scriptores, tum typographi nominis tui splēdorem conatibus suis certatim adsciscant.

Par quidem sustinendo iudicio causa; non vnica tamen fuit, cur tibi inscriberem nouam editionem Ferrarij de Re Vestiaria: peculiaria nomina id cōsilium in animum intulere. Summa coniunctio gratiæ tibi fuit cum Ferrario, vsque dum inuida Mors ingens seculi decus, & bonarum artium incrementum terris eripuit, luctu non lenito ex reputatione ætatis, ad senium quidem deuexæ, sed ad cumulan-

das, ornandasque litteras nunquam effœtæ. Fato suo defuncti nomen pro veteri necessitudine colis, & edita, cum viueret, cōmentaria, pro tuo ingenio, pro scriptoris merito, constanti æstimatione, & laude prosequeris; vt tibi acceptissimum fore iure censeam, quod illius opus de Re Vestiaria, iterata licet fœtura, sub tui nominis patrocinio renasci voluerim.

Neque vero ex solo inter te, ea Ferrarium vinculo, tibi erat dicanda mea editio; verum etiam ex beneuolentia, qua me multiplicibus officiis deuinxisti. Cùm Florentiæ nomen auditum longe mihi coram venerari licuit, non es grauatus obscurum, & immerentem hominem in familiarium album referre, & præclaris effusæ mentis significationibus decorare, continuato fauendi studio, postquam tuo munere vsque ad inuidiam felix in patriam redij; idque ad extremam vitę lineam perennaturum, voti non spes modò, verum etiam fiducia est; quam grato animo alere, & augere mea quam maximè interest.

Hinc fuit, vt publicam testificationem meorum nominum in longiores moras produci noluerim, statim ac constitui Ferrarium de Re Vestiaria olim à Patre meo editum, iam nequicquam expetitum, hoc est sua claritudine laborantem luce redonare. Qua fronte tuum nomen præseferet liber, eadem exhibebit, & tuam cum Ferrario amicitiam, & tua erga me merita, tibi iucunda, mihi gloriosa conjunctione rerum, & nominum. Vale.

OCTA-

OCTAVIVS FERRARIVS
Lectori ſuo S.

I maiorum gentium Critici, atque harum literarum principes Lipſius, Caſaubonus, Salmaſius fidem ſuam aliquando liberaſſent, & quem toties polliciti fuerant Commentarium De Re Veſtiaria non inuidiſſent, ſuperſediſſem ipſe labore hoc, atque aliud interim promiſiſſem. Sed quoniam beati illi ante fatis, quàm ſtudioſorum voto debitum perſoluerunt, quæ diu in hanc rem commentatus ſum non vltra ſupprimere conſtitui, & pro viribus poſteritati conſulere.

Res ea quidem, ſi qua alia in tota vetuſtate, vt maximè vtilis, & iucunda, ita ardua in primis, atque obſcura, nondumque ſatis viris doctiſſimis explicata. Nam quæ ad hunc diem hoc argumento prodiere hiantes deludunt, cùmque auctores multum æſtuarint, grandia minati pro Romanis barbaros, ac peregrinos habitus obtrudunt. Lazari Bayſii conatus laudandus eſt, qui tamen ſi nihil aliud ſtatuam nobis pro togata palliatam dedit, traxitque in eundem errorem non paucos vix excuſandos, cùm in veteribus nummis, ac lapidibus tot togatæ appareant. Sigonius totus in hoc ſui diſſimilis eſt credo diſſentiendi ſtudio, & ne fieret acceſſio alterius.

Primus nugari deſiit iunior Manutius, quem maluerunt recentiores tranſcribere, quam laudare, non multum ſolliciti, ne quis manum iniiciat, cùm pridem doctorum monumenta iuventutis manibus incuria, ac torpor excuſſerit: dum noua ſectamur veterum incurioſi; Iamque idem fatum Manutii ſcripta premit, quod Beroaldis, Politianis, Domitiis, Vallisque, & reliquis nocuit, qui harum litterarum inſtauratores Italum nomen vltra Sauromatas porrexerunt; Quorum luminibus non tam offecit poſterior cura, quàm alienos fœtus ſibi ſupponendi mala libido, quibus vbi miram verborum volubilitatem non ſine lolligine, & repetitas ad faſtidium ſcriptorum ſententias addidere pro ſuis

ven-

venditant, atque ambitiosa commentariorum mole scriptores prægrauant, lectores absterrent, ijsque miraculo sunt, qui libros oculis metiuntur, titulorum periti, quique bibliothecas in ostentationem luxus exornant.

Neque hæc obtrectandi causa dicta velim, sed vt ipse quoque euincerer, quoties culpæ huius affinis forem. Ceterum Manutium non semel in hoc opere præluxisse initio profiteor, & cùm res poposcerit indicabo, nec alium quemquam honore suo fraudare animus est, per quem proficere licuerit. Neque etiam mihi tantum defero, vt magnis nominibus inseri velim, hisque optionem dari: sed id modo, vt quod illi vel altioribus curis districti omiserunt, vel fato intercepti ad exitum perducere nequiuere, supplerem ipse, qui sicut non tantum ingenij, at fortasse non minorem curam, certe iuvandi litteras studium non impar domo attulissem. Quantum porro illud sit Lector incorruptus iudicabit, & quidem minores sincerius. Nobis hercules ijdem fontes, vnde illi arua Musarum irrigarunt, patuere, & quidem pronius, ad quos illi digitum intenderant.

Quid porrò hoc argumento præstiterint, qui adhuc vitales auras carpunt, seque ac seculum exornare pergunt, in ipso opere apparebit. Neque ægrè laturos summos viros existimo, quòd sæpè ab ijs modestè dissentiam. Quam sibi veniam in alijs refellendis concedi illi postularunt, haud mihi denegatum iri certus sum. Ceterum nisi ingentia in me merita essent Francisci Putei Venetorum patronorum disertissimi, cuius domus perpetuum Musarum hospitium est, ac commune Prytaneum, hoc illi nomine plurimum deberem, quòd non pauca Romani cultus monumenta nondum vetustatis iniuria victa transmiserit, quo res ipsa sub aspectum caderet.

Hæc erant, quæ præfari necesse fuit, reliqua scriptorum solemnia, leniendo liuori, aut fascino depellendo ne tangam quidem. Ambitiosi simul est, & meticulosi ægros oculos, ac municipalem rubiginem expectare, aut reformidare. Nimis preclare mecum actum crederem, si hæc inuidia digna viderentur. Lector

Viue, vale; Si quid nouisti rectius istis,
Candidus imperti: si non his vtere mecum.

VLPIANVS D.
DE AVRO ET ARGENTO LEGATO.

VEſtimentorum ſunt omnia lanea, lineaque, vel ſerica, vel bombycina, quæ induendi, præcingendi, amiciendi, inſternendi, inijciendi, incubandive cauſa parata ſunt: Et quæ his acceſſionis vice cedunt, quæ ſunt inſtitæ, picturæ, clauique, qui veſtibus inſuuntur. Veſtimenta omnia aut virilia ſunt, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiarica. Virilia ſunt quæ ipſius patris familiæ cauſa parata ſunt, veluti togæ, tunicæ, palliola, veſtimenta ſtragula, amfitapa, & ſaga, reliquaque ſimilia. Puerilia ſunt, quæ ad nullum alium vſum pertinent niſi puerilem, veluti togæ prætextæ, aliculæ chlamydes, pallia quæ filijs noſtris comparamus. Muliebria ſunt, quæ matrisfamiliæ cauſa ſunt comparata, quibus vir non facile vti poteſt ſine vituperatione, veluti ſtolæ, pallæ tunicæ capitia, zonæ, mitræ, quæ magis capitis tegendi, quam ornandi cauſa ſunt comparata, plagulæ, pænulæ. Communia ſunt, quibus promiſcuè vtitur mulier cum viro: velut ſi eiuſmodi pænula palliumve eſt, & reliqua huiuſmodi quibus ſine reprehenſione vel vir, vel vxor vtatur. Familiarica ſunt, quæ ad familiam veſtiendam comparata ſunt: ſicuti ſaga, tunicæ, pænulæ, lintea veſtimenta, ſtragula, & conſimilia.

INDEX CAPITVM
LIB. I.

35 Tuni-

LIB. II.

LIB. III.
DE TVNICA.

OCTA-

OCTAVII FERRARII
DE RE VESTIARIA
LIBER PRIMVS.
QVI EST DE TOGA.

Toga: τήβεννος: περιβόλαιον. *Vestimenti genus fuisse rotun-dum, ac clausum. Cap. I.*

TOGA, Romanum tegmen, ipsis Quiritibus longè vetustior scriptoribus perhibetur. Nam circummeasse a Pelasgis ad Lydos, a Lydis ad Romanos auctor est Tertull. de Pallio: & cum Suida Artemidorus eius originem ab Temeno Arcade deducunt, qui ad Ionii maris accolas nauigans primus
eo modo chlamydem induit, à quo indigenæ edocti eadem ra-
tione habitum suum composuêre, vestemque Tebennam cor-
rupta voce à Temeno appellarunt. Verba Artemidori sunt lib.
II. cap. III. prout ea viri doctissimi ad Tertullianum emen-
darunt. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ ἡ Ρωμαϊκὴ, ἐσθὴς, ἣν νῦν τήβεννον καλοῦσιν
ἀπὸ Τημένου τοῦ Ἀρκάδος, ὃς πρῶτος τὴν ἑαυτὸν χλαμύδα τοῦτον περιε-
βάλετο τὸν τρόπον εἰσπλεύσας κατὰ τὸν Ἰόνιον κόλπον, καὶ ὑποδεχθεὶς
ὑπὸ τῶν ταύτῃ κατοικούντων, ἀφ' οὗ μαθόντες καὶ οἱ ἐγχώριοι τὸν αὐ-
τὸν ἐσκευάσαντο τρόπον, καὶ ἐκάλουν τὴν ἐσθῆτα Τημένιον ἐπώνυ-
μον Τημένου τοῦ εὑρόντος, ὕστερον δὲ χρόνῳ παραφθαρὲν τὸ ὄνομα τή-
βεννος ἐκλήθη. *Eadem significat, & vestis Romana, quam nunc
Τήβεννον vocant à Temeno Arcade, qui primus suam chlamydem
hoc modo circumdedit cum per sinum Ionium nauigaßet, & ab
his, qui istic habitant susceptus eßet, à quo indigenæ edocti eodem
modo aptarunt, & vestitum Temenium vocauerunt à Temeno
inuentore, verum secutis temporibus corrupta voce Tebeanus
appellatus est.* Ab huc igitur Temeno Arcade Τημένιον, mox

Τήβεννον togam dixere. Heſychius Τήβεννος εἶδος περιβολαίε παρὰ Ρωμαίοις. Vbi doctiſſimus Criticorum Περιβόλαιον appellat, quemadmodum Artemidorum voce περιεβάλετο vſus eſt, quod nempe toga, vt dicemus, ita inijceretur ſiue circumijceretur, vt totum corpus inuolueret. Etymologo Τήβεννος dicitur Regium geſtamen. Sed ſi Romani Reges excipiantur nullus exterorum Tyrannorum toga vſus reperietur, niſi ex dono Pop. Romani, aut eius imitatione. Malè itaque ex Polybio apud Athenæum id firmare docti conantur, qui Antiochum Epiphanem memorat depoſito Regio cultu amictum toga forum circumire ſolitum. Πολλάκις δὲ καὶ τὴν βασιλικὴν ἀποθέμενος ἐσθῆτα τήβενναν ἀναλαβὼν περιῄει τὴν ἀγοράν. Id enim & præter morem fuiſſe notat Polybius, & ad imitationem Romanorum feciſſe ſubijcit. Καὶ καθίσας ἐπὶ τὸν ἐλεφάντινον δίφρον κατὰ τὸ παρὰ Ρωμαίοις ἔθος.

Togam ergo Romanorum geſtamen fuiſſe nemo eſt qui ignoret: ſed quæ eius forma, quodque a Græcanico pallio diſcrimen viri doctiſſimi delitigant, nec ſatis rem expediunt. Gloſſæ Veteres Perſij. *Toga eſt purum pallium forma rotunda & fuſiore, atque inundante ſinu*. Manutius in quæſitis Veſtimenti genus fuiſſe cenſet a ſummo ad imum clauſum nullis manicis, quodque totum corpus tegeret, & inuolueret. Contra Sigonius in lib. de Iudicijs Togam apertam fuiſſe contendit, & quadratam. Quòd Athenæus lib. v. narret Romanos in Aſia, vt vim Mithridatis effugerent ad Templa confugiſſe, & quadratis veſtimentis abiectis pallia ſumpſiſſe. Ea autem quadrata veſtimenta fuiſſe Togas Cicero indicare videtur pro Poſthumo. *P. Rutilium facilius inquit, neceſſitatis excuſatio defendet, qui cum a Mithridate Mytilenis oppreſſus eſſet, crudelitatem Regis in Togatos, veſtitus mutatione vitauit. Ergo ille P. Rutilius, qui documentum fuit hominibus noſtris virtutis, antiquitatis, prudentiæ, ſoccos habuit & pallium*. Ex quo colligit Sigonius quadratam togam fuiſſe, eandemque apertam ex eo contendit, quòd Val. Maximus lib. III. de Naſica in Gracchum impetum facturo loquens ait, *eum læuam manum apertæ togæ circumdediſſe*.

Nihilo.

Nihilominus Togam vestimentum clausum, & rotundum fuisse, quodque vno iniectu corpus inuolueret, multa sunt quæ conuincunt. Primum antiquæ statuæ, veteresque nummi talem Togæ formam oculis subijciunt, quæ licet satis id superque comprobent, argumenta tamen non leuia adijciemus. Quod enim primo loco a Manutio affertur, nullius momenti est, qui existimat ita clausam togam fuisse, ut a summo ad imum nullam scissuram habuerit, & proinde ait, *indecorum visum esse pectus nudum patuisse*. Hoc enim omnino falsum est; Nam licet Togæ vt dicemus rotundæ & per imum ambitum essent conclusæ in superiori tamen ora ad ceruices laxè patuisse necesse est, tum vt dextrum brachium exereretur, tum vt claui in tunica Equitum, & Senatorum apparerent, vt in statuis togatis videre est. Plutarchus etiam in Coriolano tradit, consueuisse Magistratum petentes sine interiori tunica in forum opertos toga descendere, vt qui cicatrices haberent signa fortitudinis aperirent; quod fieri minime potuisset, si per totum clausa toga fuisset, & ceruicibus adstricta.

Illud ergo potiùs quod idem Manutius vidit, cum antiquissimi Romanorum vt tradit Gellius l. VII. nullis tunicis vterentur, solisque togis amicti incederent, nisi Togæ a pectore ad ima clausæ fuissent, nihil velando pudori reliquum fuisset: idem dicendum de petitoribus, quos solis togis amictos in campum descendisse tradit ibi Plutarchus, siue vt cicatrices aduerso pectore ostenderent, siue ne pecuniam ad suffragia mercanda tunica occultarent, siue vt supplicarent humiliùs. Et quamuis cùm solas togas Romani induerent etiam campestribus velando pudori succincti essent (quod de Catone tradit Pædianus pro Scauro, quem locum infra examinabimus,) id factum est, non quòd toga aperta esset, sed cum sinistro brachio læua eius pars subduceretur, ne aliquid Romano pudori deperiret.

Hinc est quod Cæsar infestis coniuratorum pugionibus petitus togæ sinum sinistra manu ad ima crura deduxit, *quò*, vt ait Tranquillus, *honestius caderet*: quod frustra fecisset, si

toga fuiſſet aperta; Obtendit ergo ſinum, ideſt læuam togæ partem brachio ſubductam demiſit ad pedes, ne dum moribundus prolabitur, tunica, quæ tunc ferè ad medium crus pertinebat, nullis etiam tunc fœminalibus, aut braccis, eas partes denudaret, quæ numquam ſatis obuelantur. Poſtremò Quintilianus lib. xi. cum cultum Oratoris deſcribit, *Siniſtrum brachium eò vſque alleuandum* docet (nempè ſub toga clauſa latens, nam dextrum ſupernè exerebatur) *vt quaſi normalem angulum faciat, ſuper quod ora ex toga duplex* (ideſt hinc indè brachio pendens) *æqualiter ſedeat*. Cui hæc non ſufficiunt ſubiectas Togatorum imagines accuratè perluſtret, & oculis ſuis credat. Primum monumentum Romæ extat, idque accurate delineatum tranſtulit in Itinerarium ſuum Abrahamus Ortelius adiecta Inſcriptione.

Q. FVRFANIO . C. F. NIGRINO.	FVRFANIAE . FLORAE
PROC. FABRORVM.	CONIVGI . SANCTISSIMAE.
VIXIT . ANN. XXIV. M. VII.	VIXIT . ANN. XXII. M. III.
SEX. FVRFANIVS. TYRANNVS.	

HER. FVNER. ET AR. FECIT. III. ID. APRIL.
M. AIMILIO . II. ET MVNATIO . PLANCO . COSS.

Quod indicat hoc monumentum poſitum Anno ab v. c. DCCXII. primis Auguſti temporibus, vt appareat qualis togæ geſtandæ modus illo æuo fuerit. Altera ſtatua togata viſitur in Atrio Palatij Veneti ad partem dextram Horologij, media inter duas palliatas, quarum altera capiti incumbit, altera pedibus ſubiecta eſt. Fortaſſe Ciceronis: certe Oratoris, quod libelli in dextra indicant, & libellorum theca ad pedes ſtatuæ. At nummos veteres e Cimelijs Caroli Stephani Littæ Mediolanenſis V. C. deprompſimus, cuius præclaro nomine operis veſtibulum colluſtraſſe iuuat.

Tabula. I. II. III. IV.

Sigo.

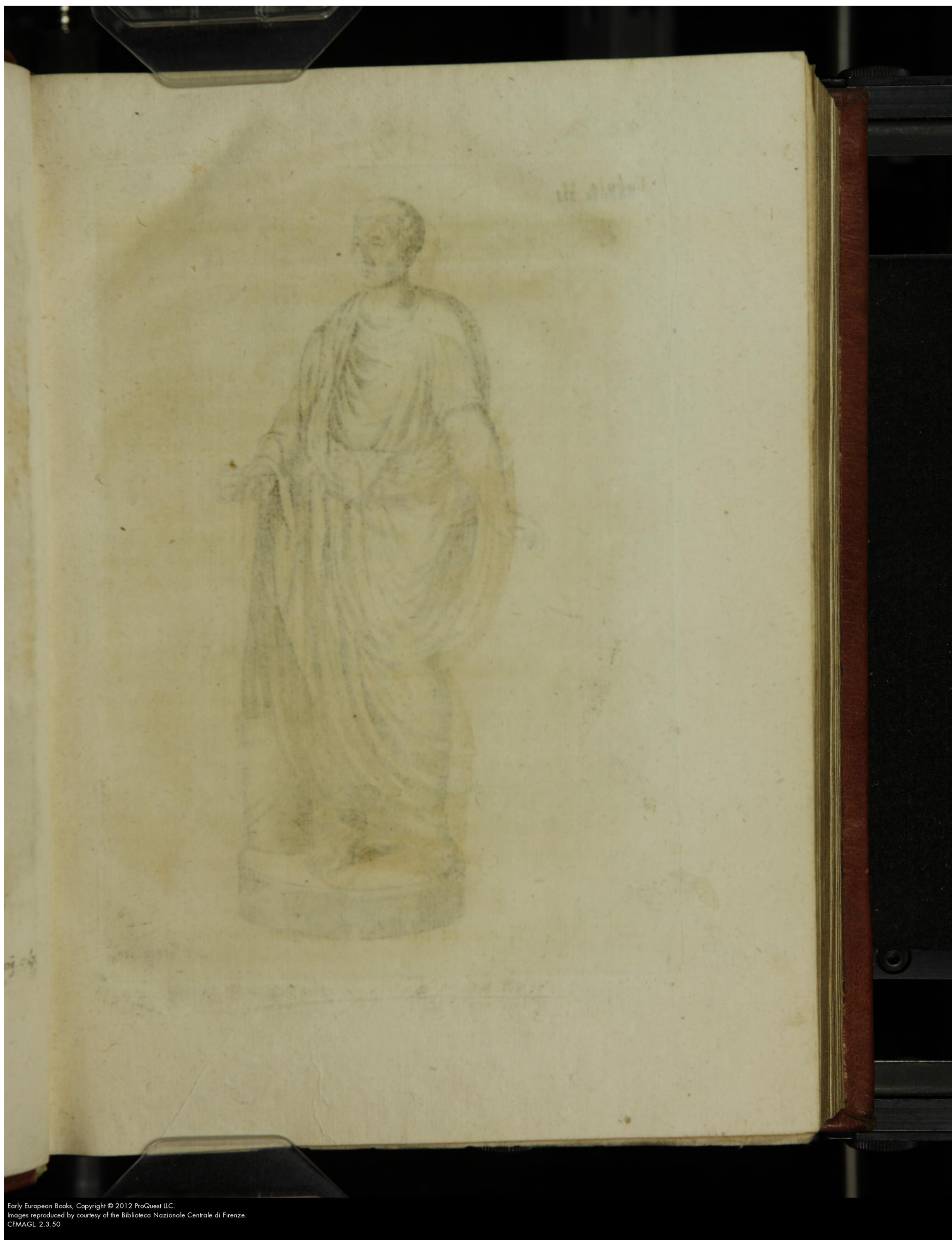

Tabula I.
Q. FVRFANIO . C . F .
NIGRINO
PROC . FABRORVM .
VIXIT . ANN . XXIV M VII
FVRFANIAE . FLO .
RAE . CONIVGI .
SANCTISSIMAE
VIXIT . ANN . XXIII . M III
SEX FVRFANIVS . TYRANNVS .
HER . FVNER . ET AR . FECIT . III . IDVS . APRIL
M . AIMILIO . II . ET . MVNATIO . PLANCO . COS .
Jo. Georg. f.

Tabula II.

Romæ in Aedibus Cesiorum

Io. Georg. sculp.

Tabula III

Jo. Georg. sculp.

Tabula IV.

M. Aurelij.

Plautillæ.

Titi.

Domitiani.

Sigonij opinio refellitur Togam quadratam censentis Athenæus explicatur. Cap. II.

EX his quæ supra adduximus satis liquidò apparet, Togam vestimentum fuisse clausum, & rotundum. Nam Marcelli Donati opinio censentis partim quadratum esse, partim circulare, vt mitissimè dicam ridicula est. Sed fuisse quadratum ex Athenæi loco laudato Sigonius contendit, quod ante notauerat Victorius l. xix. Variarum. Vbi Athenæus sæuitiam Mithridatis in togatos commemorans, ait Romanos ab ipso oppressos in Asia quam occupauit, aut ad simulachra Deûm confugiendo, aut quadratis vestimentis abiectis ad pallia redeundo, antiquasque patrias iam relictas ab ipsis agnoscendo vitam conseruasse. Sed diligentius Athenæi locum expendenti mihi manifesto apparet, non modo interpretem Dalechampium, sed summos viros Victorium, ac Sigonium aliquid humani passos esse; Verba Græci scriptoris hæc sunt. τῶν δὲ ἄλλων Ῥομαίων οἱ μὲν θεῶν ἀγάλμασι προσπεπτώκασι, οἱ δὲ λοιποὶ μεταμφιεσάμενοι τετράγωνα ἱμάτια τὰς ἐξ ἀρχῆς πατρίδας πάλιν ὀνομάζουσι. Quæ sic verterunt docti viri. *Romanorum quidem alij ad simulachra Deum confugerunt: alij mutata veste quadrata patriam quam principio gestabant nunc rursus induunt.* Perperam & contraria planè sententia. Sic enim vertenda erant. *Alij quidem ad simulachra Deum confugerunt: alij togam vestimentis quadratis mutantes: siue, deposita toga pallia sumentes priorem quisque patriam fatentur.* Nam μεταμφιέννυμαι, & μεταμφιάομαι est vestibus exutum alias induere, ita μεταμφιᾶσθαι τετράγωνα ἱμάτια est deposita priori veste, idest, toga, quadratum pallium induere. Lucian. τὴν πορφυρίδα μεταμφιέσομαι, *relicto pallio philosophico, purpuram induar.* Et Socrates lib. III. cap. XXIV. Hist. Ecclesiast. οἵ τε τριβωνοφόροι τοὺς τρίβωνας ἀπετίθεντο, καὶ εἰς τὸ κοινὸν σχῆμα μετημφιέννυντο. Loquitur de Philosophis qui extincto Iuliano deposito tribonio communem habitum resumpsère. Ergo μεταμφιεσάμενοι τετράγωνα ἱμάτια est, mutãtes togas quadratis palliis, siue quadrata vestimẽta resumẽtes, & ita vt dicã, mutantes ro-

tunda

tunda quadratis; siue vt simpliciùs, quadrata vestimenta in-
duentes. Idque miror a Magno Casaubono prætermissum,
cum tamen vltimorum verborum ἐξ πατρίδας veram interpre-
tationem solus attulerit, *priorem quisque patriam fatentes*;(sci-
licet vestitu,) nec omiserit notare, Τετράγωνα ἱμάτια esse Græ-
corum, non Romanorum, adductis in id Appiani verbis ci-
uil. lib. v. ἀφέλξαν ἢ ἰδιωτικὴν αὖθις ἐξ ἡγεμονίας, καὶ σχῆμα τε-
τράγωνον ἔχων καὶ ὑπόδημα Ἀττικόν. *Simplicitatem vero priuati hominis rursum ex ducatu, & habitum quadratum habens, & calceamenta Attica.*

Docti Viri opinio de Vestimentis quadratis expenditur. Cap. III.

ATHenæi locus monet me, vt de vestimentis quadratis aliquid adijciam: quia quid ea fuerint, inter eruditos minimè conuenire video. Vir doctissimus in Notis ad Tertull. Pallium per hoc rectè Togam à Græcorum pallio distinguit, quod illa clausa, & rotunda, hoc apertum, & quadratum fuerit. Vestimentum autem omne apertum quadratum intelligi vult, quod nempe quatuor angulos habuerit; Angulos vocat extremam vestis partem vbi aperta est, quæ in acumen desinit, vt scilicet duo anguli in ima ora vestis, duo in summa fuerint, qualia nunc vulgo pallia gestantur. Tale non modo Græcorum pallium fuisse, sed & matronarum pallas, virorumque Chlamydes, ac Romana paludamenta.

Hanc opinionem nititur conuellere Kercoetius, neque tamen quid vestimenta quadrata fuerint exponit. Eidem opinioni ne ipse adhærescam, illud in causa est, quod adduci non possum vt credam, omne pallium, seu vestimentum apertum fuisse quadratum. Frustra enim quadrati pallij mentio apud scriptores extaret, si omne pallium hac forma fuisset. Nam præter Festi locum de Ricinio allatum a Kercoetio: Petronius. *mox incincta quadrato pallio cucumam ingentem foco apposuit.* Quo loco interpretes nihil sani afferunt. Si pallium omne tam virorum, quam mulierum quadratum fuit & aper-

tum

tum Enothea more reliquarum quadratum pallium habere debuit: satis ergo fuisset dicere pallio incinctam fuisse, si omne pallium quadratum fuit quemadmodum, & frustra quis toga rotunda indutus diceretur cum omnes togæ tales essent; Sane pallas, idest vestem superiorem mulierum, quæ & pallium dicebatur, apertas fuisse si nihil aliud veteres statuæ ostendunt. Si ergo omne vestimentum apertum etiam quadratum fuit pallium muliebre quod apertum erat, etiam quadratum fuisse necesse est. Duo ergo notasse videtur Petronius, quod pallio cincta esset, cum tamen pallium non cingeretur; deinde, quòd quadrato, & fortasse sacrorum quæ parabat peculiari. Sanè veteres omne vestimenti genus pallium dixere, quam apertum, tam clausum, vt toga *pallium rotundum* Isidoro dicatur, nihilominus propriè ac simpliciter communique loquendi vsu pallium accipitur pro Græco indumento, vt a toga distinguitur. Hinc *transire a toga ad pallium*, *& palliatum incedere*: vt quoties quadrati pallij mentio incidit, non pro vt a pallio rotundo, idest toga distinguitur accipiendum sit, sed a pallio quod minime quadratum fuit. Sagum etiam vestimentum apertum fuisse constat, quare horum sententia & quadratum. At qui Isidorus lib. XIX. c. XXIII. Linnas Gallorum vestes saga quadra appellat: frustra, si talia omnia saga fuissent. Idem cap. XXIV. *Sagum autem Gallicum nomen est: dictum autem sagum quadrum, eo quod apud eos primum quadratum, vel quadruplex esset.* Et cap. XXV. *Palla est quadrum pallium muliebris vestis.* Ac ne quis hoc positum ad distinctionem stolæ, siue cycladis putet, quæ rotunda, hæ tunicæ fuere non pallia. Si ergo omnia pallia aperta quadrata, satis fuisset pallam pallium appellare, illico enim quadratum intelligeretur.

Pallia quæ a nobis gestantur, quadrata esse contendunt, sed si formam eorum attendamus, non tam quadrata, quam semirotunda apparebunt, & si qua parte patent consuantur, rotunda efficientur vt si quis cycladem muliebrem in anteriori parte discindat istorum sententia ex rotunda quadratam efficiet, & cum libuerit refinget rotundam. Præterea si

omnia

omnia pallia fuere quadrata, quod inter vulgare pallium, & philosophicum discrimen fuit? Nam distincta fuisse, non est dubitandum: & præcipuum Philosophiæ insigne cum pera, ac barba pallium olim fuit. Non enim sola materiæ vilitate, aut colore distinguebatur, quod philosophicum tribonium rude, ac detritum palliastrum esset, & fermè pullum, alioqui pauperes ac plebei, & quicumque exoleto pallio incessisset, pro philosopho habitus fuisset; Forma ergo, non materiæ vilitas, aut color vestimenta distinguit: atqui forma eadem omnino fuisset, si omnia pallia quadrata fingamus.

Noua opinio de vestimentis quadratis affertur. Quod inter vulgare pallium, ac Philosophicum discrimen fuerit. Cap. IV.

VT igitur & ipse quod sentio expromam, vestimenta quadrata illa tantum fuêre, quæ ex duabus plagulis confecta erant, quarum vtraque quadrata erat, hoc est, quatuor angulos habebat, fibula autem in humeris nectebatur, atque ita hinc inde a lateribus aperta quales Diaconorum sacris operantium vestes visuntur. Tales veterum Carthaginensium tunicas fuisse Tertullianus tradit & *quadrangulas* appellat, non quod in medio apertæ essent, alioqui vel corpus renudassent, vel alijs interioribus tunicis iniectæ fuissent, sed quod ex duabus quadratis partibus confectæ, & à lateribus apertæ (non quales ætate Tertulliani gerebantur rotundæ & clausæ) quadrata iustitia starent, idest æquali vtriusque plagæ ora, nec cingulo inæqualiter suspensæ, vt rectè doctis obseruatum.

Quare non aliud discrimen inter vulgare pallium ac philosophicum fuisse videtur, quam quòd vulgare quadratum fuit, quod ex duabus plagulis confectum fibula in humeris nectetetur: at Philosophicum fusius, ac semirotundum ad instar nostri, quod nempe & reiici in humerum poterat, & duplicari totumque corpus inuoluere, quod a Cynicis fiebat, licet sola materia diuersum pallium reliqui Philosophi gesta-

rent, & ideo Iuvenalis dixit Cynica dogmata *Stoicis sola tunica distantia*. Nam in pallio conueniebant: tunicati Stoici, Cynici ἄχιτονες, vt iidem obseruarunt. In hoc autem pallio Philosophico opus fibula non fuit, alioqui nec reiici in humerum, nec duplicari potuisset, vulgare pallium quadratum, quod infibulatum nec reijciebatur in humerum, nec duplicabatur. Tales, aut non omnino dissimiles lacernæ, ac chlamydes Romanorum fuerunt, quadratæ nempè, & a latere apertæ, licet breuiores & vt plurimum non totam partem anteriorem operirent. Et ideò a veteri Interprete Persij lacernæ, ac pænulæ pallia dicuntur ad illud, *Scis comitem horridulum trita donare lacerna*. *Scis* (inquit) *birrum attritum comiti condonare. Lacerna pallium fimbriatum, quod olim soli milites velabantur. Penula, pallium cum fimbrijs longis.*

Coniecturam nostram, quod vulgare pallium ita quadratum fuerit, vt quatuor in imo angulos habuerit, & propterea ex duabus partibus confectum quales Diaconorum vestes, illud iuuat, quod similia Iudæorum, ac Græcorum pallia docti tradiderunt. Atqui pallium Iudaicum quatuor in imo angulos habuit. In illis enim ex Dei præcepto fimbrias & vittas hyacinthinas gestabant. Num. xv. *Loquere ad filios Israel, & dices ad eos, vt faciant sibi fimbrias per angulos palliorum ponentes in ijs vittas hyacinthinas, quas cum viderint recordentur omnium mandatorum Domini*. Eas fimbrias etiam Christum Dominum gestasse verisimile doctis videtur, *quod venerat legem non soluere, sed adimplere*. Gestari has hodie a Iudæis docet Serrarius, cuius narratio nostram de quadratis vestimentis sententiam maxime confirmat. *Exiguam enim vestem habere eos tradit, gentis characterem & insigne, quæ quadrata sit & dorsum pectusque tegat, a lateribus aperta, vt cilicia quædam esse solent. Ex imis quatuor vesticulæ huius angulis pendere chordulas totidem, in quarum singulis nodi quinque ad quinque Moysis librorum, vt aiunt, memoriam*. Præterea Epiphanius hæresi XV. cuius locum attulit Kercoetius, ait *in scribarum pallio quatuor angulos fuisse, a quibus mala Punica penderent*, quæ certè in imis angulis fuere, & non ad ceruicem, nam

in veste pariter Pontificali in ima ora mala Punica appensa erant. Verba Epiphanii sunt: ῥοΐσκους γὰρ τίνας ἐπὶ τὰ τέσσαρα πτερύγια τοῦ ζίβωνος ἕκαστος εἶχεν. Ex quo tamen male colligit Kercoetius, ideo pallium illud Græcanici dissimile fuisse, *quod ad latera scissum & apertum fuerit*: nam non aliter quadratum esse potuit, & quatuor angulos habere.

Scio posse hic mihi pallium obiici, quod veteres Carthaginenses gestasse auctor est Tertullianus, quod quadrangulum fuisse, & ab vtroque laterum regestum idem scribit; Sed non eiusdem formæ fuisse omne quadratum pallium illud argumento est, quòd subiicit Tertullianus, id pallium ætate sua penes solos Aesculapii sacerdotes permansisse; *Instar eius hodie Aesculapio iam vestro sacerdotium est*. Soli ergo Sacerdotes Aesculapii vetus pallium gestabant id temporis, & tamen etiam ipse Tertullianus & quicumque austeriorem sapientiam sectabantur pallium tunc induebant, & quidem quadrangulum: non igitur eiusdem omnino generis fuere cuncta pallia quadrata. Si enim pallium illud idem cum vetere fuisset, frustra peculiare Asclepiadarum gestamen dixisset Tertullianus. Diuersum vetus pallium fuit, quod quomodo fibula in humeris adstrictum ab vtroque latere regeri posset, difficile est explicare.

Nec facile expediri potest, quod aiunt, Christi Domini pallium apertum fuisse, & quadratum Philosophici instar ex cuius quatuor angulis quatuor partes milites fecisse; Nam si pallium illud vulgaris nostri simile fuit, vt quatuor partes fierent decussatim & per quadras scindi debuit, atque ita laceratum fuisset magis, quam diuisum. Quamquam si pallium illud quadratum fuit, vt supra explicauimus, quomodo tamen in quatuor partes diuidi potuerit, haud facile dixerim, quærant doctiores, nos fortasse aliquid infra cum de tunica inconsutili curatius disputabimus.

Et hæc de vestimentis quadratis paulo vberius dicta sint in re obscurissima, si cui tamen altera opinio magis arridet, eam per me sequatur licet.

Sigonij

Sigonij sententia reiecta censentis Togam semicircularem, & apertam fuisse. Cap. V.

MArcellum Donatum supra reprehendimus, quod Togam partim quadratam, partim circularem statuerit; non minor Sigonii inconstantia, qui post quam vestimentum quadratum esse dixit, semicirculare facit, quod Dionys. Halicarnassæus Togam ἡμικύκλιον τῷ σχήματι. *Figura semicircularem fuisse scribat*: atque ex hoc contendit Sigonius apertam fuisse, quod non aliter semicircularis esse posset. Verum non quod aperta esset sed quod orbem absolutum non faceret, vt muliebres cyclades, ideo semicircularis dicta est, quemadmodum doctissimus Salmasius obseruat. Tota quidem in imo commissa erat, & clausa, sed circulum integrum, & perfectum non efficiebat, quia laciniosa circa imas oras, non æqualiter, nec perfectè rotunda, vt in statuis togatis videre est. Dici etiam posset, quòd licet plane rotunda esset, nihilominus brachio subducta semicircularis efficeretur ea scilicet parte, qua subducebatur.

Neque tamen ex eo apertam fuisse togam dicendum est, etiamsi Val. Maximus tradat Scipionem Nasicam cum Gracchum interfecturus esset *lauam manum apertæ togæ circumdedisse, sublataque dextra proclamasse*. Nam si quis modum gestandæ togæ, quem infra dabimus, attendat, facile quid sit aperta toga intelliget. Quippe cum læua eius pars siue lacinia subiecto læuo brachio eleuaretur, & contraheretur in sinum, ea parte toga aperta videbatur, quòd nempe lacinia hinc inde brachio dependeret, ac veluti diuideretur, & aperiretur. Velleius de eodem loquens. l. 2. *Scipio Nasica circumdata læuo bracchio togæ lacinia in Gracchum irruit*. Eas ergo laciniæ partes hinc inde pendentes inuoluit brachio Nasica, vt eo veluti scuto vteretur, quod in repentina pugna vsitatum; Siue etiam ne fusum, ac fluens vestimentum pugnantem impediret. *Lauam inuoluere toga*, Quintilianus dixit l. xi. *idque penè furiosum esse*. Plutarchus in

Gracchо de eodem Nasica. *Lacinia togæ super caput posita in Capitolium ire pergit, alij post eum toga circa brachium inuoluta secuti sunt.* Idem tradit, Appianus l. I. ciuilium. καὶ τὸ κράσπεδον τοῦ ἱματίου ἐς τὴν κεφαλὴν περιεσύρατο. Vbi non recte interpres *togæ Laciniam reiecit in humerum & caput.* Non enim reiecit Piso laciniam in humerum, sed ab imo contractam siue adductam capiti imposuit quod ait Plut. loco paulo supra adducto. τὸ κράσπεδον τοῦ ἱματίου θέμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Cur autem hoc fecerit addit Appianus. *Siue multitudinem ad se hoc signo contrahens, siue pugnæ velut tesseram proferens, siue reuerentia Deorum sua cœpta obtegens.* Sed verisimilius est id egisse vt leuior, & expeditior in ea pugna esset. Idem Appian. lib. 11. de Cæsaris interfectoribus. *Percussores autem voluerant aliquid in senatu dicere, sed quum nemo ibi maneret* τὰ ἱμάτια ταῖς λαιαῖς ὥσπερ ἀσπίδας περιπλεξάμενοι *togam laua implicantes ad instar clypei cruētos gladios tenentes vociferabātur.*

Contorta toga dixit auctor ad Herennium l. IV. *contorta toga cum pluribus alijs ire celeriter capit.* Et Pacuuius Hermiona. *Currum liquit, chlamyde contorta astu clupeat brachium.* Liu. l. XXV. *Paludamento circum læuum brachium intorto, nam ne scuta quadam, secum extulerant in hostes impetum fecit.* Petronius. *Idem ego ex altera parte feci & intorto circa brachium pallio composui ad præliandum gradum.*

Alia res fuit togam in collum coniicere quod fiebat cum expeditiores esse vellent. Plutarch. in Poplicola de iis qui in domum Aquiliorum venerant vt literas coniurationis deprehenderent. *Reuersi domum Aquilij nitebantur literas auferre. Hi verò repugnabant,* καὶ τὰ ἱμάτια περιβαλλόντες αὐτῶν τοῖς τραχήλοις, *& coniecta in collum toga impulsi, atque impellentes in forum pertraxerunt.*

Modus gestandi togam. Quid sinus & vmbo. Quintilianus explicatus. Cap. VI.

TOgam vestimentum fuisse clausum, ac rotundum, quodque vno coniectu totum corpus inuolueret & vtrumque brachium operiret, non est dubitandum. Communi

autem eius gestandæ modus fuit, quemadmodum togatæ statuæ demonstrant, vt dextrum brachium qua parte ad ceruices patuisse diximus, exereretur: & ita quidem, vt antiquissimis temporibus manus tantum vsque ad cubitum porrigeretur, posteà totum brachium humerusque extaret. Sinistrum autem brachium non poterat per eundem hiatum exeri (alioqui toga ex humeris prolapsa ad pedes decidisset) sed sub ipsa toga extensum, extremam ipsius oram quæ & *lacinia* dicebatur, in rugas, plicasque contractam subducebat ad pectus læua manu extante. Quintilianus l. xi. *Sinistrum brachium eo vsque alleuandum est, vt quasi normalem illum angulum efficiat; Super quod ora ex toga duplex æqualiter sedeat.* Togæ ora subiecto brachio subducta speciem normæ referebat, siue regulæ, fabrilis nempe instrumenti ad quod omnia exigunt; super quod brachium, ait idem, *ora ex toga duplex æqualiter sedeat*; hoc est lacinia togæ veluti brachio diuisa, æquis partibus contineatur, nec altera longior, aut breuior deformiter cadat. Rugas eas & plicas tam quæ superne a ceruice cadentes exerto brachio dextro colligebantur ad pectus, quam quæ in ima ora sinistro brachio subductæ contrahebantur veteres *sinum togæ* dixère. Vir summus ad Tertullianum de pallio, Sinum in toga nihil aliud fuisse contendit quam laciniam togæ, quæ sub humero dextro missa ad humerum læuum recurrebat; & oblique tamquam baltheus ducebatur. Sed Quintilianus, vt ipse quoque non ignorat, duplicem togæ sinum facit, neque tamen quis alter sinus ille fuerit, explicat. Verba Quintiliani sunt eodem libro. *Sinus decentissimus, si aliquando supra imam togam fuerit, numquam certè sit inferior. Ille qui sub humero dextro ad sinistrum obliquè ducitur velut baltheus, nec fluat, nec strangulet.* Sinus igitur duplex fuit: alter inferior, qui nempe ex lacinia togæ sinistro brachio contracta formabatur, ita tamen vt ima ora intra ipsum caderet, qui decentissimus Quintiliano dicitur. De hoc inferiori sinu capiendus est Suetonius in Cæsare. *Vt animaduertit vndique se strictis pugionibus peti toga caput obuoluit, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit quo*

honestius caderet, etiam inferiori corporis parte velata. alter de quo diximus, ex lacinia superiori togæ, quæ porrecto brachio dextro deiecta ad pectus, & in rugas complicata, obliquè sub dextro brachio ad læuum humerum ad instar balthei currebat. Factum Cæsaris narrat Val. Maximus l. IV. c. V. *Ne tribus quidem inquit, & viginti vulneribus, quin verecundiæ obsequeretur absterreri potuit, si quidem vtraque togam manu demisit vt inferior pars corporis tecta collaberetur*. Vtraque manu, sinistra scilicet subductum sinum cadere sinens, dextra eundem ad crura deducens. Quod Appianus expressit τὸ ἱμάτιον περικαλύψασθαι, καὶ πεσεῖν εὐσχημόνως. De sinu togæ inferiori capiendus etiam Liuius lib. XXI. de legatis Romanorum bellum Carthagini indicentibus. *Tum Romanus sinu ex toga facto. Hic inquit vobis bellum, & pacem portamus: vtrum placet sumite; sub hanc vocem haud minus ferociter, Daret vtrum vellet succlamatum est, & quum is iterum sine effuso bellum dare dixisset: accipere se omnes responderunt*. Quod nihil aliud fuit quam togæ laciniam læuo brachio subductam dextra manu expandere, & veluti gremium formare. τὸν κόλπον ἐπιδείκνυσι ait Appianus rem eandem narrans.

De eodem sinu capiendus Plutarchus in Romulo qui narrat rapiendarum Sabinarum hoc signum constitutum fuisse, ἐξ αναςάντα τὴν ἁλοργίδα πτύξαι, καὶ περιβαλλέσθαι πάλιν. Sedebat Romulus toga purpurea amictus vt idem narrat. Signum ergo rei aggrediendæ erat, vt surgens ipse togam purpuream in sinum contraheret, ac rursus demitteret, siue explicaret. At sinus superior vt dicebamus ex summa togæ ora fiebat quæ exerto brachio deiecta ad pectus complicabatur in rugas, atque oblique subdextro brachio ad læuum humerum ad instar balthei currebat, Qui proprie sinus, & qua parte sinistram pectoris partem cum humero velabat inter ipsum & tunicam multa recondebantur. Plutarchus in Romulo tradit, cum ille inter homines apparere desijsset creditum a Patribus discerptum fuisse in æde Vulcani artusque laniatos εἰς τὸν κόλπον intra togæ sinum conditos inde elatos. Arma etiam eodem sinu occultata. Suet. Octauio cap. XXXV.

Cor-

Cordus Cremutius scribit ne admissum quidem tunc quemquam Senatorum nisi solum, & pratentato sinu. Ita apud Liuium, lib. XXIII. *Perolla Campanus toga reiecta ab humero latus succinctum gladio nudat*. Deiecta scilicet toga ab humero sinistro latens intra sinum gladium ostendit. Seneca de clementia lib. I. IX. *Iam pugiones in sinu amicorum absconderat*.

Ceterum maior minorve sinus erat prout strictior, laxiorve toga esset. Ita Quintilianus antiquissimis Romanorum nullos sinus fuisse tradit, quod brachium toga continerent, subiicit. *Perquam breues post illos fuerunt:* scilicet postquam brachium exeri cæpit, angustis togis, ac corpore adstrictis. At ætate Augusti, & deinceps laxis, fusisque togis maiores, & fusiores sinus, altiusque cadentes in vsu esse ceperunt, vt in veteribus nummis apparet, vbi videre est longiores, ac breuiores sinus prout laxior, strictiorque toga erat. In nummo Aurelii Diuorum Fratrum togæ breuissimus cernitur vix pectus excedens. At in nummo Titi Vesp. Togæ sinus vltra genua cadens: vt & in nummo Plautillæ. Vide Tabulam quartam. Tibullus eleg. VII. lib. I.

Tunc procul absitis quisquis colit arte capillos,
Effluit effuso cui toga laxa sinu.

In veteribus libris *lapsa* legitur nec male, nam sinus effluebat cum pars togæ superior labebatur, siue cadebat in pectus. Magis tamen placet Turnebi coniectura legentis *laxa*. Nam laxa toga sinus laxior effluebat. Quod vero addit: Qui laxius cingebantur, neque togam arcto satis nodo adstringebant delicatos habitos fuisse, de togæ cinctura falli eum infra ostendemus. Ouidius etiam de remedio. lib. II.

Nec compone comas cum sis venturus ad illam
Nec toga sit laxo conspicienda sinu.

Iterum Tibullus eleg. IX.

Nunc si clausa mea est: si copia nulla videndi
Me miserum laxam quid iuuat esse togam?

Quare Togæ honestiorum non ita laxæ erant, sicut neque nimis angustæ. Sueton. Augusto cap. LXXII. *Togis vsus est neque restrictis, neque fusis: clauo nec lato, nec angusto.*

At

At tenuiorum togæ adstrictæ, quæ togulæ Martiali lib. IV.

Ignosces togulam Posthume pluris emo.

Horatius. lib. I. Epist. XIX.

Stultitiam patiuntur opes, tibi parvula res est
Arcta decet sanum comitem toga.

Vbi nugatur Acron. *Habebant* inquit *Patres pro qualitate opum togas, quæ erant bis ter vlnarum, idest quinque.* Innuit enim quod Horatius in epodis Od. IV. de Mæna Pompeii liberto.

Vides ne sacram metiente te viam
Cum bis ter vlnarum toga,
Vt ora vertat huc & huc euntium
Liberrima indignatio?

De angusta toga alter Horatii locus criticis vexatus lib. I. epist. XX.

Quid si vultu toruo ferus & pede nudo
Exiguæque toga simulet textore Catonem.

Quod satis durum videtur simulare textore Catonem exigua toga, vt sit metonymia id quod fit, pro eo, qui facit vt ait Porphyrio, quasi textoris opus esset maiores, vel minores togas conficere, atque ita totæ, idest vtraque pars a textore conficeretur. Quod vix fieri potuisse videtur. Quare alii *tesquore* reposuerunt, idest squalore, & asperitate, quod tesqua, siue tesca loca sint inculta & aspera vt notat Turnebus lib. XVII., qui tamen Lambino & veteribus assentitur qui *textore* defendunt. Quare textoris vox referenda erit non ad togam exiguam, sed ad materiam rudem scilicet, crassamque, & vili textura, filoque soloci confectam. Nam Lucanus de eiusdem Catonis toga loquens ait.

... pretiosaque vestis
Hirtam membra super Romani more Quiritis
Induxisse togam.

Vbi *more Quiritis* non est more veterum Romanorum vt volunt Interpretes, nam & posteri Quirites, & ipse Cato, sed Quiris pro quolibet ex populo, idest plebeia vulgarique toga contecto, & angustâ, rudique textura confectâ.

Ex togæ quidem redundantia in fortuitas rugas tam in-

summo, quàm in imo contracta sinus efficiebatur. Ceterum quoties illæ rugæ arte cogerentur, & nodo constrictæ, vt de toga Hortensij tradit Macrobius, contabularentur, eum *vmbonem* vocatum fuisse idem vir magnus ad Tertullian. docuit, quem tamen a sinu distinctum fuisse vult, vt inde inciperet sinus, vbi vmbo desineret, & ipsum veluti vmbonem ambiret. Ea mens Tertulliani est. *Adeo nec artifice necesse est, qui pridie rugas ab exordio formet, & inde deducat in tilias, totumque contracti vmbonis figmentum custodibus forcipibus adsignet.* Mox. *recognito rursus vmbone, & si quid exorbitauit reformato, partem quidem de læuo promittat, ambitum vero eius, ex quo sinus nascitur, iam deficientibus tabulis retrahat a scapulis, & exclusa dextra in læuam adhuc congerat, cum alio pariter tabulato in terga deuoto.* Vmbo iste Tertulliani haud dubie a sinu distinctus, centrum nempe & nodus artifex coeuntium plicarum, vt vir ille doctissimus explicat. Ceterum non semper vmbonem arte coactum fuisse docet Persius, qui de communi toga virili loquens ait.

— totaque impune suburra
Permisit sparsisse oculos iam candidus vmbo.

Quem quidem eumdem cum sinu fuisse crediderim, cum nihil aliud esset, quàm fortuitæ rugæ ad instar vmbonis protuberantes, eumque sinum fuisse supra ostendimus. Quamquam quæ de forcipibus, nodoque artifice a Tertulliano, & Macrobio produntur mihi ficta videntur, cum nullus alius veterum huius rei meminerit. Quidquid sit, in togis communibus si nihil aliud sinus fuit, quam lacinia contracta in rugas, plicasque fortuitò congestas, adscribere eos oportebit, quid aliud præterea vmbo fuerit, quem nos non aliud fuisse statuimus, quam rugarum in rotundum, & veluti in vmbonem contractionem, eundemque sinum fuisse contendimus. Nam doctissimus Manutius errat probè cum scribit, *sinus, qui ætate Quintiliani in vsu erant, non attexi, sed insui, vel appendi togis consueuisse*. Primò enim ijdem semper sinus in toga fuere; Quintilianus non tradit, sinus veterum diuersos fuisse, sed apud veteres nullos fuisse, posterioribus per quam breues,

quod nempe brachium veste continebatur, atque ita nullus superior sinus efficiebatur, quem ex porrecto brachio factum diximus. Deinde si nihil aliud fuit sinus, quam contractio, & corrugatio togæ ad pectus, quomodo tamquam res diuersa ad sui, vel appendi togæ potuit?

Ceterum Quintilianus cum duplicem sinum faciat, *inferiorem decentissimum fore* tradit, *si aliquanto supra imam togam fuerit*, idest, si extrema pars togæ cum sinu non inuoluatur, sed soluta paulo infra rugas cadat. At sinum qui sub humero dextro ad sinistrum obliquè ducitur velut baltheus, *nec strangulet*, inquit, idest non ita ceruicibus adstringatur vt præfocet, *nec fluat*, ne nimis laxus sit. Hoc autem ex strictiore, aut laxiore togæ ora, quæ collum ambiebat, petebatur. Addit Quintilianus; *Pars togæ, quæ postea imponitur, sit inferior; nam ita, & sedet melius, & continetur*. Sinus scilicet inferior non inijciatur priori, sed in ipso brachio resideat alioqui defluet, nec satis contineri poterit. Tùm subdit idem, *sinum inijciendum humero cuius extremam oram reieciſſe, non indecens esse; Neque tamen cum toto iugulo humerum operiendum esse: alioquin fore, vt amictus fiat angustus, & dignitas, quæ est in latitudine pectoris perdatur. Hanc autem amictus obseruationem initio dicendi esse vult, procedente verò actu sinum ab humero rectè velut sponte delabi, & cum ad argumenta, ac locos ventum est, reijcere a sinistro togam, deijcere etiam si hæreat sinum, conuenire. Ceterum vt læuam inuoluere toga, & incingi penè furiosum esse, sinum vero in dextrum ab imo reijcere solutum, ac delicatum, ita nihil impedire quo minus laxior sinus sinistro brachio subijciatur*. Hæc ex Quintiliano fusius paulò adduximus, quod totā veteris amictus Oratorij rationem, togæque, ac sinus explicarent, & quod locus is sanè perobscurus esset, nec illo explicando multū sudans magnus Turnebus hilum profecisset.

Cum hæc publici iuris facta essent beneficio patrui mei V. C. venere tandem in manus Doctissimi Rubenij Electa multum quæsita, ex quibus Iconismum Statuæ togatæ hac noua editione adijci curauimus, quo res tota clarius sub aspectum caderet, adscriptis etiam denuo Quintiliani verbis, quæ numeris suis ad vnam quamque togæ partem responderent.

Tabula V. 1. Si-

TABVLA V.
Pars I.

Jo. Georg. sculps.

TAB. V.
Pars II.

Jo Georg. sculps

TAB. V.
Pars III.
5
2
1
Jo Georg. sculp.

1. Sinus decentissimus, si aliquanto supra imam togam fuerit; nunquam certè sit inferior. 2. Ille qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur velut baltheus, nec strangulet, nec fluat. 3. Pars togæ, quæ postea imponitur sit inferior: nam ita, & sedet melius, & continetur. 4. Subducenda etiam pars aliqua tunicæ, ne ad lacertum in actu redeat. 5. Tum sinus inijciendus humero cuius extremam oram reiecisse non dedecet. 6. Operiri autem humerum cum toto iugulo non oportet: alioqui amictus fiet angustus, & dignitatem, quæ est in latitudine pectoris perdet. 7. Sinistrum brachium eousque alleuandum est, vt quasi normalem illum angulum faciat. 8. Super quod ora ex toga duplex æqualiter sedeat.

In numero tamen quinto assentiri Rubenio non possum, qui sinum humero inijciendum eum intelligit qui a dextro humero in tergum cadit. Nam togæ partem, quæ in tergo erat nemo sinum dixerit, qui tantum ad pectus, neque ille dextro humero inijciebatur, qui exertus, & togâ liber. Sinus ergo pars togæ superior, quæ in sinistro humero, qui cum sæpe in pectus deflueret reijciebatur, & humero restituebatur. Plura de hoc in epistola ad Cl. Gronouium disputauimus quæ ad libri huius calcem adiecta est.

Brachium toga continere. Ciceronis locus explicatus. Cap. VII.

QVa parte ad pectus toga patebat dextrum brachium exerebatur. Et veteres quidem teste Quintiliano non exerebant, atque ideo tunc aut nulli, aut per breues sinus fuêre: post ea tempora non brachium modo, sed totus humerus exerebatur. Nec aliud intellexisse Plutarchum existimo, cum ait, C. Gracchum primum Romanorum per pulpitum ambulasse, & togam ab humero detraxisse. ὥς τὲ καὶ δημηγορεῖν τοὺ μὲν ἐνμιᾷ χώρᾳ βεβεηκότα κοσμίως, τοὺ δὲ Ρωμαίων πρῶτον ἐπὶ τοῦ βήματος περιπάτῳ τε χρήσασθαι, καὶ περισπάσαι τὴν τήβεννον ἐξ ὤμον. Fuit tamen tempus cum more veterum brachium toga contineretur. Cicero pro Cœlio. *Nobis quidem olim annus erat vnus ad cohibendum brachium toga constitutus,*

& vt

& vt exercitatione, ludoque campestri tunica vteremur, eademque erat, si statim mereri stipendia ceperamus castrensis ratio, & militaris. Ad quem locum mirè nugantur interpretes, quos non moror. Postremus enarrator, qui tertium volumen Orationum fusè explicauit, inde peti discrimen inter togam, & pallium putat, quòd in togâ dextra libera, & expedita esset, pallium autem vtramque manum inuolueret, ita tamen vt dextra cum opus esset posset expediri, idque adductis Tertulliani verbis stabilire nititur. Sed etiam toga ita vtrumque brachium cohibebat, vt tamen dextra exeri posset, & pallium, pręcipuè Cynicum humerum cum brachio excludebat vt toga: commune vero vt diximus, ita apertum erat, vt fibula ceruicibus adstrictum liberum dextræ additum daret. Solum igitur eo loco Tertullianus togæ operosam molitionem cum pallij simplicitate confert, in quo nullæ vt in toga rugæ, nullus vmbo forcipibus cogatur, nulla contabulatio, quodque vno circumiectu vestiat, sicque nihil eo expeditius. Discrimen ergo pallii, & togæ aliunde quam a modo exerendi brachium petendum erat; de quo nobis satis supra dictum est.

In eo etiam fallsus est Interpres ille, quòd tradit, tam togatos, quam palliatos sinistram veste continuisse idque his Quintiliani verbis confirmat; *Quorum brachium sicut Græcorum veste continebatur*. Fortasse eum Manutii auctoritas decepit, qui etiam videtur existimasse, Quintilianum de sinistra locutum. Nam cum dixisset brachium non per manicas togæ, quæ nullæ erant emissum, sed reiecta in humerum ima toga expediri solitum subiicit, *per annum sumpta virili toga modestia causa in humerum non reyci consueuisse*; atqui non nisi sinistra imam togam in humerum reiectam constat. Ceterum verba Quintiliani, *quorum brachium sicut Græcorum veste continebatur*, de manu dextra intelligenda esse declarant quæ præcedunt. *Itaque etiam gestu necesse est vsos esse in principijs eos alio*, nisi dicere velimus sinistra in gestu veteres initio vsos. Quibus etiam intelligimus non totum cum manu brachium compressum, sed saltem manum emissam alioqui non alius, sed nullus gestus fuisset. Tertio Ciceronianus interpres labitur, quod

cum

eum negare non possit dextram toga cohibitam, ait *nihil aliud hoc fuisse, quam sinu dextram inuoluere.* Sed quomodo hoc nobis vir doctus persuadebit? Quis veterum hoc dixit? Artemidori verba non hoc habent. χρὴ γὰρ τὸν ἔφηβον ἐν τῇ χλαμύδι, καὶ τὴν δεξιὰν ἐνειλημμένην ἔχειν. Nihil hic de manu sinu inuoluta, nihil de toga; De chlamyde loquitur Artemidorus, qua dextram contineri vult, quam etiam toga anno virilitatis cohibitam scimus, sed hoc fuisse sinu dextram inuoluere negamus. Neque id fieri potuisse videbit quicumque, quæ de sinu togæ disputauimus perceperit. Aliter in pallio, & Chlamyde quæ vestimenta aperta fuêre. Datum igitur spatium vnius anni docet Cicero ad continendum brachium toga, hoc est ne anno virilis togæ iuuentus in viros transcripta more ceterorum brachium dextrum exereret, sicque togæ ora superior vtrique humero insisteret, nec dextro brachio subiecta ad læuum humerum ad instar balthei recurreret. Hic profecto verborum Ciceronis sensus est. Seneca lib. v. controu. vi. De eo qui raptus fuerat in veste muliebri. *Apud patres nostros qui forensia stipendia auspicabantur nefas putabatur brachium extra togam exerere.* Quæ verba manifestè indicant, Senecæ tempore eum morem cohibendi brachii exoleuisse: immo ætate ipsius Ciceronis, ait enim, *Nobis quidem olim annus erat unus ad cohibēdum brachium toga constitutus;* Discimus etiam ex Seneca, non totum brachium cum manu cohibitum, sed saltem dextram extra togam missam ad gesticulationem, nam sine gestu eos orasse non est credibile. Quare & Manutium falli necesse est, qui de sinistro brachio intelligit cum ait *per annum sumta virili toga, modestiæ causa toga in humerum non reijciebatur:* quod verbis Ciceronis adductis probare contendit.

Mittere trans pondera dextram. Horatius explicatus. Cur anno tirocinij brachium toga cohibitum. Cap. IIX.

IN petitione honorum brachium quoque toga cohibitum esse docet Horatius lib. I. ep. VI.

Mercemur seruum, qui dictet nomina: læuum
Qui fodiat latus, & cogat trans pondera dextram
Porrigere.

Mirum est quantopere locus hic torserit quotquot Horatium interpretati sunt: Qui cum multum æstuassent, nihil præter ineptias attulêre. Alij enim fortasse Acronem secuti *pondera* lapides interpretantur, qui porriguntur per vias, vt sit *trans saxa magni ponderis dextram porrigere ad aliquem ciuem in via saxis impedita laborantem subleuandum. Alij trans pondera*, idest, *trans turbam quæ se obijcit, quæque pondus affert transmissæ dextræ*. Alij etiam *grauia munera pondera esse* dixerunt; Postremò *trans pondera, trans plaustra* dixerunt *grandibus saxis, & magnis trabibus onusta manum transmittere*. Turnebus quidem, & Lambinus aliquid de prensatione, quæ in petitione honorum fiebat subodorati sunt, sed quid esset mittere dextram trans pondera, non intellexerunt. Nihil autem aliud fuit, quam toga brachium exerere, hoc est dextram trans togam brachio, atque humero obductam porrigere, quæ quoniam brachium premeret, & oneraret ideo poeticæ *pondera* appellat. Quare non sunt audiendi, qui brachium vlterius quam par est è toga protendere, interpretantur. Monet Horatius, emendum esse servum Nomenclatorem, qui quoties quis in aliqua tribu gratiosus occurreret dominum moneat læuum latus fodiendo, vt brachium veste cohibitum exerat siue extra togæ pondera mittat, ad ciuem eum prensandum.

Sed quare Romanis datum anni spatium ad cohibendum toga brachium? Festivum est, quod ait Ciceronis Interpres nouissimus, *eo potissimum anno dextram fuisse veste, & continenao, fulciendoque toga sinu saltem occupatam, vt ostenderetur nec tum quidem cum incederet, & spatiaretur, manum debere esse otiosam*. Quid enim alijs annis factum est, cum brachium exerebatur? num otiosa tunc manus fuit, cum minime debuit; num sinus tunc, qui non fulciebatur defluxit? Immo nullus dextræ vsus ad fulciendum sinum, qui humero, brachioque sinistro fulciebatur.

Vt igitur castè, ac pudicè iuuentus haberetur, hoc insti-

tutum est; lubricò scilicet ætatis flexu, ipsiusque pubertatis initio, cum fere decimo quarto anno id fieret. Ne ergo adolescentes contrectarentur, vt brachium, quod ad cubitum vsque, ob truncas tunicas, siue colobia nudum erat anno tirocinii toga cohiberetur constitutum est. Id esse verissimum ipsum Ciceronem testem dabo, qui mox addit, *& vt exercitatione, ludoque campestri tunica vteremur, eademque erat si statim stipendia mereri ceperamus castrensis ratio, ac militaris.* Nam cum reliqui in exercitatione, ludoque campestri, item castrensi, ac militari nudi exercerentur, solis subligaculis succincti, cur iuuentus anno togæ virilis domi, ac militiæ tunicata exercebatur? ob modestiam scilicet, ac pudicitiam, ne nuda epheborum corpora spectatorum oculis vocarentur: eandem ob causam brachium eodem anno toga cohibebat, eo scilicet ætatis tempore, quod vt ait orator ipsum sua sponte infirmum, aliorum libidine infestum est. Illud modò non satis expeditum esse videtur, etiam si anno primo virilitatis brachium toga contineretur, quid causæ fuisse dicemus, cur reliqui etiam eo anno elapso in petitione honorum toga brachium cohiberent, & ideo eos Horat. ait *trans pondera dextram misisse*? Ad quod non aliud in præsentia occurrit, quam candidatos Plutarchi testimonio sine tunica in Comitium descendere solitos, siue vt aduersa vulnera ostenderent, siue ne pecuniam in sinu gestarent, siue vt supplicarent humilius: cum igitur, vel nudi sub toga essent, vel arctis tuniculis, citra humeros desinentibus amicti, nudum brachium minime exerere solitos, sed decoris causa illud toga continuisse, vt tirones toto eo anno & vbique faciebant, & ideo necesse habuisse, cum prensandum esset, brachium exerere, & vt Flaccus loquitur *trans pondera dextra mittere*. Præcipuè autem vt ea modestia fauorem populi conciliarent. Figuram brachij intra togam cohibiti infra habes. Prima visitur in fronte domus Bassianorum, quæ vulgo T.Liuii esse creditur ad dextrum Ianuæ latus. Altera extat in nummo Lepidi.

Tabula. VI. VII.

Tab VI.
Pag. 27

Tab. VII.

Pag.a 28.

Brachium exerere. Cethegi exerti, ac cinctuti. Horatius, & Lucanus illustrati. Cap. IX.

ET si brachium porrigere extra togam veteres exerere, & exertum brachium dicerent, *exertos* tamen proprie eos appellarunt, qui sine tunica, nudoque humero, & brachio extra togam porrecto incederent. Hoc Cethegorum peculiare, ac gentile fuisse scriptores docent. Lucan. II.

—exertique manu vesana Cethegi.

Alibi *nudum* appellat. Quo loco recte notauit Sulpitius, *exertum* eum dici, qui habet humerum, & brachium dextrum nudatum. Quod quomodo fieret ex Horatio discere licet.

Fingere cinctutis non exaudita Cethegis
Continget.

Lambinus sequitur Acronem, qui *cinctutos, cinctos, ac militares interpretatur*, sed præter sententiam: cum omnes, qui sacramento dicerent cingerentur, cinctique ideo essent, cur solos Cethegos cinctutos Horatius dixit? Quare quæ de cinctu militari a viro doctissimo afferuntur non faciunt ad hunc locum. Acron tamen MS. in Bibliotheca Mediolanensi *Cinctutos exertos* recte ex Lucano interpretatur. Vt & alius Vetus interpres ibidem MS. *cinctutis, exertis*. Porphyrio maculosus est, sed ex quo quasi per caliginem veram loci huius sententiam eliciamus. *Omnes enim Cethegi*, inquit, *morem seruauerunt eundem Romæ inter cetera descriptam comam retulerunt: Numquam enim tunica vsi sunt: Ideo cinctutos eos dixit quoniam Cinctum est genus tunicæ infra pectus aptatæ*. Locus quidem malè affectus, & cui sine ope MS. sanando non ego sim. Quid enim hic *de coma descripta*? Fortasse legendum est; *Inter cetera detectam togam tulerunt*; Quod nempe Cethegi sine tunica incederent, ideo sinistro brachio non contraxisse togam, ne cetera corporis nudarentur, cum solo cinctu velati essent. Quidquid sit, ideo Cethegos exertos dictos intelligimus, quod sine tunica, nudisque humero, & brachio incederent, atque inde cinctutos, quod loco tunicæ

cinctum gestarent, hoc est, subligaculum, siue campestre; quod solas partes infra pectus velabat.

Hoc sensu capiendum Horatium vidit Parrhasius, & eum secuti Turnebus, ac Sigonius, nisi quod Sigonius verba Turnebi pro verbis Acronis adducit. Sed in eo falsus est Parrhasius, vt & Sulpitius, cum tradunt, eum morem Cethegorum fuisse, vt seminudi in bellum proficiscerentur; Non enim *exerti* dicti sunt, quod seminudi in bello, sed quod domi, & togati exerto nudoque humero, ac brachio essent, quem postea morem etiam in bellis seruarunt, vt scilicet sine tunica solo cinctu ac chlamyde exerto gentili more brachio pugnarent. Silius lib. IIX.

Ipse humero exertus gentili more parentum.

Nec verum quod ait Turnebus, Cethegos solo campestri cinctos reliquo corpore exerto, & nudo incessisse, nisi toga in vrbe tegerentur; Numquam enim exerti esse aut dici poterant, nisi cum togati; Exertum quippe ad togam refertur, extra quam brachium nudum cum humero exerebatur. Alii tamen cinctum non tantum subligaculum dixere, sed vestem quæ ab vmbilico ad pedes cadebat quales poparum vestis, siue victimariorum in sacrificiis: quæ & limus dicebatur. Seruius ad illud poetæ XII.

Alij fontemque ignemque ferebant
Ornati limo.

Limus inquit *vestis, quæ vsque ad pedes teguntur poparum pudenda.* Hygenus de limit. agrorum limum cinctum ideo dicit vocatum quod purpuram transuersam habeat, habebat enim in extremo purpuram limam. Inde succincti popæ. Suetonius Calig. XXXII. *succinctus poparum habitu.*

Cinctum, ac campestre idem facit Ouidius cum *cinctutos Lupercos* appellat, quos nudos solo subligaculo incinctos discurrisse notum. Cur autem ita Cethegi incederent, ea ratio afferri potest, quod cum Romani antiquissimi solam togam sine tunica gestarent, vt diximus, Cethegos seuerioris vitæ, ac cultus in antiquo habitu perseuerasse eumque

morem

morem posteros secutos esse. Neque audiendus Scaliger in Titium lib. II. XVII. cinctutos Cethegos Horatio dictos hoc est antiquos, quique illis temporibus extabant, quibus equites cinctuti & seminudi pugnabant. Si enim omnes tunc cinctuti, cur solos Cethegos Horatius dicit?

Huc etiam Cæsaris verba trahenda sunt lib. VII. de bello Gallico. *Ædui visi ab latere nostris aperto, ij similitudine armorum vehementer nostros perterruerunt; Ac tametsi dextris humeris exertis animaduertebantur, quod insigne pacatis esse consueuerat, tamen id ipsum sui fallendi causa milites ab hostibus factum existimabant.* Lipsius ad Tacitum negat se intelligere quomodo humeri exeri potuerint: deinde Criticorum more quod non intelligit corrigit, vocemque *humeris*, confodit, *& dextris exertis* legit. Quasi verò non semper dextræ exertæ sint, nisi veste inuoluantur, aut credimus illo æuo chirothecas adhibitas.

In secunda editione, *dextris nudis exertis posuit*; Quod peius est. Nam dextris nudis, idem est ac dextris exertis. Seruius ad illud.

Aurea subnectens exertæ cingula mammæ

exerta inquit, *nudata; Nudant enim quam adduxerint mammam*. & rursus ad id.

Hasta sub exertam donec perlata papillam

exertam ait, *nudam*. Lactantius ad illud Statii.

Tum vero erectus vterque
Exertare humeros nudamque lacessere pugnam.

exertare, inquit, *nudare. Vt exsertique manus vesana Cethegi. Nudamque, sine ferro.* Nil opus ergo correctione. Exertis humeris Ædui fuere, idest nudis, & inermibus, quod insigne pacatis fuisse tradit Cæsar, detracto scilicet tegmine, siue laminis ferreis, quibus humeri in bello operiebantur. Festus brachium exertum *expapillatum* appellat. *Expapillato, exerto quod cum sit papilla nudatur.* A cincto cincticulum, cuius mentio in veste adolescentum apud Plautum Bacchid. act. III. Scen. III.

Inde de hippodromo, & palæstra vbi reuenisses domum

Cin-

Cincticulo præcinctus in sella apud magistrum assideres,
Cum librum legeres.

Toga caput inuoluere. Caput aperire. Cap. X.

LIcet e toga brachium exereretur, & summa togæ ora ab dextro humero deflueret: facile tamen fuit cum res posceret eandem deiectæ togæ partem reuocare, caputque operire, aut inuoluere. Et Romanos quidem in Vrbe intecto capite incessisse, nullumque pilei, petasi, causiæ, & alius tegminis vsum nisi extra Vrbem in peregrinatione fuisse satis superque doctissimus Lipsius ostendit, cui assentiendum est, neque attinet rationes eius hic verbis inuertere.

Vnum modò refragari huic sententiæ videbatur, qua ratione si nudo capite vulgo incedebant in salutando tamen illud aperiebant, quod Pompeio fecisse Sullam tradit Sallustius, ac Plutarchus, & fieri solitum quoties Cos: vel Prætor occurreret confirmat Seneca; Quod licet de militia, atque itinere extra Vrbem intelligere, atque interpretari possimus, vbi petasi vsus, Lipsij tamen eiusdem sententiam probamus ex Plutarcho in causis, morem fuisse Quiritibus quandoque ad solem, ventumque, & alia Cæli incommoda defendenda capiti togam iniicere, atque ita in occursu viri honorandi nihil aliud fuisse caput aperire, quam togæ velamen capiti detrahere. Plutarchi verba sunt. Οἱ ῥομαῖοι τῶν ἀνθρώπων τοῖς ἀξίοις ἀπαντῶντες κἂν τύχωσι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον ἔχοντες ἀποκαλύπτον). *Romani si cui obuiam facti sunt cui honor habendus sit, & si forte toga caput velatum habeant, id aperiunt.* Nec est cur Interpretem Lipsius tangat, nam velatum esse, & veste caput tectum habere idem plane est. Sed nescio quo pacto Lipsium fugerit alter Plutarchi locus in hanc rem præcipuus. Nam in Pompeio cum recenset eximios honores quibus Pompeium Sylla excepit, ait assurrexisse ei aduenienti, & caput aperuisse. In Græco est Καὶ τῆς κεφαλῆς ἀπάγοντος τὸ ἱμάτιον. *Vestem capiti detrahentis.*

Ceterum nullo pacto eidem Lipsio assentiendum est, qui ait hoc factum fuisse laciniam togæ seu κράσπεδον imamque

oram

oram in caput reiiciendo: idque veteres lapides ostendere, & fecisse Scipionem Nasicam apud Plutarchum in Gracchis. τὸ κράσπεδον τοῦ ἱματίου θέμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς *Lacinia togæ capiti imposita.* Hoc nequaquam nobis Lipsius persuaserit. Non enim lacinia togæ, limbusve inferior in caput reiici solebat, sed pars togæ superior ad ceruicem, quæ nempe sinistro humero insidebat & dextro deiiciebatur: ea attrahebatur in caput cum sacra fierent, & cum res alia posceret. Nec dubitare potest qui modo veteres lapides, ac numismata viderit.

Tabula VIII.

Hoc si non sufficit, id ita factum esse ratio ipsa euincet. Nam de Cæsare scribit Tranquillus, cum se strictis pugionibus a coniuratis peti videret toga caput obuoluisse, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxisse, quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte velata. Si lacinia, imaque pars togæ vt credit Lipsius reiiciebatur in caput, quomodo sinus deduci ad ima crura potuit qui nihil aliud erat quam lacinia brachio subducta? deinde quomodo inferior corporis pars velata esse potuit extrema ora in caput subducta?

Pars ergo superior togæ ad ceruicem vt diximus sinistro humero incumbens trahebatur in caput, eaque obuelatio fuit. Maxime in sacrificiis cuius rei causa a Plutarcho petenda est. Quare inter omina mortis Adriani illud Spartianus recenset, quod sacrificanti prætexta sponte delapsa caput ei aperuit, vt recte Lipsius corrigit. Nec aliam ob causam apud Liuium lib. XXIII. Manitio Prænestinorum Prætori *statua in foro Præneste statuta est loricata, amicta toga, velato capite.* Habitu nempe vota concipientis: subiicit enim. *Cum titulo laminæ aneæ inscripto: Manitium pro militibus qui Casilini in præsidio fuerint votum vouisse.*

Non solum autem in sacris, contraque cæli iniurias toga caput operiebatur, sed in re crepera, & calamitosa totum inuoluebatur. Hoc Cæsar, & Pompeius eodem leti genere ad Cereris generum descendentes in ipsa morte vsurparunt. De hoc Dio tradit, quod simulatque insidias esse, & se ne-

Tab. VIII.

què defendendi sui, neque effugiendi facultatem habere vidit, συνεκαλύψατο. Eodemque planè verbo in morte Cæsaris vsus est; Nam ita a coniuratis vulneratum refert, vt præ ipsorum multitudine nec dicere, nec agere quidquam posset, ἀλλὰ συγκαλυψάμενον σφαγῆναι πολλοῖς τραύμασι. Quod Suetonius toga caput inuolere dicit. Plutarchus de Pompeio ὁ δὲ ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις τὴν τήβεννον ἐφελκυσάμενος κατὰ τοῦ προσώπου. Et de Cæsare. ἐφελκύσατο κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον.

Illud postremo non omiserim, Tranquillum, ac Dionem dissentire in Cæsaris cæde narranda. Ille enim tradit, e coniuratis Cimbrum Tullum, quasi aliquid rogaturum propius accessisse, renuentique & gestu in aliud tempus differenti ab vtroque humero togam apprehendisse, ne scilicet Cæsar brachia expedire posset. Atqui Dio narrat quendam specie gratiarum agendarum accessisse, togamque Cæsari ab humero detraxisse, id enim signum inter coniuratos conuenerat. Quicquid sit, Cesar tunc vtrumque humerum toga opertum habuisse videtur, nisi hoc vltimum Dionis de humero sinistro intelligere malimus, ex quo detracta fuerit toga. Plut. ait Metellum (sed Tullium Cymbrum dicere voluit) vtraque manu comprehensam togam e collo detraxisse. τὴν τήβεννον αὐτοῦ ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις συλλαβὼν ἀπὸ τοῦ τραχήλου κατῆγε. Idque signum aggrediendi fuisse, quod signum in coniuratione alias vsurpatum. Nam Suetonius narrat, eundem Cæsarem post Questuram venisse in suspicionem, quasi cum Crasso, Sullaque, & Antonio conspirasset, vt Senatum adorirentur, signum autem cædis fuisse, vt Cæsar togam de humero deiiceret.

Quod ad Scipionem Nasicam attinet, quem dicit Plutarchus vadentem contra Gracchum laciniam togæ capiti imposuisse, alia res fuit. Nam cum repente in mediam rixam iturus esset, vbi fustibus ac saxis, subselliorumque fragminibus, & ceteris quæ furor ministraret maximè res agebatur, nullo spatio capiendi arma, non solam togæ laciniam, sed totam ferè partem inferiorem in rugas contractam, ac complicatam capiti imposuit ad tutelam, & se veluti galea commu-

diuit, vt etiam sic subducta toga expeditior in pugna foret; Eadem ratione qui cum eo erant, ex eadem toga clypeum fecerunt, *Alij*, inquit, *post eum toga circa brachium inuoluta secuti sunt*.

Caput pallio inuoluere: Palliolum: Ciceronis Scholiastes notatus: Petronius explicatus. Cap. XI.

QVoties capite obuoluto veteres inducuntur, non semper id togæ lacinia factum est; Nam in eum vsum præcipuè palliola fuêre, quæ Lipsius in Amphitheatro tantum ægrotorum fuisse ostendit. Qui tamen in eo audiendus non est, quòd cum ad id confirmandum Suetonii verba in Claudio attulisset, *ob hanc eandem valetudinem, & gladiatorio munere quod simul cum fratre memoriæ matris edebat palliolatus nouo more præsedit*. *Nouo more*, inquit, *debuisset enim prætextatus*. Falsò. Nam idem, & prætextatus fuit, & palliolatus; Palliolum enim nihil aliud nisi caput ad arcendum frigus velabat; Nouo igitur more præsedit Claudius caput palliolo tectus, quod sola valetudo excusare poterat.

Palliolis præterea cucullis, & aliis tegminibus qui latere volebant caput obnubebant. Quare non rectè Ciceronis in Pisonem enarrator verba illa, *Meministi ne, canum, cum ad te quinta ferme hora cum C. Pisone venissem, nescio quo e gurgustio te prodire inuoluto capite soleatum?* de togæ, palliique Græcanici lacinia in caput reiecta intelligi vult.

Nam de toga id accipi non posse illud argumento est, quod tunc Piso soleatus: numquam autem toga cum soleis gestata, sed cum calceis. Cic. pro Cœlio. *Cur enim balneas publicas potissimum constituerat, in quibus non inuenio quæ latebra togatis hominibus esse possit, nam si essent in vestibulo balnearum, non laterent: sin se in intimum conijcere vellent, nec satis commodè calceati & vestiti id facere possent, & fortasse non reciperentur*. Sed clarius II. Philippica. *Nam quod quærebas quomodo redissem; primum luce, non tenebris, deinde cum calceis, & toga, nullis nec caligis, nec lacerna*. Martial. lib. I. *Lunata nusquam pellis*,

lis, & nusquam toga. Val. Maximus. lib. IV. cap. VI. *Funerata vxore & in rogum imposita inter officium vngendi, & osculandi stricto ferro incubuit, quem amici sicut erat togatum & calceatum corporis coniugis iunxerunt.* Non ergo de togæ lacinia ea verba accipienda sunt, quæ numquam cum soleis gestata.

Multo minus de lacinia Græcanici pallii, non enim extrema ora, sed totum pallium capiti iniiciebatur. Talem inducit Mæcenatem Seneca. *Hunc esse qui in Tribunali, in Rostris in omni publico cœtu sic apparuerit, vt pallio velaretur caput exclusis vtrimque auribus non aliter quam in Mimo Diuite fugitiui solent.* Atqui seruos olim in Comœdiis fugitiuos cum se ad cursuram expedirent pallium in caput iniecisse, vt agiliores essent, notum est. Plautus. Captiuis. *Num certa res est eodem pacto vt comici serui solent Conijciam in collum palliũ.* Et Epidico. *Age nunc iam orna te Epidice, & palliolum, in collum conijce.*

Pessimè autem idem enarrator hunc accumbentium ritum fuisse contendit ex Plutarcho in Pompeio de Demetrio eius liberto. Λέγεται ὅτι πολλάκις ἐν ταῖς ὑποδοχαῖς τοῦ Πομπηΐου προσμένοντος, καὶ δεχομένου τοὺς ἄλλους ἐκεῖνος ἤδη κατέκειτο σοβαρῶς ἔχων δι' ὤτων κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον. *Fertur sæpe in conuiuijs cum Pompeius expectaret, & conuiuas exciperet accumbere solitus cum magno fastu habens pallium per caput ad aures adductum.* Vbi bonus ille vir. *Nota* inquit, *particulam* ἤδη *qua notatur Demetrius, non quod accumbens veste caput inuolueret, sed quod Pompeium ipsum in eo præueniret.* Logi. Quis non videt notatam liberti importunitatem, quod ante dominum discumberet, qui alios conuiuas expectabat, deinde quod capite obtecto: quod soli ægroti, aut molles faciebant? Itaque & Trimalcio ille apud Petronium mollissimus *pallio coccino adrasum incluserat caput circaque oneratas veste ceruices laticlauiam immiserat mappam*, quod conuiuis penè risum excussit.

Ceterum quod ad velandum caput attinet alterum Petronii locum nemo interpretum assecutus est. Anicula quæ olus agreste vendebat Encolpium errantem in lupanar perduxit. *At subinde*, inquit, *vt in locum secretiorem peruenimus centonem anus vrbana reiecit, & hic inquit debes habitare.* Quid sit

cento-

centonem reiicere nemo vnus aperuit. Quidam malo consilio *Iniecit*, legunt, quasi anus iniecerit legitimum habitum prostantium in lupanari. Quòd nempe Iuuenalis tradat Messalinam *veteri centone lupanar intrasse*: quasi quod illa ad dissimulandam personam fecit, omnes centonem eo loco sumerent. Nec melius, qui nescio quæ vela ad fores pendentia commenti sunt; Quod vt concedamus, quis vnquam ea vela centones esse dixit? Alii sic existimant, quos sequitur Hispanus interpres, aniculam reiecisse centonem, quo caput obnupserat Encolpius, quasi vetula peregrino illuderet, eius caput aperiens, cum potius velandum fuerat. Ceterum non minùs hic Hispanus nugipolyloquides est, quam quos ipse tales concinnat. Quî enim peregrinos omnes operto capite fuisse ostendet? Dein quis ad hanc rem centonis vsus præcipue in honestioribus? Cum præterea Encolpius nesciret se in lupanari stare, nequis ideo caput centone operuisse dicat. Quid ergo? paucissimis rem expediam. Anicula ipsa centonem suum, idest laceras vestes, ac pannuceam mille plagis concisam reiecit, & vredine percita se turpi palestræ renudauit, vt formoso iuuene quem de industria in eum locum perduxerat frueretur. Quod non ante fecit, quam in locum secretiorem peruenerat, idest in cellam meretriciam. Eadem enim ratione. Encolpium in lustra rapuerat, qua Ascyltos à patrefamiliâs deductus fuerat. Quis huius interpretationis auctor illustrior ipso Petronio? Subiicit enim paulo post. Encolpium *cum tardè, immo penè iam sero intellexisset se in fornicem esse deductum, aniculæ insidias execratum operuisse caput, & extra lupanar fugere cepisse*. Quæ nam aliæ fuere insidiæ, quam quæ ab anu adolescentis pudori structæ sunt? Sed hæc fusiùs in Electis nostris, quæ propediem Deo dante vulgabuntur.

An toga cingeretur. Macrobij sententia reiecta. Cæsaris cinctus. Cap. XII.

FRustrà viri doctissimi quæsiuerunt, an toga cingeretur; nullus enim huic quæstioni locus fuit; Nam cum toga

vtrumque brachium, aut saltem sinistrum cohiberet, totumque corpus inuolueret, cingi nulla alia ratione potuit, quin eâdem cincturâ, aut vtrumque, aut saltem læuum brachium colligaretur, quod cum, vt diximus, ad imam togæ oram contrahendam sub ipsa toga protenderetur, non nisi solutum, & vinculo expeditum id facere potuit. Deinde quomodo sinus contraheretur in humerum, reiiceretur, reuocaretur, si cinctura impedimento fuisset? Atqui Sigonius, togam cingi solitam contendit, & Macrobii verbis nititur qui lib. II. de Cæsare, *Ita*, inquit, *toga præcingebatur, vt trahendo laciniam velut mollis incederet, vt Sylla tamquam prouidus dixerit Pompeio, caue tibi illum puerum malè præcinctum*. Hunc Macrobii locum ante nos suspectum habuit Manutius, atque pro toga *tunica* ponendum esse censuit, quòd idem narrans Suetonius de tunica intelligat; Ait enim *Cæsarem cultu notabilem fuisse, vsum enim lato clauo ad manus fimbriato, nec vt vnquam aliter, quam vt super eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura, vnde emanasse Sullæ dictum optimates admonentis, vt malè præcinctum puerum cauerent*. Absit vero vt cum Sigonio credamus, idem sensisse cum Macrobio Suetonium, & non ferendo errore in toga clauum fuisse, nam latum clauum pro tunica Senatoria & lati clauia sumi solitum satis docti ostenderunt.

Aut igitur corruptus Macrobii locus est, & pro toga, tunica reponendum est, quod fidentiùs ponerem, si quis MS. codex Macrobii ad manus esset in ea Vrbe, in qua etiam impressorum incredibilis penuria est: Aut suspicari possumus, ita tempore Macrobii togæ formam immutatam esse, vt a lateribus aperta vel fortasse etiam additis manicis præcingeretur, vt talem veterum togam fuisse Macrobius crediderit. Certe idem de Hortensio loquens ait fuisse virum mollem, *quique in præcinctu omnem decorem poneret*, mox morosam eius togæ structuram describit, quasi de togæ cinctura intelligat; Aut demum existimauit veteres nodum illum in rugarum contabulatione habuisse, quem fortasse togæ cinctum intellexit.

Sed, & si de tunica loquutus fuerit Macrobius, neque satis subsistere potest, quod subiicit, ita Cæsarem male præ-

cinctum

cinctum fuisse, vt laciniam trahendo velut mollis incederet; Id enim fieri non potuit nisi in tunicis longis, & talaribus, quæ cum essent in viris probrosæ, & infames, non est credendum a Cæsare quamuis molli gestatas, nec alius veterum id prodidit cum reliqua minutè exequeretur. Cùm itaque tunicæ viriles teste Quintiliano paulo infra genua caderent, quantumuis laxâ cincturâ quis præcinctus esset non poterat laciniam trahere. Præter quam quod laciniam trahere mollium fuisse, & effeminatorum vnus veterum quod sciam Macrobius dixit. Scio genus hominum *cum tunicis demissitijs mulierosum* Plauto dici: Sed causa in promptu, quia tales tunicæ mulierum fuere, & eorum qui opus muliebre faciebant: verum aliud est laciniam, siue syrma trahere. Tragœdi longum post se syrma ducebant, & nihil minùs quam effœminati audiebant. Sane cum togæ talares essent euenire poterat vt si quis eam negligenter componeret, ac suspenderet, toga flueret, ac traheretur, qui tamen non vt molles, sed vt insani ridebantur. Val. Maximus. lib. VII. cap. VIII. *Quam certa, quam etiam nota insaniæ Tuditanus? Vt pote qui populo nummos sparserit, togamque velut Tragicam vestem in foro trahens maximo cum hominum risu conspectus fuerit.* Verè quidem aiebat Cicero apud Macrobium *se in electione partium præcinctura Cæsaris deceptum fuisse*, quod nempe laxior cinctura effœminatum indicaret, & mollem, non quod laciniam traheret; Vnde Sylla monebat optimates, ne ex laxa præcinctura fractum Cæsaris animum, & nihil ausurum existimarent, nam ipsi multos Marios inesse. Illud igitur de lacinia, quodque Pompeium Sylla monuerit, vt Cæsarem caueret, de suo Macrobius adiecit scriptor non ita accuratus, vt & plagij non semel victus. Cum hæc sub prælo essent Insubres patriam meam ex negotijs reuisi, ibi in Bibliotheca Ambrosiana in tribus Codicibus manu exaratis eandem cum impressa lectionem repperi & in omnibus *toga* constanter retineri, vt omnino deceptum fuisse Macrobium necesse sit.

Cinctus Romanus: Modus cincturæ Cæsaris cur notabilis: Dionis interpres notatus. Cap. XIII.

IN cultu Cæsaris, ac laxiore cinctu enarrando nihil dissentit a Tranquillo Dio Cassius, cuius verba afferam quia malè ab Interpretibus accepta sunt. Postquam enim tradidit Cæsarem occasionem de se obtrectatoribus præbuisse, quod grandis iam natu formæ studeret, subdit. Τῆτε γὰρ ἐσθῆτι χαυνοτέρᾳ ἐν πᾶσιν ἐνηβρύνετο, καὶ τῇ ὑποδέσει, καὶ μετὰ ταῦτα ἐνίοτε, καὶ ὑψηλῇ, καὶ ἐρυθροχρόῳ κατὰ τοὺς Βασιλέας τοὺς ἐν τῇ Ἄλβῃ ποτὲ γενομένους, ὡς καὶ προσήκον σφίσι διὰ τὸν Ἴουλον ἐχρῆτο. Quæ verba sic reddiderunt Interpretes *Quippe semper laxiori veste delicatè vtebatur, & cinctura fluxiore: aliquando etiam veste sublimiori, ac rubea vtebatur more Regum, qui Albæ quondam imperauerant, cùm a Iulo id ad ipsos peruenisset*. Sed quænam esset ista vestis sublimior vellem mihi dicerent. Pueriliter ὑποδέσει vel pro fluxiore cinctura, vel pro veste interpretati sunt: quis enim vel leuiter litteris Græcis tinctus ignorat, ὑπόδεσιν esse calceationem siue calceatum. Sed verba ipsa Dionis ab inter punctionem laborant, & vna plus coniunctione abundant, quod tot viros doctos qui Dionem recensuerunt latere potuit. Facile ergo cuiuis fuerat ea hoc pacto concinnare; Τῆτε γὰρ ἐσθῆτι χαυνοτέρᾳ ἐν πᾶσιν ἐνηβρύνετο, καὶ τῇ ὑποδέσει μετὰ ταῦτα ἐνίοτε, καὶ ὑψηλῇ, καὶ ἐρυθροχρόῳ. *Nam veste laxiori semper molliter vtebatur: & calceamentis aliquando deinceps etiam altiusculis, ac rubeis*. Melius Xiphilini Interpres, qui de pedum tegmine intellexit, sed perperam *caligas* vertit cum *calceos* debuisset; de quo alias fortasse dicemus. De calceatu autem Cæsaris capiendum Dionem obseruat Casaubonus ad Suetonij Iulium, quod nos in prima editione effugerat. Par error eiusdem Interpretis vt obiter dicam lib. XLIIX. vbi narrat Dio L. Antonium, & Fuluiam, milites, qui sibi arbitrium eos cum Cæsare componendi sumpserant, irridere solitos, ac ludibrij causa Senatum caligatum appellasse. διέσκωπτον γοῦν σφᾶς, ἄλλα τε καὶ βουλὴν καλίγαν (Casaub. recte καλιγάταν) ἀπὸ

τῆς τῶν στρατιοτικῶν ὑποδημάτων χρήσεως ἀποκαλοῦντες. *Ab vsu militaris vestimenti*, ait Interpres. Putidè. Nemo enim tam puer est qui non videat, *à militaris calceamenti vsu*, vertendum esse. Sed hæc præter rem. Quemadmodum hunc Dionis locum a viro magno, non ferendo errore adductum vt ostenderet caligas etiam Senatorum aliquando fuisse, quod illi aliud agenti excidit. Neque rectè Xiphilinus ipse tradit, causam cur Cæsarem Sylla interficere voluerit fuisse, quod suspectam haberet cincturæ laxitatem.

Ceterum hæc cincturæ laxitas non in toga fuit, vt dicebamus, sed in tunica. Nam sola tunica cingebatur ab omnibus, præterquam a Senatoribus, ac laticlauijs. Nam vt ex Quintiliano docuit etiam Manutius, quibus ius lati claui erat, ij non cingebantur. *Cui*, inquit Rhetor, *lati claui ius non erit, ita cingatur, vt tunicæ prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites vsque perueniant; Nam infra mulierum est, suprà centurionum. Latum clauum habentium modus est, vt sit paulum cinctis submissior*, idest, vt tunica lati claui, quæ non cingitur, paulo longior sit tunicâ non habentium ius lati claui, quæ cingebatur. Egregiè igitur doctissimus Salmasius ad Historiam Augustam obseruat, cultum Cæsaris tripliciter fuisse notabilem. Primò, quod cum ceteri tunicis non manicatis vterentur, & colobijs: Cæsar lato clauo siue tunica laticlauia manuleata indueretur, ita vt oræ manicarum fimbriatæ essent, quod mulierum proprium; Deinde quod cum ceteri laticlauij non cingerentur, ipse nihilominus tunicam laticlauiam cingeret; Tertium fuit, quod laxiore cinctura vteretur, siue vt Græci dicunt κακῶς ζωννύμενος esset. Haud inscius sum, non defore, qui aliter explicari posse Quintilianum dicant; *latum habentium clavum modus est, vt sit paulum cinctis submissior*; Ita scilicet latum clauum gestatum fuisse, vt infra cincturam caderet, siue esset cinctu inferior, atque hoc modo Suetonij verba de Cæsare accipienda. Verum id nullo modo consistere potest; Si enim communis lati claui vsus fuisset, vt inferior zonâ esset, id tamquam nouum ac notabile in Cæsare non obseruasset Suetonius, quòd super latum clauum cinge-

retur; Latus clauus igitur tam apud Suetonium, quam apud Quintilianum est tunica lati claui, quam vult cinctis submissiorem Quintilianus, idest tunicis a semis, & quæ cingebantur: non autem cincturâ, nisi quis cincturam pro tunica cincta intelligat vt paulo infra Rhetor posteriorem partem togæ vult *altius* cadere *cinctura* hoc est tunicæ longitudine, de quo suo loco. Quod ergo tunicam lati claui cingeret Cæsar, cultu notabilis fuit cum reliqui laticlauij non cingerentur. Et hoc est, vt docti obseruant, quod Horatius dixit. *Latum demisit pectore clauum*, hoc est, fluente tunicâ, & nullâ Zonâ constrictâ: cuius rei ignoratio viros harum literarum Iurisque Antistites eo adegit, vt scriberent, *clauum fuisse plagulam, quæ in pectus demitteretur collo appensam, vt numismata, atque apud veteres puerorum bullæ erant ceruicibus suspensæ*. Quæ opinio iam doctis explosa Nosque de lato clauo infra pauca quædam afferemus.

Expenduntur scriptores, qui togam cingi solitam docere videntur. Cinctus Gabinus. Cap. XIV.

CEterum togam cingi solitam Sigonius ex Valerio Maximo confirmari posse credidit lib. III. cap. I. *Æmilius Lepidus puer etiam tum progressus in aciem hostem interemit, ciuem seruauit: cuius tam memorabilis operis index est in Capitolio statua bullata, & incincta prætexta, S. C. posita*. Prætextam autem, togam fuisse, nemo ignorat. Verum, vt etiam Manutio obseruatum est, cinctus ille non communis fuit, aut ciuilis, sed militaris, quem *Gabinum* dixêre, cuius origo è militia, & vsus initio tantum in militia fuit.

Frontinus etiam cinctus togæ meminit lib. IV. *Piso Titium Præfectum cohortis, quod loco fugitiuis cesserat cincto togæ præciso, soluta tunica, nudis pedibus in principijs quotidie stare iussit*. Sed hoc etiam de cinctu Gabino intelligendum est; Nam cum antiquissimi Romani etiam in prælio togis vterentur, idque fusum, ac laxum vestimentum esset, non aliter quam ritu Gabino succincti pugnarunt. Plutarchus in Coriolano tra-

dit, primis temporibus morem fuisse Romanis in acie constitutis, antequam clypeos sumerent, togamque præcingerent, testamenta in procinctu facere, tribusque, aut quatuor audientibus hæredem nuncupare, τῷ δ', inquit, Τοτὲ τοῖς Ρωμαίοις ἔθος εἰς τάξιν καθισταμένοις, καὶ μέλλουσι τοὺς θυρεοὺς ἀναλαμβάνειν, καὶ περιζώννυσθαι τὴν τήβεννον. De eodem cinctu capiendus idem Plutarchus, loquens de Romulo opima Ioui ferente, quamuis vestem solum incinctam dicat, αὐτὸς δὲ τὴν μὲν ἐσθῆτα περιεζώσατο. Festus. *Endo procinctu, in procinctu, significat autem cum ex castris in prælium exitum est procinctos quasi præcinctos, atque expeditos. Nam apud antiquos togis incincti pugnasse dicuntur.* Glossarium; endo procinctu ἐζωσμένοι ἐν πολέμῳ. Igitur apud Frontinum de Titio cohortis præfecto, quem quod locum fugitiuis cesserat cincto togæ præciso Piso stare iussit in principiis. Nihil aliud est quam lacinia togæ præcisa quæ subducta, & retroacta reductaque ad pectus in nodum cogebatur. Val. Max. eandem rem narrans l. II. c. VII. *His Præfectum ignominiæ generibus afficit, iussit eum toga lacinijs abscissis amictum discinctaque tunica nudis pedibus adesse.* Idest toga ita decurtata vt cingi more militari non posset. Hinc etiam quoties rixa in Vrbe oriebatur & ad manus ventum erat toga succingebatur. Idem Plutarchus de seditione Gracchana; ὡς οὖν ταῦτα τοῖς περὶ αὐτὸν ἐξήγγειλεν ὁ Τιβέριος οὗτοι μὲν αὐτοὺς τάς τε τηβέννους περιεζώννυντο. *Quod vt circumstantibus aperuit Tiberius præcingunt hi confestim togas,* mox subdit, *frangentesque apparitorum hastilia, quibus cætum submouent arripiunt fragmenta, vt ijs repellant vim inferentes.* Duces etiam & Imperatores hoc modo accincti spolia cremabant. Appianus in Punicis de Scipione post deuictum Annibalem spolia cremante. *Ipse* inquit, *vt Romanorum ducum mos est* διαζωσάμενος, idest accinctus *spolia cremauit*, siue incincta toga, quod verbum infra repetit cum diruta Carthagini ab altero Scipione præda cremata est. Et in Mithridaticis idem a Silla fractitatum prodit cum esset more Romano διαζωσάμενος. Quod autem toga prius subduceretur, tum cingeretur idē demonstrat lib. II. ciuilium. Loquens de Antonio in Cæsaris funere satagente,

gente. His dictis inquit quasi fanaticus ἐσθῆτα ἀνεσύρατο καὶ περιζωσάμενος vt esset expeditior, subductam togam accingens. Atqui hic Cinctus Gabinus fuit. Seruius ad illud.

Ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino
Insignis reserat stridentia limina Consul.

Gabinus, inquit, *cinctus ex toga sic in tergum reiecta vt vna (lege ima) eius lacinia a tergo reiecta hominem cingat*. Hoc autem vestimenti genere addit vti solitum Consulem bella indicturum, quòd cum Gabij Campaniæ ciuitas sacris operaretur, bellum subito venit, tum ciues accinctos togis suis ab agris (legearis) ad bella profectos, & adeptos esse victoriam, vnde eum morem emanasse. Idem ad illud lib. V.

Vrbem designat aratro.

Quem Cato Originalibus dicit morem fuisse. Condituri enim ciuitates taurum in dextra, vaccam in sinistra iungebant: & cincti ritu sabino (l. Gabino) *idest togæ parte capitis* (l. capita, vel capite) *velati, parte succincti tenebant stiuam obliquam vt glebæ omnes intrinsecus caderent*. Togæ parte siue lacinia superiore caput velabant, inferiore lacinia se accingebant. Liuius etiam lib. IIX. de Decio se deuouente. *Pontifex eum togam prætextam sumere iussit, & velato capite manu subter togam ad mentum exerta super telum subiectum pedibus stantem dicere*. Mox. *Ipse incinctus cinctu Gabino armatus in equum insiluit, & se in medios hostes immisit.*

Ex his manifestum fit, cinctum Gabinum non aliud fuisse, quam cum togæ lacinia læuo brachio subducta in tergum reijciebatur, ac retrahebatur ad pectus, atque ita in nodum colligabatur, vt togam contraheret, & breuiorem, ac strictiorem redderet. Hoc intellexit Isidorus cum ait. *Cinctus Gabinus est, cum ita imponitur toga, vt togæ lacinia quæ post secus reijcitur, attrahitur ad pectus, ita vt ex vtroque ex humeris picturæ pendeant, vt sacerdotes gentilium faciebant, aut cingebantur prætores*. Locus corruptus. Quid enim *picturæ ex vtroque ex humeris*? Puto legendum *Cinctus Gabinus dicitur, cum ita imponebatur toga vt togæ lacinia, quæ post reijcitur attraheretur ad pectus, ita vt ex vtroque latere penderet*, nempe togæ lacinia.

Quod ad picturas attinet, ab Persii interprete decipi potuit omnia conuerrens Isidorus cuius verba sunt *Toga est purum pallium forma rotunda, & fusiore atque inundante sinu, & sub dextro veniens super humerum sinistrum ponitur: cuius similitudinem in operimentis simulachrorum, vel picturarum aspicimus, easque statuas togatas vocamus*. Porrò idem Interpres Persii paulo post mutilus est cum ait ad illud *succinctis laribus*; *Quia Gabino habitu cinctuque Dij Penates formabantur obuoluti toga super humerum sinistrum dextro nudo*. Non enim toga sinistrum humerum inuoluens cinctus Gabinus erat. Nam communis hic gestandi togam modus. Idem paulo ante adductus *Toga est purum pallium forma rotunda & fusiore, atque inundante sinu & sub dextro veniens super humerum sinistrum ponitur*. Non erat inquam Cinctus Gabinus toga sinistrum humerum inuoluere, sed quem supra posuimus, & infra etiam explicabimus.

Cinctus ergo Gabini origo hæc fuit; Cum toga, vt diximus, longum, ac redundans vestimentum esset, & ideo pugnæ incongruum, repentina, vt notat Seruius, apud Gabios hostium incursione cum non esset tempus deponendi togas, ac sumendi chlamydes, subductam, & retrò reiectam togæ laciniam hinc inde reuocantes ad pectus se ea incinxerunt, siue succinxerunt, qui cinctus inde Gabinus seruatus in sacris, & cum Consul Ianum reseraret, aut Imperator in bello prætextam sumeret, quæ hoc ritu incingebatur, aut Prætor mappam Circensibus mitteret; atque hoc habitu statua Lepido posita est,& de hoc cinctu togæ præciso intelligendus Frontinus. Hoc etiam sensu capienda Afranii verba apud Nonium. *Equidem prandere stantem nobiscum incinctam togam*, idest lacinia sua retracta ad pectus constrictam, & colligatam. Nisi quis credat a meretrice in conuiuio togam more tunicæ zona cinctam, quod aliter fieri non potuit quam si vtrumque brachium exereretur, atque ita superior pars ab humeris deflueret. Mihi sufficiat ostendisse togam communi vsu non fuisse cingi solitam, imò nec potuisse.

Docti

Docti viri opinio refutata de cinctu Gabino Catonis, cum ius diceret. Tertullianus de pallio explicatus. Cap. XV.

TErtullianus de pallio cap. III. ait, Catonem, qui Græcos pellendos Vrbe censuerat, Præturæ tempore Græcis in habitu fauisse humero exerto. Verba eius sunt. *Atque adeo ipse qui Græcos pellendos Vrbe censebat (literas eorum vocemque senex iam eruditus) idem Cato iuridicinæ suæ in tempore humerum exertus non minus palliato habitu Græcis fauit.* Hic locus reique vestiariæ imperitia mira vaticinari coegit interpretes. Sunt qui togatos humero exerto esse non posse dicant, sed palliatos, & ideo palliatum Catonem in prætura fuisse, non togatum. Alii Catonem quod Orator esset, & fori habitator habitu Oratorum fuisse in Prætura contendunt, quòd Rhetores, & Causidici in gestu faciundo humerum exertum togæ haberent. Hos omnes iure refutat vir magnus in suis ad Tertullianum notis neque tamen ipse meliorem sententiam affert. Vult enim credi à Tertulliano designari tempus quo Magistratum gessit Cato; Quòd nempe in Magistratu tantum, Prætura scilicet, vel Consulatu, & reliquis, Romani humerum exertum haberent, atque hunc habitum fuisse, quem cinctum Gabinum vocarent. Sic toga incinctos fuisse Consules, vel Prætores, cum in aliquo solemni actu versarentur: cum rem diuinam facerent: Ianum recluderent: item cum Prætor in ludis mappam mitteret. Cum ergo Cato Prætor humerum exertus, siue nudus esset, hoc cinctu Gabino a Tertulliano dici, Græcis Iuridicinæ suæ tempore fauisse.

Sed demonstrandum fuerat viro doctissimo, etiam Prætores cum Ius dicerent Cinctu Gabino incinctos fuisse, quod illi difficillimum fore puto. Vt autem hoc ei demus omnes Prætores in Gabino cinctu fuisse cum ius redderent, cur Tertullianus solum Catonem nominauit, cum vtique validius futurum fuisset argumentum si dixisset, *Prætores omnes Iuridicinæ tempore humerum exerti habitu palliato Græcis fauerunt*,

immo

immò quotquot Magistratus publica munia obibant. Hæc nullo pacto possunt consistere. Quid ergo? Nomine Græcorum hic philosophos designari nemo dubitare potest, qui meminerit vetus illud maledictum in Philosophos distringi solitum ὁ γραικὸς ἐπιθέτης; Et Græci quos pellendos Vrbe Cato censuerat Philosophi, siue sophistæ fuerunt. Quanquam non Catonem, qui exitu suo Vticam nobilitauit, sed seniorem, Philosophos Vrbe pellendos censuisse, & ideo memoria lapsum Tertullianum, & ratio ipsa, & Gasparis Sciopii V. C. autoritas suadet. Confirmat hoc Plinius lib. VII. cap. XXX. *Cato Censorius in illa nobili trium sapientiæ procerum ab Athenis legatione, audito Carneade, quamprimum legatos eos censuit dimittendos, quoniam illo viro argumentante, quid veri esset haud facile discerni posset. Quanta morum commutatio! Ille semper alioquin vniuersos ex Italia pellendos censuit Græcos: at pronepos eius Vticensis Cato vnum ex Tribunatu militum Philosophum, alterum ex Cypria legatione deportauit. Eademque linguam ex duobus Catonibus illum abiecisse, hunc importasse memorabile est*. Ita enim locus ille legendus. Cùm igitur hic Tertullianus tradit Catonem habitu palliato fauisse Græcis, de pallio Philosophorum haud dubiè intellexit quod ita præcipuè a Cynicis gestabatur, vt dextro brachium subiectum in læuum humerum reiiceretur, exerto humero dextro, & plerumque nudo, maximè in Cynicis, qui sine tunicis, aut saltem strictis tuniculis humerum non velantibus induti erant. Vetus Interpres Iuuenalis ad illud Sat. XIII. *nec Stoica dogmata legit, A Cynicis tunica distantia*, hæc notat. *Dicit Cynicorum, & Stoicorum dogma conuenire, tantum veste distare; Nam Cynica mater hæresis Stoicæ: Cynici absque pallio exerto brachio*; Sed vel nugatur solens Glossator ille, vel pro *pallio tunica* legendum est, totusque ille locus corrigendus; *Nam Cynica hæresis* (secta) *mater Stoicæ: Cynici absque tunica, ex pallio exerto brachio*. In Anthologia lib. II. de philosophis.

Καὶ στόλιν, μάλιον, πογώνιον, ὤμιον ἔξω.

Et bacillus, villosa vestis, barbula, humerus exertus. Quare S. Cyprianus *Cynicorum vocat exerti, ac seminudi pectoris inuere-*

cundiam

tandam iactantiam.

His nempe Græcis philoſophis, quos Vrbe pellendos cenſuerat, Iuridicinæ tempore fauit Cato exerto & ipſe, nudoque humero, non ex Gabino cinctu, ſed quia ſine tunica erat; idque præter morem ceterorum, & ideo ipſum peculiariter nominat Tertullianus. Id niſi apertè docebimus nulla cauſa eſt quin nihil nobis in poſterum credatur. Val. Maximus lib. III. cap. VI. *M. autem Cato Prætor M. Scauri, cæterorumque iudicia nulla indutus tunica ſed tantummodo prætexta amictus egit.* Aſconius Pædianus in Orationem pro Scauro *Cato* inquit, *Prætor iudicium, quia æſtate agebatur, ſine tunica exercuit, campeſtri ſub toga cinctus; In forum quoque ſic deſcenderat, iuſque dicebat, idque repererat ex vetere conſuetudine, ſecundum quam & Romuli ſtatuæ in Capitolio, & in Roſtris Camilli fuerunt, togatæ ſine tunicis.* Sed quod ait Pædianus, id egiſſe Catonem, quia tempus æſtiuum erat, præter tolerantiam eſt magni illius viri, ac Romanorum vltimi. Vera ergo cauſa a Plutarcho affertur, hoc illum egiſſe, non quòd gloriam ex hac nouitate aucuparetur, ſed quo aſſueſceret ob ſolam turpitudinem erubeſcere, reliqua indecora contemnere. πολλάκις δὲ, inquit ἀνυπόδητος, καὶ ἀχίτων εἰς τὸ δημόσιον προῄει μετ' ἄριστον. *Crebro ſine calceis, & tunica procedebat a prandio in publicum.* Ob cauſam quam attulimus. Sed quod magis ad rem noſtram pertinet, idem tradit, Catonem prætorem factum creditum eſſe non tantum maieſtatis, & faſtigij recte adminiſtrando adieciſſe magiſtratui, quantum detraxiſſe, ac deformaſſe; Verba eius ſunt ἀνυπόδητος, καὶ ἀχίτων πολλάκις ἐπὶ τὸ Βήμα προσερχόμενος, καὶ θανατικὰς δίκας ἐπιφανῶν ἀνδρῶν οὕτω βραβεύων. *Quod frequenter ſine calceis & tunica* (vetus Interpres perperam habet, *ſine toga*) *ad tribunal accederet, & de capite illuſtrium virorum ſententiam ferret.* Tertiò eiuſdem rei meminit Plutarchus quod cum Conſulatus repulſam tuliſſet, eaque res non ſolum ipſis candidatis, ſed etiam eorum amicis ſolita eſſet per multos dies cum aliquo rubore triſtitiam, ac mærorem afferre, adeò eum caſum lentè tulerit Cato, vt vnctus pila luſerit, & a prandio rurſus in forum more ſuo ſine calceis, & abſque tuni-

ea descendens cum familiaribus deambularit. Ac ne quis dicat, præter tunicam superiorem etiam interiorem gestasse Romanos, & propterea nudum humerum habere non potuisse Catonem, non semper hoc verum fuit, & interiores istæ tunicæ, siue subuculæ strictæ erant, & humerum excludebant. Gellius lib. VII. cap. XII. *Viri Romani primo quidem sine tunicis toga sola amicti fuerunt* (hoc voluit imitari Cato) *postea substrictas, & breues tunicas citra humerum desinente habebant.* Quales etiam fuisse Cynicorum subuculas, si tamen omnes ijs vtebantur existimamus.

Tam Cato igitur in Prætura, sed solus, quàm Græci philosophi exerto, nudoque humero fuerunt, & ideo Catonem in Prætura humero exerto non minus quam palliati solerent, Græcis Tertullianus fauisse dixit. Recte igitur Baronium in exercitationibus Causaubonus reprehendit, qui Catonem palliatum ius dixisse prodidit, sed nec ipse Tertulliani sensum assecutus est. *Eandem* inquit *& Tertullianus significare voluit, cum dixit illum ius dixisse humero exerto, quod non solum de palliatis dicitur, verum etiam de togatis, qui togæ laciniam humero detractam sub brachium conyciebant.* Atqui omnes ætate Catonis exerto hoc modo brachio erant. Ita de nudo intelligendum, quia sine tunica. Quare frustra etiam a viris doctissimis tres modi afferuntur togæ gerendæ apud Romanos; antiquissimus, cum toga vtrumque humerum tegeret; recentior, quo toga ab humero dextro retracta, & sub brachium missa in leuum deinde brachium congesta dexteram liberam relinquebat: Tertius, cinctus Gabinus; Nam diligenter veteres statuas togatas inspectanti, nummosque quorum beatissimum thesaurum suppeditat mihi Paulus Caotorta Veneti Senatus lumen longè clarissimum, non alius quàm duplex modus occurrit, antiquissimus, quo brachium toga cohibebatur exerta dextra: & recentior, quo cum brachio humerus exerebatur; nec alio distinguebatur ab hoc cinctus Gabinus (vtrobique enim exertus humerus) quàm, quòd hic toga cingebatur, nequaquam ibi. Et de his hactenus.

Nullam in toga fibulæ vsum fuiße. Panciroli non vnus error in re vestiaria perstringitur. Cap. XVI.

VT toga communi vsu non cingebatur, ita neque fibula nectebatur, nullusque in ea fibulæ vsus esse potuit, contra quàm censuit Pancirolus in libro rerum deperditarum. Nam cum vestimenta tantum aperta, vt pallia, & chlamydes, sagaque fibulà in humero, vel ad ceruices iungerentur, ne scilicet defluerent: toga, quæ erat circumclusa, & humero sinistro inhærebat, vt læuo brachio sustineretur, nullo modo cadere aut defluere poterat, nisi spontè deijceretur, ita nullus in ea fibulæ vsus; nec quis quam veterum, quod sciam, fibulæ in toga communi mentionem fecit. Quare quam in veteri sepulchro auream repertam tradit ille, non togæ debuit esse, sed chlamydis, aut pallij si tamen pallium habuit: vt ante aliquot annos cum doctissimo Io. Rhodio disputaui. Nam togæ vsum non planè intellexit Pancirolus; Si enim clausum fuisse vestimentum non ignorasset non fuisse opus fibula intellexisset, quæ duas vestium apertarum partes iungebat. Verum non ita in re vestiaria versatum fuisse senem grauioribus studijs implicitum non est mirum, alioqui non toties duobus illis capitibus lapsus esset. Vt cum ait *Aliculam chlamydem fuisse pallium, quod pueri vsque ad XIII. annum gerebant, idque ex Vlpiano colligi, post quod tempus prætextam sumptam:* vtrumque falsò. Neque Vlpianus hoc dixit; Lege enim Vestis XXIII. D. de auro arg. leg. hæc tantum habentur. *Puerilia vestimenta sunt, quæ ad nullam alium vsum pertinent, nisi puerilem veluti togæ prætextæ, aliculæ chlamydes, pallia, quæ filijs nostris comparamus.* Vnde nescio quid I C. noster de pallio puerili vsque ad XIII. annum sit expiscatus. Cum notum præterea sit à pueris prætextam gestatam vsque ad tempus togæ virilis.

Hinc veluti in tenebris micat; Ait togam communem fuisse cœruleam, vt Crinitus manicatam: togam candidam tantum Senatorum fuisse: item tunicam eorundem totam pur-

puream, cuius latera globulis aureis connexa, qui lati claui dicti sint: Lacernas sub toga gestatas, quæ pudet recensere, nedum refellere.

Ceterum Dionysius Halicarn. lib. II. vsum fibulæ in toga videtur nouisse. Nam cum Saliorum cultum describit ait: χιτῶνας ποικίλους χαλκέαις μίτραις κατεζωσμένοι, καὶ τηβέννας ἐμπεπορπημένοι περιπορφύρους φοινικοπαρύφους, ἃς καλοῦσι τραβέας. Vbi trabeas, quæ togæ erant, fibulatas Salijs assignat. Sed vt solus Dionysius fibulæ in toga meminit, ita solus veterum togam Saliis adscribit. Apud me potior est Liuii auctoritas, qui solas tunicas pictas in Saliis agnoscit. Ait enim. *Salios item duodecim Marti Gradiuo legit, tunicæque pictæ insigne dedit, & super tunicam aneum pectori tegumen, cælestiaque arma, quæ Ancylia nominantur ferre, ac per vrbem ire canentes carmina cum tripudijs, solemnique saltatu iussit.* Nec aliud quam puniceas tunicas agnoscit Plutarchus in Numa. φοινικοῦς, inquit, ἐνδεδυμένοι χιτωνίσκους. *Puniceas tuniculas induti.* Cruserius enim non recte Dionysium magis secutus quam sensum verborum, *trabeati* vertit. Trabea enim non nisi toga fuit, Plutarchus tuniculas appellat. Præter tantorum virorum auctoritatem ratio ipsa vincere videtur, sine toga Salios fuisse, nihil enim magis incommodum saltanti, quam vestimentum fusum, ac talare, nihilque tam ineptum, quam vt ait ille, *togam saltanti personæ inducere.*

Sed etiam si auctoritas Dionysii valeat, & habuerint Salii togas, simul & fibulas; non licet tamen arguere inde in communi toga fibulę vsum. Nam fibulas illas in trabeis Saliorum non est credendum eundem vsum præstitisse, quem in vestimentis apertis ad partes diuisas connectendas, (nam clausam togam ostendimus) sed potius adhibitas ad ipsam togam contrahendam, atque attollendam, ne scilicet ad pedes fluens saltantes impediret; quales fibulæ fluentia mulierum pepla coercebant. Vel quod verius mihi videtur, apud Dionysium ἐμπεπορπημένοι τὰς τηβέννας non tam est *infibulati togas*, quam *succincti* ritu scilicet Gabino, de quo supra, quo etiam ritu easdem trabeas succinctas ab equitibus in transuectione

gesta-

gestatas non est dubitandum.

De Toga materia. Lanarum varia genera. Toga pexa, & detrita. Cap. XVII.

TOgas, tunicas, lacernas, & reliqua Quiritium vestimenta ex lana confecta fuisse apparet, quòd nusquam vestes nisi a pretio lanæ, aut a colore scriptoribus commendantur. Plinius lib. IIX. cap. XLVII. *Magna*, inquit, *& pecori gratia, vel in placamentis Deum, vel in vsu vellerum. Vt boues victum hominibus extolunt, corpum tutela pecori debetur*. Deinde lanarum genera exequitur, omnemque Romanorum cultum inde confectum ostendit. Addit ex Varrone, lanam cum colo, & fuso Tanaquilis in templo Sangi durasse, factamque ab ea togam Regiam vndulatam, qua Seruius Tullus fuerat vsus. Atque inde factum, vt nubentes Virgines comitaretur colus compta, & fusus cum stamine. Etiam Martialis sæpè ab lana Tarentina vestimentis commendationem petit, præcipuè lib. II. ep. XLIII.

Te Lacedamonio velat toga lota Galeso.

Vt Plinius Apulam, siue Tarentinam ceteris præfert. Siue Galesi fluvij propè Tarentum aqua pota ouibus pretiosum vellus daret, siue lana ipsa eodem fluvio lota, quod de alijs fluminibus veteres crediderunt, summam nobilitatem acciperet. Martial. lib. IV. XXVIII.

Et lotam tepido togam Galeso.

Alia etiam lanarum genera memorat idem poëta, Parmensem, Bæticam, Altinatem. Eodem epigrammate,

Vel quam seposito de grege Parma tulit.

Et Lib. VIII. ep. XXVIII. de Partheniana toga.

Dic toga facundi gratum mihi munus amici
Esse velis cuius fama decusque gregis?
Apula Ledai tibi floruit herba Phalanti
Qua saturat Calabris culta Galesus aquis?
An Tartessiacus stabuli nutritor Iberi
Batis in Hesperia te quoque lauit aqua?

An tua multifidum numeret auit lana Timavum
Quem prius astrifero Cyllarus ore bibit?

Porro de Bætica lana. Idem lib. IX. ep. XXII.

In Tartessiacis domus est notissima terris
Qua diues placidum Corduba Betina mat;
Vellera natiuo pallent vbi flaua metallo
Et linit Hesperium bractea viua pecus.

Scilicet ob rutilum, siue aureum lanæ colorem natiuum. Hinc natiui lanarum colores in vestibus seruati, & celebrati. Quorum plura genera fuisse idem Plinius ostendit, vt etiam aliquibus nomina desint. *Hispania*, inquit, *nigri velleris præcipuas habet: Pollentia iuxta Alpes, Cani: Asia rutili, quas Erythræas vocant: Canusium fului: & Tarentum suæ pulliginis.* Hinc tot in lacernis præcipuè, alijsquè vestibus, (si togam, ac tunicam demas, quæ albæ gestabantur) colores fluxère, ab varietate scilicet lanarum earumquè natiuo colore, aliquando etiam ab infectu.

Notat præterea Plinius. *Istriæ, ac Liburniæ, lanam pilo propiorem, quam lanæ, & ideo pexis vestibus alienam, & quam sola ars scutulato textu commēdat in Lusitania.* Pexas vestes fuisse, in quibus ob villorum densitatem nec stamen, nec trama appareret, alijs animaduersum scio. Tales omnes recentes vestes fuere. Martialis.

Pexatus pulchrè rides mea Zoile trita;

Idem lib. II. epigr. XLIV.

Emi seu puerum, togamve pexam.

Et lib. III. ep. XXXVI. tritam pexæ opponit;

Hoc merui Fabiane toga, tritaque, meaque.

Vnde in tela aranearum *pexitatem* a Plinio dici villosam quandam in ea, & lanuginosam filorum naturam quæ in raris earum textura non perinde appareat vt in densa notauit Turnebus lib. V. cap. XIV. Nam vestes obsoletæ, ac detritæ his contrariæ, in quibus scilicet vellere attrito, & defloccato, filorum textura apparebat; Idem lib. IV. ep. XXXIV.

Sordida cum tibi sit verum tamen Attale dicit,
Quisquis te niueam dicit habere togam.

Vbi

Vbi niueã tenuis est, & detrita, lib. IX. ep. I. de toga Partheniana.

Nunc anus, & tremulo vix accipienda tribuli;

Quam possis niueam dicere iure tuo.

Tales togas *decutes*, siue *decotes* Festo dici censet Lipsius in Electis. Quia igitur lana illa Istrica, & Liburnica sine villis fuit, & pilo propior, iure alienam pexis vestibus dixit Plinius atquè ex ea scutulatam vestem confici in Lusitania; Nam cum scutulæ in vestibus quadraturæ essent ad instar plagarum quibus retia distinguuntur, contextæ, ex lana villosa haud quaquam texi poterant huiusmodi scutulæ quod villorum densitate textura, & artificium operiebatur, secus in lana minime villosa, & pilo propriore, vt in Liburnica, vbi scutulatus textus non impedientibus villis apparebat. Similem Istricæ, ac Lyburnicæ lanam circa Piscenas prouinciæ Narbonensis, in Ægypto prouenire subijcit Plinius, ex qua vestis detrita vsu tingitur, rursusquè æuo durat. Vbi frustra *tegitur*, vel *pingitur*, inferciunt correctores: Nam *tingitur* rectum est. Vestimenta communi lana confecta vsu attrita defloccantur, villosque cum colore amittunt, nec renouari possunt etiam si denuo fingantur, nam delapsis villis cum stamine subtemen apparet. At vestes lana Istrica, vel Ægyptia contextæ, quæ pilo proprior est postquam vsu obsoluēre, colorem quidem amittunt, quem si tingantur, recipiunt denuo, & interpolantur, nouæque videntur, nihil enim præter colorem amittunt, quia cum villis careant, & veteres, & recentes filorum texturam ostentant: secus in reliquis pexis vbi detrita semel fila reparari non possunt. Hic est sensus verborum Plinii. Quare non semper vesti pexæ trita oponitur, idest vetus, ac detrita, sed recens sine villis, quales ex lana de qua diximus contexebatur, eaque, *rasa* appellabatur, qualisque vt plurimum serica, quæ sine villis, & minime pexa: eaque scutulatæ texturæ aptior, vt ait Plinius; Hincquè existimo Iuvenalem vtrumquè coniunxisse Sat. II.

Cærulea indutus scutulata, aut galbana rasa.

Rasæ etiam togæ meminit Martial. lib. II. ep. LXXXV. quam a stati aptiorem fuisse indicat.

Vimine

Vimine clausa leui niuea custodia coctæ
Hoc tibi Saturni tempore munus erit:
Dona quod æstatis misi tibi mense Decembri
Si quereris, rasam tu mihi mitte togam.

Alibi videtur *leuem togam* appellare. lib. VII. LXXXV.

Nulla venit a me
Argenti tibi libra pustulati
Nec leuis toga, nec leues lacernæ.

Nisi tenui filo intelligat, & ideo pretiosam. Nam & ab ipsa lana, & a textura togæ aliæ aliis pretiosiores fuerunt. Ouidius de arte lib. III.

Sed vitate viros cultum formamque professos
Quique suas ponunt in statione comas
Nec toga decipiat filo tenuissima.

Qualis illa Martialis lib. X. LXXIII.

Qua non Fabricius, sed vellet Apicius vti
Vellet Mæcenas Cæsarianus eques.

Hoc est ex lana tenui ac molli textura, quæ tamen vestes mulieribus aptiores visæ. Quo respexit Cicero. *Velis amictos non togis*. & Varro in Modio. *Istorum vitrea togæ ostentant tunicæ clauos*. Contra toga pinguis dicebatur quæ crassiori filo compacta erat. Suetonius Augusto. *Hieme quaternis cum pingui toga tunicis, & subucula thorace laneo, & fæminalibus, & tibialibus muniebatur*. Horatius lib. I. Sat. III.

Concha salis puri, & toga quæ defendere frigus
Quamuis crassa queat.

Lana coacta. Plinius vno capite non semel correctus, & explicatus. Cap. XVIII.

SEd quoniam in lanarum mentione versamur, curæ pretium fuerit Pliniani loci eodem capite miserè affecti curationem tentare. Postquam lanas recensuisset, ex quibus vestes texebantur, addit; *Lanæ, & per se coactæ vestem faciunt, & si addatur acetũ etiam ferro resistunt: imò vero etiam ignibus nouissimo sui purgamẽto: quippe ahenis polientiũ extractæ in tormenti-*

menti vsum veniunt, Galliarum vt arbitror inuento, certe Gallicis hodie nominibus discernitur. Nos penè adolescentes, *ahenis polientium extractæ*, legendum videramus, & gauisi sumus cum eandem coniecturam apud doctissimum Gelenium inuenimus. Verum tetigit ille vulnus, non sanauit. Sic enim locus ille interpungendus est, *& si addatur acetum, etiam ferro resistunt, imò vero etiam ignibus; nouissimo sui purgamento ahenis coquentium extracta in tomenti vsum veniunt.* Quæ enim ratio illa erat, quod ignibus resisterent lanæ quia extractæ ahenis venirent in vsum tomenti? Numquid tomenta igni resistunt? Duplex lanarum qualitas Plinio recensetur; altera, quod coactæ addito aceto ferro, & ignibus resistant: altera, quod earum purgamentum extractũ ahenis coquentium (hoc malui; quam *polientium*, secutus veteres codices) ad culcitas inferciendas adhiberetur. Hoc est venire in vsum tomenti; Tomentum quippe culcitæ fartum fuit, ut rectè Gelenius; Festus *culcita, quod tomento inculcatur appellata.* Martialis.

Culcita tomento quod viduata suo.

Isid. lib. IX. cap. XXVI. *Culcitæ vocantur quod calcentur, idest farciantur pluma, siue tomento.* Id inuentum Galliarum existimat Plinius, quia tomentũ tunc Gallicis nominibus discerneretur. Nam lib. XIX. cap. I. de lino. *Nullum est candidius, lanæue similius: sicut in culcitis præcipuam gloriam Cadurci obtinent, Galliarum hoc, & tomenta pariter inuentum, Italiæ quidem mos etiam nunc durat in appellatione stramenti.*

Quæ sequuntur verba, eadem praua interpunctione pessimè habent. *Nec facile dixerim, qua id ætate ceperit; Antiquis enim torus e stramento erat, qualiter etiam nunc in castris gausape;* Quid hoc monstri est? eadem res fuit stramentitius torus, & gausape? Nihil minus. Ait Plinius nescire se quando ceperint tomenta e lana fieri, quia apud antiquos non tomenta siue culcitæ in vsu erant, sed torus stramentitius, qualis adhuc in castris ætate Plinij retinebatur. Nihil igitur ad hunc locum gausape. Postquam in urbe in locum lecti stramentitij tomentum venerat, inrepere tamen in castra culcitæ, siue tomentum non potuit, in quibus veterem e stramento torum

non retinere nimis delicatum visum est, & præter disciplinam militarem. Ne longum faciam. Verbum illud *gausape* ad sequentia spectat, quæ sic concinnanda sunt. *Gausapa patris mei memoria cepere, amphimalla nostra, sicut etiam villosa ventralia.* Ignorare se dicit Plinius, quando lanæ in vsum tomenti venerint, quod apud antiquos e stramento torus esset. Atqui memoria patris sui factum, vt gausapæ in vsu esse ceperint, sicut ætate sua, & amphimalla, & ventralia villosa in vsum venerint. Gausapæ vestes villosæ ad instar tapetium. Amphimalla autem, siue ἀμφιμάλλοι χιτῶνες vestes vtrinque villosæ; Ventralia demum vestimenta contegendo ventri, quæ fortasse eadem cum semicinctijs. Plinius M. S. in Bibliotheca Ambrosiana eandem prorsus interpunctionem præfert, licet in verbo *gausape* corruptus sit, quod etiam ab altero M. S. deest. Sic enim ibi legitur. *Qualiter iam nunc in castris. Causa patris mei memoria cepere, amphimalla nostra.*

Nihil igitur gausape ad torum stramentitium, nihil ad tomentum. Ad Plinium intelligendum non parum facit Martialis, qui quid sit tomentum explicat lib. XIV. *Tomentum Lingonicum.*

> *Oppressa nimium vicina est fascia plumæ*
> *Vellera Lingonicis accipe rasa sagis.*

Quo loco intelligimus, quare Plinius putarit inuentum tomenti Gallorum esse, & Gallico vocabulo discerni. Nam aliud erat tomentum *Lingonicum*, idque propriè tomentum, quod ex lana Gallicis sagis derasa cogebatur; Aliud minus propriè, quod *Circense* dicebatur, idque ex arundine concisa, iuncoque palustri inferciebatur, cuius vsus in Circensibus fuit. Idem titulo *Tomentum Circense.*

> *Tomentum concisa palus Circense vocatur*
> *Hac pro Lingonico stramina pauper emit.*

Vbi Lingonicum simpliciter pro tomento vsurpat. Qualis autem fuerit torus ille Plinij stramentitius ex eodem discas, titulo. *Fœnum.*

> *Fraudata tumeat facilis tibi culcita pluma*
> *Non venit ad duros pallida cura toros.*

Iuriscon-

Iurisconsultus lib. III. de legatis. *Tomentum cognominabatur Circense ex arundinibus concisis factum, idque stramentum habebatur plebeiorum*. Seneca de vita beata. *Nihilo miserior ero, si lassa ceruix mea in manipulo fæni acquiescat: si super Circense tomentum, per sarcinas veteris lintei effluens incubabo*.

Non eadem tamen ratio conficiendi tomenti Plinio, & Martiali. Ille ex purgamento lanarum coctarum coactum vult: hic ex lana Lingonicis sagis derasa. Etiam ex pilis hircorum confecta tomenta notat Philargyrius ad illud Georg. III.

Nec minus interea barbas incanaque menta
Cyniphij tondent hirci, setasque comantes
Vsum in castrorum.

In vsum castrorum, inquit, *quod inde tomenta fiant, itemque cilicia*. Vt vt sit, non est præter rem quod adijcit Plinius, cum hæc scriberet, *tunicam laticlauiam in gausapæ modum texi primum ceptam*. Reliquas tunicas ante Plinium in gausapæ modū textas idest villosas, & pilis hirtas crediderim, demum etiam lati clauiam, in qua fortasse maius artificium fuit, ne scilicet claui purpurei villorum densitate tegerentur. Sed quid Ventralia esse dicemus apud Plinium? *Gausapæ patris mei memoria capere amphimalla nostra, sicut villosa etiam ventralia*. Glossæ *Ventrale* Κοιλιόδεσμος, φολίδα. Iurisconsultis Zona, crumena, quam, & *fundum & profundum* vocauerunt, vt Cuiacius cap. XXVII. lib. X. Obseru. Ita Alciatus lib. I. Pareg. cap. XL. illud Callistrati. *Panicularia bona damnatorum esse, quæ damnatus habet, & modici sunt pretij, promiscuique vsus qualis est vestis quæ fuerit indutus, aut nummuli inueterales quos victus sui causa in promptu habuerit. Nec debent*, inquit, *Præsides pati, vt commentarienses ea pecunia abutantur, sed debet seruari ad ea, quæ iure Præsidum solent erogari, vt puta carciaticum (carceraticum) quibusdam officialibus inde subscribere*. Illud inquam *inueterales* recte corrigit *in ventrali*, intelligitque de his pecunijs quas in sacciperio habent, quod insitum inest in semicinctij plagula, quam ante ventrem gerunt. Itaque horum sententia ventrale nihil aliud fuit, quam crumena, siue zona inquam

H 2 nummi

nummi condebantur. Sed quid opus erat eā villosa facere? Quare existimauerim fuisse potius vestimentum breue, quod ad instar thoracis muniendo ventri tunicæ subijceretur, quod frigoris causa ætate Plinii etiam villosum fieri ceperit; In eō sicut in zona pecuniam circumlatam.

Vestis serica. Bombyx Coa, & Assyria. Plinius defensus. Cap. XIX.

TArdè admodum, & non nisi sub Imperatoribus serica vestis Romanis cognita. Eam a Seribus Indiæ populis unde aduehebatur, appellatam conuenit. Ouidius Amorum I, eleg. XIV.

Quid quod erant tenues, & quos ornare timeres
Vela colorati qualia Seres habent?

De qua tamen duplex veterum opinio fuit. Alii enim, inter quos Virgilius, ac Plinius, Marcellinus, nec pauci præterea existimarunt, ex arborum lanugine aqua mollitam canitiem ab Indis depecti solitam, unde Sericum conficeretur. Plinius. *Seres canitio siluarum nobiles perfusam aqua depectentes frondium canitiem.* Reliqua scriptorum loca obuia sunt. Alii opus id bombycum esse tradiderunt, qui foliis inuoluti fila deducerent sericumque conficerent. Priores secutus Lipsius ad Tacitum hoc distinxit bombycinum a serico, quod bombycinum vermiculorum opus esset, quos bombyces dicimus: sericum autem ex illa Indica lanugine confectum. Nec pauci Lipsium sequuntur. Verior tamen Salmasii opinio videtur, qui ad Tertulliani pallium ex Seruio, & aliis ostendit, etiam sericum bombycum opus fuisse, & ideo non alia re, quam loco, sericum a bombycino diuersum, quod nempe bombycinum ab Indis aduectum præstantissimum κατ' ἐξοχὴν sericum diceretur: bombycinum autem appellatum, quod in Insula Coo conficeretur.

Duplex autem bombycinum statuere videtur Plinius Coum, & Assyrium, & hoc quidem pretiosius: ait enim cap. XXIII. loquens de Coa bombyce. *Nec puduit has vestes vsurpare etiam viros leuitatem propter æstiuam. In tantū a lorica gerenda*

genda discessere mores, vt oneri sit etiam vestis. Aßyria tamen bombyce adhuc fœminis cedimus. Hic in Plinium inclementius mea quidem sententia viri doctissimi inuecti sunt. Quasi vestes Coas ex Assyria bombyce confectas crediderit: item ab eadem bombyce Assyria quæ ceram facit bombycinum texi. Quicunque enim caput illud XXII. perlegerit, inueniet non a bombycibus, qui ceram faciunt, bombycinum texi, sed ab alio bombycum genere, de quo Plinius Aristotelem secutus ait; *Et alia horum origo e grandiore vermiculo gemina sui generis protendente cornua eruca fit, deinde, quod vocatur bombylis, ex eo necydalus, ex hoc in sex mensibus bombyx.* Duplex ergo Assyriorum bombycum species statuitur Plinio, altera quæ maior vespis, cabronibus, & fucis, nidos e luto, cerasque facit, altera de qua dictum est: Atque hi bombyces, non illi, qui ceras faciunt, telas aranearum more texunt, ad vestem luxumque fæminarum, quæ bombycina dicebatur. Huius vestis bombycinæ generatim sumptæ occasione adiicit Plinius primam, quæ bombycinum texuerit, fuisse Pamphilem in Insula Coo, non tamen quod ex Assyria bombyce, quî enim id fieri potuit, sed ex Coa, licet diuersa Coæ bombycis generatio, quam sequenti capite tradit.

Quod si credidisset Plinius, Pamphilem ex bombyce Assyria texuisse, nullum discrimen fuisset inter Assyriam, & Coam: nam eadem vestis fuisset Assyria, quia ex Assyria bombyce, & Coa, quia in Insula Coo, a Coa muliere pertexta. *Prima Pamphile bombycum telas redordiri, rursuque texere inuenit.* Ita veteres codices habere docuit Gelenius non *retorquere*; Ipse Plinius vbi de Seribus loquitur, idem verbum redordiendi vsurpat. *Seres canitio siluarum nobiles perfusam aqua depectentes frondium canitiem, vnde geminus fæminis nostris labor redordiendi fila, rursumque texendi:* quod eleganter positum; bombyces cum telam suam conficiunt ordiuntur fila idest stamina deducunt, texuntque tramam liciis nectentes, fæminæ ad texendam vestem iterum ordiuntur fila, iterumque texunt.

Ceterum tam serici, quam vtriusque bombycinę vestis, hoc proprium fuit, vt quod dixerunt veteres, corpora denudarent.

rent. De ſerico Plinius; *Tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur, vt in publico matrona transluceat*. Et Seneca: *Video ſericas veſtes, ſi veſtes vocandæ ſunt, in quibus nihil eſt, quo defendi corpus, aut denique pudor poſſit: quibus ſumptis mulier parum liquidò nudam ſe non eſſe iurabit. Hæc ingenti ſumma ab ignotis etiam ad commercium gentibus accerſuntur vt matronæ ne adulteris quidem plus ſui in cubiculo quam in publico oſtendat*. Simile eſt illud apud Senecæ patrem in controuerſijs lib. II. *Infelices ancillarum greges laborant, vt adultera tenui veſte perſpicua ſit: eo nihil in corpore vxoris ſuæ, plus maritus, quam quilibet alienus, peregrinuſque agnouerit*.

De Coa, quæ etiam a viris geſtabatur, Horatius.

Cois tibi penè videre eſt
Vt nudam.

Multo magis de Aſsyria, quam nondum auſos viros ſuæ ætate geſtare tradit Plinius. A pretio igitur, aut a ratione texendi diuerſitas petenda fuit.

Porro aliquod diſcrimen inter Aſsyriam bombycem, & ſericum Indicum fuiſſe apparet, licet vtrumque translucens fæminas denudaret, quod ſi res eadem fuiſſet, dixiſſet Plinius, *ſerico adhuc fæminis cedimus*, quod ab alieno orbe petitum vult, vt fæmina in publico transluceret. Atqui Plinium pro Aſsyria bombyce intellexiſſe ſericum contendunt, immeritò; Nam Plinius ſericum non fieri ex bombyce credidit, ſed ex pexa arborum lanugine. Præterea ætate Plinij viri Aſsyria bombyce abſtinebant, & tamen ante eius tempora ſerica veſtis a viris geſtata. Tacitus de Tiberij temporibus. *Promiſcuas viris, & fæminis veſtes*. Et tamen ante decretum fuerat. *Ne veſtis ſerica viros fœdaret*. Ex quo apparet, præſtantiorem bombycinam veſtem Aſsyriam fuiſſe, ſiue maioris luxus, vt pote quam geſtare viros puderet, quibus ſerica vſurpata. Quare non eſt tam abſurdum, bombyces etiam in Aſsyria proueniſſe, vt in Inſula Coo, licet non conſtet vnde hoc Plinius acceperit. Nec ea cum ſerica, vt dicebam, confundenda eſt. Certe Aſsyria eodem tempore & ſerica Romæ in vſu erat, & de vtraque diſtinctè meminit Plinius. Quod ſi

ex

ex India aduecta fuisset, non eam bombycem appellasset, qui nullum bombycum opus in serico texendo credidit, sed solam lanuginem.

Vestes bombycinæ: sericæ: subsericæ: mulititia.
Cap. XX.

Bombycinæ vestis mentio frequentior, quam sericæ apud auctores occurrit, quod rarus sericæ vsus, atque ex alieno orbe petitus, commodius bombycina subueheretur. Quamquam si verum est, quod de Cæsare tradit Dio lib. XLIII. ludis theatrum velis sericis contexisse, non tanta debuit tunc esse serici penuria. Scio de subserico Dionem, Tacitum, & reliquos, qui serici meminerint, capiendos doctis viri animaduersum quod apud Spartianum dicatur Eliogabalus *primus Romanorum sericam vestem induisse*, idest holosericam, *cum ante subserica in vsu esset*, in qua stamen ex lino, subtemen sericum erat. De holoserica. Vopiscus in Aureliano *Vestem holosericam neque ipse in vestiario habuit, neque alteri vtendam dedit. Et cum ab eo vxor sua peteret, vt vnico pallio blatteo serico vteretur, ille respondit Absit vt auro fila pensentur. Libra enim auri, tunc libra serici fuit.* Distinguit tamen sericum a subserico Lampridius in Alexandro. *Vestes sericas ipse raras habuit holosericas numquam induit, subsericam numquam donauit.* Nisi eandem vestem modo sericam, modo subsericam appellat, vt eam raro adhibuerit Alexander, aliis numquam donauerit: sed fuisse eam vestem in usu promiscuo sub Heliogabalo notauerat: quidquid sit magna serici huius, siue subserici copia debuit esse, quæ Theatro contegendo satis esset. Sed id verum sericum, siue holosericum, fuisse videtur indicare Dio. τῦτο δ', inquit, ὕφασμα χλιδῆς βαρβάρου ἐστὶν ἔργον, καὶ παρ' ἐκείνων, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐς τρυφὴν τῶν πάνυ γυναικῶν περιττὴν ἐσαφοίτηκεν. *Sericum quo Theatrum Cæsar velauit, fuit textura barbaricæ luxuriæ ad superuacuum luxum Romanorum mulierum aduecta.* Idem lib. LIX. de Caligula. καὶ ἐπ' αὐτῷ χλαμύδα συρικὴν ἁλουργῆ ἐπένεδυ, Chlamydem sericam purpurei coloris induit.

duit, & paulo infra. Ἄλλως δὲ διῆγεν τῇ σηρικῇ, καὶ ἐν τῇ νικιτηρία σκευῇ ὡς πλῆθος ἐδημοσίευεν. *Vt plurimum in ſerico veſtitu, aut triumphali ornatu in publico verſabatur.*

Sed tam ſubſericæ, quam ſericæ veſtis, id proprium fuit, quod, & bombycinæ, vt transluceret, homineſque nudaret. Iuvenal. Sat. 11.

Acer, & indomitus libertatiſque magiſter,
Cretice pelluces.

Lipſius de Coa, ſiue ſerica toga intelligi vult. Alij de Coa tantum, nec de ſerica capi poſſe Iuvenalem, quæ tantum a fæminis tunc geſtata, cum Coa etiam viris in uſu, ut ait Plinius. Ego de ſerica, & quidem muliebri locutum poëtam cenſeo. Nam ſi ætate Plinii, ideſt, aliquot annis ante Iuvenalem Coa veſtis viris promiſcuè geſtata, labentibus in deterius moribus, non erat quod poëta Cælum terræ miſceret, ſi Creticus veſte Coa inceſſiſſet. Hoc enim tolerabile iam fecerat vſus. Atqui hoc tamquam inſanum, ac fœdiſſimum exagitat:

—— Sed Iulius ardet,
Æſtuo: nudus agas, minus eſt inſania turpis.

Mox.

Fœdius hoc aliquid quandoque audebis amictu.

Præterea ait Satiricus futurum fuiſſe, vt meretrices talem togam recuſarent, ſi damnatæ eſſent.

—— Eſt mœcha Fabulla
Damnetur ſi vis etiam Carfinia, talem
Non ſumet damnata togam.

Non ergo veſtis illa Coa fuit, quæ multis ante annis meretricibus familiaris. Horatius.

Cois tibi panè videre eſt
Vt nudam.

Quare non togam Coam, ſiue bombycinam damnauit Aquinas poeta, quæ multo ante geſtabatur a viris, ſed ſericam, & muliebrem.

Et ideo infrà eam veſtem, *multitia*, appellat, quæ ab eodem fæminis adſcribuntur.

Humida ſuſpectis referens multitia rugis.

Quam.

Quamquam non ignorem, multitiarum virilium mentionem a Vopisco fieri; sed quod additur, *virilium*, denotat propriè multitia muliebria vestimenta fuisse, & secutis temporibus a viris vsurpata, vt & vestes holosericæ.

Eius vocis originem me fateor ignorare. Nam quod alij quasi multilicia dicunt, & polymita intelligunt, præter verbi nouitatem, apud Iuvenalem sermo est de toga, quam albam fuisse constat, non filorum varietate intextam. Qui autem multicia a multum iciendo deducunt, quasi vestimenta multum icta, & percussa, præter idem vitium nouitatis, potius rei ipsi contrarium adducere videntur; Nam vestes multum ictæ, & bene textoris pectine percussæ, densiores sunt, minusquè pellucent; quo magis enim trama staminí connectitur, fila spissantur densius, minusque per ea corpora apparent.

In illo quoque hærere me non abnuerim, an de bombycinis togis capiendus Cicero sit, cum de Catilinæ socijs loquitur; *manicatis, ac talaribus tunicis, velis amictos, non togis*. Imò an Varro apud Nonium easdem intellexerit, cum ait. *Istorum vitreæ togæ ostentat tunicæ clauos*. Nam bombycinas non multo ante Plinium a viris vsurpatas vidimus: Si laneæ, vt omnia tunc vestimenta, nescio an tales pellucidæ vestes, & vt ait Varro, *vitreæ*, ex lana confici potuerint: nisi sericas fuisse dicamus, & de subsericis intelligamus, qualia Cæsariani Theatri vela fuisse supra tetigimus.

Nequè illud omittendum, quomodo hæ vitreæ togæ tunicæ clauos ostentarint, quasi vero communi toga claui purpurei tegerentur, neque apparerent per densum vestimentum: cum tamen certum sit, clauis hisce Curiam ab reliquis ordinibus distinctam, quod fieri non potuisset, si latuissent. Fortasse igitur, cum plures in tunica claui essent, & in toga communi duo tantum, aut tres apparerent, quà ad pectus toga patebat, & brachium dextrum exeri solitum diximus, togis vitreis, ac pellucidis pectus denudantibus omnes apparuere, & in oculos incurrerunt.

I Toga

Togæ color. Candidati. Cap. XXI.

TOgæ communis colorem album fuisse, satis doctissimus Manutius ostendit, & eum secutus magni nomini Criticus, qui ne Manutium quidem nominat, cui omnia ferè in hac disputatione debet. Neque hic ego congerendo scriptorum loca, quibus id probetur, lectoris otio abutar, cum vel mediocriter eruditi id ignorare non possint, & facile sit ipsum Manutium consulere.

Duo tamen sunt, quæ huic sententiæ refragari videntur; Alterum, si omnes vulgo albâ toga Romani vsi, cur qui honores petebant, candidati dicti? Alterum, quod diebus Festis, & lætitiæ causa albati Romani incedebant. Nuperus Milonianæ enarrator ait, *Magistratum petentes nihil habuisse in vestimentis præter album, & ideo candidatos vocatos: quia nempe sine tunicis essent, in quibus claui purpurei, vel quod tunicæ ipsæ tota purpureæ essent. Ita petitores, vel deposuisse tunicas purpureas, vel saltem clauos, & ideo candidatos dictos.* Quæ ratio nihil est. Nam tunicas non fuisse purpureas, infra vincam: & clauos purpureos in petitione depositos, falsum est: & si verum esset, id modò in Senatu, & Equite locum habuisset, quid ij, quibus nullum claui ius fuit? Quid plura? Depositas tunicas in petitione consentiunt auctores non quod purpureæ, aut purpura illuminatæ, sed vt aperto pectore, honesta vulnera petitorem commendarent. Alij ne pecunia occultaretur emendis flagitiosè suffragijs factum putant, quod refutat Plutarchus in Coriolano.

Melius ergo Lipsius, qui inter albam, & candidam togam distinguit, quod alba natiuo lanæ colore esset: candida addita creta fieret. Idquè ex Liuio, & Isidoro. Ille lib. IV. *Placet, tollendæ ambitionis causa Tribunos legem promulgare, ne cui album in vestimentum addere petitionis causa liceret,* Isidorus, *Fit toga addito quadam creta genere candidior.*

Etiam Manutius aliud fuisse candidum, aliud album docuerat: esse autem in colore candido splendorem quendam,

qui

qui non est in albo: itaque candidam niuem propriè dici, pallorem autem album, non candidum, licet aliquando confundantur: vt cum Gellius lib. III. tradit. *Scipionem die dicta, neque barbam desisse radere, neque non candida veste uti*. vbi *candidum*, pro *albo* vsurpatur, Et Liu. Dec. v. lib. v. *Legati Rhodiorum, cum primo in veste candida visi essent, quod & gratulantes decebat*. Huic mox opponit sordidam. *Et si sordidam vestem habuissent, lugentium Persei casum prabere speciem poterant*. Infra. *Extemplo veste sordida sumpta, domos principum cum precibus, ac lachrimis circumibant*. Vt & apud Martialem.

Cum plebs, ac minor ordo, maximusque
Sancto cum duce candidus sederet.

Addita ergo creta, vt ait Isidorus, *candidior toga fiebat*. Illud tamen difficultate non caret, quod in omni togarum lotione adhibebatur creta, nec ars fullonia sine creta fuit. Titinnius apud Nonium.

Terra hac est, non aqua,
Vbi tu solitus argutarier pedibus,
Cretam dum compescis, vestimentaque lauas.

Et Plinius lib. XXXV. cap. XVII. vbi de generibus Cretæ loquitur. *Ergo ordo hic est: primum abluitur vestis sarda, dein sulphure suffitur; mox desquamatur Cimolia, qua est coloris veri*. Hæc autem & sarda cretæ species fuere. Ex his apparet omni togæ adhibitam cretam fuisse. Fortasse ergo communi togæ abluendæ creta adhibebatur: at togæ petitorum iam lotæ, creta superinducebatur, vt candesceret magis, ac poliretur. Certè Plinius Cimoliam cretam abluendis vestibus in vsu fuisse scribit: Vmbricam autem, quæ, & saxum vocabatur, nonnisi poliendis vestibus assumi solitam. Illud etiam addere possumus, togas petitorum, vt candidæ fierent, postquam Vmbrica expolitæ essent, prælo subiectas fuisse, vt nitescerent, splendoremque illum acquirerent, quem coloris candidi proprium esse diximus: & ideo togam candidam, λαμπρὰν Polybio dici, cum nempè a prælo, & a creta splendesceret. Talis toga splendens dicitur Senecæ, epist. v. *Non splendeat toga, ne sordeat quidem*. Quod Lipsius

explicat, nitidam, recenter lotam, & pexam. Sed tales erant quæ minime sorderent, nitidæ scilicet, & recenter lotæ; Atqui Seneca non vult splendentem, & sine sordibus optat. Ergo *splendens* est a præli pressura. Vt alibi Lipsius recte illud eiusdem Senecæ de tranquillitate cap. I. *Non ex arcula prolata vestis, non mille ponderibus, aut tormentis splendere cogentibus pressa*. Pondera scilicet, ac præla vestem splendere cogebant. Huc spectat locus Martialis, quem Lipsius adduxit.

Sic tua suppositis pellucent prœla lacernis,
Et micat innumeris arcula synthesibus.

Et Ammianus lib. XXVIII. *Solutis pressorijs, vestes luce nitentes arbitra diligenter explorant*. Quod verò Lipsius subijcit, ideo suppositas prælis vestes, non solum vt niterent, sed etiam vt pexæ essent, credibile non est. Nam vestium pexitas non à prælo, sed à lana recenti, aut ab artificio erat, cum erinacei cute polirentur, De quo iam multa viri docti disputarunt.

Ceterum quod ait Lipsius, communes togas natiuo tantum lanæ colore albas fuisse, falsum esse ex Plinio ostendimus, qui artis fulloniæ cretam præcipuam facit. Quod nec ipse negare potest, nam explicans illud Plauti in Aulularia.

Qui vestitu, & creta se occultant, & sedent quasi sint frugi; homines designari ait tenuiores, quibus cum copia mutandæ togæ non esset, tamen, vt nitidi apparerent, sub dies ludorum togulam suam incretabant; vel seruos, qui vt liberos mentirentur, fortasse cretam addebant in vestem, vt in cauea fallerent. Si ergo sola creta candida vestis fiebat, & isti candidati fuere extra honorum petitionem. Quare vt diximus, vestis petitorum candida fuit Cimoliâ primum, vt reliquæ vestes abluta, deinde Vmbricâ, siue saxo expolita, tum prælo splendere iussa.

Ceterum Marcilius ad illud Persii,

Quem ducit hiantem.
Cretata ambitio.

Notat, ideo cretam togis adhibitam, vt rigidæ essent, tabularum, siue tiliarum capaces, quòd esse non potest; difficilius enim plicæ, ac rugæ in veste durata, quam in molli, &

& flexibili finguntur. Deinde cum omnes togæ plicas, rugasque haberent, si ad hoc cretabantur, togæ omnes candidæ fuissent. Idem perperam locum Tertulliani accipit. *Rugas ab exordio formet, & inde deducat in tilias, totumque contracti vmbonis figmentum custodibus forcipibus assignet*, legit, *porpicibus* πόρπηξι, fibulis, quasi vllus ibi fibulæ vsus esse potuerit. Sed de hoc alias.

Albus color lætitiæ causa adhibitus. Albati.
Cap. XXII.

ALterum, quo communes togas non fuisse albo colore ostendi poterat, illud erat, quod Romani diebus festis, ac solemnibus albati incedebant, præcipue die natali; idque non scriptoribus notatum esset, si reliquo tempore in alba veste fuissent. Horat.

Ille repotia, natales aliosque dierum
Festos albatus celebret.

Ouidius Trist. lib. III. eleg. XIII.

Scilicet expectas solitum tibi moris honorem
Pendeat ex humeris vestis vt alba meis?

Et lib. v. El. v. de Natali vxoris.

Quaque semel toto vestis mihi sumitur anno,
Sumatur fatis discolor alba meis.

Et Persius.

—— Quamuis te albata rogarit.

Vbi vetus Interpres, *Albata autem festiua, aut certe albata pura, & vitys carens*. Idem ad illud:

Et natalitia tandem cum sardonyche albus. Ad hoc recitaturus, inquit, *ornatus, & festiuus incedebat; Albus, aut festiua veste indutus, aut recitandi pauore confectus.* Etiam Dio in aduentu Teridatis Romæ impletum fuisse tradit forum: mediam eius partem a plebe albata, & laureata: alteram a militibus armorum nitore fulgentibus.

Lipsius hoc pacto nodum soluit, quod Romani diebus festis, lætisque recentes togas sumerent, & vsu nondum sordidas, atque obsoletas. Sed qui fieri potuit, vt cum sæpè

festi

festi dies, & publica lætitia occurreret, pauperes, & tenuuiores, quibus vix vna togula erat, recentes togas sumerent, ac mutarent, vt in aduentu Teridatis alba plebs incessit?

Fuit cum existimarem, quod loca, quæ a Lipsio afferuntur, sint Scriptorum Augustæi æui, quo scilicet iam togæ in desuetudinem abierant, & in locum lacernæ successerant, pulli, aut rufi coloris: diebus festis, ac solemnibus sumptas esse ab omnibus togas, quæ albæ, & ideo albatos dictos, easque ferè recentes, quod rarò admodum ferrentur. Firmabam coniecturam meam argumento, quo Manutius togas communes albi coloris fuisse ostendit. Arguit Cicero Vatinium, quod in publico epulo Q. Arrij accubuerit cum toga pulla, cum tot hominum millia accumberent ipse epuli Dominus Q. Arrius albatus esset. Cum ergo ad epulum publicum funebre, non propinqui tantum, aut amici inuitarentur, sed populus vniuersus, in quo propemodum ait Manutius inumerabiles erant sic a re domestica imparati vt vestitum epuli gratia mutare non possent, verisimile non est, albam togam eos pro tempore sumpsisse, vt mox epulo finito aliam induerent. Ita credibile non est, vniuersum populum potuisse ad quodlibet epulum, festasquè dapes, recentes togas afferre, quas finito epulo alijs mutarent. Quod si quis contendat, ætate Ciceronis togas in vsu promiscuo fuisse, & hac ratione omnes albatos: facile erit reponere Arrium licet in toga communi, albatum, ad distinctionem Vatinii, qui pullatus.

Hæc olim, nec me huius sententiæ pœnitet. Simplicius tamen fuerit si dixerimus, diebus festis, ac publica lætitia, togas non nouas, aut recentes sumptas (quî enim hoc fieri ab omnibus potuit?) sed lotas, & a fullone recentes. Id enim facile fuit etiam tenuioribus togulæ sordes demere, opeque fullonis eandem interpolare, pristinoque candori reddere. Id nunc etiam vulgus vsurpat, vt festis diebus interiores lineas recenter lotas induant.

Nec indecorum modo fuit togas sic sæpè lotas diebus festis adhibere, ut etiam inter munera clientibus mitterentur.

Mar-

Martial. lib. x. xi.

Donaui tamen, inquit, amico millia quinque,
Et lotam, vt multum, terque quaterque togam.

Id est candidam, & pænè nouam. Et hæc de albatis, & candidatis.

Pullus color in luctu. Atrati. An idem à matronis vsurpatus. Cap. XXIII.

ROmanos in luctu atratos fuisse, hoc est nigra, siue pulla veste indutos certum est. Veterum testimonijs paginas infercire putidum. *Togæ pullæ* meminit Cicero in Pisoniana, *Pullatorum procerum*, Iuuenalis. Tacitus in funere Germanici *atratam plebem*, inducit. Propert. lib. IV. el. VII.

Denique quis nostro curuum te funere vidit,
Atram quis lachrimis incaluisse togam?

Etiam Artemidorus lib. II. cap. III. ait, homini ægrotanti alba vestimenta in somnis visa, mortem portendere: quod mortui in albis efferrentur. Nigrum autem pallium salutem significare, quod non mortui, sed qui lugent mortuos, tali vestimento vtantur.

De mulieribus ambigitur, cum alii Scriptores, eas deposita purpura, & auro, in veste lugubri fuisse dicant: Halicarnasseus, & eum secutus Suidas, vestem nigram adscribat, & magna pars veterum Varro apud Nonium de vita pop. Rom. Val. Maximus lib. I. cap. I. Appian. lib. III. ciuil. Atqui Herodianus, Statius, & Plutarchus albam vestem a fœminis in luctu vsurpatam tradunt, quorum verba iam a Lipsio ad Tacitum allata sunt. Et Lucanus lib. II. de Martia a funere Hortensii Catonem priorem maritum repetente.

Obsita funerea celatur purpura lana.

Idest pulla. Lipsius ita veteres in concordiam adduci posse credit, si dicatur nigras vestes luctus proprias fuisse, stante Rep., albas sub Imperatoribus: quod vt non reiecerim, (quamquam fuscæ vestis in luctu matronali meminerit Apuleius) illud nullo pacto admiserim, hanc causam muta-

tionis

tionis videri, quòd cum veteres matronæ in alba, aut nigra veste præcipue incederent, postquam crescente luxu, Galbanæ, Cerulæ, & Coloriæ inuectæ sunt, albam vestem spretam, vt vilem, & luctui tantum reseruatam. Hoc falsum est: nam, vt Valerius tradit lib. II. matronæ in veteri Rep. & auro abundanti, & multâ purpurâ vsæ sunt: contra sub Imperatoribus, aut interdicta purpura matronis, aut certis tantum personis permissa. Corruit igitur tota coniectura. Me eius mutationis causa hactenus latuit. Ceterum mirum est, verba Herodiani de matronis in veste alba funus Seueri celebrantibus, λιτὰς ἐσθῆτας λευκὰς ἀμφιεννύμεναι, Politianum vertisse, *Vestibus albis exilibus indutæ*. Quid enim fuere hæ vestes exiles? cum vestes illæ vulgares, ac communes essent, siue viliores. Eadem ratione Dio lib. LVI. de Tiberii, & Drusi eius filii cultu lugubri in funere Augusti. Tiberius, filiusque eius Drusus, φαιὰν τὸν ἀγοραῖον τρόπον πεποιημένην εἶχον. pullam togam vulgari siue communi more paratam (non forensi more, vt hic interpres,) habebant.

Togæ mensura. Togæ talares. Quintilianus explicatus. Cap. XXIV.

CVm toga vestimentum laxum esset, ac fusum, pro opibus tamen cuiusque laxiorem fuisse, aut angustiorem Horatii Interpretes notarunt, ad illud,

—— Tibi paruula res est.
Arcta decet sanum comitem toga.

Quare ille opum contemptor Cato, cum arcta toga ab eodem inducitur.

Quid, si quis vultu toruo ferus, & pede nudo,
Exiguæque togæ simulet textore Catonem?

Pro opibus inquam, & arbitrio cuiusque, ne quis Orationum Ciceronis enarratori credat, qui M. Antonium quòd prætextatus decoxisset, arctiorem ceteris togam sumere debuisse scribit, quasi id lex iuberet, & non potius necessitas cogeret. Has togas arctas, *togulas* scriptores vocarunt, qua-

tes patronorum auaritia clientibus donabat; quarum Cicero, & Martialis meminerunt. Iustam autem togæ mensuram sex vlnarum fuisse iidem Horatii Interpretes obseruant, vbi poëta Menam libertum carpit, quod toga sex vlnarum sacram viam metiretur. Mihi tamen verisimilius est, quòd si sex ulnarum togæ mensura fuisset, non id tamquam nouum aut insolens Horatius notauisset. Nisi id in liberto non ferendum, quod ingenuos deceret. Vt vt ea res se habeat, antiquitus quidem toga ad calceos vsque demittebatur, vt Græcorum pallium teste Quintiliano: idque vt fieret Plotium, Nigidiumque præcipere, qui circa illa tempora de Oratoris gestu scripserunt. Quo circa Plinium refutat idem Quintilianus, qui scripserit solitum tantùm Ciceronem id facere velandarum varicum gratia; cum tamen hoc genus amictus in statuis eorum quoq; qui post Ciceronem fuerunt, appareret. Id tamen etiam impudentis maledicentiæ, & exhausti pudoris vir Fusius Calenus apud Dionem semper magnis viris iniquum obiectauit Ciceroni, quod nempe demissitiis vestibus ad crurum vitia velanda vteretur. lib. XLVI. ὧν ἕνεκα σὺ ἐποίησας, ὁ δεινὸς, ὁ σοφὸς ὁ πολὺ πλείονι τῷ ἐλαίῳ τοῦ οἴνου χρώμενος, ὁ καὶ μέχρι τῶν σφυρῶν τὴν ἐσθῆτα σύρων, οὐ μὰ Δί' οὐχ ὥσπερ οἱ ὀρχησταὶ, οἱ τὰς ποικιλίας τῶν ἐνθυμημάτων διδάσκοντές σε τοῖς σχήμασιν, ἀλλ' ἵνα τὰ αἴσχη σου τῶν σκελῶν συγκρύπτῃς. Interpres. *Qui vestem vsque ad talos dependentem trahis*. Rectius si togam talarem vertisset, nam Græci, & præcipuè Plutarchus ἐσθῆτα pro toga ponere consueuerunt. Ætate ergo Ciceronis, & paulo post Togæ talares fuère. Talis est quam dedimus Tabula I. quod monumentum positum Lepido, & Munatio Coss. diximus anno morientis Romanę libertatis supremo.

At Quintiliani æuo eodem teste, non vltra medium crus porrectæ; Ait enim ipsam togam rotundam esse debere, & apte cæsam, aliter enim multis modis futurum enormem: Horat. I. Serm. Sat. III. *rideri possit eo quod Rusticius tonso toga defluit*. Mox subiicit Quintil. *Pars eius prior medijs cruribus aptè terminatur, posterior eadem portione, altius quam cinctura*. Quæ postrema verba, fateor, me magnopere torse-

runt. Quomodo enim togæ pars posterior altior quam cinctura esse potuit? Fuit cum existimarem de parte ea loqui Quintilianum, quæ brachio subducta in humerum sinistrum reiiciebatur, & sic ipsa cinctura altior esset, siue de illa, quæ excluso dextro brachio ab humero pariter dextro defluebat, & tamen superior cinctura erat; Sed cum Quintilianus dicat, eadem portione, ac priorem, non aliter explicari potest, quam vt mediis cruribus, quemadmodum prior terminetur, & ita quomodo cincturâ altior erit? Fortasse Quintil. ibi pro cincturâ tunicam cinctam intellexit: quod nempè tunicæ Zonæ arbitrio, altius, submissius suspenderentur, & propterea vult togæ partem priorem, & posteriorem ita mediis cruribus terminari, vt tamen tunicæ cinctæ imâ ora paulo altiores essent. Iuuant coniecturam nostram eiusdem Quintiliani verba paulo supra, vbi tunicæ laticlauiæ longitudinem tradit. *Latum*, inquit, *habentium clauum modus est, vt sit paulum cinctis submissior*, idest paulo longior tunicis, quæ cingebantur. Nam vt ostendam cum illuc ventum fuerit, & aliquid supra tetigimus, tunica lati claui non cingebatur. Si ergo ibi *cinctis* ponit, pro habentibus tunicas cinctas, cur non & hîc cincturam, pro tunicâ cinctâ intelligamus? Si quis tamen priorem interpretationem malit, non repugnem. Vtramque trepidè, & hæsitanter posui, donec alius meliora promat.

Togam antiquis temporibus commune vestimentum fuisse tam virorum, quam fœminarum. Recinium. Festus emendatus. Toga meretricum gestamen. Ouidius, & Varro explicati. Plebs infima quandoque togata. Gladiatores in toga proaucti. Cap. XXV.

PRimis Vrbis temporibus tam viros, quam mulieres in toga incessisse, totamque Romanam gentem vere togatam fuisse veteres critici adnotarunt. Varro apud Nonium de Vita Pop. Rom. *Præterea quod in lecto togas ante habebant; ante enim olim fuit commune vestimentum, & diurnum*

& no-

& nocturnum, & muliebre, & virile. Ex eo autem quod togas in lectis haberent antiquitus vt ait Varro perseuerasse in nuptiis eum morem crediderim vt lectus toga sterneretur. Quod indicat Arnobius lib. II. *Cum in matrimonia conuenitis toga sternitis lectulos, & maritorum genios aduocatis.* Seruius I. Æneidos ad illud *Gentemque togatam. Bene inquit gentem, quia & sexus omnis, & conditio toga vtebatur: togas autem etiam fœminas habuisse Cycladum, & Recini vsus ostendit. Recinus autem dicitur, quòd post tergum reÿcitur, quod vulgo Mauorte dicunt.* Recinum, siue vt Festus Recinium, commune mulierum pallium fuisse, ex his Seruii verbis collegisse viros doctissimos, miror; Nam non fuisse commune mulierum pallium, docere eos poterat Nonius, eius verba ipsi attulerunt. Is *Ricinium* modo *palliolum breue* appellat, modò *pallium, quo mulieres in aduersis rebus, & luctibus induebantur. Ricinium quod nunc Masurtium dicitur palliolum fœmineum breue; Varro* ταφῇ μενίππου. *Nihilo magis dicere muliebre, quam de muliebri ricinio palliolum simplex.* Idem de Vita Pop. Rom. lib. I. *Ex quo mulieres in aduersis rebus, ac luctibus cum omnem vestitum delicatiorem, ac luxuriosum postea institutum ponunt, ricinia sumunt.* Nihil igitur opus distinctione, aut correctione, nam si *palliolum*, in *pallium* mutetur perit sententia Nonii qui ricinium palliolum esse dicit, idque Varronis auctoritate confirmat.

Non ergo commune pallium Ricinium fuit. Imò ætate Festi quid ea vox significaret, non plane constabat, ait enim *Recinium omne vestimentum quadratum ÿ qui duodecim interpretati sunt, esse dixerunt; Alÿ virilem togam, qua mulieres vtebantur prætextam clauo purpureo.* In V. C. est *Vir toga*; Vnde *Virilem togam* quidam fecere, malè, nec rectiùs qui *vel togam* reposuerunt; Hoc enim modo idem esset pallium & toga, quadratum, & rotundum. Neque attinet dicere, ideo quadratum, quia apertum: togam autem, quia vt toga reiiceretur, alioqui omnia pallia quæ reiici in humerum poterant, togæ etiam dici potuissent.

Sed non constabat quid esset proprie Recinium, & pro-

pterea alij quadratum vestimentum fuisse dixêre, alij rotundum: qui duodecim interpretati sunt pallium quadratum explicarunt: contra alii togam muliebrem; Quare legendum *Alij togam qua mulieres vtebantur*. Nec displicet Lipsij coniectura qui Ver: legit idest. *Verrius Flaccus togam esse vult*. In hac opinione fuit Seruius, Recinium, fuisse togam, vel togæ simile, nam ex eo, & ex cyladum, quæ rotundæ erant, vsu a mulieribus togas olim gestatas contendit. Quòd si Recinium commune pallium fuisset, frustra ex vsu pallij togæ vsum demonstrasset. Fuerit sane Rica eadem cum palliolo, & capitis integumento, dummodo Recinium commune mulierum pallium non fuerit, quod nempè stolæ iniiciebatur.

Sed vt vnde Recinii causa digressi sumus, redeamus (nam de Mauortio, siue Mauorte egregie iidem viri doctissimi disputarunt) Toga antiquis temporibus commune viris, ac mulieribus vestimentum fuit. Hoc etiam Asconius Pædianus testatus est pro Scauro. *Toga*, inquit, *communis habitus fuit, & marium, & fœminarum: sed prætexta honestorum, toga viliorum, quod etiam circa fœminas seruabatur*. Verum non satis mirari possum, aut intelligere, quomodo prætexta esset honestiorum, toga viliorum. Nam præter magistratus, & Sacerdotes, puerilemque ætatem nulli ius prætextæ fuisse constat, & reliqui etiam honestiores in togâ purâ incessêre. Asconium quidem ætate Tiberij vixisse certum est, & ideo vsum prætextæ non ignorasse. Forte igitur hoc ex glossemate est, a quo deceptus Nonius qui *Prætexta*, inquit, *insigne Romanum, quod supra tunicas honorati quique sumunt*.

Hoc quidem in mulieribus verum esse potuisse credo, vt nempe quo tempore toga communis vtrique sexui erat, honestiores matronæ in toga prætexta incederent. Festus *Togam, qua mulieres vtebantur prætextam clauo aureo*. Sed de viris tota vetustas negat. Postquam togam deposuère matronæ, ea solis viris remansit, sed temporum mutatione etiam fœminis probrosis quæque quæstum corpore tolerarent.

rent. Has enim togatas incessisse abunde Manutius ostendit quem non pauci, sed præcipuè summus Iurisconsultus in selectis Antiquitatibus aduocarunt. Acron ad illud *Peccesue togata. Matronæ, quæ maritis ob adulterium repudiabantur, togam accipiebant sublata stola propter ignominiam. Toga autem meretrici apta, ita enim prostare solebant cum togis puellæ, vt discernerentur a matronis*. Quamquam in sacrificiis etiam honestas fœminas togis vsas docet Festus in verbo *Armata. Armata dicebatur Virgo sacrificans, cui lacinia togæ in humerum erat reiecta*. Eius abbreuiator, *Mutini Sacellum fuit Romæ cui mulieres velatæ togis prætextis solebant sacrificare*. Varro de L. Latina. *Nonæ Caprotinæ, quod eo die in Latio Iunoni Caprotinæ mulieres sacrificant, & sub caprifico faciunt, & e Caprifico adhibent virgam. Ob hoc toga prætexta data eis*. Sed Varronis locus defectus est. Desideratur enim causa ob quam toga prætexta tunc dabatur matronis. Sed aut me coniectura fallit aut deest, non tam matronis, quam ancillis in eo sacrificio datam togam prætextam; quod me facile persuasurum iis scio, qui originem Feriarum Caprotinarum non ignorant. Scilicet quod narrat Plutarchus in Paralellis ex Aristide Milesio Atepomarum Gallorum Regem aduersus Romanos bellum gerentem edixisse tunc belli finem fore, cum vxores, & filias Romani fruendas darent. Ancillæ astu elusam barbarorum procacitatem: missas scilicet in veste matronali, & puellarum nobilium, barbarisque somno, ac mero victis vnam ascensa caprificu signum dedisse inuadendi hostes, quibus profligatis diem festum institutum ancillarum, Nonas scilicet Iulias, easque ferias Caprotinas dictas quibus ancillis concessum, vt in veste libera, & prætexta toga quæ puellarum erat, incederent. Scio Macrobium dissentire, & non a Gallis, sed a Latinis post bellum Gallicum impudens postulatum factum esse. Verum Plutarcho adstipulatur Ouidius loco per obscuro, & a Criticis vexato, sed cui vnius literulæ mutatione, & lucem, & medicinam afferemus. Is est libro II. de arte amandi, ubi precipit amatori, ut omni ratione amicæ fami-

liam

liam demereat, & munusculis colat.

Sed tamen & seruo, leuis est impensa rogantè
Porrige fortunæ munera parua suæ.
Porrige & ancillæ, quæ pænas luce pependit
Lusa maritali Gallica veste manus.

Interpretum sententias afferre odiosum esset. Qui tamen numquam expedient cur ancilla pænas pependerit, & quid Gallica manus sit, ac quomodo cum ceteris cohæreat. Sed mutata voce *quæ* in *qua* loci sententia liquido apparebit. Ait enim donandum aliquid ancillæ ea die, quæ erat festa ancillis. Scilicet Nonis Iulii, siue caprotinis. Dona igitur inquit *ea Luce*, idest ea die, *qua Gallica manus*, exercitus Gallorum, *decepta veste maritali* habitu matronarum *pependit pænas* barbaræ libidinis. Nihil iam clarius. Sicut ergo viris die natali, matronis Kalendis Martiis munera missitabantur, ita ancillis Nonis caprotinis. Et ideo Varro ait iis ius togæ prætextæ fuisse, quia ancillæ & stola matronali, & puellari prætexta Gallos deceperant. Macrob. lib. I. Sat. c. II. *Ancilla nomine Tutela siue Philotis pollicita est se cum ceteris ancillis sub nomine dominarum ad hostes ituram: habituque matrum familias & Virginum sumpto hostibus ingestæ sunt.* Quam porro lectionem reposuimus extare in tribus M. SS. monuit qui varias lectiones operi adiecit; eamque retentam in nupera editione vidimus.

Ceterum virorum omnis conditio togata. Primores, plebs etiam populi vilissima pars, quæ in emenda toga sumptum facere posset. Tertullianus de pallio cap. IV. *Vespillo, leno, lanista, tecum vestiuntur*. Et in fine operis. *Verum & Cerdones, & omnis gladiatorum ignominia togata producitur.* Quo loco docti immeritò Cerdones proturbant, ignotasque voces Latio inferciunt. Nam licet Cerdones, & reliquus popellus ob inopiam fermè tunicatus incederet, aut penulatus, præcipuè ea tempestate, qua togæ in desuetudinem abierant; nihil tamen præter paupertatem impediebat, quin extremæ sortis homines dummodo ingenui togam gestarent præsertim in officiis, aut collegiorum sacris, festisque diebus.

Cur

Cur igitur licet raro, ex societate Cerdonum aliquis post ductam dentibus pellem toga non enitesceret? Num quid vespillo, Leno, Lanista cerdone ditiores aut honestiores? Quod ad gladiatores attinet, fallo Lipsius existimat eos togatos depugnasse: ex Suetonio in Claudio. *Induxit vnum ex nomenclatoribus suis sicut erat togatum*. Nam hoc tamquam nouum notauit, quòd gladiator togatus induceretur. Capitolinus autem in Pertinace inter vestimenta Commodi recenset *togam, armaquè gladiatoria gemmis, auroque composita.* Et Tertullianus hîc *togatos producit gladiatores*. Sed non alii vsui fuisse togam credendum est, quam cum gladiatores in pompa ante pugnam incedebant, & spectaculum de se prebebant, siue vt Tertullianus loquitur producebantur, & de hoc Suetonius, & Capitolinus capiendi sunt. Quis enim credat togam fusum, ac prolixum vestimentum pugnæ adhibitum?

Imperatores togati. Cap. XXVI.

POpulus Romanus Quiritium omnis ius togæ habuit, diuque etiam plebs ipsa togata incessit. Immo sublata libertate ipsos Imperatores toga vsos certum est. Nam præter Cæsarem qui in toga confossus est: tradit Suetonius Caligulam, cùm die muneris essedario; Porro ob prosperam pugnam seruum suum manumittenti studiosius plausum esset, ita se proripuisse e spectaculis, vt calcata lacinia togæ præceps per gradus iret. Martialis quoque Domitianum *Martem togatum* appellat. Et alibi

Palmataque ducem, sed cito redde togæ.

Spartianus de Adriano. *Ipse cum in Italia esset semper togatus processit*. Capitolinus etiam notat Antoninum Philosophum per Brundusium in Italiam venientem togam sumpsisse, & milites togatos esse iussisse. Sic Pertinacem cum peteretur ad necem toga caput operuisse. Lamprid. in Alexandro. *In vrbe semper togatus fuit, & in Italia Vrbibus*. Idem *Veste, vt & pingitur alba vsus est, nec aurata, penulis, togisquè communibus*.

Non

Non tamen toga pura, & communi semper vsos; sed aliquando toga purpurea & triumphali inde apparet, quòd inter reliquos honores hunc Cæsari a Senatu tributum testatur Dio lib. XLIV. Τὰ μὲν γὰρ πρῶτα φέρεσθαί τε αὐτὸν ἀεὶ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τὴν στολὴν τὴν ἐπινίκιον ἐνδεδυκότα. *Primum ei datum est vt semper etiam in ipsa Vrbe toga triumphali indutus incederet.* Hanc autem fuisse purpuream, & pictam suo loco ostendemus. Malè qui, *vt veste triumphali cinctus versaretur*, verterunt. Nihil enim de cinctura apud Dionem extat. Eo tamen honore non semper vsum Cæsarem credere par est, quod Dio eodem libro tradit *eum ex S.C. vestem triumphalem omnibus ludis gestasse*. Et lib. LIII. post deuictos Astures datam Augusto potestatem Kalendis Ianuarij singulis coronæ, & vestis triumphalis gestandæ. Sane reliqui Imperatores in ciuili habitu vulgarique. Quare Tacit. lib. XIII. Inter honores, quos sueta adulatione Senatus Neroni ob pulsos Armenia Parthos decreuerat eum precipue recenset, *supplicationes, & diebus supplicationum vestem principi triumphalem*. Capitolinus etiam in M. Antonino notauit ipsum, & Verum fratrem Ludos ob triumphum decretos spectasse habitu triumphali. Non igitur is in vsu communi.

Lampridius tradit, Alexandrum adeo ciuili ingenio fuisse, vt licet Imperator prætextam, & togam pictam numquam sumeret, nisi cum esset Consul. & infra de eodem. *Hostia cruenta effugit, & vt se ciuiliter gerebat, ac permixtus populo erat, albam eius vestem cum qua constiterat, cruentauit.* Quare Commodum perstringit Herodianus lib. I. *Quod pro Romanorum Principum cultu leonis pellem indueret, purpureasque, & auro intextas vestes gestaret.* ἀμφιέννυτο τε ἁλουργεῖς καὶ χρυσοϋφεῖς ἐσθῆτας. Alibi de eodem. ἀντὶ δὲ τῆς εὐπαρύφου καὶ βασιλικῆς πορφύρας pro eleganti vestitu purpuraque Imperatoria arma gladiatoria sumere solitum.

Non nisi igitur mali, superbique principes inuidiosum eum habitum vsurparunt. Dio Neronem in aduentu Teridatis triumphali veste vsum tradit lib. LXIII. Sueton. de Caligula cap. LXXII. *Vestitu calceatuque, & cetero habi-*

tu, neque patrio, neque ciuili, ac ne virili quidem, ac denique humano semper vsus est. Sæpe depictas, gemmatasque indutus pænulas, manuleatus, & armillatus in publicum processit: aliquando sericatus, ac cycladatus, ac modo in crepidis, vel cothurnis, modo in speculatoria caliga, nonnumquam socco muliebri. Triumphalem quidem ornatum etiam ante expeditionem assidue gestauit. Quod etiam Dio tradit lib. LIX. Eodem triumphali ornatu vsum Domitianum tradit Idem lib. LXVII. sed tantum cum in Senatum veniret. Quod egisse Marium Romanorum primum legimus in epitome Liuiana LXVII. Ita Heliogabali habitum, purpura auroque intextum, cultumque barbaricum Herodianus, & reliqui scriptores perstrinxerunt. Et Trebellius de Gallieno. *Cum chlamyde purpurea gemmatisque fibulis, & aureis Romæ visus est, vbi semper togati Principes videbantur: purpuream tunicam, aureatamque virilem, eandemque manicatam habuit.* Tandem Vopiscus de Tacito. *Togis, & tunicis iisdem est vsus, quibus priuatus.*

Togas in luctu, & calamitate publica depositas. Quæ vestis earum loco sumpta. Cap. XXVII.

VEstes sæpè in luctu publico, ac calamitate mutatas, togasque depositas Dion Cassius testis est non vno in loco. lib. XXXIIX. *Cum eadem denuo euenissent, decreuerunt, vt vestes mutarentur.* Mox. *Non tamen aut vestem lugubrem posuerunt, aut ad solemnes cœtus prodierunt.* Quæ esset ista vestis mutatio declarat idem lib. XL. *Coss.* τὴν βουλευτικὴν ἐσθῆτα καταθέμενοι, κἀν τῇ ἱππάδι *Senatoriam vestē deponentes, & in veste equestri Senatum tamquam in magno luctu conuocantes.* Rursus lib. LVI. *Sequenti die Senatus habitus, & ad eum,* ἄλλοι τὴν ἱππάδα στολὴν ἐνδεδυκότες συνῆλθον· οἱ δὲ ἄρχοντες τὴν βουλευτικὴν πλὴν τῶν ἱματίων περὶ πορφύρων. *Reliqui quidem in veste equestri conuenerunt, magistratus vero in Senatoria, demptis prætextis.* Cicero in Orat. post reditum. *Consul, cum vos vestem mutandā censuissetis, cunctique mutassetis, vnguentis oblitus, cū toga prætexta, quam omnes prætores, ædilesque tum abiecerant, irrisit*

squalorem vestrum. Ex quêis perspicuum est, quod etiam notauit Faber in Semestribus, Senatores in luctu latum clauum deposuisse, & in veste equestri, idest angusti clauia incessisse: Magistratus deposita prætexta in lato clauo tantum, Equites sine clauo. Nollem tamen vir ille doctissimus adiecisset lib. II. cap. x. *Equites angusto clauo, & annulis aureis abiectis trabeatos ne, an penulatos, an tunicatos, ac forsitan etiam atratos prodijsse in publicum*. Nam clauum, & annulos aureos deposuisse certum est, ceterum neque trabeati in luctu, (in funere Germanici id eius honori datum, vt eadem veste qua transuehebantur vterentur, idest trabea) & extra luctum etiam penulati, & tunicati, numquam atrati, nam luctus insignia erat annulorum, & claui depositio.

Sed in plebe, cui nullum purpurei claui ius fuit, quænam vestis mutatio esset, docti quæsiuerunt. Sanè omnes aliquando ciues vestem mutasse, vel Cicero docere potest in Sextiana, *Quid enim*, inquit, *quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quàm pro vno ciue, & bonos omnes priuato consensu, & vniuersum Senatum publico consilio mutasse vestem?* Sunt, qui existiment togam pullam pro alba sumptam, vt etiam in priuato luctu. Sed dubitare non finit eiusdem Tullij auctoritas, mutationem vestis factam, positis togis sumendo saga militaria. Phil. XIV. *Brutum egressum iam Mutina cognouissem, propter cuius periculum ad saga issemus*. Et alibi. *Consulares togati* (idest sine prætexta) *esse solent cum ciuitas est in sagis*. Ipse etiam Dio lib. XLVI. *Igitur neutra conditio approbata est, sed bellum potius iterum Antonio indictum, militesque iussi eum deserere, aliaque dies constituta; saga autem omnes Romani etiam ij, qui non proficiscebantur in bellum sumpserunt*. Vbi fortasse Dio ad distinctionem lacernarum, quæ in Vrbe gestabantur appellat τὰς χλαμύδας ςρατιωτικάς. Nam chlamydes, siue lacernæ etiam extra luctum vsurpatæ, immo tunc fortasse in locum togarum inductæ. Libera ergo Rep. numquam lacernæ sine togis, nisi in calamitate, & periculo, postquam togæ cum libertate excessêre hæc vestis mutatio minime seruata, nec vllus scriptor eius meminit post ea tempora. An vero

rò præter mutationem claui etiam Senatores saga induerent, non liquet; Videtur id Cicero docere loco laudato. *Consulares togatos esse solere cum ciuitas esse in sagis*. & Philippica IIX. *Equidem P.C. quanquam hoc honore vsi (consulatu) togati esse solent, quum est in sagis ciuitas, statui tamen a vobis, ceterisque ciuibus in tanta atrocitate temporis, tantaq; perturbatione Reip. non differre vestitu.* Reliqui ergo nō Consulares in sagis fuere, vel saltem sine togis. Sed & Consulares sagati. Nonius in *Sagum. M. Tull. ad Cæsarem Iuniorem lib. I. Pridie Nonas Februarias cum ad te litteras mane dedissem descendi ad forum togatos, cum reliqui Consulares sagati vellent descendere*. Toga etiam in deprecatione depositam docet Cicero lib. IV. ad Atticum. *Serranus pertimuit, & Cornicinus ad suam veterem fabulam rediit, abiecta toga se ad soceri pedes abiecit: ille noctem sibi postulauit.* Si non ponebatur saltem deiiciebatur humeris. Suet. Aug. cap. LII. *Dictaturam magna vi offerente populo, genu nixus deiecta ab humeris toga, nudo pectore deprecatus est.*

An toga vestis domestica fuerit? Cap. XXVII.

TOgatos non nisi in publico Romanos fuisse Critici veteres obseruant. Nonius, *Toga sicut in consuetudine habetur, vestimentum est, quo in foro amicimur*. Et antiquissimo quidem tempore non modo domesticum, ac forense vestimentum toga fuit, sed, & diurnum, & nocturnum, Varro de vita pop. Rom. apud Nonium. *Præterea, quod in lecto togas ante habebant, id enim olim fuit commune vestimentum, & diurnum, & nocturnum, & muliebre, & virile*. Mox alia vestis domestica, alia Forensis. Suetonius Vitellio cap. VIII. *Subitò militibus e cubiculo raptus, ita vt erat in veste domestica Imperator est consalutatus.* Idem Augusto cap. LXXIII. *Forensia autem, & calceos nunquam non intra cubiculum habuit ad subitos, repentinosque casus parata*; Vbi Forensia vestimenta sunt quæ in foro, siue foris adhibebantur, vt toga, lacernæ, ac pænulæ; Augustus domi veste domestica indutus in cubiculo tamen

ſemper togam, & calceos habuit ad ſubitos caſus, vt ſi egre- diendum eſſet non niſi cum toga conſpiceretur. Idem Caligula cap. XVII. *Poſteriore epulo Forenſia inſuper viris, ac pueris, ac fœminis faſcias purpuræ, ac conchylij diſtribuit*. Græci etiam togam ſtolam Forenſem dixerunt. Dio lib. LXI. vbi Neronis inſaniam in equos Circenſes percenſet tradit ab eo inſignes equos victores, & iam ſenio confectos στολῇ τε ἀγοραίῳ ὡς ἄνδρας τινὰς κοσμῆσαι, ſtola Forenſi ideſt toga non ſecus, ac homines ornatos fuiſſe. Lampridius in Alexandro. *Veſtes Forenſes binas, domeſticas ſingulas*. Quæ nam igitur veſtis domeſtica ſi toga tantum Forenſis? Manutius fuiſſe lacernam ſuſpicatur; loca tamen ſcriptorum, quibus id confirmat, nihil aliud oſtendunt, quàm loco togæ ſumptas fuiſſe lacernas, & ſic eas quoque veſtimentum Forenſe fuiſſe.

Ego crediderim, domi tantum tunicatos fuiſſe, ita tamen, vt hyeme pluribus tunicis vterentur quod de Auguſto tradit Suetonius; ſi quis tamen lacernas, etiam domi pellendo frigori adhibitas contendat, non multum repugnauerim: licet, quòd ſciam, nullus veterum hoc tradiderit.

Togæ in conuiuijs adhibitæ. Toga ſubmiſſa. Cap. XXIX.

LIcet toga veſtimentum Forenſe fuerit, conuiuiis tamen adhibitam maxime publicis, ac ſolemnibus accepimus. Cicero Vatinium reprehendit, quòd in epulo Q. Arrij cum toga pulla accubuerit, cùm tot hominum millia accumberent, cum ipſe epuli dominus albatus eſſet, ideſt in toga alba. Salluſtius etiam apud Macrobium Metelli luxum in Hiſpania carpens inter cetera ait, *togam pictam plerumque amiculo fuiſſe accumbenti*. Poſtremo apud Spartianum, *Adrianus ad conuiuium venientes ſenatores ſtans excepit, ſemperque, aut pallio tectus diſcubuit, aut toga ſubmiſſa*. Togam ſubmiſſam viri doctiſſimi, *quæ ſub brachium miſſa eſſet*, interpretati ſunt; Quòd cum in conuiuio exerto brachio opus eſſet, conſueuiſſe diſcumbentes togam, quæ in publico vtrumque humerum

operie-

operiebat, ab dextro deijcere, & sub dextro item brachio in lævum humerum congerere: hancque fuisse togam submissam.

Hoc rectè se haberet, si verum esset, in publico vtrumque humerum toga obuolutum fuisse: quod vt de antiquissimis temporibus non negarim, ita posteriori æuo fuisse in vsu negant statuæ ferè omnes togatæ, quas videre potui, negant veteres nummi, qui dextrum cum humero brachium exertum ostendunt. Negat Quintilianus lib. XI. *Sinus qui sub humero dextro ad sinistrum obliquè ducitur velut balteus, nec strangulet, nec fluat*. Non magis ergo in conuiuiis, quàm in publico, submissa toga fuisset, vtrobique enim sub dextrum brachium missa, & in lævum humerum recurrens.

Quare togam submissam nihil aliud, quam demissam fuisse crediderim. Nam cùm, vt diximus antè ita toga gestaretur, vt exerto dextro brachio, sinistro verò togæ subiecto lacinia eiusdem subduceretur, & contraheretur in rugas: sinistrum brachium hoc modo togæ congestu oneratum nulli vsui in conuiuio esse poterat; Quare qui togati accumbebant, submittebant togam, hoc est partem sinistro brachio contractam defluere ad pedes patiebantur, tum ipsum brachium quod sinui, ac rugis sustentandis occupabatur per superiorem togæ oram, vt & dextrum exerebant, ita vt toga vtrique brachio subiecta, & demissa, & submissa dici posset.

Cùm igitur mos esset in conuiuio togas cænatorijs mutare, notat Spartianus Hadrianum, vel palliatum, vel togatum accubuisse. Et pallium quidem cum esset apertum, vtrumque brachium excludebat: at togâ clausâ, cum dextrum tantum exereretur, sinistrum contrahendo sinui impeditum esset, vt vtrumque expediri posset, debuit sinistrum extrahi, & sic toga vtrique brachio submitti, quæ inde submissa dicta est. Quod verò adiiciunt, palliatos omnes brachium exertos fuisse, palliumque, & togam submissam inuicem respondere, aliàs videbimus: & aliquid diximus cum de Catone Iuridicinæ tempore Græcis fauente disputauimus.

Ceterum Imperatoriæ cænæ nemini licuisse acumbere, nisi

togato, ex Spartiano obseruatum est in Seuero. *Habuit etiam aliud omen Imperij, cum rogatus ad cœnam Imperatoriam palliatus venisset, qui togatus venire debuerat togam præsidiariam ipsius Imperatoris accepit.* Togam præsidiariam dictam volunt Interpretes, quam Præsidens gestaret, quam vocis notationem, vt feramus, nescio tamen cur potius *Præses:* vel *Præsidens* nouo nomine, quam *Cæsar* aut *Imperator* dicatur, & sic ab eo toga potius Cæsaria, & Imperatoria, quàm præsidiaria.

Vestis conuiualis. Cœnatorias. Synthesis. *Cap. XXX.*

HÆc quidem in epulis publicis, & Imperatorijs: domi autem priuatis conuiuiis togas cœnatoriis mutabant, quas, & *Syntheses* dixerunt. Harum mentio frequens in antiquis scriptoribus precipuè apud Martialem, eaque omnibus obuia. Lipsius in Saturnalibus synthesim fuisse tantum ditiorum, & lautiorum existimat, & eum secutus commentariorum Martialis consarcinator. Sed quî id probet, non video. Martialem adducit.

Vndecies vna surrexit Zoile cœna,
Et mutata tibi est synthesis vndecies.

Deinde quod Suetonius tradit, *Neronem plerumque synthesinatum prodijsse in publicum sine cinctu, & discalceatum.* Sed ex neutro fuisse tantum lautiorum intelligas. Zoilum quidem diuitem fuisse, & fastosum, quòd magnum synthesium numerum haberet, quas subinde ad ostentationem in conuiuio mutaret: non tamen syntheses tantum a diuitibus gestatas: sibi etiam eodem epigrammate, licet nec diuiti, nec lauto fuisse synthesim dicit Martialis, sed vnam tantum,

Quare ego non sudo qui tecum Zoile cœno?
Frigus enim magnum synthesis vna facit.

Nec quod Nero synthesinatus processerit, ideo vestis pretiosa. Nam, & Imperatores togati, & tunicati, ergo vtraque vestis tantum lautiorum fuit. Idem Nero discinctus, & discalceatus, ille igitur habitus ditiorum modò fuit. Reprehendit

hendit eum Suetonius, quod synthesi, idest veste conuiuali sine calceis, & cinctura visus fit, quod posteà, & alij Principes monstrosi imitati sunt. Certè eum circa habitum fuisse pudendum idem subijcit.

Multo minus Scholiastæ ratio valet, qui ex alijs Martialis verbis id confirmat.

Synthesibus dum gaudet eques, dominusquè Senatus.

Fuisse ergo gestamen equestris ordinis, & Senatorij. Falsò, Nam poëta ad indicandam saturnalium licentiam ait, non solum vulgus, sed vtrumque ordinem posita toga cum synthesibus, siue cœnatoriis incessisse. Idem lib. XIV. *Synthesis*

Dum toga per quinas gaudet requiescere luces,
Hos poteris cultus sumere iure tuo,

Non hic Senatum, aut equites alloquitur, sed Romanos omnes, qui saturnalibus synthesinati, siue in Cœnatoriis, quasi eo tempore esset perpetuum conuiuium. Quare meritò Carisianum reprehendit Martialis, quod saturnalibus togatus incederet. lib. VI. XXIV.

Nil lasciuius est Carisiano
Saturnalibus ambulat togatus.

Seneca ep. XVIII. *December est mensis cum maximè ciuitas desudat* (saturnalibus). *Si te hic haberem libenter tecum conferrem, quid existimares esse faciendum, vtrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum: an ne dissidere videremur cum publicis moribus, & hilarius cænandum, & exuendam togam. Nam quod fieri nisi in tumultu, & tristi tempore ciuitatis non solebat* (cum scilicet ad saga transiretur) *voluptatis causa, ac festorum dierum vestem mutauimus.*

Fuit ergo synthesis communis conuiuantium vestis etiam viliorum: cuius vsus etiam in municipijs. Idem poëta Hispanus. lib. IV.

Duxit, & æstates Synthesis vna decem.

Quod tamen poeticè dictum.

Potuere quidem esse pretiosiores diuitum, & lautorum, ceterum commune discumbentium vestimentum fuisse apparet.

Quale

Quale vestimentum fuerit Synthesis. Lipsij sententia examinatur. Cap. XXXI.

SYnthesim ad instar pallij fuisse Lipsius existimat, ex Martiale.

Ad mensam venio, sed sic diuisa recumbes,
Vt non tangantur pallia nostra tuis.

Et Ouid. de arte.

Hæc tamen aspiciam: sed quæ benè pallia cellant;
Illa mihi cæci causa timoris erunt.

Mox. *Hoc tu non facies: sed ne fecisse puteris;*
Conscia de tergo pallia deme tuo.

Catullus.

Pertundo tunicamque, palliumque.

Sed in eo fallitur vir doctissimus quod pallium illud, quo apud Petronium Trimalcio, *adrasum incluserat caput*, Synthesim fuisse existimat: nam illud palliolum fuit, quo mulieres, viri etiam languentes, & delicati caput obnubebant; de quo intra. Vestimenta cubitoria appellat Synthesim idem Petronius. *Vestimenta mea cubitoria perdidit, quæ mihi natali meo donauerat cliens quidam, Tyria sine dubiò, sed iam semel lota.* Vbi frustra idem vir doctissimus, *Sed semel lota*, corrigit, quem satis alij refutarunt. Vltimo loco censet, Synthesim fuisse lænam quod etiam non omnino verum est; Nam licet lænam aliquando conuiuijs adhibitam sciamus, non tamen semper, vt infra ostendam, neque eadem cum Synthesi fuit.

Sed quæ Synthesis forma esset, diuinandum est. Ad instar pallij fuisse, vt diximus, censet Lipsius. Atqui Xiphilinus tunicam fuisse ostendere videtur; Nam narrans illud, quod de Nerone Suetonius tradit, circa cultum, habitumque adeo pudendum fuisse, *Vt plerumque Synthesim indutus ligato circa collum sudario prodierit in publicum sine cinctu, & discalceatus*, ait Xiphilinus lib. LXIII. χιτώνιον τι ἐνδεδυκὼς ἀνθινὸν, καὶ σινδόνιον περὶ τὸν αὐχένα ἔχων. Vbi Sinthesim tunicu.

niculam appellat. Sed fortasse innuit, Neronem aliquando cum Synthesi, hic sola tunicula indutum processisse in publicum. Synthesim enim a tunica distinctam fuisse certum est, alioqui Romani in conuiuiis, & Saturnalibus tantum tunicati fuissent. Idem lib. LXVIIII. de Cornelio Frontone causarum patrono qui cum aliquando alta nocte a cæna domum rediret, ac intellexisset a quodam cui patrocinium promiserat, Hadrianum ius reddere ἐντε τῇ σολῇ τῇ δειπνίτιδι vt erat in cænatorio amictu ad tribunal accessit.

Non aliud igitur dicere possumus, quam fuisse adinstar pallii, vt vult Lipsius, vel linteam sindonem, qua inuoluebantur in conuiuio reliquis, vt plurimum, depositis vestimentis: licet Martialis, & Ouidius *pallia* appellent communi voce, quæ de omnibus vestimentis accipitur. Sane in antiquis Tricliniorum figuris homines seminudi cubant, solo linteo, quod fortasse Synthesis, semiamicti. Atque ita sindonem, qua *indutus super nudo adolescens* ille erat, qui Christum D. à Iudeis captum sequebatur, quaque relicta nudus aufugit Synthesim fuisse crediderim, vel certè vestem conuiualem, nam ille recens à Cæna Dominica, in qua discubuisse Christum D. certum est, & fortasse vestimenta de more gentis cænatoriis mutasse. Quas tamen vestes non fuisse pretiosas (vt volebat satis futili coniectura Baronius) ostendit Casaubonus exercit. XVI. Fuere & cænatoriæ muliebres. Pomponius de auro argento legato. *Q. Mutius ait, scire se quendam Senatorem muliebribus cænatoris vti solitum.* Quæ fortasse colore a virilibus distinctæ. Martial. lib. X. XXIX.

Quam mihi mittebas Saturni tempore lancem
Misisti dominæ Sextiliane tuæ.
Et quam donabas dictis a Marte Calendis
De nostra Prasina est synthesis empta toga.

Pretio, quo emere solebas togam quam mihi natali meo mitteres, emisti viridem cænatoriam amicæ.

Fortasse Synthesis est, qua indutum videmus senem discubiturum in monumento, quod publicauit Vrsinus ad Ciacconii Triclinium. Tabula. VIII.

Tab.VIII.

An extra Vrbem toga vsus fuerit. Toga etiam in militia. Cap. XXXII.

NOn Romæ modò, sed quacumque Romanum patuit Imperium in pace Quirites togati fuêre. Eodem habitu vsi quicumque Romanis legibus gaudebant. Coloniæ item, & municipia. Tacitus Histor. lib. II. *Ornatum ipsius municipia, & Coloniæ in superbiam trahebant: quòd versicolore sagulo, brachas tegmen barbarum indutus togatos alloqueretur.* Manutius negat socios Pop. Romani toga vsos esse, & tamen honoris causâ mortuos togâ elatos. Verum non socios modo, sed Italos penè omnes toga vsos illud argumento est, quod ab ijs Romani togas acceperint Immo Arcades siue Argiuos, Lydos quoque togâ vsos Tertullianus, & Artemidorus docent. Gentes etiam deuictæ simul cum seruitute togam accipiebant. Tacitus in Agricola. *Iam vero principum filios liberalibus artibus erudire, & ingenia Brittanorum studijs Gallorum ante ferre, vt qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent. Inde etiam habitus nostri honos, & frequens toga.* Dio lib. XLVI. de gallia togata. *Vocabatur autem altera quidẽ Gallia togata, quod reliquis videretur esse pacatior, quodque* τῇ ἐσθῆτι τῇ Ρωμαϊκῇ τῇ ἀστικῇ ἐχρῶντο ἤδη. *iam tum Vrbanum Quiritium vestimẽtum vsurparent.* Strabo lib. III. de Hispanis. Et qui hanc formam sequuntur Hispani στολᾶτοι λέγονται, ἢ τογᾶτοι. *Stolati, siue togati dicuntur.* Infra de Celtiberis. *Tertius mediterranea regit, atq; continet pacatos iã populos,* καὶ εἰς τὸν ἥμερον, καὶ τὸν Ἰταλικὸν τύπον μετακειμένων ἐν τῇ τηβεννικῇ ἐσθῆτι, *& mãsuetis moribus & cum toga formam indutos Italicam.* Quòd vero socij Romani nominis, honoris causâ efferentur in toga, cum togæ ius non haberent, ex Iuvenale, vt vult Manutius, non deprehenditur. Verba eius sunt.

Pars magna Italiæ, si verum admittimus in qua
Nemo togam sumit nisi mortuus.

Ea quidem tempestate tota ferè Italia Romanis legibus viuebat, & ideo togata; Liuius lib. VI. de Tusculanis. *Intran-*

tibus fines Romanis non demigratum ex propinquis itineris locis: non cultus agrorum intermissos: patentibus portis Vrbis togati obuiam frequentes Imperatoribus processere. Et lib. XXIV. de Pinario Arcis Ennensis Præfecto. *Cum toga signum dedero, tum mihi vndique clamore sublato turbam inuadite.* Etiam lib. XXIII. de Perolla Campano *cum mirabundus pater quid nam id esset consilij quæreret, toga reiecta ab humero latus succinctum gladio nudat.* Illud tamen eueniebat, vt raro admodum tanquam rure essent, togam induerent, sed sola tunica vterentur. Iuvenalis. *Clari velamen honoris.*

Sufficiunt tunicæ summis Ædilibus albæ.

Vbi etiam ipsi magistratus sine toga. Senatus ipse in tunicis. Idem.

— ipsa dierum
Festorum, herboso colitur si quando theatro
Maiestas:
Æquales habitus illic, similemque videbis
Orchestram, & populum.

Martial. de vita municipali.

O soles! o tunicata quies.

Cic. in Rullum de Capuanis. *Iam vero qui metus erat tunicatorum illorum?*

Aliquando tamen, sed raro togæ adhibitæ, ut in sacrificijs, & officijs solemnibus. Martialis lib. IV.

Egisti vitam semper Line municipalem;
Qua nihil omnino dulcius esse potest:
Idibus, & raris togula est excussa Kalendis.

Vbi raras appellat non quod rarò Linus in Vrbem ventitaret, sed quod Kalendæ, & Idus, quibus municipes ad sacra togati conueniebant, raræ sunt, semel enim tantum in mense veniunt.

Ideo etiam in toga elati: vt Romæ etiam vilissimi homines. Martial. lib. IX.

Nec pallens toga mortui tribulis.

Quærit etiam Manutius, an togæ vsus in exercitu fuerit. Et Liuius quidem sæpe togarum militarium mentionem facit.

Vt lib. XXIX. *stipendium eius anni duplex, & frumentum sex mensium imperatum, sagaque & togæ exercitui.* Et fine eiusdem libri. *Vestimenta exercitui deerant; id mandatum Octauio, vt cum prætore ageret. Mille ducentæ togæ breui spatio, & XII. millia tunicarum missa.* Idem Dec. v. lib. XV. *C. Sulpicius Pr. sex millia togarum XXX tunicarum, & equos deportanda in Macedoniam præbendaque arbitratu Consulis legauit.* Et tamen alibi togas in exercitu visas pro re inusitata ponit. Vel ergo, quod idem existimat, non omnibus militibus togæ, sed tantùm honestioribus tributæ sunt. Vel fortasse dùm statiuis in Vrbibus, ac municipijs attinentur, toga vsi milites sunt, nequaquam in castris. Vel de antiquissimis temporibus Liuius capiendus est, quibus etiam togæ in acie, & prælio vt diximus, & inde ritus præcingendi, & in procinctu, cinctusque Gabinus dimanauit.

Milites etiam Prætoriani, quia in Vrbe, remoto terrore chlamydum fortasse togati; Saltem cohors quæ more militiæ excubabat, ut vult Lipsius ex Tacito lib. I. Hist. *Nec vna cohors togata defendit nunc Galbam, sed detinet.* In reliquis nullus togæ usus pacemque toga, bellum sago notari quis nescit?

Quando toga in desuetudinem abierit. Aut togatorum. Patroni togati. Cap. XXXIII.

EXutam simul à Romanis cum libertate togam, indicat Suetonius, qui cap. XL. de Augusto loquens ait. *Etiam habitum, vestitumq; pristinum reducere statuit: ac visa quondã pro concione pullatorum turba indignabundus clamitans, En, ait*

Romanos rerum dominos, gentemque togatam

Negotium Ædilibus dedit, ne quem posthac paterentur in foro, circove, nisi positis lacernis togatum consistere. Quæ satis declarant, sub Augusto penè desuetam togam, si officia clientum excipias, & in earum locum lacernas successisse.

Quo tempore ait Lipsius, quique eum sequuntur, togam penes paucos, & quidem honestiores remansisse. Hoc ve-

rum

rum est, si loquantur de communi,& continuo togæ vsu; Nam si officia respiciamus, quibus clientes *Aue matutinum* patronis, ac magnis amicis portabant, eosque in forum deducebant, ac reducebant, tunc etiam à vulgo, & vilissimis hominibus toga gestabatur.

Quod togati illud officium peragerent, nimis notum est. Martial.

Si matutinos facile est tibi rumpere somnos,
Atrita veniet sportula sapè toga.

Iuvenal.

Niueos ad fræna Quirites.

Et alibi sæpissimè. Vbi Vetus Interpres.

In candidis togis officium facientes. Et
Togati ante pedes.

Hinc Martialis togas pro clientibus togatis vsurpat. LX. ep. VII.

Nec vocat ad cœnam Marius, nec munera mittit
Nec spondet, nec vult credere: sed nec habet.
Turba tamen non deest sterilem quæ curet amicum
E heu quam fatuæ sunt tibi Roma togæ!

Seneca epist. IV. *Vt famem sitimque pellas non est necesse superbis adsidere liminibus, nec supercilium graue, & contumeliosam etiam humanitatem pati. Non est necesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est quod natura desiderat, & expositum: ad superuacua sudatur. Illa sunt quæ togam conterunt, quæ nos senescere sub tentorio cogunt.* Idem de Vita beata cap. XXIV. *Quis enim liberalitatem tantum ad togatos vocat?* Vbi togati non sunt liberi, vt censet Lipsius, licet sequatur, *serui liberi ne sint.* Nam ætate Senecæ cum toga fere penes solos clientes remansisset nullum inter seruos, & ingenuos in habitu discrimen. Sed togati sunt clientes, vt rectius censet Muretus, qui limina potentiorum obseruabant vt deducerent, & reducerent. Quod officium diutissimè Romæ durauit etiam postquam Imperium Bizantium translatum. Nam circa vrbis Præfectos togati officium præstabant. Marcellinus lib. XV. de Leontio Vrbis Præf. qui ad concitatam multitudinem

inui-

inuitis amicis pergebat. *Illuc de industria pergens Præfectus ab omni toga, apparitioneque rogabatur enixius, ne in multitudinem se arrogantem immitteret, & minacem.*

Quod etiam tenuviores, atque obscuriores in toga officium illud obirent, vt sportulam lucrarentur, clare idem Iuuenalis.

— nunc sportula primo
Limine parua sedet turbæ rapienda togatæ,

Mox;

Iubet a præcone vocari
Ipsos Troiugenas, nam vexant limen & ipsi.

Ergo præter Troiugenas etiam viliores; Hi nempè quos idem indicat.

Quid facient comites quibus hinc toga, calceus, hinc est
Et panis fumusque domi?

Nec multo post

— caules miseris, atque ignis emendus.

Alia ad hoc confirmandum attulit Kercoetius in Mastigophoro tertio.

Et quoniam magna pars populi Romani in his officijs occupata erat, non in totum togæ vsus abolitus est. Mane togati salutatores, iidem ante ambulones Regis, deductio, ac reductio togata, vt tota ferè dies vsque ad balnearum cœnæque horam a togatis transigeretur. Atque hinc tam frequens apud Martialem & reliquos eius æui scriptores togæ mentio. Sed an eodem tempore Oratores, & causarum patroni cum agerent, togati essent, non ita certum est. Quintilianus quidem Oratori suo togatam dat, eamque morose vsque ad rugas disponit. *Togati etiam Augustorum, & Togati Præfectorum* in antiquis Inscriptionibus, quos aduocatos qui apud Augustum, vel apud Præfectos causas agebant, rectè docti intellexerunt. Huc spectat etiam Taciti locus si tamen sanus est lib. XI. vbi aduocati legem Cinciam deprecantur, quæ pro orando mercedem capere vetabat. *Se modicos Senatores, quia Rep. nulla nisi pacis emolumenta peterent: cogitare plebem, qua toga enitesceret.* Sic postrema verba corrigit Lipsius, & interpretatur, etiam quemuis e plebe occupa-

cupatum; vt emergeret se, & nitidiore toga enitesceret? Sed correctionum nimius Lipsius est. In veteri legitur *cogitaret*, quod rectum est. Ipse nempe Claudius, apud quem pro se orant patroni, respiceret plebem, siue plebeios patronos, quibus nullum nisi ex mercede causarum emolumentum. Nam etsi Senatores, ac proceres ob causam orandam pecuniam donumve non acciperent, Claudius cogitaret plebem, quæ non nisi toga, idest mercede orandi in nomen, ac famam venire poterat. Hoc est *enitescere*, non autem candidiore toga vti. Qui locus indicat, togam aduocatorum propriam fuisse. Liuius lib. XXII. de C. Terentio Varrone. *Vnus inuentus est suasor legis C. Terentius Varro, loco non humili solum, sed etiam sordido ortus, patrem laniũ fuisse ferunt, ipsum institorem mercis, filioque hoc ipso in seruili artis eius ministerio vsum. Is iuvenis, ut ex eo genere quæstus pecunia à patre relicta animum ad spem liberalioris fortunæ iecit, togaque & forum placuere, proclamando pro sordidis hominibus, causisque aduersus rem, & famam bonorum, primum in notitiam populi, deinde ad honorem peruenit.* Quo loco æuum suum respexisse Liuius videtur, quo toga ferme apud patronos in foro, nam tempore Varronis omnes ciues vulgo togati, etiam plebeii, ac sordidi. Fortasse & Seneca lib. II. de Ira in hoc sensu capiendus est. Nam cum dixisset. *Hæc tot millia ad forum prima luce properantia, quam turpes lites, quanto turpiores aduocatos habent?* Subiicit paulo post. *Inter istos quos togatos vides nulla pax est: alter in alterius exitium leui compendio ducitur.* Clarius de constantia cap. IX. *Vt accusatore submisso, aut criminatione falsa, aut irritatis in nos potentiorum motibus: quæque alia inter togatos latrocinia sunt.* Quem videtur imitatus D. Cyprianus epist. ad Donatum. *Sæuit inuicem discordantium rabies, & inter togas pace rupta forum litibus mugit insanum.*

Apuleius etiam improbos patronos *togatos vulturios* appellat. Nec alia mens Martiali fuisse videtur lib. VII. ep. L.

Iure madens, varioque togæ limatus in vsu
Non lector meus hic Vrbice, sed liber est.

Quod explicant *attrita indutum, toga qua in varijs officijs*

vteretur

viveretur. Sed cum eum iure coctum, siue madentem appellat, in causis, foroque versatum indicat, & tam officijs quam agendis causis exercitum. Idem Quintilianum *gloriam Romanæ togæ appellat*. Eleganter Ouidius de remedio lib. I. forum Iudiciale appellat castra ciuilis togæ.

Desidiam puer ille sequi solet: odit agentes
Da vacuæ menti quo teneatur opus.
Sunt fora, sunt leges, & quos tuearis amici
Vade per vrbana splendida castra togæ.

Id etiam indicare Iuvenalis videtur Sat. IIX.

—— tamen ima plebe Quiritem
Facundum inuenies, solet hic defendere causas
Nobilis indocti, veniet de plebe togata,
Qui iuris nodos, & legum ænigmata soluat.

Et tamen idem Iuvenalis alibi videtur causidico togam adimere, lacernas dare. Sat. VII.

—— purpura vendit
Causidicum, vendunt amethystina.

Hoc est lacernæ purpureæ, & amethystinæ: nam toga nulla oratoribus purpurea, sed communis: nisi de lato clauo intelligamus, quod fieri non potest, quia non omnes patroni laticlauii, deinde nullus amethystini vsus in clauo, vt dicemus. Non nisi ergò de lacernis, aut lænis intelligere possumus, quæ togæ inijciebantur. Atqui auctor de causis corruptæ eloquentiæ, qui eorum temporum æqualis fuit, indignatur, togas ab Oratoribus depositas, & earum loco pænulas sumptas. *Parvum, inquit, & ridiculum fortasse videtur, quod dicturus sum: dicam tamen, vel ideo vt rideatur. Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas, quibus astricti, & veluti inclusi cum Iudicibus fabulamur?* Hæc verba vellem respexissent, qui eum dialogum Quintiliano adscribunt, qui cum Oratoris habitum describit, solam togam agnoscit, non dissimulaturus illud incommodum, si suo tempore Oratoriæ maiestati offecisset. Ceterum etiam Ausonij æuo causidici togati. Parentalibus de Arborio avunculo.

Te sibi Palladiæ antetulit toga docta Tolosæ.

Te Narbonensis Gallia praeposuit.
Ornasti cuius Latio sermone tribunal
Et fora Hiberorum, quaeque Nouem populis.

Et Symmachi. epist. XXXIX. lib. V. *Epictetus togae forensis honore priuatus est.* Paulo ante eum Causidicorum clarissimum appellat. & lib. IX. ep. XXVIII. At *Cartesium togae amicum esse*, idest advocatorum. Ceterum togatos pro Aduocatis a Iurisconsultis inferioris aeui accipi doctis ad notatum est, pluraque loca congessit ad Symmachum Iuretus.

Togas Imperatorum aeuo non in totum depositas.
Cap. XXXIV.

VEterem habitum reducere tentauit Augustus vt vidimus ex Suetonio. Tentasse etiam Domitianum quidam ex illo Martialis colligunt.

Romanos rerum dominos, gentemque togatam
Ille facit, magno qui dedit astra patri.

Quod tam Domitianus, quam Augustus parentem suum Coelo adscripserit. Sed non nisi tentasse apparet. Sicut, & Adrianum, qui Senatores, & Equites Romanos semper in publico togatos esse iussit, nisi si a coena reuerterentur; nec secùs Antoninum, qui etiam milites togatos esse voluit. Tentarunt inquam, nam id haudquaquam obseruatum. Apud Gellium Titus Castricius discipulos quosdam suos Senatores obiurgat, *quòd die feriato lacernis, & tunicis, & Gallicis induti fuissent abiecta toga; Adijcit eiusmodi vestitum de multo iam vsu esse ignoscibilem.*

Non omnino tamen sub Imperatoribus, & ab omnibus depositam togam praeter clientum officium docet Seneca ep. XIIX. *Si te hic haberem libenter conferrem, quid existimares esse faciendum: vtrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendũ: an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, & hilarius coenandum, & exuendum togam.* Igitur extra Saturnalia toga in aliquo vsu erat, quam Seneca quaerit an exui oporteat Saturnalibus. Idem ep. CXV. *Mirari quidem non debes corrupta excipi non tantum a corona sordidatore, sed ab hac turba quoque cultiore.*

tiore. Togis enim inter se isti, non iudicijs dissident. Iuvenalis item.

Veniet de plebe togata,

Qui iuris nodos, qui legum ænigmata soluat.

Vbi plebs togata non est minuta, & sordidior, vt volunt Interpretes, sed quæ Iudicijs, eloquentiæ & causis agendis operam dabat, & propterea in togâ. Martialis etiam.

Cum coleret puros pauper Telesinus amicos

Errabat gelida sordidus in togula.

Quæ omnia ostendunt, præter officium salutationis etiam penes aliquos togam remansisse.

In Ludis etiam togam perseuerasse docet Lampridius in Commodo. *Et contra consuetudinem penulatos iussit spectatores, non togatos ad munus conuenire, quod funeribus solebat.* Quamquam alij ex Dione *non spectatores, sed senatores* legant. Et Martial. lib. XIII.

Delicium paruo donabis Dorcada nato:

Iactatis solet hanc mittere turba togis.

Cuius distichi sententiam hanc esse suspicatur Turnebus, Dorcadam in arenam mitti dato a Quiritibus signo vestis iactatæ sinu. Sed mera suspicio videtur, ad quid enim Dorcas dato signo iactatis togis in arenam missa est? Ouidius de alia re loquitur III. Amorum eleg. II.

Faustus ignauo, sed eum reuocate Quirites,

Et date iactatis vndique signa togis.

In Circo enim iactatis togis ignaui agitatores reuocabantur: vt contra sententiam Casauboni, & Bulengeri rectè statuit Franc. Bernardinus Ferrarius V. C. in libro de veterum Acclamationibus.

Alij Martialem sic accipiunt, quod Dorcadem in arenam missam turba agitare, & venari soleret iactatis togis. Sed quis credat togam venationi adhibitam, aut quis hic modus venandi iactatis togis? Mihi simplicior sensus videtur, Dorcadem, siue damam animal timidum in arenam missum nullo canum terrore, sed sola togarum iactatione agitatum a spectatoribus; Vel quod magis arridet ludicri causa Dorca-

N 2 dem

dem subiecta toga, & iactata in sublime missam, vt ineptorum libris factum scimus.

Ibis ab excusso missus in astra sago.

Sed hæc, & nos suspicamur, & meliora ab iis expectamus, qui præ se ceteros fœnum putant. Vt ad togam redeamus, quam sublata libertate sensim desiisse in vsu esse diximus, licet ab aliquibus retentam: mihi semper illud maximè mirum visum est, sub Seuero Imperatore, cuius ætate floruit Tertullianus, quomodo adeò in vsu promiscuo toga præcipuè Carthagini fuerit, vt reprehensus propterea fuerit, a Carthaginiensibus vir ille magnus, quod a toga, ad pallium transiisset, vt scripta Apologia consilium tueri suum debuerit. Si enim tunc Carthagini quemadmodum Romæ in non frequenti vsu toga erat cur ita ciuium oculos offendit Tertullianus deposita toga palliatus? Nec credibile est, cum Romæ sublatus vsus eius esset, in colonia retentum, cum florente Rep. & promiscuo in Vrbe togarum vsu, rarus admodum in Colonijs, ac municipiis esset. Videant docti.

Tunicatus populus. Pullatus circulus.
Cap. XXXV.

POst quam togæ in desuetudinem abierunt in earum locum lacernæ, ac pænulæ successerunt: de quibus infra dicemus; Itaut lacerna, quæ vestimentum militare erat, in habitum pacis transierit, & pænula, quæ viatorium, promiscuè gestari ceperit. Quamquam autem varii coloris fuisse lacernas ostendemus, vt plurimum tamen nigræ vulgò, siue pullæ gestabantur. Suetonius loco laudato de Augusto. *Visa quondam pullatorum turba, dedit negotium Ædilibus, ne quem paterentur in foro, aut circo nisi positis lacernis togatum consistere.* Pullatos appellat, qui cum lacernis erant.

Sed viliores ferme hunc in lacernis colorem amabant. Hinc *pullatum circulum* Quintilianus de populi minuti concione; quod de pænulis docti interpretari maluerunt, cum tamen pullatos lacernatos dicat Suetonius: & frequentior

per

per ea tempora lacernarum vsus, quàm pænularum: etsi non ignorem, hoc vestimentum confundi. Vt vt sit, idem populus minutus, & pullatus, & tunicatus dicitur; si autem pullatus à lacernis, vel pænulis dicebatur, quomodo idem tunicatus; nisi eandem rem lacernam, & pænulam cum tunica facere velimus, quod video doctis viris in mentem venisse. Sed hoc minime ferendum est, & opinio de pænula, quòd eadem cum tunicâ, auctori suo displicuit.

Rectius ergo dixerunt, tunicatum dici de vilissima plebis parte, quæ nempe sola tunica incedebat, sine vlla lacerna, vel penula, vt apud nos etiam vilissimi sine pallio incedunt. Quod vt verum est, ita illud negari non potest, hunc populum tunicatum non potuisse dici pullatum, vt passim à scriptoribus appellatur: Nam tunicas fuisse albas non est dubitandum; Ergo albatus fuerit popellus in tunicis, non pullatus. Et tamen maiorem populi partem sellularios opifices, vilissimæque mercis institores tunicatos incesisse credibile est.

Huic difficultati soluendæ duo sunt, quæ nunc succurant. Alterum est, tunicas vilissimorum hominum licet albæ initio fuerint, tamen longo vsu tantum sordium contraxisse, vt pullæ viderentur, & hinc pullatam turbam dictam. Sanè vtrumque cum iunxit Plinius lib. VIII. epist. *Nonne cum surgis ad agendum, tum maxime tibi ipsi diffidis, tum commutata non dico plurima, sed omnia cupis, vtique, si latior scena, & corona diffusior. Nam illos quoque sordidos, pullatosque reueremur.* Alterum est, quod quemadmodum in locum togarum, quæ albæ, alterius coloris vestes, & maximè pullæ successerunt, ita, & fieri potuisse, vt plebs minuta pro tunicis albis, alium colorem vsurpare ceperit pullum nempè ad instar lacernarum, vel pænularum, & ideo pullatam dictam esse.

Christi Sacerdotum vestem exteriorem Missarum Sacris adhibitam togam fuisse videri. Pænula: Planeta: Casula. Cap. XXXVI.

EXplicatis, quæ ad togam communem pertinebant, non abs re fuerit inquirere, num aliquid in nostro cultu sit, quod Romanam togam referat. Et diligenter scrutantibus nulla togæ species in communi vestitu apparet. Nam quas Doctorum togas dicimus, item queîs Veneti ciues induuntur; non togæ sunt, sed talares tunicæ apertæ, & manicatæ quorum nihil in Romanâ togâ fuit. Aliquod modò in sacro amictu togæ vestigium apparet. Vestis nempe superior sacris operantium, quam rudi vocabulo *Planetam*, & *Casulam* appellant, vel toga fuit, vel togæ simillima, eâ nempe forma, quâ olim in vsu erat, nam ætate nostra non parum immutata est. Vetus quippe Planeta totum hominem cooperiebat, atque inuoluebat, ita vt etiam vtrumque brachium cum corpore obuelaret, vt expediri aliter manus non possent, nisi contractâ hinc inde subiectis brachiis, & subductâ ab inferiori parte in rugas, ac plicas planetâ. Quales nunc in antiquis picturis cernuntur, qualesque sunt adhuc Græcorum sacris operantium vestes exteriores, & nos Venetiis vidimus. Paulatim inde a lateribus scindi cepit, credo quia nimis onerosa res esset, donec ad hanc formam ventum est, quâ vtrinque aperta facile brachia excluduntur.

Hanc tamen Baronius non togam, sed pænulam fuisse contendit, ad annum LVIII. vbi loquitur de pænula D. Pauli, quam reliquerat Troade apud Carpum. Et primo quidem inclinat animum, vt credat, Pænulam D. Pauli fuisse non vestimentum quale antiquitus itineris, ac præcipuè pluviæ causa sumebatur, sed potius cum antiquis, vel fuisse thecam, & loculos, queis libri continerentur, vel potius volumen, quòd Grecè φαιλονλῶ habeatur. Rationes quibus id firmare contendit, licet liberum iudicium relinquat, exigui mo-

menti

menti sunt. *Si enim*, inquit, *vestis itineri apta fuisset, non eam suscepto itinere Paulus reliquisset; Deinde potuit sibi aliam Romæ comparare*. Quæ facilè refutaueris: nam, & aliam tunc pænulam habere potuit Paulus, & sudo tempore, ac minime hyberno iter habere, vt nihil opus pænula esset: & si aliam Romæ potuit comparare, potuit etiam quam Troade reliquerat curare cum libris a Timotheo ad se perferendam. Nec obstat, quo φαιλονlῶ in Græco sit, nam φαιλόνης, & φαινόλης pro pænula a Græcis vsurpatur, vt docti pridem obseruarunt.

Verum ista parum ad rem nostram faciunt. Quod addit Baronius, pænulam dici vestem sacram a Græcis, eandemque a latinis, *Planetam* siue *Casulam*, appellatam, id curatiùs expendendum est. Pænulam quidem fuisse inter sacras vestes, non negauerim, sed eandem fuisse, ac planetam; hoc est quod fateri non possum. Planeta sic dicta est, vt ipse fatetur Baronius a πλάνης, quod circum errans totum ambiat corpus, quales esse antiquiores ait idem, quæ in Ecclesijs asseruantur, quæ nempe rotundæ, ac per totum clausæ vno circumiectu totum corpus inuoluebant, & vt diximus etiam vtrumque brachium ita, vt nisi a lateribus vtroque pariter brachio subleuari possent. Quare alii Planetas dictas existimarunt, quod eius extrema ora hinc inde in brachia, scapulasque reiecta errabunda deflueret. Et ideo plures eandem vestem *Casulam*, dixêre elegantia, quæ eorum temporum propria fuit. Isidor, lib. XIX. cap. XXVIII. *Casula est cuculla, a casa, quòd totum hominem tegat, quasi minor casa; Vnde, & Cuculla* (hoc ridiculum est) *quasi minor cella*. Adiicit Isidorus Græcè Planetas dictas *quia horis errantibus euagantur, vt & stella Planetæ; quæ vagæ suo errore, motuque discurrunt*. Sed corruptus hic locus est, & pro *horis* legendum est *oris*, idest Limbo, & extrema parte, vt scilicet secundum etymon πλανὴς Planeta Græcè dicatur, quia eius oræ errarent, & vagarentur, modo nempè subductæ brachiis, modo defluentes, & numquam stabiles. Sic, & sacri glossographi Planetam vestem laxam interpretantur circa humeros, quæ errantibus

oris

oris euagatur. Gemma Animæ. c. CCVII. *Casulam* scribit *omnibus alij vestibus circumijci, quæ Planeta dicatur quod errabundus Limbus eius vtrinque in brachia subleuetur. Hæc in pectore, & inter humeros duplicatur, in vtroq; brachio triplicatur.*

Ex his apparet Planetam, siue Casulam, quæ olim in vsu, vestem fuisse laxam, rotundam, circumclusam, quæ totum corpus inuoluebat, & vtrimque à lateribus in scapulas reijciebatur. Quæ omnia ostendunt togam fuisse, non pænulam; Nam pænula, vt & lacernæ, chlamydes saga, & reliqua pallia aperta erant, & fibula, vel in humeris, vel in ceruice nectebantur; Casula tota clausa, & toga. Pallia aperta fuisse satis alijs probatum. Pænulam autem etiam pallium fuisse docet Persij Vetus interpres. *Lacerna pallium fimbriatum, quo olim soli milites vtebantur. Pænula palium cum fimbrijs longis.* Præterea Planeta vestis laxior, & rotunda; Pænula angusta, & corpori adpressa. Auctor de causis corruptæ eloquentiæ, *Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas, quibus adstricti, ac velut inclusi cum Iudicibus fabulamur?* Et licet inclusi sub pænula essent, non ita tamen, vt brachia exeri non possent, vt in Casula.

Modum gestandi Casulam diuersum a togæ gestatu fuisse. Lineus amictus. Cap. XXXVII.

TOgam, & vestem fusiorem fuisse, & circumclusam totumque corpus inuoluisse docuimus, idemque antiquorum Planetam præstitisse, vt togam, non pænulam fuisse dicendum sit. Vnum tamen discrimen erat, quod in togâ dextrum brachium, quà parte patebat ad pectus exerebatur sinistrum sub ipsa toga eiusdem reductione extollebatur; Atqui in Planeta vtrumque brachium subiectum, ex inferiori parte ipsam contrahendo expediebatur. Quod factum opinor quia modestior, & magis verecundus hic habitus fuit, quodque vt in antiquis picturis apparet, non omnino exerta nudaque manu, sed veste obuelata res sacræ tangebantur.

Et

Et quoniam non aliter expediri brachia poterant, quam subductâ planetæ orâ, & in humeros reiecta, hinc factum est, vt inter Missarum solemnia, cum Sacrosancta Mysteria eleuanda, & populo ostendenda erant, quòd planeta sic contracta vtrumque brachium deprimeret, ac prægrauaret, vt difficulter attolli posset, Aræ minister posteriorem eius laciniam sublatam sustentaret, quò facilius brachia sacerdos extenderet: quod nunc quoque seruatur, licet scissâ iam veste, & exclusis brachiis non ita vt olim, opus sit.

Præter Planetam aliud Romanæ togæ vestigium Patauii vbi hæc commentabar, obseruaui, Lineum nempe amictum superiorem sacerdotum, & Aræ ministrorum, quem Cottam vulgo appellant, de quo infrà.

Hæc inquam linea vestis Patavii (nam alibi manicata in vsu est) rotunda est, & clausa, totumque corpus inuoluens, atque vtroque brachio hinc inde subducta in humeros reiicitur, vt in veteri Planeta factum diximus. Hæc olim opinabamur cum nondum pænulæ figuram in antiquis monumentis videre contigisset: decepti etiam clarorum virorum auctoritate qui pænulam vestimentum apertum esse docuerunt. Sed postquam non vna pænulæ imago in manus venit mutare opinionem cogimur, vestemque sacrificantium cum Baronio pænulam fuisse fatemur. Eius imago suo loco reddetur. Hic veteris casulæ sacrificalis effigiem damus, quam Nicolaus Alemannus V. C. ad Procopii Anecdota exhibuit.

Tabula. IX.

Tab. IX

Planetam, & Casulam etiam extra sacra in communi vestitu fuisse. Cap. XXXIIX.

HAud inscius sum, non defuturos qui huic opinioni genuinum frangant, grandeque facinus, & morte piandum dictitent, quod vestem sacrificalem eandem cum veste communi, ac prophana fecerim. Fateor labente æuo quædam in ornatu, cultuque sacrorum immutata esse, quædam etiam ad Iudæ orum ritus exacta; Primis tamen Ecclesiæ temporibus in communi veste Lithurgiam peractam ausim affirmare; Tunc enim etiam Sacerdotes, & clerici in communi habitu incedere minus inuidiosum putarunt. Veteres quidem Christianos veste cum Ethnicis indiscreta vsos, satis ostendit Baronius Tomo 11. Annalium. Soli Ascetæ, quique vitam austeriorem profitebantur, pallium gestabant vestem Græcanicam, & Philosophorum propriam, vnde tot conuicijs proscissi sunt. Quod si sacrorum vestes respiciamus, quæ in veteri Sacerdotio fuerunt non multum eas à vulgari habitu discrepare videbimus. Vulgo enim tunc homines in Orbe Romano tunicis saltem duabus induti interiore linea, siue *subucula*, & exteriore ex lana aliaue materia, quæ propriè *tunica* dicta, olim quidem sine manicis, quæ *Colobium*, post manicata, quæ *Dalmatica*. Tunicæ quidam togam inijciebant, quidam lacernam, aut pænulam. Hæc omnia in sacrificali vestitu fuère. Tunica enim linea talaris, quam *albam* & *Camisum*, siue *Camisam* dixere: Zona cingendæ tunicæ: mox Dalmatica, quæ postea penes solos Episcopos remansit; Tandem Planeta quam togam, siue togæ simillimam diximus, quam ideo existimo in sacris lacernæ prælatam, quod toga honestiorum esset, & Romæ etiam cum indesuetudinem abijsset in sacris Deorum retenta. Reliqua posterioris æui additamenta fuere. De stola B. Iuo Carnotensis de rebus Ecclesiasticis. *Vtuntur & stola, quæ alio nomine orariũ vocatur quã vetus sacerdotium non vtebatur.* Albinus de diuinis officiis. *Sunt tamen alia quæ apud illos* (Iudæos)

dæos) *non habebantur, vt stola, sandalia, & sudarium, quod ad tergendum sudorem in manu gestari mos est, quod vsitato nomine Fanonem vocamus*. Idem. *Mappula* (nos manipulum dicimus) *qua in sinistra parte gestatur, qua pituitam oculorum, & narium detergimus*. Eandem mappulam *sudarium* vocat Fortunatus Amalarius.

Scio veteres ad vestitum Pontificium Hebræorum pleraque exegisse, sed præter tunicam lineam, & quem vocant *amictum*, quem ad instar superhumeralis esse voluerunt, nihil admodum simile reperiemus. Vbi enim apud nostros *tunica hyacinthina, rationale, cydaris, baltheum, lamina in fronte, fœminalia linea, siue bracca?* Hæ postremæ adeo Romanis incognitæ, vt inter barbara tegmina recenserentur, quemadmodum infra ostendam.

Sed indecorum videtur, ac minime ferendum, vestem prophanam sacris castissimis adscribere. Velim mihi dicant, quod genus vestimenti Pænulam fuisse credant. Vulgare, ac viatorium. Atqui eius vsus inter sacras vestes a Baronio & ab aliis recipitur, & *vestis sacerdotalis* appellatur: Cur pænulam admittunt, togam excludunt, quæ honestior, & omnium nobilissima vestis fuit?

Tantum autem abest ideo non adhibitam sacris togam, quia prophana erat, vt etiam Planeta, siue Casula sacrorum propria, in promiscuo tamen vsu fuerit. Io: Diaconus in vita S. Gregorij ait, *Patris eius indumentum fuit Planeta castanei coloris, & sub Planeta Dalmatica*. Nec mihi recte facere videntur, qui hinc solum arguunt, patrem S. Gregorii fuisse in Clero, quod Planetam, & Dalmaticam gestaret. Nam vt de Dalmatica nihil dicamus, quæ tunica fuit, & quidem antiquitus probrosa: si ideo Gregorii Pater in Clero fuisse creditur, quod Planetam gestabat, illud sequitur etiam extra sacra eam in vsu fuisse. De Casula Bonifatius ep. 111. cuius locum attulit Cerda in Aduersariis. *Litteras, & parua munuscula transmitto vobis, idest Casulam non holosericam, sed caprina lanugine mistam, & villosam ad tergendos pedes dilectionis vestræ*. Quam non modo promiscuus sed vilis Casulæ vsus;

hanc tamen a sacrificali distinctam fuisse apparet. Iuo Carnotensis etiam de rebus Ecclesiasticis. *His omnibus indumentis superponitur Casula, quæ alio nomine planeta vocatur, quæ quia communis est vestis, charitatem significat.* Concilium Ratisbonense Anno DCCXLII. *Presbyteri, vel Diaconi non sagis laicorum more, sed casulis vtantur ritu seruorum Dei.* Sed totam nostram coniecturam grauissimo testimonio corroboremus licet Vualafredi Strabonis, qui ante octingentos ferè annos doctrina, ac sanctitate floruit. Eius verba sunt cap. XXIV. de rebus Ecclesiasticis. *Vestes etiam sacerdotales per incrementa ad eum, qui nunc habetur aucta sunt ornatum. Nam primis temporibus communi indumento vestiti missas agebant, sicut, & hactenus quidam Orientalium facere perhibentur. Stephanus autem XXIV. constituit sacerdotes & Leuitas vestibus sacratis in vsu quotidiano non vti, nisi in Ecclesia tantum.* Mox. *Addiderunt in vestibus sacris aly alia, vel ad imitationem earum, quibus veteres vtebantur sacerdotes, vel ad mystica significationis expressionem.* Amalarius Fortunatus lib. II. ep. XVII. *Stephanus natione Romanus ex patre Iobio constituit sacerdotibus, leuitisque vestibus sacratis in vsu quotidiano non vti.*

Dalmatica. Lacernum byrrhum. Cardinalium Vestitus. Barony opinio reiecta. Cap. XXXIX.

NOn Planeta modo, & Pænula olim sacri, ac prophani vsus fuit, sed & Dalmatica. Eam in sacris adhibitam constat, eiusdem etiam extra sacra vsus primo quidem promiscuus, deinde in Diaconis, mox in Presbyteris, tandem in solis Episcopis. Vvalafridus Strabo. cap. laudato. *Et Siluester ordinauit, vt Diaconi Dalmaticis in Ecclesia vterentur. Et primò quidem Sacerdotes Dalmaticis ante Casularum vsum induebantur: postea vero cum Casulis vti cepissent, Dalmaticas Diaconibus concesserunt.* Addit a Romano Pontifice earum vsum aliis Episcopis permissum, aliis interdictum: sua vero ætate omnes penè Episcopos, & nonnullos Presbyterorum sub Casulis Dalmaticas gestasse.

Ergo ante Stephani, & Siluestri tempora Dalmaticæ in promiscuo vsu fuere. In actis S. Cypriani. *Idem S. Cyprianus in agrum Sexti perductus, & ibi se lacerno byrrho expoliauit, & genua in terram flexit, & cum se Dalmatica expoliasset in linea remansit.* In quo falluntur, qui putarunt fuisse hunc habitum peculiarem Episcoporum: cum vulgaris esset. Nam byrrhus, siue lacerna communis fuit, Dalmatica item, & tunica linea siue subucula. Nihil igitur peculiare habuit, nisi si forte lacernam magis pretiosam. Multo magis nugantur, qui hebetis esse ingenii dicunt, existimare lineam ibi esse tunicam interiorem, siue Camisiam, nam esse lineum amictum Episcoporum, quem alii Ephod appellant. Ipsi multo hebetiores sunt, nam linea illa verè fuit subucula, in qua exspoliatus superioribus vestibus, lacerna nempe, & Dalmatica Cyprianus carnificem operiebatur: Argumenta quæ contra afferuntur, stipulis leuiora sunt. Quis enim nescit, lineum amictum siue ephod non sub lacerna, & Dalmatica poni, sed tunicæ, & reliquis vestimentis super induci?

Neque me multum auctoritas Baronii mouet, qui illud *lacernum byrrhum* explicat byrrhum per modum lacernæ compositum, vt fuerit species quædam lacernæ. Sed byrrhum idem, ac lacernam fuisse Cl. Salmasius docuit. In eo, inquam, non me mouet Baronius, quod Cardinalium vestes ad Cypriani cultum exigit. Haud vidi magis. Cyprianus indutus linea, mox Dalmatica, supra lacerna. *Illi* inquit *post vestem superinduunt lineam, & desuper solutam tunicam, & tantum humeros, brachiaque tegens lacernum byrrhum.* Nihil tale in Cypriano. Lineam habuit, Dalmaticam, & lacernam. At patres purpurati hodiè lineam quidem habent, sed duplicem, interiorem quæ subucula, deinde thoracem, mox tunicam talarem, tum alteram lineam, siue Ephod: postremo loco non tunicam solutam, vt tenet Baronius, sed vel togam, vel togæ persimilem vestem, nam fusa est, & syrmate prodiga, totumque hominem involuit. & licet ad pectus aperta, brachio tamen sinistro, vt veterum toga subduci-

ducitur, ac contrahitur, & ideo *Cappa* appellatur, vel quod hominem capiat, vel a capite, cum in luctu ea caput inuoluant, vt in veteri toga; Quod autem humeris super iniicitur *Exomidis* species est, siue *cuculli*, qualis simplicior in Monachorum habitu visitur: Ea autem trunca vestis vulgo dicitur.

Sed quid pænulam in sacris fuisse dicemus, cuius mentio in actis Concilii Ephesini, si ea non fuit Planeta? *Misimus tunicam candidam, & pænulam castaneam*; Vbi in Græco vt notat Baronius est φαινόλιον. Ea etiam vestis sacra fuit, quæ licet aperta, & fibula nexa, tamen totum hominem cooperiebat. Hæc vulgi voce *Pluviale* dicitur, forte quia vt Pænula olim pluviæ tempore sumebatur, eiusque vsus in supplicationibus, & vespertinis precibus. Eaque omninò à Casula, siue Planeta distincta, vt propterea non rectè quidam φαινόλιον Casulam interpretati sint, cum Penulam debuissent. Quamquam ex eo quod totum hominem inuoluat, licet aperta, etiam Casula impropriè dici possit. Sed de veste sacrificali, totiusque aræ ornatu alias accuratiùs cum Deo disputabimus. Interim auctarii loco viri doctissimi literas in ea, quæ hactenus disputata sunt adscribemus.

V. Cl. Ioanni Rhodio Ioannes Fredericus Gronouius. S. P. D.

Mirifice me exhilararunt literæ tuæ, Vir Præstantissime quas tanto iam tempore ignarus vestri, rerumque vestrarum nuper admodum accepi. Atque vtinam sciuissem Elzeuirium aliquid in illas oras mittere; nihil mihi fuisset antiquius, quam vt nuperum illum fœtum meæ obseruantiæ obsidem ad vos allegarem. Spero tamen postquam aliquandiu vel moratus fuerit in itinere, vel oberrauerit venturum, quo est destinatus. Certe amico per multa exemplaria commisi in Italiam curanda, quæ ille partim Nuntij

Apo-

Apostolici partim Veneti Legati Coloniæ hominibus tradita mihi adfirmauit. Nos vero quando Veslingii *lapsa externis opobalsama truncis*, quando Argoli Circenses Panuiniani delectabunt? Rara fortuna est, hæc ad nos peruenire, eique adscribo vsuram Commentarij Ferrariani: a quo viro quod me amari scribis, id vero mihi gratissimum est. Nimium quantum desidero Electa promissa: eam saliuam mouet de re vestiaria scriptio, cuius lectione me plurimum profecisse dicerem, si aliquid in literis profecisse me agnoscere auderem: Toga mihi visa semper vnum ex difficillimis Romanæ antiquitatis capitibus, in quo nec alij satisfaciebant, nec ipse vnquam vt satisfacerem mihi speraui fore. Sed ingentem lucem & mihi, & materiæ attulit doctissimi Ferrarij industria, & sagacitas: cui dum φοιτητὴν me nuper prebui, iterum non ad dies aliquot, sed menses capacissimo amictui ita sum inuolutus, vt si Clytæmnestram domi haberem, Agamemnonis casum timuissem. Aliqua tamen extricare me sum conatus, & πτερόεντα ἐνθυμήματα deuinxi verbis in chartam coniectis, quæ peius, fateor, perire non poterat, tamen perituræ vtique, quoniam in nostro peculio erat, parcere superuacuum duxi. Excerpsi ex aduersarijs insignia quædam, & ad te mitto (quando hanc libertatem datis) vt cum illo communices, & iudicium ab eo scriptum, si me amatis, impetres. Cupio autem sincere, & seuere tum accipi illa, tum haberi, vt ipse a malignitate sum alienissimus ζητησηδίων loco sint, non κυρίων δοξῶν; Quare & reuinci gratissimum erit mihi, dummodo eruatur veritas & antiquitas.

1. Communis recentior habitus dextrum humerum vna cum brachio exertum habuisse haudquaquam videtur. Ideo Quintilianus. *Tum sinus inijciendus humero, cuius extremam oram rececisse non dedecet*. Ideo Curius Fortunatianus. *Sinus ab humero potest labi*. Quod non potest nisi de dextro intelligi: nam ad sinistrum humerum nulla pars sinus pertinet. Iterum Fabius statim post illa verba. *Operiri humerum cum toto iugulo non oportet: alioquin amictus fiet angustus*. Non totum iugulum

gulum vult vna cum humero operiri: vult ergo ipsum humerum operiri: nam pars iuguli humero plane nudo operiri nulla potest. Præterea Tertullianus ait, *vmbonis ambitum, vnde sinus nascitur retrahi a scapulis.* Est ergo in ipsis scapulis aliquod tegimen, vnde *retrahitur* (non dixit *detrahitur* vt ostendat aliquid in humero manere) illud circa vmbonem vnde nascitur sinus. Denique veteres statuæ id liquido ostendunt. In illa quam vulgauit Rubenius, & obliquo eo situ, quo dextrum latus contemplandum præbet, & aduerso opertus humerus brachio exserto conspicitur. Eodem habitu vtraque imago in nummo M Aurelii, nec diuersum significant illa Quintiliani. *Sinus qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur velut baltheus, nec strangulet, nec fluat.* Etenim illa vox *Sinus* nec hodie in textu est, nec olim, cum sententiam suam his verbis efferret, in mente fuit Quintiliani. Aliud autem est, ille veluti baltheus, qui sub humero dextro ad sinistrum latus ante pectus ducitur, aliud pars togæ, quæ dextro humero insidet, vt statim exponemus.

2. Quintilianus. *Sinistrum brachium eousque alleuandum est, vt quasi normalem illum angulum efficiat.* Quem angulum nisi illum qui fit brachii parte, vel cubito, vna cum manu alleuato? Namque articulus qui medium brachium diuidit, & à quo tota pars inde ad carpum cubitus appellatur. Plerumque vt ex statuis nummisque apparet, manus sinistra erat decliuis, & molliter propendens: eousque ergo id quod eleuatur sinistri brachii, alleuandum erit, vt articulus ille, quo cubitus a lacerto separatur sit norma altitudinis quam capere oportet manum: non eleuatur ulterius quam angulus ille demisso superiori brachio pertinet. Et ratio præcepti huius est, quia altius eleuando brcahium obuertatur cubitus non manus quod pugilum est. Hinc inferius, quo & prior animaduersio confirmatur. *Sed hæc amictus obseruatio, dum incipimus: procedente vero actu, tam pene ab initio narrationis, sinus ab humero recte velut sponte delabitur: & cum ad argumenta & locos ventum est, reiicere à sinistro togam, deiicere etiam si hæ*

reat sinum conueniet: lauam a faucibus ac summo pectore abdu-cere licet. Ardent enim iam omnia: & vt vox vehementior, ac magis varia est: sic amictus quoque habet actum quendam velut prælιantem. Ait, *sinus ab humero delabitur*, nimirum dextro, ne de sinistro intelligamus, ecce de eo aliud præceptum: *conuenιet reijcere a sinistro togam*: & rursus dextro, quod si non delabatur sponte sinus, *si hæreat*, tum & conueniet inde *deijcere*. Aliud est igitur toga in humero sinistro, quam conuenit *reijci* non *deijci*: aliud sinus, qui debet velut sponte delabi, & si non delabitur *deijci* non tantum *reijci*. Atque ita restituendus ex Quintiliano quem ferè describit Curius. *Et deijcere sinum etiam si hæreat conuenit.* Nam *etiam* quod vulgo est, non potest referri nisi ad id quod proximè, *togam a sinistro* itaque sensum facit absurdissimum, quasi ab vtroque humero deiici toga, & ita pectus, ac tergum quasi ad medium vsque nudare delapsa deberet. Tum igitur etiam cum cessat illa prior obseruatio, quia actus est iam quasi præliantis, non opus est vltra, vt angulus cubiti sit normalis, sed licet oblique eleuare læuam manum altius, ferendaque ad summum pectus, & fauces, & vicissim inde abducendo illa quoque gestum facere. Neque enim *lanam* legendum videtur quasi hiemantem oratorem formet Fabius.

3. De duplici sinu nihil mihi lectum apud veteres, verba autem Quintiliani vnde eum viri docti effingunt, male acceptа haud dubito. Nonnis; vnus ab illo sinus agnoscitur: alterum illud non dicitur quid sit, sed quod quasi sit, & sic euoluenda oratio: *ille velut baltheus, qui sub humero dextro ad sinistrum obliquè ducitur*. Quæ enim similitudo est inter balthеum, & sinum vt hæc vocabula pro eadem re ponantur? aut quomodo sinus potest instar balthei duci? Nec vero *illud velut baltheus* Fabio aliud est, quam *vmbo* Persio, Curio Fortunatiano, & Tertulliano: seu hunc vmbonem esse sinum æque iudico absurdum, quam rugas, & plicas esse sinum. An ἄκρον, seu lingua in mare procurrens potest dici etiam κόλπος, siue sinus mare intra terram recipiens? An Trinacriam Insulam a tribus finibus fas est appellatam dicere?

Nihilo

Nihilo probius *Vmbonem* dicas esse sinum: nam vmbo prominens aliquid est, & extans, sinus retractum, & concavum. Quid quod clare Tertullianus, *ex vmbonis ambitu sinum nasci*: ergo sinus est aliquid extra vmbonem: ergo aliud est, nisi idem est extra se, & idem ex se nascitur.

5. Apud Tertullianum rugas deducere in tilias non est melius quam deducere in fagus aut quercus. In MS. inuenimus *intillis*. Veritas est in promptu: *rugas ab exordio formet, & inde deducat in tabulas*: scribunt compendio tablas, vt *simil* pro *simul*, & talia. Hæc lectio nec procul abit à vulgatæ veterum librorum lectionis vestigiis, & sensus non tantum apti, sed & necessarii est. Quomodo enim mox, *deficientibus iam tabulis* quas factas, aut fuisse numquam didiceramus? Non est idem *rugas ab exordio formare*, & *in tabulas* dilatare, ac *deducere*. Ab exordio idest vbi primum incipit fieri, & corrugari baltheus, nempe statim de sub ala, aut de sub dextero brachio rugæ formantur. Vbi nondum tabulas esse quiuisse, hoc est rugas latas, sed breues, ac tantum rugas satis manifestum est. Primum igitur ab exordio balthei formantur rugæ, dein prout ille procedit ad pectus deducuntur in tabulas, fiunt latiores, itaut asserum, siue tabularum nomen mereri possint.

6. Quintilianus. *Pars togæ quæ postea imponitur sit inferior, nam ita & sedet melius & continetur*. Progreditur hoc ordine: primum vult togam rotundam, & aptè cæsam esse: dein docet quousque ante, & post debeat protendi: hinc sinum eius format, mox aliud quiddam a sinu, quod *velut baltheum vocat*: huic proxime: *pars togæ quæ postea imponitur*. Cui vero? Nempe ei de quo statim locutus est, velut baltheo. Ergo pars illa non potest esse neque vmbo proprijssime sic ductus; (nam hic construitur in medio balthei ex ipsis balthei rugis, non imponitur) neque ea pars, quæ in sinistro brachio retinet: neque enim potest imponi baltheo, quin totus sinus pereat, & illa cauitas sub imo ventre claudatur: aliasque ob rationes multas. Sed pars illa togæ quę postea structo nempe baltheo imponitur est pars togę descendens an-

e pectus ab humero sinistro: ea enim suffulta baltheo sub sinistrum brachium procurrente, circa sinistrum pectus eidem imponitur, & propendendo modicum sinum efficit: quod tamen *sinum* nemo dixit, ne ambiguum redderet utrum illum sinum, quem in toga agnoscunt veteres. Atque hoc recte intellexit & notauit etiam Rubenius num. 3. in sua statua togata.

7. Quid igitur tandem *sinus?* quid *baltheus?* Censemus sinum proprie esse medium illud inter baltheum, siue vmbonem, & laciniam maximam earum sub dextro ventre gestantis. Ab dextro humero descendebat ad ventrem vsque flexo quodam canali: eius ut sic dicam canalis labrum exterius protenditur usque ad illas rugas quæ laciniam separant a sinu, & a quibus colligitur in dextro versus sinistrum ad genua, aut paulo superius ipse sinus: interius labrum statim sub umbone siue baltheo in ambitu eius interit: nam & sinus sub pectore nascitur ex ambitu balthei, quem supra se habet infra vero circumscribitur, & finitur rugis quæ distinguunt ab eo infimam laciniam siue oram togæ. Baltheus autem est collectio rugarum circa pectus, sub dextro brachio incipiens, in medio latioribus, & exstantioribus rugis, ut speciem simul tabularum sibi inuicem superstructarum simul umbonis referrent in latum infra desinens in sinum, in longum porrecta usque sub sinistrum brachium, ibique velut nodo contracta, sic tamen ut nullum post tergum emineat. Ab illa autem umbilici specie & tubere, quod in medio apparebat, & totus baltheus dicebatur umbo, quod patet ex collatis verbis Fabii, & Curii. Fabius enim. *Ille qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur velut baltheus, nec strangulet, nec fluat*. Curius autem. *Quid in vmbone? nec fluxe, nec adstricte*. Quis ausit negare de eadem re eos loqui? Neque sane quidquam aliud Tertulliano est *vmbo*, quam Quintiliano *ille velut baltheus*. Porro ab eadem causa plenior Synecdoche, *candidus vmbo* pro toga pura apud Persium.

8. Sed age vestiamus togam, & tum ea quæ dicta sunt, tur

plu-

plufcula alia parum apud memoratos fcriptores intellecta explanabuntur. Illud iam inter doctos confentitur, togam fuiffe veftimentum rotundum, & vndique claufum, quod immiffum fupra caput vno iniectu totum corpus operiret, laxe patentibus in fummo faucibus, vt non caput modo, fed & brachium, humerufque dexter, cum luberet, commode poffet exeri. Ea fic veftiebatur ex mente Quintiliani, Curii, ac Tertulliani. In finiftro quidem humero per fummam oram proprie fuftinebatur, poft tergum ad poplites vfque dependens, & quia nullas habebat manicas, ima eius lacinia finiftro cubito fufpenfa, ac fuffulta, collectaque in rugas manum habebat exfertam. Summa autem illa ora quæ humero finiftro fuftentabatur procurrebat ad dextrum vfque humerum, eumque quanuis exferto dextero brachio velans illic finui, & baltheo fiue vmboni originem dabat. Sinus ab humero dextro defcendebat inflexim ad ima ventris. Nam in communi vfu Fabiani æui non fuiffe nudatum dextrum humerum, & ex ftatuis nummifque apparet, & ex verbis auctorum citatis. Sed & antea Quintilianus. *Illud non ferendum, quod quidem retecta in humerum toga, cum dextra finum vfque ad lumbos reduxerunt, finiftra geftum facientes fpatiantur, & fabulantur.* Vides finum reductum ad lumbos, quominus mirere deduci ab dextro humero: quamquam clare in humero finum locet Fabius, atque eundem retrahi a fcapulis Tertullianus tradit. Ergo etiam brachio non tecto, fiue exferto finus fumma pars inhærebat humero, & poterat inijci paululum, poterat attrahi ad pectus. Incipiebat igitur finus ab dextro humero, & ad latus paulatim delabens fiebat laxior magifque cavus, donec ad ipfum ventrem plus in dextrum, quam in finiftrum vergeret, fieret laxiffimus, & quafi alueum acciperet. Ab eadem fuperiore parte, quæ in humero dextro fedebat, interius, & ftatim fub brachio exoriebatur, & defcendebat ille veluti baltheus, cuius collecti circa pectus, & multa contabulatione rugarum, plicarumque conftricti vt contineretur, aliquæ extimæ rugæ & plicæ, a quibus nempe incipiebat ambitus in finum exiens,

præ-

præhendebantur læua manu superiores, & plures mittebantur sub sinistrum brachium eminentes & obstantem ibi duplicatam togam propellentes.

9. Hic addidimus duo, quæ ad hoc usque in vestitu togæ nemo, quod sciam eruditorum obseruauit: prius manu sinistra comprehensas aliquas extimas plicas vmbonis siue balthei: alterum, superiores, & plures sub sinistrum brachium procurrisse, & aliquantulum etiam post tergum prominuisse, sic vt instar parui gibbi inter brachium, & latus sinistrum facerent. Atque illud quidem didicimus ex Tertulliano, qui nihil aliud significat cum ait, qui artifex *vmbonis ambitum ex quo sinus nascitur deficientibus iam tabulis in lævum adhuc congerat*: didicimus ex imaginibus quæ visuntur in nummis, veluti illa in Seueri, altera in M. Aurelij, Plautillæ, & Titi a Ferrario vulgatis quæ omnes ita læuam occupant. Sed apud Quintilianum manus sinistra libera videtur relinqui, quemadmodum & alterius imaginis in nummo M. Aurelij; & tum quidquid erat rugarum in vmbone, in sinu sub sinistrum brachium condebatur, aut laxior cadebat vmbonis ambitus infimum.

10. Alterum pariter ex Tertulliano deprehendimus qui statim subiungit, *in lævum adhuc congerat cum alio pari tabulato in terga deuoto*. Vbi *detorto* legere malim, aut quia in MS. erat *deuoco deuocato*: nam τὸ *at* potest videri hausisse particula *Atque* proxime sequens. Satis euidenter significat (non fuisse duos vmbones, ante vnum, post vnum quod visum Viro incomparabili: vnde enim ille posterganeus? neque enim vel imaginando assequi possum quomodo esse potuerit: sed) collectionem illam rugarum & plicarum, quę tota instar baltheo pectus cingit, & in medio instar vmbonis habet (a quo medio vmbilico totus baltheus *vmbo* dicitur, quemadmodum & clypeus ab eadem causa *vmbo*: vt in illo *bella vmbone propellit*) productum vsque sub sinistrum brachium in tergum detorquere, & ibi alium quasi vmbonem vrgendo partem togæ præter labentem faceret: idem Macrobius, *nodum lateris* dixisse videtur.

11. Ne-

11. Neque enim factum existimo, quæ Tertullianus & Macrobius produnt: sed apud illum certe inuidiæ augendæ causa, & oratorio more de quauis toga pronuntiatum, quæ non fiebant nisi in togis morosissimorum.

12. Antequam hic baltheus Fabii, vmbo aliorum (nam vt sæpius dixi idem sunt, erantque semper in vulgari habitu honestiorum, sed non omnes habebant tam morose constructum) sinistrum brachium subiret, partem togæ a sinistro humero descendentem ad pectus excipiebat paululum infra se pendulam, & protentam. Atque hæc est quæ dicitur Quintiliano, *pars togæ quæ postea imponitur* nempe structo, strictoque balitheo: nec alium designat Tertullianus, cum ait, *partem de læuo promittat* quod tamen explicaretur planius si legeremus, *partem quidem ei de læuo pramittat*, nempe vmboni artifex: visiturque in statuis.

13. Deficientibus infra pectus per latum tabulis, seu rugis, ac plicis nascebatur sinus attracti, ac reuocati ab dextra scapula pars anterior, & maxima, nempe magnum illud ad ventrem cavum quod deinde aliquot rugis, & plicis ab ima lacinia distinguitur.

14. Duabus tamen occasionibus obseruaui etiam in vulgari hoc amictu baltheum illud dilabi, ac resolui passos: vna si quando accumbendum esset togatis, idque *togam submissam* videtur dixisse Spartianus Hadriano. *Ad conuiuium Senatores stans excepit, semperque aut pallio tectus discubuit, aut toga submissa*. Certe vt sub brachium missam intelligamus proprietas vocis vetat: nemo enim submittere simpliciter, pro sub brachium mittere dixit, sed *submittere* & dimittere, vt *submittere vultum, submittere crinem*. Toga igitur sub missa esse videtur baltheo eius circa pectus resoluto, ac defluentibus rugis plicisque. Sic commodius liberiusque in cubitum se reponebant, & mole illa tabulati soluta, vtique ad cœnandum expeditiores, & de amictu minus solliciti erant. Nam idem obseruatum doctis, mensam Imperatoriam participasse fere togatos ex Spartiani Seuero. *Habuit etiam aliud omen Imperij, cum rogatus ad cœnam Imperatoriam palliatus venisset*,

qui togatus venire debuerat, togam præsidiariam ipsius Imperatoris accepit. Casaubonus optimè: quam præsidens gestaret. Sed obscure, quando enim præsidere dicitur Imperatorem? Docet Sueton. in Claudio. *Gladiatorio munere quod simul cum fratre memoriæ matris edebat, palliolatus nouo more præsedit*. Et Domitiano. *Certamini præsedit crepidatus*. Toga igitur *præsidiaria* quam gestabant præsidentes muneribus, & ludis: nempe quia communi ad quotidiana ipse vtebatur imperator, & requirentibus aliam ista prima obuenit, & in promptu fuit.

15. Altera causa laxandi balthei mollities erat. Vnde Tibullus 1. eleg. 6. *effluit effuso cui toga laxa sinu*. Hoc est non stricta ad pectus sinu per superioris balthei contractas rugas coercito. Et is habitus monstratur in prima figura p. 5. & 45. vbi nullus plane baltheus, vt alias pectus stringit, nec apparet illa pars quæ baltheo imponitur; illud autem vnde formatur baltheus laxo quodam volumine pendet, ac fluit sub dextro latere intra balthei locum. Atque vt omnia fluxa sint, ac soluta vt pote in personis τῶν ζυφώντων, & amantium ne dextra quidem humerus tectus apparet, sed negligenter omnino hæret toga.

16. Hac mollitie siquis incederet, eum laciniam togæ traxisse non miror ego, immo pene necessarium est. Atque id cum noster Macrobius siue errore memoriæ, quod in tunica notauerunt alij, at siue suos secutus auctores in toga Cæsaris reprehensum narrat; quod *ita toga præcingentur vt trahendo laciniam velut mollis incederet*. Hoc est vt male colligeret baltheum, siue vmbonem togæ, quam vt strangulare non debere, ita nec fluere præcipiunt Quintilianus, & Curius.

17. Illud quoque dignum consideratione, quod ait Fabius. *Pars eius prior medijs cruribus optime terminatur. posterior eadem portione altius quam cinctura*. Vult autem Rhetor, togam ante tunica demissiorem, post eadem, qua ima tunicæ ora altitudine esse. Scribendum est; *posterior eadem portione altius qua cinctura*. Hoc enim iubent verba κατ' ἔλλειψιν taci-

ta,

ta, & intelligenda *medijs cruribus optime terminatur*. Posterior pars eadem portione altius medijs cruribus optime terminatur, qua portione altius medijs cruribus terminatur cinctura. Dixerat autem prius *ita cingatur vt tunicæ prioribus oris infra genua paululum: posterioribus ad medios poplites vsque perueniant: nam infra mulierum est, supra centurionum.* Ergo & ad medios poplites toga, non inferius nec superius, post tergum prouenire debet, nam hactenus altius medijs cruribus optime cinctura terminatur.

Frederico Gronouio V. C. Octauius Ferrarius. S. P. D.

MVltum tibi debeo Vir Doctissime, quod non modo ad nugas meas oculos flexeris, sed etiam dignas putaris, in quibus ingenium exerceres, in his, quas ad Doctissimum Rhodium pridem dedisti. Quibus ego tarde imò penè iam sero longa hac pertinaci valetudine corpus, animumque fractus aliquid leui brachio reponam. Non quod mea tanti faciam, vt mordicus tueri velim, sed si aut breuior, aut obscurior fui, quam par erat emendem, & expleam.

Communi Quiritium habitu dextrum cum brachio humerum exertum non fuisse credis. Sed id nummi veteres quorum non exigua apud me copia, tum statuæ omnes quas Venetijs vidi, quasque Boissardus dedit id manifeste euincunt. In nummis præcipuè Adlocutiones omnes, Congiaria, Restitutiones prouinciarum, quæ plurimæ in Adriani numismatis hunc habitum repræsentant. Illud quidem verum est, non omnes ita exertum humerum ostendere, vt tota etiam dextera scapula vsque ad lumbos renudetur, quod in magna tum nummorum, tum statuarum parte videre est. Nulla tamen adhuc visa mihi, quæ totum opertum dextrum humerum habeat, nisi in qua etiam brachium toga contineatur, cuius causam in Commentario attuli. In tota nummaria supellectile argenteos duos obseruaui, alterum

Augusti, in cuius auersa parte C. & L. Cæsares eius nepotes cum clypeis & hastis puris ab equestri ordine donati; quorum alter brachium toga cohibet, alterum exerit, quod me dubium reddit cur ita factum sit: nam si tyrocinii causa vterque eodem cultu esse debuisset. Quidquid sit alter argenteus est M. Antonij in quo ipse vt Augur velato brachio lituum gestans, quam dedi pag. XIX. Cæterum quotquot vidi vel superiorem tantum humeri partem e intactam habent, idque paucissimi, reliquæ omnes figuræ totum cum brachio humerum, & bonam scapularum partem exertam ostendunt.

Negas id Quintiliani ætate factum. Atqui ipse tradit veteres more Græcorum veste brachium continuisse, ergo ipsius æuo exerebatur. Quomodo autem exeri velato humero commode potuerit, non video, etiam si nullæ statuæ aut nummi id ostenderent. Immo nonnisi exerto humero, ac brachio sinus in toga efficiebatur. *Nam veteribus* inquit *Rhetor*, *nulli sinus: per quam breues post illos fuerunt. Itaque etiam gestu necesse est illos in principijs vsos esse alio, quorum brachium sicut Græcorum veste continebatur*. Sed nos de præsentibus loquimur. Cur nulli, aut per breues veteribus sinus? quod brachium more Græcorum veste cohibebant: siue non exerebant.

Exerto humero, ac brachio quod tunc fiebat, pars togæ, quæ olim brachium, & humerum velabat delapsa, & brachio subiecta, cadensque in pectus sinum efficiebat. Quid clarius ijs verbis? *Ille qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur velut baltheus*. Paulo ante dixerat *sinus decentissimus, si aliquanto supra imam togam fuerit, numquam certe sit inferior*. Subijcit. *Ille* (idest sinus) *qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur*. An potest pars togæ esse sub dextro humero, & humerum velare? Nullus cohibito brachio *sinus*, qui exerto fiebat. Cum ergo addit *humero sinu injciendum* de dextro accipi non potest. Vt quid enim injceretur, si tectus humerus erat? deinde quis credat partem togæ posteriorem ad scapulas sinum appellari? Nec aliter injci poterat,

terat, quam reducto intra togam brachio, quod sinum penitus destruxisset. Sinus ergo hoc est pars togæ, quæ sinistrum humerum, brachiumque velabat, cum sæpe delaberetur, & humerum renudaret erat humero iniicienda, & sedi suæ reddenda. *At si* inquit Rhetor, *incipientibus, aut paulum progressis decidat toga non reponere eam prorsus negligentis aut pigri, aut quomodo debeat amiciri nescientis est*. Quod ait Curius. *Sinus ab humero potest labi*. Quare & illa, *operiri iugulum cum toto humero non oportet, alioqui amictus fiet, angustior*, de sinistro pariter capienda. Vult enim partem togæ quæ humero labebatur reduci in humerum, eumque velari sed non cum eo etiam iugulum, ne angustior fieret amictus, & strangularet magis ita coniecta, quam operiret. Quod puto innuisse Tertullianum cum ait, *a scapulis retractum vmbonis ambitum*: nam dilapsa in brachium sinistra togæ parte, & renudatis scapulis, retrahendum posterioris vmbonis ambitum, vt sinister humerus iterum operiretur. Vel si aliud intellexit parum ad rem nostram, qui vulgares habitus exequimur, & nos quos ille Rhetorice de suo commentus est. Quare non modo pars sinus ad sinistrum humerum pertinebat, sed nihil aliud sinus superior fuit quam pars togæ quæ dextro brachio subiecta ad sinistrum humerum recurrebat, extrema eius parte ad pectus cadente, quam sinum vult esse decentissimum. Quintilianus, *si aliquando supra imam togam fuerit*, idest non vltra togæ oram interiorem protendatur, quod aliquando eueniebat in togis laxis, ac fusis, quarum sinus longius fluebat, contra in angustis breuior etiam cadebat;

Rubenij librum videre non contigit, etsi magna cura conquisitum, quem si isthinc, aut aliunde opera tua impetrarem beneficium agnoscerem, eiusque mentionem in secunda editione non inuiderem. Porro licet vox *sinus* in verbis illis Quintiliani non extet, *ille qui sub humero dextro ad sinistrum obliquè ducitur veluti baltheus*, certe intelligitur ex præcedentibus: *sinus decentissimus si aliquando supra imam togam fuerit*. Quid enim illud est per fidem tuam *quod veluti bal-*

theus? non aliud quam ſinus. Superioris ſinus duplex pars, altera quæ ſubiecta humero brachioque dextro oblique recurrebat ad ſiniſtrum humerum hominemque cingebat vt baltheus, altera quæ ab ipſo baltheo cadebat in pectus, & infra, qui decentiſſimus ſinus erat, ſi tamen non eſſet ima togæ ora inferior. Hæc omnia exertum cum brachio humerum fateri cogunt.

De angulo normali ſatis in commentario dictum, neque explicationis adhuc pœnitet. Normalem illum angulum non brachij ſitus ac motus, ſed duplex togæ ora brachio ſubducta efficiebat, vt videre eſt in ipſa figura. Verba illa *ſinus ab humero delabitur* de ſiniſtro accipienda diximus. Quî enim in dextro eſſe poterat, ſi nihil aliud erat quam togæ pars dextro humero ſubiecta, quæ ſi reduceretur in humerum, brachiumque retractum operiret, deſtruebatur ſinus, ergo ſinus qui procedente actu delabebatur humero ſiniſtro iniiciendus. *Cum vero ad argumenta, & locos ventum erit, reijcere a ſiniſtro togam, deijcere etiam ſi hæreat ſinum conueniet.* Quod ita interpretor: ſiniſtro brachio reducere togam a pectore; Quoniam autem pars illa ſinus ſuperioris, quæ vt diximus a baltheo cadebat in pectus aliquando a parte togæ inferiori, quæ brachio ſubducebatur, impediebatur, quominus recte caderit, & ideo hærebat, ſi hæreret deijcere conueniebat, hoc eſt reiecta in ſiniſtrum parte togæ quæ contrahebatur ſiniſtro brachio, ſinui locus faciendus, vt in pectus deſcenderet.

Non auſim autem contra omnium librorum fidem læuo conſilio *lauam* mutare in *lauam*. Quaſi dum inciperet Orator, & procedente actu ſiniſtram ſummo pectori, & faucibus ad preſſerit, geſtu per abſurdo, quique totam amictus rationem perturbaſſet; Nec niſi cum arderent omnia licuerit læuam inde abducere. *Lænam* igitur, cum eius vſum anni tempeſtas daret, & a faucibus, & a ſummo pectore abducere licebat de qua veſte non pauca diximus, & plura fortaſſe alias dicemus.

Duplicem togæ ſinum cum Quintiliano agnoſco, nec

alius

alius vnquam aliter eius verba accipiet iam toties adducti. *Sinus decentissimus, si aliquanto supra imam togam fuerit, numquam certe sit inferior. Ille qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur veluti baltheus, nec strangulet nec fluat.* Quomodocumque Oratio euoluatur aliquid reperiendum erit, quod baltheo simile sit quodque veluti baltheus ducatur. Quid autem nisi sinus? Nam quemadmodum baltheus militaris cingebat pectus, sic sinus ille brachio subiectus ad istar cinguli hominem circumdabat, non quidem recte, vt baltheus, sed obliquo ductu, quia ad sinistrum altior, demissior in dextro erat. Immo Quintilianus duplicem sinum superiorem videtur statuere: alterum, qui cadebat in pectus, pars scilicet togæ quæ subiecta humero dextro e baltheo euoluebatur, & reflectebatur, ac descendebat ad inferiora, qui decentissimus tamen si superior ima togæ ora fuisset: alterum, baltheum ipsum, rugas scilicet constrictas, & coactas, quæ de sub sinistro brachio ad sinistrum humerum recurrebant; Non tamen vt duplex sinus fuerit, sed duas partes habuerit; de sinu inferiori mox dicam.

Quod ad *baltheum* pertinet esto *baltheus* Quintiliani fuerit quod Tertulliano, & Macrobio *vmbo* dicitur; Si vmbonem in togis communibus intelligamus sinum rugis, ac plicis fortuitis protuberantem, conuenimus. Sin vero *nondum illum*, & *artificem contabulationem* quam Oratorie, ne dicam poetice confinxit Africanus ille, in communi toga nec fuit, nec erit vnquam. Alioquin Quintilianus alias in cultu ordinando morosus non præterijsset, & veterum aliquis tetigisset, aut nominasset saltem. Nam Rhetor fortasse magis proprie *vmbonem* dixisset, quam *baltheum*. Solus Persius poetice *vmbonem* dixit, tumentes sinus rugas. Non ergo a sinu distinctum fuisse in vulgari toga contendo, nec aliud fuisse, quam rugas, & plicas vtriusque sinus, tam illas quæ de faucibus ad sinistrum brachium cadebant, quam quæ de inferiori toga eodem brachio subducta cogebantur. Quod ex Persio manifestum est. Is enim *candidum vmbonem* appellat togæ puræ depositâ prætextâ.

In prætexta candidus esse non poterat, sed purpureus, siue purpura distinctus. Ergo extrema togæ ora, quæ sola purpurâ prætexebatur pars vmbonis erat, ea scilicet, quæ brachio sinistro ad pectus subducebatur; Nulla in sinu superiore purpura, aut alibi quam in ima ora. Quare si prætextatus quis sinistro brachio togam demisisset purpureus vmbo non fuisset. Quæ clare euincunt vmbonem etiam ex rugis inferioris sinus fuisse confectum. In vniuersum ergo brachio intra togam cohibito nulli sinus fuere, nullæ rugæ, quales antiquissimorum togæ: brachio dextro, atque humero exerto togæ pars superior, quæ dextrum humerum, dextramque pectoris partem velasset si brachium non exereretur a faucibus deiecta cadebat in pectus, nec cadere poterat nisi complicata in rugas, hic *sinus superior* fuit, ad has rugas aliæ accedebant, quas nempe togæ ima ora brachio subducta reddebat, qui *sinus inferior*, vtrarumque rugarum aggestio, ac conglobatio protuberans clypei vmboni similis erat vnde *vmbo* Persio dictus est. Tertullianus cum Macrobio lasciuit, & vaticinatur.

Neque tamen hinc sequitur, promontorium, atque excurrentem in mare linguam sinum esse. Quis sanus id dixerit? Veteres *sinum* dixere quod inter brachia ad summum pectus intercipitur, vnde, & recessus litorum, in quos se mare insinuat *sinus* appellarunt: ita & sinum vestium dixere quodcumque partem illam corporis tegeret, tunicæ, togæ, chlamydis; Quemadmodum ergo multa in sinum condebantur, quibus licet ille turgesceret, & inflaretur, non tamen sinus esse desinebat: ita & togæ sinus, quamuis in rugas, & plicas conuolutas turgesceret in vmbonem sinus remanebat, & inde etiam vmbo dici poterat. Nisi vero apud Horatium *Ferre nuces sinu laxo*, ille sinus non fuit quod nucibus distentus esset, apud Senecam in Tragædiis *onerato sinu aliquid ferre*, male sinus dicitur, quod intumesceret, aut minus proprie velorum tumentium sinus appellatur. Quid verbis opus est? quis vnquam in togis vulgaribus *sinum*, *rugas* a *vmbonem* distinxit? Quomodo autem Tertullianus

togam

togam, eiusque *vmbonem* in *tilias*, vel *taleas*, vel *tabulas* distinxerit, atque operose concinnauerit intelligere, atque explicare non fuit nostri instituti, qui communes togas exequebamur, & vtinam in eo viri doctissimi feliciter ad laborarint.

Veniamus ad *sinum inferiorem*, quam licet veteres non nominauerint, eum tamen Suetonius agnoscit tam clare, vt ne dubitationi quidem locus relinquatur. Eius verba sunt de Iul j Cæsaris nece cap. LXXXII. *Vtque animaduertit vndique se strictis pugionibus peti toga caput obduxit, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit*. Partem nempe sinistro brachio subductam ad pedes deiecit. Nam quomodo superior sinus deduci, & velare crura potuit? ergo sinus alius præter superiorem. Liuium etiam de inferiori togæ sinu capiendum existimo l. XXI. *Tum Romanus sinu e toga facto. Hic inquit vobis bellum & pacem portamus: vtrum placet sumite. Sub hanc vocem haud minus ferociter; Daret vtrum vellet succlamatum est; & cum is iterum sinu effuso bellum dare dixisset, accipere se omnes responderunt*. Non aliter sinum facere legatus potuit, quam subducta iam sinistro brachio togæ parte, dextra manu dextram togæ partem ad pedes fluentem eleuare.

Restant illa expendenda. *Pars togæ quæ postea imponitur sit inferior*. Nempe togæ pars sinistro brachio subducta ita aptanda fuit vt sinum superiorem non obtegeret, aut obrueret, & ideo infra eum aptabatur, sicque hærebat melius. Nam si protuberante sinui imposita fuisset, facile defluxisset. Postremo. *Illud non ferendum, quod quidam resecta in humerum toga, cum dextra sinum vsque ad lumbos reduxere sinistra gestum facientes spatiantur*. Sinistrum brachium sustinenda toga occupabatur, & ita minus commode ad gestum adhiberi poterat. Quidam ergo vt eo expedito vterentur in actione, primo togæ partem inferiorem in humerum reiiciebant deinde ne sinus superior impedire posset eum dextra ad lumbos vsque reducebant, & sic libero, atque expedito brachio sinistro gestum faciebant, quod improbat Rhetor. Illa quæ sequuntur. *Itaque vt lauam in voluere to-*

ga, & incingi penè furiosum est: sinum verò in dextrum humerum ab imo reijcere solutum, ac delicatum, fiunt adhuc peius aliqua: ita cur laxiorem sinum sinistro brachio non subijciamus? Nam toga lęuam in voluere gestum fuisse se ad prælium componentis, vt & reducto ad tergum sinu eodem se cingere, quod antiquissimi fecerunt, qui inde *præcincti, cinctusque Gabinus*, alias notauimus, quare vtrumque agere furiosi esse Quintilianus dixit. Cur autem sinum in dextrum humerum ab imo reijcere mollis fuerit, ac delicati non satis percipio, illud tamen indicat non fuisse opertum humerum dextrum sinu, inquem eundem sinum reijcere soluti, ac delicati esset. Subijcit *non esse indecorum laxiorum sinum subijcere brachio sinistro*, quod sic Orator esset expeditior. *Habet enim* inquit *acre quiddam, atque expeditum, & calori, concitationique non inhabile. Cum vero magna pars est exhausta Orationis vtique afflante fortuna penè omnia decent, sudor ipse, & fatigatio, & negligentior amictus, & soluta, ac velut labens vndique toga.*

Ceterum læuam manum comprehendendis extremis vmbonis plicis fuisse occupatam cuiquam obseruatum non meminì, neque id nummi a me vulgati indicant, in quibus vt in statuis videre est rotundum quid læua gestatum, siue illud volumen, siue aliud fuerit. Quod ad *tabulatum in tergadeuotum* vt loquitur Tertullianus, attinet, licet antea præfatus sim nihil illa ad priuatum habitum pertinere, cum tamen etiam posterior togæ pars ab humero ad lumbos cadens in rugas, & plicas conuolueretur non ita absurdum videtur etiam illam partem *vmbonem posterganeum* ab audaci declamatore dici, sicque summum virum ab eius mente non longe abisse.

De *toga submissa* non est dubitandum, quin pars sinistro brachio subducta in conuiuio deiecta sit, & sic sinistrum quoque brachium exertum: nullo periculo ne toga discumbentis ad pedes laberetur. Primo quia si submittere est demittere toga demittebatur: nam quis credat togatos vno tantum brachio in conuiuio vlos sinistro togæ congerie onerato? quomodo autem baltheus delabi in conuiuio posset,

& resolui non video, cum semper pars eius sponte ad pectus, vel infra caderet, prout laxior, vel strictior toga, nisi *nodum illum artificem* Tertulliani comminiscamur. Qua ratione illæ balthei rugæ, ac plicæ in incessu & actione continebantur ne fluerent, in conuiuio soluebantur?

Mirum etiam est *togam Præsidiariam* dictam, quam Imperator gestaret, cum muneribus præsideret. Quid peculiare habuit ea toga? sane nihil. Cur autem eam mutaret Imperator discubiturus, vel cur potius præsidiaria diceretur, quam forensis, aut senatoria? Præsidiaria est Imperatoria, quod Imperatores Præsides dicerentur iam inde ab Augusto. Sic Plinius l. VII. cap. XVI. *Augustum Præsidem vocat*. Quare verba illa *ipsius Imperatoris* ex glossa inrepsisse crediderim.

Dixi maiores, minores ve sinus iuxta togæ mensuram fuisse. Tibullus. *effluit effuso cui toga laxa sinu*. Macrobius defendi non potest, qui ait *Cæsarem traxisse laciniam quod fluxiore cinctura vteretur*, quæ nulla in toga fuit. Verba illa *Altius quam cinctura*, *an* sint interpolanda viderint docti: ego vt verum fatear nec correctionem, neque interpretationem satis capio. Sententia videtur. Togam ante ad media crura dimittendam, retro paulo inferius ipsa tunica, quæ ad medios poplites, vt idem sit *altius quam cinctura*, demissius, atque inferius. Quemadmodum supra dixerat de tunica. *Latum habentium clauum modus est, vt sit paulum cincti summissior:* idest tunica quæ cingebatur, vt eadem res sit cinctura, & ii qui cincti sunt.

Hæc strictim, quæ in secunda editione curatius examinabuntur. Vale vir doctissimè & me tui obseruantissimum ama.

V. C. Octauio Ferrario Ioannes Fredericus Gronouius. S. P. D.

MVltum debeo tibi, Vir Celeberrime, de copiosis, & humanissimis literis tuis. Non dubitabam ζητησείδια nostra ingenii tibi in nostrum vsum exercendi occasionem

fore, si quidem paucas horas tuis studijs decerpi paterere. Cui desiderio meo quòd indulsisti gratias tibi pro eo ac debeo ago maximas; quod ad ipsam rem pertinet, hic tuus est campus in quo exultanti tibi plaudere quam certare paratiores sumus. Ergo & posteriorem partem operis tui mirifice expectamus nec minus Electorum libros, non dubij, quin multa præclara & scitu dignissima tibi simus debituri. Vides quam pauci hodie serio literarum negotium agant, & eo iudicio, quo oportet in scriptoribus antiquis, & explanandis, & restituendis versentur. Et tamen verum erat, quando ex illa præstantissimorum ingeniorum, & monumentorum vbertate tam parum nobis reliqui fecit superiorum ætatum incultus, ac fatalis barbaries, nos operam dare, vt quod tamen super est, quam fieri potest, purum, & liquidum haberemus. Quum præsertim frustra aliquid elegantiæ gratiæque in nostris qualibuscumque scriptis fore speremus, nisi veterum res, mores, sensus, & linguam cognouerimus, neque hæc ipsa, nisi ex probis, & castigatis libris hauriantur, tuto imitari, ac reddere possimus. Quare mihi semper optime sunt visi de communibus studijs mereri, qui scrutari, & tradere antiquitatem, eiusque auctores faciliores, & saniores reddere conarentur. Atqui etsi persæpe in lubrico consistant, persæpe, & titubent, & cadant, neque quisquam adeo fuerit εὔστοχος, vt non aut temeritate interdum, aut in curia peccarit: tamen interim & plurima tutis illis, nihilque audentibus inuisa eruunt, & plerumque subnascitur alius, qui peccata priora animaduertat. Sic altera parte plurimum boni præstant ipsi, altera sequentibus præstandi ansam præbent. Sed hæc tu domi nosti, neque ego alia de causa ingero, quam vt me consilium tuum magnopere probare, teque ad pergendum hortari agnoscas. In quo & si nimis leuis mea, fateor, est auctoritas: tamen & summis plerumque viris popularis plausus, vt non quæritur, ita nec spernitur, & gratus accedit. Quid autem (ne nunc quoque non aliquid misceam solemnium nugarum) videtur tibi de loco auctoris ad Herennium lib.

IV. c. III. *Quod si quis ad Olympiacum venerit cursum, & steterit, vt mittatur, impudentesque illos dicat esse, qui currere ceperint, ipse intra carcerem stet, & narret aliis quomodo Ladas, aut Boius cum Sicyoniis cursitarint.* Turnebus enim inscitum, & nugatorium hic exprimi sensum ait: neque enim cum populis cursitatum, sed cum certatoribus: rescribit autem, *ait Boiscus Sicyonius*. Et habet qui eum sequatur Lambinum, & Gruterum. Quid quæris? tantos viros non vidisse, non *Sicyonios* hic populos, sed sicyonia ὑποδήματα intelligi: de quibus Lucretius: *pulchra in pedibus sicyonia rident*. Et Cicero in 1. de Orat. *calceos sicyoneos*. Genus autem loquendi est quale Ciceronis in Antoniana: *Cum Gallicis, & Lacerna cucurristi*. Et huius Cornificij hoc libro propius finem: *venit iste cum sago gladio succinctus*. Sane *Boius* non videtur Græcum nomen, & forsan melius sit *Bœus*, quod Fuluio Vrsino placuit, aut *Bolis* quod vt nosti est nomen viri Cretensis apud Polybium. De quo vt & de hoc toto arbitrium tuum esto. Vale vir Clarissime, & a me ama. Dauentriæ prid. Kal. Maias MDCXLVI.

Finis Libri Primi.

OCTAVII FERRARII DE RE VESTIARIA LIBER SECVNDVS.

De Prætexta. Cap. I.

OGAM prætextam Etruscæ, vt Plinius censet originis, ita appellatam satis constat, quod in extrema ora limboque purpuram prætextam siue circumtextam haberet. Græci περιπόρφυρον dixere. Eam puerilis ætatis, sacerdotum, magistratuum, eorum item qui magistri Collegiorum, ac vicorum essent, peculiarem fuisse, viri doctissimi ostenderunt, quos non transcribo. Quintilianus Declamat. CCCXL. *Allego vobis etiam ipsum illud sacrum prætextarum, quo sacerdotes velantur, quo magistratus, quo infirmitatem pueritiæ sacram facimus, ac venerabilem.* Eandem tam a pueris, qua a puellis gestatam constat, & ab his quidem die nuptiarum depositam, a pueris die Tirocinij, quo scilicet deducti in forum transcribebantur in viros, & pro prætexta, togam puram, idest, sine vlla purpura sumebant. Id decimi quinti anni initio fiebat. Nam quòd alij decimo sexto aut serius factum scribunt, falli eos, ostendit Interpres vetus Iuuenalis nondum editus Bibiliothecæ Ambrosianæ, cuius verba sunt. *Prætexta genus erat togæ, qua vtebantur pueri adhuc sub disciplina vsque ad XV. annum: deinde togam virilem accipiebant, vnde in Vita Sancti Germani legitur Cessit prætexta togæ.* Ea vita scripta versibus est ab Erico qui sub Carolo Caluo floruit. *Cedebat prætexta togæ.* Scio Augustum, Ciceronis item filium, & alios serius id egisse, sed vt rectè monet Manutius, hoc magis ab alia causa, quam a lege, aut more. Porro deposita prætexta sumptam esse togam, quæ & *virilis* & *pura*, & *libera* dicebatur vix quisquam ignorat.

Virilis quod qui eam sumerent ex ephebis transciberentur in viros. *Pura* quod tota alba esset nihil purpuræ ad mixtum habens. *Libera* quia ephebi tum primum e magisterio excedebant, & vt loquitur Persius *purpuræ custodiam exibant*. Quo tempore bullam auream laribus appensam nihil attinet dicere.

Ab hac toga *prætextata ætas* pro puerili, ita *prætextati*, *ac prætextatæ*, pro pueris, ac puellis. Sed falsò hinc quidam *prætextata verba* deduxere, quæ erant obscæna, atque impudica, quæ procul ab prætextata ætate esse par erat: nec rectiùs Turnebus a prætextatis Comædiis, quæ lasciuæ, ac liberæ; nam veteres Grammatici prætextas Tragœdias, vel ad instar Tragœdiarum dixerunt, quas haud verisimile est turpiloquio obsitas fuisse. Illud ergo rectius, quod cum nupturæ puellæ prætextam deponerent, ad demulcendum pudorem nuptiali licentia Fescennina cantarentur. Festus *Prætextata verba, quod nubentibus depositis prætextis à multitudine puerorum obscœna clamarentur*.

De Prætexta Sacerdotum. Cap. II.

ETiam prætextas purpura togas sacris adhibitas indicat Plinius, cum ait, *Purpuram Diis placandis aduocari*. Germanicus apud Tacitum, *Vidit se operatum, & sanguine sacro respersa prætexta pulchriorem aliam manibus auiæ Augustæ accepisse*. Vbi tamen Germanicus prætextatus non tantum quia augur, sed vt exercitus Imperator, & Proconsulari potestate. Quare non rectè vir doctissimus notat, prætextæ vsum in sacris fuisse, ita tamen, vt fuerit tantùm sacerdotum. Nam Consules, Prætores, alii magistratus, cum sacra facerent, erant in prætexta, licet non essent sacerdotes. Verba Lampridii in Alexandro nihil Lipsium iuuant. *Accepit prætextam etiam cum sacra faceret, sed loco Pontificis Maximi, non Imperatoris*. Nam cum supra scripsisset Lampridius, Alexandrum adeo, ciuili ingenio fuisse, vt licet Imperator prætextam, & pictam togam numquam sumeret, nisi cum esset

Con-

Consul, subdit, adhibitam quidem ab eo prætextam in sacris cum non esset Consul, sed tunc non tamquam Imperatorem, sed vt Pontificem maximum prætextatum fuisse. Quod si idem cum esset Consul sacrificasset, iure magistratus prætextatus fuisset, etiam citra Pontificatum maximum.

Augures etiam prætexta vsos notum est. Cicero pro Sextio Lentuli Spintheris filium augurem creatum indicans; *Cui superior*, inquit *annus idem, & virilem patris, & prætextam populi iudicio dedit*. Idem ep. IX. lib. II. ad Atticum; *Vatinij strumam sacerdotij διβάφῳ vestiant*.

Prætexta Magistratuum. Varij Interpretum errores in voce περιπόρφυρος explicanda castigantur.
Cap. III.

Magistratus omnes tam Romæ, quam in Colonijs, & Municipiis prætexta vsos, immò & Collegiorum, ac Vicorum magistros docuit Manutius, & res omnibus obuia. Liuius lib. XXXIV. *Purpura viri vtemur: prætextati in magistratibus, in Sacerdotijs: liberi nostri prætextis purpura togis vtentur: Magistratibus in coloniis, municipiisque: hic Romæ infimo genere magistris vicorum togæ prætextæ habendæ ius permittemus, nec id vt vini solum habeant tantum insigne, sed etiam, vt eo crementur*. Catulus etiam apud Dionem ait, an eo magistratus creantur ἵνα ἐν τοῖς περιπορφύροις ἱματίοις περινοστῶσιν; *Vt in prætextis ob ambulent?* Martialis de Troiugenis in magistratu diuitum limina ob sportulam vexantibus. *Quid faciet pauper cui non licet esse clienti? Dimisit nostras purpura vestra togas*: idest vos cliētes prætextati nos tenuiores togatos ob officio dimisistis. Perperàm in vulgatis esse, *diuisit*, animaduertit Turnebus lib. XXX. Prætextas etiam intellexit Plutarchus in Galba, cū cædem in foro factam memorans ait: ἔτι τῶν νεκρῶν ἀκεφάλων ἐν ταῖς ὑπατικαῖς ἐσθῆσιν ἐρριμμένων ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς *Cum vero corpora truncata in vestibus consularibus iacerent in foro*. Rectius, *in prætextis*, non enim tantùm Consulum fuere, sed, & reliquorum Magistratuum. Appianus lib. I. Ciuil.

uil. appellat τὴν τῆς ἀρχῆς ἐσθῆτα de Octauii Consulis interitu, vestem nempe Consularem, siue quod idem est prætextam. Eadem voce vtitur Dio Lib. LV. de Magistris Vicorum, & LXV. de Cecinæ prætexta. Idem Appianus lib. 2. de Dolabella Consule substituto. τὴν μὲν ὕπατον ἐσθῆτα ἠμφιέσατο. Prætextam induit. Ita variis vocibus eam Græci extulere. Vixque dici potest quantas tenebras eius ignoratio scriptoribus intulerit. Plutarchus tradit Romulum prætexta vsum. Ἀλουργῆ μὲν γὰρ ἐνεδύετο χιτῶνα καὶ τήβεννον ἐφόρει περιπόρφυρον. Vbi flagitiose olim Interpres vertit. *Purpura enim ornatus incedebat, & toga in super purpurea*. Nemo tam puer est, vt non videat vertendum fuisse. *Purpuream tunicam induebat, & togam prætextam gestabat.* Nam præter vim Græcæ vocis, togam purpuream, & prætextam diuersas fuisse indicat Liuius lib. XXI. *Dona ampla data quæ ferrent Regi. Toga purpurea, & palmata tunica, & toga prætexta*. Quamquam de Romuli prætexta malumus Plinio credere, quam Plutarcho toties in historia Romana dormitanti. Ille enim negat Romulum prætexta vsum, sed Tullum Hostilium primo eam gestasse. lib. IX. c. XXIII. *Purpuræ vsum Romæ semper fuisse video, sed Romulo in trabea, nam toga prætexta, & latiore clauo Tullum Hostilium e Regibus primum vsum Etruscis deuictis satis constat.*

Similis error eiusdem Interpretis paulo ante. Narrat enim Plutarchus: Deuictis Veiis Romulum triumphasse ducto in triumphum eorum Duce, qui prouecta ætate imprudenter & pueriliter rem gessisse visus est. Inde morem mansisse, vt post victorias senem ἐν περιπορφύρῳ per forum in Capitolium ducerent. *Purpura indutum vertit ille*, inepte. Nam in prætexa circumducebatur. Quod enim pueriliter egisse visus erat in habitu puerili inductus est, appensaque ad collum bulla quod puerile gestamen. Dignus vtique Interpres qui seni illi succidaneus daretur, si tamen solus lapsus esset.

Magis mirum est eum a quo Eunapius Sardianus latina ciuitate donatus est virum exacta eruditione in eiusdem vo-

tis explicatione deceptum. In Iuliano. *Ad quod verbum,* inquit, *repente a ſede ſua proſiluit Pro Coſ.* καὶ τὴν περιπόρφυρον ἀνασείων ἐσθῆτα, τήβεννον αὐτὴν Ρωμαῖοι καλοῦσιν. *Purpureamque togam, Romani Trabeam vocant, excutiens.* Duplex error. Nam & toga illa non erat tota purpurea, ſed περιπόρφυρος ideſt tantum prætexta veſtis nempe Pro Conſularis, Neque eam veſtem Romani trabeam appellant: nec τήβεννος eſt Trabea, ſed ſimpliciter toga. Ad verbum ergo. *Pro Conſul a ſede ſua proſiluit, veſtemque prætextam excutiens, quam Romani togam appellant.* Nullus hic trabeæ locus. Nullus etiam infra in Proæreſio, vbi Præfectura Prætorij Eunapio dicitur ἀρχὴ Βασιλεία ἀπόρφυρος, ideſt Imperatoria dignitas ſine purpura. Non quod idem vertit, *purpuræ, trabeæque vſu mutilata.* Purpura enim qua carebat Præfectura Prætorij erit laticlauia de qua mox dicemus.

Ipſe Politianus, quod vix credibile eſt, vim Græcæ vocis non videtur aſſecutus. Nam quod Herodianus lib. IV. dum ritum, ſcenamque Conſecrationis deſcribit, inter reliqua poſt Pyrrhicam *circumactos*, ait *currus, qui ferrent.* ἠμφιεσμένους τὰς περὶ πορφύραν ἐσθῆτας *Currus*, inquit ille, *circum aguntur inſeſſi purpuratis rectoribus.* Sed rectores illi non purpurati erant, ſed tantum prætextati; ſcilicet vt ſubijcit Herodianus *referebant perſonas eorum, qui magiſtratum domi, vel foris geſſiſſent*, qui omnes in Prætexta. Rectius tamen in Herodiano quis περιπορφύρους legeret. Xiphilini Interpres de Traiano, qui antequam adipiſceretur Imperium viſus eſt in ſomnis videre ſenem grandæuum ἐν ἱματίῳ, καὶ ἐσθῆτι περιπορφύρῳ, vt Senatus pingi ſolebat ſibi adſtare. Vertit, *in veſte purpurea*, cum debuiſſet, in Prætexta, ſiue ad verbum in toga prætexta, & tunica laticlauia. Quid enim pallium, & veſtem Xiphilinus coniungeret? Sed pallium ibi toga eſt, veſtis tunica, quæ & ipſa clauis in pectore prætexta erat.

Prætexta igitur Magiſtratus inſigne fuit. De Ædilibus Dio lib. LXXVI. *Antequam legeretur Senatorem illum caluũ* περιπόρφυρον ἱμάτιον *habuiſſe. Tunc omnes in Marcellinum oculos*

con-

coniecimus: is enim tum Ædilis fuerat. Cicero ep. x. lib. II. ad Q. Fratrem de Ædilitate Appij Claudij. *Togam sum eius prætextam, quam erat adeptus Cæsare Consule magno risu hominum cauillatus. Quod nolit inquam reuocare honores eosdem, quominus togam prætextam interpolet quotannis, decernendum nihil censeo*. Quo loco vt doctissimus, ac disertissimus Seb. Corradus ad Ciceronem de Claris Oratoribus obseruat, Appij ambitionem, & auaritiam mordet, quod mallet foris, & in prouincia lucrari, quam domi damnum accipere renouandis honoribus, & interpolanda prætexta. Nam qui magistratus inibant, nouas prætextas confici curabant, auari, vt Appius, veterem interpolabant, vt noua videretur, ob magnum purpuræ pretium.

Prætores etiam in Prætexta. Appianus l. II. Ciuil. *Cinna Prætor affinis Cæsaris præter expectationem progressus in medium*, τὴν τε ἐσθῆτα τὴν στρατηγικὴν ἀπεδύσατο. *Prætextam exuit*, quod melius est, quàm *Prætoriam purpuram*, nam purpura non tantum Prætoris, sed & reliquorum magistratuum.

Immo & Præfecti Prætorio in prætexta licet ius claui non haberent. Dio dat eam Seiano l. LVIII. Quem τῷ περιπορφύρῳ ἱματίῳ *ornauerant, ad supplicium duxerunt*. Et Iuuenalis sat. x. de eodem

Huius qui trahitur prætextam sumere mauis
An Fidenarum Gabiorumque esse potestas?

Dictatorem etiam prætextatum fuisse non est dubitandum. Supremam enim eius dignitatem, qua cunctos magistratus antistabat, non alijs insignibus, quam securibus ad falces additis ab alijs distinctam auctores produnt. Ita illud Senecæ de Silla Lib. I. de Clem. c. XII. *Descenderit licet Dictatura sua, & se togæ reddiderit*, non recte Lipsius ita explicat. *Dictator ergo in sago, qui res gerendæ causa creatus*. Nam intra Vrbem nec Dictatores, nec Coss. nec alij magistratus in alia veste quam in prætexta fuere: extra Vrbem paludati. Quoties ergo Dictatores propter negotia Vrbana creati, ii in prætexta more reliquorum. Silla deposita Dictatura, & eius insigni toga prætexta, togæ communi idest puræ

se reddidit, quòd ait de se Cæsar apud Lucanum:

Ipse ego priuatæ cupidus me reddere vitæ
Plebeiaque toga modicum componere ciuem.

An Senatores Prætextati. An Tribuni plebis. *Cap. IV.*

PRætextas etiam Senatorum fuisse, idem Manutius suspicatur inductus verbis Ciceronis II. Philippica. *Nescis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorũ fuisse, te autem ipsum ad populum tulisse, vt quintus præterea dies Cæsari tribueretur? Cur non sumus prætextati? Cur honorem Cæsaris tua lege datum deseri patimur?* Quod enim in Senatu Cicero verba faceret, existimat Manutius, cum dixit, *cur prætextati non sumus?* loquutum de Senatoribus.

Sed non fuisse prætextam Senatorum propriam, illud satis ostendit, quod suprà attulimus ex Dione, in luctu Magistratus deposita prætexta in veste Senatoria mansisse. Quidam ergo existimant, id dixisse Ciceronem, quia Augur erat, cumque etiam Antonius eodem sacerdotio præditus esset, habuisse tunc ius prætextæ; Quod vt verum sit, ita opus esset ostendere, Augures nonnisi ludis ius prætextæ habuisse, cum tamen eos perpetuo gestasse prætextam cum reliquis Sacerdotibus credi par sit. Illud propiùs vero, Antonium cùm legem ferret de addendo die quatuor diebus ludorum, tulisse etiam ad populum, vt in maiorem Cæsaris honorem Senatores prætextati spectarent. Vel certe, quod credit Manutius, fortè hoc proprium fuit ludorum Romanorum, vt prætextati Senatores spectarent: nam reliquis ludis non licuisse inde conijcit idem, quod Pompeio Magno ex Mithridatico bello reuertenti honoris causa tributum fuerit, vt scenicis ludis prætexta vteretur. Vnde id acceperit Manutius, nescio. Dio Cassius hoc non habet, sed decretum fuisse, vt in omnibus festis lauream gestaret, καὶ τὴν στολὴν, τὴν μὲν ἀρχικὴν ἐν πάσαις αὐταῖς, τὴν δὲ ἐπινίκιον ἐν τοῖς τῶν ἵππων ἀγῶσιν ἐνδύειν: *in ijsque omnibus pa-*
lmam

ludamentum ferret, vestem autem triumphalem in equestribus certaminibus indueret: στολὴν ἀρχικὴν rectius *prætextam* verteris nam cum de habitu vrbano loquatur στολὴ ἀρχικὴ est toga prætexta. Paterculus lib. II. *Absente Gn. Pompeio T. Ampius & T. Labienus Tribuni pleb. legem tulerunt vt is Ludis Circensibus corona aurea, & omni cultu triumphantium vteretur; scenicis autem prætexta. Id ille non plusquam semel (& hoc sane nimium fuit) vsurpare sustinuit.* Non fuisse autem prætextam Senatorum, idem Dio indicat lib. LI. cum ait, inter reliquos honores Augusto decretos fuisse, vt Senatores Actiacæ victoriæ socii ἐν περιπορφύροις ἱματίοις τὴν πομπὴν αὐτῷ συμπέμψαι, *prætextati cum eo triumpharent.* Propertius tamen l. IV. el. I. indicare videtur Senatores prætextatos fuisse.

Curia prætexto quæ nunc nitet alta Senatu
Pellitos habuit rustica corda Patres.

Sed a parte nobiliori totum Senatum prætextum appellauit, quod in eo magistratus omnes prætextati: siue quod est simplicius Senatores prætextati dici poterant, quorum tunica latis clauis purpureis prætexta erat, quamquam propriè hæc vox de toga vsurparetur vt supra diximus cum Xiphilinum explicaremus. Ausonius Edil. VIII. de toga intelligit.

Roma illa domusque Quirini
Et toga purpurei rutilans prætexta Senatus.

Nisi dicere malimus sicut Consul qui alias tantum prætextatus, in officio solemni annum auspicandi vt dicemus, in toga triumphali erat, ita Senatores eodem die solemni prætextam sumpsisse. Ibi enim Ausonius solemnia Kalendarum Ianuarii precatur. Fortasse etiam togas totas purpureas sumptas innuit nam infra togam pictam purpuream Consulis appellat prætextam.

Quintam Romulei prætextam habiturus honoris,

Et alibi de Gratiano

Dum prætextatus in ostro
Et sceptro & solio sibi præfert iura magistri.

Vbi Cæsarem in purpura Imperatoria prætextatum ap-

pellat. Etiam in Professoribus II. videtur Senatoribus togas purpureas dare.

Mille foro dedit hac iuuenes: bis mille Senatus
Adiecit numero purpureisque togis.

Quo loco fortasse respexit solemnitatem Kalendarum: Nam non est credibile senatores omnes eodem habitu atque Imperatorem vsos fuisse, idest purpureo, & triumphali.

Censoribus prætextam abiudicat Manutius, quod Polybius lib. VI. cum oranamenta mortuorum narrat, ait: *Vbi præclarus aliquis ex domesticis obijt, instituunt funeris apparatum & circumfusi qui similes magnitudine, ac statura videntur* ἐὰν μὲν ὕπατος, καὶ στρατηγὸς ἢ γεγονώς, περιπορφύρους λαμβάνουσι: ἐὰν δὲ τιμητὴς πορφυρᾶς. *Si Consul, vel Prætor fuerit, prætextas: si Censor, purpureas.*

Atqui Tribunis idem prætextam adimit, quod Plutarchus vbi Tribunum plebis magistratum esse negat, hoc vtitur argumento, quod prætextam non habuerit. Et tamen Cicero pro Cluentio Tribunitiam prætextam innuisse videtur, cum de Quintio Tribuno pleb. loquens ait. *Facite vt non solum mores eius, & arrogantiam, sed etiam vultum, atque amictum, atque illam vsque ad talos demissam purpuram recordemini.* Manutius togam purpuream intelligit, sed quis vnquam Tribunis talem togam adscripsit? Alii de tunica intelligi volunt, quod nempe tunicæ Senatorum fuerint purpureæ, hoc nos falsum esse infra vincemus. Quid opus est verbis? Quintilianus de prætexta omnino capiendum Ciceronem docet. Nam lib. V. *Alia*, inquit, *respondendi patronis ratio, & alia quando tamen eorum non oratio modo sed vita etiam, vultus, denique incessus, habitus rectè incusari solet; vt aduersus Quintium Cicero, non hac solum, sed ipsam etiam prætextam demissam ad talos insectatus est.* Malumus ergo Romano homini, & antiquiori, Tribunos prætextatos, quàm Græco, & non semel aliquid humani passo, credere. Neque tamen ideo Cicero Quintium reprehendit, quod prætexta talari vteretur, nam omnes ea ætate togas talares fuisse supra ostendimus: sed quod cùm alii paulò supra imam togæ oram purpuram cir-

cum textam gestarent, superbus ille, & latiorem, & talos ipsos perfundentem induerit. Nec dubie Tribunitiam praetextam intellexit Appianus lib. IV. ciuil. cum sacram vestem appellat. Vbi Cassius in Oratione ad milites, ait, *Tribunis a Caesare sacrum magistratum* & τὴν ἐσθῆτα τὴν ἱερὰν *& sacram vestem ademptam fuisse*. Nam paulo infra vestem Proconsulum idest praetextam appellat *sacram purpuram*: πορφύρα ἱερᾶ περικομῶντες. Vt alibi Caesaris Pontificis Max. vestem *sacram* appellat quae fuit praetexta.

Ceterum vsum praetextae puerilis vsque ad extrema Romani Imperii tempora durasse indicat Ausonius in Professoribus. XIV.

Mox schola & auditor multus praetextaque pubes.

Vbi praetextam pro praetextatam dixit sicut Edyl. VIII.

Roma illa domusque Quirini
Et toga purpurei rutilans praetexta Senati.

Immo Propertius lib. IV. eleg. I.

Curia praetexto quae nunc nitet alta Senatu
Pellitos habuit rustica corda patres.

Qua licentia Macrobius lib. 2. Sat. *verba praetexta* dixit pro *praetextata*.

Ad extremum illud de praetexta non videtur praetereundum, eam a Praetore depositam antequam damnationis sententiam pronunciaret. Val. Maximus lib. IX. c. XII. narrat Licinium Macrum repetundarum rerum, cum vidisset Ciceronem, qui Iudicium cogebat praetextam ponentem, ne bona hastae subiicerentur interclusis faucibus vitę suae finem attulisse: qua cognita re Ciceronem nihil pronunciasse.

Seneca tamen non depositam praetextam sed peruersam indutam indicare videtur de Ira lib. I. c. XVI. *Et si peruersa induenda magistratui vestis*. Fortasse ideo deponebatur vt de more peruersa indueretur: Vt placuit Mureto, qui ad Senecam ait a magistratu laturo sententiam depositam praetextam, vt eam peruersam indueret, idest partem eius floridiorem, ac nitidiorem introrsus verteret. Quod verius quam quod Lipsius existimat deposita praetexta aliam vilio-

rem

rem togam sumptam esse, negatque vestem peruersam esse inuersam, sed funestam, indecentem, ac seruilem. Quasi fuerit aliqua toga seruilis, aut peruersa vestis aliud significare possit quam inuersam. Sed Lipsius cum potest libenter Mureto obloquitur.

De Trabea. Toga φοινικοπάρυφος. *Halicarnasseus explicatus. Cap. V.*

PRætextæ Trabeam merito subijciemus, quia ad instar prætextæ fuit, non in ima solum ora, sed per totum purpuræ fascijs, virgisque latioribus veluti trabibus transuersis distincta, vnde & *trabea* nomen inuenit; Non quòd ex pluribus purpureis pannis assutis constaret, sed vt Turnebus docuit intextis, vt nempe subtemen purpureum, stamen album vel coccineum esset. Suetonius in libro de genere vestium apud Seruium ad illud.

Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino.

Tria trabearum genera statuit; *Dijs sacratum, quod erat tantum de purpura: Regium, quod erat purpureum, cui tamen album immixtum: tertium Augurale, de purpura, & cocco.* Eas initio Regum fuisse tradit Plinius, mox peculiares equitum Romanorum fuere, cum scilicet Idibus Iulij transueherentur ex Q. Fabij instituto, vt tradit Val. Maximus lib. II. c. I. Eam transuectionem Dionysius. lib. VI. describit. *Ea pompa* inquit *quæ post sacrificium procedit ab ijs, qui equi publici ius habent, qui secundum tribus, & centurias distributi ordine equis inuehuntur tanquam e pugna redeuntes, olea coronati,* καὶ πορφύρας φοινικοπαρύφους ἀμπεχόμενοι τηβέννας, τὰς καλουμένας ζαβέας. Vt vertit Interpres, *togis purpureis phæniceo colore intertextis induti, quæ Trabeæ dicuntur.* Sed περιπορφύρους in Dionysio legendum est. Nam si illæ togæ totæ purpureæ fuerunt quomodo virgis discoloribus, siue trabibus purpureis distinctæ erant? Et quid est vestem purpuream phæniceo colore intertextam esse? Vel ergo trabeæ non fuerunt totæ purpureæ, vel nominis notatio pereat necesse est. Sa-

ne Suetonius tradit Deorum trabeas fuisse purpureas, sed & idem Regum trabeis, quæ postea ad equites transierunt, albi aliquid intermixtum fuisse prodit. περιπορφύρους inquam legendum est: Idem enim infra de Salijs ait. Τηβέννας ἐμπεπορπημένοι περιπορφύρους φοινικοπαρύφους, ἃς καλοῦσι τραβέας. Prætextis incincti puniceo colore intextis. Nisi malimus φοινικοπαρύφους interpretari, *palmis intextas*, siue quod idem est *palmatas:* quod Sylburgio placuisse video, quales, & triumphantium togæ fuere; Equites in transuectione veluti post victoriam ouantes, & ideo in toga triumphali palmata; Quare ipsa toga triumphalis etiam *trabea* dicta est, de qua intrà.

Scholiastæ Ciceronis error Trabeam cum Paludamento confundentis. *Cap. VI.*

EX dictis trabeam togam fuisse manifestò apparet; Quò magis miror nuperum Orationum Ciceronis interpretem commentarijs in Pisonianam, *quo aliquid audacius*, vt ipse loquitur, *& extra communem sensum scriberet*, prodere ausum, paludamentum cum trabea idem vestimentum fuisse. Quod adeo falsum est, vt in eo refellendo verba impendere superuacaneum sit, nisi illud succurreret, posse studiosam iuuentutem ex cuius manibus, qui non sunt sociorum libri excutiuntur eodem errore prolabi. Ratio eius est, quod paludamentum vestis militaris, & purpurea fuerit. Talem autem fuisse trabeam docere Halicarnasseum loco, quem supra laudauimus. Sed quis non videt (vt Dialecticam omittam) aperte ab Halicarnasseo trabeam togam appellari, & patriam Romanorum vestem, idest ciuilem? Nec ideò militaris quia equites ea vsi: non enim in bello, sed in transuectione. Nam quod subijcit idem, *tamquam a pugna redeuntes*, ad veterem morem alludit, quo antiquissimi in togis pugnabant succincti Gabino ritu. Quare non minus labitur, cum ait Virgilium illis verbis.

Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino.

Insi-

Insignis reserat stridentia limina Consul.

Trabeam pro paludamento vsurpasse. *Quia* inquit *trabea non fuit toga picta, & ideo paludamentum.* Id falsum esse infra docebimus. Sed esto, non fuerit toga picta, fuit tamen purpura intexta; Et licet tunc trabea in vsu non esset, quæ a Romulo inuenta, Virgilius poetica prolepsi vsus est. Fuit toga & quidem magistratuum propria idest Consulis in officio reserandi templi Iani. Nec officit, quod trabea cingeretur, toga picta flueret, nam & toga communis modo cingebatur cinctu Gabino, modo non, vt supra ostendimus.

Quid autem Dionysio, quid Seruio reponet Ciceronianus interpres, qui trabeam togam appellant? Satis fuerit ad indicandam rei vestiariæ peritiam eius verba attulisse. *Potuit eadem vestis, siue idem paludamentum tunica propter breuitatem (erat enim breuior, & succinctior) & toga (propterea quod subuculæ, siue interulæ imposita hominem totum togæ instar inuolueret) nominari.* Nullum hic discrimen inter tunicam, togam, & paludamentum; Omnis breuior vestis tunica: omnia, quæ interulæ imponebantur etiam pallia, togæ dici possunt. En cor Zenodoti? Idem etiam trabeam lictorum propriam facit, ad quod adducit Appiani verba in Lybicis. *Imperatori praeunt lictores* φοινικοῦς χιτῶνας ἐνδεδυκότες; Quasi trabeæ fuerint tunicæ.

Cæterum in funere Germanici atratam in municipiis plebem, Equites trabeatos inducit Tacitus, non quod trabea vestis funerum propria fuerit, sed vt aduertit Lipsius quod ad augendam funeris pompam veste solemni Equites vsi sunt. Frustra tamen idem Grammaticorum veterum fidem eleuat, dum Equitum modo trabeam fuisse contendit; Nam præterea Regiæ, Consularis, & Auguralis scriptores meminere. Immo toga picta, quæ ab Imperatoribus Consulibus gabatur, trabea dicta est, vt mox ostendam.

De Purpura, & eius generibus. Plinius correctus, & explicatus. Cap. VII.

VT ea quæ de prætexta ac trabea dicta sunt, quæ de toga triumphali, & lato clauo dicturi sumus, melius intelligantur, non abs re fuerit pauca quædam de purpura leuiter perstrinxisse, nam plenos commentarios alij ante nos dederunt. Eleganter Plinius *ad purpuram fasces Romanasque secures viam fecisse* tradit, *eandem fuisse pro maiestate pueritiæ: distinxisse ab equite Curiam: Dijs placandis aduocari solitam: omnem denique vestem illuminasse, atque in triumphali auro misceri consueuisse*. Et purpuræ quidem vsum semper Romæ fuisse idem obseruat, *in trabea sub Romulo, in prætexta, & clauo sub Tullo Hostilio*. Non idem tamen purpuræ genus in vsu fuisse docet Cornelius Nepos apud eundem, cuius verba sunt. *Me iuuene violacea purpura vigebat, cuius libra denarijs centum venebat* idest X. aureis: *nec multo post rubra Tarentina: huic successit dibapha Tyria, quæ in libras denarijs mille non poterat emi* (idest C. aureis) *Hac P. Lentulus Spinther Ædilis curulis primus in prætexta vsus improbatur, qua purpura quis iam, inquit Nepos, non triclinaria facit?* (idest stragula lectorum triclinarium) *Spinther*, subijcit Plinius *Ædilis fuit Cicerone Consule, dibapha tunc dicebatur, quæ bis tincta esset, veluti magnifico impendio, qualiter nunc omnes pene commodiores purpuræ tinguntur*.

Primis ergo temporibus, Prætextarum, nam illæ ab Regibus inuectæ sunt, & clauorum in tunica, purpura violacea fuit, mox rubra Tarentina, sic dicta a loco vbi tingebatur, tandem omnium pretiosissima Tyria successit, quæ a duplici tinctura dibapha dicta; Eaque initio ob luxum notata, vt in Spinthere, & in M. Cœlio, de quo extant Ciceronis verba pro eodem, *Si quem etiam minimorum horum offendit, si purpuræ genus, si amicorum caterua*. Purpuræ genus, hoc est Tyriæ, siue dibaphæ, quæ tunc improbabatur. Hanc vegeti coloris fuisse, florentisque maximè, ac luminosi, contra

vulgarem violaceam obtusioris, ac penè fusci, docet Plutarchus in Catone, de quo tradit, quòd cum in vniuersum contrariam moribus sui temporis insistendam viam sibi videret qui mali erant, & magnam emendationem desiderarent, ἐπεὶ inquit, πορφύραν ἑώρα τὴν κατακόρως ἐρυθρὰν, καὶ ὀξεῖαν ἀγαπωμένην αὐτὸς ἐφόρει τὴν μέλαιναν; *Cum purpuram saturi coloris & acuto rubore splendentem in pretio videret esse, ipse fuscam & obtusam gerebat.* Eandem fuscam, & plebeiam appellat Cicero pro Sextio de Pisone. *Vestitus asper, nostra hac purpura plebeia, ac penè fusca.* Nostram vocat, quod acuta, & florente delicatiores soli tunc vtebantur. Quare Piso qui grauitatem, & austeritatem affectabat, ea purpura vtebatur in prætexta, ac clauo, ne quis somniet, totum Pisonis vestitum fuisse purpureum. Idem Cicero Vatinij prætextam perstrinxit in epistolis ad Atticum. *Perinde licet faciant, quos volent Coss. Tribunos plebis etiam, deinde Vatinij strumam διβάφῳ vestiant.*

Post Ciceronis consulatum crescente luxu omnes ferè purpuræ commodiores Tyriæ erant, & Laconicæ, hoc est dibaphæ, & bis tinctæ. Ita tamen vt Laconicæ Tyrijs essent deteriores. Ouidius de remedio.

Confer Amyclæis medicatum vellus ahenis
Murice cum Tyrio turpius illud erit.
Vos quoque formosis vestras conferte puellas
Incipiet domina quisque pudere suæ.

Tyriam Horatius lib. II. Ode XVI. *muricem bis Afrum* appellat; Idest vt Porphyrio interpretatur *dibapham pretiosissimam;* Eius color roseus quodam nigrore delibutus, & vt loquitur Plinius *nigricantis rosæ colore sublucens.* Sed præstat eiusdem verba lib. XXI. c. IIX. de purpuræ generibus afferre, etiam si ab aliis notata fuerint. Ea sunt vt in vulgatis extant. *Et de odoratis coloribus satis dictum, in quibus vnguento vicisse naturam gaudens luxuria vestibus quoq; prouocauit eos flores qui colore commendantur. Hos animaduerto tres esse principales, vnum cocco, qui in rosis micat Gratius nihil traditur aspectu, & in purpuras Tyrias dibaphasque & Laconicas. Aliũ in*

Amethysto,

Amethysto, qui in viola, & ipse in purpuream, quemque ianthinum appellauimus. Tertius est qui proprie conchylij intelligitur, multis modis: vnus in heliotropio, & in aliquo ex his plerumque saturatior: alius in malua ad purpuram inclinans: alius in viola serotina conchyliorum vegetissimus. Verba illa, *qui in rosis, micat, Gratius nihil traditur aspectu, & in purpuras*, vitiosa esse nemo non vidit, & sanare conatus est doctissimus Pintianus locum vitiatissimum, & insanabile cacoethes fatetur; Tum in Veteri codice sic legi, *quia rosis migrante gratia nihil trahitur suspectu*, vnde minus male scribi posse, *quę rursus migrante gratia trahitur in species, in purpuras*. Baysius. *Et in purpura Tyria, dibaphaque & laconica*. Neuter satis proficit. Dalechampius in Ver. extare ait *Gratius nihil aspectu. Trahitur is in purpuras Tyrias dibaphasque Laconicas*. Quæ lectio nobis omnium optima videtur. Color enim coccineus, siue roseus aspectu gratissimus trahitur in purpuras Tyrias, dibaphasque Laconicas. Quod si quis cum Salmasio *suspectu trahitur* legat, non repugnauerim, licet non tantum purpuræ suspectus, sed etiam aspectus gratissimus fuerit. Nam si solo suspectu Tyriæ gratia stetisset iocus Augusti locum haberet de quo Macrobius lib. II. Saturn. *Cum de Tyriæ purpura quam emi iusserat obscuritate quereretur, dicente venditore, Erige altius & suspice, his salibus vsus est. Quid? ergo vt me populus Romanus dicat bene cultum in solario ambulaturus sum?* fuisse autem Tyrii colorem nigricantem indicat illud; *De purpura obscuritate quereretur*.

Sed in viam redeamus. Ex Plinii verbis tria purpuræ genera eius interpretes recte statuerunt, singula florum colores prouocantia. Primum coccineum, eundemque roseum Tyriarum, ac dibapharum peculiarem, de quo idem Plinius. *Laus ei summa color sanguinis concreti nigricans aspectu, idemque suspectu refulgens*. Secundum Amethystinum violarum æmulum, coloris nempe violacei saturati. Tertium conchyliatum, cuius colorem in vniuersum ait fuisse Plinius austerum in glauco, & irascenti similem mari, idest cœruleum: eius tres species in floribus ponit, in heliotro-

pio fermè saturatiorem, in maluæ flore inclinantem ad purpuram, in viola serotina conchyliorum vegetissimum. Sed plenum purpuræ, ac conchyliorum discrimen, eorumque mixturam, ac temperamentum videre est apud Plinium qui omnes hos colores in temperatura mixtos fuisse docet, *gemina demonstrata via luxuriæ, vt color alius operiretur alio, suauior ita fieri leniorque dictus. Quare, & Amethystinum Tyrio inebriatum, vt esset ex vtroque nomen improbum, simulque luxuria duplex, & cùm confecere conchylia transire melius in Tyrium putant. Quin, & terrena miscere, coccoque tinctum Tyrio tingere vt fieret hysginum.* Hactenus ille. Multa præterea præclare disputauit Salmasius ad Tertullianum, cuius analecta non conuerro. Cæterum coccineum colorem a purpureo distinctum hoc est terrestrem purpuram a marina diuersam illamque hac deteriorem alijs adnotatum est. Capitolinus in Albino refert epistolam Commodi ad Albinum in qua hæc scripta sunt. *Sane vt tibi insigne aliquod imperialis maiestatis accedat habebis vtendi coccinei pallij facultatem me præsente habiturus & purpuram sed sine auro.* Et Lampridius Diadumeniano. *Hic vbi primum indumenta coccea, & purpurea, cæteraque castrensia Imperij insignia accepit.* Purpura igitur ex conchis muricibusque: Coccum terrestre granum erat. Plinius lib. IX. cap. XLI. *Quin & terrena miscere, coccoque tinctum Tyrio tingere vt fieret Hysginum. Coccum Galatiæ rubens granum, vt dicemus in terrestribus aut circa Emeritam Lusitaniæ in maxima laude est. Verum vt simul peragrantur nobilia pigmenta* (idest tractatio de purpura marina & terrestri coniungatur) *anniculo grano languidus succus: idem a quadrimo euanidus. Ita nec recenti vires neque senescenti.* (succus scilicet ex cocco vnius anni expressus languidus erat post quatuor annos euanescens). Eiusdem meminit idem lib. XVI. c. VIII. & lib. XXIV. c. IV. & lib. XXII. c. II. *Iam vero infici vestes scimus admirabili succo. Atque vt sileamus Galatiæ, Africæ Lusitaniæ cocci granum Imperatorijs paludamentis dicatum, Transalpina Gallia herbis Tyriu atque conchylium tingit, omnesque alios colores: Nec quærit in profundis murices seseque*

obÿciendo escam, dum præripit, belluis marinis: intactæ etiam anchoris scrutatur vada, vt inueniat per quod facilius matronæ adultero placeat, corruptor insidietur nuptæ. Stans & in sicco carpit quod frugi mundos exculpat. His alioqui fulgentibus instrui poterat luxuria, certe innocentius. Locus non semel ab ætate & a criticis vitiatus. Nam quod in veteribus erat *granis coccum*, *cocci granum* fecerunt: cum coccum & granum eadem res sit. Sed hic coccum pro ipso grani succo accipitur, vt alibi cocco tinctum dixit. Recta igitur lectio *Lusitaniæ granis coccum* (idest cocceum colorem ex granis) *imperatoriÿs paludamentis dicatum.* Maius monstrum alitur illis verbis, *quod frugi mundos exculpat.* Vtique postquam criticorum audacia accessit. Inueteri proba lectio est si coniunctio dematur. *Quod frugi ac mundus non culpet.* Legendum *Quod frugi mundus non culpet.* Color coccineus non erat ita inuidiosus, vt purpureus, qui tanto periculo parabatur. Erant munditiæ luxuriosæ, aliæ sobriæ, ac temperantes. Colorem inquit cocceum homo mundus frugi, siue cum frugalitatem nequaquam damnet, minori enim impendio parabatur: culpaturus vtique purpuram, quæ de profundo eruebatur. Ita quæ sequuntur, correctione non egent. *His* (coloribus) *alioqui fulgentibus* (non minus nitidis, ac purpureis) *instrui poterat luxuria* (non solum frugales munditiæ) *certe innocentius* (sine noxa & periculo vitæ.) Porro illud *obÿciendo se se* quia in Ver. est *obycientes*, malim legere *obÿciens*, quamquam & illud tolerari potest.

Blatteos etiam color pro purpureo apud scriptores inferioris seculi reperitur. Lampridius in Heliogabalo. *Parauerat igitur funes blatta & serico & cocco intortos, quibus si necesse esset laqueo vitam finiret.* Vopiscus in Aureliano. *Et cum ab eo vxor sua peteret, vt vnico pallio blatteo serico vteretur.* Et paulo infra. *Idem concessit vt blatteas matronæ tunicas haberent.* Eū colorem a blattis & vermiculis, qui e chermes vt Arabes vocant, & e cocco sanguinei coloris erumpunt dictū putant apud Turnebum lib. xiix. c. xvii. Alii quod blattæ, vel blatteæ propriæ sint *bullæ luti ex itineribus* vt ex Festo scribit Paulus ita

etiam

etiam bullas sanguinis concreti vocatas, vnde in Glossis blattea θρόμβος αἵματος, hinc blatteum hoc est sanguineum pro purpureo. Mihi altera notatio magis arridet vt a blattis siue vermiculis dictus sit, vt proprie fuerit color coccineus. Distinguit tamen coccum a blatta Lampridius loco supra adducto. Sed fortasse per similitudinem purpura dicta est, vt Plinius ait cocci colorem trahi in purpuras Tyrias, & Laconicas.

Quod penè effugerat, Si Tyrius color aspectu nigricabat, cur Cato in purpura fuscum colorem adamauit qui pretiosissimus? In purpura, quam Cato & seueriores aspernabantur, roseus color vegetus acuto lumine florescebat: contra purpura, qua Cato vtebatur, violacea, siue conchyliata minimum rubei coloris, ac luminosi habebat, sed violacei saturati, & propterea obtusi, peneque fusci. Tyria aspectu tantum nigrescebat, suspectu refulgens: violacea & aspectu, & suspectu fusca erat; Vt nihil aliud fuerit purpura fusca Catonis, quàm minimè luminosa.

Toga triumphalis, purpurea, picta, palmata, Capitolina. Cap. VIII.

VErrius Flaccus apud Sextum Pompeium docet, togam triumphalem primo purpuream fuisse, deinde acu pictam, *Picta* inquit, *toga quæ nunc dicitur, purpurea antè vocitata est, eaque erat sine pictura: eius rei argumento est pictura in æde Vertumni, & Consi, quarum in altera M. Fuluius Flaccus, in altera L. Papyrius Cursor triumphantes ita picti sunt*. Antiquitus igitur toga triumphalis tantum purpurea fuit, post picta in vsum venit, de qua Plinius. *Pictas vestes iam apud Homerum fuisse vnde triumphales natæ*. Nec aliud fuisse pictam togam docti obseruant, quam acu elaboratam figurisque phrygio opere distinctam; Nam subiicit Plinius. *Acu facere id Phryges inuenerunt, ideoque phrygiones appellati sunt*. Quare togæ triumphali purpureæ aurum immixtum esse opportuit, quo phrygiones eã variis figuris ad instar picturæ acu variabant.

bant. Idem Plinius de purpura, *In triumphali auro miscetur.* ἀλυργῖδα χρυσόπαστον appellat Dio lib. LXIII.

Hinc præcipua dona, quibus amicos Reges Senatus Romanus colebat, togæ pictæ fuerunt, & tunicæ palmatæ, vt toties Liuius, & alij memorarunt. Tunicam palmatam, vt omnes sciunt, sic dictam Festus ait a clauorum magnitudine, quod nempe lato clauo ad instar palmæ manus distincta esset: deinde a genere picturæ, quod palmas intextas haberet, palmatam dictam. Hæc enim verior notatio est, quam quæ affertur a Seruio ad lib. XI. Æneidos, *Palmatam dici tunicam, quam merebantur qui reportassent de hostibus palmam.* Togam tamen palmatam, vt obseruat Manutius pauci dixerunt, eamque a pictis palmis ita dictam non malè opinatur. Martialis.

I comes, & magnos illæsa merere triumphos,
Palmatæque ducem sed cito redde togæ.

Suetonius etiam Claudio. *Secuti, & triumphalia ornamenta eodem bello adepti, sed ceteri pedibus, & in prætexta: Crassus, equo phalerato, & in veste palmata.* Tandem Valerius lib. IX. cap. I. *Quid sibi voluit Metellus Pius cùm palmata veste conuiuia celebrabat?* Ex hoc factum est, vt postquam procedente, tempore Consulibus loco prætextæ toga triumphalis dari cæpit, ea palmata diceretur, vt idem Manutius obseruat. Ausonius in gratiarum actione ad Gratianum pro Consulatu. *Dimicaturus palmatæ vestis meæ ornamenta dispenis: parum est, si qualis ad me trabea mittatur interroges: te coram promi iubes; hæc est picta, vt dicitur vestis, non magis auro suo, quàm tuis verbis.* In quibus illud quoque notandum, eandem vestem modo trabeam, modò togam palmatam dici, quod etiam Sidonius, & Cassiodorus fecere. Mirum est, in his recensendis nuperos Criticos Manutij nomen, claro nimis, aut nimis demisso animo præterijsse.

Toga igitur triumphalis, & *picta* dicebatur, quod acu distincta erat, & *palmata* a genere picturæ, hoc est palmis, licet & talis postea diceretur, quamquam alijs figuris distincta esset, tandem & *Capitolina* quod talis Iouis erat in

Capi-

Capitolio. Nec triumphantium modo ea toga fuit, sed Consulum, & Prætorum: Consulum quidem quoties magistratum inirent ipsis Kalendis Ianuarijs idque sub Imperatoribus. Nam libera ciuitate in sola prætexta fuerunt. Quando id ceperit non ita certum. Virgilius per prolepsin fortasse ætatem suam respexit cum lib. VII. ait

Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino
Insignis reserat stridentia limina Consul.

Ex quo discimus non tantum Kal. Ianuarij Consules in toga picta fuisse, sed etiam cum Iani templum reserarent saltem in trabea. Præterea Gabino ritu succinctos fuisse. Herodianus indicat in vsu fuisse sub Commodo. Nam libro I. vbi celebritatem Kalendarum Ianuarii percenset inter reliqua ait ἀρχάι τε ἐπώνυμοι τότε πρῶτον τὴν ἔνδοξον, καὶ ἐνιαύσιον πορφύραν περιτίθενται. *Consules primum honoratam ac solemnem*, (siue vt Symmachus loquitur annalem) *purpuram induunt*. Hoc enim malumus quam quod Politianus, summi magistratus conspicuam sibi & solemnem purpuram induunt. Nam summi magistratus fuere etiam Dictatores, Prætores, Censores. Sed propriè Consules ἐπώνυμοι quod nempe anno nomen darent. Quidquid sit, pro purpura posset quis prætextam tantum intelligere quæ purpuræ nomine etiam ab aliis scriptoribus designatur.

Clarius huius ritus vestigium sub Alexandro Seuero de quo Lampridius. *Prætextam & pictam togam numquam nisi Consul accepit, & eam quidem quam de Iouis templo sumptam alii quoque accipiebant aut Prætores, aut Consules*. Capitolinus de Gordiano. *Palmatam tunicam, & togam pictam primus Romanorum priuatus suam propriam habuit, cum antè Imperatores etiam de Capitolio acciperent, vel de Palatio*. Cui enim rei togam pictam priuatus homo haberet nisi vt ea vteretur cum magistratum annumque inchoaret? Crebrior deinde eius rei vsus, ac mentio apud scriptores. Ausonius Edyl. IV.

Vt præfecturam duplicem sellamque curulem
Vt trabeam, pictamque togam mea præmia Consul
Induerer fastisque meis prælatus haberer.

Et

Et in Gratiarum actione. *In procinctu & maxime dimicaturus palmatæ vestis meæ ornamenta disponis. Feliciter, & bono omine. Namque iste habitus vt in pace Consulis est, sic in victoria triumphantis.* Paulo post *pictam* appellat idest Phrygionis opere elaboratam. *Hac plane, hæc est picta vt dicitur vestis non magis auro suo quam tuis verbis.* In extrema oratione *trabeam* vocat. *Vt trabeam non magis auro suo, quam munere tuo splendidam.* Symmachus etiam *pictæ togæ Consularis meminit.* lib. I. ep. I. & *Trabeæ annalis* lib. IX. ep. CXVI.

Nec Consulum modo, sed Prætorum toga picta & triumphalis fuit quoties Ludos ederent. Iuuenalis eleganter aulæam appellat.

—— pictæ Sarrana ferentem
Ex humeris aulæa togæ.

Vetus interpres *In tunica Iouis Mappam mittentem in Circo Consulem describit poeta. Nam tunicam Iouis togam palmatam dixit, Tyria purpura confectam, hoc est sarrana.* Vbi nisi corruptus est, male togam cum tunica confundit. Quare videtur addenda coniunctio Et, inter *Iouis*, & *togam*.

Tunicam palmatam appellat Iouis, quod nempe, vt vidit Lipsius, eadem Iouis simulachrum in Capitolio indutum fuerit. Ita apud Tacitum Tribunis celebraturis ludos Augustales triumphali veste vti permissum. Huc trahendus Martialis iocus in Proculeiam, quæ marito futuro Prætori repudium dixerat, ne cogeretur suppeditare impensas ad emendam purpuram, qua Megalesia spectacula ederet.

Constatura fuit Megalensis purpura centum
Millibus, vt nimium munera parca dares.

Megalensem purpuram vocat togam triumphalem, qua indutus Prætor Megalesiacæ mappæ spectacula editurus erat. Videntur etiam Prætores non modo in Ludorum editione, sed inter sacrificandum vestem pictam, & triumphalem gestasse. Cuius rei non aliud quod ego sciam vestigium extat quam apud Appianum lib. I. ciuil. de Asellio Prætore feneratorum scelere in medio foro obtruncato. *Sic Asellio* inquit *Prætor sacrificans*, καὶ ἱερῶν, καὶ ἐπίχρυσον ἐσθῆτα ὡς θυ-

σίᾳ περικείμενος. *Sacram atque auro intextam vestem vt in sacris indutus*. Miror ab Interprete ὡς ἐν θυσίᾳ omissum, quod tamen indicat cur veste auro intexta siue aurata vteretur. Nam vt Prætor solius prætextæ ius habebat. Sacrificantes tamen sola prætexta vsos supra ostendimus. Nisi hoc sacri illius peculiare fuit.

Cæterum quæsitum est, vtrum hæ figuræ in palmata texerentur, an acu tantum pingerentur. Vtrumque factum esse apparet. Quòd acu variarentur a Phrygione, docet Plinius loco laudato. Quòd texerentur, Festus tunicam palmatam, quæ vt & toga, picta erat, a genere picturæ dictam notat, *quod palmas intextas haberet*. Et Ausonius ad Gratianum, *Palmatam, inquit, tibi misi in qua D. Constantius parens noster intextus est*. Etiam Polybius lib. VI. eos qui funus comitabantur viri triumphalis ait gestasse ἐσθῆτας διαχρύσους, *vestes auro intextas*, quamquam & auro distinctas vertere possumus. Appianus lib. I. Punicorum Vestem triumphalem describit Ἔσταλται δὲ ἐς τὸν πάτριον τρόπον πορφύραν ἀστέρων χρυσῶν ἐνυφασμένων. *Induitur togam purpuream aureis stellis intextam.* Non rectè Interpres *amicitur toga clauata purpurea*. Hæ autem vestes triumphales in templo Iouis Capitolini seruabantur, & inde cum opus foret depromebantur. Lampridius in Alexandro. *Prætextam, & pictam togam nunquam nisi Cos. accepit, & eandem quidem quam de Iouis templo sumptam alij quoque accipiebant aut Prætores, aut Cos.* Capitolinus in Gordiano, *Palmatam tunicam, & togam pictam primus Romanorum priuatus suam propriam habuit: cum ante Imperatores etiam de Capitolio acciperent, vel de Palatio*. Ideo hæc toga Capitolina palmata dicitur in epist. Taciti ad Probum, vt ad Lampridium notauit Casaubonus.

Ius togæ triumphalis ad priuatos translatum. Purpura summa. Cap. IX.

PRæter triumphantes, Consulesque, ac Prætores ludorum editione, priuatis quandoque hominibus ius togæ pictæ factum accepimus. Paulo enim Æmilio, qui de-

Perseo triumphauit, hoc indultum est: & Pompeio Magno concessum tradit Dio ἐπινίκιον ἐνδιδύσκειν ἐν τοῖς τῶν ἵππων ἀγῶσι, idest *vestem triumphalem induere in equestribus certaminibus.* Eundem honorem Catoni ob Regiam Cypri Gazam sanctè Romam transuectam oblatum, & ab eo repudiatum tradit Plutarchus. Idem postea Cæsari delatum, ut omnibus nempe ludis toga triumphali uteretur quemadmodum supra notauimus. Idem Dio lib. XLIV. αὐτός δὲ τὴν τε στολὴν τὴν ἐπινίκιον ἐν πάσαις πανηγύρεσι κατὰ δόγμα ἐνεδύετο: *Ipse ex S. C. vestem triumphalem omnibus ludis gestauit.* De quo etiam Cicero Philip. II. *Sedebat in Rostris collega tuus amictus toga purpurea, in sella aurea coronatus.* Vbi simpliciter purpuream appellat, quæ etiam picta erat, auroq; intexta, ut omnes triumphales. Nam Plutarchus idem narrans appellat *triumphalem*: Dio *Regiam*, quæ profectò eadem fuit. Quamobrem qui hic de purpura Deorum Ciceronem loquutum volunt, non minus risu digni sunt, quàm qui olim in purpura sapiens saltauit. Nec in ludis modò, sed etiam in sacrificijs, ut testatur Appianus lib. II. ciuil. καὶ θύειν μὲν αὐτὸν αἰεὶ θριαμβικῶς ἠμφιεσμένον. *Vt inter sacrificandum triumphali veste uteretur.*

Reliquos Cęsares, atq; Imperatores in ciuili habitu incessisse, idest in toga communi, supra ostendimus, Vt de Alexandro notat Capitolinus, quod nunquam prætextam sumserit, aut pictam togam, nisi Cos. esset. Inferiori æuo, vestem purpuream, idest togam, ac paludamentum, Imperatorum fuisse manifestum est. Id à Gallieno ortum videtur, de quo Trebellius. *Cum chlamyde purpurea, gemmatisque fibulis, & aureis Romæ visus est, ubi semper togati principes videbantur.* Nisi velimus intelligere, Gallienum notatum, quod chlamyde uteretur, cum alij Principes toga.

Ex eo tempore purpura pro principatus symbolo à scriptoribus passim accipitur. Hinc *sumere purpuram*, pro sumere imperium: & in tumultuarijs Imperatorum creationibus direptam a vexillis purpuram, aut de simulachris Deorum a militibus cum aliunde non suppeteret, ut ea Imperatorem induerent, Historiæ Augustæ Interpretes notarunt.

Inde etiam est, quod inter omina Imperii semper aliquod purpureum occurrit, vt in eadem historia passim obseruare licet. Denique inde Imperatoria *purpura summa* dicta est. Lampridius de Alexandro. *Vlpianum sæpe a militum ira obiectu purpuræ summa defendit*. Malumus enim purpuram summam Imperatoriam interpretari; quàm quòd Casaubonus de purpura, quæ in summa, siue extrema veste fuit prætexta. Quasi solo limbo, ac fascia extrema purpurea defensus fuerit Vlpianus, & non totius vestis purpureæ Imperatoriæ obiectu, quæ propterea summa dicta est. Quod si de prætexta intelligatur, dura locutio est dura interpretatio. Eam vero *purpuram principalem*, *& sacrum muricem*, *& purpuram veri luminis*, *& vestem alethinam*, hoc est veram, verique coloris idem Vir incomparabilis obseruauit.

De Vestibus holoueris, Cap. X.

MAgnus Turnebus Adu. I. cap. XIII. Existimat, holoberas, siue holoueras vestes fuisse, quæ totæ essent birri, quòd nempe birri honestiorum, & palatinorum erant, totique serici, & toti conchyliati, ex Canone XII. Synodi Grangrensis *Si quis amictu pallij vtitur, & eos qui cum reuerentia birris vtuntur despicit anathema sit*. Quòdque Zonaras, & Balsamo Βήρους σηρισὰς ἐσθῆτας exposuere vestes sericas. Esse igitur holoueras vestes credit Turnebus birros totos verè sericos, & totos conchyliatos. *Sunt*, inquit, *holoberæ vestes, birri toti verè serici, & verè conchyliati*. A quo non abeunt Iurisconsulti ad Tit. VIII. lib. XI. Cod. de vestibus holoberis; qui nihil aliud esse contendunt, quam togas sericas eadem Zonaræ, & Balsaminos interpretatione inducti.

Et in eo quidem, quod hæ vestes totæ purpureæ essent, rectè censuit Turnebus: quod vero totæ sericæ, siue holosericæ, falsam notationem ostendit Salmasius ad Trebel. Pollionem. Valido herculè argumento: Nam si holouera tota ex serico texta vestimenta erant, nullum fuisset discrimen

men inter holouera, & holoserica: & nihilominus tantum erat, ut cum promiscuus eo tempore usus esset holosericæ vestis, sola holouera vestimenta priuatis interdicta, Principi, eiusque domui dedicarentur. Adeo autem promiscuum, & communem tunc temporis sericorum, & holosericorum usum fuisse, ut etiam mimis, scenicisque mulieribus passim esset permissus, *dum abstinendum sibi esse censerent* (verba legis sunt) *auratis sericis, & sigillatis, aut quibus alii colori admixtus puri ruber muricis inardescebat*. Ostendit præterea non omnes birros sericos fuisse, quod ex alia etiam viliori materia conficerentur.

Credit ergo vir iste doctissimus, holouera sic dicta, quod essent tota purpurea, vt censebat Turnebus, & verba leg. III. titulo eodem conuincunt. *Nec pallia, tunicasque domi quis serica contexat, aut faciat, quæ tincta conchylio nullius alterius permixtione subtexta sunt: Proferantur ex ædibus, tradanturue tunicæ, aut pallia, ex omni parte texturæ, cruore infecta conchylij*. Eadem paulo infra holouera appellat idest in quibus vtraque pars texturæ, stamen scilicet, & trama purpura tincta essent. Atque hæc vestimenta propterea holouera dicta esse censet, voce hybrida, siue Græco latina, quod tota vera, siue ex vero colore, quod nempè purpureum colorem, per quamdam excellentiam, verum appellabant. Vnde *chlamydes veri luminis* Trebellio dicuntur, vnde & Græci ἀληθινὸν χρῶμα de purpura dixere.

Hanc opinionem etiam Aduersariorum sacrorum compilatori placuisse video, nam cap. L. XXI. pro sua venditauit, maluitque seruili probro respergi, quam tanto nomine scripta sua collustrare. Sed solemne iis hominibus est alienos sibi fœtus suppositum ire; Quæ quidem tolerabilia essent si hanc licentiam solum inter suos exercerent, nam sociorum omnia communia; Quis ferat cuncta cum puluisculo conuerrentes? Sed de his aliàs.

Cæterum, vt holouerarum notatio a Salmasio allata ingeniosa est, ita fas, iusque sit, quid & nos sentiamus aperire. Nam *holouera*, non semilatinam, sed puram vocem

Græ-

Græcam, contractam, mox, & corruptam semper credidi-
mus: nec aliud esse, quàm ὁγοπόρφυρα, *Holoporphyra*, indu-
cti auctoritate Isidori lib. XIX. cap. XXII. Orig. *Holophora*,
vel vt alij habent codices *Olophera*, *Holoporphyra*, *tota ex pur-
pura*, quæ si non verior, at simplicior notatio videtur. Vo-
cem postea deprauatam vulgo, & corruptam argumento
est, quod in scriptis libris Isidori ipse etiam Salmasius re-
perit partim *olophora*, partim *olophera*, & *olopheria*, ne quis
miretur ex *oloporphyris* factas esse holofera, holobera, ho-
louera Papias Vetus Grammaticus. *Holophora vestis tota ex
purpura*; *holon enim Grecè totum*. Holoporphyra ergo initio
dicta, mox holophyra, holophera, & holobera, siue holo-
uera: idest tota purpurea, quia verè talia erant, quorum sci-
licet stramen, & trama tota purpurea, hæcque priuatis inter-
dicta. Apud Nonium verbo stola, Varro περὶ φθορᾶς κόσμου,
mulieres aliam cerneres cum stola holoserica. Recte docti corri-
gunt *holoporphyro*, nullus enim tunc holoserici vsus. De bir-
ris autem, intra commodius disseremus.

*Togarum diuersa genera enumerata magis, quàm indicata:
Auctorum sententiæ expensæ. Varro explicatus,
& correctus. Cap. XI.*

ET hæc quidem de toga communi, ac triumphali sufficere
re poterant, nisi alia etiam togarum nomina, ac veluti
species apud Plinium occurrerent: & rursus aliqui diuersa
vestium genera pro togis imperitè obtruderent. Verba Pli-
nij sunt lib. IIX. cap. XLIIX. *Lanam cum colo, & fuso Tana-
quilis in templo Sangi durasse prodente se auctor est M. Varro,
factamque ab ea togam Regiam vndulatam in æde Fortunæ, qua
Seruius Tullus fuerat vsus*. Mox subijcit. *Vndulata vestis pri-
ma e lautissimis fuit, inde sororiculata defluxit. Togas rasas
Phrygianasque D. Augusti nouissimis temporibus cæpisse, scribit
Fenestella. Crebræ papaueratæ antiquiorem habent originem,
iam sub Lucilio poeta in Torquato notatæ.*

In his explicandis facilius fuerit aliorum opinionem re-

fellere, quàm nouam interpretationem afferre. Nonius. *Vndulatum nouepositum, purum.* Varro de Vita Pop. Rom. lib. 1. *Et a quibusdam dicitur esse Virginis Fortunæ ab eo quod duabus vndulatis togis est opertum, proinde vt olim nostri Reges vndulatas & prætextas togas soliti sint habere.* Vbi videtur Nonius *vndulatam togam* opponere *prætextæ*. Sed maiorum gentium Critici ineptiæ Nonium accusant, ipsique existimant, undulatas vestes dictas, quarum textura undas imitaretur, quæ Plauto *cumatilis* dicta: quod in lana texenda an fieri possit ipsi viderint: certe nostræ vestes undulatæ qua ratione fiant, etiam rudes intelligunt. Cum præterea togæ essent albæ, ne quis undarum speciem colorum, ac liciorum varietate expressam comminiscatur. Et licèt tali toga usus Seruius Rex dicatur, & ideo pictam fuisse undulatim dici possit, tamen communes huiusmodi vestes fuisse verba Plinii indicant, cum ait vestem undulatam primam fuisse e lautissimis idest, qua, & alii præter Reges lauti homines uterentur, quibus nullum ius pictarum fuit, nisi in triumpho. In veteribus libris pro *vndulata* legitur *vngulatâ*, voce non minus atque illa insolenti. Ita duo manu exarati in Bibliotheca Ambrosiana constanter habent. Etiam in *soriculata* iidem Critici vaticinantur. Alii enim *soriculatas* legunt, & sparto, ac lino condensatas interpretantur, nempe à conserendo *serculatas* dictas. Alii *sororiculatas*; ut est in veteribus libris; Alii *suroreculatas*, quæ perpetuis quibusdam suris, & latioribus virgis regulatæ essent, & eo toto texendi genere confectæ, ut sint à sura, vel à rica, vel regula. Sed quid iuvat in tenebris micare? Non exigua Critici laus est, etiam aliqua ignorare. Vel hic succurrant nobis, qui grandia semper minantur. Sanè huiusmodi suras, regulas, & figuras in lana texi non potuisse illud argumento est, quod in lana tantum Istrica & Liburnica, quæ filo proprior erat quàm lanæ, scutulæ texi poterant, in reliquis villi obstabant. Plinius eodem capite. *Istriæ, Liburniaque lino proprior quàm lanæ pexis aliena vestibus, & quam sola ars scutulato textu commendat in Lusitania.* Hæc igitur lana, quæ minimè villosa erat,

& lino similior, apta texendis scutulis erat, reliquæ ineptæ, in queis villi omnem texturam tegebant.

Quod ad Phryxianas & rasas attinet non ita Turnebi sententia displicet, qui ita dictas censet, quod Phryxæi velleris crispos & eminentes villos imitarentur, quasque cum spissis Seneca coniungit lib. 1. de Ben. c. 111. *Inueniam alium poetam apud quem præcingantur, & spissis, aut Phryxianis prodeant*: Vbi tamen loquitur de tunicis Gratiarum. His oppositæ rasæ fuerunt, idest minime villosæ: quemadmodum spissis rallæ. Magis inquam Turnebi opinio placet quam Popmæ ad Varronem de lin. Latina existimantis Phrygianam togam fuisse vestimenti genus distinctum filis aureis, & variis meandris retortum quale a Virgilio describatur. *Vobis picta croco & fulgenti murice vestis*. Nam Phrygianas, siue Phryxianas fuisse togas communes indicat Plinius cum eas rasis veluti opponit, & in vsu esse cœpisse ait temporibus Augusti, cum tot seculis ante togæ pictæ & a Phrygione elaboratæ in vsu essent. Sed locus ille Varronis mire deprauatus est. *Stamen à stando, quod eo stat omne in tela velamentum. Subtegmen quod subit stamini Trama quod tramat frigus id genus vestimenti. Densum a dentibus pectinis quibus feritur*. Hæc est vetus lectio. Turnebus *trameat frigus* idest transmeat. Vt Varroni trama sit vestimenti genus rarum. Porro *Phrygum* pro frigus in veteribus legi idem testatur. Sed nec vllum vestimentum trama dictum est, & in quolibet trama locum habuit, quæ eadem cum subtemine, sine quo nullum vestimentum. Si ergo trama quod frigus tramaret siue tramearet, etiam densa spissaque vestimenta frigus trameasset in quibus necessario trama erat.

Nemo itaque Scaligero assenserit legenti *quod trameat Phrygionis vestimentum*. *Phrygionia* autem esse quæ Itali *ricamato* appellant. Sed omnia vestimenta, non solum a Phrygione elaborata tramam habebant. Sequitur Scaligerum Popma paucis mutatis. *Trameat Phrygium cum sit genus vestimenti. Trama enim idest filum trameat & currit intra stamen & subtemen cum texitur Phrygium genus vestimenti*. Nihil ineptius

ptius dici potest, trama quæ subtemen erat trameabat intra stamen & subtemen. Nec rectius Ant. Augustinus. *Trama quod trameat filum.* Et postea. *Genus vestimenti densum.* Nam & trama filum erat. Deinde sequentia non cohærent. Sed denuo tentare hanc aleam, & cum viris Doctis falli quæ inuidia est? Totus locus ita legendus & interpungendus videtur. *Trama quod trameat. Phrygium genus vestimenti densum à dentibus pectinis quibus feritur.* Sicut *stamen* à stando, *subtemen* quod sub stamine esset, ita *trama* recte à trameando quod inter stamen trame aret, & traiiceretur. Sequitur *Phrygium* esse vestimenti genus densum, densum quidem à dentibus pectinis, idest bene percussum pectine. *Phrygium* autem quasi *ferigium* quod feriretur dentibus pectinis.

Notationis ineptia mira esset in Varrone si esset sola. Paulo post ait *tunicam* à tuendo dictam, & innumera his similia. Cui hæc coniectura non placet afferat meliorem.

At Paueratas grauiter pressas, & calcatas interpretantur pectineque percussas, idest easdem cum spissis, ac pauitentibus. Vt crebræ sint quales Sophocli dicuntur ἀπαθηταὶ ἐσθῆτες quod notauit Scaliger ad Cirin Virgilianam: qui apud Plinium pro *papaueratis Paueratis* legit, ut sint bene percussæ, quomodo *pauera* frumenta multum trita, ut granum deglubatur. Pauera autem à pauiendo. Pauire παρὰ τὸ παίειν. Hæc ille. Quæri postremo posset, quænam esset toga Græcanica apud Suetonium in Domitiano *Certamini præsedit crepidatus, purpureaque amictus toga Græcanica, capite gestans coronam auream.* Sed facile hoc magnus Casaubonus expediet, qui recte togam Græcanicam ἀναλόγως Chlamydem interpretatur, quod magis placet quam quod alii pallium: nam idem Suetonius de Nerone in re simili. *In veste purpurea distinctaque stellis aureis chlamyde.* Certe crepidæ numquam cum toga sumptæ, ut illa vestis Græcanica aut chlamys fuerit, aut pallium Græcum purpureum. Chlamydem hanc Græcanicam diuersam fuisse a castrensi indicat Capitolinus in Pertinace. *Purpureasque chlamydes Græcanicas & Castrenses.* Lipsius etiam ad Tacitum lib. XIV. chlamydem

fuisse credit. Constanter tamen omnes M. S. Codices *togam Germanicam* præferunt. Toga etiam *flammata* apud Martialem ijs accedat licet, quæ adhuc ignorantur lib. V. epig. XX.

Saturnalitiæ ligulam misisse selibræ
Flammatæve togæ scrupula tota decem
Luxuria est.

Nam vt demus Domitio *Flammatam* togam fuisse rubram: Quis vnquam huius togæ vsus fuit præcipuè apud clientes, & pauperiores? Nam purpureæ triumphales erant, atque ingentis pretij. At sermo hic munerum saturnalitiorum, quæ quidem auari patroni largiebantur. Et licet purpureæ lacernæ a sumptuosioribus donarentur, togas purpureas donatas inauditum. Deinde quis vnquam dixit decem scrupula togæ, quasi toga vt ligula argentea ad pondus daretur; & quæ toga nisi fortè aranearum decem scrupula penderet? Neque audiendus nuperus scholiastes qui decem scrupulis auri emptam intelligit. Nam nec locus togæ purpureæ, neque ea decem auri scrupulis parari poterat.

Quare corruptum locum suspicamur, sed cui sanando non simus. In M. S. Florentino quem vidit Cl. & Præstantissimus Gerardus Vossius legitur *Flammarisve togæ*, vt & in veteri editione, quam lectionem amplexus est Scriuerius. *Flammarisve togæ*. Sed quænam esset ista toga Flammaris non potuit. Ergo diuinandum est.

Abollam non fuisse togam, aut vestem Senatoriam. Quid ea fuerit. Cap. XII.

NOn erat hic Abollæ dicendæ locus, nisi eam quidam Romani cultus partem imperite fecissent, atque inuitis Quiritibus ciuitate donassent. Ptolomæum Regem ab Caio Cæsare non aliam ob causam perculsum narrat Tranquillus quàm quòd *ingressus spectacula conuertisset oculos hominum splendore purpureæ Abollæ*. Vbi Beroaldus ex Nonio obseruat, Abollam fuisse vestem militarem. Eum Torrentius, & Mar-

& Marcellus more suo descripsere. Verba Nonii afferam, quia malè affecta leguntur. *Abolla, vestis militaris.* Varro περὶ φθορᾶς κόσμου. *Toga tracta est, & abolla data est turbam, vbi sera militia munera velli vt præstarem.* Quem locum ita legendum pridem docti viderunt. *Toga detracta est, & abolla data est ad turbam mihi sera militias munera belli vt præstarem.* Belli idest in bello. Quæ rectius se habebunt *si ad tubam* legamus, & *militiai* idest militiæ; Ait enim ille detractam sibi togam vestimentum pacis, & impositam militarem abollam, ut militiæ sera munia fungeretur.

Ex quo manifestum fit, quantopere aberrent qui Abollam Togam interpretati sunt, siue vestem Senatoriam. Sabellicus quidem ad Suetonium ait Festo *Abollam esse vestem senatoriam, dictam quasi Abullam, quod sit vndique bullata.* Neque hoc in Festo extat, quod sciam, & notatio inepta est, ac ridicula. Pappias etiam. *Abolla, togæ genus, vestis senatoria amictus duplex.* Quod toga, & vestis Senatoria, fallitur, nam Varro illam togæ opponit, ut eidem togæ sagum opponebatur. Clarissime Martialis lib. IIX. ep. XLIIX.

Nescit cui dederit Tyriam Crispinus Abollam,
Dum mutat cultus, induiturque togam.

Vbi Crispinus deposita abolla induit togam. Hos ni fallor in errorem Iuvenalis versus induxit.

—— rapta properabat Abollæ
Pegasus attonitæ positus modo villicus Vrbi.

Loquitur ibi poeta de Pegaso ab Domitiano in Albanum accito, quæ verba non ostendunt abollam fuisse togam, sed potius pallium, quo extra Vrbem utebantur. Et fortasse Iurisconsultus ille in pallio Philosophico fuit. Id enim etiam Abolla dicebatur. Idem Aquinas.

—— atqui audi facinus maioris Abollæ.
Stoicus occidit Baream delator amicum,
Discipulumque senex.

Vbi Vet. Interp. *Prouerbium quasi maioris togæ idest sceleris potioris. Vel per ironiam dixit quasi sanctioris philosophi. Abolla species est maioris vestis, quasi palij maioris;* Quo loco per

pallium maius philosòphicum intelligitur, quod longius erat, ac fusius. Hinc Cynicos cum abolla induxit Martial. à Beroaldo adductus,

Cerea quem nudi tegit vxor abolla grabati.

Et licet idem Crispino in aula potentissimo purpuream abollam tribuat, non alia ratione vestem pretiosam fuisse credendum est, quam quòd erat purpurea.

Neque de nihilo est, quod ait Papias *Abollam fuisse duplicem amictum*, id enim a Seruio accepit, qui ad illud Virgilij.

Duplicem ex humeris abiecit amictum.

Duplicem amictum inquit *idest Abollam, quæ duplex est, sicut Chlamys.* Horat.

Quem duplici panno patientia velat.

Male autem Seruium Marcellus reprehendit, quod Abollam duplicem amictum interpretatus: sit nam Abolla erat Cynicorum vt diximus, hos & Stoicos duplici panno vestiat Horatius, quare Abolla duplex amictus, & ideo pallium, non toga, aut vestis Senatoria. Cum hæc sub prælo essent, venit in manus summi Viri liber de modo vsurarum, in quo cap. III. notatum inueni Præsides in prouincijs, immo & Præfectos Vrbis Abollam gestasse, atque in eo habitu iudicia exercuisse, atque hinc crimina extra ordinem animaduerti solita dici satyrico crimina maioris Abollæ, crimina scilicet extraordinaria, & de quibus debeat cognoscere Iudex paludatus, vel chlamydatus, quales erant Præsides, vel Præfecti. Cui opinioni nullo modo assentiri possum. Nam Præsides in prouincijs Prætextam gestasse certum est, & inde facile colligas, quod Romani omnes, & magna pars prouincialium togati incedebant, & proinde Romanus magistratus in toga prætexta. Hinc coss. qui extra Vrbem magistratum inibant eo loco prætextam sumebant quo honorem auspicabantur. Liuius lib. xxx. de Flaminio, qui iterum cos. designatus priuatus clam in prouinciam abierat. *Magis pro maiestate* inquit, *videlicet Imperij, Arimini quam Romæ magistratum initurum, & in diuersorio hospitali quam apud Penates suos prætextam sumpturum?* Ab Vrbe quidem paludati

dati proficiſcebantur ſed in prouinciis prætextati publicis muneribus fungebantur; Immo etiam in caſtris, & exercitu, niſi pugnandum eſſet. Tacitus de Germanico pugnaturo aduerſus Ariminum. *Nox eadem lætam Germanico quietem tulit, viditque ſe operatum, & ſanguine ſacro reſperſa prætexta pulchriorem aliam manibus auiæ Auguſtæ accepiſſe.* Et lib. III. Hiſtor. *Sed vbi Cæcina prætexta, & lictoribus inſignis dimota turba Coſ. inceſſit.* Dio id aperte ponit lib. LIII. vbi Procoſſ. inſtitutionem ſub Auguſto narrat. Ait enim Καὶ ἐκ τε τοῦ κοινοῦ τῆς γερουσίας συλλόγου πέμπεσθαι, μήτε ξίφος παραζωννυμένους μήτε στρατιωτικῇ ἐσθῆτι χρωμένους. *Vtque de communi Senatus corpore mitterentur neque gladio accincti, neque militari habitu vtentes.* Solis Auguſti legatis datum ſubdit vt militari veſte, gladioque vterentur. Sed demus Præſides chlamydatos, & paludatos in prouincijs iudicaſſe. Quis Vrbis Præfectum in ipſa Vrbe peregrino, ac militari cultu cognitiones exercuiſſe tradit? Iuuenalis Pegaſo Præfecto Abollam tribuit: ſed non iura reddenti: ſed iter in Albanum facturo; ſed Iuriſconſulto & fortaſſe propterea Philoſophico habitu gaudenti, vel ex alia cauſa nobis ignota. Præterea cui non durum videatur, facinus maioris Abollæ interpretari, de quo iudicet maiorem Abollam indutus? Non ſecus ac ſi ſi quis diceret, parricidium fuiſſe facinus togæ, quod de eo iudices togati ſententiam ferrent, & deſerere agmen crimen paludamenti, quod de eo paludatus iudex congnoſceret. Facinus ergo maioris Abollæ, quod ſupra notabamus, eſt facinus a philoſopho & quidem ſanctiorem vitam profeſſo patratum, qui nempe Abollam geſtabat. Egnatius nempe Celer ſtoicus, qui Baream Soranum amicum, & diſcipulum delatione oppreſſerat. Abolla pallium philoſophicum, & ideo illud Cynicis Martialis adſcribit, licet veſtis etiam militaris fuerit, & ab alijs geſtata, vt a Ptolomæo, & Criſpino: ſed pretioſior & purpurea. Philoſophica villior, & fuſior ad inſtar pallii, & ideo Vetus Interpres maiorem Abollam *maius pallium* interpretatur.

Quod

Quod vestimenti genus fuerit Læna. Seruij opinio reiecta. Cap. XIII.

SIcut Abollam peregrinitatis notauimus, ita & Lænam Romano cultui se inserentem excludemus. Plutarchus in Numa notat, Iubam Regem tradere, Lænas quas Reges ferebant, Græcorum χλαίνας esse. Idem sentit Festus, *Læna vestimenti genus habitus duplicis, quidam appellatam existimant Tusce, quidam Græcè quod χλαῖναν dicunt.* Atqui χλαίνα vt Græci notant ἡρωϊκὸν φόρημα, Heroum gestamen. Hoc autem discrimen inter eam, & Chlamydem Macedonicam posuere, quod Chlæna vestimentum quadratum esset, Chlamys Macedonica in inferiori parte conclusa.

Lænam igitur siue Chlænam initio Heroes Regesque gestarunt, etiam apud Romanos, vt tradit Plut. Lænam Æneæ assignat poeta.

— Tyrioque ardebat murice Læna
Demissa ex humeris.

Vbi Seruius Lænam intrepretatur *togam duplicem. Est autem propriè* inquit *toga duplex: amictus auguralis. Alij amictum rotundum, alij togam duplicem in qua Flamines sacrificant infibulati.* Alia quædam adijcit de Læna, quæ nihil ad rem. Postremo notat creditum Virgilium latenter indicasse Pontificalem ritum, quod veteri religione præciperetur in augurato Flamini vestem, quæ Læna dicebatur, a Flaminica texi oportere, qua vteretur Pontifex. Sanè hanc Flaminum vestem fuisse indicat Cicero de Claris Oratoribus *M.* inquit *Popilius cum Consul esset, eodemque tempore sacrificium publicum cum Læna faceret, quòd erat Flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione, & seditione nunciata, vt erat Læna amictus, ita venit in concionem.*

Sed quod eadem toga fuerit, nullo pacto admitti potest. Primò quia Læna eadem ac Chlæna, hæc autem vestimentum Græcanicum apertum, & quadratum, toga rotundum. Deinde quomodo Æneæ apud Pænos degenti toga datur,

& qui-

& quidem cum gladio? Immo ex hoc non male Nonius vestem militarem interpretatur. Huc accedit, quòd Læna, ut inquit idem, super omnia vestimenta accipiebatur, nec est credibile togam, & quidem duplicem supra togam sumptam. Nullaque apud veteres togæ duplicis mentio, nec scio, quo pacto duplex fieri posset, aut gestari, cum simplex satis onerosa satisque sinistrum cum brachio humerum premeret. Pallii quidem duplicis, & duplicati veteres meminerunt, de quo aliàs. Quare melius Festus qui amictum duplicem interpretatus est. Præterea Lænæ usus in conuiuiis apud Romanos, inquis depositas togas quid attinet dicere? Quod vero reliquis vestimentis, etiam togæ Læna superiniiceretur, notum fit ex Martiale in Apophoretis. *Læna.*

Tempore brumali non multum leuia prosunt.
Calfaciunt villi pallia vestra mei.

Quintilianus de habitu Oratoris. *Et cum ad argumenta, ac loca ventum est, reÿcere à sinistro togam, deÿcere etiam si hæreat, conueniet: Lænam faucibus, ac summo pectore abducere licet.* Si Læna toga duplex, tribus togis implicitus, & inuolutus, ac circumclusus orator ille fuisset. Calenus etiam apud Dionem Ciceroni obiectat tenues Lænulas lib. XLVI. τὶς μὲν γὰρ οὐχ' ὁρᾷ σου τὰ λεπτὰ ταῦτα χλανίδια; Atqui tunc Cicero in Senatu, & togatus.

Quare lænam pallium fuisse non est dubitandum apertum, ac breue, vt Græcorum Chlæna, non multum Chlamydi absimile, quo Reges initio vsi sunt, deinde & vulgus, idque villosum, & arcendo frigori adhibitum, togæque superiniectum, in ipsis conuiuijs vsitatum. Et Hero cum quidem Regiumque gestamen ostendimus. Mox vulgo vsurpata Iuuenal.

— *Plurima sunt, quæ*
Non audeant homines pertusa dicere læna.

Ea autem sumpta aduersus frigus, & ideo superiniecta ceteris vestimentis. Pollux Χλαῖνα ἱμάτιον ἐπὶ τῷ χιτῶνι ἐσθ' ὥσπερ μὲν τοι ἐνδύναιον περιβόλαιον. Alias autem Chlænas fuisse ait

ἁπλοῖ-

ἁπλοΐδας alias διπλᾶς quas Attici ἀπληγίδας, διπλησίδας, & διβόλους appellabant. Χλαῖνις δὲ ἱμάτιον λεπτόν: χλανίδιον. Fallitur Bayſius, qui veſtem ait, qua milites vtebantur per æſtatem. Hinc & conuiuijs adhibita, hyeme ſcilicet cum depoſitis togis ſola veſtis cœnatoria non ſufficeret. Perſius.

Hic aliquis cui circum humeros hyacinthina læna eſt.

Niſi eadem cum Syntheſi fuit. Hæc hyemi, vt pinguior; linea æſtui accommodata. Etiam Iuuenalis diuitem a cœna redeuntem, *coccina læna* amictum inducit. Martialis de fure conuiuiorum, *& tectus lænis ſæpè duabus abit*. Ita tamen vt quod de Syntheſi diximus, colore, ac pretio ditiorum, ac pauperum lænæ diſcernerentur. Nam & clientibus cum togulis donatas idem docet, & inter apophoreta numerat.

— *Algentemque togam, breuemque lænam.*

Atque hanc etiam veſtem balnearem credendum eſt de qua Lampridius in Alexandro, *Balneari veſte ad Palatium reuertens*. Niſi eam fuiſſe lacernam ex ſequentibus colligamus. *Hoc ſolum Imperatorium habens, quod lacernam coccineam accipiebat.*

Non enim multum abſimilis Chlamydis, ac lacernæ fuiſſe videtur, cum lacerna etiam reliquis veſtimentis ſuperinijceretur, etiam arcendo frigori. Et ſi aliquod diſcrimen fuit non aliud crediderim, quod læna grauior fuerit, ac villoſa, totumque hominem inuolueret licet aperta, ideſt humeros, & pectus, cum Chlamydes, & lacernæ ferè tantum humeros. Quare non rectè viri docti obſeruant, ideo a Virgilio lænam ex humeris Æneæ demiſſam dici, vt exprimeret morem Romanorum in Chlamyde induenda, quæ ab humeris dependens bonam corporis partem nudam relinqueret, Nam contra non humeros modo, ſed & pectus obuelaſſe docet Quintilianus cum in agendo a faucibus, & ſummo pectore abduci ſolitam tradit. Quia ergo vtrinque hominem tegebat, & niſi quod aperta erat, adinſtar togæ hominem inuoluebat, ideo fortaſſe *toga duplex*, Seruio dicta eſt, & *amictus duplex*, Feſto; Vetus Interp. Iuuenalis ad illud, *quem*

Cocci-

Coccina lana. *Purpura*, inquit (L. *purpurea*) *qua diuites olim vtebantur*. Virgilius.

Varioque ardebat murice lana.

Antiqui Amphimalum lanam appellabant, idest vtrimque villosam. Quod idem atque ἀμφίβαλον, siue ἀμφίβολον docti fecerunt, quòd vtrinque indueret, siue hominem circumuolueret. Quæ sequuntur apud Interpretem corruptissima sunt.

Quod Græci coccum, latini teres Birrum vocarunt. Fortasse. *Quod Græci Coccineum, siue coccum dicunt, Latini veteres Birrum vocarunt*. Vestem enim coccineam, & rubram ab ignis colore πυῤῥὸν dixere Latini Græca voce, mox *Birrhum*. Isidorus lib. XIX. cap. XXIV. *Birrus a Græco vocabulum trahit, illi enim birrum bibrum dicunt*, L. πυῤῥὸν Rufum, rutilum, talis enim fermè lacernarum color, de quibus infra.

Finis libri Secundi.

OCTAVII FERRARII DE RE VESTIARIA LIBER TERTIVS.

QVI EST DE TVNICA.

Tunica. χιτὼν. Dionis Interpres, & Manutius notati. Maldonati sententia reiecta. Cap. I.

QVod initio præfatus ſum, magnam Manutio iniuriam nuperi fecerunt cuius diſſertationem de Tunica tranſcripſerunt eo tamen ne ſemel quidem laudato. Certo non erimus illorum ſimiles, & a nobis ingenium, aut cultum, fidem nunquam deſiderari patiemur.

Tunica, vndecunque dicta ſit, (malumus enim id ignorare, quam cum Grammaticis ineptire) Græcis χιτὼν, dicitur, veſtimentum ſcilicet interius, cui toga, aut pallium, aut alia ſuperior veſtis inijceretur. Idque tam virile, quam, muliebre: quamquàm Heſychius virile tantum faciat. χιτὼν ἐσθὴς, θώραξ, ἱμάτιον ἀνδρικόν. Proprie tamen tunica virorum fuit, ſtola fœminarum, quo fortaſſe reſpexit Heſychius.

Nec alio vnquam ſenſu χιτὼν a Græcis accipitur, quam vt tunicam ſignificet, vt mirum ſit quoſdam togam interpretatos eſſe. Mitto Plutarchi Interpretes, qui illud in Catone Vticenſe ἀνυπόδητος, καὶ ἀχίτων πολλάκις ἐπὶ τὸ βῆμα προσερχόμενος, flagitiosè verterunt *ſæpè nudis pedibus, & ſine toga ad roſtra veniens*, cum tamen initio eiuſdem vitæ eorundem verborum rectum ſenſum aſſecuti eſſent. Miror viros doctiſſimos etiam curis ſecundis verba Dionis de Tigrane ad Pompeium veniente perperam de toga accepiſſe. Quem tradit, quo & reuerentia Pompeii, & miſericordia dignus

videre-

videretur, ita se composuisse, vt inter pristinam dignitatem, & præsentem fortunam statum seruaret; τὸν μὲν γαρ χιτῶνα τὸν μεσόλευκον, καὶ τὸν κάνδυν τὸν ὁλοπόρφυρον ἐξέδυ. *Togam enim* (verterunt) *semi albam & Candim purpureum exuerat.* Quis locus togæ in Tigrane, & quis χιτῶνα togam dixit? Tygranes indutus erat tunica, & chlamyde, siue veste superiore Regia purpurea; Nam fuisse ad instar chlamydis militaris testatur Hesychius licet χιτῶνα generice appellet. Κάνδυς· χιτὼν περσικὸς, ὃν ἐν ἐκπορποῦνται οἱ στρατιῶται. *Candis vestis Persica, quam infibulant milites.* Fuisse autem distinctam a tunica præter Dionem hic testatur Xenophon lib. 1. Cyripæd. Οἱ πορφυροῖ χιτῶνες, καὶ οἱ κάνδυες. Xilander etiam illud Philetæ apud Strabonem lib. III. λευγαλέος δὲ χιτὼν πεπινωμένος togam sordibus squalidam interpretatur, cum de tunica intelligendum sit.

Sed vt ad Romanos veniamus, antiquissimi vt supra tetigimus ex Gellio, sine tunica toga sola amicti fuerunt, postea substrictas & breues tunicas citra humerum desinentes habuerunt, tales Romuli ætatis statuas in Capitolio, & in Rostris Camilli togatas siue tunicis fuisse tradit Pædianus supra memoratus. Rem auget Manutius, quod Ennius apud Gellium *tunicatam* non sine probro iuuentutem Carthaginensium vocat, inusitatas fuisse tunicas Ennij ætate credit, idest inter secundum & tertium Punicum bellum. Adijcit, Cincinnatum cum ei Senatus aranti, aut fodienti Dictaturam detulisset, togam e tugurio, ne nudus, & respersus puluere mandata senatus audiret, proferri iussisse eaque simul absterso puluere, ac sudore velatum processisse; Nulla tunicæ mentione apud Liuium qui rem narrat, qua puluerem, & sudorem abstergi potius decebat, quam toga. Quare mirari se ait, cur scripserit Plutarchus in Coriolano, eos qui magistratum petebant descendere solitos in forum togatos sine tunica, vel vt supplicarent humilius, vel vt vulnera aduerso pectore excepta ostenderent, cum multis post Coriolanum annis ignota fuerit tunica. Sed nullo modo audiendus est vir doctissimus quem ratio hic longe

fugit. Credimus quidem Pædiano, immo & Plinio, toga-tas Romuli ætate statuas in Capitolio sine tunicis fuisse, & Camilli in Rostris: sed vsque ad Ennii ætatem, vel ultra igno-tum tunicarum vsum, nullus nobis persuadebit. Quî enim poterit? Nam vt bello Punico secundo crebram tunicarum mentionem missam faciam apud Liuium, cuius loca non bene memor attulit Manut. in extrema disputatione de toga, vbi tunicæ non semel ad exercitum missæ dicuntur. Numa apud Liu. lib. I. ab vrbe *Saliys tunicæ pictæ insigne dat, & super tuni-cam aneum pectori tegumen.* Plinius lib. IX. c. XXXIX. *Lato cla-uo primum Romæ vsum Tullum Regem scribit deuictis Etruscis.* Atqui latum clauum fuisse tunicam fatetur Manutius, & ea re-liquos Reges deinceps vsos non ita inficias. Ita *latos clauos audita Caudina pace depositos*, auctor Liuius est lib. IX.

Immo non vltra Romuli ætatem ignotus tunicarum vsus videtur. Nam Plinius lib. XXXIV. cum de statuis loquitur. *Primas*, inquit, *putarem has, & Attij Nauij positas ætate Tar-quinij Prisci, nisi Regum antecedentium essent in Capitolio ex his Romuli est sine tunica, sicut Camilli in Rostris.* Vnius ergo Romuli statua sine tunica, nec attinuisset rem singularem no-tare, si reliquorum Regum tales fuissent. In Camillo de-buit esse aliquid peculiare. Siue ipse solus ætate sua antiqui cultus imitator sine tunica incessit, quemadmodum post Ca-to fecit: siue eodem habitu statuam illi Quirites posuerunt, quo Romulo locauerant, tamquam alteri Vrbis parenti, ac conditori.

Ennius apud Gellium non ideo tunicatam iuuentutem Carthaginensium probri causa dixit, quod tunc inusitatæ Romanis tunicæ: sed vt aliis obseruatum, quod solis tuni-cis induti incederent Pæni nullo pallio, aut alia exteriori ve-ste. Nam quod de Cincinnato Manutius addit, nullius mo-menti est. Tunicatum enim fuisse credibile est in opere ru-stico, nec diuersum tradit Liuius, faciliusque illi fuit toga la-xo & fluido vestimento sudorem ac puluerem abstergere, quam tunica pressa, corporique adstricta. Et vt nudus fue-rit in agro colendo, non tamen inde colligas, reliquos

etiam

etiam Vrbanos ſine tunica egiſſe.

Videntur igitur tunicæ antiquis Reip. temporibus in vſu fuiſſe, ſaltem poſt Romuli ætatem. Ita quidem, vt una tantum tunica ſub toga indueretur, poſt, vt notat Manutius, quæ pluresue in vſu venerunt. Varro apud Nonium, *Poſtquam duas tunicas habere cæperunt, inſtituerunt vocare ſubuculam, & induſium*; Quorum verborum ſenſum eſſe aſſentimur Manutio, cum binas tunicas Romę geſtare cæperunt. Subuculæ, & Induſij orta eſſe nomina, vt ab inferiore ſuperior tunica diſtingueretur, & ſubucula eſſet interior viri tunica, induſium interior tunica mulieris, ſuperior vero in viris tunica diceretur, fœminarum ſtola. De ſubucula Horatius.

— Si forte ſubucula pexæ
Trita ſubeſt tunicæ.

Et Suet. de Auguſto. *Hieme quaternis cum pingui toga tunicis, & ſubucula thorace laneo muniebatur*. De Induſio Nonius. *Induſium eſt veſtimentum, quod corpori intra plurimas veſtes adhæret, quaſi intuſium*. Fuiſſe autem fœminarum interiorem tunicam ex eo colligit Manutius, quod Varro cum palla muliebri veſtimento coniungit. Fruſtra igitur Lambinus ad illud Plauti in Aulularia *Ne inter tunicas habeas*, quærit cur inter tunicas dixerit, & non inter tunicam, vnam enim tunicam inquit gerebant non duas: deinde ſatis friuolas rationes affert: ſiue numerum multitudinis pro ſingulari vſurpauerit, ſiue auarus ille ſenex putaret ſervum plures tunicas geſtare, vt ſupra non duas manus tantum, ſed plures in eo quærebat. Atqui ſervus alter *Amphitruone* ait. *Immò equidem tunicis conſutis huc advenio, non dolis*. Duas igitur & plures tunicas gerebant, præcipue ditiores. Cynicus apud Lucianum diuitum ornatum cynædorum ſimilem ait, nec diſcerni poſſe, aut colore veſtium, aut mollitie, aut τῷ πλήθει τῶν χιτωνίσκων, aut multitudine tunicularum.

Quoniam autem idem mos apud Iudæos vigebat, Chriſtus Dominus ſeuerius vitæ inſtitutum formans vetuit diſcipulos duas geſtare tunicas. Matth. cap. x. *Nolite poſſidere aurum neque argentum, neque pecuniam in Zonis veſtris, non*

peram

peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta. Vt nunquam satis mirari potuerim doctissimum Maldonatum ita hæc interpretatum esse. Non quidem prohiberi duabus simul si necessitas, & frigus postulet tunicis indui, sed plures habere tunicas, quam in præsentem necessitatem requirerentur, vt solent diuites, & harum rerum solliciti habere vnam in præsentem vsum, alteram in futurum. Hæc vix digna sunt quæ refutentur. Nam si cogente frigore permisit Christus D. vt duas tunicas induerent: æstate vnica contenti fuerint; quid altera factum est? habere eam in futurum vetabantur, eam igitur vendere, aut donare cogebantur (Luc. III. *qui habet duas tunica det non habenti*) quam rursus instante bruma compararent. Sed fortasse durum videbatur illi qui Christi socius esset ita ab antiqua disciplina deflectere vt plures tunicas & cum subucula thoracem gossipio fartum, interdum pellibus suffultum gestaret.

At ratio quam affert magis mira est. *Nam & Christum* inquit, *duabus simul tunicis indutum fuisse ex Ioannis* XIX. *manifestum est*. Haud vidi magis. *Milites ergo cum crucifixissent eum acceperunt vestimenta eius (& fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem) & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. Dixerunt ergo non scindamus eam sed sortiamur de ea.* Vbi hic duæ tunicę? Quid plura? totum hoc commentum reuincit Marcus cap. VI. *Ne induerentur duabus tunicis*. Quod ita idem interpretatur idest ne duas tunicas haberent, quæ diuersis temporibus induerentur. Sed piget his diutius immorari.

Cum igitur duæ minimum tunicæ essent altera interior altera exterior dicebatur. Prioris meminit Val. Maximus lib. VII. c. IV. *Interrogatus quoque a quodã amicissimo sibi quid ita sparsum & incertum militiæ genus sequeretur: absiste inquit istud quærere: nam si huius consilij mei interiorem tunicam consciam esse sensero continuo eam cremari iubebo.* Plutarchus rem eandem narrans χιτωνίσκον appellat vt reliqui Græci scriptores. Appianus lib. I. ciuil. de Sylla qui in concione Lucre-

tium

rium Ofellum suo iussu necatum professus adiecit fabulam. *Rusticus cum inter arandum moleste ferret infestantes se pediculos semel atque iterū aratione intermissa τὸν χιτωνίσκον ἐκάθηρεν tuniculam siue interulam purgauit.* Aelian. lib. XIII. c. XXXVII. Gelon cum sibi parari insidias intellexisset sumptis armis in concionem processit, suisque meritis commemoratis arma exuit, & inquit ἐν χιτωνίσκῳ adsum. Quamquam & pro tunica illud intelligi possit, subijcit enim à Syracusijs ipsi positam statuam ἐν αζώςῳ χιτῶνι, in discincta tunica in memoriam scilicet eius facti quo inermis, & discinctus in concionem processerat. Dio lib. LXXVII. de militibus Cilonem e balneo ad necem ducentibus: illum cum soleis nam captus erat in balneis καὶ χιτωνίσκον ἐνδεδυμένον interula amictum. Breues autem illas & substrictas tuniculas citra humerum desinentes quas antiquissimis Romanorum gestatas tradit Gellius, Græce ἐξωμίδας dictas idem notat, quòd nempe humeros minimè velarent. Festus *Exomides vestitum Comicum exertis humeris interpretatur*. Alij etiam de Cynico pallio acceperunt, quòd nempe dextrum humerum excluderet.

Tunicas in petitione honorum depositas. An Cynici tunicas gestarint. ὀθόνη. ῥάκος. *Cap. II.*

CAndidatos cum prensarent sine tunicis sola toga amictos fuisse, tradit Plutarchus in Coriolano. *Mos*, inquit, *erat petentibus Consulatum, vt rogarent, & prensarent ciues togis amictis in Comitijs sine tunica.* ἐν ἱματίῳ. Vbi non recte Interpres, *In veste*. Nam & tunica vestis erat. Et Plutarchus & Græci omnes frequenter togam ἱμάτιον appellant. Idem in Camillo tradit, Faliscos obsessos à Camillo adeo obsidionem contempsisse vt præter stationes in muris dispositas togati per vrbem reliqui obuersarentur ἐν ἱματίοις, *in togis*. Ibi etiam Interpres *in vestibus*. Voluerunt enim habitu pacis denotare, se belli minas insuper habere. Cur autem tunicæ a candidatis deponerentur, cau-

ſas aſſert Plut. ibi. Siue quo magis ea ſpecie humiliores eſſent ad ſupplicandum; ſiue, vt qui cicatrices haberent ſubiicerent oculis ſigna fortitudinis. Deinde refellit eorum opinionem qui id actum crediderunt ne pecunia tunicis occultaretur ad emenda ſuffragia. *Non enim* inquit *ſuſpicione largitionis, & ambitus* ἄζωστον ἐβούλοντο προϊέναι, καὶ ἀχίτωνα. Interpres. *Nec vero ob plebis ſuſpicionem ita recinctos, & abſque intima tunica ſupplices ire cogebantur*. Mira Latinarum & Græcarum litterarum peritia. ἄζωστον, diſcinctum, ſine Zona. Nec ſolum ſine intima tunica, ſed omnino ſine tunicis; Zonam autem cum tunica iungit, quod illa ſola cingeretur, non toga, vt diximus.

Duæ igitur ſaltem tunicæ in vſu fuere: exterior, quæ ſimpliciter *tunica*: & interula, ſiue ſubucula. Quamquam quoſdam vnica tunica contentos, præcipuè qui ſeuerius educabantur, docet Varro apud Nonium. *Mihi puero modica vnica fuit tunica, & toga, ſine faſcijs calceamenta*. Hinc Cynici, qui in cultu aſperitatem affectabant, etiam ſine tunica inceſſere, vt docti pridem ad Tertulliani pallium monuerunt, inde illud Satyrici explicantes.

—— & Stoica dogmata tantum
A Cynicis tunica diſtantia.

Quòd nempe Stoici more ceterorum geſtarent cum pallio tunicas, quibus Cynici carebant. Et ſi autem ἀχίτωνες Cynici fuerint, interulam tamen geſtaſſe ijdem viri doctiſſimi credi volunt, eamque interulam, ſiue ſubuculam lineam fuiſſe, quæ Græcis ὀθόνη, & ſindon dicatur; Quod nempe Crates a Laertio inducatur amictus ſindone, & a Luciano Protheus cum pallio, & interula. Sed hoc fortaſſe in illis peculiare fuit; in Protheo quidem, qui conſcenſurus pyram othonion induit, ne depoſito pallio nudus conſpiceretur; At Crates ob id ab Athenienſibus reprehenſus eſt, quod in ſindone præter morem incederet. Vtut ſit, interulam ab Cynicis non eſſe geſtatam, duo ſunt quæ mihi perſuadent. Alterum quod cauſa duplicandi pallii Cynicis, ſiue aliter geſtandi, quam mos communis eſſet, non alia fuit, quam

quam vt esset loco tunicæ, eaque tamquam superuacua deponeretur, quare se totos pallio inuoluebant, ne nudi conspicerentur, vtque alienis oculis parcerent, qui pudori suo minimè parcebant: quo non opus fuisset, si in locum tunicæ venisset interula strictior quidem & breuior, sed quæ saltem verecundiæ consuleret. Cum igitur sibi ita pallium inijcerent, vt solum brachium dextrum cum bona humeri parte exererent (quare illis fauisse dicitur Cato a Tertulliano, cum sine tunica in forum processit) ideo exerto, ac seminudo pectore Cynici à Cypriano inducuntur, quod non fuisset si illud sindone obuelassent. Lucianus de Cynico. *Quid tu tandem barbam quidem habes, & comam, tunicam non habes, καὶ γυμνοδερκῆ, & nudus conspiceris?*

Ac ne quis dicat, pallium duplicatum a Cynicis & corpori circumiectum non ad velamen, sed arcendo frigori, hoc ab eorum hominum tolerantia alienum est, qui ad maiorem patientiam ostentandam graue pallium æstate, hyeme leue gestabant. Sic Crates à Philemone Comico apud Laertium inducitur æstate crasso pallio indutus, hyeme detrito, & leui.

Καὶ τοῦ θέρους μὲν εἶχεν ἱμάτιον δασὺ
Ἵν' ἐγκρατὴς ᾖ, τοῦ δὲ χειμῶνος ῥάκος.

Vbi ῥάκος non pannum, sed detritum pallium vertendum erat. Hesychius Ῥάκος διεῤῥωγὸς ἱμάτιον. Ῥάκη ἀποσκορακίσματα, καὶ ἀποσπάσματα ἱμάτια. Ῥακκάζει, ἱμάτια ξυραίνει.

Alterum quod vetat credere fuisse a Cynicis gestatas interulas, ac sindones est, quòd hæ lineæ erant, ac molles, tenuesque, & ab Homero solis mulieribus attributæ, nimiæ profectò in Cynicis delitiæ, cultus asperitate in ostentationem gaudentibus. Tales autem fuisse ὀθόνας, & ὀθόνια declarant veteres Grammatici. Ὀθόνη σινδών, ζώνη, τελαμών: γυναικεῖον ὀθόνιον λεπτὸν, καὶ πᾶν τὸ ἰσχνὸν μὴ λινοῦν ᾖ. Ὀθόνια λινᾶ ἱμάτια. Quæ omnia indicant & vestes tenues fuisse, & lineas, & mulierum proprias.

Quare præter pallium nudos incessisse Cynicos, eamque nuditatem pallij inuolucro texisse vero similius est, quam

leuibus, ac tenuibus tuniculis, qui nihil magis in vestitu quam mollitiem aspernabantur. Lucianus. *In arido praeterea solo cubans* ὡς ἄσην πάμπολλον τοτὶ τὸ τριβώνιον φέρειν: οὐ μέν τοι, καὶ τοῦτο λεπτὸν, οὐδὲ μαλακὸν, οὐδὲ ἀνθηρόν. *Adeo vt plurimum etiam sordium tritum istud pallium referat, alioqui nec ipsum vel tenui filo, vel molle, vel floridum.* Si quis tamen ὀθόνια cum Hesychio Zonas, & fascias interpretetur, eas Cynicis tribuat per me licebit, dummodo non subuculas, aut interulas.

Tunica Linea. Paragaudes. Cap. III.

QVando primum apud veteres tunicæ lineæ interiores in vsu esse cæperint, haud facile dixerim; Nam apud Romanos non nisi sero id factum inde colligas, quod nulla ferè mentio linearum apud antiquissimos; quique interulam, & tunicam distinxere, hoc solum discrimen posuerunt, quod altera interior indueretur, altera superaria esset, additúri vtique alteram lineam, laneam fuisse alteram. Deinde quia balnearum vsum præcipuum fuisse scriptores tradiderunt, quod cum laneis vestibus etiam interioribus vterentur facile erat sordes contrahere, quæ balneis frequentibus depellendæ. Præterea Plinius cum vestium mentionem faceret, eas cum de lanis ageret, executus est, corporumque tutelam pecori adscribit, & cum de lino agit, nullum lineæ vestis vsum agnouisse videtur, pręcipuè in viris, nam ex Varrone scribit in Serranorum familia gentilium fuisse fœminas linea veste non vti. Plautus etiam non semel mulieribus linea vestimenta adscribit, viris numquam. Nonius. *Tunicare pro vestire.* Varro λογομαχία. *Hæc lanigeras detonderi docuit, tunicareque homulum.* Martialis qui omne vestimentorum genus tetigit, nihil de linteis. Horatius subuculam tritam tunicæ pexæ opponit, quod in linea veste esset non potest. Ouidius de vestis muliebris coloribus in III. de arte.

Quot noua terra parit flores cum vere tepenti

Vitis agit gemmas pigraque fugit hiems
Lana tot aut plures succos bibit, elige certos
Nam non conueniens omnibus vnus erit.

Et de medicamine faciei

Vellera sæpe eadem Tyrio medicantur aheno.

Quare non ita valido argumento Casaubonus Exer. XVI. Euthymij opinionem refutat, qui tradit Christum Dominum gestasse pallium, tunicam, & tunicam inconsutilem, ex eo quòd qui duas tunicas gestabant, interiorem lineam, habebant, exteriorem laneam, & tamen inconsutilis lanea erat. Nam quidquid sit de duabus tunicis, de quibus non est hic locus. Nullus aut rarus linearum vsus apud Hebræos, quemadmodum apud Romanos, præcipuè in Christo Domino, & Apostolis, qui nullam huiusmodi in cultu mollitiem agnouerunt.

Ex Suetonio tamen colligi videtur, subuculas fuisse lineas qui scribit Augustum hyeme, *quaternis cum pingui toga tunicis, ac subuculæ thorace laneo muniri solitum*. Nam si laneæ tunicæ fuerunt, quid opus erat subuculæ thoracem laneum dicere? Sed male veterem lectionem, quam Beroaldus agnoscit, nuperi sollicitarunt, in qua scriptum, & *subucula, & thorace laneo*. Thorax tunc nonnisi inter munimenta pectoris ad ictus repellendos, & ex ære, ferro, & corio, vt lorica; Hoc ergo peculiare in Augusto notauit Tranquillus, quod thorace laneo vteretur præter subuculam, & tunicas. Frustra Torrentius subuculæ thoracem explicat, quia subucula pectus tegebat, quod vt verum sit, tamen a thorace distincta.

Nonnisi serò igitur lini vsus in tunica interiore, quo tempore lineæ tunicæ promiscuè vsurpatæ, nec minima pars luxus addita iis purpura, atque auro. Lampridius in Alexandro. *Boni linteaminis appetitor fuit, & quidem puri*, (id est sine auro ac purpura) *dicens, si lintei idcirco sunt, vt nihil asperum habebant, quid opus est purpura? in linteam autem aurum mitti etiam dementiam iudicabat, cum asperitati adderetur rigor*. Nolebat Alexander lineis purpuram, vel aurum ad-

di, quod tunc solemne erat; Nam vt tunicis laneis, & subsericis, ita proprie lineis interulis aureæ fasciæ limbique ac segmenta addebantur, quas *paragaudas* dixere, vt nos magnus Casaubonus docuit, siue ea vox Parthorum, siue Syrorum fuit. Vopiscus in Aureliano. *Cum darentur tunicæ subsericæ lineæ paragaudiæ*; Vbi paragaudas a vestibus, quibus adsuebantur, separari potuisse idem obseruat, & modo singulas, modo binas, ternas, ac quaternas, ac quinas adsutas, sicque monolores, dilores, ac pentelores dictas quod lorum fasciam, ac segmentum auratum significet. Plura etiam de Paragaudis adiecit doctissimus Salmasius ad Historiæ Augustæ scriptores, quæ operæ sit legisse.

Ministros conuiuiorum in tunica & ferme linea solitos ministrare. Cap. IV.

TRadit Lampridius, Constantium adeò in nullo pretio Eunuchos habuisse, vt & chlamyde vti vetuerit. Quo loco militia submotos Eunuchos censuit Casaubonus. Hæc opinio displicuit viro doctissimo qui Casauboni vestigia legit. Ipse existimat, Eunuchos postquam domesticarum necessitatum ministerio deputati à Constantino fuerunt, chlamyde vti vetitos, quod regij ministri sola tunica vterentur. Id de omnibus seruis ac ministris Regijs intelligendum, adduci non possum vt credam: sed de ijs tantum, qui mensæ inseruirent, ministrarentque & solius conuiuij tempore. Nam si etiam seruis priuatis ius chlamydum fuit, earum vsum regiis ademptum quis credat? Clamyde autem seruos vsos declarant verba lib. 1. cod. Theod. de habitu quo vti oportet intra Vrbem. *Seruos sane omnium, quorum tamen dominos sollicitudine militiæ constat non teneri, aut birris, aut cucullis vti permittimus*. Birros autem, lacernas & chlamydes idem fere vestimentum fuisse, iidem viri doctissimi satis ostenderunt.

Soli ergo mensæ inseruientes, vereque ministri in sola tunica fuere, vt expeditiores essent, Quo spectant Am-

miani verba ab iisdem adducta. *Stetit itaque subtabidus nusquam reperto paludamento tunica auro distincta, vt Regius minister indutus a calce in pubem in pædagogiani pueri speciem.* Vox enim minister rem totam declarat, quod in conuiuio aurata tunica ministrarent. Lampridius in Alexandro. *Auratam vestem ministrorum nullus vel in publico conuiuio habuit*, in quo locus auratæ tunicæ. Ita & cum Imperatores auratas paragaudas priuatis interdixere, ministrisque permiserunt, de conuiuiorum ministris intelligendum est. Cod. de vest. holou. leg. II. *Nemo vir auratas intunicis aut lineis habeat paragaudas: nisi hi tantummodo quibus hoc propter imperiale ministerium concessum est.*

Nam & in conuiuiis priuatis ministri tantum tunicati. Apuleius lib. II. de conuiuio Byrrhenæ. *Puellæ scitulæ ministrantes, pueri calamistrati pulchrè indusiati gemmas formatas in pocula vini vetusti frequenter offerentes.* Seneca de breuitate vitæ cap. XII. *Cum videam quam diligenter exoletorum suorum tunicas succingant.* Horatius. *Præcincti vt rectè pueri comptique ministrent.* Constantinus igitur cum chlamydes eunuchis ademit, quorum immensa, & absurda potestas sub aliis Imperatoribus fuerat, omni iure mulctauit, & infra seruorum conditionem deiectos soli conuiuiorum ministerio addixit. Hinc etiam Christus Dominus pedes Apostolorum ante conuiuium loturus posuit pallium, quia vt Nonnus interpretatur seruile opus facturus erat. Seruorum enim erat sine pallio, aut alia veste exteriori, tunicatos, & cinctos, vel etiam linteo succinctos ministrare. Suet. de Caligula. *Senatores summis honoribus functos cœnanti sibi modo ad pluteum, modo ad pedes stare succinctos linteo passus est.* Casaubonus in exercitationibus attulit etiam locum Philonis in hanc rem, qui Essenorum conuiuia describens obseruat mancipiorum vsum ab ipsis repudiatum, nam liberorum opera vtentes cauisse ne ullam habitus seruilis speciem inter ministrandum præberent & propterea discinctos, ac demissis tunicis in cœnationem solitos ingredi. Positum autem à Christo pallium vestem exteriorem idem obseruat, quod

bia-

brachia includeret, & ideo inepta ad ministeria quæ liberum brachiorum motum requirunt.

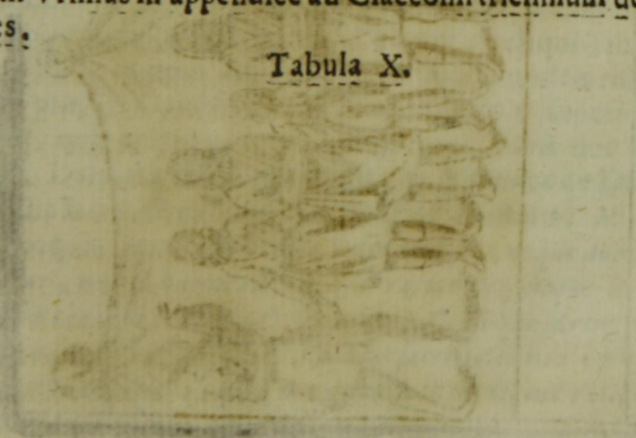
Etiam sub Flauiorum Imperio ministri Regii aliquid peculiare in cultu habuerunt. Suetonius in Domitiano. *Generum fratris indigne ferens & ipsum albatos ministros habere proclamauit οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη.* Quo loco Torrentius, vt sæpè solet, nihil præter ea, quæ notauerat Beroaldus affert. *Album colorem in lætitia vsurpatum, in sacrificijs, conuiuijs, & spectaculis*, quod si verum est, vt non negamus, quid peculiare habuerunt Regii serui albati, si plerique omnes in conuiuiis, & sacrificiis pariter albati? Id tamen solis Imperatoris ministris concessum, Domitiani querela indicat, qui apud Sabinum ministros albatos viderat. Manutius de togis intelligit: Sed nullus togarum vsus in conuiuio & si fuisset, reliquorum etiam togæ albæ. Lipsius ait de tunicis, vel pœnulis intelligendum, sed caue de pœnulis capias, quæ conuiuijs, ac ministerio impropriæ: multo minus eum colorem fuisse libertatis, nam cui bono in seruis, cumque tota libertas interierat?

Vel ergo priuatorum serui in tunicis pullis ministrarunt, quem vestis seruilis colorem Plautus, & Artemidorus indicare videntur, Regii albati; Vel si etiam reliquorum seruorum albæ tunicæ quod conuiuiorum lætitia verisimilius facit, præcipuè si in linea interula, fortasse regiorum ministrorum tunicæ albatæ idest candidatæ, quales petitorum togæ, & creta candefactæ: cuius tamen moris non aliud vestigium extat. Vel quod quibusdam visum est, non tantum albæ erant illæ tunicæ, sed auro distinctæ, vt paulo ante diximus. Sed si omnium ministrorum tunicæ albæ erant cur istæ non potius auratæ appellatæ sunt, quam albatæ? Nondum enim tunicis ministrantium additum aurum existimo, sed longo post tempore, cum scilicet paragaudes institutæ. Nisi quis Senecæ etiam ætate tunicas auratas fuisse arguat ex eius verbis de Tranquillit. cap. 1. *Præstringit animum apparatus alicuius pædagogij, diligentius quam intra priuatum datum vestita, & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium.*

tiam. Si tamen aurum illud tunicis intextum, & non per armillas, annullos, & alia ornamenta pædagogijs datum. Plinius de auro. *Honestius viri pædagogijs id damus.* Videant docti. Ceterum Seneca eodem lib. de breuitate vitę cap. XII. etiam alios colores in ministris conuiuiorum agnoscit. *Qui vinctorum suorum greges in ætatum, & colorum paria diducit.* Vbi vinctorum greges non sunt serui in ergastulis, nullus enim ibi locus colorum aut ætatis, vbi nequam mancipia supliciis & squalore obsita; Nec quod voluit Lipsius secreti illi per nationes, & colores, vt orientalis & fusci in tali villa, & agro: qui frigidiore cœlo editi, & ideo albi in alio loco, atque agro haberentur, quæ sunt somnia vigilantium. Sed vincti simpliciter *serui* in ætates, & colores distincti. Idem Seneca ep. XCV. *Agmina exoletorum per colores nationesque distincta*. Vt non displiceat eiusdem Lipsii coniectura legentis *victorum* idest exoletorum. Etiam apud Petronium. *In aditu ipso stabat ostiarius prasinatus cerasino succinctus cingulo.* Lecticarios etiam, cursores, & id genus homines peculiari pænularum colore distinctos infra dicemus. Morem autem per varios colores excolendi seruitia, quas Liureas appellant à Circi factionibus & coloribus profluxisse credimus.

Ministrantium ornatum, cultumque ex antiqua tabula, quam Vrsinus in appendice ad Ciacconii triclinium dedit, hic habes.

Tabula X.

Linea

Linea Vestis sacrificantium. Camisia. Camisium. Cotta. Cap. V.

IN sacris olim Ægyptiis præcipuus lineæ vestis usus. Hinc *linigera turba*, & *liniger grex* apud Poetas, & *lineus amictus Isiacorum* apud Suetonium. In nostris quoque sacris suus lineæ vesti honos. Nam præter amictum lineum superiorem, quo in sacra Psalmodia sacerdotes, atque ipsis sacris ministri utuntur, prima vestium sacrificalium linea tunica talaris induitur, quam vulgo *Camisiam*, siue *Camisium* appellat.

Ex quo etiam, quod supra notauimus, comprobatur, sacerdotes olim in sacris communi, & promiscuo habitu usos. Communis enim vestitus antiquorum tunica linea interior, altera superior lanea, interdum serica, tum toga vel in eius locum birrhus, siue lacerna. De toga opinionem nostram attulimus; Restat ut de tunicis videamus. Et licet illud discrimen esse videatur, quòd olim saltem duabus tunicis communiter utebantur, nostri autem sacerdotes in una tantum linea faciunt; Id tamen inde ortum, quod honori Episcoporum datum est, ut soli duas tunicas in sacris gestent, quemadmodum in veteri instrumento Pontifex præter tunicam lineam, etiam hyacinthina induebatur, reliqui sacrifici minores linea tantum amiciebantur. Sic & nostris ritibus Episcopi præter Camisiam talarem, tunicam superiorem induunt, quæ primò de more κολοβὸς erat, idest sine manicis, mox in Dalmaticam conuersa est, ut Alcuinus de Diuin. Officiis. Et Iuo Carnotensis de rebus Ecclesiasticis. *Notandum vero*, inquit, *quod minoribus Sacerdotibus, neque duplex tunica datur, neque humerale, neque rationale, neque lamina aurea, sed tantum poderis, & mitra, & Zona qua stringatur tunica byssina. Noui quoque testamenti sacerdotes non omnibus illis utuntur indumentis, quia nec duabus tunicis, nec rationali præter solos Pontifices.*

Hæc tunica linea ποδήρις *Poderis* quòd talaris esset dice-

batur, & *Alba* à colore. *Fuisse autem strictam, & corpori adhærentem* tradit D. Hieronymus ad Fabiolam, *eamque similem militum Camisijs, quæ sic aptæ membris, & adstrictæ corpori, vt nihil militares exercitationes impedirent.* Rabanus Maurus. *Secundum indumentum est linea tunica, quæ Græcè dicitur Poderis.* Hesychius. Ποδήρης τὸ μέχρι τῶν ποδῶν ἱμάτιον. Hanc Isidorus *Camisiam vulgo dici*, ait quod nempe similis, vel eadem olim omnino fuit cum tunicis lineis interioribus quas Camixias appellamus. *Camisiam autem* idem Isidorus inde dictas tradit *quòd in his dormimus in Camis, idest in stratis nostris.* Quid autem essent Camæ alibi explicat loco corrupto. *Cama est brenis, & circa terram Græcè enim Cami breue dicunt.* Lege. *Cama est breuis lectus & circa terram, Græcè enim* χαμαὶ *humi dicunt.* Græci enim Camas, siue potius Cameunas dixerunt strata humilia, & lectulos humi propiores, quòd homines veluti χαμαὶ iacerent. Hesychius. χαμεύνη σιβὰς, καὶ ἡ ταπεινὴ κλινίς: καὶ χαμεύνης ὁ χαμαὶ κοιμώμενος. *Thorus, & humilis lectus, & Chameunes, qui humi iacet.* Propriè autem Hesychio dicitur σιβὰς nam eodem interprete σιβὰς ἀπὸ ῥάβδων καὶ χλωρῶν χόρτων στρῶσις, καὶ φύλλων, ἢ χαμαικοίτη. *Stratum e frondibus, viridique gramine, ac folijs constructum, & lectus humi positus.* Inde stibadium tricliniare, de quo alijs dictum. Quia autem id stratum pauperum erat, idem Hesychius χαμεύνιον κλινίδιον πένιχρον interpretatur *lectulum paupertinum.*

A Camis igitur Camisias dictas vult Isidorus. Earum mentio apud Anastasium in vita Benedicti. III. *Camisias albas sigillatas holosericas cum chrysoclauo.* Casaubonus ad illud Lampridij in Alexandro. *In linea autem aurum mitti etiam dementiam iudicabat, cum asperitati adderetur rigor,* iure, inquit, damnatas ab Alexandro lineas auro clauatas, propter asperitatem & rigorem: & propterea se valde mirari, cur apud Anastasium legantur Camisiæ auro clauatæ, has autem non ad vsum comparatas, sed ad ornatum ædium sacrarum. Verum nihil aliud illæ Camisiæ fuerunt quam lineæ tunicæ sacrificantium, & ad vsum sacrorum, non ad or-

natum templorum. In quibus auri rigor, & asperitas non erat gestantibus incommoda, cum super alias vestes nempe communes iniicerentur, secus tempore Alexandri, cum lineæ nudis carnibus admouerentur, quas auri rigor, & asperitas lædebat. Et quemadmodum olim, vt diximus, epularum ministri in tunicis tantum, & ferme lineis, sic etiam in sacro conuiuio, Altaris ministri, siue Diaconi in tunicis, quas & nunc *tuniculas* appellant, inseruiunt, turba minor sacricolarum in tunica linea. Et olim quidem talaris erat & manuleata, vt & sacerdotum quales in antiquis picturis cernuntur, post breuior in vsu esse cepit, nec tamen eadem forma vbique. Plerumque manicata est, scissis tamen & laxe fluentibus manicis, alibi stricta corpori, & brachiis pressa, quales Cardinalium, & Clericorum Augustinianorum, alibi etiam ad instar inuolucris tonsorum, quæ totum corpus inuoluit, & hinc inde brachiis in humeros reiicitur, vt veteres casulæ, siue Planetæ, quæ forma Patauii visitur. Hanc Itali *Cottam* appellant corrupta voce, vt ego existimo a *Crocota*, quæ veteribus vestis fuit mollis, ac tenuis, siue vt Græci putant a croci colore, quod comprobare Plautus videtur, qui *infectores crocotularios* memorat: siue vt aliis visum, quod plus subteminis, siue tramæ (Græcis κρόκη dicitur) ea vestis quàm staminis haberet, & ideo mollior, ac tenuior: siue vtrumque, quod fermè hæ vestes molliorum croco inficerentur. Vndecunque dicta fuerit Crocota, ea propria olim mulierum fuit, vt notum est, Plautus inter luxum sequioris sexus recenset. Cicero de Arusp. responsis. *Clodius a crocota, a mitra, a muliebribus soleis purpureisque fasciolis factus est repente popularis*. Quare & Gallis matris Deum effœminatissimis crocotulas tribuit Apuleius *Variys coloribus indusiati, & deformiter quisque formati, facie cœnoso pigmento delita, & oculis obunctis graphice prodeunt, mitellis, & crocotis & carbasinis, & bombycinis iniecti*. MS. codex, *iniecti*.

Lineum ergo amictum sacris operantium quod tenuis esset, ac mollis ad instar crocotarum, crocotam vocarunt,

& contracta voce *cottam*; Quæ tamen vox non ita antiqua videtur vt pro veste sacrorum ministrorum accipiatur; Nam scriptores Etrusci Cottam pro muliebri ferme veste, interdum pro virili vsurpant, non numquam pro veste quæ armis iniicitur. Sane Venetijs adhuc in vsu est, nam muliebres tunicas *cottulas* appellant. Sed de his alibi accuratiùs.

Tunica superior. Eius mensura. Talaris probrosa. Propertius, Iuuenalis, Cicero explicati.

Cap. VI.

INterulæ, siue subuculæ superior tunica imponebatur, quæ & *superaria* inde dicta. Eius mensura vulgo erat, vt paulo infra genua caderet, vt docet Quintil. lib. XI. *Cui lati claui ius non erit, ita cingatur, vt tunicæ prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites vsque perueniant, nam infra mulierum est, supra Centurionum.* Qui ergo in longis, ac demissis tunicis solebant quòd id fœminarum proprium esset, ii tamquam molles malè audiebant. Horatius,

Malthinus tunicis demissis ambulat: est qui
Inguen ad obscænum subductis vsque facetus.

Et Propertius lib. IV. eleg. II.

Suppetat, hoc pisces calamo prædabor: & ibo
Mundus demissis institor in tunicis.

Ex quo colligit Turnebus lib. XI. cap. XXIII. elegantiæ, cultusque studiosos, demissas, longasque tunicas gestasse. Quod si verum esset, non eas Horatius, non reliqui scriptores tantopere damnassent, tanquam parum virorum proprias. Non ea est Propertij mens. Vertumnus Deus narrat ibi suam naturam cunctis figuris opportunam, seque in quam libuisset verti. Sic fœminam, virum, messorem, & militem fieri, venatorem, aurigam, desultorem, posse etiam piscatorem esse, mox & institorem. *Suppetat, hoc pisces calamo prædabor*: Post autem fiam institor. *Et ibo mundus demissis institor in tunicis.* Sensus est si velim ex piscatore fieri institor, mutandum mihi schema, & altius subductæ, sordentesque

teique

tesque tunicæ quales sunt piscatorum, more reliquorum demittendæ, & quidem mundæ. Piscatoribus enim qui sæpè se in aquam demittebant, succinctæ altius, & ad inguen subductæ tunicæ, ne fluxibus madescerent; Quare Vertumnus ait si ex piscatore institor fieri velim, patiar tunicas more aliorum cadere dempto squalore; Nec demissæ hic valet talares, vt apud Horatium, sed longiores, quàm vt a piscatoribus ferrentur.

Iuuenalis etiam tunicas medio crure tenus demittere tantum virorum docet fuisse, cuius verba afferemus, quia Interpretes non ceperunt, & pessimè acceperunt.

Nam si docta nimis cupit, & facunda videri:
Crure tenus medio tunicas succingere debet:
Cædere Siluano porcum: quadrante lauari.

Mitto veteres, qui aiunt omnia facere debere mulierem, quæ fieri solent a poetis, & viris literatis, qui cum loca solitaria quærant, Siluano nemorum Deo sacrificant. Etiam qui notas breuiores in hunc poetam vulgauit, *Sumat*, inquit, *hunc Oratoris, vel Peripatetici habitum.* Quasi vero Oratores tantum, & Philosophi tunicas crure tenus gestarent. Siluano facerent, & quadrante lauarentur. Logi. Perstringit ibi Satyricus mulieres, quæ literas callere videri volebant doctiùs, quam vt probas deceret.

Laudat Virgilium, perituræ ignoscit Elisæ,
Committit vates, & comparat inde Maronem,
Atque alia parte in trutina suspendit Homerum.

Et infra.

Non habeat matrona tibi, quæ iuncta recumbit.
Dicendi genus, aut curtum sermone rotato
Torqueat enthymema.

Et cetera in eundem sensum.

Si ergo, inquit, mulier vult literas tractare de scriptoribus iudicium ferre, philosophari, & reliqua quæ sunt virorum propria, etiam virili habitu incedat, quæque sunt virorum munia tantum peragat. Primum est, *medio crure tenus tunicas succingat*, cum mulieres stolis talaribus vterentur.

Alte-

Alterum *Cadere Siluano porcum*; Id enim tantum viris licitum, quod veluti per caliginem Brittanicus vidit, nam quod Siluano porcum cæderet vt Epicuræa, gerræ sunt. Soli viri Siluano sacrificabant, qui genius virorum, vt Iuno fœminarum. In Vet. Inscriptione. *Siluano Aug.* hoc est *Augusti*, Non quòd scioli *Augusto*, vel *Augustissimo*. Nam *Siluano* Augusti genio, tutelæ, defensori. In ijsdem plerumque iungitur cum Hercule. *Herculi Siluano*. Item cum Marte, cum quo eundem plerique fecerunt. Ita *Herculi Augusti* idest defensori, & custodiæ. Cædat ergo, inquit, Satyricus Siluano porcum vt viri solent, quæ virorum officia occupat. Clarè id Vetus Interpres. *Crure tenus. Idest accipere debet virilem habitum & cingi vt vir.* Mox. *Cadere Siluano. Siluano mulieres non licet sacrificare*. Quo respicere nuperi debuerunt. Glossæ item veteres MS. in Mediolani Bibliotheca. *Sacrificare Siluano quòd virorum: Quadrante lauari, sicut vir balneari*. Aliæ. *Sicut mulieres viri facundiam affectabant, deberent & tunicam suam sicut viri in altum succingere. Viri quando ingredi volebant thermas aere lauabantur, idest pecuniam dabant custodibus: fœminæ se ipsas pro pretio*. Aliæ demum vetustissimæ. *Cadere Siluano. Effici viri: Siluano mares, fœminæ Cereri sacrificabant; Nam mulieres neque ad tonsores, neque ad balneas publicas eunt*. Postremum est. *Quadrante lauetur*. Vt Stoica, aiunt, quadrante lauetur. Nam Horatius de Stoico. *Dum tu quadrante lauatum Rex ibis*. Ineptissimè. Non enim soli Stoici, sed viri omnes quadrante lauabantur, idest pro mercede balneatori quadrantem soluebant, & ideo Seneca Balneum appellat rem quadrantariam, vt sciunt etiam qui nondum quadrante lauantur. Sciuit & Mercurialis in Arte Gymnastica: sed Balnei pretium in immensum auxit, cum ex vno centum quadrantes fecit, ait enim conqueri Martialem quòd sibi balnea tanti constarent.

Balnea post decimam lasso, centumque petuntur
Quadrantes.

Quam Martialis ibi de pretio balnei loquatur, & non de sportula, quæ centum quadrantes lassis clientibus post bal-

neas loco rectæ dabat. Quadrans pretium balnei, sed virorum tantum: nam fœminas gratis lauisse si nihil aliud, hic unus Iuvenalis locus satis ostenderet: cum inter ea quæ virorum tantum essent, lauari quadrante ponit. Eædem glossæ Veteres. *Quadrante lauari, sicut vir balneari.* Aliæ. *Quadrante, virorum pretium, fœminæ vero gratis.* Nec mirum fœminas nihil pro balneo dedisse, nam hoc & impuberibus præstabatur. Idem poeta.

Nec pueri credunt, nisi qui nondum ære lauantur.

Vetus Interpres. *Infantes. Quia pueri non dant balneaticum.* Mulieres tamen balneatori mercedem soluisse indicare videtur Cicero pro Cœlio. *Nisi fortè mulier potens quadrantaria illa permutatione familiaris facta erat balneatori.* Scio quemadmodum hunc locum docti explicuerint, præcipuè Manutius, Quòd nempe Clodia pro quadrante corporis sui copiam balneatori faceret. Sed ut lasciuia perdita fuerit, omnique probro respersa, & in mediastini, ac balneatoris amplexus fuerit, id tamen fecisse ad redimendum quadrantem, potentem alioqui, & auri largam in amatores suos, nemo sanus crediderit. Vix hoc de lupis diobolaribus & meretricum mendicabulis credatur. Quid ergo? Quadrantariam Clodiam dictam ex Plutarcho notum, quod ex eius amatoribus quidam perfacetus quadrantes argenteorum loco in loculos miserat. Hæc igitur quadrantis mercede quadrantaria facta erat, & sic balneatori familiaris quæstus, ac mercimonii similitudine; Ille quadrantem à viris pro balneo exigebat, hæc quadrante merces suas permutabat: ille quadrantarius, hæc quadrantaria: & ex quæstus communione, mercedisque similitudine familiaritas. Altera interpretatio vix quadrante digna est, & ipsas balneas refrigerare potest.

Vt ad tunicas longas redeamus, cum illæ essent mulierum propriæ in viris probro habitæ. Cicero in Catilin. *Quos videtis manicatis, & talaribus tunicis, velis amictos non togis.* Etiam D. Augustinus in III. de Doctrina Christiana. *Talares, ac manicatas tunicas habere olim apud Romanos flagitium.* Confirmat Seruius ad illud.

Et

Et tunica manicas, & habent redimicula mitræ.

Tunica, inquit, *vestræ habent manicas quod etiam Cicero vituperat dicens, manicatis, & talaribus tunicis.* Idem ad illud *Discinctos Mulciber Afros. Vel habitum*, inquit *eorum ostendit qui vsque in talos fluebat, quod Plautus ridet in Pœnulo. Quanam illac auis est? Cum Afrum vidisset vestem dimissam trahentem, neque enim utuntur hodieque Zonis.* Aliis etiam locis ostendit Plautus, probrosas fuisse tunicas longas, & puerorum meritoriorum proprias, quæ iam ab aliis sunt adducta. Pœnulo. a. v. sc. v. *Quis hic homo est cum tunicis longis quasi puer cauponius?* Mox. *Sane genus hoc mulierosum est tunicis demissitijs.* Temporum mutatione tunicas talares in usum communem venisse, & cum togis etiam gestatas nemo in antiquis monumentis versatus dubitare potest. Huiusmodi statuas togatas cum tunica talari non paucas attulit Ian. Boissardus.

De Cinctu. Cap. VII.

SEd quoniam tunicæ ferme longiores, aut breuiores erant cincturæ arbitrio, de ea hic pauca afferemus. Et Romanos quidem exceptis laticlauiis cingi solitos certum est. Nam laticlauios sine cinctu fuisse ex Quintiliano acutè colligit Manutius quique eum secuti sunt. Locus est supra laudatus, lib. xi. *Cui lati claui ius non erit, ita cingatur vt tunicæ prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites vsque perueniant, nam infra mulierum est, supra Centurionum. Latum habentium clavum modus est, vt sit paulum cinctis submissior.* Quæ verba supra expendimus, cum de cinctu Cæsaris loqueremur, quem tradit Suetonius *supra latum clavum cingi solitum*, quod præter morem fuisse ostendit, alioqui id tamquam notabile non tradidisset.

Omnes igitur, præter laticlauios, tunicam cingebant, & prout libebat, contrahebant, aut demittebant. Ita Centurionum, & militum omnium tunicæ breuiores, & intra genua subductæ. Hinc apud Petronium. *Statores altius cincti,*

cti, & apud Horatium lib. I. Sat. V.

Hoc iter ignaui diuisimus, altius ac nos
Pracinctis vnum.

Id est fortioribus, & expeditioribus. Idem alibi

His vbi sublatis puer alte cinctus acernam
Gausape purpureo mensam prater sit.

Non fortis, ac strenuus vt explicat Turneb. lib. XV. c. XXIII. sed agilis atque expeditus. Contra *discincti* pro imbellibus, & effœminatis. Seruius ad illud

Illi se prada accingunt.

Accinctos inquit, *industrios dicimus, vt Horatius:*

Altius, ac nos pracincti:

sicut contra negligentes discinctos vocamus, vt discinctos Mulciber Afros. Magno scilicet probro habitum discinctum incessisse. Dio Lib. LXIII. postquam multa Neronis infanda percensuit adiicit. Quibus ipsis in rebus ita faciebat contra ius fasque ὥστε καὶ ἀζώστους χιτῶνας vt etiam tunicas discinctas publice indueretur. Et alia quæ nemo ignorat. Sicut quæ de Mœcenate discincto scriptoribus traduntur. Seneca epist. XCIII. *Alte cinctum putes dixisse: habebat enim ingenium, & grande, & virile nisi illud ipse discinxisset;* Quod etiam in Cæsare fefellit, qui etsi fluxiore cinctura, grandi tamen & virili ingenio fuit, quod Sullam non latuit, qui male cinctum cauendum monuit. Mœcenatis Epicedium quo solutas tunicas excusat a Turnebo allatum, quia mirifice totam rem illustrat, afferemus.

Quod discinctus eras animo quoque carpitur vnum;
Diluitur nimia simplicitate tua.
Sic illi vixere, quibus fuit aurea Virgo
Qua benè pracinctos post modo pulsa fugit
Inuida quid tandem tunica nocuere soluta?
Aut tibi ventosi quid nocuere sinus?

Tunicatum igitur solutarum, & discinctarum laxi ac ventosi sinus, & ideo mollium atque effæminatorum. Plutarch. in Apophthegm. tradit Xerxem Babylonijs iratum quod defecissent, quum illos recepisset ne arma ferrent imperasse

sed canerent, lenocinia, ac cauponas exercerent, καὶ φορεῖν κολπωτοὺς χιτῶνας, & vt sinuosas tunicas gestarent quales erant mulierum.

Quamquam & aliquos in ipso cinctu elegantiam affectasse innuit Ouidius in III. de arte.

Nec coma vos fallat liquida nitidissima nardo
Nec breuis in rugas cingula pressa suas.

Qui scilicet tunicæ rugas morose collectas & dispositas cingula constringerent. Cuius vocis vsus nescio an alibi reperiatur præter eundem Ouidium in primo de Remedio, sed in re diuersa.

Vt noua velocem cingula lædat equum.

Ceterum cum tunica cincta esset in sinum pecuniam reconditam docet Plutarch. in Coriolano cum ait, *Candidatos sine tunicis in forum descendere solitos ne pecunias emendis suffragijs in sinu gestarent.* Tum etiam quod nullas tum braccas, aut peras gestarent, quibus nummos crederent, vt necesse esset, vel in sinu, vel in zonis circumferre. Ouidius Amorum lib. I.

Quid puerum Veneris pretio prostare iubetis
Quo pretium condat non habet ille sinum?

Seneca in epistolis. *Sinum laxa, merum lucrum est.* Horat. lib. II. Sat. III.

Ferre sinu laxo donare & ludere vidi.

Vbi recte notauit Turnebus *sinum laxum illias dici solitum, qui sinum non adstringeret, & ideo quæ in eo gerit effluere, & excidere sinit, quales discincti, & nepotes.*

Tunica Manuleata, Colobia. Cap. IIX.

Sicut longæ tunicæ, ac talares, ita & manuleatæ infames olim fuere. Gellius lib. VII. cap. XII. *Tunicis vti virum prolixis vltra brachia, & vsque in primores manus, ac prope digitos Romæ atque omni in Latio indecorum fuit. Hac antiquitate inductus P. Africanus P. Sulpitio Gallo homini delicato inter pleraque alia, quæ obiectabat, id quoque probro dedit, quod tunicis vtere.*

vteretur manus totas operientibus. Quòd ergo hæ tunicæ talares, & manuleatæ fœminarum propriæ essent, in ijsdem etiam pueros meritorios consueuisse, ex eodem Gellij loco colligit rectè Lipsius lib. IV. Antiquarum. Verba enim Scipionis in Sulpitium sunt. *Qui in conuiuijs cum amatore cum chiridota tunica accubuerit, eum ne quisquam dubitet quin fecerit, quod cinædi solent?* Plaut. Pœnulo.

Quis est hic cum tunicis longis quasi puer cauponius?

Seneca in epistolis. *Mirum est aliquid fortiter dici ab homine mollitiem professo; ita enim plerique iudicant. Apud me vero Epicurus est & fortis, licet manuleatus sit.* Addit Gellius. *Virgilius quoque tunicas huiuscemodi quasi fœmineas, ac probrosas criminatur.*

Et Tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

Vbi Seruius. *Tunicæ vestræ habent manicas, quod etiam Cicero vituperat dicens manicatis, ac talaribus tunicis. Nam colobijs vtebantur antiqui.* Locus Ciceronis est Orat. II. in Catilinam. *Quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis, & talaribus tunicis, velis amictos non togis.* Curtius etiam lib. III. mollitiem luxumque Persarum describens ait. *Illi vestem auro distinctam habebant, manicatasque tunicas, gemmis etiam adornatas*, quæ in militaribus viris turpiores.

Dio etiam lib. LXXVIII. narrat Caracallam imparem militaribus laboribus, cum nec æstum, nec arma ferre posset induere solitum τοὺς χειριδωτοὺς χιτῶνας tunicas manicatas ad loricæ formam confectas. Idem lib. LXXII. de Commodo. *Solebat antequam veniret in Theatrum amictus esse tunica χειριδωτῷ manuleata, serica alba, auro interstincta, ingressurus autem Theatrum induebatur purpurea auro inspersa, chlamydeque simili more Græco.* Suet. c. LII. cum Caligulæ habitum perstringit vt parum ciuilem ac virilem inter reliqua ait, *manuleatus, & armillatus in publicum processit.*

Colobia tunicas sine manicis dictas veteribus docti adnotarunt, quasi truncas, ac mutilas. Glossæ. Κολοβὸς ὁ κωνδός. Curtax. Κολοβὸς ὁ μέρος τοῦ σώματος ἀφειρημένος. Mutilus,

truncus. Κολόβιον *Colobium*, *ſubicula* L. Subucula. Iſidorus. *Colobium dictum quia longum eſt, & ſine manicis; Antiqui enim hoc magis vtebantur*. Quod de longo ponit præter rem eſt, nam manuleatæ, non truncæ longæ fuerunt. Idem. *Leuitonarium eſt Colobium ſine manicis quali monachi Ægyptij vtuntur*. Ægyptiorum Colobia deſcribit Caſſianus lib. I. c. V. *Colobijs quoque lineis induti, quæ vix ad cubitum ima pertingunt, nudas de reliquo circumferunt manus*. Et c. XI. *Nam neque caligis nos, neque Colobijs, ſeu vnica tunica eſſe contentos hiemis permittit aſperitas*.

Veterum ergo Romanorum tunicæ colobia fuere, manicis ſcilicet carentes, quod non ita intelligendum eſt, ut totis brachijs renudatis incederent, ſed quod manicæ ad cubitum tantum pertinerent, & non cum brachiis magnam quoque manus partem cooperirent, Quas tunicas eleganter Tertullianus de pallio *nec manibus arctas* appellat, *nec brachijs parcas*. Male enim eum locum docti ſollicitant.

Quæ cum ita ſint, merito quis Plutarchum miretur, quod tradat Catonem Cenſorium (ſi Interpreti credimus,) poſtquam in foro amicis operam dediſſet, domum reuerſum hyeme tunica ſine manicis, æſtate nudum cum ſeruis labore certaſſe.

Quaſi non & reliqui in talibus tunicis ſolerent. Sed nimium Interpres hoc de ſuo commentus eſt. Nam in Græco eſt, ἐξωμίδα λαβών. Erat quidem ut diximus Exomis tunica ſine manicis, ſed à communi tunica diſtinguebatur, quòd hæc dimidiatas manicas cubito tenus habebat: ut in veteribus ſtatuis tunicatis videre eſt. Exomis prorſus manicis carebat, vt etiam humeros renudaret, quales antiquiſſimorum Romanorum tunicas deſcribit Gellius. Hoc itaque ad Catonis tolerantiam ſpectabat, quòd pro tunica exomide utebatur, prorſus ad exemplum ſeruorum ſuorum, nam Exomides ſeruiles veſtes fuiſſe diximus; Cato eadem cum ſeruis veſte utebatur in opere ruſtico, & quod ſequitur ἰσθίει τὸν αὐτὸν ἄρτον ὁμῶν καθήμενος, καὶ πίνει τὸν ἄυτον οἶνον.

Quamquàm Exomidem ex altera parte manuleatam fuiſſe

festetur Pollux. Ἐξωμὶς, καὶ περίβλημα ἰῶ, καὶ χιτὼν ἑτερομάσχαλος. Grauius eiusdem Interpretis peccatum est in Othonis vita. Scribit Plutarchus ibi Cæcinam partium Vitellianarum ducem grauem habitu cultuque Italicis Vrbibus fuisse, quod γαλατικῶς ἀναξυρίσι, καὶ χειρίσιν ἐνεσκευασμένος signa ducesque Romanos alloqueretur. *Gallicis* inquit Interpres *subligaculis, thecisque ornatus*. Quæ malum istæ thecæ? Etiam qui vix à limine Græcas litteras salutarit braccis, & manicis ornatum interpretabitur. Sed qui locus hic manicis? Manicæ olim ut dictum tunicarum longarum & muliebrium fuere, quarum nullus in viro & milite locus. Nec credibile ducem impudicorum habitu præter uectum, cum Vrbes, & Municipia non mollitiem eius, sed superbiam notarent. Tacitus lib. II. Hist. eadem narrans. *Ornatum* inquit *ipsius municipia, & coloniæ in superbiam trahebant, quod versicolore sagulo brachas barbarum tegmen indutus togatos alloqueretur.* Nec dubitandum est eas manicas in sagulo fuisse, quæ quoniam ut brachæ inusitatæ Romanis erant, & hostilis cultus, id superbo, & contemptori animo adscribebant. Sed de sago infra.

Dalmaticæ. Non vnus Baronij error notatus. *Cap. IX.*

COlobium, siue communis tunica, etiam penes Christianos fuit, & quidem in sacris, vt & reliquæ vestes communes, gestata ad vsque Siluestri Pontificis tempora, cuius instituto in locum colobiorum *Dalmaticæ* venerunt, idest tunicæ manuleatæ, quas ita appellatas, quod in Dalmatia primo confectæ sint, & illinc Romam allatæ notum est. *Chiridotas Dalmatarum* appellat Capitolinus in Pertinace cum tradit in auctione rerum Commodi repertas fuisse *Lacernas, & Chiridotas Dalmatarum.* Alcuinus de diuinis officijs. *Dalmatica ob hoc dicitur, quod in Dalmatia sit reperta. Vsus autem Dalmaticarum a B. Siluestro Papa institutus est, nam antea Colobijs vtebantur; Colobium vero est vestis sine manicis. Cum ergo nuditas brachiorum culparetur à B. Siluestro Dalmaticarũ repertus*

est usus. Describit deinde Alcuinus Dalmaticam, atque fuisse vestimentum ad instar Crucis, habuisse in sinistra parte fimbrias, fuisse inconsutilem, ac large manuleatam: additque causas mysticas, quas hic attingere non est opus: sicut & illud, habuisse lineas coccineas, vel ut alii purpureos tramites, vel clauos pariter purpureos, ut tunicæ senatorum, primo à Sacerdotibus gestatas, dein Diaconis concessas, post solos Episcopos Dalmaticarum ius habuisse, quæ alias cum Deo exequemur. Et licet Dalmaticæ à Colobiis distinguerentur, tamen pro eadem re aliquando sumptas notauit Salmasius ex Niceta Thesauri Orthodoxi lib. I. cap. III. *Dalmaticæ, quæ nunc Colobia dicuntur, purpuraque prætexuntur*.

Vt ad rem nostram veniamus, Dalmaticæ, ideſt tunicæ manuleatæ pro colobiis in usum venerunt, & tamen olim infames, ut diximus, fuere. Quare Principes Dalmaticatos in publico conspectos pro magno dedecore scriptores posuere. Lampridius in Commodo. *Dalmaticatus in publicum processit, atque ita signum quadrigis emittendis dedit*. Idem in Heliogabalo. *Dalmaticatus in publico post cœnam sæpè visus est Gurgitem Fabium, & Scipionem se appellans, quòd cum ea veste esset, cum qua Fabius & Cornelius a parentibus ad corrigendos mores adolescentes essent producti*. Atque ita, ut Casaubonus ad hunc locum rectè notat, vestis illa, quæ olim fuerat mollium & delicatorum, postea grauissimorum sanctissimorumque Episcoporum fuit gestamen. Nam quod Cerda inde Dalmaticam Regium vestimentum fuisse dicit, & illi Socienus Kercoetius non fuisse notatos, quòd Dalmaticati essent existimat, sed quod in solis Dalmaticis, ne refutandi quidem sunt.

Nec ob aliam causam Dalmaticæ probrosæ, quam quia manuleatæ: quas tamen mulierum virorumque effœminatorum fuisse ostendimus: & ideo chiridotas Dalmatarum vocat Capitolinus. Καρπωτοὶ etiam dicebantur, ut aliis notatum, quòd καρπὸν manus obuelabant, quæ vox adhuc Venetiis perseuerat, ubi muliebres tunicæ *Carpette* vocantur.

Manu-

Manuleatas Bassiani tunicas cum Helagabalo faceret describit Herodianus lib. v. φορέει τε σχήματι βαρβάρῳ, χιτῶνας χρυσοϋφεῖ, καὶ ἀλουργεῖς χειριδώτους καὶ ποδήρεις ἀνεζωσμένος. Vbi recte Politianus *tunicas manuleatas, & ad pedes vsque demissas* interpretatur, eumque cultum tanquam mulierculis quàm viris congruentiorem Mœsa auia Antonino exprobrauit. Idem paulò infra tales chiridotas talares ab ijs gestatas narrat, qui in eiusdem Dei sacrificio extra victimarum lancibus aureis gestabant.

Quod ad Dalmaticas sacrorum attinet, nollem Baronium virum præstantissimum in ijs explicandis toties lapsum esse, notumque fecisse, quam negligenter in re vestiaria versatus esset; Qui vt excusandus sit, quòd in vetere prophano cultu indagando operam ponere non curauerit, ita sacræ historiæ conditor sacrorum vestem, & paratum sine culpa ignorare non potuit. Piget referre, quam falsa, & tanto viro indigna de Dalmatica prodiderit in Martyrologio ad diem Pridie Kal. Iunii.

Primo ait *Reges Dalmatica aliquando vsos.* Sed præter Commodum, & Heliogabalum, qui ea abusi sunt, nullus sanus, aut honestus Princeps eam gestasse legitur, & ideo illi à scriptoribus notati. Frustra itaque nostris Diaconis decus ex eo acquirit Baronius quòd in Regiis vestimentis incedant, cum non modo Regiæ, ut diximus, non fuerint, sed & probro habitæ. Dein *meminisse ait Capitolinum Dalmaticarum, quibus vtebatur Pertinax*. Falsò. Nam meminit Dalmaticarum, quæ Commodi fuerant, cuius rerum auctio sub Pertinace. Non enim seueri, & antiqui moris Princeps se ea veste dehonestasset, quam in duobus lasciuiæ, atque impudentiæ monstris populus Romanus damnauerat.

Sed quod vix ferendum est, cum Dalmaticam fuisse tunicam manicatam ex Dione in Commodo agnoscat, subiicit, qualis fuerit Dalmatica describi ab Ammiano lib. xiv. *Post hac indumentũ regale quarebatur, & ministris fucanda purpura tertis, confessisque pectoralem tuniculam sine manicis textam Maras quidã nomine inductus est, vt appellant Christiani Diaconus.*

tonus. Atqui tunica hæc trunca & sine manicis; Dalmatica manuleata: Subdit eam persimilem chlamydi figura fuisse tradere Marcellinum. Nihil minus: nam tantum purpura infectam scribit; tantùm enim a chlamyde distabat Dalmatica, quantum a pallio tunica.

Sed leuem coniecturam leuiori argumento sustentat, quod illa dicitur tunicula, & tunicæ Diaconorum Italis *tunicule* dicuntur, siue *tunicella*. Nam sicut illa non fuit Dalmatica quippe quæ carebat manicis, ita vestes Diaconorum neque ipsæ proprie Dalmaticæ sunt, sed potius colobia, qualesque veterum tunicæ, quarum manicæ ad manus non pertinebant & ideo tuniculæ appellantur: nec sunt istæ talares, vt omnes tunc Dalmaticæ. Quidquid sit, si istæ Dalmaticæ sunt, illa Ammiani nequaquam fuit.

Non contentus Annalium scriptor Dalmaticam eandem cum Colobio, & chlamyde fecisse, cum toga quoque & quidem triumphali confundit. Quem Bulengerus sarcinator, non scriptor secutus est. Quid cogitabat cùm hæc scriberet vir summus? Ait, palmatam Consularem apud Ausonium in gratiarum actione literis inscribi solitam, talem plane esse Dalmaticam Diaconorum, quod Ammianus tuniculam appellat qua & Imperator indui posset; Colligit deinde, & ministrorum cultum Regijs indumentis inuidiose contendit, *Ex his perpende*, inquit, *quanto Augustius atque Magnificentius legali veteri cultu noui testamenti ministerium appareтur, cum antiquis Leuitis, nec linea vti Stola concessum esset.* Sed quid palmata toga cum dalmatica, quid Ausonio cum Ammiano? Quid Regibus cum Diaconis? Palmatam fuisse togam apud Ausonium & nemo ignorat & ipse testatur. Ea non literis inscribi solita, sed varijs figuris intexi. Verba Gratiani fuerant cum trabeam mitteret. *Palmatam tibi misi, in qua Diuus Constantius parens noster intextus est.* Quæ verba Ausonius ipsa trabea pluris æstimat. *Hæc planè*, inquit, *hæc est Picta, vt dicitur vestis, non magis auro suo, quam tuis verbis.* Non quod ipsa verba inscripta essent, vt credidit Baronius. Sequitur enim. *Constantius in argumento vestis intexitur: Gratianus*

Vianus in muneris honore sentitur. Porro Ammianus tuniculam appellat *Regale indumentum*, non à forma, sed quòd esset tota purpurea, qui tunc color solis Principibus reseruatus. Sed iam me satias istorum capit. Potius igitur Diaconi posthac augustissimo sacrorum ministerio, quam Regio indumento iactare se poterunt.

De Tunicæ colore. Non fuisse purpureum. Manutij opinio reiecta. Cap. X.

TOgas communes albas fuisse, supra ostendimus talis & tunicarum color. Nam ut cetera omittantur, illud satis firmum argumentum est, quod attulit Lipsius ex Cicerone, qui Verri obijcit, quod in officina sedere solitus sit cum pallio, & tunica pulla. Firmum inquam argumentum, nam cetera quæ affert, parum iuvant; Ex Vopisco in Aureliano. *Sciendum tamen congiaria illum ter dedisse, donasse etiam populo Romano tunicas albas manicatas ex diuersis prouincijs.* Nam contra si omnes tunc albæ tunicæ fuerunt, satis fuisset dicere, donasse eum tunicas, & hinc videtur posse colligi, non fuisse tunc vulgares tunicas albi coloris. Quod verum est, nam tempore Aureliani peregrini vestitus donabantur populo, ut Caracallæ, Dalmaticæ, Birri Atrebatici, atque ita & tunicæ manicatæ albæ, cum vulgares sine manicis essent. Alterum quòd ex Iuvenale adducit Lipsius infirmum est.

Sufficiunt tunicæ summis Ædilibus albæ.

Loquitur ibi poeta de vita rustica, quæ in pagis & oppidis agebatur, ubi ait togas non fuisse in usu, atque ita Ædiles satis habuisse, si in tunicis albis conspicerentur, quod indicare videtur reliquis albas tunicas non fuisse, si id tantùm Ædilium gestamen fuit. Falsum tamen est, nam omnes in tunicis albis; Idem ibi.

Æquales habitus illic, similemque videbis
Orchestram.

Sed Ædilium tunicæ, vel candidæ fuere, ut de toga petitorum diximus, vel quod verius, recens lotæ.

Obstat modò auctoritas Manutij, qui tunicas totas fuisse purpureas contendit, inductus verbis Ciceronis in Sextiana, qui Pisonem Consulem perstringens eius habitum denotat. *Vestitus*, inquit, *asperè nostra hac purpura plebeia, ac penè fusca*. Dubitat ibi Manutius, vtrum de toga loquatur Cicero, an de tunica, eoque flectit, vt existimet de tunica sermonem habere; Quoniam ait *purpura nostra*, id enim ad pretextam referri non posse, quia tunc Cicero in magistratu non erat, & propterea minime prætextatus, cum præterea prætexta non esset tota purpurea. Itaque ad tunicam laticlauiam referendum, quam hinc totam purpuream esse credit, quaque Cicero vt senator indutus erat.

Hæc ratio quàm nullius momenti sit, inde apparet, quod si tunica tota purpurea fuit, cur claui ex purpura inditi vt ab reliquis ordinibus senatum distinguerent? Quomodo extra reliquam purpuram ea signa eminebant? Non de alia igitur purpura Cicero capiendus est, quàm quæ prætextæ in extrema ora, tunicæque Senatorum, & equitum, ad pectus per clauos latiores, & angustiores indebatur. Plebeiam Cicero, ac penè fuscam appellat, quod ea ipse cum vulgo senatorum & equitum vtebatur, cuius libra vt supra notauimus, centum denariis venibat, cum Tyria non nisi a potentioribus ac delicatioribus emeretur, & quidem vix mille denariis. Plutarchus tradit, Catonem purpura fusca vsum, cum videret saturo rubore ardentem esse tunc in pretio. Etsi igitur non esset Cicero prætextatus, purpuram tamen in clauis tunicæ Senatoriæ gestabat, sed communem & minime pretiosam, quam ideo plebeiam vocat, ac penè fuscam. Atque ita purpuram simpliciter appellauit, quæ in prætexta, & lato clauo Pisonis erat. Similiter Iuuenalis purpuram pro prætexta dixit. Sat. XI.

Ingenui vultus puer, ingenuique pudoris.
Quales esse decet, quos ardens purpura vestit.

idest prætexta. Alterum Manutii argumentum de purpura Quinctii Tribuni plebis latis supra expendimus, cum de prætexta ageremus.

Tuni-

Tunica palmata. Russa. Galbina. Cap. XI.

AT tunicam triumphantium totam, vt & togam, purpuream fuisse palmis, vel acu pictis, vel intextis distinctam, & elaboratam ostendimus, cum de toga picta verba fecimus. *Vbi palmatam tunicam* ex Festo docuimus dictam, *quod clauis latioribus ad instar palmæ manus distingueretur, siue ab intextis palmis victoriæ insignibus*. Ita vt auro intexeretur, & pingeretur, vt toga triumphalis. Dio lib. IX. Caligulæ triumphali pompa per pontem Baianum vecto dat χιτῶνα χρυσόπαστον.

Quod ad communes tunicas attinet processu temporis in locum tunicarum albarum Russæ siue Russatæ venere, maxime apud milites. Trebellius in Claudio. *Tunicas Russas militares annuas*. Isidorus *Russatas* vocat. *Russata quam Græci Phœniceam vocant, nos coccineam, reperta est a Lacedæmonijs ad celandum coloris similitudine sanguinem, quoties quis in acie vulneraretur, ne contemplatione aduersario animus augesceret*. Subiicit, ea vsos milites sub Cos. unde & Russatos dictos: Sed fallitur solens nam, nec milites sub Cos. Russati, & is color in Circi factionibus.

Has autem tunicas Russas non fuisse purpureas, omnino doctis viris assentiendum est, quod soli Imperatores tunicas, & paludamenta purpurea gestarent. Itaque verba Vopisci in Aureliano. *Paragaudas vestes ipse primus militibus dedit, cum ante non nisi rectas purpureas accepissent*. Rectas purpureas tunicas simpliciter rubras, vel russas, aut rufas cum iisdem intelligimus. Fuere & *Galbinæ tunicæ* a viridi siue aureo colore dictæ de quibus Turnebus lib. XVII. cap. IIX. Qui tamen libro sequenti cap. XIX. tunicas russas non recte interpretatur eas esse quæ Græcis φοινικίδες, adducitque locum Plut. in Bruto. *Iussit corpus operiri* τῇ πολυτελεστάτῃ τῶν ἑαυτοῦ φοινικίδων, ibi enim de paludamento loquitur Plutarchus de quo infra.

Puniceas etiam tunicas lictoribus tribuit in triumpho

Appianus in Punicis. *Ipsum Imperatorem præcedunt lictores* φοινικοῦς χιτῶνας ἐνδεδυκότες. Vbi perperam Interpres vertit *Paludati*, quasi tunica paludamentum fuerit. Paulo post idem in reliqua pompa fuisse tradit Pantomimum, qui ποδήρη πορφύραν indutus esset, hoc est talarem tunicam purpuream, vt effeminatum saltatorem decebat.

De Tunicæ ornamentis, Latus clauus, Doctissimorum virorum sententia explosa. Quintilianus explicatus. Cap. XII.

PRæcipua tunicæ ornamenta claui purpurei fuere, sed Equestris tantum, & Senatoriæ, illius angustiores, huius latiores, vnde ad discrimen ordinum lati claui, & angusti dicti. Ita Romanorum tunicæ vulgo & laneæ fuerunt, & albæ, sed Senatorum, & Equitum per clauos purpureos maiores, ac minores a reliquis distinctæ. Quid essent hi claui, & quomodo gestarentur, non esset operæ referre, nisi viderem viros præstantissimos dubitasse, alios etiam minorum gentium penitus ignorasse. Magnus enim Scaliger ad Varronem non fuisse clauos partem tunicæ existimat, sed de collo suspensos, & ad libitum sublatos, vt amuleta, & numismata, quæ in pectus demittuntur. Iurisconsultorum Princeps Scaligerum sequutus est, latumque clauum & angustum nihil aliud fuisse docet, quam purpuræ clauum vesti non consutum, sed supra eam in pectus demissum, Senatorum latiorem, Equitum arctiorem. Vterque tamen à Manutio discere potuisset, clauos fuisse purpuræ fragmenta, quæ tunicis insuerentur, vt inde etiam detrahi, & resui possent, non autem intexerentur, aut de collo penderent. Quomodo enim ignorare potuerunt Vlpiani verba de auro arg. legato? *Vestimentorum sunt omnia lanea vel serica, vel bombycina, quæ induendi, præcingendi, amiciendi, incubandiue causa parata sunt, & quæ his accessionis vice cedunt, quæ sunt instita, picturæ, clauique, qui vestibus insuuntur.* Quintilianus autem lib. IIX. c. V. clauos vestibus insutos docet.

Por-

Porro vt affert lumen clauus purpuræ loco insertus; ita certe neminem decet intertexta pluribus notis vestis.

Haud inscius sum, tantos viros Horatij verbis in hanc sententiam concessisse. lib. I. Sat. VI.

Nam vt quisque insanus nigris medium impedijt crus
Pellibus, & latum demisit pectore clauum.

Sed supra ex Quintiliano ostendimus, Senatores quibus lati claui ius erat tunicam laticlauiam cingere non consueuisse; *Cui lati claui ius non erit ita cingatur, vt tunicæ prioribus oris infra genua paululum, posterioribus ad medios poplites vsque perueniant. Latum habentium clauum modus est, vt sit paulum cinctis submissior.* Ex quibus apparet, tunicam laticlauiam, quæ ipsa *latus clauus* dicebatur non cingi solitam; Atque ita claui purpurei cum Zona non constringerentur cadebant in pectus, siue vt Horatius loquitur, pectore demittebantur. Recte Acron. *Purpuram dicit, quæ in pectore extenditur senatorum.* Secus in Equitibus, qui cum tunicam cingerent, angusti claui non descendebant in pectus, sed in sinu, quem Zona succincta efficiebat, supra ipsam Zonam conspiciebantur. Qui vero ex Equitibus in senatum allegebantur, soluebant tunicas & latiores clauos demittebant, atque in pectus fluere sinebant. Ex his etiam facile intelligemus, quid sibi velit idem Horatius cum ait alibi.

— *clauum mutabat in horas.*

Nam *clauus* ibi est tunica laticlauia, quam Priscus ille inæqualis, & inconstans sæpissimè mutabat. Quemadmodum & clauus pro eadem sumitur apud eundem Horatium.

— *sumere depositum clauum.*

Acron *Colobiana vocat, idest ipsam tunicam.* Ita & Suetonius loco toties adducto latum clauum pro tunica vsurpauit: *Vsum ferunt lato clauo ad manus fimbriato, nec vt vnquam aliter, quàm super eum cingeretur:* idest, tunica laticlauia manicata, quam contra morem Cæsar cingebat.

Lati ergo claui purpurei tunicis Senatorum assuebantur: vnde *latum clauum tribuere & adimere*, pro Senatorem facere, & Senatu mouere scriptores vsurpant. Vt mirum sit, cur

Lambinus, qui quid essent claui non ignorauit, *id insigne maiorum magistratum fuisse* scribat, *vt Ædilium, Pratorum, Consulum*, nam & minorum, & omnium senatorum fuit, etiam si nondum in magistratu essent.

Nec aliud hi claui fuere, quam purpuræ segmenta, siue frusta purpurea, vt sunt capita clauorum rotunda, vnde & nomen traxere, eaque in pectore ipsius tunicæ assuebantur. Fuisse autem plures clauos, patet ex Varrone lib. IIX. de L. L. qui clauos *plagulas* appellat, quod iis tunica, vt rete plagis distingueretur: Et Quintiliano ante laudato. *Vt purpura recta descendat leuis cura est; notatur interim negligentia*. Ex quibus verbis viri doctissimi etiam quadratos fuisse clauos credi volunt, nam si rotundi essent, inquiunt, quoquomodo descenderent recti essent. Non ita rectè; Nam claui siue rotundi, siue quadrati cum rectè tunicæ insuerentur, recti semper erant, nec poterant aliter; Verum inter se non recte cadere poterant, quoties tunica cingebatur: nam ea cincta cum pars superior attraheretur ne longius descenderet, sinusque in quo claui erant subduceretur, quos purpuras appellat Quintilianus, nisi æqualiter sinus subductus fuisset, purpurei claui non recti descendisset: quare subiicit Rhetor, ita subducendum sinum, ut purpuræ rectè cadant; loquitur autem ibi de angusto clauo, qui ab Equitibus cingebatur cum latus in senatoribus sine cinctura descenderet.

Ad pectus tunicæ clauos assutos diximus; Non defuere tamen nuperi qui ad Ciceronis Cœlianam notarunt, clauos tota tunica dispersos fuisse, aut saltem tunicæ marginem prætexuisse, & ideo imperite Limbos dixere. Vtuntur Ouidii testimonio in Tristibus.

Induiturque humeris cum lato purpura clauo.

Et Statii Siluarum.

Mox Tyrios ex more sinus, tunicamque potentem
Agnouere humeri.

Quare & humeris clauos inditos. Sed vt dicebamus, latus clauus pro ipsa tunica acciepiebatur, in qua claui purpurei:

&

&, *induitur humeris cum lato purpura clauo*, idem est atque, induitur tunica lato clauo purpureo distincta: qui claui purpurei quoniam in pectore erant, Tytios sinus vocat Statius, non quòd in humeris purpura esset, sed quòd tunica laticlauia, ut & communes tunicæ, humeris dependeret. Sicut autem latus clavus sumebatur pro ipsa tunica ita contra ἀπλῶς tunica pro lato clauo. Plinius. *Annuli distinxerant alterum ordinem* (Equestrem) *à plebe, sicut tunica ab annulis* (Equitibus) *Senatum tantum*. Hinc etiam Senatoria vestis latus clavus dicebatur. Spartianus Caracalla. *Sub veste Senatoria loricam habens cum armatis militibus Curiam ingressus est*. Hoc idem narrans in vita Getæ ait. *Ipse autem tantum timuit vt loricam sub lato habens clauo etiam Curiam sit ingressus*. Non aliud ergò Senatoria vestis fuit quàm latus clavus, siue laticlauium. Dio lib. septuagesimo quarto appellat ornatum Senatorium, siue simpliciter ornatum. *Nos inquit* (Senatores) ἐν κόσμῳ *aderamus*. Appianus & reliqui Græci στολὴν Βουλευτικήν. Sueton. Claudio. *Latum clavum quamuis initio affirmasset non lecturum Senatorem nisi ciuis Romani abnepotem etiam Libertini filio attribuit*. Idem Tib. *Senatori latum clauum ademit*.

Latum clavum stlatariam purpuram poeticè appellat Iuvenalis Sat. VII.

Spondet enim Tyrio stlataria purpura filo.

Vbi Stlatariam Interpretes pro lato clauo accipiunt, quod veteres Festo, & Quintiliano auctoribus *stlatum* pro lato *stlitem* pro lite dicerent. Quod si verum, nulli tunc Causidici in pretio, nisi qui & Senatores, quibusque lati claui ius. Nisi malimus de lacernis Causidicorum interpretari.

—— purpura vendit
Causidicum, vendunt Amethystina.

Nam lacernas in causis agendis adhibitas, testatur idem Satyra XVI.

—— iam facundo ponente lacernas
Caditio.

Immo & pœnulas apud auctorem Dialogi de causis corru-

præ eloquentiæ. Improbum autem illum colorem etiam in lacernis à ditioribus usurpatum nemo nescit. Nisi rectius sit dicere, magnam etiam Equitum partem per ea tempora latum clavum usurpasse. Turnebus lib. XIX. cap. ultimo, quod *Stlata* in veteri lexico nauis Piratica dicitur, dubitat num stlataria purpura sit piratica, & latrocinans, cuius splendore decepti fallantur, & spolientur venditores diuitem censentes, qui eam gestat, siue potius clientes Causidicum inde doctum, & magni nominis existimantes. Vetus Interpres stlatariam illecebrosam explicat: reliqua adeo corrupta sunt ut frustra sit huc afferre. Nescio quid tamen de naui ponit ex Ennio.

Et melior nauis, quàm quæ stlataria portat.

Papias. *Stlata genus nauigij à latitudine dictum: inde stlataria purpura dicitur idest marina: vel nauis piratica,* quæ Turnebi coniecturam iuvant. Idem Iuvenalis latum clavum vocat purpuram maiorem Sat. I.

— quia confert purpura maior
Optandum?

Vbi Vetus Interp. *laticlauiam* explicat.

Laticlauij etiam Senatorum filij. Dionis Interpres notatus. Cap. XIII.

INter reliqua ostenta, quibus Augusto Imperium prænunciatum est, id quoque recenset Tranquillus. *Sumenti togam virilem, tunicam laticlauij resutam ex vtraque parte ad pedes decidisse: fuisse qui interpretarentur, non aliud significare, quam vt is ordo, cuius insigne id esset, quandoque ei subijceretur:* nempe senatorius, cui tunica laticlauia. Atqui id Dio, si Interpreti credimus, de toga accepit, quem iure reprehendit Torrentius quod χιτῶν togam verterit, in quo etiam Leunclauius lapsus est. Narrat enim Dio lib. XLIV. Octauium cum ex ephebis excessisset ἐσθῆτα τὴν ἀνδρικὴν *togam virilem induisse*; Mox subdit ὁ χιτὼν περιερράγη τε ἑκατέρωθεν ἀπὸ τῶν ἐπωμίδων, id per se non modo vllum indicium boni ominis attulisse, sed etiam præsentibus fuisse molestum,

ὅτι

ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ ἀνδρικοῦ χιτῶνος ἐνδύσει συνεβεβήκει. *Quod in assumptione prima tunicæ virilis accidisset.* Sed si culpandus Interpres, quòd pro tunica togam verterit, non expers culpæ videri posset Dio, qui togam virilem tunicam appellauit. Quod ne credamus, credere debemus generica voce χιτῶνα pro toga vsurpasse. Non enim vt inter togam puerilem, siue prætextam, & virilem siue puram, ita inter tunicam virorum, ac puerorum aliquod fuisse discrimen videtur. Rectius tamen erit, si dicamus tunicam virilem fuisse Laticlauiam, quę simul cum virili toga sumebatur. Nullus enim quod ego sciam togam χιτῶνα appellauit.

Sed illud difficultate non caret, quod ait Tranquillus, *tunicam lati claui ad pedes decidisse.* Cur enim Augustus Tirocinij die latum clauum sumpsit, si nondum senator? Scio eum postquam rerum potitus est, vt tradit idem auctor, liberis senatorum, quò celerius Reip. assuescerent, protinus virilem togam, ac latum clauum induere, & Curiæ interesse permisisse, quod ante ipsum Augustum in vsu non fuisse demonstrat. Cur ergo ipsi latus clauus virili togæ inducitur? An hoc illi Iul. Cæsar peculiariter indulsit, vt suspicatur Casaubonus? Sed Dio id non omisisset, cum subiicit, ob hoc ostentum Cæsarem in magnam de Octauio spem adductum esse, ideo & ad Patricios reduxisse, & ad gerendum magistratum erudiisse. Nam quod Casaubonus existimat, etiam ante Augustum licentia temporum id in more fuisse, idque ex Suetonij verbis colligi de Cæsare, vsum lato clauo ad manus fimbriato; nequaquam ea verba indicant, Cæsarem à puero laticlauium, sed tantùm quòd præter morem, cum esset vir, super latum clauum cingeretur. Fortè Suetonius tunicam laticlaui appellauit tunicam superiorem, cui nempe legitimo tempore latus clauus assueretur, quæ fortasse ideo virilis tunica Dioni dicitur, quod nempe paulò diuersa à communi simul cum toga sumeretur. Cui hæc coniectura non placet, illam Casauboni per me sequatur licet. Quidam tamen nolebant cum toga virili latum clauum sumere. Suet. in Vespas. *Sumpta toga virili*

latum clavum, quidquid fratre adepto diu auersatus est nec ut tandem appeteret compelli nisi à matre potuit.

Angustus clavus. Angusticlauij. Cap. XIV.

VT latiores claui purpurei in tunicis Senatorum assuebantur, ita minores siue arctiores Equitum tunicas illuminabant, vnde ipsi Angusti clauii dicti, quod ex Bucanano notauit Turnebus lib. I. c. II. ad quod illud Paterculi de Moecenate adducit. *Quippe vixit angusto clauo pene contentus, nec maiora consequi non potuit, sed non tam optauit.* Ex quo etiam Statium corrigit lib. VI. Siluarum.

Hic parvus inter pignora Curiæ
Contentus arcto lumine purpuræ.

idest angusto clauo. Cum in vulgatis legeretur *raro lumine.* Lampridius in Alex. Seuero: *Tum satis esse constituit, vt equites Romani à senatoribus claui qualitate discernerentur.* Equestrem purpuram eleganter Statius *pauperem clavum* appellat in V. Silu. ad Crispinum.

—— non te series inhonora parentum
Obscurum proauis, & prisca Lucis egentem
Plebeia de stirpe tulit: non sanguine cretus
Turmali, Trabeaque Remi, & paupere clauo
Angustam sedem & Latij penetrale Senatus
Aduena pulsasti.

Prout idem Turnebus lib. XII. c. VI. in veteribus extare docuit. Pro quo inepti reposuerant *trabeque & remis.* Ait enim Crispinum non obscuro loco ortum, nec ex equestri dignitate Romanum Senatum intrasse. *Sanguine turmali* quia equitum turmæ erant: *Trabea Remi*: quod Romulus, & Remus trabeati: vnde *Quirinus trabeatus* Ouidio dicitur. Tandem *paupere clauo* idest angusto.

Eandem postea correctionem posuit Lipsius ad Tacitum lib. III. Ann. oblitus eam se apud Turnebum legisse. nam si meminisset, quâ erat ingenuitate, auctorem laudasset.

Hinc laticlauii & angusticlauii fluxere. Suet. *Angustum*

tradit

tradit *singulis alis binos plerumque laticlauios præposuisse*: Alibi patrem suum *Tribunum angusticlauium* vocat, nec semel has voces vsurpat. Quinam hi essent, docti dubitarunt. Sed facile fuerit dicere laticlauios Tribunos fuisse Senatorum filios, quibus ab instituto Augusti tam domi, quam militiæ ius lati claui fuit: Angusticlauios autem equitum liberos. Clare id idem Tranquillus: *Liberis Senatorum, quo celerius Reip. assuescerent, protinus virilem togam, & latum clavum induere, & Curiæ interesse permisit, militiamque auspicantibus non Tribunatum modo legionum, sed & Præfecturas Alarum dedit: ac ne quis expers castrorum esset, binos plerumque laticlauios præposuit singulis alis.* Hi laticlauij sunt, quos supra Senatorum filios militiam auspicantes dixerat. Quare non ita recte idem Turnebus, cum Suetonius scribit, *Neronem vapulasse à quodam laticlauio*, non de Tribuno, sed de Senatore intelligendum existimat, quòd eum Dio Senatorem appellat. In qua etiam sententia Torrentius est, quòd Tacitus ait Senatorij ordinis fuisse, sed qui nondum honorem vllum cepisset. Nam Tribunus laticlauius etiam Senator, cui nempe tanquam filio Senatoris ius Curiæ, & insigne lati claui erat.

Ceterum Equites insigniores, qui & *Illustres* dicti, ius lati claui non secus, ac Senatores habuisse, ex Dione notauit Lipsius ad Tacitum. Qui Dio lib. LIX. scribit, Caium, cum ordo Equestris ad paucos redigeretur, primores ex omni imperio etiam extra Italiam, qui genere, & opibus excellerent, in eum allegisse, & quibusdam eorum etiam ἐσθῆτι τῇ βουλευτικῇ Senatoria veste, priusquam magistratum vllum cepissent vti concessisse in spem dignitatis. Nam antea non nisi iis, qui Senatoria stirpe essent, id permissum.

Id tamen non diu obtinuisse illud declarat, quod Præfecti Prætorio, qui ferme ex equitibus legebantur, laticlauij ius non habuere. Quare id tamquam singulare in Plantiano notauit Herodianus, quod ἠμφίεστο τὴν πλατύσημον ἐσθῆτα, *latum clavum gestaret*. Hinc Commodus apud Lampridium, cum Paterno Præfecturam Prætorii adimere vellet, lati-

clauium creauit. *Paternum autem huius cædis auctorem per lati claui honorem à Præfectura administratione submouit.* Capitolinus in Pertinace: *Doluit palam Marcus, quod cum Senator esset, Præfectus Prætorio fieri a se non posset.* Clarissimè Lampridius in Alexandro: *Præfectis Prætorio suis Senatoriam addidit dignitatem, vt viri Clarissimi & essent, & dicerentur, quod antea vel raro fuerat, eousque, vt si quis Imperatorum successorem Prætorij dari vellet, laticlauium eidem per libertum submitteret, vt in multorum vita Marius Maximus dixit.* Cur autem id fecerit Alexander, rationem affert: *ne quis scilicet non Senator de Senatore iudicaret.* Videtur tamen vsque ad extrema Imperij tempora Præfectura Prætorij purpuræ insigni caruisse. Nam Eunapius in Procæresio Prætorio. *Ad Præfecti,* inquit *Prætorij munus euectus est.* ἡ δὲ ἀρχὴ βασιλεία ἐστὶν ἀπόρφυρος. *Imperatoria dignitas sine purpura,* nisi de purpura Imperatoria intelligamus.

Non solum autem Equites Illustres, sed & eorum filios ius lati claui habuisse, doctis viris assentimur, qui id Ouidii testimonio confirmant.

Interea tacito passu labentibus annis
Liberior fratri sumpta mihique toga est.
Induiturque humeris cum lato purpura clauo.

Qui ibi ad ætatem Senatoriam peruenerant, si nolebant, aut non poterant, in amplissimum ordinem adscribi, angustum clavum resumebant. Idem Poeta:

Curia restabat, claui mensura coacta est.
Maius erat nostris viribus illud onus.

Vestis equestris mentio habetur apud Dionem lib. LXXIV. de Seuero Vrbem ingrediente: *Seuerus in vrbem venit, cumque sedisset in equo vsque ad portas vrbis,* καὶ ἐν ἐσθῆτι ἱππικῇ *ingressus,* in veste equestri, hoc est militari, siue Imperatorio paludamento, ne quis in angusto clauo ingressum crederet. Sequitur enim, ipsum ab ipsa porta vestem vrbanam induisse, id est togam, τὴν πολιτικὴν ἀλλαξάμενος. Hoc est, ad verbum: *vsque ad portas equo vectus ac paludatus, inde sumpta toga pedibus incessit.*

Tunica

Tunica Asema. Claui mappis & linteis assuti. Alia tunicæ ornamenta. Cap. XV.

TVnicæ à clauis laticlauiæ & angusticlauiæ dictæ. At quæ clauis carebant, *Asemæ* appellatæ, quod σημεῖον clauus vestis, σημειῶται clauatæ vestes dicerentur, vt Casaubono rectè visum est. Qui illud Strabonis lib. 11. de Balearibus. *Hi primi hominum feruntur gestasse* χιτῶνας πλατυσήμους: *tunicas laticlaui* explicat, non vt Xylander *latè prætextas*. Lampridius in Alexandro *Chlamydes hirtas, Seueri & tunicas asemas*. Vocat tunicas asemas, non quidem quod omnino clauis carerent, sed quod exigua admodum purpuræ signa haberent. Spartianus in Seuero: *Hic tamen exiguis vestibus vsus est, vt vix tunica eius aliquid purpuræ haberet: & cum hirta chlamyde humeros velaret*. Nam licet laticlaui Senatorum essent, alii tamen latiore, alii angustiore vtebantur. Suet. de Aug. *Vsus est togis neque restrictis, neque fusis: clauo nec lato, nec angusto*. Latos autem clauos, siue tunicas laticlauias a Senatoribus depositas in luctu, & ab equitibus angusticlauias, ita tamen, vt sine clauo equites, senatores in clauo equestri apparerent, diximus cum de vestis mutatione egimus.

Nec vestibus modo claui purpurei latiores inditi, sed & supellectili lectorum, ac mensarum, ut ad Lampridium notauit Casaubonus. Hinc *laticlauia mappa* Petronio, *& lato variata mappa clauo* Martiali: *pura, & clauata lintea* Lamprídio: *lintea item toralia duos clauos latissimos habentia* Ammiano.

Præter clauos fuisse & alia in potentiorum tunicis ornamenta docet Suetonius, cum Cæsarem tradit *vsum lato clauo ad manus fimbriato*, nam fimbriæ illæ non aliud, quam ornamenta tunicæ manuleatæ fuere. Iuvenalis etiam de Graccho retiarium in agente ait:

Credamus tunicæ de faucibus aurea cum se
Porrigat & longo iactetur spira galero.

Quo loco male Interpretes Senatoriam tunicam clauis aureis distinctam intelligi volunt. Nam in tunica senatoria nulli aurei claui fuere, sed tantum in triumphali. Et claui in pectore, non in faucibus. Interpres vetus corruptissimus est. Ait enim, *Tunicam de faucibus quidam vestem gladiatoriam dicunt, quam fibulam pugnaturis mordet à faucibus*. Quæ puto legenda: *quam fibula mordet faucibus pugnaturi*. Mox in extremo ait. *Qui munera edebant, habebant ut extremas partes tunicæ ad guttur ornarent, quo famam haberent*. Sed tunc Gracchus non edebat munus, sed pugnabat in munere. Illud ergo potius, nobiliores & potentiores in tunicis ad guttur aurea segmenta gestasse; & ideo ait Poeta Gracchum in arena pugnantem esse nobilissimum credamus tunicæ ad fauces ornatæ. Nam quod de galero addit, sic vetus Interpres explicat: *pilo quem habent Retiarij*, ubi deleta nota legendum est *pileo*. nam Retiarij sine galea, & solo pileo tecti pugnarunt. Ceterum tunicæ palmatæ, quam totam purpuream fuisse diximus, & pictam, claui aurei indebantur. Halicarn. lib. III. χιτῶνα τι πορφυροῦν χρυσόσημον. *Tunicam purpuream auro clauatam*. Tunicam etiam auro intextam luxu perdito principes usurparunt. Dio de Commodo lib. septuagesimo secundo. *Solebat antequam veniret in Theatrum induere tunicam* χειριδωτὸν, σηρικὸν, λευκὸν, διάχρυσον, *manicatam, sericam, albam, auro interstinctam. Ingressus vero Theatrum induebatur purpuream* χρυσῷ καταπαστον *auro inspersam*. Lampridius de Heliogabalo: *Usus est aurea omni tunica, usus & purpura, usus est de gemmis Persica*. De eodem Herodianus lib. v. *Vestitum usurpans pretiosissimum*, διότι πορφύρας χρυσοῦ ὑφάσμασι, *purpura intextum atque auro*.

De Tunica Christi Domini inconsutili. Doctissimi viri opinio reiecta. Cap. XVI.

Exactis quæ ad veterum tunicas pertinebant, Christi Domini tunicam super omnes exuvias ac peplos superque omnes apices ac tutulos augustam vestem intactam prætermisisse

misisse nefas esset, cum quænam illa & qualis fuerit, adhuc quæri videam, & viri præstantes artifices illi manus nuper admouerint, atque ex inconsutili consutam concinnauerint. Ioannis XIX. hæc habentur. *Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius, fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem, & tunicam:* Ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἄῤῥαφος ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι᾽ ὅλου. *Erat autem tunica inconsutilis desuper contexta per totum. Dixerunt ergo ad inuicem non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit.*

Vir doctissimus ad Vopiscum, tam veteres, quam recentiores omnes in illa inconsutili tunica explicanda tota regione aberrauisse pronunciare audet, & quomodo vox ἄῤῥαφος capienda esset ignorauisse. Putasse enim omnes, peculiare artificium, & textutæ speciem non vulgarem in tunica Domini notari à D. Ioanne. Ita omnes hactenus de sudasse quærendo, & inuestigando, quanam ratione tale contexi vestimentum potuerit, quod suturam non haberet, quoniam per artem huiusmodi vestis in tela fieri non potuerit. Ipse nouam & mirabilem explicationem affert, mordicusque retinet; Ex tunicis alias apertas siue σχιστούς, alias ἀῤῥάφους fuisse, quæ ex toto tectæ, ac conclusæ nulla parte sutiles scissilesque essent, vt sunt camisiæ & interulæ nostræ laneæ, vel lineæ. Tunicas apertas ex vtraque parte in humeris fibulis stringi consueuisse: quas fibulas ῥαφὰς & ῥαφίδας dicerent, idest suturas. Ita Sutum pro fibulatum, & resutum pro refibulatum, à Latinis dici. Nam Suetonius in Augusto: *Sumenti virilem togam tunica laticlaui resuta ex vtraque parte ad pedes decidit.* Quoniam igitur tunica Domini non esset de eo tunicarum genere, quæ ῥαφὰς idest fibulas haberent, aut suturas, Græcè ἄῤῥαφον dici, Latine *inconsutilem.* Tales autem tunicas laneas nostras, siue lineas, quæ licet consutæ sarcinatricis acu dicantur, nihil tamen prohibere, quin inconsutiles sint: nam acum sarcinatricis idem facere, quod pecten textoris, quod nempe & acu texere veteres dixerunt. Ita hanc tunicam Domini fuisse ex eo vestium genere, quæ vt apud nos ex varijs pannis sectis consuuntur.

fuuntur, cum tunicæ reliquæ, & colobia non fuerentur, sed tantum duæ plagulæ in humero ac latere fibulis committerentur. Hinc tunicam Domini à militibus non fuisse diuisam, quia si diuisissent perdidissent, cum nulli vsui futura fuisset, pallium contra quod fibulis commissum erat, licet sic diuisum, alicui vsui esse posset.

Hæc quam breuissime, sed candide, & cum fide retulimus, vt noua hæc opinio curatius expenderetur, cui assensionem præbere multa sunt quæ vetant. Primo illud omnibus durum merito videbitur, vocatam fuisse inconsutilem, quia esset consuta, & ita omnia vestimenta consuta dicenda inconsutilia. Demus enim fibulas ῥαφὰς dictas esse, & suturas, quanquam impropriè, quòd suturæ loco essent, quid sequetur? Tunicas apertas etiam consutas fuisse, quia habebant fibulas; contra tunicas clausas non fuisse consutas, quia carebant fibulis, idest suturis, licet acu essent consutæ. Et si inquam, fibulæ suturæ dictæ sint, non video, cur tunica Augusti refibulata potius fuerit, quam resuta; nec scio quis fibularum in tunicis virilibus & colobijs Romanorum mentionem fecerit. Paucas admodum statuas togatas, in queis vna fibula tunicam iungit, videre est, in reliquis nullæ fibulæ apparent. Sed omnes tunicas superiores χιτοὺς & apertas fuisse concedamus, fibulisque nexas, quod non ita facile fuerit ostendere. At saltem subuculas siue interulas tam apud Græcos, quam apud Romanos consutas acu fuisse credendum est, nullisque fibulis constrictas, quod corpori pressæ & ad frigus arcendum, velandumque corpus essent clausæ. Atque ita omnes interulas, & subuculas inconsutiles fuisse necesse est; Et ideo quid opus erat talem Christi tunicam describere, cum tunicæ siue interulæ communes tales essent? Atqui Ioannes tanquam rem peculiarem in ea tunica notauit, quod esset inconsutilis, siue inconsuta: & ideo modum quo texta erat posuit, non vtique facturus, si tales omnium interulæ fuissent, quemadmodum pallij texturam non addidit. Fuisse autem ἄρραφον aperte tradit, & quod sequitur, *desuper contextam per*

Totum idest non acu, aut sutura iunctam.

Præterea verisimile est, ne dicam certum, etiam vestimenta aperta, præcipuè Græcorum pallium, licet in humero fibula necterentur, saltem aliqua in parte consuta fuisse, qualia nostra pallia conficiunt. Et ita Christi Domini pallium, siue illud commune Græcorum, & Iudæorum fuerit, siue Tribonium, in quo nullus fibulæ vsus esse potuit, si debuit in quatuor partes diuidi non potuit non esse consutum, alioqui scissum fuisset, ac laceratum: quod ne in tunica eueniret, eam diuidere noluerunt. Nisi quis dicat, pallium Domini quatuor plagulis constitisse multiplici fibularum serie connexis, quod mihi nunquam persuaserit. Consutum ergo pallium illud fuit, & tantum in anteriori parte apertum, vt vel in humeris fibula necteretur, vel à dextro brachio in sinistrum humerum reijceretur.

Quidquid sit, ratio illa nihili est, tunicam consutam non fuisse diuisam, quod cum esset acu consuta nulli vsui futura erat si resueretur. Id enim falsum. Nam quemadmodum diuiso pallio in quatuor partes, certè partes illæ pallij vicem præstare non potuerunt, alterius minoris tamen vestimenti; nam aut palliolum ex ijs confici potuit, aut tunicula, aut manicæ, thoraxve. Eodem modo, si tunica illa consuta fuisset diuisa, ac resuta, tunicæ quidem vsum præstare non potuit, ex partibus tamen sic diuisis quid vetuit thoracem confici, manicas, orarium? Quod manifestum est in camisijs nostris, & interulis lineis. nam si quis resuat, & scindat, non tamen penitus peribunt, sed & linteola, & sudaria, & pedules, & alia minora nihilominus conficientur. Secus in tunica inconsutili, siue inconsuta: quæ si diuisa, ideo tota peritura erat, quod nullas suturas haberet, sed per totum contexta esset.

Nam de duabus Christi Domini tunicis iisdem assentiri non possum, qui suspicantur diuisum pallium in duas plagulas, tunicam superariam in alias duas: sic factas quatuor partes vestimentorum. Qui enim credam, Christum duas tunicas gestasse, qui earum vsu Apostolis interdixit? Præte-

rea aliquod discrimen inter utramque tunicam Euangelistæ posuissent, qui unius tantum mentionem fecerunt. Merito ergo postea hæc opinio auctori suo displicuit.

Hæc omnia cogunt nos cum vulgo credere, tunicam illam inconsutilem vere fuisse consutam, idest sarcinatoris acu minimè, nullaque in parte consutam, sed adinstar subucularum, & tibialium, quæ apud nos serica, vel lanea tota simul texuntur non quidem pectine, & in tela, sed per acus longiores reticulatim conficiuntur. Quod artificium si tunc incognitum, saltem sine acu solis manibus sursum versus contextam, qualia nunc reticula, & muliebres calanticæ fiunt, & ideo dici ἄνωθεν *desuper*, idest sursum versus contextam, & per totum idest in orbem, & totam simul, sine ulla scissura, quæ acu committenda esset. Ita non fuisse à militibus diuisam: quia huius generis vestimenta si diuidantur, ut sunt tibialia, subuculæ, ac reticula, nulli alij omnino usui esse possunt. tota enim pereunt: cum subuculæ lineæ, ut dicebamus, consutæ, qualem volunt fuisse tunicam illam, si scindantur, aut resuantur, nihilominus alium usum præstare possint. Obturbant tamen D. Chrysostomi verba Homil. octuagesima quarta in Ioannem. Τινὲς αὐτὸ τοῦ εἶδος τοῦ χιτωνίσκου φασὶ τὸν Εὐαγγελιστὴν ἱστορεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβάλλοντες οὕτως ὑφαίνουσι τὰ ἱμάτια δηλῶν ὁ Ἰωάννης ὅτι τοιοῦτος τῆς ὁ χιτωνίσκος φασὶν ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντός. Quæ sic verti debebant. *Alij genus quoddam tunicæ ab Euangelista notari dicunt. Siquidem in Palæstina duos pannos committentes ita vestes contexunt: quod significans Ioannes ait desuper contexta.* Quæ verba ait Magnus Casaubonus in Exercitationibus nescire se, an alij intelligant; se quidem vix satis assequi. Neque ipse quid sibi ea velint capere possum. Qui enim illa duorum pannorum commissura per texturam confici potuit? Theophylactus, ut notat idem ibi, more suo Chrysostomi verba describens quædam de suo adiecit. Ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβάλλοντες, ἤτοι δύο πανία, ὑφαίνουσι ἱμάτια, ἀντὶ ῥαφῆς χρώμενοι τῷ συνυφασμῷ. *In Palæstina duos pannos committentes texunt vestimenta pro sutura utentes contextura.* Quam texendi rationem ideo for-

tasse non assequimur, quia intercidit: vel eam nobis explicent, qui nihil ignorant.

Illud sequitur, cur Ioannes dixerit: ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλου. *desuper contexta per totum.* Ideo factum dicunt, quod in superioribus tunicæ partibus eæ ῥαφαὶ, vel fibulæ locum magis haberent. Quæram ego de reliquis partibus, quas non consutas, sed apertas à lateribus, vel in pectore fuisse volunt, num fibulis strictæ fuerint? Quod si verum est, cur tantum in superiori parte hoc factum indicauit Ioannes, cum in reliquis ita etiam se haberent, ut tam in humeris, quam hinc inde à lateribus fibulatæ essent? Desuper ergo contextam rectius explicarunt, quòd sursum versum texerentur: quales fuere *vestes rectæ, quas patres*, ut ait Festus, *liberis suis conficiendas curabant ominis causa, sic dictas, quod in altitudinem sursum versus, & à stantibus texerentur.* Quem morem apud Palæstinos viguisse ex Theophylacto docti viri ostenderunt. Euthymius tradit, hanc tunicam fuisse à superioribus partibus contextam *veluti sunt*, inquit, *apud nos capitis aut pedum hiemalia integumenta*: nempe reticulatim facta. Perperam enim Casaubonus de vestimentis è lana coacta confectis, ea enim proprie non texebantur.

Miror autem ab ijsdem viris doctissimis proditum, *putasse omnes veteres ac recentiores, peculiare artificium, & texturæ speciem non vulgarem in Domini tunica notari à D. Ioanne.* Nam non modo id non existimauit Baronius, sed etiam eos erroris accusauit, qui id putarunt. Non enim credibile esse, eius generis vestibus Dominum usum esse, qui Ioannis sanctitatem commendans dixerat: *Qui mollibus vestiuntur, in domibus Regum sunt.* Sed præstat Isidorum Pelusiotam audire lib. 1. ep. LXXIV. Τίς δὲ ἀγνοεῖ τὴν εὐτέλειαν τῆς ἐσθῆτος ἐκείνης, ἣν περ οἱ πτωχοὶ κέχρηνται τῶν γαλιλαίων, καθ' οὓς καὶ μάλιστα τὸ τοιοῦτο φιλεῖ γίνεσθαι ἱμάτιον, ὡς αἱ στηθοδεσμίδες ἀνάκρουστον ὑφαινόμενον. *Quis autem vestis illius vilitatem ignorat, ut qua Galilæorum pauperes utantur? Apud eos enim maxime huiusmodi vestis genus fieri solet, ut pectoralia, sursum versus contextum.* Quod persuadet facilem factu fuisse, & sine ullo pectine, aut textoris opera

manibus ad instar reticulorum confectam. Vt mirum etiam sit, Bulengerum existimasse pretiosam fuisse, & quidem ex eo, quod illam diuidere milites noluerint. D. Chrysost. loco adducto. *Quod mihi dicere videtur*, inquit, *ut vestimentorum vilitatem ostenderet. nam quemadmodum in alijs omnibus, ita in habitu vilem speciem praeferebat*.

De Tunica Muliebri. Stola. Instita. Segmenta. Plinius explicatus. Cap. XVII.

TOgam antiquissimis temporibus commune virorum, & feminarum gestamen fuisse, supra ostendimus. Mox toga penes viros remansit solasque feminas, quæ se viris vulgarent: de quibus multa docti, præcipuè Manutius. Ita penes matronas feminasque honestas, atque ingenuas tunicam, quam & *stolam* dixerunt, & *pallium* siue *palla* remansit. Vtramque uno versu complexus est Horatius.

Ad talos stola demissa & circundata palla.

Stola igitur matronarum tunica proprie dicta, licet apud Græcos, & barbaros pro communi veste, & maxime virili accipiatur. Cicero Philippica II. *Sumpsisti virilem togam, quam statim stolam reddidisti.* Eodem planè sensu ille apud Petronium. *Quid ille alter, qui die togæ virilis stolam tanquam togam sumpsit?* Ita enim locus ille legendus est. Sic Caligula Liuiam *Vlyssem stolatum* appellabat. Seneca de beata vita cap. XIII. de Epicuro. *Hoc tale est, quale vir fortis stola indutus.* Val. Maximus lib. II. cap. I. *Sed quo matronale decus verecundiæ munimento tutius esset, in ius vocant: matronam corpus eius attingere non permiserunt, ut inuiolata manus alienæ tactu stola relinqueretur.* Et lib. V. cap. II. de matre & uxore Coriolani. *In quarum honorem Senatus matronarum ordinem benignissimis decretis adornauit. Sanxit namque, uti feminis semita viri cederent, confessus plus salutis Resp. in stola, quam in armis fuisse.* Quæ sequuntur corrupta sunt. *Vetustisque aurium insignibus novum vittæ discrimen adiecit.* Lipsius ad Taciti lib. III. Annal. legit *crinium insignibus*: quod non probat Colerus, qui

mavult *inaurium*. Sed quid vitta, quæ erat fasciola, cum inauribus? Quis matronas inauribus à ceteris distinctas, sicut stola, & vitta distinguebantur, notauit? Non displicet ergo Lipsij coniectura, modo veteribus libris nitatur; scilicet cum matronæ à Libertinis crinium sertis discernerentur, quas solæ habere poterant, novum discrimen à Senatu adiectum scilicet vittæ, siue fasciolæ, quibus & stola semper, præcipue à poetis, matronæ denotantur. Sertis autem crinibus, idest crinium sertis nubentes ornari solitas ex Festo notum. Quo ornatu non tantum à virginibus distinctæ, vt vult Lipsius, sed à libertinis, ac meretricibus, quibus nullus vittæ stolæque ius fuit.

De stola etiam Vitruvius lib. 1. cap. 1. loquens de Caryatidibus: *Itaque oppido capto viris interfectis, matronas eorum, in seruitutem abduxerunt. Nec sunt passi stolas, neque ornatus matronales deponere*. Martialis etiam stolam simpliciter posuit pro matrona lib. x. ep. v. *Quisquis stolave purpuræve contemptor*. Stolam autem ad talos, vt loquitur Flaccus, demissam, & instita ad oram ornatam docuit Turnebus lib. xxix. & ex eo plures. Vbi duo insignia in cultu matronarum notat, vittas, queis crines ligabantur, & talarem tunicam ad suta instita cultam. Secus in Libertinis, quæque viris morigerabantur. Tibul. eleg. vi.

— quamuis non vitta ligatos
Impediat crines, nec stola longa pedes.

Ouidius.

Este procul vittæ tenues insigne pudoris,
Quæque tegis medios instita longa pedes.

Et de Tristib. II.

Ecquid ab hac omnes rigidas submouimus arte,
Quas stola contingi, vittaque sumpta vetat?

De instita Horatius:

Quarum subsuta talos tegat instita veste.

Vbi Acron. *Qui matronæ stola vtuntur demissa vsque ad imos pedes, cuius imam partem ambit instita subsuta*. Quod instita subsueretur. Fallitur Acron vestis enim institæ subsuebatur.

tur

tur, quæ imam stolæ oram prætexebat. Rectius Porphyrio: *Matronas significat. Hæ enim stola vtuntur ad imos pedes demissa, cuius imam partem ambit instita assuta.*

Ouidius in III. de Arte.

Quid de veste loquar? non tam segmenta requiro;
Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

Alibi nempe lib. II. *Institam* simpliciter ponit pro veste matronali.

En iterum testor, nihil hic nisi lege remissum.
Luditur in nostris instita nulla iocis.

Quibus addendus Iuuenalis de Graccho nupturiente:

Segmenta, & longos habitus, & flamea sumit.

Vbi Vetus Interpres. *Segmenta; Profusas vestes. Et longos. Fimbriarum.* (Lege fimbriatas) *siue vittatas vestes, quibus matronæ nouæ nuptæ cooperiuntur.* Et ad Satyr. VI. *Segmenta dicit vittam pendentem de vestibus intextam auro.*

Recte autem Ouidius segmenta cum veste purpurea coniunxit. Fuisse enim fascias, siue virgas purpureas, & aureas, quæ vesti ad ornamentum insuerentur, notum est, idque solis matronis concessum. Valerius Maximus. lib. II. *Ceterum vt non tristis earum & horrida pudicitia, sed honesto comitatis genere temperata esset, indulgentibus maritis, & auro abundanti, & multa purpura vsæ sunt.* Idem. *Permisit vtique eius purpurea veste, & aureis vti segmentis.* Hinc vestis segmentata Isidoro libro. XIX. *Zonis quibusdam, & quasi præcisamentis ornata.* Seruius ad illud collog. monile. *Ornamentum gutturis, quod & segmentum dicunt, vt Iuuenalis segmenta & longos habitus. Licet segmentatas vestes dicamus,* vt ipse. *Et segmentatis dormiscet paruula cunis.* Stola inquam tota Purpurea fuit, ne quem decipiat Lambinus, qui ad illud Horatii, *mirator cunni Cupiennius albi. Albati,* inquit, *quia matronæ albatæ idest stola amictæ in publicum prodibant.* Quod ante Lambinum Turnebo placuisse video. ex cuius aduersariis ille plurima conuertit. *Ex albo* inquit lib. XI. c. VI. *Horatius ingenuam intelligit. Ingenuæ autem mulieres albatæ erant, Libertinæ atratæ, nobiliores purpuratæ.* Quod scilicet Artemidorus dicat, *si in so-*

mnis

omnis Chlamys alba appareat, qui eam viderit, ductarus sit ingenuam, si atra libertinam, si purpurea nobilem. Nam vt concedamus ingenuas in veste alba, Libertinas in atra incessisse, quod falsum est, quis enim hunc colorem Libertinis adscripsit? verum in veste ingenuarum quę libertatem adeptæ erant? Nobiliores ait Artemidorus purpuram indutas: at istæ erant matronæ, non ergo albatæ. Horatium vero sectatores matronarum perstringere apparet. Sed fortasse Porphyrione vterque securus est, qui ait, *Albi* (l. albi) *autem non pro candido videtur mihi dixisse, cum vtique possint & vulgares mulieres, etiam meretrices candidæ esse, sed ad vestem albam, qua matronæ maxime utuntur relatum est*. Verum matronas numquam nisi in luctu veste alba vsas ostendimus & si stola alba fuisset, quæ tamen erat purpurea, an sequitur etiam album eam partem fuisse, qua mulieres sunt, quæque stola velatur? Igitur matronalis locus *albus* dicitur Horatio, quod mundior, puriorque esset, quam publicarum libidinum receptacula, quæ fuit Britannici opinio: aut quod verius existimo, *albus* idest vetulus, ac canescens quod scilicet ille matronarum sectator, veluti sepulchrorum incola vetularum noctibus testamenta matronarum captaret.

Quare eximius matronarum Romanarum cultus fuit: quibus purpurea vestis aureis segmenti ornata. Et vsque ad Imperatores eo habitu insignes fuisse constat. Cæsarem modum purpuræ vsurpandæ statuisse, nonnisi certis personis, & per certos dies eius vsu permisso: cum deinde à Nerone omnino sublatum, post ab Aureliano concessum, ad Vopiscum Cl. Salmasius adnotauit.

Ingenuarum ergo, & honestarum matronarum propria stola fuit, tunica scilicet manicata, siue manuleata ad plantas fluens, purpura, segmentis siue limbis aureis ornata, eademque multis rugis, ac plicis constricta. Martialis.

Cum tibi trecenti Consules Vetustina
Et tres capilli, quatuorve sint dentes,
Rugosiorem cum geras stola frontem.

Tunica inquam fuit, vt Iudorum falli necesse sit, qui

stolam

Volam esse scribit *matronale operimentum, quod cooperto capite, & scapula, à dextro latere in læuum humerum mittitur.* Nam id proprium fuit pallæ, siue pallii muliebris. Quare subiicit. *Eadem, & Recinium latino nomine appellatum, eo quòd dimidia eius pars retro reijciatur.* Recinium autem de pallio dictum, siue pallium fuisse, notum est. Ita autem demissa ad pedes stola totum corpus operiebat, vt nihil, quemadmodum ait Horatius, præter faciem appareret. Quare mirum est Bayfium credidisse tunicarum muliebrium alas non fuisse consuta, sed more Spartanarum ad femora apertas, & φαινομηρίδες. Cum tamen id aperte neget Plutarchus in Lycurgo, cum ait attentiorem curam circa Virgines à Numa adhibitam quam à Lycurgo, cuius institutione cum virgines nudis femoribus incederent locum sermonibus præbuisse poetis, qui eas φαινομηρίδες à nudis femoribus appellarunt, quod virginalis tunicæ alæ consutæ non erant ab interiori parte, sed aperiebantur, si nulque nudabant totum femur in incessu. Quem locum ipse Bayfius adducit. Nititur autem eo argumento tales fuisse tunicas Romanarum mulierum, quod Ouidius ait.

Pallia si nimium terra demissa iacebunt
Collige, & immunda sedulus effer humo.
Protinus officij pretium patiente puella
Contingent oculis crura videnda tuis.

Neque enim elato pallio potuisse crura apparere, si integrâ tunica fuisset, alis vtrimque consutis. Sed hoc innuit nequitiæ magister, amantem, dum lapsam pallii oram tollit, posse etiam permittente puella nonnihil stolæ subducere, atque crurum aspectu beari.

Similis locus est Amorum III.

Sed nimium demissa iacent tua pallia terra:
Collige, vel digitis en ego tollo meis.
Inuida vestis eras, quæ tum bona crura tegebas;
Quoque magis spectes, inuida vestis eras.

Loquitur enim de puellis sedentibus in spectaculis, cumque in sedendo tunica contraheretur, vt aliquid crurum appareret, si nimis pallium siue palla dimitteretur aspe-

ctum

ctum crurum inuidebat. qui igitur pallium tollebat eadem opera crurum aſpectu fruebatur.

Fruſtra autem Philippicarum nuperus Interpres Stolam Senatorij tantum ordinis putauit adductus verbis Plinij, quæ nec ipſe, nec alius quod ſciam aſſecutus eſt, lib. XXXIII. cap. III. de auro. *Habeant fœminæ in armis, digitiſque totis, collo, auribus, ſpiris: diſcurrant catenæ per latera, & inſerta margaritarum pondera è collo dominarum pendeant: etiamne pedibus induitur, atque inter ſtolam plebemque hunc medium fœminarum equeſtrem ordinem facit?* Conqueritur Plinius ibi, aurum pedibus etiam, & cruribus addi. Petronius: *Iam pedum candor intra auri gracile vinculum poſitus Parium marmor extinxerat.* Seneca: *Crura diſtincto religauit auro.*

Eas aureas compedes non à matronis, ſed à libertinis geſtatas, illud argumento eſt, quod matronæ fluente ſtola velatæ, non crura modo, ſed & pedes veſte contectos habebant, & omnia, vt ait Horatius, præter faciem veſte tegebant: ita nullus auri ad oſtentationem parati vſus in parte, quæ latebat. At Libertinæ, quibuſque Venus non impermiſſa, cum altius tunicas ſuccingerent, vt ex Ouidio & aliis ſcriptoribus liquet, crura, pedeſque aureis circulis cultos oſtentabant; quæ periſcelides à plebe mulierum ob earum pretium non geſtabantur: atque ita quemadmodum in viris aurum in annulis diſtinguebat à Curia, & à plebeio ordine equites, atque medium ordinem faciebat; ita in mulieribus aurum periſcelio, compedeque geſtatum diſtinguebat libertinas à ſtola, ideſt matronis honeſtis, & à plebe inope, ſicque veluti medium quendam equeſtrem fœminarum ordinem faciebat. Non alius eius loci Pliniani ſenſus eſſe videtur: quem alium enim potiorem Plinio interpretem dabimus ipſo Plinio? Is cap. V. ait. *Argentum ſuccedit ex re aliquando & auro, luxu fœminarum plebis compedes ſibi ex facientium, quas inauere aureas mos tritior vetat.* Vbi innuit argenteas compedes à plebe geſtatas, cum iam aureæ faſtidiri cœpiſſent. Fruſtra docti calceorum ornatum explicant, quem aureum in fœminis equeſtris ordinis fuiſſe falſo ex Plinio

colligunt. Quasi equestris ordinis matronæ non & ipsæ stolatæ. Vel si alius sensus est, haud illum nobis inuideant, quos nihil effugit. Apud Macrobium mentio est libertinarum, quæ longa veste uterentur, cap. 6. Sat. 1. *Lectisterniumque, ex collata stipe faciendum ita, vt libertinæ quoque quæ longa veste vterentur in eam rem pecuniam subministrarent.* Quòd de Libertinis intelligendum existimo, quæ patronis nupsissent, & ideo tamquam iustæ matresfamilias factæ longa veste idest stola matronali vterentur. Ceterum vt virilis tunica, ita & stola cingebatur. Id veteres statuæ ostendunt, & scriptores testantur. Ouid Amorum. lib. 1. el. v.

Ecce Corinna venit tunica velata recincta,
Candida diuidua colla tegente coma.

Recincta est discincta, siue soluta. Idem lib. III. el. 1.

Per me decepto didicit custode Corinna
Liminis obstricti sollicitare forem.
Delabique toro tunica velata soluta

Quamquam in alijs extet *recincta*. Erat autem tunc Corinna in interiore tunica, quæ vt primo cum de lecto surgerent induebatur, nec cingebatur. Idem in lib. de Arte de Ariadna.

Vtque erat è somno tunica velata recincta,
Nuda pedem, croceas irreligata comas.

At superior tunica siue stola zona cingebatur. Idem Amorum lib. 1. el. septima vbi à se pulsatam amicam conqueritur.

Nonne satis fuerat timidæ inclamasse puellæ,
Nec nimium rigidas insonuisse minas?
Aut tunicam summa deducere turpiter ora
Vt mediam, media zona tulisset opem.

Sed locus corruptus est, quem viri doctissimi ita corrigunt.

Aut tunicam summa deducere turpiter ora
Ad mediam, media zona tulisset opem.

Satis fuisse discindere tunicam ab summa ora, siue ab extremitate superiori vsque ad mediam, vbi zona cingebatur,

tur, quæ zona impediisset, quominus tunica vsque ad imam oram laceraretur. Zonæ etiam muliebris meminit Martialis in Apophoretis:

Longa satis nunc sum: dulci sed pondere venter
Si tumeat, fiam tum tibi Zona breuis.

Porro tunicas muliebres non talares modo, sed etiam manicatas siue manuleatas fuisse satis notum: vnde tales tunicas in viris probrosas diximus. Eas manicas interdum luxus muliebris non consutas, sed fibulis nexas cogitauit, quod tradit Ælianus Variæ hist. lib. 1. c. XVII. *Tunicarum vero inquit eam partem, quæ est ab humeris vsque ad manus non consuebant, sed continuis fibulis aureis atque argenteis constrinxere.* Talis tunicæ icona dedit Rubenius in Elect.

Tabula XI.

Tab. XI

Pallium muliebre. Palla. Citharœdicus ornatus. Palla Gallica. Cap. XVIII.

TVnicæ, siue stolæ mulieres honestæ iniiciebant pallium, quod *palla* dicebatur. Virg.

Pallam signis auroque rigentem.

Seruius. *Significat autem tunicæ pallium, quod secundum Varronem palla dicta est ab irrugatione, & mobilitate, quæ circa finem huiusmodi vestium*, ἀπὸ τοῦ πάλλειν. Illæ autem rugæ efficiebantur, quod cum pars eius in humerum sinistrum reiiceretur, & sinistro brachio pars altera subduceretur, in rugas contrahebatur. *Rigentem autem duram propter aurum, sicut & nouas vestes videmus.* Idem ad illud.

Pro longæ tegmine pallæ;

Palla, inquit, *proprie est vestis muliebris deducta vsque ad vestigia.* Isidorus *quadrum pallium* interpretatur: quod de suo adiecit, quemadmodum quod *affixis in ordinem gemmis distincta esset.* Id enim Seruius non habet, à quo ille ad verbum accepit. Recte autem illud, *dictam pallam* ἀπὸ τοῦ πάλλειν, *quod rugis vibrantibus sinuata crispetur.* Ita Nonius *Palla est honesta mulieris vestimentum hoc est tunicæ pallium.* Horatius matronarum habitum describens Sat. lib. I. II.

Ad talos stola demissa, & circundata palla.

Et Ouid. lib. III. Amorum el. XIII.

Virginei crines auro gemmaque premuntur
Et tegit auratos palla superba pedes.

Idem pallium simpliciter appellat, de Arte lib. I.

Pallia, si terræ nimium demissa iacebunt,
Collige, & immunda sedulus effer humo.

Et lib. III. Amorum.

Sed nimium demissa iacent tua pallia terra.
Collige, vel digitis en ego tollo meis.

Tam palla igitur, quam stola, ita mulierum peculiares fuere, matrisque familiæ causa comparatæ, ut ijs viri non facile uti possent sine vituperatione, ut loquitur Vlpianus lib.

XXIII. D. de auro arg. leg. Vbi *pallæ*, non *pallia* legendum esse, etsi ita extet in Pandectis Florentinis, idque tueatur Faber Semest. lib. I. cap. XV, ex eo apparet, quod pallia inter communia viris & fœminis vestimenta à Iurisconsulto infra recensentur, cum pallæ muliebria tantum fuerint. *Communia sunt quibus promiscuè utitur mulier cum viro, velut si eiusmodi penula palliumve est*. Liuius lib. XXVII. narrat, Ptolomæo Ægypti Regi dono à Senatu missam *tunicam & togam purpuream, Cleopatræ Reginæ pallam pictam cum amiculo*.

Porro pallam eandem cum peplo Seruius facit ad illud:

— peplumque ferebant.

Peplum proprie est palla picta fœminea Mineruæ consecrata. Vt Plautus. *Numquam ad Ciuitatem venio nisi cum infertur peplus*. Et paulo ante. *Cum Diomedes auxilio Mineruæ plurimos Troianorum fudisset, Helenus vates monuit, vt Mineruæ numen exoraretur, & cum precibus Deæ ponerent vestem, quam Regina speciosissimam habebat, idest peplum: vnde post Mineruæ palla peplum appellata est*. Iuvenalis etiam Troadibus pallam tribuit.

— scissaque Polyxena palla.

Ouidius etiam Dianæ Met. lib. III. cum se lotura exueret.

Altera depositæ subiecit brachia pallæ

Et Ocyroe in equam conuersæ lib. II.

Longa pars maxima pallæ
Cauda fit.

Palla inde ad citharœdos, Tragædos, & saltatores translata est. De Citharœdo Cornificius lib. IV. *Vti citharœdus cum procedit optimè vestitus, palla inaurata indutus cum chlamyde purpurea coloribus varijs intexta*. Et Lucianus aduersus indoctum tradit citharœdum imperitum venisse Delphos veste auro insigni, & descendisse in certamen purpura auro contexta. Ouidius II. Fastorum de Arione.

Induerat Tyrio distinctam murice pallam.

Propter quam causam ipse Apollo palla indutus à poetis producitur. Idem Amorum lib. I. el. VIII.

Ipse Deus vatum palla spectabilis aurea

Tractat inauratæ consona fila lyræ.

Et Tibullus lib. III. eleg. IV. de Phœbo:

Ima videbatur talis illudere palla.
Namque hæc in nitido corpore vestis erat.
Artis opus raræ fulgens testudine & auro
Pendebat læua garrula parte lyra.

Sic Virgilius de Orpheo.

Nec non Threicius longa cum veste sacerdos.

Longa vestis est palla, ut apud Propertium:

Pythius in longa carmina veste sonat.

De Tragœdis Ouidius Amorum lib. II. el. XVIII.

Sceptra tamen sumpsi curaque Tragædia nostra
Creuit & huic operi quamlibet aptus eram.
Risit amor pallaque meam pictosque cothurnos
Sceptraque priuata tam cito sumpta manu.

Et lib. III. el. I.

Venit & ingenti violenta Tragædia passu,
Fronte comæ torua, palla iacebat humi.

De saltatorum palla animaduertit Turnebus libro XX. ex Plauto Menœchmis.

Sed obscuro hercle salta sic cum palla postea.

Quia autem saltatores molles & effœminati, ideo infra ait Peniculus. *Non ego te indutum foras Exire vidi palla?* ME *Vae capiti tuo Omnes cinædos esse censes, tu quia es: Tun' me indutum fuisse palla prædicas?*

Eadem fabula, cum Menœchmus induisset pallam, quam uxori surripuerat, ait ad parasitum.

Dic mihi nunquam tu vidisti tabulam pictam in pariete, Vbi Aquila catamitum raperet, aut vbi Venus Adoneum? Age me aspice, ecquid assimulo similiter.

Porro mihi mirum videtur, cum palla vestitus exterior muliebris esset, eamque Menœchmus parasito per iocum olfaciendam dedisset, illum aspernatum dicere. *Summum me olfactare oportet vestimentum muliebre. Nam & istoc loco spurcatur nasus odore illucibili.* Nam si de tunica aut subucula loqueretur credibilius esset. Seu iocus parasiticus est Horat.

Post

Post hac persona, pallaque repertor honestæ
Æschylus.

Hanc autem pallam longo syrmate humum verrisse, illa indicant.

Traxitque vagus per pulpita vestem.

Suetonius etiam de Caligula. *Tres Consulares secunda vigilia in Palatium accitos, multaque & extrema metuentes super pulpitum collocauit, deinde repente magno tibiarum, & scabellorum crepitu cum palla tunicaque talari prosiluit, ac desaltato cantico abijt.*

Quod sane mirum videri potest, saltatores longis ac fluentibus tunica, pallaque velatos, cum habiliores succincti, & tunicati tantum futuri fuissent. Sed de habitu citharœdorum infra, cum de chlamyde agemus. Palla etiam inter virilia vestimenta, sed barbarica. Curtius lib. III. *Cultus Regis inter omnia luxuria notabatur; Purpureæ tunicæ medium album intextum erat: pallam auro distinctam aurei accipitres adornabant.*

Tabula XII. & XIII.

Mar-

Tab. XII.

Tab. XIII

Martialis lib. v.

Dimidiasque nates Gallica palla tegit

Quo fortasse respexit Strabo lib. v. de habitu Gallorum: οἱ γὰρ Κέλτ ἀντὶ χιτώνιον χισ͂ὺς χειριδωτὺς φέρυσι μέχρι αἰδοίων, καὶ γλύτων. Interpres magis sensum secutus quam verba *pallas* vertit, cum *tunicas apertas manuleatas* debuisset, quæ tamen Gallis pallæ fuere ad pudenda pertinentes.

De Amiculo. Cap. XIX.

PRæter pallam etiam amiculum muliebre vestimentum fuit; licet commune cum viris. Quod genus vestimenti à circumiectu dictum Festus interpretatur. Idque in viris non dissimile fuisse videtur chlamydi, siue paludamento. Nam Curtius lib. III. de Dario fugiente. *Insignibus quoque Imperij, ne fugam proderent, indecore abiectis*. Subiicit paulo post: *Vnus namque è captiuis spadonibus amiculum quod Darius, ne cultu proderetur, abiecerat in manibus eius, qui repertum ferebat, agnouit*. Alibi ait *Alexandrum amiculo, cui adsueuerat ipse, solum, in quo corpus Cyri iacebat, velauisse*. Et lib. VI. *Philotas obsoleto amiculo velatus inducitur*. Idem Philippo Medico tribuitur. Nec aliter vnquam vestem superiorem militarem Curtius appellat. Val. Maximus lib. v. c. II. *Darius priuatæ adhuc fortunæ amiculo Sylosontis Samij delectatus, curiosiore contemplatione fecit, vt vltro sibi, & quidem à cupido daretur*. Quam rem narrans Ælianus Variæ lib. IV. ait ortum inde adagium, ἡ Συλόσωντος χλαμύς. *Silosontis chlamys*.

Fuisse tamen vestem muliebrem apparet. Curtius libro v. *Fœminarum conuiuia ineuntium in principio modestus est habitus: dein summa quæque amicula exuunt, paulatimque pudorem prophanant*. Isidorus lib. XIX. c. XXV. censet fuisse pallium meretricium lineum. Sed fallitur, nam & honestarum matronarum gestamen fuit. Liuius lib. XXVII. narrat missam à Senatu Cleopatræ Reginæ *pallam pictam cum amiculo purpureo*. Et lib. XXXIV. *Fœminis dumtaxat purpuræ vsum interdicemus, & cum tibi viro liceat purpura in veste stragula uti, ma-*

trem familias tuam purpureum amiculum habere non sines?

Fuit quidem & meretricum, sed in Comœdia palliata. Nam Romæ prostibularum togam gestamen fuisse diximus. Plautus Cistellaria. Act. I. S. I.

Gy. *Amiculum hoc sustolle saltem. Sil. sine trahi, cum egomet trahor.*

Vbi Lambinus amiculum parvum amictum interpretatur. Sed si parvus, quomodo trahebatur, humumque verrebat, nisi sustolleretur? Etiam Pœnulo Act. I. Sc. II. ait Agorastocles ad meretricem. *Age, sustolle hoc amiculum.* Fuisse quidem à palla diuersum ex Liuio didicimus, sed quodnam discrimen adhuc quærimus, nisi quod breuius palla fuerit, ita tamen vt, si pars eius læuo brachio, aut humero non sustineretur, flueret, & traheretur.

Varia muliebrium vestimentorum nomina ex Plauto recensentur. Cap. XX.

MVliebres luxus censuram agit senex ille Plautinus in Epidico, qui iure intolerabilior videri potest in illa paupertate, nondum subacta Asia, nondum orbis spoliis, ac peregrinis delitiis fera bellicosa Martis gente emollita. Quæ hic inserere placuit magis, quia ad institutum argumentum pertinent, quam quod addi posse aliquid iis quæ à viris doctissimis allata sunt speremus: licet non pauca sint de quibus merito dubitemus.

Verba ergo Latinæ Syrenis sunt Epid. Act. II. Scena II.

EP. *Sed vestita, aurata, ornata vt lepide! vt concinne! vt noue!*
PE. *Quid erat induta? an regillam induculam, an mendiculã?*
An impluuiatam vt istæ faciunt vestimentis nomina?
EP. *Vt in impluvium induta eat!* PE. *Quid autem istuc mirabile est?*
Quasi non fundis exornatæ multæ incedant per vias?
At tributus cum imperatus est, potesse pendi negant:
Illis, quibus tributus maior penditur, pendi potest.
Quid istæ, quæ vesti quotannis nomina inueniunt noua?

Tuni-

Tunicam rallam, tunicam spissam, linteolum caesicium
Indusiatam, patagiatam, caltulam, aut crocotulam,
Supparum, aut subminiam, ricam, basilicum, aut exoticum,
Cumatile, aut plumatile, cerinum, aut melinum, gerrae
maximae.
Cani quoque etiam ademptum est nomen. EP. *Qui?* PE.
Vocant laconicum.
Haec vocabula auctiones subigunt vt faciant viri.

Sed in plerisque standum est fide Nonii, qui fatali more vaticinatur. *Regillam* vestem diminutiue à Regia dictam prodit, vt & basilica, & pro *inducula tuniculam* legit. Sed quaenam vestis ista Regia Romae, aut cuius formae? Nam quod Lambinus eandem cum trabea facit, qua Reges, & Reginae utebantur, nullus veterum trabeam foeminis adscripsit; & qui poterat, cum toga esset, eaque tantum meretricum. Heic autem Plautum etiam matronarum luxum perstringere certum est. Regillae meminit Varro apud eundem Nonium Papiapapae.

Collum procerum fictum leui marmore
Regillam tunicam diffingitur purpura.

Si tamen locus illo menda vacat. Certe Latinitas non constat. Sed *Regilla* haud dubie tunica est, quae & recta, quod sursum versus à stantibus texeretur, de qua Festus. *Regillis, tunicis albis, & reticulis luteis vtrisq; rectis textis sursum versum à stantibus pridie nuptarum virgines diem indutae cubitum ibant ominis causa, vt etiam in togis virilibus dandis obseruari solet.* Cur autem *mendicula* in hoc censu, & fastu, quam inde dictam, quod mendicis conueniret? Nam quod quidam *meddiculam* à voce *Meddix*, quae magistratum teste Festo apud Oscos significat, dictum volunt, eadem somnia sunt. Praestat igitur aliqua ignorare, quam toties argutari.

Sequitur *impluviata*: quam à colore sic dictum idem Nonius existimat. *Impluviatus color quasi fumato stillicidio implutus, qui est Mutinensis quem nunc dicimus.* Sed quid sit *stillicidium fumatum, & qui Mutinensis color*, frustra quaerimus. Turnebus lib. XIV. cap. XIX. à forma ita dictam interpreta-

tur,

tur, scilicet à similitudine impluvii. Vt enim vites impluviatæ, sic & vestem à forma impluviorum dictam, quæ esset quaternata, idest quatuor quadrata lateribus vndique corpus ambiret, quæ est figura impluviorum in cauædijs. Quam interpretationem quidam perperam Grutero adscripserunt. Sed num tunica, aut pallium hac forma compacta usui esse posset, videant docti.

De Ralla, quæ eadem, & rara Ouidio dicitur, item de spissa nulla difficultas esse videtur: vt à ratione texturæ altera rara fuerit, altera densiùs texta. Glossæ tamen veteres Rallam pro rasa accipiunt. *Ralla* ξυστήρ. ξυστὸς *Rasus*. Ita Ralla erit eadem ac rasa; spissa autem pexa, siue Phrygiana.

Linteolum cæsicium Nonius explicat *purum & candidum*, *à cadendo, quod ita ad candorem perueniat, vel quod oras circumcisas habeat*. Sed undicunque dictum sit, cuiusve hoc Linteolum fuerit, hoc quoque ignoramus.

Indusium siue *intusium* fuisse tunicam interiorem, supra ostendimus. Sed quid tunica indusiata non facile dixerim. Et tamen pro ipso indusio ponit non solum Nonius heic, sed ipse Varro lib. IV. de L. L. *Alterius, generis item duo, vnum quod foris, ac palam, pulla: alterum quod intus, à quo intusium, id quod Plautus dicit Intusiatam, patagiatam*.

Patagium aureum clauum interpretatur Nonius, *qui pretiosis vestibus immitti solet. Vnde vestis patagiata*. Porro patagiatum ἀπὸ τοῦ πατάσσω, παταγεῖον, clavus qui in materiam inciditur, ut docti monuerunt. Vt proprie *clauus* sit purpureus, *patagium* aureus. Tertullianus de pauone, *Omni patagio inauratior*. Festus. *Patagium est, quod ad summam tunicam assui solet, quæ patagiata dicitur: & patagiarij, qui eiusmodi opera faciunt*. Ad quem locum non est audiendus Scaliger, qui verba Liuij lib. IV. sollicitat. *Placet tollendæ ambitionis causa Tribunos legem promulgare, ne cui album in vestimentum addere petitionis causa liceret*. Legit enim *clavum*, quem errorem ex corrupta scriptura *clabum* manasse ait. Sed cur claui petitionis causa addebantur vestimentis? Quis nescit vetitam ibi togam candidam, quæ petitorum pro-

pria,

pria, siue cretatam ambitionem interdictam? Multo minus patagium dictum, quod quibusdam quasi maculis & næuis inspersum esset: quia patagus genus morbi, quo qui moriuntur, huiusmodi rotundis maculis fœdantur. Cum potius à similitudine clauorum morbum eum ita dictum appareat, ἀπὸ τοῦ πατασσω, ut paulo ante notabamus.

Caltulam, & crocotulam (explicat Nonius) *vtrumque à generibus florum translatum, à calta, & à croco.* Virgil. in Bucol. *Pinguia luteola pingit vaccinia calta.* Dein adducit locum Plauti. Item Nouius Pedio. *Mollicinam, crocotam, chiridotam, ricam, ricinium.* Næuius Lycurgo. *Pallis, patagijs, crocotis, malacijs mortualibus.* Sed *castulam* Varro de vita Pop. Rom. lib. I. *palliolum breue voluit haberi. Castula est palliolum præcinctui, quo nudæ infra papillas præcinguntur, quo mulieres nunc eo magis vtuntur, postquam subuculis desierunt.* Quare aut apud Plautum *Castula*, aut apud Varronem *Caltula* legendum est. Si *Castula*, notatio perit, ut à flore dicta sit. Locus Næuii & ipse deprauatus est. Quid enim est *malacijs mortualibus?* Olim Beroaldus ad Apuleium legit *malacis*, qui à præceptore suo Baptista Pio accepit in hunc Plauti locum. Recte. nam *malcum pallium* apud Plautum Bacchidibus pro molli & delicato. Nisi quis legere malit *mollicinis*. Nam ibidem apud Nonium Nouius Pedio. *Mollicinam, crocotam, chiridotam, ricam, ricinium. Mortualibus* autem fortasse intelligit *ricam, & ricinium*, quæ in funere à matronis adhibita supra notauimus, & loco Nouii cum crocota, & chiridota coniunguntur.

Quod ad crocotam attinet, aliqua à nobis dicta sunt libro III. cap. V. huius commentarii, quæ inde petantur. Diximus muliebre gestamen fuisse, & quod sequitur mollium atque effœminatorum. Apuleius lib. XI. *Simiam pileo textili, crocotisque Phrygys catamiti pastoris specie.* Inde apud Aristophanem ridet Hercules Bacchum crocotæ Leoninam superinduisse. Ridet inquam

Ὁρῶν λεοντῆν ἐπὶ κροκωτῷ κειμένην.

Vbi Scholiastes *Crocotam Bacchicum gestamen, & muliebre*

inan-

Indumentum interpretatur. Ita Lucianus Baccho Silenum inducit vehentem asino ἐν κροκωτῷ *in Crocota*. Inde Crocota saltatorum, ac pantominorum propria, ut viri docti monuerunt. Ita Duris Samius apud Athenæum lib. IV. inducit Polyspercionta peritia rei militaris & auctoritate inter Macedonas præcipuum saltantem ἐνδυόμενον αὐτοῦ κροκωτὸν, *Crocota indutum*. Sic Lucianus de Historia, *Herculem apud Omphalem* ἐν κροκωτῷ καὶ πορφυρίδι pensa trahentem inducit. Atheniensibus etiam bacchanalia agitantibus κροκωτοὶ adscribuntur à Philostrato lib. IV. cap. VII. & quoniam, ut alibi diximus, *Crocotam* appellatam Græci tradunt, quód croceo colore esset infecta; unde *infectores Crocotarij* apud Plautum; hinc Turnebus illud Virgilij lib. IX. de Teucris.

Vobis pecta croco, & splendenti murice vestis

de *Crocota* interpretatur quæ effœminatorum, & semiuirorum propria. Crocotam etiam intellexit Ouidius lib. III. de Arte.

Illa crocum simulat, croceo velatur amictu,
Roscida Luciferos cum Dea iungit equos.

Pergamus in Plauto. *Supparum* Nonius interpretatur *Linteum femorale usque ad talos pendens, dictum quod subtus appareat*. Nouius Pedio. *Supparum purum, bellientem interim, escam meram*. (*Velientem interim Oscam meram* Lipsius corrigit) Afranius epistola: *Tace puella, non sum supparo, si induta sum*. Varro Eumenid. *Hic indutus supparum, coronam ex auro & gemmis fulgentem gerit*. Festus *vestimentum puellarum lineum* interpretatur, *quod ea subucula diceretur*. At Varro lib. IV. de L. L. à subucula distinguit, & ab eo deducit quod est supra. *Alterum genus inquit, quod subtus est: à quo supparus*. Quod verisimilius est. Si enim interior vestis fuisset, quomodo ille apud Afranium negaret se puellam esse, etsi supparo indutus, si vestis illa latuisset? Non fuisse autem tantum puellarum, indicare videtur Lucanus lib. II. de Marcia Catonis matrimonium repetente.

Humerisque hærentia primis
Suppara nudatos cingunt angusta lacertos.

Vbi

Vbi & vestem superiorem fuisse apparet, & primis humeris hæsisse. Cur autem dicatur nudatos lacertos cinxisse ea fortasse causa est, quod Marcia recens à funere Hortensii mariti nudis ad planctum pectore & lacertis veniebat. Subiicit enim.

Sicut erat mœsti seruans lugubria cultus.

Porro eleganter Tertullianus aduersus Gentes vexillorum vela transuersis hastulis alligata *suppara* vocat, & *stolas crucium* appellat.

Ceterum *subminiam* vocem nihili scioli intruserunt, & vel à *minio*, vel à *minuendo* interpretati sunt, cum apud Nonium disertim scriptum sit *subnimium*, nihilque certius doctorum virorum coniectura, allusum esse ad vocem præcedentem supparum, quæ est quasi subparum, atque ita oppositam per iocum vocem *subnimium*. Quemadmodum paulo ante tunicam *mendiculam Regillæ* opposuerat, & in voce *impluvii*, ac *fundi* luserat.

De Rica hæc Nonius. *Rica est quod nos sudarium dicimus*. Serenus opusculo. lib. I. *Aut zonulam, aut auem, aut ricam*. Auem Pius interpretatur gruem, qui color in veste Fœminea. Ouidius. *Albentesve rosas Threiciamve gruem*. Sed durum videtur vestem coloris gruini auem appellatam. Nouius Pedio. *Molticinam crocotam, chiridotam, ricam, ricinium*. Lucil. Sat. lib. II. *Ricini aurati, ricæ, & orariæ mitræ*. Turpilius Etera. *Ducit me secum, postquam ad ædem venimus veneratur Deos. interea aspexit virginem iniectam in capite riculam indutam ostrinam*. Pius in libris suis pro *Iniectam*, *Instantem* reperit & pro *Ostrina*, *Mustelinam*. Varro Prometheo lib. I. *Aliæ mitram ricinam, aut mitram Melitensem*. Festus, *Vestimentum quadratum & fimbriatum* interpretatur, *quo flaminicæ pro palliolo vtebantur*. Varro lib. IV. de L. L. à *ritu* dictam vult, *quod Romano ritu sacrificium fœminæ cum faciunt capita velant*. De recinio autem siue recinio non pauca a nobis in superioribus disputata sunt.

Basilicum & Exoticum alteram *Regiam*, alteram *peregrinam* vestem Nonius explicat, vt vox ipsa declarat. Sed quænam

ea, pari cum ceteris fato ignoratur.

Cumatilis color eidem dicitur, *aut marinus aut cæruleus: Tractum à Græco, quasi fluctuum similis. Fluctus enim Græcè κύματα dicuntur.* Titinius Setina. *Et quem color cumatilis deceat.* Gruterus tamen existimat non ita vocatam esse hanc vestem ob colorem, sed texturam repræsentantem fluctus, quæ & *undulata* Varroni dicta apud Nonium. Sed cum *de toga undulata* quærebamus, quam fuisse albam constat, quomodo undarum textura in vestimento albo exprimi posset dubitauimus. nam quo nunc vestes aqua resperſæ ac prælo subiectæ undarum speciem exprimunt, nescio an veteribus notum artificium fuerit. Certe undulatas vestes describit Ouidius.

Hic undas imitatur, habet quoque nomen ab undis.
Crediderim nymphas hac ego veste tegi.

At *plumatile, aut clauatum, aut ex plumis factum*, eidem dicitur. An vestis confici possit ex plumis haud scio. Verisimilius est clauis distinctam fuisse opere Phrygionis, qui plumarum formam referrent. Vnde opus plumarium, de quo viri docti dicere occuparunt. *Cerinum à cera colore dictum* idem obseruat, cumque in veteribus libris *garinum* legatur, recte Turnebus existimat esse pro *carinum* à Siculo καρὸς pro κηρὸς, quod est *cerini coloris*. Vnde *carinarios* Plautus in Aulularia appellat, qui eo colore vestes inficerent.

Melinum omisit Nonius. Lambinus à *melle* hoc est *mellei coloris vestem*, tunc liquida duplicando. Alii *melinum colorem*, qui mali Cydonii pallorem imitetur. Alii *candidum* ex Plinio a Melo insula, vbi optimus habetur.

Tandem Plautus ait *cani ademptum nomen esse, cum genus vestis laconicum diceretur*. Nam cum aliqui canes lacones, & Laconici dicerentur, ea vox ad vestes transiit, quæ Laconicæ dictæ.

Atque ita vno veluti fasce tot luxuriæ muliebris nomina in illa horrida antiquitate dedimus, quot fortasse non fuere, cum eadem luxuria frænos abrupisset.

Alia

Alia in Plauto, quæ ad muliebrem mundum pertinent, expenduntur. Cap. XXI.

NOn minor fœminei luxus insania ab eodem traducitur in Aulularia Ac. III. Sc. V. his verbis.

Sed hoc etiam pulchrum est, præquam vbi sumptus petunt.
Stat fullo, Phrygio, aurifex, lanarius,
Caupones patagiarij, indusiarij,
Flammearij, violarij, carinarij,
Aut manulearij, aut murrobathrarij.
Propolæ, linteones, calceolarii,
Sedentarii sutores, diabathrarii
Solearii astant, astant molochinarii;
Petunt fullones, sarcinatores petunt,
Strophiarii astant, astant semizonarii;
Iam hosce absolutos censeas: cedunt, petunt.
Trecenti cum stant phylacistæ in atriis,
Textores, limbolarii, arcularii ducuntur: datur
Aes. Iamque hosce absolutos censeas,
Cum incedunt infectores crocotarii,
Aut aliqua mala crux semper est, quæ aliquid petat.

In quibus vtinam non toties diuinandum esset. Quid enim ipso statim initio hic *caupones* faciunt? Lambinus non esse eos qui vinum vendunt, sed qui rem quamlibet quam emerunt pluris reuendunt. Sed hi paulo post propolæ appellantur. Turnebus caupones dictos à copiis, vt sint mercatores, & institores patagiorum. Sed cur soli patagiorum mercatores caupones dicti? Veteres editiones habent cinistones. Verum hi potius in familia erant calefaciendis calamistris, & rutilandis crinibus destinati.

De *patagio* atque *indusio* supra dictum est. *Flammeum* velum fuisse, quo nouæ nuptæ caput nubebant, vnde & nuptiæ appellatæ notum est. Inde Flammearii. Alii tamen quod flammeo, siue rubro colore vestes tingerent dictos putant. Sicut *violarios* qui violæ, *cerinarios* qui ceræ colore

vestes tingerent. Sed mirum est artificium, quod fuit unius infectoris, ita inter plures dispertitum: nisi ista ad augendam luxus inuidiam conficta sunt. Cur autem *carinarij* pro *cerinarii* dicti, supra ex Turnebo rationem attulimus. *Manulearios* qui tunicarum manicas, siue tunicas manuleatas, quarum mentio apud Plautum alibi, conficerent dictos existimant: si tamen hoc à sarcinatoribus diuersum artificium fuit.

At *murrobathrarii* mire Criticos sollicitant. Ita enim in veteribus libris extare monuit Camerarius. Quod ita interpretatur Turnebus ad Theophrastum de Odoribus: *myrobathrarios* fuisse, qui calciamenta muliebria, ut bene olerent, unguentis, & gratis odoribus, ac suffimentis imbuebant. Sed quis credat artifices fuisse, qui hoc tantum facerent? Quasi ipsæ mulieres hoc ministerio defungi non possent, ut unguenta quæ corpori infunderent, etiam calceis illinerent. Si tamen eo luxus prouenerat, ut res tam pretiosa etiam solo subijceretur. Mutauit postea sententiam in Aduersarijs, & *aromatarias* legendum suspicatur: sicut Lambino placet legere *malobathrarii*, à *malobathro* preciosissimo, ut fuerint unguentarii. Mihi simplicior notatio videtur, quæ ab eodem Lambino adducitur *myrobrecharii*, quæ vox significat eos, qui unguento perfundunt, & madefaciunt. Vt sint simpliciter unguentarij.

Nec felicius idem Turnebus lib. 1. Aduers. cap. 1. vocem *propolæ* interpretatus est, quem sequitur Lambinus: & *propalæ* legendum censet. Eos scilicet qui merces palam, & veluti ante palum, siue de palo pendentes vendunt. Quæ enim merces non palam vendebantur? Rectius Scaliger *Propolam* ex Græco πωλεῖν, sed præpositione Latina, quæ propterea producitur, ut in *Prologo*. Dictum autem quod primus vendat merces, quas in portu primum anticipat, & ut Persius ait

Primos tollit piper è sitiente camelo

Lucilius.

Sicuti cum ficus primos propola recentes

Attulit, & pretio ingenti dat primitum paucos.

Quæ verba egregie declarant, quid essent propolæ.

Inter *linteones*, & *lintearios* hoc discrimen docti posuere, quod illi lintea texerent, hi venderent.

Sed cur solos *sutores* sedentarios appellauerit, cum tamen omnes quos recensuit, & qui sequuntur artifices sellularij sint, incertum est. Ipse tamen etiam contra librorum fidem *segmentarij* legere ausim, idest aureorum segmentorum confectores, de quibus supra dictum est. Monet Lambinus in libris veteribus extare *sedentarij sutates*: unde quibusdam placere *sutantes*, idest multum suentes, quod verbi monstrum est. Bapt. Pius *sedentarios* fuisse dicit, qui sedes & cathedras matronarum molli strato coopertas conficerent. Quod fortasse minus ineptum est, quam quod *sutelates* legit, idest *sutela* textores: *sutelam* autem fuisse tenuem & subtilem telam, ex Nonio: vnde & strophæ sutelæ dictæ sint.

Diabathrarij quid essent declarat Festus, cum ait *diabathra genus fuisse solearum Græcanicarum, quarum confectores diabathrarij*. Neuius apud Varronem de L. L. lib. VI. *Diabathra in pedibus habebat, & erat amictus Equiuoco*. Sed cur id opus non fuit sutorum, aut calceolariorum quos supra posuerat, aut solariorum, qui mox sequuntur?

Molochinarios Nonius interpretatur *infectores molochini coloris, quem similem fuisse flori maluæ*. Cęcilius: *Carbasina, ampelina, molochina*. Ita coloris inter purpureos à Plinio recensetur. Sed cur hoc opus vnius infectoris non fuit?

Sarcinatoris inepta notatio apud Nonium, *dictum scilicet à sarcina, quia plurimum vestium sumat*. Quasi vero non etiam una vestis, vestisque pars sarciatur. Malè etiam cum sutore confundit. nam licet sarcire sit suere, ut indicat Lucilius. *Sarcinatorem esse summum, suere centonem optime*. *Sutoris* tamen vox proprie de eo qui calceos suit.

Strophium idem recte interpretatur *breuem fasciam, quæ virginalem papillarum tumorem cohibet*. Hinc *strophiarij*. Catullus.

Non

Non contecta leui velatum pectus amictu,
Non tenui strophio lactantes vincta papillas.

Cicero de Arusp. resp. *Clodius à crocota, à mitra, à muliebribus soleis purpureisque fasciolis, à strophio, à spaltrio, à flagitio, à stupro est factus repente popularis.*

At *semizonarios* dictos existimat Turnebus, qui *semizonas* conficerent, quæ *semicinctia* dicerentur. Sed cum zona esset fascia, qua tunica cingeretur, ut dictum supra, aliquid minus, & breuius fuerit semizona necesse est: non ergo eadem cum semicinctio, quod, ut idem fatetur, partem hominis anteriorem à cingulo, & lumbis ad pedes usque præcingebat. Itaque *semizonarij* simpliciter semizonarum confectores: quamquam haud scio, cur qui zonas conficerent, ijdem non & semizonas darent.

Limbolarios, siue ut Nonius *Limborarios*, qui limbos, & institas conficerent, siue limbo vestes ipsas prætexerent, ac pingerent. *Arcularios*, qui arculas, & scriniola conficerent, ac venderent; *Crocotarios*, qui croco tunicas inficerent, dictos constat. Atque ita omnes isti nugiuendi, qui toties crucem criticis, sicut illi maritis, fixerunt, qualitercumque absoluti sunt.

Sed quoniam in hoc sumus, vt non sine rubore fateri cogamur, quam plurima esse, quæ in his literis ignorentur, Ouidii locum de cultu muliebri adscribam deploratæ obscuritatis. In III. de Arte.

Conueniunt tenues scapulis ameletides altis
Angustum circa fascia pectus eat.

In manu exaratis, vt & in antiquis editionibus extare analectides monuit me Nicolaus Heinsius magni parentis magna proles, cui cum alia plurima, tum accuratissimam Ouidii editionem posteritas debebit. Turnebus lib. IV. cap. XXII. *Ometides* legendum esse affirmat, vt sint scapulares, vel humerales fasciæ. Nam si, quod veteres interpretes ponunt, analectides puluini essent ad constipandas puellarum scapulas, altiores illæ extitissent, magisque vitium apparuisset. Quare ad dissimulandam scapularum altitudinem tenui-

tenuibus fasciis vtendum erat. Scaliger propius veterem scripturam omaletides reponit. Sed vox vtraque nusquam quod sciam audita. Itaque contenti simus hoc Catone.

De Variis coloribus muliebris cultus. Cap. XXII.

MAtronas in Tyria aureis institis segmentata incessisse supra notauimus. At libertinæ, & quæcumque apud Ædiles licentiam stupri vulgauerant, quibus purpura interdictum, aliæ aliis vestium coloribus gaudebant. Varios enumerat peccandi magister Libro tertio.

Cum tot prodierint pretio leuiore colores,
Quis furor est census corpore ferre suos?

Dixerat enim se non loqui de purpura dibapha matronarum, qui, quia preciosissima, integra patrimonia vno cultu gestata, indicat. Subiicit.

Aeris ecce color tum cum sine nubibus aer,
Nec tepidus pluvias concitat Auster aquas:
Ecce tibi similis qui quondam Phryxon, & Hellen
Diceris Inois eripuisse dolis.
Hic vndas imitatur, habet quoque nomen ab vndis:
Crediderim Nymphas hac ego veste tegi.
Ille crocum simulat, croceo velatur amictu,
Roscida luciferos cum Dea iungit equos.
Hic Paphias myrtos, hic purpureos amethystos,
Albentesve rosas, Treiciamve gruem.
Nec glandes Amarylli tuæ, nec amygdala desunt;
Et sua velleribus nomina cera dedit.
Quot noua terra parit flores, cum vere tepenti
Vitis agit gemmas, pigraque fugit hiems:
Lana tot aut plures succos bibet: elige certos.
Nam non conueniens omnibus omnis erit.

Recenset deinde quis color in cultu quamque deceat. Primus ergo aeris color cum sudum est cœlum, qui & *cæruleus*, & *hyacinthinus*, vulgo *cælestis* dicitur. Quidam *Cæsium* eundem fecere, sed fuisse diuersos ex Cicerone docuit

Thy-

Thylesius; qui in primo de natura Deorum *Cæsios* oculos Mineruæ, cœruleos esse Neptuni dicit. Quod autem cæsium à cædo, vt qui cæsius sit cædem quodammodo oculis minari videatur, eius opinioni subscribere non possim, nisi alter diuitior, alter pressior fuerit, vterque à Cœlo dictus. Quemadmodum in eo fallitur, quod cœruleum eundem cum veneto facit, cum hic Ouidius eum ab Aerio distinguat, & fuerit proprie glaucus, qui ad viridem magis vergit, sed prasino dilutiorem. Doctissimus Alciatus lib. II. Parergon cap. I. *Cæsium* magis fuluo hærere arbitratur, quod Catullus *Cæsium* Leonem dicat, & Terentius *cæsiam* virginem, idest coloris lentiginei, ut Seruius interpretatur, vel oculis felis, ut Donatus, ita ut Fronto apud Gellium cum Cęsiam quasi Cęliam dictam notat, de colore Cœli intellexerit, cum nubibus sole percussis aer nec serenus, nec limpidus est, & in glaucum vertitur.

Alter color apud Ouidium est *aureus*, referens scilicet arietem, quod Phryxus cum sorore nouercæ insidias per freta fugit. Qui vero *vndas imitatur glaucus* siue *viridis*, *Venetus*, & *thalassicus*, quem etiam *ferrugineum* Plautus appellat. *Hyalum* etiam intelligi existimant, quod dicat Nymphas ea veste tegi, cum Virgilius in Georgicis.

Milesia vellera Nymphæ
Carpebant hyali saturo fucata colore.

Quoniam autem eum colorem ab vndis vocari tradat poeta, nonnulli existimant *Cumatilem* siue *vndulatum* denotare: quam vocem ex Plauto supra exposuimus.

Sequitur *croceus* quem Auroræ adscribit. Inde *myrteus*, post *Amethistinus* à gemma purpuræ violaceæ. *Roseus* ab albente rosa, vt distinguatur à sanguinea, qui color purpuræ tantum matronis concessæ. Tum *gruinus* ab aue, *amygdalinus* siue *castaneus* à castaneis, *cerinus* à cera, cuius supra meminimus.

Sed & alii colores in vestibus earum, quæ corporis sui vsuram non inuiderent: præcipue *galbeus* siue *galbinus*, quem viridem interpretatur Turnebus lib. XVII. cap. VIII. Nam

in veteri lexico *Galbus* est χλωρὸς, hoc est viridis, siue luteus; Iuvenal. Sat. II.

Cærulea indutus scutulata & galbina rasa.

Ita enim Vetus Interpres pro eo quod est in vulgatis galbana: explicat *polita, tenuiter rasa*. Vegetius in Veterinaria lib. II. cap. II. *Florem eryngij* ait *esse galbinei coloris*, idest, vt idem Turnebus, coloris cœrulei dilutioris palescentis: quanquam alij aureum colorem interpretentur, eumque intellexisse Ouidium, cum de colore arietis Phryxi loqueretur. Et quoniam is color fœminarum dedecere viros videbatur Martialis de zoilo.

Iacet occupato galbinatus in lecto.

Et alibi.

Amator ille tristium lacernarum
Et baticatus, atque leucophæatus,
Qui coccinatos non putat viros esse,
Amethystinasque mulierum vocat vestes,
Natiua laudat, habeat & licet semper
Fuscos colores, galbinos habet mores.

Idest molles & effœminatos.

Porro illud Iuvenalis *Cærulea indutus scutulata* duo summi viri Turnebus, ac Scaliger ita interpretantur. Scutulæ esse formam quadratam oblongiorem, quales quadræ in tela araneorum cernuntur. Nam cum in ambitum araneæ plurimos orbes multis filis circinent, à centro transuersa subtemina quoquouersum distendunt, quæ orbes secantia multas scutulas reddunt: vnde scutulatum araneorum rete Plinio dicitur. Eam autem esse formam scutulæ confirmat Turnebus auctoritate Censorini cap. XXII. *Heteromecos quadrangulum nec latera habet paria, nec angulos rectos simile scutulæ.*

Adiicit Scaliger ad Varronem vestes *scutulatas*, & *virgatas* quales Gallorum easdem fuisse. Diodorus enim ait Gallos gestare saga ῥαβδωτὰ πλινθίοις πυκνοῖς διειλημμένα, *scutulata, & reticulatim distincta*. *Virgata* Propertio, ac Virgilio, Polluci ῥαβδοειδῆ. *Scutulatus* ergo *virgatus* ma-

tularum instar cancellatim & reticulatim distinctus.

Fuerunt & vestes versicolores, quæ & variæ & floridæ appellatæ, eæque mulierum propriæ. Quærit Plutarchus in Problematis Græcis cur apud Coos Sacerdos Herculis γεναικέιαν ἐνδεδυμένος ἐσθῆτα *fœmineam vestem indutus* rem diuinam faciat, & allata fabula subijcit, quia Hercules Alciopi filiam uxorem ducens ἀνέλαβε στολὴν ἀνθινὴν *induit floridam vestem* hinc factum ut eius sacerdos, & sponsi muliebri veste induantur. Artemidorus lib. II. cap. III. γυναικὶ δὲ ποικίλη, καὶ ἀνθηρὰ ἐσθὴς συμφέρει. *Mulieri florida & varia vestis conducit, maxime meretrici, & opulentæ: illa enim ob quæstum, hæc ob delitias floridis vestibus utitur.* Clemens Alexand. lib. II. Pædag. cap. X. αἱ δὲ τοῖς ἄνθεσιν ἐοικυῖαι ἐσθῆτες, Βακχικοῖς, καὶ τελεστικοῖς καταλειπτέαι λήροις.

A viris etiam aliquando usurpatæ maxime in pompa ac triumpho. Dio lib. LIX. de Caligula sine victoria triumphante. Comitabantur eum amici eius, & socij ἐν ἐσθῆσιν ἀνθεραῖς, in vestibus floridis. Et lib. LXXIV. de ingressu Seueri in Vrbem. Nam urbe tota floribus, & laureis coronata, καὶ ἱματίοις ποικίλοις ornata.

Sed de coloreis vestibus, & quas oxypæderotinas Vopiscus appellat fuse ad eundem Vopiscum viri doctissimi disputarunt.

De Veste Ancillari, & Meretricia. Iuvenalis, & Ouidius explicati. Cap. XXIII.

VLpianus D. de iniurijs. *Si quis Virgines appellasset, si tamen ancillari veste vestitas, minus peccare videtur: multo minus si meretricia veste fœminæ non matris familias vestitæ essent.* Ad quem locum Iurisconsultorum summi obseruarunt, quod pridem Manutius docuerat, matronas à meretricibus habitu discretas, quod illæ stola, idest, tunica talari assuta instita, & palla uterentur; At prostibulæ breuibus tunicis ad instar virilium, & toga uti cogerentur. Sed quæ vestis ancillaris esset, non est proditum. Verum cum matronæ

stola, & palla vterentur, facile est credere vtramque ancillis interdictam, atque ita tunica breuiori ad medium crus pertinente nulla instita ad suta vsas esse ancillas, qualem tunicam meretriciam fuisse diximus: hoc tamen à lupis distinctas ancillas, quod hæ togatæ, illæ tunicatæ tantum. An vero aliud fuerit discrimen, doctis quærendum relinquimus. Faber vestem ancillarem atram, & sordidam interpretatur: sed talis etiam viliorum fœminarum ingenuarum esse potuit. An vero quæ corpus vulgabant, quibus interdictus stolæ vsus erat, gemmas atque aurum gestare possent, quæri potest. Negat Apuleius lib. 11. Met. de Byrrhæna. *Aurum in gemmis, & in tunicis, ibi inflexum, hic intextum matronam profecto confitebantur.* Et Horat. lib. 1. Sat. 11.

Nec magis huic (matronæ) *inter niueos viridesque lapillos*
Sit licet hoc Cherinte tuum, tenerum est femur, aut crus
Rectius, atque etiam melius persæpe togatæ.

Et Iuvenal. Sat. VI.

Nil non permittit mulier, sibi turpe putat nil,
Cum virides gemmas collo circumdedit, & cum
Auribus extensis magnos commisit elenchos.

Et tamen ille paulo post etiam deterioris conditionis mulieribus aurum assignat, vbi ait matronas siderali scientiæ impense addictas, Augures, Aruspices, magnique nominis Chaldæos consulere solitas. At tenuiores in circo à plebeiis sortilegis ac diuinatoribus responsa futurorum petere consueuisse.

Si mediocris erit spatium lustrabit vtrumque
Metarum, & sortes ducet, frontemque, manumque
Præbebit vati crebrum poppysma roganti.
Plebeium in circo positum est, & in aggere fatum.
Quæ nudis longum ostendit ceruicibus aurum
Consulit ante phalas, delphinorumque columnas.

Hic certe diuersam à matronis inducit, quæ nudis ceruicibus longum aurum siue monile gestabat, & ideo ad Circi spinam inter plebeios vates plebeii fati arcana rimabatur. Quod quia vix credibile viris doctis visum est, ad cor-

rectionem confugerunt, & satis audacter:

Quæ nullis longum ostendit ceruicibus aurum,

reposuerunt contra receptam veterum editorum & manu exaratorum lectionem. Ego nescio ac Latinum sit gestare aurum nullis ceruicibus, pro nullum aurum ceruicibus ostendere. Illud ausim affirmare, nihil opus esse correctione, immo verbis illis vitæ liberioris mulieres denotari. Nam cum matronæ ita stola talari, & manuleata opertæ essent, vt nihil præter faciem appareret. Horatius.

Matronæ præter faciem nil cernere possis
Cetera, ni Catia est, demissa veste tegentis:

contra secunda classis, libertinarum dico, quæque licentiam stupri vulgauerant, non ceruice modo, sed humeris atque lacertis conspicuis, ac seminudis erant. Ouidius de Arte lib. III.

Pars humeri tamen ima tui pars summa lacerti
Nuda sit à læua conspicienda manu.
Hoc vos præcipuè niueæ decet: hoc vbi vidi,
Oscula ferre humero qua patet vsque libet.

Ab his autem præceptis longe magistrum matronas submouisse, quid attinet inculcare?

Non ceruix igitur solum nuda, sed & ima pars humeri, & quæ coniungitur prima lacerti in amatorum oculos incurrebat. Lacertus enim pars brachii humero proxima. Idem Amorum. lib. I. el. VII.

Ante meos humeris vellem cecidisse lacertos.

Nuda ergo ceruice monile suspendebant, quibus stolæ cuncta operientis ius non erat. Sed quid opus coniectura? Clare idem Ouidius puellis aurum & gemmas tribuit, in quis tuta Venus, concessaque furta. Nam de remedio Amoris lib. I. sic canit.

Proderit & subito cum se non finxerit vlli
Ad dominam celeres mane tulisse gradus.
Auferimur cultu: gemmis auroque teguntur
Omnia: pars minima est ipsa puella sibi.

Atqui paulo post subiicit.

Thais in arte mea est, lasciuia libera nostra est
Nil mihi cum nupta, Thais in arte mea est.

Sed quod magis mirum iure videbitur, ijsdem etiam purpuram, & quidem Tyriam adsignat, vestemque auratam de Arte lib. III.

Sed te, cuicumque est retinendæ cura puellæ
Attonitum forma fac putet esse sua.
Siue erit in Tyriis, Tyrios laudabis amictus;
Siue erit in Cois, Coa, decere puta.
Aurata est: ipso tibi sit pretiosior auro
Gausapa si sumpsit, gausapa sumpta proba.

Et tamen de vestibus scripturus Tyrias excipit tamquam matronarum. lib. III. de Arte.

Quid de veste loquar? non iam segmenta requiro,
Nec quæ de Tyrio murice lana rubet.

Fortasse igitur non fuit meretricibus purpuræ vsus simpliciter interdictus, sed in stola idest tunica talari, sed sine aureis segmentis, sed sine vitta, qua coma ligabatur, quæ insignia matronarum semper apud Ouidium coniunguntur, numquam auri, ac gemmarum mentio, quibus à scortis distinguerentur. Aut quod verisimilius, est verbo docet artem fallendi liberiores amicas re ipsa matronis ac nuptis idem lenocinium conciliat. Certe nihil melius in præsentia succurrit.

Plautus etiam auratam meretricem inducit Epidico Act. II. Sc. II *Sed vestita, aurata, ornata vt lepide! vt concinne! vt noue!*

Interim eorum error castigandus, qui lacernam vestimentum muliebre putant inducti verbis Iuvenalis:

Ipse lacernatæ cum se iactaret amicæ.

Quis enim paulo in literis versatus ignorat Satyricum ibi de Sporo loqui, quem vxoris loco habuit Nero, quemque ob hoc poeta lacernatam amicam vocat, quod lacerna virorum tantum esset; quod idem est, ac si quis nunc amicam braccatam vocaret. Recte Vetus Interpres. *Lacernatæ. Satyrice*, inquit *habitu virili fœminam describit*. Non quidem fœminam, sed qui loco mulieres esset. Fortasse quis id ex Horatio firmari posse putet Serm. libr. II. Sat. VII. *Sub clara*

nuda lacerna, ut quidem nuperi ediderunt, & inepte interpretati sunt *sub linea veste tam tenui, vt meretrix quasi nuda videretur*. Sed omnino contra veteres libros scriptos & impressos, qui habent *sub clara nuda lucerna*. Nec attinet hunc morem prostandi sub lucerna satis alijs notatum retexere; Iuvenal. de Messalina à lupanari ad puluinar transeunte.

— turpis fumoque lucernæ.

Et Martialis.

Ludere teste lucerna.

Vestis seruilis. Lipsij sententia reiecta. Interpres Iuuenalis correctus. Fabri opinio expensa. Cap. XXIV.

SEruos, & ingenuos non eodem habitu cultuque usos cum togati Quirites fuerunt palam est, quòd nonnisi Romano ciui togæ ius esset. Suetonius Præfatione libri de claris Rhetoribus exemplum controuersiæ affert. *Venalitii cum Brundusij gregem venalium è naue educerent formoso & pretioso puero, quod portitores verebantur, bullam & prætextam togam imposuere, facile fallaciam celarunt. Romam venitur, res cognita est: puer petitur, quod domini voluntate fuerit liber in libertatem*. Vbi ad fallendos portitores siue publicanos portorium exigentes puer venalitius ingenuorum habitu bulla & toga prætexta ornatur. Idem Thema in Declamationibus Quintiliani à Pythæo editis. *Qui voluntate domini in libertate fuerit, liber sit. Mango nouitium puerum per publica rostra tecit prætextatum dicitur ille liber*. Vbi *per publicanos tratecit* recte à Rubenio emendatum est Elect. lib. I. cap. XVI. At postquam togæ depositæ sunt, tunc nullum in habitu discrimen inter seruos & ingenuos fuisse, quod sola toga faciebat, notauit Lipsius ex Appiano II. bellorum ciuilium. Cuius verba sunt. *Nam urbana multitudo iam mixta est omnigenis exteris: & Libertini æquo iure degunt cum aliis ciuibus* καὶ ὁ δελεύων ἔτι τὸ σχῆμα τοῖς δεσπόταις ὅμοιος. (χωρὶς γὰρ τῆς βουλευτικῆς, ἡ ἄλλη στολὴ τοῖς θεράπουσιν ἐστὶν ἐπίκοινος.) *Et seruus cultu eodem vtitur*

vtitur quo dominus, exceptaque Senatoria veste, ceterarum vsus est promiscuus. Vbi Senatoria vestis est laticlauia. Falsò tamen illud adiicit Lipsius, tunicam communem vestem seruorum Romæ fuisse. nam tam liberi, quam serui, Romæ tunicati. Nec Sosias apud Plautum id confirmat.

Imo equidem tunicis consutis huc aduenio, non dolis.

Nam & Sosias, & Amphitruo & Græci omnes quemadmodum Romani tunicati. Atqui Lipsius de sola tunica intellexit: sed & sola tunica homines ingenui Romæ incesserunt, viliores nempe, & quibus togæ emendæ facultas non erat.

Hinc *tunicatus populus*, & *tunicata plebs*. At in municipiis, & in agro omnes etiam ditiores tunicati tantum. Præterea serui Romæ non tantum tunicati, sed & lacernati, birrosque, ac cucullos induti: & apud Græcos non solum tunicati, sed & palliolati. Hinc apud Plautum serui cum se ad cursuram instituunt, *palliolum in collum iaciunt*.

Vetus Interpres Iuuenalis nondum editus in Bibliotheca Ambrosiana ad illud,

— *recitauerit ille togatas.*

Hoc autem distabat, inquit, *inter seruos, & dominos, quia serui non utebantur colobijs nigris, sed albis.* Quæ si vera essent, quæcunque a nobis & ab aliis de tunica disputata sunt, destruerent. Nam ingenuos toga, & tunica alba usos diximus: hic nigra ingenuorum colobia ponit, alba seruorum. Cum hæsitarem, & reliquos versarem scholiastes, qui non pauci ibi extant, quosque publicari rei literariæ intersit, incidi in antiquissimum codicem, ex quo ille alter ab oscitante librario descriptus videbatur, qui omnem plane dubitationem sustulit. Ita enim ibi scriptum reperi. *Quia serui non utebantur colobys, & nigris calceis, sed albis.* Omissa vox, *calceis*, tantas turbas dedit. Indicare videtur vetus ille Interpres præter togam etiam hoc discrimen fuisse inter seruos & liberos, quod serui non vterentur colobiis, sed tunicis manicatis, calceisque albis. Quod ad calceos attinet etiam albos à liberis gestatos constat, saltem inferiori æuo, sed forte ibi

Scho-

Scholiastes de gypsatis seruorum pedibus intellexit, quos *albos* Iuvenalis appellat, siue gypsati erant, siue albis pedulibus vestiti. Calceos quidem nigros ingenuorum & nobilium fuisse quid attinet ostendere, & crambem apponere? Seruius etiã colobia seruis adimit, & præterea calceos. Ad Æneidos 1. vbi togam commune vestimentum fuisse omni conditioni ac sexui tradit antiquissimo tempore. *Quia sexus omnis & conditio toga vtebatur: sed serui nec colobia, nec calceos habebant.* Fortasse quia colobia tunicæ erant, quibus brachia ad cubitum vsque tegebantur: seruorum autem exomides, quæ totum brachium excludebant; & calceos nigros intellexit, quibus carerent serui, vt ille Scholiastes Iuvenalis, qui potuit totum hoc à Seruio accepisse.

Quidquid sit de colobijs ingenuorum proprijs, quæ etiam à seruis post gestata indicat querela Appiani, depositis togis nullum fuisse inter ingenuos & seruos discrimen, sublato togarum vsu sublata etiam omnino videtur differentia in vestitu libero, ac seruili. Tunica vtrique communis. Vtrique penulati, lacernati, cucullos induti vt infra dicemus. Penulatos, & cucullatos incessisse seruos demonstrat Lipsius, quique eum describunt.

Fuisse tamen aliquod discrimen etiam sub Imperatoribus, indicat Tacitus, qui non semel meminit vestis seruilis. *Q. Volusio P. Cepione Coss. otium foris fœda domi lasciuia, qua Nero itinera Vrbis & lupanaria & diuerticula veste seruili in dissimulationem sui compositus pererrabat;* Et Lampridius narrat, *Alexandrum Seuerum seruos suos semper cum seruili veste habuisse:* & *Aurelianum* Vopiscus *seruis suis vestes easdem Imperatorem, & priuatum dedisse.* Faber Alexandri & Aureliani seruos minime albatos fuisse intelligit, de quo supra à nobis dictum est. Neque tamen in hoc illi assentiri possum, omneis seruos atratos fuisse, etsi Marcellinus *atratum culinæ ministerium* appellet: nec est mirum inter fumum & caliginem versantibus.

Et quandiu in usu togæ fuerunt, ingenui nonnisi albati. Hinc Olympio villicus apud Plautum libertate donatus *candidatus*

didatus incedit. Sed postquam desiere vestiri togæ, nullum prorsus in colore discrimen. Pænulati omnes, ac lacernati, at hæ vestes fermè pulli coloris fuere. Suetonius de Augusto. *Visa quondam pro concione pullatorum turba*; Qui nam hi pullati? Ciues lacernas induti; *Negotium dedit Ædilibus ne quem post hac paterentur in foro, circove, nisi positis lacernis togatum consistere*. Hinc pullata multitudo, & pullatus circulus. Quod si serui tantum tunicati dicantur fuisse, etiam liberi ut populi fex in sola tunica, quod paulo ante diximus.

Quare neque in eo audiendus Faber est, quòd *seruum pro libero se gerentem* apud Vlpianum interpretatur candidatum, & togatum. nam Vlpiani ætate togæ ex usu communi abierant. Multo minus seruos libertate donatos lacernam candidam induisse: nam eas fusci coloris fuisse præcipue Romæ, cum in Gallia rufæ essent, in confesso est. Fuere & albæ eæ, præcipuè quæ togæ superinduebantur: sed fuscarum usus frequentior. Quare atra lacerna non tantum seruorum fuit, quod ille credit, sed & ingenuorum, ut Suetonij verba ante laudata conuincunt: nec contrarium innuit Flaccus Sat. VII. lib. II.

Tu cum proiectis insignibus, annulo equestri,
Romanoque habitu, prodis ex iudice Dama
Turpis, odoratum caput obscurante lacerna:
Non es quod simulas?

Vt lateret ille insignia dignitatis, nempe annulum deposuerat, & libertatis, nempe togam, quæ Romanus habitus poetæ dicitur, & tunc in vsu erat saltem apud digniores, & sic in seruili habitu, nempe sine toga, quæ ingenuorum, præterea caput lacerna inuolutus vt lateret. Hoc enim indicat, *caput obscurante lacerna*, non quod seruorum lacerna atra esset.

Quod vero subiicit, *cucullum peculiarem seruorum fuisse*, neque hoc præter culpam est. nam & ingenuorum fuit, vt Martialis verba ab eo mutilè adducta indicant:

Pullo Maeuius alget in cucullo:

Qui tamen ingenuus erat. Idem poeta lib. XI.

Non

Non te cucullis asseret caput tectum.

Loquitur cùm homine libero, qui nulla ratione poterat baſtatores effugere. Iuvenalis.

Contentus illic Veneto, duroque cucullo.

Quæ cum ita ſint, illud potius ſtatuendum, quod neque ipſi Fabro diſplicet, nulla lege, aut conſtitutione poſt togas ſeruilem habitum à liberali diſtinctum, ſed ita more receptum, ut materia & colore ferme viliores ſeruorum veſtes eſſent: quod tamen neque ab omnibus ſeruatum, nec ſatis unquam ingenuos à ſeruis diſtinxit. Idque indicant Seneca, & Lampridius ab eodem laudati. Ille de Clementia. *In Senatu dicta eſt aliquando ſententia, vt ſeruos à liberis cultus diſtingueret; Deinde apparuit, quantum periculum immineret, ſi ſerui noſtri numerare nos cepiſſent.* Et Lampridius tradit, *Alexandrum in animo habuiſſe omnibus officijs genus veſtium proprium dare, & omnibus dignitatibus, vt à veſtitu dignoſcerentur, & omnibus ſeruis, vt in populo poſſent agnoſci, ne quis ſeditioſus eſſet, ſimul ne ſerui ingenuis miſcerentur: ſed hoc Vlpiano, Pauloque diſplicuiſſe dicentibus, plurimum rixarum fore, ſi faciles eſſent homines ad iniurias.* Nihilominus paulo ante Lampridius retulerat, ſeruos ſuos Alexandrum ſemper cum ſeruili veſte habuiſſe. Id quod hoc loco, quemadmodum apud Tacitum, de vili, & obſoleta intelligendum, cum nullum poſt togas in libero, ac ſeruili veſtitu diſcrimen fuiſſe appareat. Quotieſcumque igitur libera republica, & togatis Quiritibus occurrit aliquem ſeruilem habitum induiſſe, intelligendum eſt eum togam, & dignitatis inſignia depoſuiſſe ſumpta lacerna vel penula, & cucullo, quæ veſtimenta ingenuis, ac ſeruis communia. Sic Appianus lib. 11. tradit inſtante bello ciuili Antonium & Curionem ad Cæſarem in caſtra noctu contendiſſe vehiculo meritorio θεραπόντων ἐσθῆτας ἐνδιῶτες *tectos ſeruili habitu.* Eodem libro narrat Cæſarem, cum ipſe deſtinaſſet latenter ad arceſſendam claſſem traijcere, ſumpſiſſe ἐσθῆτα ἰδιώτε, quod infra explicat ἐγκεκαλυμμένος, quod non eſt *ſtragulis tectus*, vt vertit Interpres, ſed *obuoluto capite* ſiue *cucullo tecto*. Mox enim, cum ſe ad confirmandos nautas proderet, ἀποκα-

λυψά-

ἀνακαλυψάμενος, idest *caput aperiens*. Idem lib. III. ait adductum Crassum ad Cæsarem ἐν σχήματι οἰκέτου, idest sine toga, atque ordinis insignibus. Ita cum tradit Dio lib. LX. seruos Saturnalibus τὸ δεσποτῶν σχῆμα *dominorum habitu indutos* festum celebrare, de toga intelligendum est; cum contra ipsi domini per eos dies positis togis in cœnatorijs incederent. Postquam autem togarum vsus sublatus est, non aliud, vt dicebamus, in vestitu inter seruos atque heros discrimen, quam à colore, ac vilitate tunicæ, lacernæ, ac penulæ. Vt vestes istæ fermè pullæ & fuscæ essent, & crassiori lana, ac soloci filo contextæ, licet quominus pretiosiores gestarent nulla lex prohiberet.

Quidam etiam birrum seruilem vestem fuisse putarunt, quod lex I. Cod. Theod. de habitu quo vti oportet intra Vrbem. *Seruos sane, quorum tamen dominos sollicitudine militiæ constat non teneri, aut birris vti permittimus, aut cucullis.* Quos merito reprehendit Salmasius ad Tertullianum de Pallio, birrosque & lacernas idem fere vestimenti genus fuisse ostendit. Nam Chlamydem & birrum non eandem vestem fuisse, eadem lex innuit, quæ seruis militaribus birros non permittit, quibus Chlamys concessa erat. Sed de his in altera huius Operis parte cum Deo disputabimus.

Deo gloria & Deiparæ Virgini.

OCTAVII FERRARII DE RE VESTIARIA PARS ALTERA

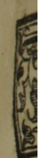
LIBRI QVATVOR,

PATAVII, MDCLXXXV.

Typis Petri Mariæ Frambotti.

Superiorum Permissu.

BENEVOLE LECTOR.

Arde immo penè iam ſero vetus nomen expungo, atque olim cœpti voluminis alteram partem repræſento. Præter virium tenuitatem, totque annos morbis atque ærumnis vitæ exemptos, vitamque ipſam non ſemel extremis metis admotam, quæ tædio ac deſperatione ſæpe opus manibus excuſſerunt, operis ipſius magnitudo ac difficultas, quæ ſummos viros hactenus abſterruit, ægre molientem ad hanc vſque diem delaſſauit. Nam in prioribus libris ipſoque argumenti veſtibulo habui interdum quos ſequerer, in his aucta licet cura intimos materiæ ſinus ac receſſus tentans vix à quibus diſſentirem inueni. Adeo cuncta aut intentata, nulliuſque trita ſolo, aut profundo vetuſtatis demerſa eruenda fuêre, genuſque omne ſcriptorum vtriuſque linguæ, ne quid effugeret, ærumnabili labore non ſemel excutiendum fuit. Præter hæc ea quoque diem proferendi cauſa erat, quod viros doctiſſimos aliquid contra iam edita parturire audieram, aut quia vere id agerent, aut quia ita credi quorundam intererat.

Itaque menſes aliquot editionem ſuſtinui, vt eadem opera illis reponerem, atque iſta publicarem. Non enim deerant, qui ſe modeſte licet ac molliter perſtrictos inique ferrent. Inter quos qui nuper deceſſit Claudius Salmaſius, vir in omni literarum genere eminentiſſimus, ac ſine controuerſia huius æui ſummus. Sed quæſita meritis ſuperbia immodicus ſui æſtimator, aliorum contemptor, omniſque ſententiæ, cuius ipſe auctor non eſſet, inimicus. Itaque dum à ſe vel petita venia & cum honore diſſentientes traducit, & carpit, rurſuſque æquo iure reuincitur, totaque vita hunc funem contentionis ducens aut pulſatur, aut verberat, male dicendo, & quod conſequitur male audiendo, ſenex factus in ipſo opere recriminandi conſumptus eſt.

Non pauca quidem in ſuperioribus libris fuere, quibus eum in hoc argumento lapſum non ſemel indicaui: atque in alia omnia interim diſcedere coactus ſum: integra tanti nominis reuerentia, vt non modo non ægre laturum, ſed paratam mihi apud ipſum gratiam ſperarem. Res ſecus accidit. Nam inter tot maioris momenti ab eo perperam animaduerſa, aut explicata, quæ aut dare, aut defendere debuerat, vnum leue admodum & dicis cauſa poſitum arripuit in obſeruationibus ad Ius Atticum, & Romanum, ut me viris doctiſſimis, quos capite vj. maledicentiſſime inſectatur, accenſeret. Nam cum aduerſum Petauium raræ eruditionis virum, quod emendationem Aratæi verſus ab ſe olim proditam minime probaret, inuectus eſſet, cumque male ſanum, impurum, virolentum, omniumque hominum impudentiſſimum, atque iniquiſſimum, ac nullo iudicio præditum appellaſſet (tantum crimen eſt Critici correctionem præ vulgata lectione aſpernari) eandem amaritudinem in Italum auctorem libri De re Veſtiaria effudit, non aliam ob cauſam, quam quod audaculus ille Salmaſij notationem, atque expoſitionem ſuper veſtibus holoueris, quam ipſe certiſſimam & optimam iudicat, probam eſſe negauerit. Di veſtram fidem.

dem. At semper Italus ille credidit, licere cuique præsertim in re literaria sententiam suam in nullius inuidiam expromere. Cur enim Gallo homini liceat holoueras vestes esse totas veras, siue purpureas dicere: Italo fas non sit eam vocem ab holoporphyris contractam arbitrari, cùm vtriusque notationis idem sit sensus? Sed ipse dixit. Digito compesce labellum. Si quis contra mutire ausus fuerit, imperioso eiusdem decreto numerum Criticorum augebit, qui glandes inuentis frugibus præferunt. Quis autem Salmasium Dictatorem nobis dixit? Quis tyrannicam potestatem solis maledictis fultam in liberos homines exercere permisit? Operæ pretium est paucis repetere, quæ de vestibus holoueris supra notauimus Lib. II. Cap. IX. ut quam nullam causam habuerit excandescendi Salmasius facile appareat. Nam cum eiusdem honorificentissime appellari opinionem ac notationem de holoueris non modo non improbassem, ut etiam ingeniosam esse affirmarem, subieci ius fasque esse quid & nos sentiremus aperire. Non enim eam vocem semilatinam, sed puram Græcam contractam mox & corruptam ex Holoporphyris videri, quod apud Isidorum *Olophera*, siue *Olofera*, *Holoporphyra* explicaretur: idemque Papias exprimeret, nempe *Holophoram* vestem totam ex purpura: hancque si non veriorem, at simpliciorem notationem esse. Quid pote modestius? At ille tanquam acerbissime proscriptus quæsitam non semel ab Italo occasionem carpendi Salmasii καὶ δίκαια, κἄδικα indignatur. Bene se habet, quod quædam iuste reprehensa fatetur: quæ autem iniquè, cur non repercussit, aut cur certaminis gloriam inuidit?

Ceterum ibi non aliud ad confirmandam opinionem suam attulit, quam aliquot scriptorum loca, qui holouerarum mentionem fecerunt, quæ nihil eum iuvant; non enim de voce, sed de vocis origine ambigitur. Neque hactenus me illius notationis pænituit, holoueras esse holoporphyras, quam viris doctissimis approbatam scimus. Nam ut demus colorem purpureum totum verum dictum esse, non solum colorem, sed etiam vestes totas veras dictas, durius certe videri debet etiam modice eruditis, quam holoueras esse ex holoporphyris conflatas. Quæ non ita mordicus unquam tueri cogitauimus, ut si quis alteram sequatur cœlum terræ misceamus, quasi in ea vocula Græciæ salutem sitam existimemus.

Ceterum in sequentibus libris, quos multis ante obitum Salmasii mensibus impressos typis, sculptoris ægre æreas tabulas molientis tarditate editionem morante innumeri ciues, & exteri viderunt, vix ullum caput exibit, in quo diuersa ab eo sentire non adigar, quanquam dissimulato nomine sola operis indicatura, ne à vetere instituto abscederem. Quid opus est verbis? Eum qui de pallio tam multa in Tertullianum commentatus est, quale pallium esset, quique illud gestandi modus ignorasse, tam liquido apparebit, quam meridie lucet. Sed de his nimis fortasse multa, animo certe meo haudquaquam grata aduersus utcumque de nobis, at de literis optime meritum, & iam tum compositum. Itaque plura adscribere parcam, ne videar cum laruis luctari. Cum præterea querelæ ne tum quidem gratæ sint, cum sunt necessariæ. Vale tu Lector, & faue.

IN-

INDEX CAPITVM

LIB. I.

Lacerna

LIB. II.

LIB. II.

LIB. IV.

Tri-

OCTAVII FERRARII DE RE VESTIARIA PARS SECVNDA

LIBER PRIMVS.

QVI EST DE LACERNIS.

Lacernarum vsus quando primum Romæ inceperit. Cicero & Seneca explicati. Huius vetus lectio defensa contra Lipsij non vnam correctionem. Cap. I.

ERO admodum nec nisi extremis Reipublicæ temporibus Lacernarum vsum in Vrbem inductum illud argumento est, quod nomen ipsum incognitum, nec vlla mentio pro vrbano habitu apud eorum temporum scriptores. Primus Cicero, quod ego sciam, Philippica secunda obiectat Antonio, quod in Vrbem venisset cum caligis & lacerna. *Nam quod quærebas quomodo redissem, primum luce, non tenebris, deinde cum calceis & toga, nullis nec caligis, nec lacerna.* Neque tamen ideo à Cicerone notatum Antonium credendum, quòd in itinere toga, & calceis vsus non sit. id enim præter morem omnium, qui penulati, & soleati iter faciebant in Vrbis ingressu togam, & calceos sumebant; quod de se Cicero testatur: sed quod pro penula lacernam, & caligas militare indumentum, ac calceamentum sumpsisset, & ad augendam rei inuidiam eo habitu non modo in itinere, sed quum peteret Consulatum, per Galliæ Municipia, ac Colonias incessisset, in quibus more Romano homines togati versarentur. Nam paulo infra ait. *Ex omnium omnibus flagitijs nullum turpius vidi, nullum audiui, quam quod qui Consulatum peteres, is per Municipia & Colonias Galliæ cum ca-*

agis & lacerna cucurristi. Scio quosdam cum Gallicis repo- suisse auctoritate Gellii lib. XIII. sed si Gallicæ eædem, ac soleæ, siue crepidæ fuerunt, quarum vsus in itinere depositis vrbanis calceis, non video cur notari potuerit Antonius, si communi pedum tegmine itineris causa vsus sit, sed quòd militare calceamentum cum militari veste induerit. Verum ista non sunt huius loci.

Ignotus igitur, ac probrosus ætate Ciceronis in Vrbe Lacernarum vsus. nec iniuria, quod vestimentum militare esset, ac castrense, idemque quod chlamys. Propertius lib. III, Eleg. X.

Tu tamen iniecta tectus vesane Lacerna
Potabis galea fessus Araxis aquam.

Et lib. IV. Eleg. III.

Texitur hæc castris quarta lacerna tuis.

Ouidius, II. Fastorum de Lucretia inter ancillas lucubrante, marito in castris Ardeam obsidente.

Mittenda est domino, nunc nunc properate puellæ,
Quam primum nostra facta lacerna manu.

Gallus etiam Asinius elegia elegantissima, quam vnicam edidit Manutius.

Quin etiam argento puroque intexit in auro,
Altera iam castris parta lacerna meis.

Vbi legendum *intextitur auro*. Sed nescio an aliud in tota antiquitate vestigium extet lacernæ acu pictæ, & phrygionis opere elaboratæ. Et cui vsui fuerit hæc lacerna veluti triumphalis, cum Gallus non Imperator esset, sed sub Ventidio militaret.

Lacernæ militaris meminit & Paterculus lib. II. de Cassio loquens. *Existimans hostes esse, qui irruerent lacerna caput circumdedit, extentamque ceruicem interritus liberto præbuit.* Et infra de Augusto cum Lepidum exercitu exuit. *Quippe cum inermis & lacernatus esset præter nomen nihil trahens ingressus castra Lepidi, euitatis, quæ iussu hominis prauissimi, tela in eum iacta erant, cum lacerna eius perforata esset lancea.*

Dio Cassius lib. XLVI. narrat cum M. Antonio bellum

indictum esset, vulgo depositis togis sumptas lacernas siue chlamydes militares. Τάς τε χλαμύδας τὰς στρατιωτικὰς πάντες καὶ οἱ μὴ ἐκστρατεύσαντες ἠμπέχοντο. Vbi an recte Interpres *Saga* verterit, infra videbimus.

Paulatim deinde per bella Triumvirorum ciuilia, quum togæ deponi cœpissent, in earum locum lacernæ successerunt, quod viris doctis pridem adnotatum est. Et quia vt diximus initio vestimentum militare tantum fuit, quod & chlamys dicebatur, propterea Seneca non vno in loco ciues chlamydatos appellat, qui lacernam induti essent. De beata vita cap. II. *Quæremus quid optime factum sit, non quid vsitatissimum: quid nos in possessione felicitatis æternæ constituat, non quid vulgo veritati pessimo interpreti probatum sit. Vulgus autem tam chlamydatos, quàm coronam voco. Non enim colorem vestium, quibus prætexta corpora sunt aspicio, oculis de homine non credo.* Doctissimus Lipsius legit. *Vulgus autem tam candidatos, quam coloratos voco*: atque hunc solum à se eximiè emendatum prædicat. Sed hercules haud vidi magis. *Candidatos* autem honestiores intelligi, ait *coloratos* pullatam multitudinem.

Sed si candidatos intelligit cretatis, ac splendentibus togis, quales erant petitorum, indutos, ætate Senecæ sublatis Comitiis nulli petitores candidati; sin albatos, siue albis togis simpliciter amictos intelligit, & rarus admodum eodem æuo nisi per officia togarum vsus, & albam togam parare etiam tenuviori facile erat. Quidquid ergo Lipsius iactitet etiam cum supercilio nunquam futurum vt vulgatam lectionem explicent omnes XV viri fatalium librorum, ipse licet in illud Collegium non allectus, & Sibyllinorum ignarus veterem lectionem tueri, atque explicare ausim. Nam lacernatos inuidiose appellat chlamydatos, quod vt diximus lacerna initio non aliud fuerit quam chlamys. Licet autem commune vestimentum esset, vt & toga, honestiores tamen à vulgo lacernarum colore distinguebantur. Nam, vt infra dicemus, erant purpureæ, pretiosisque coloribus imbutæ: eas potentiores ac ditiores gestabant

viliores aut sine lacernis, aut iis pullis & paupere colore tinctis vtebantur. Quare non sine stomacho chlamydatos appellat lacernas improbi coloris, & nonnisi olim militaris, indutos; Atque ideo subijcit; *non enim colorem vestium aspicio*, quo scilicet Romæ vulgus à nobilioribus distinguebatur. Vulgus autem coronam appellat, siue quod idem est circulum pullatum apud Quintilianum. Idem de Ira lib. I. cap. XII. *Quum hoc dicis Theophraste quæris inuidiam præceptis fortioribus, & relicto iudice ad coronam venis. Quia vnusquisque in eiusmodi suorum casibus irascitur: putas iudicaturos homines id fieri debere, quod faciunt*. Corona ibi est vulgus. Item lib. II. cap. VII. *Et iudex damnaturus qua fecit eligitur, & corona pro mala causa bona patroni voce corrupta*. Atqui inquit Lipsius idem Seneca *virtutem coloratam* appellat, idest sole fuscatam, vt coloratos Indos, ac Seres poetæ vocant. Verè. nemo tamen aliquem coloratum Latinè dixerit pullis vestibus indutum, cum id potius de vestibus aut alia re colore infecta dicendum sit.

Non contentus Lipsius probam lectionem semel sollicitasse, eodem libro cap. XXV. iterum pro chlamydato candidatum obtrudit. *Pone me, inquit, in instrumentis splendentibus, & delicato apparatu, nihilo me feliciorem credam quod mihi molle erit amiculum, quòd purpura conuiuis meis substernetur. Nihilo miserior ero, si lassa ceruix mea in manipulo feni aquiescet, si super Circense tomentum per suturas veteris lintei effluens incubabo. Quid ergo est? Malo quid mihi animi sit ostendere prætextatus, & chlamydatus, quam nudis scapulis, & fœtentibus*. Hic quoque *prætextatus*, & *candidatus legit*. Sed libri veteres in vulgata lectione constantes sunt. Cum præterea etiam pauper non magno pretio candidatus esse possit. Neque audiendus Muretus, qui *Canusinatus* legit. nam is color ferme penularum, quarum tunc aut nullus aut rarus vsus in Vrbe. Multo minus facit ad rem *Gausapatus*, & *Petasatus*; & quidquid denique Critica libido impingit. Prætextatus prætexta indutus, quæ vestis magistratuum. Chlamydatus lacerna vestitus, sed quæ aut cocco, aut mu-

rice,

rice; aut alio pretioso colore tincta esset. Quemadmodum autem malle se ait domum omni cultu instructam, quam pontem, ita pretiosas vestes, quam centunculum. Quid porro sint *scapulæ fœtentes*, à doctis viris quæsitum est. Fortasse à tormenti Circensis de concisa palude confecti, cui pauperes incubabant ingrato ac turpi odore. Nec displicet quod se in libris reperisse tradit Lipsius: *quam nudis scapulis, aut semitectis*.

Lacernarum notatio incerta. Quod vestimenti genus esset. Μανδύας. Ἐφεστρὶς. Herodiani Interpres notatus. Cap. II.

PRimus igitur Lacernarum vsus in militia, sed quando cœperit haud mihi compertum: cum præter Propertium, Ouidium, ac Paterculum nullus veterum scriptorum earum mentionem fecerit in cultu militari, vt vox sub ipsum Reipublicæ interitum nata videatur. Sed vndenam, quæque eius notatio, multo mihi ignotius. Persij Interpres vetus ad Satyram I. *Lacerna pallium fimbriatum, quo olim soli milites vtebantur.* Eadem Isidorus lib. XIX. cap. XXIV. qui adiicit. *Vnde & in distinguenda Castrensi, Vrbanaque turba, hos togatos illos lacernatos vocabant. Inde autem lacerna, quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita laxis, vt sunt penularum.* Vt *lacernam* quasi laceram dictam putet; quod & Paulus Festi abbreuiator innuere perobscure videtur. *Lacerare, comminuere, diuidere. Lacerna quod minus capitio est.* Sed notatio inepta, illudque de fimbriis laxioribus, & minus laxis Grammaticorum est commentum, quidve capitium illud sit, quo minor est Lacerna, ne Oedipus quidem diuinauerit: nec tanti est hisce diutius immorari.

Vndecunque igitur nomen acceperit Lacerna, vestimentum militare initio fuit. Propterea Græcis scriptoribus Μανδύας, Χλαμὺς, & Ἐφεστρὶς dicitur. Artemidorus lib. secundo cap. tertio χλαμὺς δὲ ἣν ἔνιοι μανδύην οἱ δὲ ἐφεστρίδα, οἱ δὲ βήριον καλοῦσι. Hesychio Μανδύας εἶδος ἱματίου περσῶν πολεμικὸν, vestis

Veſtimentum militare Perſicum. Suidas veſtimentum *Loricion* interpretatur. Pollux lib. VII. cap. XIII. ἡ δὲ μανδύη ὅμιον τῷ καλουμένῳ φαινόλῃ. *Veſtimentum ſimile Penulæ*. Male Interpres *Sagulum*, vertit. Eius mentio apud Xiphilinum Domitiano. *Bello nauali facto, in quo non ſolum omnes qui pugnauerunt fere mortui ſunt, ſed etiam multi ex ſpectatoribus, propterea quod maximo imbre, & vehementi tempeſtate repente commota, nemini permiſit abire è ſpectaculo, & quamquam ipſe*, Μανδύας ἀλλασσόμενος, *Lacernam mutauit, tamen ceteros mutare non eſt paſſus*. Ibi μανδύας Lacerna eſt, non pænula. Idem veſtimenti genus Εφεςρίς, militare ſcilicet. ſiue chlamys. Heſychius. Εφεςρίς, χλανὶς. Εφεςρίδες τὰ ἐπιβλήματα, quod reliquis veſtimentis iniicerentur. Suidas Veſtimentum Romanum, quod & μανδύας & Βηῤῥον vocetur. Athenæus etiam lib. III. καὶ τὴν ἐφεςρίδα τὴν ἄχρηςον. *Lacernam quam nondum indui*. Herodianus lib. VII. de militibus Maximini, qui in Senatum explorandi cauſa ingreſſi ſunt, ὅπλων μὲν γυμνοὶ, ἐν λιταῖς δὲ ἐσθῆσι καὶ ἐφεςρίσιν. Interpretum quotquot fuerunt doctiſſimus, *Inermes videlicet, tantumque ſubarmalibus, & ſagis induti*. Quid eſſent ſubarmalia notum eſt. Sed non habent hic locum. Vertendum erat. *Sine armis vulgari veſtitu, ſolaſque chlamydes induti*. Alibi Herodianus λιτὰς ἐσθῆτας appellat veſtes communes ſiue vulgares loquens de matronis in Apotheoſi Seueri, quas ait ſine auro atque vllo muliebri mundo fuiſſe. ἀλλὰ λιτὰς ἐσθῆτας λευκὰς ἀμφιεννυμένας, *vulgari veſte alba indutas*, non exili, vt idem ſummus interpres vertit. Nam cum Senatores in pullis lacernis eſſent, matronæ albas veſtes geſtabant, pallam ſcilicet, & ſtolam, ſed vulgarem, ac communem, non purpura, & auro de more pretioſam. Vt ad milites reuertamur, ii in veſte vulgari ideſt tunica Quiritibus communi ſolas chlamydes militares induti. Ita paulo poſt: ἔχοντας δὲ τὰς χεῖρας ὑποκαθημένας ταῖς ἐφεςρίσι, eſt *habentes manus ſub chlamydibus*.

Perperam etiam viri doctiſſimi pro quovis veſtimenti genere Epheſtrida ſumi crediderunt ex eodem Herodiano, qui eas Senatoribus tribuit in funere Seueri, ἐν μὲν λαιῷ μέρη πα-

σα ἡ σύγκλιτος μελαίναις ἐφεστρίσι χρώμενοι. Ibi enim Senatores depositis luctus causa togis, in pullis lacernis siue penulis, nam hæc vox de vtroque vestimento vsurpatur, quod non multum dissimile esset, vt dicemus. Non igitur pro quouis vestimenti genere accipitur. Itaque non atris vestibus, sed *pullis lacernis*, aut *penulis* vertendum erat. De chlamyde & Byrrho erit infra dicendi locus.

Quale vestimenti genus Lacerna fuerit. Cap. III.

LAcernam à castris & militia in Vrbem licentia bellorum ciuilium traductam, & promiscuo Quiritium cultu assumptam diximus. Ea fuit amiculum siue pallium laneum, apertum, quòd ipsi quandoque togæ, & hac deposita ferme loco ipsius togæ iniiciebatur tunicæ, nectebaturque fibula vel in humero, vel ad pectus, natiuo ipsius lanæ colore, aut varia infectura. Et quemadmodum Græcanico pallio breuior, atque angustior lacerna fuit, ita facile crediderim, postquam à militia in vrbanum habitum concesserit, laxiorem ipsa chlamyde longioremque confici cœptam: quandoquidem arcendo frigori, immo & pluuiæ, toti denique corpori tegendo assumebatur, cum chlamys, ut in antiquis monumentis apparet, vix partem corporis tegeret, nec ferè ad genua pertineret. Subiectas figuras lacernatas ex columna Traiana depromptas Romam misit Vir incomparabilis Cassianus à Puteo, cui bonam partem monumentorum veterum, quæ hoc opere edita sunt, non ipse solum, sed tota posteritas acceptam feret. Sed ut rem totam distincte, ac particulatim exequamur, primò de lacernarum materia verba faciemus, tum de eius ornamentis ac colore breuiter disseremus.

Tabula XIV.

7

Tab. XIV.

Lacernarum vsus, & materia. Cap. IV.

QViritium vestes omnes èx lana confectas, togas, tunicas, pallas, stolas aliàs ostendimus: idem de lacernis dicendum. Mart. lib. II. Ep. XLVI.

Sic tua suppositis perlucent præla lacernis,
Sic micat innumeris arcula sinthesibus:
Atque vnam vestire tribum tua vellera possunt.

Scilicet fere arcendi frigoris causa sumebantur, & togis superinduebantur. Iuvenal. Sat. IX.

. . . . pingues aliquando lacernas
Munimenta togæ, duri, crassique coloris
Et male percussas textoris pectine Galli
Accipimus.

Viliori nempe materia, hoc est crassiore lana, & male textas, quales in Gallia conficiebantur. Martialis.

Me pinguis Gallia vestit.

Et lib. IV.

Accipe Sequanicæ pinguem textricis alumnam.

Colore autem pullo, vel rufo. Ex quibus patet, vt togas, ita & lacernas non eadem materia confectas, sed lana prætiosiore, aut viliore contextas, & quidem etiam viliore textura. Vetus Interpres Iuvenalis. *Pingues lacernas: pingues vt ostendat grossas, ac per hoc pluviales, quæ muniant à pluvia, non quæ ornent. Male percussas, male textas. Gallum autem textorem Venetum* interpretatur, *Venetumque cucullum* intelligit ex eodem Poeta:

Atque ibi contentus Veneto, duroque cucullo.

Lacernæ igitur arcendo frigori, immo & pluviæ, cum nondum penulæ in Vrbem receptæ essent. Et vel tunicis, vel etiam ipsi togæ iniiciebantur. Mart. lib. VIII. Ep. XXVIII. vbi togam sibi à Parthenio Domitiani cubiculario donatam commendat, sic colligit;

O quantos risus pariter spectata mouebit
Trita Palatina nostra lacerna toga.

Futuram enim rem ridiculam, si nouæ pexæque togæ vilis & longo vsu detrita lacerna superindueretur. Idem lib. XIV. Ep. CXXXVII. *Lacernæ Albæ*.

Amphitheatrales nos commendamur ad vsus,
Cum tegit algentes nostra lacerna togas.

Ex quo apparet, non nisi albas lacernas togæ inditas, cum reliquæ ferme pullæ essent: quod videretur indecorum & ridiculum, albæ niueæque togæ atri coloris vestimentum inducere: quod tamen nunc passim faciunt id genus hominum, qui habitu picas imitantur. Quo spectat iocus eiusdem Poetæ lib. IV. in Horatium, qui cum solus nigris lacernis munus spectaret, Cæsare, & reliquis albatis, niuem Cœlo repente demissam, sicque & ipsum Horatium albis lacernis spectasse.

Lacernas pluviæ causa in Vrbe gestatas. Plinius emendatus, & explicatus. Cap. V.

Lacernas munimenta togæ, & togæ ipsius succedaneas, non modo arcendo frigori, sed & defendendo imbri gestatas, ex Plinio discimus lib. XVIII. cap. XXV. *Hoc ipso Vergiliarum occasu fieri putant. Aliqui ad III. Idus Nouembris, vt diximus seruant, quoniam id sidus etiam vestis institoris est, & est in cœlo notatu facillimum. Ergo ex occasu eius de hieme augurantur, quibus est cura insidiandi negotiatoris auaritiæ. Nubilo occasu pluuiosam hiemem denuntiat, statimque augent lacernarum pretia: sereno, asperam, & reliquarum pretium accendunt.* Læuinus Torrentius ad Suetonium legit. *Quoniam id sidus etiam vestis institor est*. sic enim in scriptis libris extare, & in veteribus editis. Atque ita sidus illud, quo exoriente æstas, occidente hiems ostenditur, quia vtroque tempore vestem mutamus, veluti *institor*, inquit, à Plinio dicitur. Ante Torrentium Sipontinus aliam causam attulit, cur Vergiliarum sidus *institor vestis* dicatur, quod nempe vt pluris minorisve vendatur vestis efficiat. Neuter ad Plinii mentem, cuius vulgata lectio non mouenda, quam etiam præfert vetus Veneta editio optima, cuius ope innumeras è Plinio

bio mendas sustulimus. Sidus, inquit, Vergiliarum non tantum est agricolæ, siue ab agricola obseruatur pro tempore sementis faciendæ, sed etiam est sidus vestium institoris, siue ab institore vestis obseruatur: Quod sequentia explicant, quæ non recte intelligi possunt, nisi illud ponatur quid esset *Negotiator*, quidque *Institor*. Negotiatores enim erant mercatores locupletiores, qualem *negotiatorem magnarium* Apuleius lib. I. appellat: hi mercaturam amplam, siue negotiationem exercebant, qualis *negotiatio Sagaria* Leg. LII. π. quidem D. pro socio. Item *negotiatio lignaria* apud Capitolinum. Ab his negotiatoribus Institores mercium partem emebant, quas minutim, & carius distraherent. Nam proprie Institor παλλακάπηλος. Labeo. *Etiam eos Institores dicendos placuit, quibus Vestiarij & Lintearij dant vestem circumferendam, & distrahendam.* Ergo Institores, ex occasu Vergiliarum qualis futura esset hiems coniecturam facientes, negotiatoris auaritiæ insidiabantur. nam si nubilus occasus fuisset, quod pluuiosa hiems immineret, plus lacernarum, quam reliquæ vestis emebant, earumque pretium augebant: sin vero serenus fuisset occasus, augurantes futuram frigore infestam, alias vestes, vt chlænas, endromides, Gausapinas emebant, quarum pretium intendebant. Hoc autem erat insidiari negotiatoris auaritiæ: lucrum nempe, quod ipse facere debuerat, auertere, & ex siderum coniectura negotiatoris auaritiam ferire, eas vestes tantum emendo, quas carius distracturi erant. Porro aliquem lacernarum usum etiam domi fuisse arcendo frigori, indicare videtur Propertius lib. V. Eleg. IX.

Imperat, & totas iterum mutare lacernas:
Terque meum tetigit sulphuris igne caput.

De Lacernis, & reliquis vestimentis Gausapinis.
Cap. VI.

EX his apparet antequam pænulæ in Vrbem inducerentur, lacernas & frigori arcendo & pluuiæ causa gestatas:

tas: quod ex pinguiori, ac crassiori materia confectas fuisse declarat. Eas fermè gausapinas fuisse existimo, de quibus non ab instituto alienum fuerit pauca præmisisse. In prima operis huius parte Plinij locum lib. VIII. cap. III. ex veteri codice emendauimus, eorum errore perstricto qui Gausape stramentum militare praua loci illius interpunctione tradiderunt. *Antiquis thorus è stramento erat, qualiter etiam nunc in castris gausape. Patris mei memoria cæpere Amphimalla nostra.* Legendum ex Veteri monuimus. *Gausape patris meì memoria, cæpere amphimalla nostra.* Gausape, siue gausapina vestimenta ætate patris sui inducta, amphimalla se viuente cœpisse tradit. Certe Ouidij ætate, quæ & Plinij parenti eadem esse potuit, non incognita fuisse gausapa illa docent in Amoribus.

Gausapa si sumpsit, gausapa sumpta proba.

Ex quo Scaliger in Titium cap. XXIII. colligit lacernas tam viriles quam muliebres gausapinas fieri solitas. Sed lacernam fuisse tantum vestimentum virile alias ostendimus. Ergo hæc gausapa vel fuere penulæ gausapinæ, quæ utrique sexui communes, vel tunicæ, non lacernæ, quæ nunquam alteri sexui permissæ. Ceterum etiam Varronem fecisse gausapinarum mentionem testantur Charisius, & Priscianus, ut obseruatum est doctissimo Vossio lib. I. de Analogia cap. XXXV. Meminere etiam Lucilius, Horatius, & Persius, ut de Martiali sileam.

Gausapa igitur siue Gausape, & Gausapum, nam hæc tria Grammatici agnoscunt, fuit vestimentum ex pingui, ac densa lana compactum, tunica, lacerna, penula, ex una tantum parte villosum: nam quod vtrinque villos habebat ex eo *Amphimallum* Græcè dictum est, eamque Græcam vocem fatetur Varro lib. IV. de L. L. Vt falli necesse sit qui *Gausape, amphimallum* verterunt, quos Plinius redarguit, qui *Gausapina* ante ætatem suam in vsu fuisse docet, *Amphimalla* memoria sua inducta.

Gausape quadratum. Martialis explicatus. Cap. VII.

NEc lanea modo vestimenta, sed etiam linea, quæ villos haberent *Gausapa* dicta, eaque tegendis mensis adhibita, quæ & mantilia. Martialis lib. XIV. *Gausapa villosa, vel mantile.*

Nobilius villosa tegant tibi lintea citrum,
Orbibus in nostris circulus esse potest.

Scilicet solæ citreæ mensæ, & pretiosiores mantili tegebantur, ne fœdarentur, aut maculas traherent: at viliores orbes, siue mensæ, nam omnes tunc rotundæ, sine integumento erant, & ideo in ijs circuli non semel spectabantur, hoc est maculæ rotundæ, non quidem lagenis impressæ, ut censet Scaliger, nam in abaco vasa vinaria prostabant, sed ij circuli lancium, ac patinarum positu ferme fiebant, ut Turnebus docuit.

Quod autem omnes mensæ tum rotundæ erant, ita & mantile siue Gausape pariter rotundum fuit. Ad cuius distinctionem, Gausape quod lectis pro stragulo inijciebatur Gausape quadratum dicitur eidem Poetæ Epigrammate CLII. *Gausape quadratum.*

Lodices mittet docti tibi terra Catulli:
Nos Helicaonia de regione sumus.

Lodices hoc est stragula leuiora mittet tibi Verona, densa ac villosa Gausapa Patauium suppeditabit. Talis enim lana Patauina. Idem de tunicis Patauinis.

Vellera cum sumant Patauina multa trilices,
Et pingues tunicas serra secare potes.

Strabo lib. V. *Lanam mollem, & omnium longe optimam producunt loca circa Mutinam, & Scuttinam flumen, Asperam Lygures & Symbri, ex qua plerique Itali familiæ vestimenta conficiunt.* Τὴν δὲ μέσην οἱ περὶ Παταούιον, ἐξ ἧς οἱ τάπητες οἱ πολυτελεῖς, καὶ γαυσάπαι, καὶ τὸ τοιοῦτον εἶδος πᾶν, ἀμφίμαλλόν τε, καὶ ἑτερόμαλλον. *Lanam mediam inter asperam, & mollem Patauina regio, ex qua fiunt pretiosi tapetes, gausapa, aliaque id genus,*

nus, vel ex vna tantum parte, vel vtrinque villosa. Gausapa scilicet quadrata sternendis lectis. At apud diuites erant stragula Gausapina purpurea. Martialis Ep. CXLVII. *Cubicularia Gausapina*.

Stragula purpureis lucent villosa tapetis.
Quid prodest si te congelat vxor anus?

Vocat cubicularia, ut distinguat à tricliniaribus, quæ ferè leuiora, licet & ipsa purpurea.

Quadratum ergo Gausape ut distingueretur à rotundo, quo mensæ sternebantur; Immo & Gausape easdem mensas tergebant, quod villosum erat, & quidem luxuriæ causa purpureum. Lucilius apud Priscianum lib. VII.

Purpureo ter sit tunc lautas Gausapa mensas.

Quod expressit Horatius lib II. Sat. VIII.

His vbi sublatis puer alte cinctus acernam
Gausape purpureo mensam praeter sit.

Gausape Acron *mappam villosam* interpretatur. Apparet tamen mensam illam non fuisse Gausape instratam. Quid enim opus fuisset detergere?

Ceterum mantilia, siue mappas villosas in usu fuisse apud veteres docet Seruius ad illud

Tonsisque ferunt mantilia villis.

Et ideo *tonsis* interpretatur vel *minutis*, vel *compositis* ut *tonsa coma pressa corona*. *Constat enim* inquit *maiores mappas habuisse villosas*.

Gausape Balanatum. Gausapatus. Persius, Seneca, Petronius explicati. Cap. VIII.

VT ad Gausape, siue vestem Gausapinam reuertamur, quam densam fuisse diximus, & ex una parte villosam, frigorisque causa sumptam, eam peregrinam fuisse, immo & barbaricam certum est, nec nisi sub Augusto Romæ cognitam. Glossæ Veteres. *Gausapa* Βαρβαρικὸν παλλίον. Et alibi. *Gausatus*. Ἐνδρομίς. Lege. *Gausapus*, vel *Gausapum*, *Endromis*. Messala de statuis Antonij. *Armenij Regis spolia, Gausapa*. Persius Sat. VI.

Iam chlamydes Regum, iam lutea gausapa captis.

Parthorum Regis statuam gausapatam, & pellitam spectare hic licet olim à Cauallerio editam.

Tabula XV.

Idem, quod villosum vestimentum id esset, audaci translatione barbam densam, & hircinam, *balanatum gausape* appellat Sat. IV.

Tu cum maxillis balanatum gausape pectas.

Neque enim Casauboni interpretatio placere potest, qui balanatum gausape intelligit comam & cæsariem prolixam, maxillas autem interpretatur κτένα ὀδοντωτὸν *dentatum pectinem*. Sugillat hic Persius, quos & Iuuenalis perstringit, tristes nempe, obscænos, fictosque Curios, qui ad captandam seueritatis famam propexam barbam alebant, sed plantaria, & infernas partes vellere non erubescebant. Intonsa erant barba, brachia, ac crura fruticante pilo siluescebant, in reliquis locis fœdam silicem runcabant. Duplici igitur nomine insectatur hunc poeta, quod barbam pasceret, reliquum corpus læuigaret, quodque hirtam illam ac veluti muscarium balano, siue vnguento perfunderet. Nec de coma capiendum Persium maxillæ vox declarat: quam si quis cum Casaubono pro pectine accipiat, Persius diceret comam pectere pectine. Interpres Vetus. *Tu cum maxillis balanatum. Balanum genus unguenti, unde Horatius. Pressa tuis balanus capillis. Et hoc dicit cum barbam nutrias, & unguento madidam pectas, quare inguina tua psilothro denudas? Item Gausape dixit propexam barbam. Idest, cum pexa barba delecteris, quam in maxillis tuis velut gausape habeas unguentatam, defricatam balano, cur pubem vulsam habes?* Sed hoc prætereuntes.

Gausapæ etiam meminit Seneca epist. LIII. *Memor artificij mei veteris mitto me in mare quomodo Psichrolutam decet, gausapatus.* Lipsius notat, qui in Gymnasijs exercebantur, itemque balneis, eos ferè lodicula, aut gausapina leuiter obuolutos fuisse, & circa verendas maxime partes, vt Petronianus Trimalcio coccinea gausapa inuolutus. Gausapam autem ad manum fuisse, quia & nautis earum usus. Sed gausapa in gymnasijs, & balneis, nec lodiculæ fuere, nec leuiter tegebant, neque verendas modo partes, sed arcendo frigori totum corpus villosæ, ac crassæ inuoluebant, neque

sene-

luebant, neque Seneca in mare descensurus gausapam sumpsit à nautis. Quare enim sumeret? Nauigabat Seneca, & quidem ob frigus gausapa inuolutus. Exorta tempestate, cum maris cæcos voluentis fluctus iactationem ferre non posset, gubernatorem coegit, vt se in aliquo littore exponeret, neque expectauit ut nauis ripæ appelleret, sed moræ impatiens se in aquam demisit, tanta festinatione, ut ne vestimenta quidem deponeret, sed vt erat gausapatus in mare desiliit. *Cuius vt viciniam*, inquit *attigimus non expecto vt quidquam ex præceptis Virgilij fiat: obuertant pelago proras, aut anchora de prora iaciatur, sed memor artificij mei veteris mitto me in mare, quomodo Psichrolutam decet, gausapatus. Psichrolutam* autem, qui in balneis frigida magis Laconum more delectaretur, quam calida, rectè docti interpretantur. Talis enim Seneca erat. Epistola LXXXIII. *Ille tantus Psichrolutes qui Kal. Ianuarij in Euripum saltabam*. Quod igitur frigida delectaretur descendit in mare, cum expectare littus potuisset, & quidem gausapatus, quod breuis aqua esset nec gausapam madefacere posset. nam in balneis nudi erant, præcipue cum in piscinam descenderent, in qua natabant. At hic crura modo, pedesque vadis merserat. Sequitur enim. *Dum per aspera erepo*. Erat namque littus importuosum, & asperis cautibus inæquale, vt non tam ire, quam repere cogeretur. Quare licet libri manu exarati habeant *eriptor*, quod ad seruos, & nautas, qui herum exportarent, referri posse censet Lipsius, nihil mutandum. Nam per aspera repere, est difficulter per scrupos, & galareas pedes ferre. Itaque nihil gausapa ad Psichrolutam, nec balnei, aut exercitationis causa a Seneca sumpta, sed frigoris.

Ita apud Petronium Trimalcio *coccina gausapina inuolutus* traditur. quod de lacerna, aut gausapa simpliciter intelligendum. Alibi apud eundem. *Vltimo cinædus superuenit, myrtea subornatus gausapina cinguloque succinctus*. Vbi gausapina tunica est. non enim lacerna, aut pallium, quæque vestes exteriores brachia premebant cingi poterant.

Meminit & gausapæ Martialis lib. xiv. Epigr. xxix.

Gausapa.

In Pompeiano tectus spectabo Theatro:
Nam ventus populo vela negare solet.

Lipsius de Amphitheatro, titulum inuertit & *Causia* legit, *pileumque Thessalicum* interpretatur. Sed omnes editiones Gausapa constanter retinent. Itaque malim lacernam gausapinam interpretari, cum cucullo aduersus solem, & pluuiam, quibus arcendis vela extendebantur. Ait enim in Pompeiano Theatro sessurum se cum lacerna gausapina, cuius cucullus veli vicem præstet aduersus cœli, solique iniurias.

De Lana, & reliquis vestimentis villosis. Amictus duplex. Cap. IX.

NOn modo igitur lodices, stragula, & mappæ, sed omnia vestimenta quæ villos haberent Gausapa, siue gausapæ & gausapina dicta sunt, lænæ, chlænę, tunicæ, lacernæ, penulæ. De quibus singillatim dicendum est.

Et Lænam quidem non fuisse togam alias docuimus, sed indumentum apertum, densum, ac villosum: quod tunicæ, aut etiam togæ superindueretur, & quidem olim peculiari ritu à Flaminibus in sacrificijs adhibitam, Ciceronis ac Seruij testimonio comprobauimus, mox promiscuo vsu, & cum toga, & sine eadem gestatam. Varro lib. iv. de L. L. *Lænam* dictam existimat quod de lana multa esset, sed credibilius est, quod & Festus existimat, Græcam vocem esse, à chlæna Græcorum dictam auctoritate Plutarchi in Numa. Verè quidem multa lana, eaque densa conficiebatur. Nam idem Varro ait fuisse adinstar duarum togarum. ex quo Seruius duplicem togam dixit, Festus duplicem amictum; Quod intelligendum de crassa, ac densa materia, quæ æquè grauis esset, ac duæ togæ, aut duæ aliæ vestes.

Nam quod aliqui duplicem amictum interpretati sunt, qui totum hominem vtrimque operiret, cum simplex vnam tantum corporis partem: id repugnat primo vocis amictus

nota-

notationi, quem recte Varro dictum putat quasi Amiectum; siue amphiectum, idest circumiectum. Deinde si adinstar duarum togarum erat, toga etiam simplex totum corpus inuoluebat, & ipsa hac notatione amictus duplex dici possit. Seruius ad illud: *duplicem ex humeris reiecit amictum* interpretatur *Abollam*, *quæ duplex* inquit *vt chlamys*. Atque chlamydes fere omnes non totum corpus inuoluebant. Adiicit Seruius illud Horatij.

Quem duplici panno sapientia velat.

Sed de pallii duplicatione infra commodius dicemus. Quare verisimilius est, *Lænam*, duplicem amictum dictam quasi duplicem pannum, siue quod densa, crassaque esset ac villosa, siue fortasse quod ad arcendum frigus duplici panno conferta, quales hibernæ vestes altero panno sublutæ; aut pellibus suffultæ. Cumque lacerna gausapina pariter densa esset, & villosa, & togæ frigoris causa superiiceretur, facile apparet lacernam gausapinam, & lænam aut idem vestimentum fuisse, aut non multum dissimile.

Porro præcipuus lænæ vsus in conuiuiis fuit, quod scilicet à balneis redeuntes lænam gestarent, ne corpus calore solutum frigoris inclementia læderet, atque ideo eadem ferme veste discumberent, atque eadem ab amicorum cœnadomum redirent. Iuvenalis. Sat. VI.

. . . . . plurima sunt, quæ
Non audent homines pertusa dicere læna.

Loquitur de paupere superbi diuitis conuiuio iniuriosum cibum edente. Ita tamen ut vestis balnearis æstate lacerna esset, hieme læna. Lampridius in Seuero. *Thermis & suis, & veterum frequenter cum populo vsus est, & æstate maxime balneari veste ad Palatium reuertens.* Quæ autem ista vestis balnearis? Subiicit idem. *Hoc solum Imperatorium habens, quod lacernam coccineam accipiebat.* Martialis lænam cum cænatoriis coniunxit. Nam lib. XIV. cum notasset cœnatoria non nisi conuiuiis adhibita, hæc subiicit. *Læna.*

Tempore brumali non multum leuia prosunt.

Calfaciunt villi pallia vestra mei.

Vt clarum sit, læṇam in conuiuio hieme adhibitam, æstate syntheses, quæ ex lino, ac leuiore materia erant. Vt quod alijs visum est legere placeat.

Tempore brumali non multum linea prosunt.

Idem Martialis de fure conuiuiorum subleflore.

Et tectus Lænis sæpe duabus abest.

Persius Sat. I.

Ecce inter pocula quærunt
Romulidæ saturi, quid dia poemata narrant:
Heic aliquis cui circum humeros hyacinthina læna est.

Iuvenalis Sat. III. de diuite à cœna redeunte.

.... cauet hunc, quem coccina læna
Vitari iubet, & comitum longissimus ordo.

De Chlæna. χλαῖναι ἁπλοΐδες, καὶ διπλαὶ. Ευτυπὰς. *Homerus atque Hesychius explicatus.* χλανὶς, χλανίδιον. *Cap. X.*

PLutarchus in Numa ex Iuba notauit *Lænam* Latinorum esse Græcorum *Chlænam*. Idque vestimenti genus antiquissimum, & Heroicum fuisse constat. Item fuisse vestem duplicem, quæ tunicæ superindueretur, præsertim hieme ad propulsandum frigus. Hesychius. χλαῖνα χλαμὺς, ἢ ἱμάτιον χειμερινοὺ ἀπὸ τȣ̃ χλιαίνειν, ὅ ἐςὶ θερμαίνειν. Eustathius ait esse μανδυοειδὲς, καὶ χιτῶνος παχύξον περίβλημα. Quod autem tunicæ iniiceretur ex Homero clarum est, ubi Heroes primo Chlænas, mox & tunicas exuunt. Idem διπλῶ duplicem appellat, & arcendo frigori, ventoque adhibitam docet. Præter duplices siue ἀμφιμιτȣς, etiam chlænæ simplices fuere, quas idem vates ἁπλοΐδας siue μονομίτȣς appellat. Iliad. ω.

Ἔνθεν δώδεκα μὲν περικαλλέας ἔξελε πέπλȣς
Δώδεκα δ' ἁπλοΐδας χλαίνας.

Ex quo Pollux lib. VII. cap. XIII. Εἰσὶ δὲ χλαῖναι αἱ μὲν ἁπλοΐδες, αἱ δὲ διπλαὶ, Laudatque Homerum. Quæ loca li-

cet omnibus obuia eo retuli, vt intelligeremus quid duplex vestimentum esset, duplex læna, duplexve amictus, crassius scilicet indumentum, ac duplici filo contextum siue ἀμφίμιτον: non quod totum hominem vtrimque velaret. nam & chlæna simplex totum corpus operiebat: & simplices quidem sine villis, duplices villosæ fuisse videntur. nam Homerus Odysseæ. χλαίνας οὔλας appellat. *Chlanas villosas*. Ἀμφὶ ἢ δ' ἄρα χλαίνας οὔλας βάλον ἠδὲ χιτῶνας. Alibi etiam non semel chlænas villosas appellat, quæ lectis iniiciebantur.

Apud eundem eodem libro Priamus lugens Hectora inducitur Ἐντυπὰς ἐν χλαίνῃ κεκαλυμμένος. Vbi multa Græci Interpretes. Mihi placet Hesychij explicatio. Ἐντετυπωμένος τῷ ἱματίῳ. Nam qui pallio se strictim inuoluit, illud ita corpori applicat, & adstringit, vt ipsius corporis typus, siue figura exprimatur, magisque appareat, quam cum laxe fluit, caditque. Subijcit doctissimus Grammaticus: Ἐγκεκαλυμμένος τὸ πρόσωπον τῷ ἱματίῳ τὴν χεῖρα ἔχων πρὸ τοῦ προσώπου. Quod in luctu faciem iniecta chlæna obuelarent. quod dum fieret, pallium, siue chlæna corpori adstringebatur, manusque ori opponebatur. Inepte Latinus interpres togam Priamo dat, eumque toga inuolutim tectum inducit. Nec minore ineptia Circem, veluti aliquod Romanum scortum, togatam inducit Odys. K. quasi ἀργύφεον φᾶρος μέγα toga sit, non pallium, siue stola candida tenuis, & decora. Nec absimile schema Telemachi in conuiuio Menelai parentem lugentis Odys.

Χλαῖναν πορφυρέην ἄντ' ὀφθαλμοῖιν ἀνασχὼν
Ἀμφοτέρῃσι χερσί.

Nisi hoc ideo factum à Telemacho putemus, ut conuiuas lugens lateret.

Nec chlænas modo induendi atque amiciendi, sed & insternendi, & incubandi causa sumptas, ex eodem vate apparet eodem libro vltimo Iliados, vbi Achilles iubet Priamo lectum sterni, stragulaque purpurea inijci.

Χλαίνας τ' ἐνθέμεναι οὔλας καθύπερθεν ἕσασθαι.

Et Odyſ. tertio. Neſtor vetat à ſe diſcedere Telemachum, qui in nauibus pernoctare volebat. Sibi enim eſſe molliter dormiendi copiam, & hoſpitibus. non enim eſſe pauperem ſe. ᾧ οὔτε χλαῖναι δὲ καὶ ῥήγεα πόλλ' ἐνὶ οἴκῳ. *Cui neque chlanæ, neque operimenta multa in domo.* Theocritus etiam chlænæ, quæ lecto inſternebatur, meminit. Idyllio XVIII.

Ζάνος τοι θυγάτηρ ὑπὸ τὰν μίαν ᾤχετο χλαῖναν. *Nam filia Iouis tecum vnum ſubit ſtragulum.* Ita & Romæ cubicularia gauſapina in eundem vſum fuere. Martialis. *Cubicularia Gauſapina.*

Stragula purpureis lucent villoſa tapetis
Quid prodeſt, ſi te congelat vxor anus?

Atqui chlæna tenuior, ac mollior χλανὶς dicta, & χλανίδιον. Quod Grammatici veteres ἱμάτιον λεπτὸν interpretantur, noſtri *Lænulam.* Quale veſtimenti genus Ciceroni geſtatum exprobrat Galenus apud Dionem lib. XLVI. τὶς μὲν γὰρ οὐχ' ὁρᾷ σοῦ τὰ λεπτὰ ταῦτα χλανίδια; ſi tamen aliquid Græculo illi credendum eſt. Sane vt par ſummorum Oratorum fatum videatur etiam Demoſtheni. Κόμψη χλανὶς, καὶ μαλακοὶ χιτωνίσκοι vitio dati teſte Gellio lib. I. cap. V. Menander apud Athenæum lib. XV. inducit Ctesippum hominem luxu perditum ſic cum uxore loquentem.

Κάιτοι νέος πότ' ἐγενόμην κἀγὼ γύναι
Ἀλλ' οὐκ ἐλούμην πεντάκις τῆς ἡμέρας
Τότ' ἀλλὰ νῦν οὐδὲ χλανύδ' εἶχον ἀλλὰ νῦν.

Quamuis iuvenis aliquando uxor fuerim. Non tamen quinquies laui quotidie illa ætate, ſed nunc. Nec tum lænulam habui, ſed nunc. Male Interpres. *Clamydem*: quam geſtare non erat indecorum: at lænula, ſiue chlænula probro habebatur.

Philoſtratus de Iſæo, quem ait adoleſcentiæ tempus voluptatibus impendiſſe. καὶ λεπτὰ ἠμπίσχετο. hoc eſt χλανίδια, *tenuvia veſtimenta.*

Porro inter χλαῖναν & χλανίδα hoc fuiſſe diſcrimen notat Ammonius ex Tryphone, quod chlænæ veſtimenta eſſent craſſa, quæ & lectis inijcerentur, chlænulæ molliores. Chlæ-

næ,

næ & gestarentur, & insternerentur lectis; chlænulæ amictui tantum adhiberentur. At inter chlænam, & chlamydem hoc esse discrimen, quod chlæna Heroum gestamen fuerit, chlamys Macedonicum; illam quadrangulum pallium fuisse, hanc in inferiori parte conclusam.

De Endromide. Quæsitum de voce Trechedipna apud Iuvenalem. Eius Interpres emendatus.
Cap. XI.

CHlænæ Endromidem adijciemus, quia Veteres Glossæ laudatæ *Gausapum endromidem* dicunt, tum quia non dissimile admodum vestimentum fuisse videtur. Nam pingue, densumque, ac villosum fuit, cuius in palæstra præcipuus vsus. Dictam endromidem Baysius, & alii existimant, quod eo genere vestis ἐν δρόμῳ in cursu siue stadio, ac palæstra uterentur. Quos iure Mercerus reprehendit ad Tertullianum de Pallio. Non enim quod cursui apta esset, quid enim currenti magis incommodum? sed quod post cursum, & quodlibet certamen usui esset, ne frigus madidos sudore artus penetraret. Fuisse autem hirsutam, villosam, & pinguem. Verba Tertulliani sunt de Cleomacho, qui ex pugile turpiore palæstra intercutitus factus erat. *Vtique sicut vestigia cæstuum viria occupauit, ita endromidis solocem aliqua multitia synthesi extrusit*. Vbi *synthesi* lineo, mollique pallio endromida hirsutam, pinguemque, & soloci filo contextam opponit. Porro *solox pallium* idem Mercerus ex vet. Gloss. τὸ παχὺς crassum, & pingue interpretatur. Primus autem Cl. & Optimus Vir Gaspar Scioppius quid solox filum esset docuit ad Symmachum epist. 1. & in Verisimilibus lib. 1. cap. 1. Verba Symmachi erant. *Quare elaboratam solatij filo accipe cantilenam*: feliciter emendauit *soloci filo*. Cuius vocis notationem a Græco fonte deduxit Salmasius ad eundem Tertullianum.

Pingue igitur, crassumque, & soloci filo contextum vestimenti genus fuit endromis, idque Athletarum peculiare.

Ob-

Obuium est Martialis Epigramma XIX. lib. IV.

Hanc tibi Sequanicæ pinguem textricis alumnam,
Quæ Lacedæmonium barbara nomen habet:
Sordida sed gelido non aspernanda Decembri
Dona peregrinam mittimus endromida.
Seu lentum ceroma teris, tepidumve trigona,
Siue harpasta manu puluerulenta rapis.
Plumea seu laxi partiris pondera follis,
Siue leuem cursu vincere quæris Atham:
Ne madidos intret penetrabile frigus in artus,
Neue grauis subita te premat Iris aqua:
Ridebis ventos hoc munere tectus & imbres.
Non sic in Tyria sindone tutus eris.

Alibi etiam pauperis munus idem esse ait, sed non usum pauperis, cum à diuitibus in Gymnasijs adhiberetur. Sumptam autem præcipuè ad pellendum frigus Iuvenalis docet. Sat. III.

. . . igniculum brumæ si tempore poscas
Accipit endromiden.

Vet. Interpres. *Endromidem lodicem, qua se cooperiat.* Nam quemadmodum Gausape, chlæna, sic & endromis quà amiciendo, quà insternendo adhibebatur.

Idem cum mulieres perstringit, quæ cum viris in palæstra exercebantur, ait

Endromidas Tyrias, & fœmineum ceroma
Quis nescit?

Vbi non rectè Tyrias molliores explicari videmus. Nam omnes omnino endromides pingues, crassæque erant, quippe arcendo frigori. Sed diuites, ut saltem colore distinguerentur, eas absurdo luxu purpura tuebant, quales purpureas Homericorum Heroum chlænas fuisse scimus, qualem & Petronii coccinam gausapinam, & apud eundem Iuvenalem coccinam lænam.

Ceterum Græcis endromidas non pro vestibus, sed pro calceis accipi docti pridem obseruarunt ex Polluce lib. III. cap. ultimo. *Endromidas* appellant *cursorum calceamenta*.

Hinc

Hinc Vir doctus illud Iuvenalis.

Rusticus ille tuus sumit trechedipna Quirine.

Trechedipna, Galliculas interpretatur parasitorum ad cœnam currentium. Quod Vet. Interp. habeat. *Trechedipna vestimenta parasitica, ut Galliculas Graias currentium ad cœnam.* Sed in veteribus constanter est *Rechedinna*, quam & V. Interp. tuetur neque tamen satis explicat. Verba eius afferam, ut meliora reddam. *Rechedipna vestimenta parasitica, ut caligulas Graias currentium ad cœnam. Niceteria. Vestes peregrinas victis conuenientes; Vel Rechedipna est ipse, qui cœnam facit, ut sit ordo. O Quirine ille tuus rusticus rechedipna sumit, & fert niceteria collo ceromatico, & est sensus. En tibi ò Romule rustici tui in omnem diffunat luxum iam didicerunt, & palæstris frui, & syllaterijs; Nam & niceteria syllateria sunt, quæ ob victoriam fiebant, & de collo pendentia gestabantur.* Infra. *Niceteria vestes peregrinas victis* (Pithœus victoribus) *conuenientes.* Lege. *Vitijs conuenientes*, quod tunc Græcanicis vitijs corrupti Quirites essent. Illud autem *Syllaterijs* recte idem Pithœus *phylacterijs* emendat, nam paulo ante *fracterijs*. Licet inepte Interpres, quod niceteria collo gestarentur ideo phylacteria credidit, siue amuleta victoriæ causa sumpta, quæ collo gestabantur, & hodie gestantur.

Sed quod ad Trechedipna attinet, licet Græci Trechedipnos appellarint parasitos, vestes tamen aut caligas ita appellatas non memini: neque apud Iuvenalem ulla conuiuij mentio, sed palæstræ, ac ceromatis. & ideo V. Interpres ait. *Ecce in quantum Romani rustici didicerunt luxuriam, & palæstris uti & fracterijs, ut athletæ ad vincendam.* Quare Turnebus lib. III. cap. XVII. *Trechedipna vestes Gymnicas interpretatur, & Endromidem* intelligit, quod Iuvenalis alibi endromidem, & ceroma coniunxerit. Inde autem dicta censet, quod Romani adeo Gymnasticis exercitationibus dediti fuerint, ut ad eas tanquam ad cœnam currerent. Quæ notatio ut placere non potest, nec tamen melior succurrit, ita Trechedipna malim vestes Gymnasticas, quam calceos parasiticos interpretari. Nam quod Rutgersius in Varijs Lectio-

nibus vestes peculiaribus familiarum coloribus distinctas intelligit, quas *Liureas* appellant, nimis argutatur.

Tunicæ, ac Lacernæ Gausapinæ. Cap. XII.

HÆc Gausapinorum vestimentorum causa dicta sunt: Sed & tunicæ, lacernæ, penulæ gausapinæ fuerunt. De penulis Gausapinis infra dicemus. Plinius libro octauo cap. XLVIII. ait *ætate sua tunicam Laticlaui cæpisse texi in modum gausape*. quod indicat & alias tunicas asemas, & vulgares gausapinas fuisse. cum enim laticlauia aliis tunicis superinduceretur, ex usu vitæ magis fuit interiores tunicas, & corpori propiores hirtas fuisse, & villosas, quam exteriores quæ ornando magis, quam tuendo corpori sumebantur. Fuere & ventralia gausapina, de quibus intelligendus Plinius eodem loco, cum ait *ætate sua in usum venisse ventralia villosa*. De quibus suus erit dicendi locus.

De lacernis gausapinis Martialis l. VI. Ep. LIX.

Et dolet & queritur sibi non contingere frigus
Propter sexcentas Baccara gausapinas.
Optat, & obscuras luces, ventosque, niuesque
Odit & hibernos, si tepuere, dies.
Quid fecere mali nostræ tibi, sæua, lacernæ,
Tollere de scapulis quas leuis aura potest?
Quanto simplicius, quanto est humanius illud,
Mense vel Augusto sumere gausapinas?

Quod de penulis viri docti interpretantur non aliò sanè argumento, quam quòd penularum gausapinarum alibi meminerit Martialis. Non tamen hoc obstat, quin & lacernæ gausapinæ fuerint. Primo quia ætate Martialis nondum penulæ in promiscuo vsu vrbano fuere, sed tantum in itinere sumptæ: & gausapinæ quidem cum sudum erat, scorteæ pluviæ causa. Præterea iocose queritur Martialis lacernas suas tenues, ac detritas veluti per iniuriam à lacernis gausapinis expelli, dicturus alioqui penulas suas leues a gausapinis Baccaræ pænulis extrudi. Quod compro-

bat alias lacernas hibernas fuisse, gausapinas nempe villosas, & hirsutas arcendo frigori, quæ togæ & tunicæ iniicerentur. alias leuiores, & æstiuas quæ soli tunicæ loco togarum inductæ. Baccara igitur ut plures lacernas gausapinas, quarum non nisi hyeme usus, ostentaret, optabat frigus, ventosque, ac niues. At poeta, cui artis malo genio detritæ, leuesque lacernæ erant, crudeliter illum facere dicit, qui male vestitis hiemem imprecetur, humanius, ac simplicius facturum si ipse vel media æstate gausapinas sumat, luxumque in nullius iniuriam ostentet. Legendum ergo ut habent veteres editiones.

Quid fecere mali nostræ tibi, sæue, lacernæ?

Vt Baccara nomen viri sit, non fœminæ. Nullum enim mulieribus lacernarum usum fuisse, aliàs ostendimus.

Lacernæ æstiuæ. Tritæ, ac leuiores. Iuvenalis, & Martialis explicati. Cap. XIII.

EX his manifestum est Lacernas alias crassas fuisse densoque filo contextas, hirtas & villosas, quæ & gausapinæ dictæ, quæ ferme albæ erant, & ut loquitur Iuvenalis duri, crassique coloris, & arcendo frigori togis super induebantur, & tunicis: leuiores alias, ac tenuiores æstate gestatas, superbi ferme coloris, & improbi. Tales Crispino lacernas obiectat Iuvenalis Sat. 1. idque inter causas cur satyram scribere cogeretur ponit, quod Crispinus Ægyptiæ plebis pars, Tyrias lacernas gestaret.

Crispinus Tyrias humero reuocante lacernas.

Quem locum veteribus intactum sic nuperi interpretantur, *humero reuocante lacernas, quæ mollitie, vel pondere defluxere.* Sed nec mollitie, nec pondere fluere lacernæ poterant, quæ in humero fibula nectebantur. Addunt. *Vel quæ reiectæ sunt in humeros.* Plautus.

Suam qui vndantem chlamydem quaßando facit.

Atqui vndantem vestem facit, non qui in humerum reiicit, vel humero reuocat, sed potius qui explicat, & vento re-

flandam, atque implendam aperit.

Magnus Ægyptii vernæ luxus fuit, qui lacernas Tyrias idest dibaphas gestaret, sed maior, & non ferendus, quod plures in die lacernas mutaret, easque Tyrias. Hoc est, humerum reuocare lacernas, quemadmodum Zoilus apud Martialem toties in hora syntheses mutabat. Sicut autem togas & tunicas alias pexas fuisse diximus, alias usu detritas, idem de lacernis dicendum. Martial. lib. I. Ep. XCIII.

Cerea si pendet lumbis, & trita lacerna.

Vbi *cerea* est amisso candore flauescens, & colore ceram referens, ut Turnebus: quod ante Domitius adnotauerat. Idem.

O quantos pariter risus spectata mouebit
Trita Palatina nostra lacerna toga!

Item aliæ longiores, breuiores aliæ fuere. Idem in superiori Epigrammate. *Cerea si pendet lumbis.* Idest non vltra lumbos cadit, quemadmodum & tunica eiusdem Mamuriani.

Dimidiasque nates Gallica palla tegit.

Et lib. II. Ep. XLVI.

Tu spectas hiemem succincti lentus amici.

Idest breues & tritas lacernas induti. Non quod lacernæ succingerentur, sed quod tunica succincta breuior esset soluta, ita & breuiores lacernas indutum succinctum appellat.

De Amphimallis. Amphitapæ. Isidorus correctus. Cap. XIV.

QVod ad lacernas, ac reliqua vestimenta gausapina attinet his contenti esse poteramus, nisi gausapina cum Amphimallis à viris doctis perperam confundi videremus. *Amphimalla*, enim ex Polluce lib. VII. vestimenta vtrimque villosa recte explicarunt: nollem tamen adiecissent talia esse gausapa villosa apud Martialem, & Gausapinas pænulas. Nam diuersa a Gausapis Amphimalla fuisse

ſe vel unus Plinius docuerit lib. VIII. cap. XLVI. Cum ait *Gauſape patris ſui memoria cœpiſſe, Amphimalla autem ætate ſua veniſſe in uſum*. Non aliud ergo diſcrimen, quam quod gauſapa ex una tantum parte villoſa eſſent, Amphimalla, ut & ipſa vox declarat, utrimque villos haberent.

Eadem prorſus ratione, qua Ammonius inter Tapetes, & Amphitapetes diſcrimen poſuit. Τάπητες καὶ ἀμφιτάπητες διαφέρουσι. Τάπητες μὲν γὰρ εἰσιν οἱ ἐκ τοῦ ἑτέρου μέρους μαλακὸν ἔχοντες. Ἀμφιτάπητες δὲ οἱ ἐξ ἀμφοτέρων. Vbi μαλακὸν pro molli villo, ſiue pilorum mollitie poſuit. Vt eadem res plane fuerit Gauſapæ & Tapetes, Amphimalla & Amphitapetes, ſiue Amphitapæ. Illa ex una parte, hæc utrimque villos habentia. Heſychius. Ἀμφιτάπης χιτὼν ἑκατέρωθεν ἔχων μάλλους. *Amphitapas* veſtes teſte Nonio Latini dixere. Lucilius Sat. I. lib. I.

Pſilæ, atque amphitapæ villi ingentibus molles.

Quæ voces apud Iſidorum corruptæ leguntur lib. XIX. cap. XXVI. *Habet enim Sipla & Amphitaba*. Additque de more ineptam notationem *Sipla quaſi ſimplex*. Sed Ψιλὴ μαλλῶν δάπις eſt tapes villis nudus, ſiue glaber. Alium Lucilij verſum adducit Nonius:

Pluma, atque amphitapæ & aliud quid
Deliciarum.

Item Varro Manio. *Alterum bene acceptum dormire ſuper Amphitapa bene molli*. Vlpianus etiam D. de auro argento Legato. *Amphitapa inter veſtimenta virilia recenſuit*.

Ergo Amphitapæ ſiue Amphimalla vtrimque villoſa. Pollux lib. VII. Τὸν ἀμφίμαλλον χιτῶνα δασὺν, καὶ χιτῶνα μαλλοῖς δασὺν, καὶ ἀμφίμιτον. Ælianus Variæ hiſtoriæ lib. III. cap. XL. Ἐσθὴς δ' ἦν τοῖς Σιληνοῖς ἀμφίμαλλοι χιτῶνες. Subiicit hoc veſtitu referri vitium ſationem, & vinearum palmitumque hirſutam denſitatem. Gloſſæ Iſidori. *Amphibulum birrum, villoſum*. Lege. *Amphibalum, ſiue Amphimallum, birrum villoſum*. Male qui birrum vtrimque villoſum corrigunt. Nam Amphimallos birrus eſt lacerna vtrimque villoſa.

Lacernarum Forma. Cap. XV.

ET hæc de Lacernarum materia satis dicta sint. Earum formam nobis antiqua monumenta repræsentant. Vt lacerna pallium fuerit Græcanico breuius, ac strictius; chlamyde laxius, ac fusius. Alias nullum inter Græcorum pallium, lacernam, & chlamydem discrimen fuisset. Nam licet initio, vt ante diximus, lacerna nihil aliud fuit, quam vestis militaris, hoc est ipsa chlamys, credibile tamen est postquam in vsum vrbanum concessit, & decori causa quod togæ loco sumeretur, & quia ad propulsandum frigus, latiorem longioremque chlamyde fieri cœptam, vt chlamys vix ad genua pertineret, & fere posteriorem corporis partem velaret, lacerna totum corpus tegeret, & infra genua caderet. Alioqui Martialis Mamurianum non notasset quod trita lacerna lumbis penderet; idest non vltra lumbos caderet.

Fuisse autem pallium Græcanico breuius, & strictius præter veteres figuras ex eo apparet, quod cum Romæ multi palliati Græco ritu essent, multi etiam in prouincijs lacernati, cum omnes tunicati essent, hoc vnum discrimen debuit esse inter Romanum, & peregrinum vestitum. Præterea lacernam vestem fuisse strictam, & angustam docet Artemidorus lib. II. cap. III. cum ait si quis in somnis videat chlamydem, quam alij Μανδύλω, alij ἐφεστρίδα, alij Βήριον vocant, portendere angustias, & litigantibus damnationem διὰ τὸ ἐμπεριέχειν τὸ σῶμα, quod corpus circum amplectatur, & stringat. Idemque penulam simile vestimenti genus significare.

De Fibulis. An insigne Tribunitium fuerint. Martialis locus expensus. Cap. XVI.

QVoniam autem pallia aperta, & reliqua amicula, quæ tunicæ iniiciebantur ne humeris defluerent, fibula nectebantur: qualiter chlamydes veteres nummi, ac statuæ referunt, ita & lacernas fibula iunctas credi par

est

est, licet in nummis & statuis lacernam adhuc requiramus; nec mirum cum duraturæ in sæcula effigies præstantissimo pacis, aut militiæ cultu formarentur, toga scilicet, chlamyde siue paludamento. Nec amicula modo, sed & tunicas fibulis nexas scimus: quas nempe χιστοὺς & χιζομύδας dixere. Pollux lib. VIII. ὁ χιστὸς χιτὼν περόναις κατὰ τοὺς ὤμους διήρτο. In quibus fibulæ loco futuræ erant. Porro in togis nullum fibulæ locum fuisse olim vicimus. Fuisse in lacernis eò credimus, quia chlamydes cum fibula, quodque alioqui nisi fibulatæ essent humeris fluxissent, quam quòd apud scriptores fibulæ mentio in lacernis occurrat. Aut certe loco fibulæ futuram fuisse necesse est, vt in Tabula videre licet. Nam quòd illud Ammiani lib. XIV. *sudant sub ponderibus lacernarum, quas in colli exserta singulis ipsis adnectant*, Marcellus Donatus Fibulis ipsis legat, vox *ipsis* redundet necesse est, deinde quid erit colli exerta. Sed locus ille, licet Cl. Valesius medicinam facere conetur, depositus est, & ne ab Apolline quidem sanandus. Meminit & fibularum Martialis lib. V. Ep. XLII.

Spadone cum sis eviratior fluxo
Theatra loqueris, & gradus, & edicta,
Trabeasque, & Idus, Fibulasque, censusque.

Sermo est de molli, atque euirato, cui cum quadringenta essent, insignia equestria, has prærogatiua iactabat. Theatra, & gradus, ius sedendi in XIV. Edicta de separandis equitum subselliis: Trabeas & Idus Iulias, quibus trabeati transuehebantur, ut omnibus notum. Sed quid sint hic fibulæ, non est facile statuere. Domitius vestem Theatralem intelligit. Sed qualis ista? & quis fibulam vestem dixit? Alii fibulam insigne nobilitatis, & Tribunatus fuisse aiunt. Quod vetustatis testimonio confirmatur. Et quærendum primo fuit, quænam ista fibula. non togæ, aut tunicæ, non lacernæ. nam promiscuus in lacernis etiam eorum, qui non essent equites, fibulæ usus. Sed Tribunorum aureas fuisse contendunt, laudantque Alexandrum ab Alexandro quasi eius auctoritas tanti esse debeat, ut pro veterum testimonio

ſtare poſſit. Saniores Plinium aduocant qui libro trigeſimo tertio, capite tertio conqueritur auri luxum adeo in militia quoque dura illa, atque horrida adoleuiſſe, vt M. Bruti in Philippicis campis Epiſtolæ repertæ ſint frementes fibulas Tribunitias ex auro geri. Quæ quidem ex oppoſito ſententiam Alexandri oppugnant. Si enim extrema Rep. fremebat Brutus aureas fibulas geſtari: non ergo illæ inſigne Tribunatus fuere. Cum præterea non conſtet ex Martiale Didymum fuiſſe Tribunum.

Brodæus hic cenſet fibulas Trabearum fuiſſe. Sed cum Trabeæ togæ fuerint, nullus in toga fibulæ vſus. Quamquam non ita præter rem fuerit aliquem fibulæ locum in Trabea dare, ad eam nempe cum in equis tranſueherentur contrahendam. Cum Dionyſius in trabeis ſaliorum fibulam agnoſcat lib. 11. τὰς τηβέννας ἐμπεπορπημένοι. Et ſi alias, nec recte, togam Salijs à Dionyſio dari dixerimus, & trabeas in tranſuectione Gabino cinctu non fibula ſuſpenſas dixerimus.

Veriſimilius eſt, fibulas aureas militari luxu ætate Bruti à Tribunis vſurpatas inualuiſſe per bella ciuilia, vt poſtea Tribunitium inſigne fuerint. Didymum autem Tribunum fuiſſe honorarium, vt & Martialis.

Vidit me Roma Tribunum.

Sed adhuc incertum fibula ea aurea in chlamyde fuerit, an lacernis, an in baltheo militari.

Quidquid ſit, non parum falli eos neceſſe eſt, qui tradunt Tribunos primum vetuſto more aureas fibulas geſtaſſe, deinde pueros, mox ciues, poſtea milites gregarios, demum iis donatos Equites à Senatoribus claui qualitate diſtinctos. De Tribunis falſum, ex Plinio oſtendimus. Quod pueri, & ciues, id longe à vero abit. Apuleius notat puerum phœbica chlamyde indutum ſiniſtrum tegente humerum. Sed nulla ibi fibula. Quæ ſi adfuiſſet, vtrumque humerum chlamys operuiſſet. Solus Aurelianus earum vſum manipularibus indulſit. Et equeſtri ordini donatas, nullus quod ſciam tradidit. Nam Liuius loquitur de equitibus in exercitu: quos ex equeſtri ordine non omnes fuiſſe nemo ignorat.

Fibu-

Fibulæ Vestiariæ figura. Quintilianus explicatus; Pollionis locus expensus. Cap. XVII.

VArias fibulæ Vestiariæ figuras attulit doctissimus Io. Rhodius in libro de Acia, quem operæ pretium fuerit consulere. Maior earum pars adinstar arcus fuit, vt fibula oblonga fuerit & incurua, acus recta, nervum in arcu exprimen. Quare facile fuerit intelligere cur apud Quintilianum lib. VI. cap. III. Iunius homo longus, niger, macerque & pandus appellaretur *fibula ferrea*. nam quod pandus esset, siue incurvus figuram fibulæ, quod macer tenuitatem, quod niger ferri colorem exprimebat.

In Lentulo cui Spinther cognomentum inditum est, diuersa res fuit. nam quod Spintheri histrioni simillimus esset ita appellatus est. Plinius lib. VII. cap. XII. *Eiusdem familiæ Scipioni cognomen Salutio mimus dedit, sicut Spinter secundarum, tertiarumque Pamphilus collegio Lentuli, & Metelli Consulum*. Nam cum Spinteri secundarum partium in comœdia simillimus esset Scipio Lentulus, Spinter inde dictus est, quemadmodum Metellus, quod similis esset Pamphilo tertiarum partium, Pamphilus dictus est. *In quo perquam importune* subiicit Plinius *fortuitum hoc quoque fuit duorum simul Consulum in scena imagines cerni*. Veteres libri habent *Spinter Secundanus, Retiariusque*, quæ res impulit doctissimum Barbarum, vt de gladiatoribus Plinium interpretaretur, neque animaduertit nullum fuisse in scena gladiatoribus locum. Secundarius & Tertiarius est, quod nuperi reposuerunt secundarum, & tertiarum partium histrio in comœdia: nec erat cur vetus lectio moueretur. Ceterum spintherem fibulam in humeris, aut armillam veteres Grammatici in Plauti Menæchmis interpretantur. Festus: *Armillæ genus, quod mulieres gestare solebant in brachio sinistro*. Quod autem ex armillæ annulis iungerentur inde Tiberianos spinthrias in fando opere tres inuicem colligatos Iosephus Scaliger dictos recte putauit.

Quod autem ad vestiarias fibulas attinet in antiquis monumentis fere omnes orbiculari figura apparent in medio ad instar bullarum protuberantes, vt scilicet in interiori parte duobus vncinulis vtraque vestis pars necteretur. Siue duo semicirculi, aut virgulæ incuruæ vestimentis hinc inde aptarentur, quæ committerentur, & iniecta acu iungerentur. Philostratus in Vita Apollonij lib. I. *Puellæ ambos oculos, marito alterum effodit acubus ad id facinus vsa, quibus vestimentorum fibulas nectebat*. Ita Oedipum sibi fibulis oculos cruentasse ex Tragicis docti adnotarunt. De fibula insignis est Trebellij Pollionis locus in Zenobia. *Ad conciones galeata processit cum limbo purpureo gemmis dependentibus per vltimam fimbriam, media cochlide veluti fibula muliebri adstricta, brachio sæpè nudo*. Vulgatæ editiones habent, *media in Cyclade*. Ex manu exaratis, & veteribus libris duo summi viri *Cochlide* reposuerunt, quod & Egnatius agnoscit. Id vt rectum sit, ita minime expeditum videtur quid sit ibi *limbus*. Vir doctissimus non posse pro vestis extremitate accipi obseruat, sed pro veste ipsa quæ limbum purpureum haberet: quam vestem non fuisse cycladem rotundam, & clausam ex eo coniicit quod indecorum videatur ad milites zenobiam cum veste muliebri processisse, cum & galeata esset. Sed hercules maior luxus, & notabilior in gemmis quam in veste militaris fœminæ, quæ sexus propria, & muliebriter culta. Atqui in cyclade, quæ clausa, & rotunda nullus fibulæ locus. Quare existimat fuisse sagum vel Imperatoriam chlamydem, quæ cochlide pro fibula nexa. Porro mediam interpretatur fimbriam quæ in medio fibula clauderetur. Sed numquam fimbria nisi pro extrema vestium parte accipitur, & si sagum, vel chlamys in medio pectore clausa, quomodo brachium exeri potuit? Quare verisimile mihi videtur vestem muliebrem fuisse cycladem scilicet rotundam, & clausam, quæ ne longius flueret, ac pedes more matronali perfunderet, fibula in pectore constricta reuocaretur, & suspenderetur: qualis apud Poetam Penthesilea.

Aurea subnectens exertæ cingula mammæ.

Posse autem vocem muliebri abesse crederem. nam glossema olet, & non extare in Regio codice Casaubonus notat. Sed nimis fortasse minuta ista sunt, atque anxia, quare aliò orationem vertamus.

De Fibula Theatrali. Martialis explicatus. *Cap. XVIII.*

ET quoniam in Fibulæ mentione versamur, pauca de Fibula Theatrali adiecisse non omnino præter rem fuerit. Eius vsum apud veteres fuisse, vt Cantores, & quicumque in Theatro voce placebant, à Venere arcerentur omnes sciunt. Sed qualis ea fuerit non ita compertum est. Communior sententia est, cui Doctissimus Rhodius adstipulatur, fuisse annullum æreum, vel argenteum quo traiiciebatur cuticula, eam partem operiens quam exerceri nolebant. Non quidem, vt falso creditum est, quibusdam totum membrum vnde procreamur transfigens: sed tantum cutem glandis velamen. Quomodo & pueros custoditos scimus, ne pubescens ætas in virilitatem præcipitaretur. Plinius lib. XXXIII. *Iam vero & pedagogia ad transitum virilitatis custodiuntur argento.* Quare Romanæ matronæ cantorum concubitus summopere appetebant, magnoque redimebant. Iuvenalis.

Soluitur his magno Comœdi fibula, sunt quæ
Chrysogonum cantare vetent.

Hi namque homines, cùm maiori pretio gratificarentur matronis, quam vocem venderent, patiebantur se refibulari, etiamsi vox deterior fieret. Martialis. *Fibula.*

Dic mihi simpliciter Comœdis & citharœdis
Fibula quid præstat? carius vt . . . .

Quidam tamen fibulam non annullum, sed thecam & vaginam fuisse dixerunt moti auctoritate Martialis, qui lib. XI. Ep. LXXVI. memorat Cæliam, cum promiscuè lauaretur, adduxisse nihilominus servum, qui ænea theca virorum par-

tes tegebat; quam infra appellat fibulam:

Ergo ne videaris inuidere
Seruo Cælia fibulam remitte.

Salse hoc idem in alia matrona perstringit lib. VII. Epist. XLIV. cui ait quoties calidis aquis foueretur præsto fuisse seruum succinctum inguina nigra aluta: subiicit.

Sed meus, ut de me taceam Lecania, servus
Iudæum nulla sub cute pondus habet.

Cur servus tuus fibulam habet, cum nec ego, nec servus meus, nec quicumque in balneo est eam habeat? quam Iudæum pondus appellat, quod circumcisi ad velandam gentis infamiam membrum tegerent, quod præcidebant. Præterea Epig. LXXXI. eiusdem libri.

Menophili penem tam grandis fibula vestit,
Vt sit Comœdis omnibus vna satis.
Hunc ego credideram, nam sæpe lauamur in uno,
Sollicitum voci parcere Flacce suæ.
Dum ludit media populo spectante palæstra,
Delapsa est misero fibula: Verpus erat.

Quo loco notant Interpretes duo fibularum genera fuisse: Indumentum quo comprimebantur simul, & tegebantur verenda, tum filum æneum, argenteumque præputio traiectum. Vtrumque falsum. Nam neque filum fuisse Celsus indicat. qui à filo fibulam distinguit, & filo exempto fibulam inditam docet: neque vestimentum fuit, quomodo enim eo comprimi, & coerceri pudenda potuere? Annulus ergo fuit promiscuus ex ære, in pædagogiis ad luxum argenteus: isque ne facile solui posset à fabro igne glutinabatur, & ab eodem cum opus esset refibulabatur, siue soluebatur. Quid ergo theca illa & aluta, fibulaque penem vestiens apud Martialem fuit? Nempe subligaculum, & vagina quædam, cujus usus non ad custodiendam vocem. qui enim fieri poterat, si tam facile remouebatur, & sponte cadebat? sed honestatis causa adhibebatur, præcipue à Iudæis, ad celandam præcisionem qui tamen non infibulati, nec enim poterant, cum pellicula carerent, quæ traiiciebatur, quod Iosepho Scali-

gero

Scaligero negotium facessebat: sed quia fermè, qui infibulati erant, etiam thecam huiusmodi, & alutam gestabant, siue vt laterent, siue ne nimio motu, atque incussu annulus cutem læderet, siue aliam ob causam, propterea improprie eam Martialis fibulam appellauit, quæ fibula non erat, sed potius fibulæ ipsius tutamen, certe nullus in ea fibulæ vsus, qui erat Venerem arcere: atqui huiusmodi theca, siue vagina ex aluta, & remoueri facile poterat, & sponte labebatur. Cum præterea Celsus fibulam meliorem dixerit quo leuior at hæc quæ ad celandum inuenta adeo grauis, vt Iudæum pondus Martialis appellauerit, quo recutitorum inguina trahebantur. Hæc igitur vel subligaculum fuit, vel non multum subligaculo dissimilis, aut campestri. Sed in viam redeamus.

De Fimbrijs. Cap. XIX.

GRammatici veteres Lacernam pallium fimbriatum esse dixerunt; Penulam autem pallium cum fimbrijs longis. Sed vereor ne id suo Marte commenti sint, cum in antiquis monumentis quæ lacernas, ac penulas præferunt nusquam huiusmodi fimbriæ breues aut longæ appareant. Et tamen Isidorus ideo lacernas dictas putat, quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita laxis ut sunt penularum, ut lacernæ quasi laceræ dictæ sint. Somnia. Nam quæ sunt ista fimbriarum capita? Et quomodo minus laxa quàm in penulis? Vtut sit, veteres teste Varrone *Fibrum dicebant extremum, vnde fibræ iecoris, & viscerum extremitates: ita à fibro fimbrias in sagis extremitates esse dictas* subijcit. Nonius etiam fimbriam extremitatem vestium explicat. *Fimbriæ sunt omnis extremitas*. Næuius Lycurgo. *Vt videam Vulcani opera hæc flammis fieri flora*. Gotofredus: *Fimbrijs fieri florida*. Sed lacunam doctissimus Mercerus deprehendit, & defectum, quod Næuii locus ad aliam notam pertinet, nempe *Flora*. cuius exemplum e Næuii Lycurgo petit, exemplum fimbriarum librarii incuria omissum sit. Isido-

rus:

rus: *Fimbriæ vocatæ ora vestimentorum, hoc est fines, ex Græco vocabulum trahentes. Græci enim terminum* ὅρον *vocant.* Vbi non unde fimbriæ, sed oræ vestimentorum dictæ sint indicatur.

Quod si fimbriæ non aliud quam vestium extremitates fuere, ineptum esset aliquod vestimentum fimbriatum appellare, cum omnia extremitates habeant. Sed fimbriarum tanquam ornamentorum scriptores meminerunt. Marcellinus lib. XIV. *Vt longiores fimbriæ tunicæ perspicua luceant varietate liciorum effigiatæ in species animalium multiformes.* Suetonius in Cæsare: *Et cultu notabilem ferunt. usum enim lato clauo ad manus fimbriato.* Ad quem locum Beroaldus & Sabellicus viri ætatis suæ doctissimi quid essent fimbriæ ex Plinio docuerunt, qui *fimbriata urticæ folia esse* tradit, & alibi *fimbriatam auellanæ nucis barbam*, multifariam scilicet in ora recisam. Fimbriæ ergo in extrema vestimentorum parte fila fuerunt, floccique dependentes quas nos *Frangias* appellamus; item ipsa vestium extremitas, minutim concisa capitibus in acutum desinentibus adinstar pinnarum, quos ideo *merlos* dicimus. Cicero in Pisonem. *Madentes cincinnorum fimbriæ.* Capilli enim ferro vibrati & in cincinnos torti in extremitate cùm soluuntur fimbrias referunt.

Porro Cæsaris Dictatoris latum clavum ad manus fimbriatum dupliciter Casaubonus interpretatur. Tunicam laticlauiam manicas ad manus usque habentem, easque fimbriatas; vel tunicam simpliciter ἀνάκωλον, idest ea longitudine, ut brachia tegeret. Quod quomodo fieri potuerit, non satis scio. Tunica enim ἀνάκωλος Plutarcho dicitur breuissima tunica. cumque communes tunicæ brachia ad manus usque non tegerent, multo minus breuiores & angustæ. Duplex igitur Cæsaris luxus notatur, quod manuleatam & chiridotam tunicam laticlauiam gestaret, quodque eæ manicæ fimbriatæ essent: quale ornamentum minime viros deceret.

Nec vestibus modo, sed & stragulis mappisque fimbriæ addebantur. Plinius inter signa lethalia recenset *fimbriarum*

curam, *& stragulæ vestis plicaturas*. Petronius Trimalcionem discumbere commodum incipientem describens: *Pallio coccino adrasum incluserat caput, circaque onerosas veste ceruices laticlauiam immiserat mappam fimbrijs hinc atque illinc pendentibus*. Tale & linteum, quo atriensem accinctum describit Phædrus in fabulis.

Ex alte cinctis vnus atriensibus,
Cui tunica ab humeris linteo Pelusio
Erat destricta cirris dependentibus.

Malo enim cirros, siue fimbrias ad linteum Pelusium referre, quo tunica destricta, quam cum doctissimo viro ad ipsam tunicam. nam linteum illud sindon fuit, siue mappa, qua ministri conuiuiorum accingebantur, quæ adinstar Petronianæ fimbriata. Porro *cirratas militares* apud Capitolinum malo cum eodem *fimbriatas* interpretari, quam hirtas, aut villosas.

Ceterum fimbria Græcis est πέζα, κράσπεδον, θύσανος, κροσσός. Quamquam πέζα, & κράσπεδον omnem vestium extremitatem significet, limbum scilicet, oram, laciniam, institam. Theocritus Idyllio II. τᾶ ἀπὸ τᾶς χλαίνας τὸ κράσπεδον ὤλεσε Δέλφις. θύσανος καὶ κροσσὸς proprie fimbriam, qualiter Homerus αἰγίδα θυσανόεσσαν appellat, & Plutarchus Luculli κροσσωτὴν ἐφεστρίδα *chlamydem fimbriatam*. Hanc distinctionem agnoscit Pollux lib. VII. Scribit enim κράσπεδα dici τὰς τελευταίας ὄχθας τοῦ ἱματίου: θυσάνους verò τοὺς λεγομένους κροσσούς. Hesychius Κροσσοὺς τὰ κάτω τῶν ἱματίων τὰ ῥαμματώδη, villos scilicet siue floccos, & fimbrias. Ita Suidæ κροσσὸς est μαλλός. Quare Marci cap. VI. καὶ παρεκάλουν αὐτὸν ἵνα κἂν τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ ἅψωνται, malim interpretari limbum, & laciniam pallii, quam fimbriam. Ita & Plutarchus in Graccho de Scipione Nasica: Τὸ κράσπεδον τοῦ ἱματίου θέμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. *Toga laciniam capiti imponens*.

An Lacernæ cucullum habuerint. Martialis explicatus. Cap. XX.

ROmanos, cum togati essent, nudo capite incessisse ostendimus: penulam cucullum habuisse dicturi sumus: an lacernati tecto capite fuerint disquirendum est. Lacernas pileum annexum habuisse indicare videtur Martialis lib. XIV. Ep. CXXXII. *Pileus.*

Si possem totas cuperem misisse lacernas,
Nunc tantum capiti munera mitto tuo.

Domitius & reliqui notant pileum libertatis insigne Saturnalibus gestatum, quibus cum & lacernæ gestarentur, à paupere causam reddi cur lacernas non mitteret simul cum pileo, quod pauperi facilius esset pileum donare, quam lacernas. Sed lacernæ cum pileo Saturnalibus minime gestatæ, cum syntheses, siue cænatoria tantum induerentur, vt ex Martiale notissimum est. Idem Domitius ad Statium & cum eo Brodæus in Miscellaneis aliam afferunt interpretationem, pilea scilicet ex attritis lacernis confici solita teste Statio Silu. lib. IV. cap. IX.

. . . . . vsque adeo ne defuerunt
Cæsis pilea suta de lacernis?

Mihi tamen verisimilius videtur hic pileum sumi pro cucullo, qui cum opus esset simul cum lacernis tegendo capiti sumebatur, vt pauper, qui totas lacernas mittere non poterat, solum cucullum miserit. Nam vt demus, pauperiores pilea ex lacernis confecisse, pilea tamen, quæ à libertis, & in Saturnalibus ab ingenuis gestabantur ex lana coacta confecta fuisse credere debemus, aliter ægre pluuia arceri potuisset. Statius autem eo loco vilissima, & pauperrimorum Saturnalitia dona per iocum recenset: qualia Martialis inter Apophoreta non adscriberet. Neque pileum ex lacerna confectum proprie quis lacernæ partem diceret.

Quod igitur cuculli cum lacernis sumerentur, pauper qui lacernam mittere non poterat solum cucullum donat.

Idem

Idem Ep. CXXIX. *Cuculli Liburnici.*

Iungere nescisti nobis, ò stulte, lacernas:
Indueras albas, exue callaicas.

Mirum est nullum Interpretum veram sententiam assecutum esse. Alij enim togas tinctas rufo colore, cum parum cum retinerent, superindutas lacernas infecisse: quasi togæ communes alio colore, quam albo essent, aut cucullum haberent. Alij pallia cucullata dixerunt, quasi lacernis pallia imponerentur: Alij demum contrario sensu albas lacernas cucullis Liburnicis superindutas, cum cuculli lacernis ipsis inijcerentur.

Sed cucullus capitis tegmen fuit, vt & partem humerorum velaret, quales à sacris hominibus hodie gestari videmus. Ii cum lacernis sumebantur, vel pluviæ arcendæ, cum nondum penulæ in vsu intra vrbem essent, vel latendi causa, ita tamen vt separari à lacernis possent, atque amoueri. Vnde ait Martialis

Si possem, totas cuperem misisse lacernas,
Nunc tantum capiti munera mitto tuo.

Porro cuculli Liburnici dicti sunt, quod Liburnica lana conficerentur; de qua Plinius lib. VIII. illos igitur non bene cum lacernis albis iunctos tradit Martialis, quod colorem nat ale retinentes eundem lacernis afficarent, vt pro albis callaicæ exuerentur. Callaicas autem ab auri colore rutilas dici quidam existimant, alij callainas, idest cæruleas à gemmæ colore initar sapphiri.

Cucullus igitur capitis, atque humerorum tegmen densum, ac villosum ad frigus atque imbrem arcendum sumebatur, & ipsi lacernæ, cum opus esset, inijciebatur. Iuvenalis Sat. III de Curio Dentato.

Fictilibus cœnare pudet, quod turpe negabit
Translatus subito ad Marsos mensamque Sabellam
Contentus illic Veneto duroque cucullo.

Vet. Int. *duroque aut crasso habitu, aut quales cucullos habent Perusini. Veneto à colore, aut à prouincia.* Qiod autem vile tegumen esset, & præcipue ad latendum, propterea noctu sume-

sumebatur in discursationibus, & ad dissimulandam perso-nam. Idem poeta de Messalina petente lupanar.

Sumere nocturnos meretrix Augusta cucullos,
Sed nigrum flauo crinem abscondente galero.

Vbi alia res fuit cucullus, alia galerus, quamuis utrumque capitis tegmen. Nam galerus est capillamentum adscititium, quod & galericulum. Rotundum muliebre capitis tegumentum in modum galeæ factum Vetus Scholiastes interpretatur, quo utebantur meretrices. Quod vero adiicit, ideo flavum sumptum, quia nigro crine matronæ utebantur, Grammatici deliramentum est. Quis enim credat matronas omnes nigro, meretrices flauo crine fuisse? & tamen huc Seruius tantus vir misere impegit. Nam ad illud

Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat.

Numquam matronis ait *flaua coma dabatur, sed nigra*, mox Iuvenalis versum adducit. Quasi Elisæ, quod futura impudica esset, flaui crines initio prouenissent. Tum in contrariam labitur sententiam. *Aut Flavum* inquit *quia in Catone legitur de matronarum crinibus: Flauo cinere unctitabant vt rutilæ essent.* Sed credibile est flavum crinem a poeta Elisæ datum ad augendam eius pulchritudinem, & Messalinam, cum nigris capillis esset, flavum galerum sumpsisse, siue ne dignosceretur, siue ut formosior amantibus videretur.

Lacerna pro Cucullo. Item birrhus pro eodem. Bardocucullus. Iuvenalis explicatus. *Cap. XXI.*

CVcullum ferme latendi causa sumptum diximus. Capitolinus in Vero. *Vagabatur nocte per tabernas, & lupanaria obtecto capite cucullione vulgari viatorio.* Iuvenal. Sat. VI.

Illa iubet iuvenem sumpto properare cucullo.

Ne scilicet dignosceretur in itinere, cum matronæ fucum factum properaret. Quia autem, vt diximus, simul cum la-

cerna

cerna sumebatur, ideo lacerna pro cucullo, & capitis tegumento sumitur apud Horatium

Turpis odoratum caput obscurante lacerna.

Et quia lacerna, & birrhus, vt dicemus, eadem res fuit; inde birrhus pro pileo, siue cucullo. Iuvenalis Sat. VII.

quo te nocturnus adulter
Tempora Santonico velas adoperta cucullo?

Vet. Interpres *Birrum Gallicum* explicat. nam apud Santonas Galliæ oppidum conficiebantur. Fulgentius lib. III. aduersus Monimum. *Itaque cum Arrianus quidam aliquando in Africa cum Catholico de his verbis Ioannis disputaret accepto de capite Catholici pileo, & manu tenens interrogabat. Hic Byrrhus, sic enim appellabat, est ne in me, an apud te?* Inde birretum profluxit. Porro idem vetus Iuvenalis Scholiastes *Santonicum cucullum* explicat *galerum fuscum & horridum Ardeliunculum, quales sunt latrunculatorum, aut ex lucerna turpi intinctum.* Quod quid sit, diuinare non possum; nec Rutgersio assentiri, qui Albelionem legit. Illud certum est bardo cucullum hic à Iuvenale notari. Martialis.

Gallia Santonico vestit te bardocucullo
Cercopithecorum penula nuper erat.

Quo vilissimum tegumenti genus fuisse apparet, vt per ludibrium eam simiorum penulam fuisse dicat. Quod lib. I. Ep. LIV. confirmat:

Sic interpositus vitio contaminat vncto
Vrbica Lingonicus Tyrianthina bardocucullus.

Vbi placet quod docti reposuerunt, *villo contaminat vncto.* Nam lacernis vrbanis purpureis Gallicum cucullum villosum, & vnctum opponit.

Sed incerta nominis notatio. Turnebus, & alii à Bardeis Illyrii populis deducunt ex Vetere Glossario. Quod si placet, dicendum est, vestem in Illyrico inuentam post apud Gallos texi, atque in vsu haberi cœptam. Nam qui à Bardis Gallorum vatibus, aut à bardis fatuis & stolidis originem trahunt, hæ illi parum à bardis absunt. Huc quidam trahunt illud Martialis:

Lassi Bardiacus quod euocati.

Vt sit bardiacus, siue vt alij habent Bardaicus cucullus, siue sagum militare ex pilis caprarum, quo milites in castris vtebantur, quod sentit Domitius. Non tamen grauem bardiaci odorem, quod pili hircini male oleant, sed ex sudore, & sordibus manipularis defatigati.

Eadem vox apud Iuvenalem extat Sat. XVI.

Bardaicus Iudex datur hæc punire volenti,
Calceus, & grandes magna ad subsellia suræ.

Veteres interpretes, quos sequitur Vir Doctissimus ad Historiam Augustam, calceum bardaicum intelligunt. Sed verior Britanici interpretatio de sago, siue cucullo bardaico, idque ex sententia poetæ. Datur Iudex Bardaicus grandisque calceus, idest caliga, vel campagus, & grandes suræ, per quæ omnia describitur Tribunus, vel Centurio. Vet. Interpres. *Bardaicus Iudex Centurio, qui quasi apud illos militauit habentibus stationem apud Bardos. est autem gens Galliæ, vel qualis fuit Bardus.* Corruptè. Rutgersius legit *qui Oasi inter illos militauit*, sed reliqua repugnant: nam Oasis in Ægypto. Turnebus militarem Gallicum interpretatur; siue à Bardis Galliæ, siue à Bardis Illyrij. Simplicior sententia est *Bardaicus Iudex*, idest bardo cucullo vestitus, siue ille ex crassiore lana, siue ex caprarum pilis, & cilicio confectus. Qualem propterea Centurionem fortasse hirsutum capellam audacter appellat idem poeta alibi, non tam quod capillis, ac barba promissa, sed quod sago hirsuto atque villoso indueretur. Gemina Claudiani sententia Lib. primo in Rufinum

Mærent captiua pellito Iudice leges.

Bardaici cuculli meminit & Capitolinus in Pertinace. *Auctio rerum Commodi in his insignior fuit. Vestis subtegmine serico aureis filis insignior per tunicas, penulasque, lacernas, & chiridotas Dalmatarum, & cirratas militares, purpureasque chlamydes Græcanicas, atque castrenses: & cuculli Bardaici, & toga, armaque gladiatoria gemmis auroque composita.* Casaubonus corrigit *Vestes s.s.a.f. insigni opere tunicas &c.* quo

loco intelligendum putat Salmasius *vendidit*. Sed cuculli Bardaici & toga armaque in recto casu sunt, nec ad *vendidit* referri possunt. Ego nihil mutandum censerem. Vestis insignior fuit subtegmine serico aureis filis per tunicas penulasque &c. quod omnes hæ vestes recensitæ aurea trama & serico stamine (hoc enim subtegmen hic significare Salmasio assentior) contextæ essent. Tum sic interpunge. *Chlamydes Gracanicas, atque Castrenses. Cuculli Bardaici*. & reliqua. Quid enim insigne in his vestibus fuisset, nisi quod contra morem Romanum auro, & serico confectæ erant? Ita Caligulam tradit Tranquillus solitum pictas gemmatasque penulas gestare. Quod autem hæ vestes partim in quarto casu legantur, partim in recto non aliam causam afferre scio, quam culpam eius, qui incuriose has vitas consarcinauit. Non recte autem idem Casaubonus in sententiam Fabri concedit existimantis mendum esse in voce *toga*, & reponentis *sagum*, quod nullus in gladiatorio vestitu togæ locus. Falso. Nam gladiatores togati per pompam incedebant, cum in arenam inducebantur.

Cucullus Monachorum. Eius figura. Cadurcum. Iuvenalis explicatus. Cap. XXII.

NOn bardocucullus modo, sed quicunque cucullus vilissimum tegmen fuit. Martialis:

Pullo Mæuius alget in cucullo:
Cocco multo fulget Incitatus.

Quam causam fuisse puto, vt Faber seruilem vestem crediderit, quem satis antea refutauimus. Vere etiam serui cucullati. Sed & liberi, vt ex allatis poetarum locis & aliis pluribus liquet. Martialis de Mannció, qui non modo ingenuus, sed etiam pro equite se venditabat lib. v. Ep. xiv.

Illic cucullo prospicit caput tectus,
Oculoque luaos spectat indecens vno.

De seruis Columella lib. I. cap. VIII. *Cultam vestitamque familiam magis vtiliter, quam delicate habeat munitam dili-*

ligenter à vento, frigore, pluviaque, quæ cuncta prohibentur pellibus manicatis (ideſt tunicis ſcorteis manuleatis) *centonibus confectis, vel ſagis cucullis*, ubi malim *cucullatis*. Propter eandem cauſam antiquis Aſcetis, ac Monachis cucullus adhibitus arcendo ſcilicet frigori, cœlique iniuriis. Aliam affert D. Hieronymus. *Sedentes autem cucullis capita ſua velent, ne alter alterum aſpiciat manducantem*. Nunc Monachi Capitium à tegendo capite vocant: ſed Capitium, teſte Varrone, alia res veteribus fuit. Scotorum doctiſſimus non illepide in genus quoddam hominum ludit, quod ſexus ignoratione barbare, ac præpoſterè cucullam appellent, & ſic veluti naturam inuertant. Sed ut arbitror iſtis latinitatis oſoribus cuculla eſt contracte veſtis cucullata, ſiue habens cucullum, qualis Benedictinorum.

Nec eadem apud omnes nunc cuculli forma, aliis acuminata, aliis rotunda. Mirorque tantum otii viris grauibus, & vanitatis contemptum profeſſis ſuperaſſe, ut longis, atque aculeatis commentationibus diſputauerint Diui Franciſci cucullus acuminatuſne fuerit, an rotundus: quaſi in hoc Chriſtianæ Reipubl. ſalus niteretur. Sanè veterum cuculli oblongi, & in acumen deſinentes. Nam per ſimilitudinem cucullos appellauerunt chartæ inuolucra, quibus thus, piper, & alia odoramenta tegebantur Martial. lib. III. Epiſt. ſecunda.

Cuius vis fieri, libelle, munus?
Feſtina tibi vindicem parare.
Ne nigram cito raptus in culinam
Cordyllas madida tegas papyro:
Vel thuris, piperiſque ſis cucullus.

Eorum autem forma etiam hodie oblonga, & in acutum inuoluta.

Porro cucullum Græcæ notationis eſſe facile Doctiſſimo Salmaſio aſſentior. Nam Κόκκος eſt Galea, vel Galerus. Heſychius. Κόκκος περικεφαλαία λόφος. Vnde Cucus, & per diminutionem cucullus, vnde & cucullio, cuius mentio apud Capitolinum in Vero. Figuram cuculli infra, cum de

pænu-

pænulis agemus, dabimus. Vetus Iuvenalis Interpres ad Satyr. septima notat cucullum album cadurcum appellatum.

Institor hibernæ tegetis, niueique cadurci.

Cadurcum quidam cucullum dicunt candidum propter hiemes & niues comparatum, alij tabernaculum, aut tentorium, quibus merces suas protegere consueuerunt. Sed hic pro vili merce tam cadurcum, quam teges ponitur. Sententia autem poetæ est, de mercede, siue minerual Grammatici præmordere aliquid pueri custodem, quin & dispensatorem eandem deliberare. Hortatur porro Grammaticum, vt patiatur detrahi potius aliquid, quam totum perire: quemadmodum mercium vilissimarum institor patitur aliquid de solito pretio imminui potius, quam nihil vendere. Hoc intellexit idem Vet. Interpres. *Institor hibernæ tegetis. Negotiator, qui pro qualitate temporis mercem suam distrahit. nam cum illa sint vestimenta, vel stragula hiberna, institor mitiori hieme patitur vilius distrahi ac aliquid de pretio perire potius, quam non vendere: ita & præceptor de minerualí pretio aliquid decimari, quam vt totum pereat.*

Cadurcum igitur vestis stragula siue lodix ad frigus arcendum densa scilicet, & villosa. Idem Interpres ad illud.

Magnaque debetur violato pœna cadurco.

Cadurcum membrum, quo fœminæ sunt, explicat, vel membri velamen, vel institam, qua lecti intenduntur. Affert carmen Sulpitiæ.

Ne me cadurcis destitutam fascijs
Nudam Caleno concubantem proferat.

Sed de lodice, & stragulis, non de institis, loquitur Sulpitia. Ne scilicet, inquit, remotis cadurcis falcis siue stragulis nudus concubitus appareat. Etiam Isidori Glossæ *Cadurdum, siue Cadurcum membrum fæmina, & cadurda labra pudendi muliebris, siue spondam lecti* interpretantur. quod à veteri Interprete Isidorus accepit. Sed non aliud cadurca fuere, quam lodices & stragula, & culcitæ ex lino Cadurcensi, quæ apud Iuvenalem pro lecto sumuntur. Nam cum in Sacris Isidis

per

per nouem dies fœminæ fecubarent, si per eos dies mariti matrimonij ius vsurparent à sacerdotibus petenda erat concubitus venia, magnaque pœna debebatur violato lecto, siue cadurco. Miror autem viros doctos prodidisse horum carminum sententiam à nemine rectè explicatam. Nam Britanicus Interpretum Iuvenalis doctissimus ante multos annos *violatum cadurcum*, non seruatam castitatem interpretatus est lecti coniugalis, per nouem dies, quibus sacra Isidis peragebantur. Idque ex Propertio:

Tristia iam redeunt iterum solemnia nobis
Cinthia iam noctes est operata decem.

Cadurcum autem lectum ex lino Cadurcensi. Plinius enim lib. xx. *Nullum est candidius linum, lanæve similius: sic culcitis præcipuam gloriam Cadurci obtinent Galliarum.*

De Colore Lacernarum. Martialis non vno in loco explicatus. Cap. XXIII.

Lacernas pulli coloris fuisse credit Manutius in Quæsitis. Nam Suetonius tradit Augustum visa pro concione pullatorum turba indignabundum exclamasse: En

Romanos rerum dominos gentemque togatam!

Negotiumque Ædilibus dedisse, ne quem postea paterentur in foro, circoque, nisi positis lacernis togatum consistere. & paulo post. *Sanxit ne quis pullatorum in media cauea sederet.* Non omnes tamen lacernas fuisse pulli coloris nemo potest dubitare, qui & albas, & Bæticas, & coccineas, & Tyrias apud Martialem, & alios legerit. Solæ tenuiorum, ac pauperum lacernæ pullæ fuerunt: has solas vetuit Augustus, cum alterius coloris in promiscuo vsu essent.

Locum Martialis supra retulimus in Horatium, qui cum solus nigris lacernis spectaret, omni populo cum Cæsare, ac Senatu albato, commodum cœlo nix decidit, atque ita etiam Horatius albis lacernis spectauit. Alibi de lacernis:

Indueras albas, exue Calaicas.

Coccineæ etiam & Tyriæ siue dibaphæ in promiscuo vsu

sub Imperatoribus fuerunt etiam vilissimorum hominum, & peregrinorum. Iuvenalis Sat. I.

Cum pars Niliacæ plebis, cum verna Canopi.
Chrispinus Tyrias humero reuocante lacernas.

Idest dibaphas, & bis tinctas, & ideo pretiosiores. Idem alibi indignatur Græcorum fecem conchyliatam incedere. Sat. III.

Horum ego non fugiam conchylia?

Idest lacernas conchyliatas. Vet. Interpres *Vestem fucatam*. Mox subiicit *& togæ erubescendæ fucatos habitus*. Sed fallitur. nulla enim in togis communibus purpura. Quæ sequuntur etiam corrupta sunt. *In capitium purpuram, quasi conchylia signant*. Georgius Valla, qui veterem interpretem Probum vocat, & ex eo pleraque sumpsit, vsus fortasse meliori libro sic legit. *Conchylia, capitia purpurea ita flagrantia, vt conchylia ipsa videri possint*: vbi capitia sunt lacernæ cum cucullo siue capitio. Martialis lib. II. Ep. LVII.

Hic quem videtis gressibus vagis lentum;
Amethystinatus media qui secat septa,
Quem non lacernis Publius meus vincit.

Et lib. V. Ep. VIII.

Dum laudat modo Phasis in Theatro,
Phasis purpureis ruber lacernis.

Et lib. IX. Ep. XXIII.

Vt lutulenta linat Tyrias mihi mula lacernas.

Libro X. appellat *municipes Cadmi*, idest Tyrias, & inter dona natalitia mitti solitas docet lib. XIII. *Murices*

Sanguine de nostro tinctas ingrata lacernas
Induis, & non est hoc satis, esca sumus.

Hinc ingens earum pretium. Idem lib. IV. Ep. LXI.

Dum fabulamur, millibus decem dixti
Emptas lacernas munus esse Pompillæ.

Et lib. VIII. Ep. X.

Emit lacernas millibus decem Bassus
Tyrias coloris optimi.

Vtrobique ducentis & quinquaginta florenis stetere lacernæ.

Seneca etiam lacernas purpureas intellexit epistola LXII. *Demetrium virorum optimum mecum circumfero, & relictis conchyliatis cum illo seminudo loquor, illum admiror.* Idest relictis lacernatis. Et epistola LXXVI. *Nemo ex istis, quos purpuratos vides, felix est, non magis quam ex illis, quibus sceptrum, & chlamydem in scena fabulæ assignant.*

Nec purpureas modo, sed varijs coloribus infectas lacernas in vsu fuisse docet Martialis lib. I. Ep. XCVII.

Amator ille tristium lacernarum
Et Bæticatus, ac Leucophæatus,
Qui coccinatos non putat viros esse,
Amethystinasque mulierum vocat vestes
Natiua laudat: habeat & licet semper
Fuscos colores: Galbanos habet mores.

Natiua iste laudabat, idest natiuos lanæ colores, qualis lanæ Bæticæ cuius color natura subrutilus. Idem lib. XIV. *Lacerna Bætica*

Non est lana mihi mendax, nec mutor aheno
Si placeant Tyriæ, me mea tinxit ouis.

Natura igitur, non arte & infectura color ille lacernarum erat. *Leucophæatum* colorem ex λευκῷ albo & φαιῷ subnigro mixtum recte interpretatur Merula, nugator alioqui homo, & impudenti maledicentia Domitii obtrectator.

Tristes igitur lacernas appellat poeta natiui, ac subfusci coloris: quales à viris seueris gestabantur, quos puderet induere colores improbos & feminarum proprios. Cur autem Galbanos mores dicat non satis scio, & aliquid latere debet. Nam quòd Turnebus, & Lipsius putant dictos molles & effeminatos quia hic color feminarum ex Iuvenale:

Cærulea indutus scutulata, & Galbana rasa.

Cur non potius Tyrios mores & Amethistinos dixit, qui colores pretiosiores, & feminis magis conuenientes? cum Galbeus color eorundem interpretatione vilis fuerit, herbaceus scilicet, & ideo exigui pretii. Multo minus audiendi, qui Galbanos mores dicunt instar Galbæ Imperatoris. Quis enim Galbam hoc crimine vnquam notauit? cum potius

tius nimius illi rigor, & seueritas obiecta sit. nam quod in mares pronior fuerit, nihil ad mollitiem, nec id vnius Galbæ vitium.

Lacernæ Coccineæ. Coccina. Martialis, & Quintilianus explicati. Cap. XXIV.

LAcernæ igitur purpureæ Tyriæ scilicet, Amethistinæ, item coccineæ in vsu fuerunt apud ditiores, ac laudatiores. Idem Martialis lib. II. Ep. XXIX.

Quæque Tyron toties epotauere lacernæ.

Idest, non semel sed sæpius purpura infectæ.

Et toga non tactas vincere iussa niues.

Vbi apparet etiam purpureas togæ albæ superinductas. Et epigram. XLIII.

Misit Agenoridæ Cadmi tibi terra lacernas:
Non vendes nummis coccina nostra tribus.

Ex quibus constat inferioris pretii fuisse lacernas cocco, quam purpura infectas. Nam coccineas & pauperiores gestabant, & quidem vix tribus nummis taxatas, vt iocatur Martialis hic inuidiose. Coccinearum, quæ & simpliciter *Coccina* dicebantur meminit idem lib. XIV. *Lacernæ coccineæ.*

Si Veneto Prasinoque faues, qui coccina sumis?
Ne fias ista transfuga sorte vide.

Qui enim Circi factionibus fauebant, factionum colores vestimentis præferebant, & Venetorum studiosi cœruleas, Prasinorum virides gestabant.

Quamuis autem inferioris pretii coccineæ purpureis, nihilominus, & coccineæ, siue *Coccina* in pretio. Iuuenalis.

Cauet hunc quem coccina læna
Vitari iubet, & comitum longissimus ordo.

Et Martialis lib. V.

Cum sibi redire de patruelibus fundis
Ducenta clamet coccinatus Euclides.

Alibi.

Cocco mulio fulget incitatus,

Et lib. IV. iocatur in Bassum, quem ait indutum fuisse herbarum colores, virides scilicet, galbeos, & similes, dum promiscue in Theatro sederetur: at postquam Domitianus legem Rosciam reuocauerit, vt Equites tantum in Quatordecim sederent, Bassum, vt videretur Eques, purpuream, aut coccineam lacernam gestasse.

Non nisi vel cocco madida, vel murice tincta
Veste nites, & te sic dare verba putas.
Quadringentorum nullæ sunt Basse lacernæ:
Aut meus ante omnes Cordus haberet equum.

Posset videlicet Eques esse quicumque coccinam, aut purpuream haberet lacernam. Alio loco ait à Zoilo fingi morbum, vt occasionem haberet ostentandi coccina stragula. Demum alibi.

Coccina famosæ donas & Ianthina mœchæ.

Cur ergo poeta lacernas suas coccinas, siue coccina opponit purpureis, & vix tribus nummis vendi posse ait? Quidam Ironice locutum putant. Sed nullus hic Ironiæ locus. Lacernæ tunc omnes commodiorum ferè purpureæ erant, aut coccineæ: vt propterea, & coccina dicerentur. Martialis lacernæ, vt poetam decebat, longo vsu obsoletæ erant, ac detritæ. Alibi.

Quare ergo habes tam malas lacernas?

Et ideo, licet coccineas vix tribus nummis æstimari potuisse dicit; potuere etiam alterius vilioris coloris esse, vt russi, & subrutili, & improprie coccinas appellare.

Quod autem lacernæ vulgo coccinæ essent, testatur Quintilianus lib. XII. cap. X. loco insigni, sed perobscuro, quem totum adscribam, vt facilius intelligatur. *Falluntur enim,* inquit, *plurimum, qui vitiosum, & corruptum dicendi genus, quod aut verborum licentia resultat, aut puerilibus sententiolis lasciuit, aut immodico tumore turgescit, aut inanibus locis bacchatur, aut casuris si leuiter excutiantur flosculis nitet, aut præcipitia pro sublimibus habet, aut specie libertatis insanit, magis existimant populare, atque plausibile.* Mox subijcit: *Vbi vero quid exquisitius dictum accedit auribus imperitorum, qualecunque id quod*

modo se ipsi posse desperent, habet admirationem. Neque immeritò, nam ne illud quidem facile est. Sed euanescunt hæc atque emoriuntur comparatione meliorum, vt lana tincta fuco citra purpuram, placet: at si contuleris etiam lacernæ, conspectu meliorus obruatur, vt Ouidius ait. *Si vero iudicium bis corruptis acrius adhibeas, vt buccinis purpuram, iam illud quod fefellerat exuat mentitum colorem, & quadam vix ennarrabili fœditate pallescat.* Ait magnus Rhetor corruptum, & vitiosum dicendi genus imperitorum auribus esse plausibile. Sed si cum recto, & meliore comparetur, non secus euanescere, quam lanam fuco tinctam, si aut cum lacernæ cocco, aut cum Tyria purpura componatur. Fucus enim erat herba marina rubens, qua lana inficiebatur. Plinius lib. XXVI. cap. X. *Præcipue vero liberat eo malo phycos thalassio, idest fucus marinus lactucæ similis qui conchylijs substernitur. Tria autem genera eius, latum, & alterum longius quadantenus rubens cortium crispis folijs, quo in Creta vestes tinguntur.* Seruius etiam ad illud:

Spiramenta linuntur, fucoque & floribus oras:

Genus est herbæ, vnde tinguntur vestes.

Quadantenus igitur rubebat fucus, eoque viliorum lana tingebatur. Sed quia ad purpuræ colorem accedebat, siue mentiebatur, inde mentitus ille color pro fraude accipi cæpit. Hinc *facere fucum mulieri* apud Terentium, quod *fraudem, & insidias, sub quibus occultatur veritas*, Donatus interpretatur. *Sine fuco*, idest simpliciter & aperte, & *merx sine fuco* apud Horatium. Idem Quintilianus lib. II. cap. XV. *Mangonum, qui colorem fuco, & verum robur inani sagina mentiantur.* Inde vnguenta, & medicamina, quibus natiuum ruborem fęminæ mentiuntur, fucus dictus est. Hinc vitia corporis fuco occultare. *Et fucare formam*, & similia.

Lana igitur inquit Rhetor *fuco tincta citra purpuram*, (idest minime comparata ad vestes purpureas,) *placet: quod si contuleris lacernæ*, (idest si cum lacernis, quæ vulgo cocco tingebantur,) *comparetur conspectu melioris obruitur*, nec placere potest: multo minus, si cum *buccini purpura* (ita enim legendum est) componatur: tunc enim mentitus ille color

fæde

fœde pallescebat. Nam purpura, siue murex marinus cocco pretiosior: buccinum autem præstantissimum, auctore Plinio, licet eodem teste solum damnaretur, quod fucum remitteret, idest tincturam, & ideo pelagio admiscebatur. Recta igitur lectio est, rectaque sententia. *Si vero iudicium bis corruptis* (fucatis) *adhibeas, vt buccini purpuram* (cum fuco conferas) *iam illud quod fefellerat, exuat mentitum colorem, & quadam vix enarrabili fœditate pallescat.* Quamquam fucum postea pro omni tinctura etiam purpuræ scriptoribus usurpatum satis constat.

Licet autem in usu Tyriæ essent, ac coccineæ, reprehensi tamen qui eas gestarent. Martialis loco laudato:

Qui coccinatos non putat viros esse
Amethystinasque mulierum vocat vestes.

Seneca Ep. CXIV. *Quod vides istos sequi, qui aut vellunt barbam, aut interuellunt, qui labra pressius tondent, & abradant, qui lacernas coloris improbi sumunt. Improbum colorem* recte Lipsius interpretatur purpureum, vel coccineum: quod insolens is color tempore Senecæ. Immo & Martialis lib. V. Ep. VIII.

Illas purpureas & arrogantes
Iussit surgere Lectius lacernas.

Recte inquam Lipsius, quem immerito reprehendit Ramiresius: nec recte interpretatur Malambertius colorem improbum, idest iteratum. Nam improbus color qui viris modestis, ac probis haud probabatur.

Cum tamen ut diximus in promiscuo usu essent. Et videntur Tiberij æuo cœpisse, quod non tam lege, quam exemplo eius coercitum. Dio lib. LVII. *Nam cum multi vestem purpuream* (intellige lacernam) *gestarent, quamquam vetitum, nec reprehendit, nec mulctauit quemquam: sed pluuio tempore in ludis* φαιὰν μανδύην ἐπενέδυ, *atque sic effecit, ne quis alius vestem inconcessam sumere auderet.* Vbi male Interpres, & Lipsius *penulam* verterunt. Nam μανδύς proprie lacerna. & sic eam Artemidorus appellat, & a penula distinguit. Nec ætate Tiberij penulæ in usu Vrbano fuere, & ut fuerint, non in-

tantum

tantum luxus excesserat ut purpureæ penulæ tunc gestaren-tur.

Causarum patroni in Lacernis purpureis. Vestis prælo splendens. Canusinus color.
Cap. XXV.

ÆTate Iuvenalis, hoc est sub Domitiano, ac Nerua, & fortasse Traiano causarum patroni in lacernis purpureis. Sat. VII.

Spondet enim Tyrio stlataria purpura filo.
Causidicum vendunt Amethistina, conuenit illis
Et strepitu, & facie maioris viuere census.

Vbi de lacernis loquitur poeta, non de lato clauo. Alioqui omnes causidicos Senatores fuisse oportet, & laticlauios. Lacernæ ergo purpureæ clientes alliciebant: nam lacernas in causis adhibitas alias docuimus ex eodem poeta:

Iam facundo ponente lacernas
Cæditio.

Quamquam non ita compertum mihi sit, fueritne ille Cœditius patronus, an Iudex: & si patronus fuit, quia illum facundum appellat, cur posuerit lacernas: non quod defatigatus esset expectando, non enim mora æstum affert: neque dicendo delassatus, nondum enim causa cœpta erat. Fortasse quia dicturi lacernas deponebant, in quo tamen hæsito, cum Auctor, Dialogi de causis corruptæ eloquentiæ etiam penulas in agendo adhibitas dicat. Videant ergo eruditi.

Præter purpureas, coccinasque lacernas, quas lautiores & delicatiores gestabant, varijs passim coloribus in usu fuisse indicat illud Martialis supra allatum:

Indutus fueras herbarum Basse colores.

Et alibi.

Florida per varios vt pingitur Hybla colores
Cum breue Sicaniæ ver populantur apes.
Sic tua suppositis perlucent præla lacernis.

Quæ nempe prælis subiiciebantur, ut splenderent. Seneca de

de Tranquillitate cap. I. *Non ex arcula prolata vestis; non mille ponderibus, aut tormentis splendere cogentibus pressa*. Idem togam prælo pressam perlucentem appellat Epist. CXIV. *Qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucentem togam*: idest prælo splendentem, non sericam, aut bombycinam, vt interpretatur Lipsius. Nam aliud est hominem pellucere, aliud ipsam vestem. Homo per vestem sericam, ac bombycinam pellucebat, vt Creticus apud Iuvenalem. At vestes prælo pressæ splendebant ipsæ, quamvis densæ, & ex lana. Prælorum meminit Ammianus lib. XIV. ac pressoria vocat. *Solitis pressorijs vestes luce nitentes arbitra diligenter explorant*. Recte Lipsius *solutis*.

Vulgo tamen lacernæ fuscæ, aut pullæ usurpatæ: unde pullatus circulus, & pullata plebs. Præcipuè autem ex lana Canusina fiebant, cuius nativus color turbato mulso similis, ut ait Martialis lib. XIV. Ep. CXXVII. *Canusinæ fuscæ*.

Hæc tibi turbato Canusina simillima mulso
Munus erit, gaude: non cito fiet anus.

Nam licet docti ibi Canusinas penulas interpretentur, potest etiam illud de lacernis accipi. Nam hinc Canusini Birri dicti sunt, qui lacernæ fuerunt, non penulæ. Vopiscus in Carino. *Donati sunt ab Atrebatis Birri petiti: donati Birri Canusini*. Porro fuscus color, non niger est, sed ex fuluo, rufoque mixtus, quem castaneum, & subnigrum appellant, Veneti roanum obscurum, Insubres tanetum, quasi castanetum. Præter Canusinas fuscas fuere & rufæ tam lacernæ, quam penulæ. Idem paulo infra. *Canusinæ rufæ*.

Roma magis fuscis vestitur, Gallia rufis:
Et placet hic pueris, militibusque color.

Lacernæ Canusinæ fuscæ magis in usu Romæ erant, in Gallia rufæ; licet hoc colore Romæ etiam pueri & milites gauderent. Fuere quidem penulæ Canusinæ, de quibus infra. Lanam enim canusinam penulis utilem Plinius commendat lib. VIII. cap. XLVI.

De

De Birrhis. Atrebatici vnde dicti. Alij alijs pretiosiores. Cap. XXVI.

SEd quia temporum successu ferme lacernæ rufi coloris vulgo vsurpabantur, inde simpliciter *Birrhi* dictæ sunt. Isidorus lib. XIX. cap. XXIV. *Birrus à Græco vocabulum trahit, illi enim birrum pirrum dicunt.* lege πυῤῥόν. Nam πυῤῥὸς rufus, rutilus. Plato in Timæo: πυῤῥὸν δὲ ξανθοῦ τε, καὶ φαιοῦ κράσει γίνεται. φαιὸν δὲ λευκοῦ τε καὶ μέλανος. Seruius ad illud: primoque in limine Pyrrhus. *Pyrrhus* inquit *à colore comæ dictus: qui Latinè byrrus dicitur.* Quidam πυῤῥὸν fulvum, interpretati sunt, vt ex flaui ac fusci commixtione conficeretur. Sed rectius est H. Stephani sententia rufum interpretari, cum Plinio, qui illud Aristotelis de regibus apum, ὁ μὲν βελτίων πυῤῥὸς ὁ δ' ἕτερος μέλας, καὶ ποικιλώτερος, vertit *melior rufus quam niger, variusque.* Festus. *Burannica potio appellatur lacte commixtum sapa à rufo colore, quem burrum vocant. Burrum dicebant antiqui, quod nunc dicimus rufum, vnde rustici burram appellant buccullam quæ rostrum habet rufum.* Glossæ Isidori. *Birrus, rufus.*

Πυῤῥὸς igitur siue rufus color lacernis Birri, siue Birrhi nomen dedit, vt pluribus docuit ad illud Vopisci in Carino Cl. Salmasius. *Donati sunt ab Atrebatis birri petiti: donati birri Canusini,* Horum color, vt paulo ante notauimus, turbato mulso similis, flauo scilicet, & subnigro temperatus.

Fuisse autem Birrhos lacernas, non penulas, docet Artemidorus. lib. II. cap. III. Χλαμὺς δὲ ἣν ἔνιοι μανδύην, οἱ δὲ ἐφεστρίδα, οἱ δὲ βήριον καλοῦσι. Vet. Interpres Persii. *Scis comitem horridulum trita donare lacerna. Scis birrum inquit attritum comiti condonare.* Et Suidas in voce Ἀξαβάτικος, qui chlamydes appellat. ἐν δὲ ταῖς κοιναῖς συνόδοις χλαμύδας ἐνεδύοντο ξυραμπελίνας, ἃς ἐκάλουν Ἀξαβατικὰς ἀπὸ τοῦ χρώματος. τὸ γὰρ μέλαν ἄξον καλοῦσι. Inepte Atrebaticas ab atro colore dictas putat. nam Atrebaticæ à populis Atrebatibus dictæ. Vopiscus in Carino. *Donati sunt ab Atrebatibus birri petiti.*

Appellat autem Chlamydas *Xerampelinas*, quod eo colore essent, qui est foliorum vitis arescentium, rufus scilicet ex flauo, & fusco temperatus. Nam qui atrum colorem, siue pulliginem interpretantur, cum Suida decipiuntur. Xerampelinarum meminit Iuvenalis Sat. VI.

Et Xerampelinas veteres donauerit ipsi.

Vet. Interpres. *Vestes ampelini coloris, qui inter coccinum, & muricem medius est*, quod scilicet coccineus color clare rubesceret, muricis pressior esset, ac subobscurus, vt *Xerampelinus* sit rufus ex flauo & fusco temperatus.

Birri igitur lacernæ fuerunt rufi coloris, & quemadmodum lacernæ materia, & colore aliæ aliis pretiosiores, ita & birri. Quare falli eos necesse est qui vestem semper pretiosam dixerunt, meritoque Zonaram, & Balsamonem reprehendit Salmasius, quod ad Canones Βήρες σιρικὰς ἐσθῆτας exposuerunt, sericas vestes. nam licet fuerint lacernæ, & birri serici, non tamen omnes tales fuerunt. Nec est quod Turnebum sententiæ pœniteat, qui lib. XVIII. cap. XXVI. ait se olim credidisse *birrum* crassum vestimentum fuisse, sed mutasse sententiam, fortasse quia Birrum apud Zonaram, & Balsamonem repererat, nam lib. XXII. cap. XXX. ait birros, non esse beros, quod in Gallia sericum non texeretur: ita & Pithæus diuersos birros à beris censet, sed eadem res fuerunt, & alij ex lana, alij serici.

Neque verba Concilii Gangrensis Can. XII. ostendunt birros vestes pretiosas fuisse. *Si quis amictu pallij vtitur, & eos qui cum reuerentia birris utuntur despicit, anathema sit.* Birrus enim siue lacerna communis vestis erat: Christiani securiores, vt idem vir doctissimus ad Tertullianum de pallio obseruat, cum tribonium gestarent reprehendebant eos, qui in communi veste erant, idest birro, siue lacerna: hos canon anathemate ferit. Ludouicus Cerda aliam affert rationem, quod birri monachis essent interdicti, sed non propterea erant pretiosi. nam cum habitu secernerentur monachi à ceteris hominibus, etiam iis vestes vulgares interdictæ. Isidorus in Regula. *Linteo non oportet monachum vti:*

orarium, planetas, birros, non est fas induere. hæc autem communia vestimenta erant, neque tamen pretiosa. Verè & birri fuerunt, quorum materia, & color in pretio. Ita Cassianus lib. I. cap. VII. *birrorum pretia simul, ambitionemque declinant*. Nouit hanc differentiam Augustinus sermone LI. de diuersis. *Nemo clericorum det birrum, vel tunicam lineam, seu aliquid nisi in commune. Offeratur mihi birrum pretiosum, forte decet Episcopum*. Vbi vulgare permissum, sed in commune pretiosum repudiatum.

Alia veterum testimonia de birro attulit Salmasius ad Tertullianum, ex queis illud notabile in actis S. Cypriani *exuit lacernum birrum*, quod idem est, ac lacerna rufa. Non recte enim Baronius lacernum birrum interpretatur birrum in modum lacernæ factum.

Nec propterea quod vestis Episcoporum fermè dicatur, ideo pretiosior. nam tunc Episcopi in communi vestitu, in quo etiam diu sacra peregerunt. Vulgaris ergo ferme vestis fuit, & ideo seruis etiam concessa. Lex I. codicis Theodosiani de habitu, quo vti oportet intra Vrbem. *Seruos sane, quorum tamen dominos sollicitudine militiæ constat non teneri, aut birris vti permittimus, aut cucullis*. Neque propterea vestis seruilis, vt alias indicauimus. Quæ lex præterea declarat chlamydem & birrum non omnino eandem vestem fuisse. nam chlamys permittitur seruis militaribus, birrus nequaquam. Verè inter chlamydem, & lacernam aliquod discrimen fuisse notauimus. Immo inter birrum & lacernam videtur distinguere Sulpitius Seuerus Dialog. lib. I. cap. XIV. *Hæc charis viduis & familiaribus mandat tributa Virginibus, illa vt birrum rigentem, hæc vt fluentem texat lacernam*. Vt scilicet omnes birri fuerint lacernæ; non contra, cum & alio colore, quam rufo conficerentur. Fortasse etiam longiores & laxius fluentes lacernæ, quam birri. Vet. Interpres Iuvenalis. *Santonicum cucullum, birrum Gallicum* explicat, & ideo rigentem, & breuiorem. Adderem fortasse birrum fuisse lacernam cum cucullo, nisi lex Theodosiana birros à cucullis distingueret.

An Lacerna vestis seruilis fuerit. Martialis explicatus Cap. XXVII.

QVidquid sit, nec birrus, nec lacerna vestis solum seruilis fuit, vt contra doctissimorum opinionem alias disputauimus. Quos nihil iuvant Horatii verba lib. II. Sat. VII.

Tu cum proiectis insignibus, annulo equestri,
Romanoque habitu prodis ex Iudice Dama
Turpis, odoratum caput obscurante lacerna.
Non es quid simulas?

Non quia lacerna caput tegebat servus credebatur, quod Fabrum secutus Pisonianæ nuperus enarrator statuit, verum quod insignia, & dignitatis nempe annulum, & ingenuitatis scilicet togam deposuerat. Caput autem lacerna, siue cucullo viliori, & coloris atri inuolverat: quod tegmen, omnibus commune, & ferme à seruis gestabatur. Fuisse autem cucullum, quo abditus mœcharetur, testatur & Acron. *Inuehitur in equitem Romanum, qui deposito habitu ne cognoscatur exit de adulterio obtecto capite.*

Ex quo apparet lacernas cum cucullo sumptas communes seruorum & ingenuorum, nisi quod, vt alias diximus, seruiles viliori materia, & colore erant, ac fermè cucullatæ.

Non es quod simulas?

Simulabat seruum deposita ingenuorum veste, & verè fædum voluptatis mancipium erat.

Sed & Martialem in partes vocant, vt ostendant lacernas fuisse vestimentum seruile. lib. XII. Ep. XXVI.

Nec venit ablatis clamator verna lacernis:
Accedit gelidam seruus ad auriculam.

Sed haud vidi magis. Conqueritur ibi poeta Vrbis proceres, ac Senatores salutationis matutinæ officium morose peragere per totam Vrbem discursantes; se autem videri desidiosum, quod non terat tot limina, nec tantum vagetur per vrbem; sed illis pro præmio officii Consulatus esse. Pro-

Proconsulatus, & Præturas, sibi nihil expectandum cum fracto calceo, decidente pluvia non habeat lacernas quîs imbrem propulset.

Sed tu purpureis, vt des nouæ nomina Fastis;
Aut Numidum gentes, Cappadocumque petas;
At mihi quem cogis medios abrumpere somnos,
Et matutinum ferre, patique lutum.
Quid petitur? rupta cum pes vagus exit aluta;
Et subitus crassæ decidit imber aquæ:
Nec venit ablatis clamator verna lacernis:
Accedit gelidam servus ad auriculam,
Et rogat vt cœnes secum Lætorius inquit,
Viginti nummis non ego malo famem?

Hæc attuli ut sani homines intelligerent, numquid ex his lacernas vestem seruilem fuisse deprehendi possit. Recte viri docti pridem emendarunt:

Nec venit allatis clamatus verna lacernis.

Vt sit sensus. Cum decidit imber, non præsto est vocatus verna, qui alias afferat lacernas, quibus imbre madidas mutem. Sed Raderus omnes codices *Clamator*, habere ait, tum lepidam interpretationem subijcit, *clamatorem* esse conuiuij vocatorem, quasi opus clamore esset ad vocandos conuiuas, aut vnquam vocatores clamatores dicti sint. Immo subijcit Martialis accessisse seruulum, & clam in auriculam vocationem ad conuiuium insusurrasse. Etsi igitur omnes libri veteres repugnent, optima emendatio est: *clamatus verna lacernis*. Nam clamatus est vocatus Martialis. lib. 1. Ep. 21.

Vocabitur venator & veniet tibi
Conuiua clamatus propè.

Et Ouidio 11. Met.

Aspicit hanc, visamque vocat, clamata refugit;

De Caracallis. Quale vestimenti genus fuerint. Cap. XXVIII.

LAcernis Caracallas subiiciemus, qui eam vestem ad instar lacernæ factam tradit Xiphilinus ex Dione libro LXXVIII. Ἀλλὰ καὶ τίνα ἰδίαν ἔνδυσιν βαρβαρικῶς πως κατακόπτων, καὶ συρράπτων ἐν μανδύης τρόπον προσεξεῦρε. καὶ αὐτός τε συνεχέστατα αὐτὴν ἐνέδυσεν, ὥστε καὶ Καράκαλλος διὰ τοῦτ' ἐπικληθῆναι, καὶ τοὺς στρατιώτας μάλιστα ἀμφιέννυσθαι ἐκέλευσεν. *Sed etiam proprium genus indumenti in modum lacernæ* (male Interpres penulæ) *excogitauit. Id barbarum, discissumque & consutum erat ex multis partibus, eoque indutus erat semper, ex quo & Caracallus cognominatus est, iussitque milites eodem genere vestis uti.*

Id vestimenti genus Gallicum fuisse recte Salmasius ad Spartianum obseruat ex Victore. *Cum Gallia vestem plurimam deuexisset, talaresque caracallas fecisset, coegisset que plebem ad se salutandum indutam talibus introire de nomine huius vestis Caracalla dictus est.* Quod igitur Caracallas è Gallia petierit, easque gestaret ipse, & milites, moxque ciues induere coegerit Caracallus inde dictus est. Sed, ut idem vir doctissimus ex Spartiano obseruat, eas talares fecit, cum antea non essent. *Ipse Caracalli nomen*, inquit Spartianus, *à vestimento, quod populo dederat, demisso usque ad talos, quod antea non fuerat, unde hodieq; dicuntur Antoninianæ Caracallæ eiusmoai, in usu maximè Romanæ plebis frequentatæ.*

Talares igitur caracallas Antonius fecit, cum antea non essent, & sicut ille à veste Caracalla dictus est, ita caracallæ talares ab eo Antoninianæ dictæ sunt.

Sed quomodo id vestimenti genus scissum, & ex multis partibus confectum esset ignoramus, cum & ipsam vestem ignoremus. Casaubonus ad Spartianum existimat plerasque omnes veterum vestes textura solum confici solitas sine opera sutoris, siue sarcitoris, & ut loquuntur Euangelistæ ὑφαντὰς δι' ὅλου: at istas caracallas more hodiernarum vestium confe-

ctas à pluribus pannis scissis primo, deinde consutis. Sed non credibile mihi videtur veterum vestes totas sola textura confectas, sine ulla sutoris opera, præcipuè togas & tunicas, cyclades, & reliqua vestimenta clausa. Quod id fieri non posse videatur in tela (nam tunicæ Christi Domini peculiare artificium diximus, quæ ideo inconsutilis dicta) cum præterea suturæ in toga, & tunica veteres meminerint. Quod si vestimenta aperta pallia, lacernæ, textricis opera confecta, mox fibulis iungebantur, cum caracallæ lacernæ: siue ad instar lacernarum essent: quod opus fuit varijs pannis scissis, & consutis adinstar nostrarum vestium? Artificium igitur illud barbaricum fuit, sicut & vestis, quæ scissa, & ad instar centonis ex multis pannis consuta. Ceterum caracallas à clericis gestatas, easque palliola fuisse cum cucullo, idem Salmasius obseruat; quem operæ pretium fuerit consuluisse. Meminit & Palladius in Lausiaca. cap. CXVII. αὕτη ἡ ἀνδρεία παιδαρίου καρακάλλιον λαμβάνουσα. *Induta serui caracallion.*

Lacernas honoris specie depositas.
Cap. XXIX.

LAcernam fuisse vestimentum virile docet Vlpianus, cum inter ea recenset, quæ solis viris permissa erant, & non ante confirmauimus. Porro lacernas honoris specie depositas vnus, quod ego sciam, Suetonius indicat, qui in Claudio cap. V. *Cum interim quamquam hoc modo agenti nunquam aut officium hominum, aut reuerentia publica defuit. Equester ordo bis patronum cum perferenda pro se legationis elegit. Quin & Spectaculis aduenienti assurgere, & lacernas deponere solebant.* Ex quo apparet quemadmodum in deprecando, vt alias diximus, togæ deponebantur, ita & honoris causa depositas lacernas. Ita & Tertullianus de Oratione, Christianorum morem, ac superstitionem castigat, qui inter orandum penulas deponebant ethnicorum imitatione. *Quibus merito vanitas exprobranda est, siquidem sine vllius, aut*

Do-

Dominici, aut Apostolici præcepti auctoritate fiunt: huiusmodi enim non religioni sed superstitioni deputantur, affectata, & coacta, & curiosi potius quam rationalis officij, certe vel eo coercenda, quod gentibus adæquent. Vt est quorundam positis pænulis orationem facere. sic enim adeunt ad Idola nationes.

Finis Libri Primi.

OCTA-

OCTAVII FERRARII
DE RE VESTIARIA
PARS SECVNDA
LIBER SECVNDVS.
QVI EST DE PÆNVLIS.

Pænulæ notatio quæsita. Cap. I.

Acernam, & penulam licet non idem vestimentum fuerit, plerumque tamen à scriptoribus confundi docti adnotarunt: sed diuersum plane indumentum forma, atque usu fuisse ostensuri sumus, si prius nominis notationem quæsiuerimus. Quidam à Græco originem duxere Φαινόλις, siue Doricè Φαινόλα. Et Casaubonus quidem ad Spartianum sic dictam putat, quod vestis adstricta esset, & quæ partium corporis, quas tegebat, figuram exprimeret, quæque ὅλον τὸ σῶμα φαίνει: quales vestes strictiores, per quas corpori adpressas membra apparerent. Quæ notatio viro doctissimo haud probatur, qui nuper de pænula scripsit. Sed firmatur auctoritate Artemidori, qui inter vestes accenset, quæ θλῖψιν, καὶ στενοχωρίαν in somnis significant, angustias scilicet, ac pressuras: διὰ τὸ ἐμπεριέχειν τὸ σῶμα. ex hoc enim quod membra pressim constringeret, angustias ac pressuras significabat. Quod si falsa Casauboni notatio est, non ita tamen vera videtur auctoris illius etymologia ex veteribus Grammaticis. Dicta nempe Φαινόλις quod tota conspiciatur ὅτι ὅλη φαίνεται. Nam omnes vestes exteriores, quæque tunicæ superinduebantur, & ut Varro ait foris ac palam vestiebant, pallia, lacernæ, chlamydes, saga hac ratione penulæ dici possent: nam totæ apparebant. Quæ ratio etiam Casauboni notationem

eludit, nam & lacernæ, & chlamydes ita corpori adpressæ erant, vt membra exprimerent: & ideo Artemidorus inter illas enumerat, quæ pressuram, & angustias significant. Multo minus audiendi, quibus ὁ φαινόλις χιτὼν, translucens, & pellucida tunica, nam nihil minus de vestimenti genere crasso, duroque, quodque itineris, & pluviæ causa sumebatur dici poterat, quam quod transluceret, aut pelluceret.

H. Stephanus existimat Græcam vocem à Latina factam, vt tenuis in adspiratam sit mutata, & à penula φαινόλις, vel φένόλις dicta sit. Quod mihi maxime affine vero videtur. Nam apud Athenæum lib. III. Vlpianum Cynalcus perstringit, quod vocem nouam & insolentem inuexerit. οὐ σὺ εἶ, inquit, ὁ καὶ τὸν καινὸν, καὶ οὐδέπω τὸν ἄχρηστον φενόλην (εἴρηται γὰρ, ὦ βέλτιστε, καὶ ὁ φαινώλης,) εἰπὼν, Παῖ λεῦκε, δός μοι τὸν ἄχρηστον φενόλην. Vertit Casaubonus; *Nonne tu is es, qui novum, & quo vsus nondum eram* φαινόλην (reperitur enim vir optime penula dicta ὁ φαινόλης) *dixisti* ἄχρηστον. In quo quidem Dalechampium arguit, qui existimauit notari vocis ὁ φενόλης insolentem vsum pro φαινόλης. Nam in Græco contextu scribitur per αι. Ceterum quod ipse subijcit, cum Vlpianus Latine penulam à puero petijsset, eamque Græce φαινόλην dixisset, quasi reformidans ingenium Vlpiani, excusationem adiecisse, eam vocem extare apud scriptores, non videtur Athenæi mentem assecutus. Cur enim Vlpianus Latine penulam petens ἄχρηστον dixisset? Sed cum fere ab omnibus diceretur ἡ φαίνολης, & Cynulcus dixisset τὸν φαίνολην subiecit. Εἴρηται γὰρ, καὶ ὁ φαινόλης. Nam virili genere extulerat. Vere quidem notari insolentiæ vocem ἄχρηστον à Cynulco idem obseruat, non quod φαινόλην dixisset, quæ vox iam in vsu erat, sed obiter ostendit vtroque genere elatam. Hoc sonant verba illa. Dicitur enim & ὁ φαινόλης nobiliori genere. Vocem autem è Latina factam videri illud ostendit, quod infra *Canusinam* Latina pariter voce appellat. Loqui enim illum de Romana penula declarat, quod statim sequitur. In balneum vero cum te conferres, non ne interroganti quo ires respondisti. Ego quidem ἀπολούμενος ἐπείγομαι;

μαι; eo porro die pulchram illam Canusinam fures surripuerunt, magno risu in balneis oborto, ἀχρήστου ζητουμένου φαινόλου *cum noua & nondum vsu detrita penula quæreretur*. Nam vestis Canusina est penula: cuius Martialis, & alii meminere. Antiquiorem quidem Vlpiano eam vocem apparet, etiam ex loco D. Pauli Epistola II. ad Timotheum. Τὸν φαιλόνην ὃν ἀπέλιπον. Sed pro φαινόλην φαιλόνην habet. Et quid hoc fuerit ambigitur, & si vestis fuit, nihil tamen inde trahi, Græcæne, an Latinæ originis fuerit. Nec mirum propterea est vllum Romanæ historiæ Græcum scriptorem quod sciam ea voce vsum, quod scilicet non Græca esset, sed à Latina facta, verum vel μανδύαν, vel ἐφεστρίδα posuisse. Hinc etiam factum, vt qui ea voce vsi sunt modo φελόνην, ac φελώνην dixerint, modo φενόλην, ac φαινώλην, ut apud Latinos pænula, & penula, variasque interpretationes addiderint. Hesychius φαινόλας τὸ ὕφασμα. Ρίνθων. ἔχοισα καινὸν φαινόλαν. Vt eum locum ex Polluce viri docti emendarunt, & Φαιλόνης εἰλητάριον μεμβραῖνον ἢ γλωσσόκομον. A quo Suidas φαιλώνης εἰλητὸν τομάριον, μεμβραῖνον. ἢ γλωσσόκομον. ἢ χιτώνιον. Et paulo post: Φαινόλης χιτωνίσκος. οἱ δὲ παλαιὰν ἐφεστρίδα. καὶ χιτὼν ἱερατικός. ἢ φαινόλης ὁ ἀπατεών. Siue ergo à Penula φαινόλης deducatur, siue contra Latinæ voci Græca originem dedit, vtriusque notatio incerta, nec tanti est in ea peruestiganda desudare. Ita & quando primum apud Romanos in usu esse cœperit, haud mihi compertum. Tertullianus inuentum Lacedæmoniorum scribit in Apologetico. *Et ne voluptas impudica frigeret Lacedæmonij penulam ludis excogitarunt*. Quod si verum est, utique & vox Græcæ originis fuerit. Sed cum nullus veterum Græcorum, aut Latinorum hoc tradat, maxime in gente seuera, & frigoris tolerantissima, suspicor aut deceptum Tertullianum, aut penulam pro endromide posuisse, quam inuentum Lacedæmoniorum ex Martiale notum, ususque maxime in palæstra fuit. Neque tamen summo Viro qui nuper Tertullianum edidit assentiri possum legenti *Primi Lacedæmonij odium penula ludis excogitarunt*. Quod scilicet Lacedæmonij gens dura & bellicola ad militares potius expe-

ditiones hieme obeundas, quam ad ludos & Theatra penulas graues, ac præ pondere odiosas excogitasse. Itaque hoc ridiculi causa à Tertulliano positum. Sed non conueniunt sententiæ huic Tertulliani verba, qui credidit à Lacedæmonijs primum inuentam penulam, & quidem ne ludis voluptas impudica frigeret. In quo eum aliud cogitasse omni pignore contenderim.

Penulam itinerarium vestimentum fuisse, & pluviæ tempore sumptum. Quando primum illud intra Vrbem vsurpatum sit. Cap. II.

Diuersum omnino vestimenti genus fuisse à lacerna penulam scriptores produnt. Artemidorus lib. II. cap. III. Vbi chlamydem, quam alij μανδύλω, alij ἐφεστρίδα alij βήριον vocant, significare ait vexationem, & angustias, & litigantibus damnationem, propterea quod corpus circum amplectatur. Subiicit: τὸ δὲ αὐτὸ καὶ ὁ λεγομένος φαινόλης. *Idem significat & quæ vocatur penula.* Athenæus loco laudato, cum penulæ mentionem fecisset, paulo infra ἐφεστρίδα, idest lacernam ponit. Sic Latini poetæ, sic quicumque Romani vestitus meminere.

Fuisse autem vestimentum itinerarium quod supra tunicam acciperetur, & pluviæ causa adhibitum nemo ignorat. Nonius. *Penula est vestis, quam supra tunicam accipimus. Pomponius Panuceatis. Penulam in caput induce, ne te noscat.* non enim in caput induci potuisset nisi vestimentum exterius fuisset. Varro. *Non quærenda est homini, qui habet virtutem, pænula in imbri.* Lucilius:

Penula si quæris, cantherius, seruus, segestre
Vtilior mihi, quam sapiens.

Cicero ad Atticum lib. XIII. Epist. XXXIII. *De Varrone loquebamur: Lupus in fabula. Venit ad me & quidem id temporis, vt retinendus esset. Sed ego ita egi, vt non scinderem pænulam, memini enim tui, & multi erant nosque imparati.* Paulo post. *Caius Capito cum C. Carinate. Horum ego vix attigi pe-*

nula m,

nulam, & tamen ramanserunt. Et pro Milone. *Quid minus promptum ad pugnam, quam penula irretitus, rheda impeditus, vxore penè constrictus?* Vnde & muliones in penula, quæ inde mulionia. Idem pro Sextio. *Sensit rusticulus non incautus suum sanguinem quæri: mulioniam penulam arripuit, cum qua primum Romam ad comitia venerat*. Seneca Ep. LXXXVII. de itinere suo. *Culcita in terra iacet, ego in culcita. Ex duabus penulis altera stragulum, altera opertorium facta est*. Ita tamen, vt non nisi extra Vrbem & pluviæ causa adhiberentur penulæ.

Sed quandonam primum intra Vrbem earum vsus cœperit, non constat. Si Dioni credimus lib. LVII. Tiberio imperitante. Tradit enim cum multi vestem purpuream licet interdictam gestarent, Tiberium neque id reprehendisse, neque mulctasse, tantum ludis, cum plueret φαιὰν μανδύην indutum effecisse, ne quis alius vestem inconcessam vsurparet. Interpres cum Lipsio μανδύην penulam reddidit. sed fuisse lacernam docti pridem obseruarunt. Vestes purpureæ, quæ gestabantur contra morem, fuere lacernæ. nullæ enim pænulæ purpureæ fuerunt. has vt tolleret Tiberius, ipse lacernam fuscam siue pullam induit. Nam pluvio tempore lacernas intra Vrbem gestatas diximus.

Sub Flauiis pænulæ intra Vrbem gestatæ videntur. sed pluuiæ tantum causa. Iuvenalis Sat. v. de salutatore, qui etiam fœdis imbre diebus Aue matutinum portabat.

Scilicet hoc fuerat, propter quod sæpè relicta
Coniuge per montem aduersum gelidasque cucurri
Esquilias, fremeret sæua cum grandine vernus
Iuppiter, & multo stillaret penula nimbo.

Hoc etiam docet iocus Galbæ apud Quintilianum, qui pænulam roganti, *Non possum commodare* inquit: *domi maneo: cum Cœnaculum eius perplueret*. Et paulo infra. *Non pluit, non est opus tibi: si pluit ipse vtar*. Quæ satis indicant, non nisi pluviæ tempore pænulas gestatas. Paulatim tamen in promiscuo vsu, etiam cum serenum esset, esse cœperunt, & quod maxime mirum est, etiam ab oratoribus cum causas

agerent

agerent adhibitæ. Auctor Dialogi de causis corruptæ eloquentiæ. *Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas quibus adstricti, & veluti inclusi cum iudicibus fabulamur.* Quæ verba non esse Quintilianum eius libelli auctorem indicant. Nam cum is lib. XII. Oratoris habitum morose disponeret, nusquam lacernæ meminit, ne dicam pænulæ, numquam profecto dissimulaturus tam grande eloquentiæ incommodum, atque actionis oratoriæ dehonestamentum, quod sua ætate patroni pænulis inuoluti, ac circumstricti ægre manum in agendo expedirent. Mihi tamen verisimile fit id à paucis admodum vsurpatum, nec diu obtinuisse, cum sequenti seculo causarum patroni *Togati* appellati sint, quod cum toga desiisset ipsi inter orandum eam retinerent. Nisi dicere velimus, ab auctore illo pænulas pro lacernis ad maiorem inuidiam appellatas.

An Senatores sub Hadriano pænulati. A. Gellius explicatus. Cap. III.

FVisse tamen pænulas sub Hadriano etiam à Senatoribus gestatas quidam ex Gellio tradiderunt lib. XIII. cap. XX. *T. Castritius Rhetoricæ disciplinæ doctor à D. Adriano ob mores, & literas spectatus, cum me præsente discipulos quosdam suos Senatores vidisset die feriato tunicis, & lacernis indutos, & gallicis calceatos, Equidem, inquit, maluissem vos togatos esse. Pigitum saltem est cinctos esse, & penulatos.* Quæ si vera sunt quomodo multis post annis, vt tradit Lampridius, primus Alexander Seuerus Senatoribus concessit ut frigoris causa penulis uterentur, cum id vestimenti genus semper itinerarium, aut pluuiæ fuisset. Deinde quis alius auctor pænulas lacernis honestiores facit? Sed pace doctissimorum virorum dixerim, nemo hactenus Gellij mentem assecutus est. Non enim Castritius Senatores reprehendit, quod essent lacernis induti: qua enim fronte id poterat, cum iade ab Augusti æuo in promiscuo vsu essent, siue superinducerentur togis, siue tantum tunicis? Martialis narrat Horatium quen-

dam solum inter omnes nigris lacernis munus spectasse.

Cum plebs & minor ordo, maximusque
Sancto cum duce candidus sederet.

Idest, in lacernis albis, quæ in spectaculis adhibebantur. Idem lib. XIV. Ep. CXXXVII. *Lacerna alba.*

Amphithreatrales nos commendamur ad vsus
Cum tegit algentes nostra lacerna togas.

Præterea paulo infra ipse Castritius fatetur *huiusmodi vestitum de multo iam vsu ignoscibilem esse.* Lacernas nempe. Non hoc ergo reprehendebat Rhetor. Sed quod cum lacernis gallicis essent calceati, cum calceos gestare debuissent. Subijcit enim. *Sed si hic vester huiuscemodi vestitus, de multo iam vsu ignoscibilis est, soleatos tamen vos Pop. Romani Senatores per Vrbis vias ingredi nequaquam decorum est, non hercle vobis, minus, quam illi tum fuit, cui hoc M. Tullius pro turpi crimine obiectauit.* (Antonium intelligit. Hoc autem calceos à caligis, gallicis, crepidis, soleisque diuersos fuisse notum est, quod calcei totum pedem & dimidium ferè crus vestirent, caligæ soleæque, ac gallicæ pedis plantam tegerent. Ita cum togæ gestari desijdent & in earum locum succesere lacernæ, calceos nihilominus retentos apparet ex hoc loco, quod indecorum videretur ita nudis pedibus incedere per Vrbem: deinde quod cum calcei Senatorum lunati essent, id insigne in solea spectari non poterat. At extra Vrbem depositis calceis, soleæ adhibitæ. Martialis de vita rustica:

Lunata nusquam pellis, & nusquam toga.

Reprehendit igitur Castritius Senatores, quod contra morem, & decus magni ordinis pro calceis gallicas gestarent. *Soleatos tamen vos Populi Rom. Senatores per Vrbis vias ingredi nequaquam decorum est.* Quod autem Gallicæ soleæ essent idem ostendit. *Plerique tamen inquit ex ys, qui audierant, requirebant cur soleatos dixisset, qui gallicas, non soleas haberent. Sed Castritius scite, atque incorrupte locutus est. Omnia enim fermè id genus, quibus plantarum calces tantum infimè teguntur, cetera prope nuda, & teretibus habenis vincta sunt, so-*

leas

lcas dixerunt, nonnumquam græca voce crepidulas. Gallicas autem verbum esse opinor nouum non diu ante ætatem M. Ciceronis vsurpari cæptum. Itaque ab eo positum est in secunda Antonianarum. Cum gallicis inquit, & lacerna cucurristi.

Nondum tamen difficultas omnis exhausta est Cur enim dixit Castritius. *Pigitum est cinctos saltem esse, & penulatos.* Quasi honestius pænularum gestamen esset, quam lacernarum, contra veterum scriptorum fidem. Sed neque hoc viri eruditi cœperunt. Non est hæc Castritii sententia. Sed quando mallent gallicis, quam calceis vti, rectius atque honestius ipsos facturos fuisse, si etiam cincti, & penulati essent. Nam cum penula vestis viatoria esset, & soleæ cum ea gestarentur, non cum lacernis, aut toga, magis decorum futurum fuisse dixit, si penulati incessissent, quasi iter paulo post facturi. Quemadmodum indecens nunc videretur, si quis ocreas, & calcaria cum longa veste per vrbem gestaret, nequaquam si accinctus, & penulatus. Ideo autem cinctos dixit, non solum quia omnes iter facturi præcipue in equo altius cincti, sed cum tunicæ senatorum, vt alias diximus, siue laticlauiæ sub toga & lacerna non cingerentur; iter facturi præcipue equo necesse habebant longiores tunicas cingulo suspendere: & ideo cincturam cum pænula coniunxit, non quod pænula cingeretur, vt quibusdam visum est, & infra refellemus.

Non igitur ante Seueri Alexandri ætatem Senatores intra Vrbem nisi pluviæ causa penulati. Id primum illis Alexander concessit, vt supra posuimus. In vulgatis est. *Pænulis intra Vrbem frigoris causa, vt senes vterentur permisit.* Recte Lipsius pro *Senibus*, *Senatores* subiecit, vt ante Lipsium Britanicus ad Iuvenalis Sat. v.

An Senatores in funere Principum pænulati. *Cap. IV.*

SEnatores in funere Cæsarum pænula vsos scribit Lampridius in Commodo. *Ipse autem*, inquit, *prodigium non tunc sibi fecit. Nam cum in gladiatoris occisi vulnere manum*

misis-

misisset, ad caput sibi detersit, & contra consuetudinem pænulatos iussit spectatores, non togatos ad munus conuenire, quod funeribus solebat ipse in pullis vestimentis præsidens. Omnino cum Casaubono legendum. *Pænulatos iussit Senatores, non togatos.* Nec enim spectatores in muneribus togati omnes, nec pænulati. qui enim id fieri poterat in minuto, ac tunicato populo cui nec togæ erant, nec pænulæ, nec lacernæ? Sed Senatores, cum in spectaculis togati essent, iussit eos pænulatos conuenire: quo habitu nonnisi funera Principum frequentabant. Id tradit Dio lib. LXXII. rem eandem narrans. *His perfectis rebus* inquit, *magnum nobis solatium dedit, quod cum esset rursus gladiatorum more pugnaturus nos* (scilicet Senatores. nam & ipse senator erat, & de periculo in quo omnes fuerant Senatores paulo ante narrauerat) ἐν τε τῇ στολῇ ἱππάδι, καὶ ἐν ταῖς μανδύαις εἰς τὸ θέατρον εἰσελθεῖν. *Equestri veste & lacernis indutos venire in theatrum. Quo habitu nunquam ante Theatrum ingredi consueueramus, nisi princeps è vita decessisset.* Sed cum μανδύην καὶ ἐφεστρίδα proprie lacernam appellauerint Græci scriptores, vt diximus Salmasio assentimur, qui Lampridium *pænulas* pro *lacernis* posuisse censet. Neque tamen omnino verum est μανδύας & ἱππάδα στολὴν ἐκ παραλλήλου posita esse, & μανδύαν idest lacernam equitum vestem fuisse; nec equitum tantum, sed & popularium, quod toga per ea tempora in solis senatoribus substitisset. Nam si lacerna popularis etiam fuit, quomodo vestis equestris hîc dicitur? Vestis equestris, ut alias docuimus, fuit tunica equitum angusticlauia: quam deposito latoclauo senatores in luctu sumebant. Nam duo luctus insignia Patres usurpabant, tunicam equestrem, & lacernas pullas. De lacernis pullis in funere Herodianus de funere Seueri. πᾶσα ἡ Σύγκλιτος μελαίναις ἐφεστρίσι χρώμενος. *Senatus omnis in pullis lacernis.* Nunquam igitur ante Alexandri tempora, nisi pluviæ, aut itineris caussa, senatores pænulati, sed togati, maxime in publico conuentu: tantum in funeribus, ac gladiatorijs muneribus, quæ mortui Principis causa edebantur, in equestri veste, & lacernis pullis, licet Lampridius ex Dione pænulas verterit:

quæ quidem non omnes albæ. nam & fuscæ fuerunt, qui color aptus funeribus; sed quia vt diximus Μανδύη Græcis est lacerna, non recte pænulas reposuit.

An Imperatores Pænulati. Cap. V.

IN eo etiam diuersus à Dione Lampridius, quo Dio ait hoc factum cum ipse Commodus gladiatorem more pugnaturus esset. hoc est enim μονομαχήσει. At Lampridius ad munus gladiatorium, cui ipse in vestimentis pullis præsedit, id est in tunicis & togis, aliquando etiam lacernis, ut de Tiberio idem Dio scribit pulla lacerna purpureas vestes redarguente. Nunquam autem Imperatores in pænulis. Spartianus in Adriano: *Tribunus plebis factus est, in quo magistratu ad perpetuam Tribunitiam potestatem omen sibi factum asserit, quod pænulas amiserit, quibus vti Tribuni plebis pluuiæ tempore solebant, Imperatores autem nunquam: vnde hodieque Imperatores sine pænulis à togatis videntur.* Adrianus Tribunus plebis factus pro Imperii omine accepit, quod pænulas amisisset, quibus Imperatores perpetua Tribunitia potestate præditi nunquam vtebantur: Tribuni pluvio tempore gestabant. Ideo autem Imperatores pænulis non vtebantur, non quod vestis esset peregrina & exotica; nam longo vsu iam inde a vetere Rep. facta erat Romana; sed quod vilis, ac viatoria, & ad seruos vsque dimissa, dedecere Imperatoriam maiestatem videretur, quos togam modo puram, modo prætextam, interdum purpuream, ac pictam gestasse notauimus. Quod etiam ætate sua seruatum tradit Spartianus, vt Principes sine pænulis à togatis viderentur. Togatos Casaubonus salutatores interpretatur, quòd officium illud matutinum in togis perageretur. Videre autem Imperatorem pro salutare à scriptoribus eius æui vsurpatum. Quæ omnia vera esse fatemur. Sed non hic locus togatorum, aut salutatorum. Vt enim idem Casaubonus subiicit, non loquitur hic Spartianus de salutatorum veste, sed ipsius Imperatoris. Quare legendum existimat: *Sine pænulis togati,*

vel

vel attogati videntur. Simplicius erit si legatur *sine pænulis, ac togati videntur*. Nam Imperatores non modo in salutationis officio, sed vbique sine pænulis videbantur, & præterea togati. Quasi nunquam viderentur Imperatores nisi cum Aue matutinum illis portaretur. Et si aliquando pænulas gestassent, domi certe sumptas nemo dixerit cum arcendo frigori, & plures tunicas, togasque & si placet lacernas induere possent: pænulæ domi, ne à priuatis quidem gestarentur, nisi si cui, vt Galbæ illi, cœnaculum perplueret. Quid ergo opus erat tempus tantum salutationis à Spartiano notari, quo Imperatores sine pænulis viserentur, cum diserte tradat nunquam ab iis gestatas? Recta igitur emendatio est quam nullus salutator, aut togatus loco mouebit. *Sine pænulis. ac togati videntur*. Quod scilicet prodente hæc Spartiano Imperatores nunquam vterentur pænulis, & togati incederent. Nam videri est in publicum procedere, & palam adspici.

Nec dicere attinet illud sine pænulis redundare, quod qui togati sunt vtique pænulati non sunt. Nam contra potest aliquis esse sine pænulis, & tamen non togatus, lacernatus, paludatus, chlamydatus. Innuit ergo Spartianus, cum pænulis Principes abstinerent, nihilominus togam retinuisse, & togatos intra Vrbem visos esse.

Non ita facile tamen animum inducent, ut credant viri docti, nunquam pænulas ab Imperatore gestatas, quod tradit Dio Tiberium pænula vsum. Sed μανδύλω ibi lacernam esse, non pænulam, dictum est: & si semel redarguendo purpurearum vestium vsu induerit, non efficit Principem pænulas in vsu habuisse. Præterea Alexander Seuerus auctore Lampridio vsus est togis, ac pænulis communibus. Verum non gestatas intra Vrbem pænulas à Principibus, in itinere pluuiæ causa adhibitas credimus, quas Lampridius intellexit. Idem affirmandum de altero scriptoris eiusdem loco, quem supra adduximus. Concessum ab Alexandro, ut senatores pænulas frigoris causa haberent: & tamen aiunt, Tribuni qui Senatores erant multo ante sub Adria-

no ferebant pænulas. Sed quis non videt Tribunos, & Senatores reliquos pluviæ tempore, vt ait Spartianus, induisse pænulas: at Alexandrum permisisse, vt die sereno frigoris causa à Senatoribus gestarentur, quibus ante illud tempus impermissum. Nam Gellij locum satis ante examinauimus. Neque tamen verum est, has pænulas fuisse lacernas. nam lacernarum promiscuus vsus quolibet tempore. At pænulas pluvio tantum tempore à senatoribus adhibitas tradit Spartianus. non ergo fuere lacernæ, quarum vsus nullo tempore interdictus. Ita quibus pænulis communibus vsus dicitur Alexander, pænulæ fuere, non lacernæ: præterea quas donare Macrinus rosei coloris populo voluerat in honorem filii, pænulæ fuere, non lacernæ. non enim credibile scriptores, & si parum curiosos, tamen diuersa vestimenta confundere voluisse. Solus Lampridius Græcam apud Dionem vocem μανδύην pænulam interpretatus est, quæ erat lacerna. Et si daremus recte interpretatum esse, & senatores illos in funere pænulatos fuisse, parum referret; & nihilominus verum esset, quod tradit idem, senatores ante Alexandri æuum nunquam pænulis nisi pluviæ causa vsos.

De Materia Pænularum. Pænula scortea, Gausapina, Canusina. Cap. VI.

PÆnularum vsum indicauimus, restat vt materiam formam, ac colorem demonstremus. Pænulas duplicis generis fuisse, alias scorteas, alias laneas, & gausapinas peruulgatum est. De scorteis Martialis. lib. XIV. Ep. CXXX.

Pænula scortea.

Ingrediare viam cælo licet vsque sereno:
Ad subitas nunquam scortea desit aquas.

Seneca in quæst. naturalibus lib. IV. cap. VI. *Hi cum signum dedissent adesse iam grandinem, quid expectas, vt homines ad pænulas discurrerent, aut scorteas?* Hæ pænulæ ex pelle confectæ. Quia vt ait Festus *omnia ex pellibus facta scortea appellat*

pellabantur. unde & meretrices scorta dicta, quod tanquam pelliculæ subigantur. Scorteæ etiam meminit Nonius de Improprijs loco corrupto. *Pænulam abusiue omne quicquid tegit nobilissimi veteres transtulerunt. Varro Manio & cum corrigia disrupta tenet aridum reliquum pedem pænula scortea pertegere.* Ita Vetus editio. Sunt qui legant: *& cum corrigia disrupta tonat aridum*. Fortasse. *Cum corrigia disrupta tonat horridum.* Nam quod aliqui legunt *Tentet aridum reliquum pedem pænula scortea pertegere:* idest, tentet pænulam, qua indutus est, ad pedes dimittere, ne videlicet calceus detritus appareat, parum proficiunt. nam talaris pænula non fuit, nec pedes stantis pertegere potuit. Sed hæc non sunt tanti.

Non solum autem ex pelle, sed etiam ex lana pænulæ conficiebantur: eæque duplicis generis fuere. Nam aut breui villo, quæ & Canusinæ: aut villosæ, quæ gausapinæ dictæ. Illæ pluviæ tempore adhibitæ etiam intra Vrbem, cum fere scorteæ tantum in itinere: gausapinæ per hiemem causa frigoris sumptæ. De primis Plinius lib. VIII. cap. XLVIII. initio. *Lana autem laudatissima Apula, & quæ in Italia Græci pecoris appellatur: tertium locum Milesiæ oues obtinent. Apulæ breues villo nec nisi pænulis celebres: circa Tarentum Canusiumque summam nobilitatem habent.* Nonnisi autem pænulis celebrem huiusmodi lanam tradit, propter villi breuitatem. nam villosæ vestes potius imbrem trahunt, quam excutiunt. Istæ igitur pluviæ tempore adhibitæ à Canusio Canusinæ appellatæ, quarum duplex color, de quo infra dicemus.

Sed alteræ gausapinæ fuerunt longiori scilicet villo, eæque etiam cum sudum esset frigoris causa intra urbem adhibitæ, quanquam & lacernas gausapinas in usu fuisse diximus. Martialis.

Pænula gausapina.

Is mihi candor inest, villorum gratia tanta
Vt me vel media sumere messe velis.

De hac capiendus lib. I. Ep. XL.

Incolumi Rhodos, & Mitylene pulchra facit quod
Pænula solstitio, campestre niualibus auris

Per

Per brumam Tyberis, Sextili mense caminus.

Pænula scilicet gausapina inepta solstitio æstiuo. Nisi quis malit quamlibet pænulam, quæ æstate non necessaria cum minimum pluat. Acron de gausapina interpretatur. *Nihil frigiditatis in æstate affert, quia spissa & crassa est. Campestre nihil caliditatis in hieme, quia tenue est.*

Pænularum Figura. Cap. VII.

LAcernas pænulis breuiores fuisse, cetera similes veterum Grammaticorum testimonio viri docti tradiderunt. Sed solus, quod ego sciam, Persij Interpres ait lacernam fuisse pallium fimbriatum, Pænulam pallium cum fimbrijs longis. Quod Grammatici illius commentum existimo. Quis enim veterum in pænula aut lacerna fimbriarum meminit? Deinde potest vestimentum aliquod alio breuius esse, licet longiores fimbrias habeat. Verisimilius est, pænulas lacernis breuiores fuisse, vestimentum scilicet viatorium, equitanti accommodatum, lecticarijs, cursoribus, & id genus hominibus aptum. Quidquid sit magnum in eo, totumque discrimen erat, quod lacernæ apertæ, & quæ fibula nectebantur; pænulæ clausæ fuerunt, rotundæ, quæque togæ instar corpori iniicerentur, illudque ambirent, nisi quod strictiores erant, ac breuiores, præterea cum in toga dextrum brachium per summam oram exereretur, pænula vtroque brachio subducebatur.

Id mihi diu ignoratum est, donec subiectas alteram Mercurii alteram militis pænulati effigies Roma transmisit nunquam nobis, populisque nepotum silendus Eques Cassianus à Puteo, in Romana luce totius antiquitatis assertor felicissimus, idemque fugientium literarum Stator, quem vnum comitatis, ac magnificentiæ simulachrum exteræ quoque gentes colunt, magna pars propter hunc vnum Vrbem inuisunt. Absque eo fortè adhuc pænulam ignoraremus.

Tabula XVI. XVII. XVIII.

Fuisse

Tab. XVI.

Gio. Georg. sculps.

Tab. XVII.

Gio. Georg. sculps.

Tab. XVIII.

Fuisse autem vestimentum clausum, ac strictum nemo potest ignorare. Cicero pro Milone: *Quid minus promptum ad pugnam, cum pænula irretitus, rheda impeditus, vxore pene constrictus esset?* Ac præter Artemidori verba non semel allata: auctor libri de causis corruptæ eloquentiæ. *Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas, quibus adstricti, & veluti inclusi cum iudicibus fabulamur?*

Veteris pænulæ vestigium in veste sacrificantium adhuc retinemus, licet illi ætas paulatim aliquid detraxerit. Nam antiquorum sacrificalem vestem, quam planetam, siue casulam dixere, fuisse clausam, longamque, vt utroque brachio subduceretur alias docuimus: licet similitudine decepti, cum nondum pænulam videre contigisset, eam togam, siue togæ simillimam fuisse dixerimus. Pænula igitur est non toga, breuior scilicet toga, & angustior, præterea utroque brachio subducta, cum in toga alterum exereretur. Rectè itaque eam pænulam fuisse Baronius, & Io. Baptista Donius censuerunt. Multa autem de planeta, ac casula tunc obseruauimus, quæ inde lector petat. Cur autem in sacris pænula adhibita docti quæsiuerunt, quibus assentimur id eo factum, quod olim in promiscua veste sacra peragerentur: ea autem ferme pænula fuit, cum paulatim & togæ & lacernæ gestari desijssent.

Cum autem clausum vestimentum pænula esset, quod ita corpori iniiciebatur, vt vtrumque brachium premeret, sequitur nullo modo cingi potuisse, quod Vir Doctissimus credidit, qui pænulas omnes cinctas fuisse tradit ex Gellio. *Pigitum saltem vos pænulatos, cinctosque esse.* Sed cincturam ibi ad tunicam, non ad pænulam referendam diximus. Nam cum Senatores solutis tunicis incederent, credibile est iter facturos longiores tunicas cingulo suspendisse, ne longitudo illa expeditis, & equitaturis incommoda esset. Nam præter Senatores reliqui omnes tam sub toga, quam sub lacerna, ac pænula tunicas cincti. Falluntur igitur qui hinc mollitiem obiectam à Castritio putant Senatoribus, quod lacernas pro pænula, quodque tunicas discinctas gestarent. Nam nulla in lacernis lascivia, & omnes Senatores discincti fuerunt.

At-

Atqui apud Petronium: *superuenit cinædus myrtea subornatus gausapina, cinguloque succinctus*. Sed ibi gausapina tunica est, vt Donius recte obseruat, coloris myrtei: exoleti in tunica succincti, conuiuiis scilicet adhibiti. Seneca de breuitate vitæ; *Cum videam quam solliciti argentum ordinent, quam diligenter exoletorum suorum tunicas succingant*. Et si gausapina illa pænula fuit, cingulo tunicam succinctus erat. Alii pænularum nomine tunicas venisse obseruant. Falso. Nam tunicatus populus non quod lacernatus esset, aut pænulatus dictus, sed quod in sola tunica. Et licet in Veteri Glossario *Scortea* explicetur δερματοχίτων, non tamen pænula scortea tunica fuit. nam & tunica scortea esse potuit, siue ex corio, loroque confecta, vnde & loricia, & lorica tunica ex loris. Ita & lacerna siue pænula loricia. Falsum item milites, & populum tunicis lineis superinduisse pænulam, quæ fuit tunica superior. nam tunicæ manicas cubito tenus habebant, ex quis brachia exerebantur, & ideo cingi poterant, at pænula vtrumque brachium premebat, & ipsi tunicæ superiniiciebatur. Neque Hieronymus tunicam pro pænula dixit ad Iulianum. *Iam dimisso synthemate equus publicus sternebatur, & nobilem iuvenem punicea indutum tunica baltheus ambiebat*. Cur enim tunicam eam pænulam fuisse dicamus? Sed quid opus est verbis? Si quis pænulati figuram adspiciat, facile intelliget nullo modo pænulas cingi potuisse, alioqui vtrumque brachium, quod pænulæ subiectum, eodem cingulo constrictum, & colligatum fuisset. Porro in Tabula XVIII. cucullus pænulæ appensus apparet, & quidem acuminatus, sicut & in subiecta Icuncula, vt opinor Ægyptiaca, quam habuimus beneficio splendissimi Equitis Ioannis de Lazara, qui singulari comitate, harumque literarum cultu, & totius antiquitatis peritia, sed præcipue instructissimo Numismatum Musæo non vetustissimam modo familiam vrbemque hanc, sed totam Italiam collustrat.

Tab. XIX.

Tab XIX

Ruffoni

At penulæ puerilis effigiem exhibet duplex marmor Patauinum editum à Cl. Equite Sertorio Vrsato.

Tabula XX. XXI.

Tab. XX.

Ruffonus F.

Tab. XXI.
Ruffonus. F.

De Colore Pænularum. Canusinæ, Fuscæ, ac Rufæ. Cap. VIII.

DVplicem pænulam fuisse diximus, scorteam, & laneam. Scorteam natiuo colore pellis fuisse, non est dubitandum. Pænula lanea, alia villosa, siue gausapina, alia breuibus villis, aut rasa, eaque Canusina dicta. Pænulas Gausapinas fuisse albas Martialis demonstrat. *Pænulæ Gausapinæ.* lib. XIV.

Is mihi candor inest villorum gratia tanta,
Vt me vel media sumere messe velis.

Canusinas duplicis coloris fuisse idem docet, vt de lacernis supra notauimus. Fuscas, & rufas. Fuscarum colorem turbato mulso similem fuisse testatur. *Canusinæ fuscæ.*

Hæc tibi turbato Canusina simillima mulso
Munus erit, gaude, non cito fiet anus.

Hinc passim Canusinæ fuscæ à vulgo Romæ gestatæ, præter pueros, & milites, qui exemplo Gallorum magis rufo colore, quam fusco in pænulis gaudebant. Martialis:

Canusinæ rufæ
Roma magis fuscis vestitur, Gallia rufis:
Et placet hic pueris militibusque color.

Ergo cum fuscis pænulis vulgo vterentur, pueri, & milites rufum colorem prætulerunt, qui color vulgo in Gallia vsurpabatur. Ex hoc Lipsius Canusinam pænulam seruorum, & militum peculiarem fuisse credidit, & pueros seruos intellexit. Sed pueri ingenui sunt, quorum pænulæ, cum viriles fuscæ essent & tristiores, lætiore colore, rufo scilicet tinctæ. Male autem intellectus Senecæ locus doctissimo viro imposuit. Is est lib. III. de Benef. cap. XXVIII. *Quo tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuum circumferentibus? Quo te pænulati isti, in militum quidem non vulgarem cultum subornati, quo inquam te isti efferunt?* Vbi pænulam militum vestem fuisse ait Lipsius, & quidem honestiorum colore rufo. Et primo Electorum Capite eandem seruo-

rum,

rum, & militum peculiarem facit. Sed Romæ serui, aut sine pænulis in sola tunica, aut pænulas fuscas olim induti. Nam præter pueros & milites vulgus in fuscis pænulis, teste Martiali. Crescente mox luxu ditiores seruis suis pænulas Canusinas rufas induxere, præcipuè lecticariis. Martialis lib. IX. Ep. XXIII.

Vt Canusinatus nostro Syrus assere sudet.

Et quia is colori militibus vsurpatus, ideo Seneca dixit *lecticarios in militarem cultum subornatos*. Suetonius tanquam Neronis profusione dignum tradit cap. XXX. *Eum nunquam carrucis minus mille fecisse iter, soleis mularum argenteis, canusinatis mulionibus*. Magnæ autem id lautitiæ fuit, etiam propter lanæ nobilitatem, quam à marito emi sibi postulat sumptuosa vxor apud Iuvenalem.

Interea calet, & regnat, poscitque maritum
Pastores, & ouem Canusinam, vlmosque, Falernas.

Vt luxus non vulgaris argumentum fuerit seruorum pænulas ex nobilissima lana scilicet Canusina confectas: quales ab ingenuis vulgo gerebantur, præterea rufo colore, vt militari cultu mancipia incederent.

Non ergo pænula militum vestis peculiaris fuit, sed communis & paganorum. Vt minus audiendi sint, qui ad Spartianum obseruant, cum lacerna militum esset & diceretur, postquam ea ab Vrbanis vsurpari cœperit, ad habitus distinctionem pænulas militum dictas esse. Nam semper pænula commune vestimentum fuit Quiritium, & militum, omnis sexus, omnis ætatis. Meminere & pænulæ militaris scriptores, sed non tanquam id peculiare vestimentum militiæ esset. Suetonius Nerone. *Irrumpenti Centurioni & pænula ad vulnus apposita*. Idem Galba. cap. VI. *Postridie quam ad legiones venit, solenni forte spectaculo plaudentes inhibuit, data tessera, vt manus pænulis continerent*. Seneca de benef. cap. XXIV. lib. V. *Meministi quoque sub quadam arbore minimum umbræ spargente, cum velles residere feruentissimo sole, quemdam ex commilitionibus pænulam suam substrauisse*.

Sed verba solum declarant etiam milites pænulam habuisse.

habuisse. Et cur non haberent tegmen illud, ac munimentum aduersus pluvias, cœlique iniurias? Tertullianus etiam meminit pænulæ militaris de Corona militis cap. 1. *Ibidem grauissimas pænulas posuit, reuelari auspicatus, speculatoriam morosissimam pedibus absoluit.* Vbi *releuari* legendum esse, quemadmodum à Cl. Rigaltio editum est, facile intelliget, qui grauissimas pænulas cogitabit. Illud etiam obseruabit, licet militibus communes pęnulæ essent, videri tamen magis speculatorum proprias, ut qui Imperatorum mandata perferrent, supplicia exigerent, & ideo perpetuo in itinere essent. Neque illud prætereundnm est, pænulas eas de more ruso colore fuisse, siue ut ipse loquitur russo. Nam verbis illis, *grauissimas pænulas posuit, releuari auspicatus, morosissimam speculatoriam pedibus absoluit, gladium reddidit,* illa ex opposito respondent. *Nunc russatus sanguine suo* (non pęnulæ colore) *spe calceatus*, & quæ subiiciuntur. Ita pęnulæ illæ aut de more rufæ, aut certe russo, siue rubro colore fuerunt.

Quod verò subiicit Lipsius, viles seruorum in pullis vestibus fuisse, verum est, si tunicam intelligit. Nam Martialis, cuius locum adducit, loquitur de pueris, qui mensæ ministrabant, qui sine pænula, sed tunicati tantum, vt notum est, & viliores quidem tunicæ ex lana Pollentina, quæ pulli coloris. Martialis.

Lana quidem tristis (istest pulla) *sed tonsis apta ministris,*
Quales non primo de grege mensa vocat.

Pretiosiores ministri, & de grege primo tunicis albis, mox & auratis succincti, iidemque intonsi, & muliebriter culti; at secundarii, & viliores, tonsique, & inculti viliori lana, ac colore tunicas induti. Quod autem Lipsius seruos viliores cucullis vsos ex Martiali contendit:

Pullo Mævius alget in cucullo.

vix venia dignus est. Ibi enim de ingenuo loquitur, & cucullus quoque commune tegmen fuit. Postremo, neque illud verum est, etiam pænulas purpureas fuisse ex Dionis loco supra laudato de Tiberio, qui *μανδύαν* pullam gestauit ad tollendum vsum purpurearum. nam Mandyam esse lacernam

non pænulam, doctis obseruatum est: lacernam inquam, non pænulam, neque togam purpuream, ut Xiphilini Interpres conuertit.

Narrat quidem Lampridius Macrinum destinasse dare populo pænulas coloris rosei in honorem Antonini filij, quæ vocarentur Antoninianæ. Quas miror cur in lacernas docti conuertant. nam vere pænulas donare decreuerat roseo colore insignes, cum lacernæ omnium colorum vulgo usurparentur, ut esset aliquod discrimen inter pænulas seruorum, & ingenuorum, cum Canusinæ rufæ etiam in lecticarijs viluissent. Quod autem auctor Libri de utraque pænula pullum pænularum peculiarem colorem fuisse ex Suetonio contendit: *Visa quondam pro concione pullatorum turba*, non animaduertit, ibi de lacernis loqui Suetonium. Subiicit enim: *Vetuit quemquam nisi positis lacernis in circo consistere:* quæ & ipsæ vulgo pullæ erant.

Pænulæ inter vestes muliebres. Eæ virilibus pretiosiores.

Cap. IX.

Illud etiam discrimen inter lacernas, & pænulas fuit, quod lacerna vestimentum virile tantum fuit, ut supra ostendimus, pænula commune etiam mulieribus. D. de auro, argento, mundo legato: *Communia sunt quibus promiscuè utitur mulier cum viro: veluti pænula, palliumve est, & reliqua huiusmodi, quibus sine reprehensione vel vir, vel uxor vtatur.* Lampridius tradit ab Alexandro interdictas matronis pænulas: *Matronas tamē intra Vrbem pænulis uti vetuit, in itinere permisit.* Quas pænulas colore, & ornatu virilibus pretiosiores fuisse, credi par est. Nam Pollio in Quieti vita: *Alexandrum* inquit *Magnum viri in annulis argento, mulieres in reticulis, & in omni ornamentorum genere exsculptum semper habuerunt, eousque ut tunicæ, & limbi, & pænulæ matronales in familia eius hodieq; sint, quæ Alexandri effigiem delicijs variantibus monstrēt.* Ergo hæ pænulæ acu pictæ, & variatæ fuerunt. Quales & Caligulæ de quo Suet. c. LII. *Vestitu, calceatuq; & cætero habitu, neque patrio, neque ciuili, ac ne virili quidem, ac denique humano semper vsus est. Sæpe depictas gemmatasque indutus pænulas.*

Finis Libri Secundi.

OCTAVII FERRARII DE RE VESTIARIA PARS SECVNDA

LIBER TERTIVS.

QVI EST DE VESTE MILITARI.

Diuersa Chlamydis species. Chlamys puerilis. Alicula. Velius Longus correctus. Martialis explicatus. Cap. I.

Estimenta militaria apud Græcos, & Romanos fuere, Chlamys, Sagum, Paludamentum. Nam tunica communis etiam paganis fuit. Quæ licet diuersa nomine, re tamen eadem indumenta, aut non multum diuersa fuerunt. Chlamydem Græcæ originis esse, nec aliud quàm περιβόλαιον, hoc est vestimentum quod tunicæ superindueretur, & quidem ferè militare, scriptores consentiunt. Vt quemadmodum toga pãcis, ita chlamys belli insigne esset. Philostratus lib. v. cap. XIV. χλαμύδος ἠράσθη, καὶ στρατιώτου βίου. *Chlamydem, & militarem vitam adamauit.* An vero quemadmodum χλαίνα, quod hieme frigus arceret, παρὰ τὸ χλιαίνειν dicta sit, Grammatici viderint.

Porro diuersæ chlamydis species apud scriptores occurrunt. *Puerilis, Muliebris, ac Virilis.* Rursus hæc *vulgaris*, & *Imperatoria*, de quibus singillatim aliqua nobis adnotanda sunt. Vlpianus D. de auro arg. leg. *Puerilia vestimenta esse ait, quæ ad nullum alium vsum pertinent nisi puerilem, veluti toga prætexta, Alicula chlamydes, pallia, quæ filijs nostris comparamus.* Iurisconsulti non infimæ notæ, qui quid essent *Alicula* non intellexerunt, *Alicubi*, aut *Caligulæ* reposuerunt voces nihili. Doctissimus Hottomannus legendum putat *Ali-*

culæ, & manicatas tunicas intelligit, quæ pueris decoræ, grandioribus autem minus honestæ erant apud Romanos auctore Gellio. Sanè Hesychius Ἀλλὶξ χιτὼν χειρόδοτος explicat, tunica manicata. Quod verum esset, si huiusmodi tunicas chiridotas, siue manuleatas pueris decoras aliquis veterum notasset, aut rationem Hottomannus attulisset, cur hæ tunicæ decoræ pueris, grandiori ætati probrosæ essent. Cum apud Gellium Scipio Sulpitium Gallum amarè perstringat, quod in conuiuio adolescentulus cum amatore cum chiridota tunica inferior accubuerit. Vt nonnisi pueri meritorii ea tunica uterentur. Cuiacius Obseruationum lib. x. xviii. Aliculas breues togas interpretatur, quòd Martialis lib. duodecimo lxxxiii. ait:

Brumæ diebus, ferijsque Saturni
Mittebat Vmber Aliculam mihi pauper.

Id autem alibi ab eo sic explicatum. lib. xiii. vi.

Breuis gelidæ missa est toga tempore brumæ.

Sed tam Aliculæ, quam togæ, & alia vestimenta mittebantur Saturni diebus, quas togas patronorum auaritia (qui munusculis clientes colebant) vt sumptui parceret, breuiores, & strictiores faciebat, vt idem vates non semel notauit. Sed cur aut vnde istæ breues togæ Aliculæ dictæ sunt? Aliculæ notationem solus, quod ego sciam, veterum posuit Velius Longus de Orthographia. Cuius integrum locum afferam, quia satis obscurus est, & corruptus. *Et de hac litera quæritur, qua se cum his aut inseruit vocibus, aut præposuit: inseruit vt in his vehemens, reprehendit, cum elegantiores, & vehementer dicant. In reprehendit secundum primam positionem: prendo enim dicimus, non prehendo: at præposuit, vt cum aucas hostis, harena, alicam, etiam haliculam cum ab alendo possit alica dici, & aliculam existiment dictam, quod alas nobis iniecta contineat.* Hactenus ille. Qui de aspiratione loquitur, siue vt ipse credit litera *H.* Cum igitur ponenda esset nota aspirationis *H*, incuria librariorum *hac* scriptum est. Ait autem hanc literam partim se inseruisse quibusdam vocibus, partim præposuisse. Inseruisse, vt in *vehemens*, & *reprehendo*,

quum

quum tamen elegantiores etiam vehementer dicerent, quod ibi sine aspiratione scribendum est. Inseruisse etiam se in verbo *reprehendit* secundum primam positionem, scilicet *prendo* (cum post additum sit Re) *prendo* enim inquit dicimus, non *prehendo*. Subijcit præposuisse se vocibus, ut *hostis*, *harena*, *halica*, *halicula*. Sententia veteris Grammatici est, H. literam velut in alienam possessionem irrupisse, & minime necessario præpositam vocibus, quæ ea carere poterant. Affert inter alia exemplum *Alicæ*, & *Aliculæ*, quarum si altera ab alendo, altera ab alis deducatur, quid opus aspiratione? Subiicit enim: *Hortus quoque non desiderabat aspirationem, quod ibi herbæ oriantur*.

Totus igitur ille locus ita constituendus est. *Et de H. litera quæritur, quæ se cum his aut inseruit vocibus, aut præposuit. Inseruit, in his vehemens, reprehendit, cum elegantiores, & vehementer dicant: in reprehendit secundum primam positionem: prendo enim dicimus non prehendo. At præposuit, vt cum dicas Hostis, Harena, Halica, Halicula: cum ab alendo possit Alica dici, & Aliculam existiment dictam, quod alas nobis iniecta contineat*. Hæc ille. Verum neque *Arena* neque *Alica* neque *Alicula* aspirationem retinuere.

Vt in viam redeamus, si *Alicula* dicta est, *quod alas nobis iniecta contineat*, Alicula utique toga esse non potest, quod opinatur Cuiacius, quæ rotunda, & clausa alas habere non potuit. Fuit igitur *Alicula* chlamys, & quidem puerilis, & inter vestimenta puerilia à Iuris consulto recensita. Infantes enim olim, ac pusiones, aut nudi, aut chlamydula semitecti incedebant. Herodianus lib. 1. narrat Commodum, quum familiarium nomina, quos neci destinauerat, libello inscripsisset, cum libellum a puerulo, quem habebat in delitijs foras elatum totum negotium aperuisse. *Erat autem* inquit *puerulus adhuc infans ex ijs, qui vestitu cætero nudi, sed auro, gemmisque ornati solent delicatioribus oblectamento esse*.

Reliqui ferme chlamydula humeris iniecta seminudi. Talem Mercurium suum describit Martianus initio operis: *Ac*

iam pubescentes genæ seminudum incedere, chlamydeque indu-tum parua, inuelatumque cætera humerorum cacumen obnubere sine magno risu Cypridis non sinebant. Apuleius lib. x. *Adest luculentus puer nudus, nisi quod ephebica chlamyde sinistrum tegebat humerum.* Chlamydis puerilis meminit Suetonius Tiberio cap. VI. *Munera quibus à Pompeia Sexti Pompeij sorore in Sicilia donatus est, chlamys, & fibula, item bullæ aureæ durant, ostenduntur que adhuc Baijs.* Subiectam Mercurij chlamydati effigiem à Ioanne Galuano accepimus, quo eloquentia, ac nobili reorum patrocinio nullus mortalium magis propitium Mercurium nactus est, nemo Themidis sacrario propius admotus, nemo vetustatis cymelijs publico bono instructior.

Tab. XXII.

Quan-

Tab. XXII.

Pag. 94

Quanquam haud verisimile est, præcipue apud Romanos; maiores pueros ita incessisse ea ætate, qua maxime velari corpora oportet, cum ob hanc causam etiam post togam virilem per annum exercitatione campestri tunicati essent. Sed infantes, puerique minusculi chlamydulam induti, quam, quia veluti alas haberet, *Aliculam* dixerunt.

Hinc iocus Martialis Interpretibus non intellectus lib. XII. Ep. LXXXIV.

> *Brumæ diebus, ferijsque Saturni*
> *Mittebat Vmber aliculam mihi pauper:*
> *Nunc mittit alicam, factus est enim diues.*

Aiunt ex Plinio *Aliculam* maioris pretij fuisse, quam *Alicam*. Sed nihil horum apud Plinium. nam lib. XVII. cap. XI. ait. *Alicæ tria genera fuisse minimum, ac secundarium; grandissimum apharema appellari*. Aliculam pretiosiorem fuisse, nec apud Plinium, nec apud alios facile reperias. Iocus poetæ non ita frigidus, ut isti volunt, in ipsa voce est. Nam *Alica* potionem è zea, ut notum est, significat, *Alicula* vestem sive paruam chlamydem. Ergo Vmber, cum esset pauper, mittebat *Aliculam*, ideſt vestem, Martiali: at diues factus mittit *Alicam*, hoc est potionem. Cum autem *Alica* maior esse videatur, *Alicula* argute carpit auaritiam Vmbri, qui factus diues pro veste potionem miserit. Missam autem Alicam à pauperioribus docet idem XIII. VI.

> *Nos Alicam, mulsum poterit tibi mittere diues.*
> *Si tibi noluerit mittere diues, eme.*

Ceterum quemadmodum nullus *Aliculam* pro *Alica* sive potione accepit, sic contra nemo Latinorum *Alicam* pro veste posuit. Græci quidem ἄλλικα chlamydem dixere. Hesychius' Ἄλλικα χλαμύδα, ἐμπόρπημα, οἱ δὲ πορπίδα χλαμύδος ἀλληλοχείρε. Idem paulo post Alica tunicam chiridotam interpretatur.

Porro ephebos etiam in chlamydibus, & quidem veluti peculiari habitu fuisse apud exteros Plutarchus docet in Catone Minore, quum describit pompam Antiochiensium, qui Demetrio Pompeij liberto apud herum gratioso ad se aduentanti

tanti obuiam effusi erant. Ἐν οἷς ἔφηβοι μὲν χωρὶς ἐν χλαμύσι, καὶ παῖδες ἑτέρωθι κοσμίως εἰσήκεσαν. *Ephebi in chlamydibus, pueri in alio ornatu separatim consistebant.* Artemidorus lib. I. cap. LVI. Ἐφηβεύειν id est *Epheborum habitum gestare, si seruus sibi videatur liber erit, quandoquidem solis liberis id lege permissum est. Omnibus autem artificibus manuarijs, & Rhetoribus otium & cessationem in annum significat. Oportet enim ephebum, siue Tyronem* τῇ χλαμύδι τὴν δεξιὰν ἐνειλημένην ἔχειν. *Chlamydi dextram inuolutam habere.* Vbi obseruandum, quemadmodum Romani anno Tyrocinii brachio togam cohibebant, ut supra adnotatum est, ita Græcos per annum dextram chlamyde inuolutam habuisse. χλαμύδιον siue chlamydulam Plutarchus dat Faustulo nutricio Romuli ac Remi iam viro. Quum scilicet ut capto Remo opem ferret scaphulam infantis crepundia Numitori detulit. οὐκ ἔλαθε τὴν σκάφην τῷ χλαμυδίῳ περικαλύπτων. *Apparuit scapha, quam chlamydula tectam habebat.* Sed chlamydion pro simplici chlamyde ab eodem in Amoribus, & in Philopæmene usurpatur. Et aut illa lacerna fuit, aut quid simile. nam Romæ secutis temporibus militum modo chlamydes fuere.

Chlamys muliebris. Dionis Interpres notatus. *Cap. II.*

ETsi chlamys propriè vestimentum virile fuit, non semel tamen muliebris chlamydis mentio apud scriptores occurrit. Poeta de Didone:

Sydonio pictam chlamydem circundata limbo.

Agrippina etiam in spectaculo naualis prælij aurata chlamyde induta apud Tacitum lib. XIII. & Dionem lib. LX. quam Plinius *paludamentum* appellat. Idem Dio lib. LXII. Bunduicæ Britanicæ habitum describens χιτῶνα τε παμποίκιλον ἐνεκεκόλπωτο, καὶ χλαμύδα ἐν αὐτῷ παχεῖαν ἐνεπεπόρπητο. Interpres. *Induebatur tunica varijs coloribus distincta, sinuosa per fibulas insuper crassa chlamyde cincta.* Sed qui chlamyde cingi potuit? Rectius verteris. *Tunicam variegatam in*

sinum

sinum colligens, & in ipso (sinu) *crassam chlamydem in fibu-lata*.

Chlamys militaris. Eadem cum Sago. *Cap. III.*

CHlamydem fuisse vestimentum militare, quod tunicæ, loricæ, ac reliquæ armaturæ imponeretur apud Græcos, certum est & indubitatum. Plautus Comœdia palliata. Rudente Act. II. Scena II.

Ecquem adolescentem huc,
Dum hic astatis strenua facie, rubicundum, fortem, qui tres
Duceret chlamydatos cum machærijs vidistis venire?

Vbi chlamydati sunt milites, quos secum Pleusidippus duxerat aduersus lenonem. Et Pseudolo. Quum sycophantam ornaturi essent militarem in modum:

Etiam opu' st chlamyde, & machæra, & petaso.

Quem Ballio primum videns.

Quis hic, inquit, homo chlamydatus est?

Vbi notant Interpretes, *chlamydem* viatoriam vestem esse, & *chlamydatos* qui peregre aduenirent. Quod vt verum sit, nam in itinere pro pallio chlamydem breuius vestimentum sumptum constat: sic Charinus apud eundem in exilium iturus posito pallio sumit chlamydem. Eo tamen loco *chlamys* non tam peregrinum, quam militem, militisve servum demonstrat.

An verò chlamys etiam apud Romanos vestis militaris fuerit, dubitari potest. Nam Latini scriptores raro, aut nunquam in vestimentis militaribus chlamydis meminerunt, sed tantum Sagi, ac Paludamenti. Verum nihil aliud sagum, siue vt veteres loquebantur sagus, fuit quam chlamys. Indumentum scilicet siue περιβόλαιον, quod tunicæ imponebatur, & fibula ut chlamys in humeris nectebatur. Auctor Etymologici: χλαμὺς τὸ περιφερὲς καὶ κυκλοειδὲς, τὸ ἐν συνηθείᾳ λεγόμενον Σάγος: ἱμάτιον ὅπερ φοροῦσιν οἱ κηροφόροι.

Præterea cum inter bella ciuilia mutatio vestis fieret, depositis togis saga sumebantur. Hinc *ire ad saga*, & *esse in*

ſagis apud Ciceronem & alios. Græci ſcriptores ſumere chlamydes dixerunt. Dio lib. XLVI. τάς τε χλαμύδας τὰς ϛρατιωτικὰς πάντες καὶ ὅς μὴ ἐκ ϛρατεύσαντες ἠμπέχοντο. *Chlamydes autem militares* (ſiue ſaga) *etiam ij, qui non proficiſcebantur in bellum, ſumpſerunt.*

Chlamydem & Paludamentum idem veſtimentum fuiſſe. Cicero explicatus. Cap. IV.

NEc chlamys modo, ac ſagum eadem res fuit, ſed chlamys, ac paludamentum. ex quo illud ſequitur, etiam ſagum, & paludamentum idem indumentum fuiſſe. Nonius. *Paludamentum eſt veſtis, quæ nunc chlamys dicitur.* Nam licet paludamentum peculiaris Imperatorum veſtitus fuiſſe videatur, ſagum, ſiue chlamys militum, nihilominus etiam Imperatores chlamyde ſagoque vſos apparet. Et de Græcis quidem Ducibus, atque Imperatoribus non eſt dubitandum, quin chlamyde in bello vſi ſint. Plutarchus in Quæſt. Conuiualibus lib. I. Problem. IV. de Pericle. ὁ μὲν Περικλῆς ὁσάκις ᾑρημένος ϛρατηγὸς ἀνελάμβανε τὴν χλαμύδα. Idem in eius vita narrat quemadmodum claſſem in hoſtem educturus, cum ſubita ſolis defectione conſternatus eſſet gubernator triremis, ſublatam chlamydem ori eius oppoſuerit, rogitans num illud dirum quid, aut horrendum videretur. Illo abnuente, quid igitur, inquit, intereſt, niſi quod maius chlamyde eſt, quod nunc tenebras agit. Idem Plutarchus de Alcibiade τῇ ἀριϛερᾷ χειρὶ αὐτὴν ἑαυτῷ χλαμύδα περιελίξας. Idem Philopæmenis chlamydem, ſiue chlamydulam tenuem, & detritam memorat, propter quam ab hoſpita vnus ex famulis creditus eſt: atque eundem in carcere, cum illi venenum carnifex attuliſſet, chlamyde obuolutum refert. Ælianus quoque variæ Hiſt. lib. XIV. cap. X. memorat dictum Demadis, qui ambitu Phocioni prælatus fuerat. Accedens enim ad Phocionem χρῆσόν μοι ἔφη τὴν ῥυπαρὰν χλαμύδα ἣν εἰώθεις φορεῖν περὶ τὴν ϛρατηγίαν.

Romanos etiam Imperatores chlamyde vſos conſtat. Dio

lib. LX. de Claudio. Αὐτὸς μὲν οὖν ὁπλομαχίας ἀγῶνα ἐν τῷ στρατοπέδῳ χλαμύδα ἐνδὺς ἔθηκε. Xiphilinus de Seuero lib. LXXV. Sed ut vidit ſuos omnes fugere τὴν χλαμύδα περιῤῥηξάμενος, *diſciſſa chlamyde diſtrictoque gladio in fugientes inſilijt.* Idem lib. LXXVII. de Caracalla protegente Cilonem aduerſus militarem ſeditionem: Καὶ τῇ χλαμύδι (τὴν γὰρ στρατιωτικὴν ἐσθῆτα εἶχε) περιβαλόντα αὐτόν. *Ipſum Cilonum chlamydis obiectu tegens; nam tum ei veſtis militaris erat.* Herodianus de eodem Antonino lib. IV. ait eum ſæpe Romana chlamyde depoſita Germanorum indumenta ſumpſiſſe. Hoc eſt chlamydes argento variegatas. Subiicit enim: ἔν τε χλαμύσιν ἀργύρῳ πεποικιλμέναις ἑωρᾶτο. Apud eundem milites facturi Gordianum Imperatorem chlamydem purpuream ei circumponunt. Et alibi Macrinum abiecta Regia chlamyde latuiſſe ſcribit.

An verò veteres Romani Duces, atque Imperatores libera ciuitate chlamyde uſi ſint, non ita certum eſt. Imò Cicero negare videtur, qui in Oratione pro Rabirio Poſthumo, ut eum defendat, quod Alexandriæ palliatus inceſſerit, hæc habet. *Aut pallium ſumendum Alexandriæ, vt & Romæ togato eſſe liceret: aut omnes fortunæ abijciendæ, ſi togam retinuiſſet. Deliciarum cauſa, & voluptatis non modo ciues Romanos, ſed & nobiles adoleſcentes, & quoſdam etiam Senatores ſummo loco natos non in hortis, aut ſuburbanis ſuis, ſed Neapoli in celeberrimo oppido cum mitella ſæpè videmus. Chlamydatum illum L. Sillam Imperatorem: L. vero Scipionis, qui bellum in Aſia geſſit, Antiochumque deuicit, non ſolum cum chlamyde ſed etiam cum crepidis in Capitolio ſtatuam videtis.* Ex quibus verbis Vvaltrinius de re militari lib. tertio cap. decimotertio credit paludamentum, ac chlamydem diuerſum veſtimentum fuiſſe, alioqui fruſtra Cicero tanquam rem inſolentem notaſſet Imperatorem chlamydatum. Verum locus iſte Ciceronis omnino corruptus eſt, ac mutilus. Quomodo enim illa cohærent. *Chlamydatum illum L. Sillam*, cum iis quæ ſequuntur? Et hercle in veteribus libris variant. Sed ad intelligendum Ciceronem non parum conferet Val. Ma-

ximus lib. III. cap. VI. cui titulus est. *Qui ex illustribus in veste, aut in cætero cultu licentius, quam mos patrius permittebat indulserunt. Lucius quoque Silla*, inquit, *cum Imperator esset chlamydato sibi, & crepidato Neapoli ambulare deforme non duxit*. Fortasse igitur Ciceronis locum aut hæc, aut similia verba suppleuerint. *Chlamydatum illum L. Sillam Imperatorem Vrbs eadem vidit*.

Quidquid sit, non notabile visum est in Silla, & Scipione, quod chlamydati essent, quî enim poterat, cum ea vestis militaris & Imperatoria esset, ac paludamentum diceretur? Verum quum in vrbibus, atque oppidis non Imperatores modo, sed reliqui ciues ea tempestate togati incederent, Silla contra consuetudinem id sibi indulsit, ut cum chlamyde, & crepidis incederet. L. vero Scipio statuam sibi chlamydatam, & crepidatam poni voluit, cum nonnisi togatæ ponerentur, ea scilicet specie, qua triumphabant: nam triumphantes in toga & quidem picta fuisse nemo ignorat. Idem Valerius de Scipione. *L. vero Scipionis statuam chlamydatam, & crepidatam in Capitolio cernimus, quo habitu videlicet quia aliquando usus erat effigiem suam formatam poni voluit*. Licentius igitur, quam patrius mos permitteret, id sibi indulsit Scipio, ut statua cum chlamyde sibi poneretur, cum statuæ togatæ ponerentur. Præterea cum crepidis, quæ Græcum pedum tegmen erant: si tamen tegmen dicendum est, quo sola pedis inferior pars muniebatur reliqua intecta, ut suo loco dicemus. Nam quod Liuius ait P. Scipionem notatum fuisse, quòd palliatus cum crepidis apud Siciliam in Gymnasio inambularet, Tacitus idem memorans ait, ipsum intectis pedibus incessisse. Ex quo apparet, Romanum calceamentum etiam militare pedem totum texisse, de quo infra.

Plinius etiam ut supra indicauimus paludamentum cum chlamyde confundit. Nam quod Tacitus lib. XII. narrat de Claudio edente Naumachiam. *Ipse insigni paludamento, neque procul Agrippina aurata chlamyde*; & Dio confirmat. ὁ δὲ Κλαύδιος, ὅ τε Νέρων στρατιωτικῶς ἐστάλισαν, ἥτε Ἀγριππῖνα

χλαμύδι διαχρύσῳ ἐκοσμεῖτο. Plinius sic retulit. *Nos vidimus Agrippinam Claudij Principis edente eo naualis prælij spectaculum adsidentem ei indutam paludamento auro textili, sine alia materia.*

Sagum pro Paludamento, & contra scriptoribus positum. Appiani & Plutarchi Interpretes notati. Cap. V.

QVemadmodum Sagum & Chlamys, Chlamys & Paludamentum, ita Paludamentum & Sagum pro eodem vestimento ponitur. Sallustius lib. II. Histor. apud Nonium. *Occurrere duci, & prælium accendere, adeo vti Metello in sagum, Hirtulcio in brachium tela venirent.* Tunc autem Metellus Imperator. Horatius lib. Epodon. IX. de M. Antonio Imperatore.

Terra, marisque victus hostis Punico
Lugubre mutauit sagum.

Vbi Porphyrion: *Hoc est, deposuit coccineam chlamydem Antonius, qua scilicet Imperator vtebatur, & accepit lugubrem, idest nigram, & vtrum ob luctum victarum partium hoc facit, an vt in fuga lateat.* Hirtius de bello Africano: *Cum Scipio sagulo purpureo ante Iubæ Regis aduentum vti solitus esset.* Ita Senatus Romanus Malanissæ Regi munera mittit apud Liuium lib. XXX. *Sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clauo tunicis.*

Vt sagum pro paludamento, ita hoc pro illo vsurpatum inuenio. Liuius lib. I. de Horatii sorore. *Cognitoque super humeros fratris paludamento, quod ipsa confecerat.* At Curiatius miles manipularis erat. Lictores etiam paludati, idest cum sagulis. Idem lib. XLI. *C. Claudius Cos. veritus, ne forte ea res prouinciam, exercitumque sibi adimeret, non votis nuncupatis, non paludatis lictoribus, nocte profectus præceps in prouinciam abyt.* Et alibi. *At lictores cum sagis.* Cicero in Pisonem. *Togula lictoribus ad portam præsto fuerunt, quibus illi acceptis sagula reiecerunt.* Male tamen illud Appiani in Punicis huc do-

qui trahunt de triumpho Scipionis: Αὐτοῦ δὲ ἡγοῦνται τοῦ στρατηγοῦ ῥαβδοῦχοι, φοινικοῦς χιτῶνας ἐνδεδυκότες. Male inquam *Paludatos lictores* Interpretes vertunt. nam ibi lictores tunicas purpureas, non paludamenta induunt. Quemadmodum & illud Plutarchi in Marcello: Προυκεῖτο μὲν ὁ φοινικοῦς χιτὼν, ὅσπερ εἴωθεν μάχης ἐσομένης σύμβολον. Perperam *purpureum paludamentum* interpretantur. Tunica enim ibi purpurea, non paludamentum in signum pugnæ proponitur.

Paludamentum Vestis Imperatoria. *Cap. VI.*

Licet hæc à scriptoribus confundantur, cùm, vt diximus, forma idem vestimentum fuerit paludamentum, chlamys, & sagum: qui tamen proprie locuti sunt paludamentum Imperatoris chlamydem dixerunt, sagum militum. Varro de lingua Latina lib. VI. *Paludata à paludamentis; sunt hæc insignia, & ornamenta militaria. ideo ad bellum cum exit Imperator, ac lictores vestem mutant, & signa incinuerunt Paludatus dicitur proficisci; quæ propterea quòd conspiciuntur, & fiunt palam Paludamenta dicta.* De notatione videant docti, ac rideant. Cicero in Pisonem. *An cum proficiscebamini paludati in prouincias, vel emptas, vel ereptas.* Et epist. ad Cassium. *Pansa noster paludatus ad III. Kal. profectus est.* Liuius passim. lib. XXI. *Ne auspicato profectus in Capitolium ad vota nuncupanda paludatus inde in prouinciam iret.* Plinius in Panegyrico. *Gestus Consulatus non hoc Vrbis otio, & intimo sinu pacis, sed iuxta barbaras gentes, vt illi solebant, quibus erat moris paludamento mutare prætextam:* idest, deposita prætexta sumere paludamentum, & proficisci in hostes. Iuven. Sat. VI.

Cumque paludatis ducibus præsente marito
Ipsa loqui.

V. Interpres. *Euntibus ad militiam, chlamydatis scilicet.* Sallustius: *togam paludamento mutauit.*

Duces ergo, atque Imperatores paludati proficiscebantur in hostem, cum e bello reuerterentur, posito paludamento togati Vrbem ingrediebantur. Quare vt nouum, ac Ty-

r anni-

rannicum in Vitellio notauit Suetonius cap. XI. *Quod Vrbem ad classicum introierit paludatus, ferroque succinctus inter signa, atque vexilla, sagulatis comitibus, ac detectis commilitonum armis.* Xiphilinus lib. LXXIV. de Seuero ingrediente primo Vrbem cum Imperator factus esset narrat, *quum vsque ad portas Vrbis in equo sedisset*, καὶ ἐν ἐσθῆτι ἱππικῇ, ἐντεῦθεν δὲ τὴν τε πολιτικὴν ἀλλαξάμενος. Vbi pro veste equestri & Vrbana rectius erit, *paludamentum*, & *togam* interpretari. Nunquam igitur intra vrbem Duces paludati. Atqui si Dionis Interpreti credimus inter reliquos honores Pompeio absenti decretos ille etiam fuit, ut diebus festis paludamentum laureatus gestaret, vestem triumphalem in equestribus certaminibus. Verba Dionis sunt: Δαφνοφορεῖν τε αὐτὸν κατὰ πάσας ἀεὶ τὰς πανηγύρεις, καὶ τὴν στολὴν, τὴν μὲν ἀρχικὴν ἐν πάσαις αὐταῖς τὴν δὲ ἐπινίκιον ἐν τοῖς τῶν ἵππων ἀγῶσιν ἐνδύνειν. Atqui στολὴ ἀρχικὴ est vestis Consularis siue prætexta, non paludamentum. Dio autem paludamentum modo vertit ἱμάτιον purpureum, ut lib. XLII. de Cæsare, qui apud Ægyptum in mare deciderat, & cum grauaretur paludamento, cumque, quod esset purpureum, Ægyptiorum iaculis impeteretur, illud abiecit: quanquam Suetonius mordicus illud tenuisse dicit, ne spolio potiretur hostis. Partim χλαμύδα στρατιωτικὴν vocat, ut lib. IL. de Poliæno, qui, vt in fuga lateret, χλαμύδα τὴν στρατιωτικὴν abiecit: partim simpliciter Φοίνικα, ut libro XLVI. de prodigijs, quæ Pansæ Cos. initio belli euenerunt: Καὶ τις ἐν τούτῳ φοίνικα αὐτῷ προσφέρων, *in effuso cruore lapsus*, τὸν φοίνικα ἐμίανεν. Vbi τὸν φοίνικα vertendum est *paludamentum*. Ergo στολὴ ἀρχικὴ non est paludamentum, quod olim credebamus, sed est vestis magistratuum, siue prætexta, qua S. C. uti poterat Pompeius, etiam si in magistratu non esset, sicut Triumphali in certaminibus equorum, hoc est Circensibus. Eum tamen, quæ fuit viri moderatio, semel tantum hoc honore usum, idem Dio tradit.

De

De Sago. Cap. VII.

SAgum non tantum pro veste militari, sed pro quovis tegumento vsurpatum, notauit Casaubonus ad Capitolinum de L. Veri equo Volucre, *quem sagis fuco tinctis coopertum in Tiberianam ad se adduci iubebat*. Vbi ex artis Veterinariæ magistris equos sagis coopertos fuisse demonstrat. Nos vestem militarem exsequimur.

Quemadmodum ergo paludamentum proprie loquendo fuit vestis Imperatoria in bello, ita sagum, siue chlamys, vestis militaris, qua tamen omnes milites, non tam gregales, & manipulares, quam ordinum duces, Centuriones, & Tribuni vtebantur. Suetonius Vitellio cap. XI. *Vrbem denique ad classicum introijt paludatus, ferroque succinctus inter signia, atque vexilla, sagulatis comitibus*. Capitolinus in Marco Philosopho: *Per Brundusium veniens in Italiam togam & ipse sumpsit, & milites togatos esse iussit, nec vsquam fuerunt sagati sub eo milites*. De Centurionibus Suetonius Augusto XXVI. *Cum quidem cunctante Senatu Cornelius Centurio princeps legationis, reiecto sagulo ostendens gladij capulum, non dubitasset in Curia dicere. Hic faciet, si vos non feceritis*. Liuius lib. VII. *Hæc omnia Tribunus sagulo gregali amictus, Centurionibus item manipularium militum habitu ductis, ne ducem circumire hostes notarent, perlustrauit*. Vbi tamen apparet, fuisse aliquod discrimen inter saga Tribunorum, Centurionumque, & manipularium militum, quod infra expendemus.

Milites ergo in bello sagati. Suetonius Iulio XLVIII. *Conuiuatum assidue per prouincias duobus triclinijs, vno quo sagati, palliatiue, altero quo togati cum illustribus prouinciarum discumberet*. Torrentius cum Turnebo *Sagatos* Gallos interpretatur, quod Galli sagum gestarent: sed simplicius fuerit, sagatos milites dicere, qui in comitatu Cæsaris. Quod & Casaubono placet, qui *palliatos* etiam interpretatur Græcos, qui in ministerio & comitatu Cæsaris, ut medicos & eruditos. Sed cum Suetonius loquatur de prouincijs per

quas conuiuaretur Cæsar, pallium autem commune fere gentium gestamen, palliati fuerunt prouinciales, ad quos Cæsar diuertebat. Verè & Galli Sagati. Strabo de Belgis lib. IV. Σαγηφορῦσι δὲ καὶ κομοτροφῦσι. de quibus infra aliquid dicemus. Ceterum rebus turbidis: magnoque Reip. discrimine positis togis sumpta in urbe saga, alias docuimus. Quibus adiice Liuii Epitomen LXXII. *Italico bello, saga populus sumpsit*. Sequenti libro: *Ob eam victoriam Romæ saga posita sunt*. De eadem re Paterculus lib. II: *Tam varia, atque atrox fortuna Italici belli fuit, vt ad saga iretur, diuque in eo habitu maneretur*.

Chlamydis, Sagi, Paludamenti forma. Valtrinij non vnus error in Re Vestiaria. Cap. VIII.

Chlamydem, Sagum, Paludamentum, idem vestimentum fuisse, aut non admodum dissimile, ex forma etiam apparebit, quam veteres statuæ repræsentant; & ratio ipsa confirmat, quod scilicet indumentum esset apertum, idque tunicæ superindueretur, & fibula necteretur. Chlamys quidem duplicis generis fuit, Macedonica, & Vulgaris. Macedonicam in extrema parte clausam testatur Ammonius. Εἰς τέλειον περὶ τὰ κάτω συνῆπται. At vulgaris tota aperta. Macrobius: *Veteres omnem habitabilem terram extenta chlamydi similem esse dixerunt*. Hinc facile fuit, in re subita chlamydem pro clypeo sinistro brachio inuoluere: quod fecisse Alcibiadem in rebus extremis diximus. In prima tabula Adrianus cum chlamyde. In altera diuersis nummis milites chlamydati, siue sagati, Imperator paludatus. Ita tamen, ut breuiores chlamydes; longius, ac fusius paludamentum.

Tabula XXIII. & XXIV.

Tab. XXIII
Ruffornis f.

Tab. XXIV.

Hadriani

Hadriani

Hadriani

Commodi

Et quia aperta erat, ideo in humeris, vel ad ceruicem fibula nectebatur, ut ex veterum monumentis apparet. Ouidius lib. XIV. Metamorph.

Phœniceam fuluo chlamydem comprensas ab auro.

Et paulo infra de eodem Pico in auem conuerso:

Purpureum chlamydis pennæ traxere colorem
Fibula, quod fuerat, vestemque momorderat aurum,
Pluma fit, & fuluo ceruix præcingitur auro.

Statius:

Emicat, & torto chlamydem diffibulat auro.

Codicis lib. XI. Tit. XI. lib. I. *Fibulis quoque in chlamydibus his vtantur, quæ solo auro, & arte pretiosæ sunt.*

Sagum item vestimentum apertum & infibulatum, quodque reliquis vestimentis superindueretur. Silius lib. XVII.

Humeris imponit honorem
Fulgentis saguli.

Cæsar lib. I. *Sinistras sagis inuoluunt.* Inde etiam patet, apertum fuisse, quod eo extenso homines per ludibrium in sublime iactabantur. quod à Nerone factitatum tradit Suetonius, & Martialis lib. I.

Ibis ab excusso missus in astra sago.

Suetonius Othone cap. II. *Ferebatur, & vagari noctibus solitus, atque inualidum quemque obuiorum, vel potulentum corripere, ac distento sago impositum in sublime iactare.* Plinius lib. XVI. de Visco: *Sacerdos candida veste cultus arborem scandit, falce demetit, candido id excipitur sago.* Quod autem fibulam haberet, Varro apud Nonium. *Quum neque aptam mollis humeris fibulam sagus ferret.*

At sagulum breuius sagum fuit. Tacitus de moribus Germanorum: *Nudi, aut sagulo leues.* Neque tamen audiendus Vvaltrinius de re militari, qui contendit sagum fuisse vestimentum talare: quod Trebellius in Saturnino: *Huius* inquit *insigne est, quod in conuiuio discumbere milites, ne inferiora denudarentur, cum sagis iussit, hieme grauibus, æstate perlucidis.* Hoc enim solum indicat saga fuisse tunicis longiora, non autem talaria. Nam cum tunicæ militum breuiores essent, &

fere tantum ad genua pertinerent, cum paganorum ad medium crus descenderent, cum iacerent milites in lectulis tricliniaribus periculum erat ob breuitatem tunicarum, ne ea renudarentur, quæ melius est tegi: itaque iussit Saturninus discumbere cum sagis, quibus inferiora velarentur. Casaubonus existimat depositas à militibus in conuiuio braccas: sed mihi verisimilius videtur, eas nondum receptas in communem usum, cur enim discubituri braccas ponerent, quasi illuc ituri quo saturi solent?

Sed non semel peccat in re Vestiaria idem Vvaltrinius vir alioqui doctus. Scribit ab Imperatore ad sagum paludamentum addi solitum. quod cum idem vestimentum fuerit, duo paludamenta gestassent Imperatores. Subiicit talare fuisse, quod supra arguimus. Id dextro brachio exerto in sinistro humero nodo alligari solitum. quod falsum veteres statuæ demonstrant. Hinc veluti solutis frenis in auia & absurda abripitur. Trabeam cum paludamento confundit, idest pallium cum toga: latos clauos, & angustos à Tribunis ad sagum additos fuisse, qui tamen soli tunicæ indebantur: milites frigoris causa sago pænulam superinduisse, & alia non docto solum viro, sed ipsis tyronibus, quique literas vix attigerunt, indigna.

Paludamentum etiam apertum fuisse, illud Liuii de Graccho demonstrat: *Paludamentum brachio inuoluens*. Etiam fibulatum veteres statuæ indicant: sicuti Imperatorium vulgari laxius fuisse, & fusius, tum supra allata numismata, tum Tabula proxime sequens.

Tabula XXV.

De

Tab. XXV.

De Sago Gallico. Non fuisse fibulatum. Plutarchi Interpres notatus. Cap. IX.

NOn omnia tamen ſaga fibulata fuiſſe, declarant verba Claudii ad Regillianum apud Trebellium: *Arcus Sarmaticos, & duo ſaga ad me velim mittas: ſed fibulatoria, cum ipſe miſerim de noſtris*. Sed quinam populi geſtarent ſaga minime fibulata, non ita certum eſt. Viri docti talia fuiſſe Gallorum ſagula exiſtimant ex Polyæno. Ἱματίῳ δὲ χρῆσθαι σισύρᾳ Γαλατικῇ. καὶ πρῶτος ἐνεπορπήσατο σισύραν μέλαιναν. Sed ſi Romanorum ſagum fibulatum fuit ex Varrone: Hiſpanorum ex Appiano, ut infra dicturi ſumus: Illyricorum, ut ex Claudii verbis intelligimus, Germanorum ex Tacito, qui ait *ſpina ſagulum infibulare ſolitos*: Gallorum ex Poliæno; vix inuenire erit, apud quas gentes ſagum non infibularetur. Mihi Gallorum ſaga ſine fibula fuiſſe videntur. In quo etiam falli Torrentium apparet, qui ad Suetonium tradit ſagum à Gallis ad Romanos veniſſe: nam Gallicum ſagum, quantum coniectura aſſequi poſſum, à Romano diuerſum. Hoc apertum, & fibulatum: at Gallicum adinſtar tunicæ, & quidem manicatum, qualia noſtra ſaga ſunt, & Saii appellantur. Tacitus lib. II. Hiſt. de Cecinna: *Ornatum ipſius municipia, & coloniæ in ſuperbiam trahebant, quod verſicolore ſagulo, braccas tegmen barbarum indutus togatos alloqueretur*. Si Romanum ſagum id fuiſſet, hoc eſt Imperatorium paludamentum, non fuiſſet mirum, aut inſolens, ſi Romano militari habitu municipia, & togatos homines adiiſſet. Sed totus ducis cultus Gallicus fuit: braccæ, ſiue femoralia, & ſagum manicatum Plutarchus in Othone rem eandem narrans: Γαλατικῶς ἀναξυρίσι, καὶ χειρίσιν ἐνεσκευασμένος σημείοις, καὶ ἄρχουσι Ρωμαϊκοῖς διαλεγόμενος. Vetus Interpres *Gallicis ſubligaculis, theciſque* ornatum Cecinam producit. Rectius Cruſerius manicas vertit. Sed quæ nam illæ? nempe ſagi. nam in tunica infames, ac probroſæ fuerunt. Quare Cecinna barbaro cultu inceſſit braccis, & verſicolore ſagulo, quod Gallorum proprium, & quidem manuleatum. Præter ſaga Celtas geſtaſſe loco tunicæ veſtes ſciſſas & manuleatas uſque ad pudenda tradit Strabo lib. IV. de

habi-

habitu Gallorum: Οἱ γὰρ Κέλται ἀντὶ χιτώνιον χιτῶς χειριδωτοὺς φέρουσι μέχρι αἰδοίων καὶ γλουτῶν.

Ideo autem hæc aperta, & manuleata veſtimenta gerebant, quod cum braccati eſſent inferiora corporis velabantur: at reliquæ gentes, quibus nullus braccarum vſus, ob id clauſas, & longiores tunicas habebant.

Si ergo Gallicum ſagum manicatum, & adinſtar tuniculæ nullus in eo fibulæ vſus, quæ ad veſtes ſtringendas, ne humeris defluerent, inuenta eſt. Quare apud Polyænum Siſyra non tam fuerit commune Gallorum ſagum, quam chlæna, veſtilque villoſa, & ferre ex pellibus caprarum confecta, quæ cum eſſet aperta, & reliquis veſtimentis ſuperinduceretur, opus fibula erat, quæ illam necteret in humeris & colligaret. Σισύρα veteribus Grammaticis dicitur χλαίνης εἶδος εὐτελοῦς. Οἷον ἐξωμὶς, ἢ ἁπλοῒς τὸ τοιοῦτον. Τινὲς δὲ ἱμάτιον τραχὺ. περιβόλαιον ἀγροικικόν. δουλικὸν παλαιὸν. ἢ χιτὼν δερμάτινος. Sed fermè pro craſſo, vilique ſtragulo, quod torale craſſum & villoſum interpretatur Budæus. Marcellinus de Iuliano lib. XVI: *Nocte dimidiata ſemper exurgens non è plumis, vel ſtragulis ſericis, ambiguo fulgore nitentibus, ſed ex tapete, & ſiſyra, quam vulgaris ſimpiicitas ſiſurnam appellat*. Ad quem locum multa doctiſſimus Lindenbrogius de ſiſyra adnotauit, quæ operæ ſit videre. Talis cum eſſet ſiſyra, non eſt credibile fuiſſe commune Gallorum ſagum, quod virgatum, & intercurrente purpura diſtinctum veteres prodiderunt. Quî autem in veſte hirta, ac villoſa hoc fieri potuerit, non video. Quidquid ſit, etiamſi Gallicum ſagum more tunicæ indueretur, cum ad pectus apertum eſſet, fortaſſe opus ei fibula, qua clauderetur. Nam Diodorus de Gallis: ἐπιπορπῶνται σάγους ῥαβδωτοὺς. Atque ita quærendum adhuc apud quas gentes ſagum non infibularetur. Niſi quis inde arguat Romanum ſagum fibula caruiſſe, quod nullus veterum præter Varronem fibulæ in ſago meminerit. Imo verba ipſa Varronis contrarium oſtendere videantur non fuiſſe ſcilicet ſagum fibulatum: *Quum neque aptam mollis humeris fibulam ſagus ferret*. Et Claudius Regelliano: *duo ſaga velim mittas, ita fibulatoria, cum miſerim de noſtris*, idest Romanis.

manis: Non igitur ea fibulatoria.

Ceterum Isidorus lib. XIX. cap. XXIV. ait Sagum Gallicum nomen esse: dictum autem sagum quadrum, eo quod apud eos primum quadratum, siue quadruplex fuerit. Vnde hæc acceperit Isidorus haud scio. nusquam enim apud veteres sagi huius quadri, aut quadruplicis mentio. Nam quod sagum cum diploide confundit, idest cum pallio Græcanico, illudque Horatij

Contra quem duplici panno patientia velat.

de sago, & veste militari interpretatur, solens vaticinatur.

Sagum Hispanicum, & Germanicum. Cap. X.

NOn Gallorum modo, sed Hispanorum, & Germanorum sagum gestamen fuisse constat. Saguli Hispanici meminit Val. Maximus lib. III. cap. II. de Pireso Celtibero. *Nec erubuit gladium ei suum & sagulum vtroque exercitu spectante tradere.* Et lib. V. cap. I. exemplo XI. & ultimo Punici sagi mentionem facit. Strabo lib. III. de Lusitanis: Μελανείμονες ἅπαντες, τὸ πλέον ἐν σάγοις, ἐν οἷσπερ καὶ σιβαδοκοιτοῦσι. Appianus Ibericis: Χρῶνται διπλοῖς ἱματίοις παχέσιν, ἀντὶ χλαμύδων, αὐτὰ περιπορπώμενοι, καὶ τοῦτο σάγον ἡγοῦνται. *Vtuntur autem duplicibus vestimentis crassis, chlamydum vice, & infibulantes, ea saga appellant.* Et paulo infra: ἐνεπορπήσατο σάγον Ἰβηρικῶς. *Sagum Hispanico ritu infibulauit.* Sed qualis esset iste Ibericus infibulandi ritus, sicut quomodo hæc saga à chlamyde communi differrent, haud facile dixerim. Nisi illa duplicia, & utramque corporis partem tegentia, ac crassa: hæc leuior, & humeros fere operiens. Illud sane constat, & apertum sagum fuisse, & fibulatum.

Germanos quoque sagum gestasse tradit Tacitus, idque quandoque spina fibulæ vicem nexum. Porro hæc saga argento variegata fuisse, ex Herodiano ostendimus. Qui ait Caracallam sæpe Romana chlamyde deposita Germanorum indumenta sumpsisse. Ἔστι χλαμύσιν ἀργύρῳ πεποικιλμέναις ἑωρᾶτο. Sagum Germanicum ex Cluverio viro incomparabili huc transferri curauimus. Tabula XXVI.

Tab. XXVI.

Sagochlamys. Chlamys Dardanica Mantuelis.
Cap. XI.

SAgum, & chlamydem diuersa fuisse vestimenta meritò quis arguerit, quod Trebellius inter dona dari iussa Claudio recenset sagochlamydes. *Sagochlamydes*, inquit *annuas duas*. Casaubonus interdum ex duplici genere vestium unum confectum fuisse demonstrat, quod utriusque figuram participaret. Sic *chlamydem mantuelem* idem auctor nominat. sic *tunicam palliolatam* Vopiscus in Bonoso recenset. Si ergo sagochlamys ex chlamyde & sago composita, quod discrimen inter utramque vestem fuit? Quidam existimant inter sagum, & chlamydem eandem differentiam fuisse, quæ inter chlęnam, & chlamydem, quas Grammatici Græci figura diuersas tradiderunt, quod chlæna quadratum pallium esset, chlamys autem in inferiori parte committeretur. Sed nonnisi chlamys Macedonica, ut ijdem tradunt clausa erat in infima ora; & Romanorum, & reliquarum gentium chlamydes totæ apertæ, ut vetera monumenta demonstrant. Sed esto fuerint chlamydes omnes in inferiori parte commissæ. Velim mihi dicerent, quæ forma sagochlamydis. Si tota clausa, nihil ex sago habuerit, quod apertum: si solum in parte inferiori, tantum chlamys fuerit. Ita res magis implicatur, & obscura fit.

Fortasse igitur sagochlamys ex vulgari chlamyde, & sago Gallico composita fuit, ita vt adinstar tunicæ, vt de Gallorum sago diximus, indueretur, & manicas haberet, ceterum ad latera hinc inde pendulas alas adinstar chlamydis haberet. Cui hæc coniectura non placet, is de suo meliorem expromat, & magnam gratiam inibit.

Eadem siue maior difficultas in verbis quæ sequuntur proxime apud Trebellium: *Chlamydem Dardanicam mantuelem vnam*. Si enim mantuelis à manto, vt docti viri censent, mantum autem ἀπὸ τῆς μανδύης, & μανδύη eadem, ac lacerna, cum chlamys, & lacerna idem, aut non multum dissimile vestimentum fuerit, quid diuersum inueniemus, ex quo noua hæc vestis

vestis conflata sit? Nisi dicamus Mandyan etiam pro pænulâ accipi solere: pænulam autem diuersam à chlamyde, & lacerna docuimus, ita vt hæc vestis mixta fuerit & ex chlamyde, & pænula. Nec aliud in re tam antiqua, & obscura expedire in promptu est.

Sagi, Chlamydis, & Paludamenti Materia.
Cap. XII.

SIcut forma, ita eadem materia fuit chlamydis, sagi, ac paludamenti, nempe lana; ex qua etiam Togæ & tunicæ, omnisque Quiritium vestitus conficiebatur. Nam cum sericum nondum in usu vrbano esset, ne dum militari, linum etiam aut incognitum, aut processu temporis solis interioribus tunicis adhibitum, vna vestimentorum materia lana fuit.

Sed sicuti togæ & Tunicæ ex lana aliæ aliis pretiosiores fuere ipsius lanæ pretio, eadem ratione & chlamydes sagaque, & paludamenta maioris minorisve pretij. Saga scilicet gregalium, & manipularium militum crassiora, ac viliora fuere ipsa lanæ ignobilitate: at Centurionum, ac Tribunorum maioris pretii, ac nobilioris texturæ. Liuius lib. VII. *Tribunus sagulo gregali, amictus centurionibus item manipularium militum habitu ductis, ne ducem circumire hostes notarent, perlustrauit.* Cum enim idem color vestimentorum militarium esset, præter Imperatorium paludamentum, quod purpureum, non aliud videtur discrimen fuisse, quam quod Tribunorum, ac Centurionum sagula ex pretiosiore, gregalium ex viliori lana conficerentur: & illorum nobilior, horum vulgaris textura esset: illorum pexa, ac mollior lana, horum crassior, hirta, ac villosa, interdum longo vsu detrita. Ita apud Plutarchum Philopæmen tali indutus chlamyde pro seruo habitus est. Hinc sagum pro veste viliori, ac crassiori, quam Martialis opponit lacernis purpureis potentiorum lib. VI. Epist. XI.

Te Cadmæa Tyros, me pinguis Gallia vestit

Vis

Vis te purpureum Marce sagatus amem?

Vbi pingue, crassumque sagum, quod ferme in Gallia conficiebatur, Tyriis lacernis opponitur. Idem lib. VIII. Ep. LVIII.

Cum tibi tam crassæ sint Artemidore lacernæ;
Possum te Sagarum iure vocare meo.

Seneca Epist. XVIII. *Grabbatus ille verus sit, & sagum, & panis durus, ac sordidus.* Paulo ante dixerat: *Interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo dura atque horrida veste dicas tibi. Hoc est quod timebatur.* Insignis sed misere corruptus Strabonis locus est lib. IV. de Belgis, & eorum vestitu: ἡ δὲ ἐρέα, τραχεῖα μὲν, ἀκρόμαλλος δὲ, ἀφ᾽ ἧς τοὺς δασεῖς σάγους ἐξυφαίνουσιν, οὓς λαίνας καλοῦσιν. οἱ μέν τοι Ρωμαῖοι, καὶ ἐν τοῖς προσβορωτάτοις τοις ὑποδυφθέρας τρέφουσιν ποίμνας, ἱκανῶς ἀστείας ἐρέας. Quæ sic vertit Interpres: *Lana eorum aspera est, sed ipsam proximè pellem detonsa: ex ea densa Saga texunt, quas lænas vocant. Sane & Romani in maxime Septentrionalibus locis degentes, laneas infra diphteras gerunt vestes siue lænas satis elegantes.* Nec mirum infeliciter admodum in hoc loco versatum, quem summus vir Casaubonus difficilem fatetur, & de quo neutram in partem affirmare audet. Sed omnino vera est, atque optima eius interpunctio, quam hæsitanter ponit. Nimirum, οὓς λαίνας καλοῦσιν οἱ Ρωμαῖοι. οἱ μέντοι καὶ &c. Non alia enim sententia esse potest, quam apud Belgas lanam asperam esse, & breuem, ex qua saga conficiuntur, quas lænas Romani vocant. At eos (Belgas) qui ad septentriones magis vergunt habere lanam longiorem, & eximiam. Ακρόμαλλος dicitur Interpreti, ad cutem detonsa lana. sed omnes lanæ ita tondebantur. Ακρομαλλος, est breuis, cui opponitur Βατύμαλλος, & Δασύμαλλος longa, & densa. Omnia autem alia vidit hîc Interpres. Nam quis illa intelligat? Sane & Romani in maxime Septentrionalibus locis degentes laneas infra diphteras gerunt vestes, siue lænas prorsus elegantes. Prorsus ineptissime. Optime vir idem Incomparabilis ὑποδυφθέρας oues pellitas interpretatur, quas Belgæ alebant, unde lanam bonam consequerentur. Eas

enim oues pellitas, vel tectas Latini dicebant. Varro de re Rustica lib. II. cap. II. *Pleraque similiter faciendum in ouibus pellitis, quæ propter lanæ bonitatem, vt sunt Tarentinæ, & Atticæ, pellibus integuntur, ne lana inquinetur.* Horatius.

Dulce pellitis ouibus Galesi
Flumen.

Ita ἀςεῖον appellari à Strabone, quod in suo genere eximium est. Totus igitur ille locus ex Casauboni interpretatione ita vertendus est: *Lana aspera, & breuis villi, ex qua crassa saga texunt, quas Lænas Romani vocant. Qui vero ad septentriones tendunt greges pellitos alunt valde eximia lana vestitos.* Lana aspera densis ac vilioribus vestibus adhibita, qualia lænæ, saga, & huiusmodi. Idem Strabo lib. v. scribit lanam mollem, & omnium longe optimam prouenire in Italia circa Mutinam & flumen Scutanam. τὴν δὲ τραχεῖαν ἡ λιγυστικὴ, ἡ τῶν Ινσέβρων. ἐξ ἧς τὸ πλέον τῆς οἰκίας τῶν ἰταλιωτῶν ἀμπέχεται. *Asperam Ligures, & Insubres præbent, ex qua plerique Itali familiæ vestimenta conficiunt.* At serui in sagis, ac centonibus, ut ex Columella docuimus. Subijcit Strabo eodem lib. IV. Iisdem Belgis tam copiosos fuisse pecorum, & porcorum greges, ut sagorum, & salsamentorum copiam non Romæ tantum suppeditarent, sed & plerisque Italiæ partibus. Et paulo infra sagorum, & tunicarum Ligusticarum meminit. Saga igitur, ut dicebamus, Tribunorum, & Centurionum ex pretiosa lana fuerunt, eaque pexa, ac recentia: at gregalia ex densa, hirtaque, & ferme usu detrita. Xiphilinus lib. LXVI: *attritum sagulum dat Vitellio in rebus extremis,* si Interpreti credimus. *Vitellius sordido, laceroque sagulo amictus, se abdit in obscurum locum.* Sed in Græco est. χιτωνίσκον τε ῥακώδη ῥύπαρον ἐνέδυ. *Lacera sordidaque tunicula amictus.*

Par error in eadem re eiusdem Interpretis. Nam libri LXXIV, initio, ubi de Prætorianis Pertinacis interfectoribus à Seuero exauctoratis loquitur: *Hi inuiti abiectis armis, equisque dimissis, ac discinctis sagis dispersi sunt.* Græca sic habent. ἐν τε τοῖς χιτῶσι ἀζῶστοι. Ad verbum ad *tunicati, & discincti:*

scincti: idest sine sagis, & baltheo. Saga enim non cingebantur baltheo. quî enim poterant? sed tunicæ, cum sacramentum dicerent: in exauctoratione, & baltheum illis, & vestis militaris ignominiæ causa adimebatur. Chlamydes etiam, & Paludamenta ex lana pretiosiori, aut viliori fuerunt, pexa, aut hirta. Spartianus de Seuero: *Hic tam exiguis vestibus usus est, ut vix tunica eius aliquid purpuræ haberet, & cum hirta chlamyde humeros velaret.* Quas Seueri chlamydes hirtas, & tunicas asemas ab Alexandro in usum reuocatas tradit Lampridius in eius Vita.

Communes igitur chlamydes, saga, & paludamenta ex lana conficiebantur. Dio lib. LIX. scribit Caium Cæsarem, quum per pontem triumphali pompa incederet, quem inter Baias, & Puteolos struxerat, indutum fuisse thorace Alexandri Magni, & chlamyde serica. Quod novum ac notabile in monstruoso, prodigo, atque effæminato Principe fuit. Idem Commodum tunica, & chlamyde serica purpurea auro inspersa usum scribit.

Chlamys & Paludamentum auratum. Lacerna aurata. Habitus Citharœdorum. Cap. XIII.

FVere & chlamydes auratæ, maxime apud barbaros. Spartianus in Adriano: *Cum à Pharasmane ingentia dona accepisset, atque inter hæc auratas quoque chlamydes, trecentos noxios cum auratis chlamydibus in arenam misit ad eius munera deridenda.* Porro noxios in tunicis auratis, & chlamydibus purpureis in Amphitheatrum inductos alijs obseruatum est. Auratæ chlamydis meminit & Virgilius lib. IV.

Victori chlamydem auratam quam plurima circum
Purpura Meandro duplici Melibœa cucurrit.

At Romæ Agrippina in Naumachiæ spectaculo auratam chlamydem induta, ut tradit Tacitus lib. XII. *Ipse insigni paludamento, neque procul Agrippina aurata chlamyde.* Dio lib. LX. Ἀγριππῖνα χλαμύδι διαχρύσῳ ἐχωσμένῃ. Chlamis διάχρυσος est auro distincta, siue aurum distinctum habens: atqui

Plinius totam auream facit. *Nos vidimus Agrippinam Claudij Principis edente eo Naualis pralij spectaculum absidentem ei indutam paludamento auro textili sine alia materia.* Quod profecto mirum. quomodo enim aurum sine alia materia texi potuerit difficile dictu est. Etiam Caligula teste Suetonio per pontem Baianum *aurea chlamyde incessit*. Eam Dio lib. LIX. chlamydem fuisse ait σηρικὴν ἁλυργῆ πολὺ μὲν χρυσίον, πολλὺς δὲ καὶ λίθυς Ινδικὺς ἔχουσαν. *Sericam purpuream, multo auro, multisque gemmis Indicis ornatam.* Etiam lacerna, quam non multum dissimilem chlamydi notauimus, lacerna inquam aurata citharædorum peculiaris fuit; quorum habitus cultusque notabilis. Iuvenalis Sat. X.

Et quibus aurata mos est fulgere lacerna.

Auctor librorum ad Herennium dat ijsdem pallam auratam & chlamydem purpuream: *Vti Citharædus cum prodierit optime vestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus varijs intexta, cum corona aurea, magnis fulgentibus gemmis illuminata.* Pallam purpuream dat Ouidius Arioni Fastorum. II.

Induerat Tyrio distinctam murice pallam.

Ita Citharœdorum habitus fuit tunica talaris, & chlamys. Quæ tunica etiam palla dicta videtur, licet pallam propriè fuisse fœminarum pallium dixerimus in verbis paulo ante positis *palla inaurata indutus cum chlamyde*. Nam si palla ibi pallium esset, quomodo chlamys supra pallium sumeretur? Quod autem ea tunica talaris esset, ideo cum stola Orpheum inducit Varro de re rustica lib. III. cap. XIII. *Quintus Orphea vocari iussit, qui cum eò venisset cum stola, & cithara, & cantare esset iussus.* Ea tunica talaris discincta, quam ὀρθοστάδιον Græci dixere. Dio lib. LXIII. de Neronis habitu Citharœdico. Nam cum statuisset ad citharam canere, non sustinuit à Corbulone videri τὸ ὀρθοστάδιον ἔχων. Aliqui hanc tunicam rectam credunt, qualem cum pura toga Tyroni; nouæ nuptæ indui tradit Plinius lib. VIII. cap. XLVIII. Sed rectas tunicas dici tradit Festus, quæ à stantibus sursum versus texerentur. Simplicior notatio est, quod cum non cingerentur

rentur starent rectæ, siue non interruptæ vinculo descenderent. Pollux: χιτὼν ὀρθοστάδιος ὁ ζωννύμενος. Discincta ea tunica, & fluens: ut mirum sit Bathyllum Citharœdum ab Apuleio lib. II. Florid. induci cum tunica cincta: *Eique prorsus Citharœdicus status, Deam conspiciens canenti similis, tunicam picturis variegatam ad pedes deiectus ipsos, Græcanico cingulo, chlamyda velat utrumque brachium adusque articulos palmarum.* Tunicam etiam talarem manicatam tribuit Tragœdis Lucianus in Ioue Tragœdo: καὶ τοὺς ἐμβάτας, καὶ τοὺς ποδήρεις χιτῶνας, καὶ χλαμύδας, καὶ χειρίδας. Vbi Interpres. χειρίδας *chirothecas* imperite vertit, cum *Manicas* vertendum sit. *Cothurnos, tunicas talares manuleatas, & chlamydes.* Idem Icaromenippo iisdem dat τὴν χρυσόπαστον στολὴν *Stolam, siue simpliciter vestem auro sparsam, siue intextam.*

Præter tunicam talarem, & orthostadion fuit etiam Citharœdis chlamys, siue lacerna purpura, auroque distincta. Lucianus aduersus Indoctum, tradit Euangelum Citharœdum venisse Delphos, vt in agone certaret: habuisse ἐσθῆτα χρυσόπαστον, & coronam auream gemmis distinctam. mox subiicit: καὶ ἡ πορφύρα δὲ ἐνέπρεπε τῆς ἐσθῆτος, ἡ μεταξὺ τοῦ χρυσοῦ διεφαίνετο. *Ipsa purpura quæ auro intexta visebatur, commendabat hunc cultum mirificè.* Nec tunica solum talaris fuit, sed & chlamys longum syrma trahens. Horatius:

Traxitque vagus per pulpita vestem.

Habes hic Neronis nummum habitu citharœdico,

Tunica militaris color. Tertullianus explicatus.
Cap. XIV.

ANtequam chlamydis, sagi, ac paludamenti colorem indagemus, præstat colorem tunicæ militaris exquirere. Togas, tunicasque Vrbanorum albas fuisse ostendimus, natiuo scilicet lanæ colore, mox & fullonis arte. Ita militares tunicas pariter fuisse albas credendum est. Non enim est verisimile Quirites ad bellum ituros tota vestimenta mutasse, & pro alba russam, aut alterius coloris induisse. Qui autem iste color? Et quis veterum scriptorum eius mentionem fecit? Valerius Maximus lib. II. cap. I. tradit Lacedæmonios ad dissimulandum, & occultandum vulnerum cruorem puniceis tunicis in prælio usos. Ælianus lib. VI. cap. VI. φοινικίδα appellat. Quod si Romanis idem mos fuisset, non dissimulasset Valerius, & à proximo exemplum petijsset. Isidorus lib. XIX. cap. XXII. scribit Romanos milites sub Consulibus tunica russata usos, unde & russatos vocatos esse. Verum quantum Grammatico illi credendum sit, toties in hoc opere præfati sumus. Et nullus veterum tunicæ russatæ meminit sub Cons. & russati modo dicebantur agitatores in Circo, non mili-

milites, à colore factionis. Iuven.

Præmium russati pone Lacertæ.

Subijcit melior ille vir, quam Criticus: *Solebat enim pridie quam dimicandum esset, ante principia poni, quasi admonitio & indicium futuræ pugnæ.* Quod vt verum sit, num propterea illa milites vtebantur sub Consulibus? Quare miratus sum viros doctos sola Isidori auctoritate subnixos illud Martialis:

Roma magis fuscis vestitur, Gallia rufis:
Et placet hic pueris, militibusque color.

partim intellexisse de tunicis russis Canusinis, quæ seruis & militibus in vsu fuerint, partim de pænulis; quum nullo pacto de tunicis Martialis loquatur, sed tantum de pænulis, vt titulus indicat. Cum præterea discrimen fuerit inter colorem rufum, & russum: ibi autem Martialis de pænulis rufis loquitur.

Tunicarum etiam puniccearum in Salijs sacerdotibus tanquam rei nouæ, & notabilis meminit Plutarchus in Numa.

Atqui *tunicæ russæ militaris* mentionem fecit Trebellius in Claudio. Verum id extremis Romani Imperii temporibus contigit, cum in reliquis etiam vestimentis magna mutatio facta est. Quanquam neque id satis probare potest, tunicas militum promiscuas fuisse russas; sed tantum Tribunorum & Ducum. Nam inter dona, quæ Claudio Tribuno Martiæ V. legionis dari iubet Valerianus, sunt etiam tunicæ militares russæ, duæ tantum, in eius scilicet vsum. Apud Vopiscum etiam Valerianus iubet dari Probo electo Tribuno *tunicas russulas duas.* Idemque apud eundem iubet dari Aureliano *tunicas ducales russas quatuor.* Sane sub Seuero, non longo tempore ante Valerianum, milites in tunica communi, hoc est alba. Quod patet ex Tertulliani verbis de Corona militis, quibus vir summus, qui nuper eum edidit, vsus est, vt contrarium ostenderet. Loquitur ibi Africanus de milite, qui quod laureatus vt ceteri congiarium capere recusasset prius exauctoratus supplicio destinatus est. Adempta autem illi est, dum exauctoratur, pænula, & cum gladio caliga-

speculatoria: *Grauissimas pænulas posuit releuari auspicatus? speculatoriam morosissimam pedibus absoluit terræ Sanctæ insistere cupiens.* Subijcit: *Et nunc russatus sanguine suo, spe calceatus.* Ex his & Pamelius, & vir ille doctissimus, hoc in loco, in quo ab eo dissentimus, non nominandus, contendit tunicas militum russatas fuisse. Sed quis non videt verba hæc: *nunc russatus sanguine suo*; respondere, atque opponi illis, *grauissimas pænulas posuit*, vt & sequentia primis: *speculatoriam pedibus absoluit, spe calceatus: gladium reddidit succinctus acutiore* (gladio) *Verbo Dei: Laurea de manu claruit, martyrij candida laurea melius coronatur.* Certe illi tunica relicta est, quæ si fuisset russata, non subiecisset Tertullianus, *nunc russatus sanguine suo.* nam & tunica russatus fuisset. Sed pænula russa adempta illi: non alia re russatus erat, quam sanguine suo. Russa inquam pænula fuit, non tunica. Neque tamen ijs assentior, qui russatas illas militares apud Trebellium pænulas interpretantur, & tunicas cum pænulis confundunt. Ceterum viri eiusdem doctissimi, & cui plurimum Tertullianus debet, optima videtur correctio ex veteribus libris: *Nunc russatus sanguinis sui spe.* nondum enim miles russatus erat, sed tantum martyrii spe, calceatus autem de Euangelii paratura. Quid enim *spe calceatus? Succinctus acutiore Dei*, scilicet gladio. Ita totus ille locus interpungendus est. Quemadmodum quod in vulgatis extat. *Grauissimas pænulas posuit reuelari auspicatus*, recte idem posuit *releuari.* quod ad grauissimas pænulas referendum est. Sed hæc non sunt huius loci.

Chlamydis, Sagi, & Paludamenti color.
Cap. XV.

VT tunica militaris alba fuit, ita chlamydes & saga nullo adscititio, sed natiuo lanæ colore fuisse credimus. Quum Imperatores, Ducesque hoc vno à militibus distinguerentur, quod paludamentum purpureum, siue coccinum gestarent.

Et communes quidem Græcorum chlamydes albas fuisse tradit Pollux lib. VII. cap. XIII. licet Plutarchus in Philopœmene eius exercitus ornatum militarem describens ait chlamydes fuisse floridas: στρατιωτικῶν χλαμύδων διηνθισμένων. *Chlamydum militarium varijs coloribus pictarum*. At Romanorum natiuo lanæ colore. Porro chlamys siue paludamentum Imperatorium purpureum, siue ex cocco. Plinius lib. XXII. cap. I: *Atque ut sileamus Galatiæ, Africæ, Lusitaniæ cocci granum Imperatorijs dicatum paludamentis*. Dio lib. XLII. de Cæsare, qui in Ægypto subita hostium eruptione prægrauante scapha in mare desilierat: ait ipsum magnum vitæ periculum adiisse, cum & veste grauaretur, & iaculis hostium vnus impeteretur, quod eum ex purpura (nempe paludamento) Imperatorem esse cognoscerent. Quod narrans Appianus lib. II. ciuil. ait τὴν πορφύραν ἀπέρριψε. hoc est, purpureum paludamentum.

Ipse Cæsar de se Comment. VII. *Accelerat Cæsar, ut prælio intersit, eius aduentu ex colore vestis cognito*. Horatius de Antonio fugiente, ac victo.

Terra marique victus hostis Punico
Lugubre mutauit sagum:

Idem Dio lib. XLVI. paludamentum simpliciter Φοίνικα appellat, de ostentis quæ Pansæ Cos. oblata sunt ante prælium, quod illi supremum fuit: *Cum quis illi paludamentum attulisset in effuso cruore* (sacrificij) *lapsus vestem maculauit*. Καί τις ἐν τούτῳ φοίνικα αὐτῷ προσφέρων. Ita Appianus de bello Punico narrat Senatum Romanum Phameæ, ob strenuam operam bello Punico nauatam, donasse purpuram, & auream fibulam. Φαμαίαν δὲ ἐτίμησαν ἁλουργίδι, καὶ ἐπιπορπήματι χρυσῷ. *Purpureo paludamento, quod fibula aurea nectebatur*. Non purpura, *& bulla aurea*, quod docto Interpreti visum est.

Idem in Parthicis memorans prodigia, quæ Crassi necem præcessere, illud primo posuit, atratum eum, non purpuratum ad milites processisse: οὐκ ἐν φοινικίδι, ἀλλ' ἐν ἱματίῳ μέλανι. Quæ omnino verba etiam apud Plutarchum in Crasso habentur. Idem Appianus alibi de M. Antonio, qui eodem

Par-

Parthico bello Romanis ducibus fatali allocuturus milites pullum paludamentum petierat, quo esset miserabilior, sed dissuadentibus amicis ἐν τῇ στρατηγίδι φοινικίδι processit. Valerius Maximus idem narrans de Crasso ait Imperatorium paludamentum aut purpureum fuisse aut album lib. I. cap. VI: *Pullum ei traditum est paludamentum, cum in prælium exeuntibus album, aut purpureum dari soleret.* Hirtius de bello Africano: *Cum Scipio sagulo purpureo ante Iubæ Regis aduentum vti solitus esset, dicitur Iuba cum eo egisse, non oportere illum uti vestitu, atque ipse uteretur. Itaque factum est, vt Scipio ad album sese vestimentum transferret.* Appianus de bellis Hispanis: *Mandatumque erat, si quid tumultus ab hostibus oriretur, signum extollerent, interdiu* φοινικίδα ἐπὶ δόρατος *paludamentum ex hasta suspensum*, non pannum rubrum, vt reddit Interpres. Et V. ciuilium narrat Sextum Pompeij filium belli successibus inflatum τὴν συνήθη τοῖς αὐτοκράτορσιν χλαμύδα ἐκ φοινικῆς ἐς κυανῆν μεταλλάξαι. *Imperatorium paludamentum purpureum in cæruleum mutasse: quasi à Neptuno adoptatus esset.*

Hinc paludamentum chlamydem purpuream Græci scriptores verterunt. Dio lib. LXV. narrans Vitellij æstum atque agitationem animi sub aduentum Flauiani exercitus: *Interdum* ait, τὴν χλαμύδα τὴν πορφυρᾶν ἐφόρει, *gladioque cingebatur, interdum vestem pullam sumebat.* Regiam chlamydem appellat Herodianus lib. II. de Seuero, quem scribit in prælio aduersus Albinum, & fugisse, ἀποῤῥίψαντα δὲ τὴν χλαμύδα τὴν βασιλικήν. Nam Regum chlamydes purpureæ. Seneca Ep. LXXVI: *Felix est non magis, quam ex illis, quibus sceptrum, & chlamydem in scena fabulæ assignant.* Alibi Herodianus. Ῥωμαϊκὴν χλαμύδα de Caracalla, qui ea deposita Germanorum cultu incedebat, præcipue sagulis argento variegatis. Nec multo post tradit eundem aperto Alexandri Magni conditorio χλαμύδα ἣν ἔφερεν ἁλουργῆ corpori ipsius imposuisse.

Si ergo Imperatorum Romanorum chlamys purpurea fuit, cur Dio Commodi habitum notans ait ipsum ingressum esse theatrum purpurea tunica indutum auro inspersa, accepta simili chlamyde more Græco? εἰσιὼν χιτῶνα ὁλοπόρφυρον χρυ-

σῷ

σῶ καταπάστον χλαμύδα τε ὅμοιαν τὸν Ελληνικόν τρόπον λαμβάνων. Herodianus lib. I. idem narrans: ἀμφιέννυτό τε ἁλουργεῖ, καὶ χρυσοϋφεῖς ἐσθῆτας: *Deposito Romano, ac Principali cultu*. Non ergo chlamys purpurea, sed tunica, chlamysque serica purpurea auro inspersa, siue variegata probro data est. Cum Romana è lana esset, cocco, siue purpura infecta sine auri mixtura. Hæ chlamydes Græcanicæ dictæ. Capitolinus in Pertinace recensens auctionem vestimentorum Commodi enumerat *purpureas chlamydes Græcanicas, atque castrenses*. Græcanicæ scilicet auro distinctæ, castrenses purpureæ. Talis Neronis è Græcia reuertentis triumphantis more, *In veste purpurea*, ait Suetonius, *distinctaque stellis aureis chlamyde*.

Gallici Sagi color. Cap. XVI.

SIcut Romanum sagum natiuo lanæ colore, Imperatorium purpureum, vel cocco infectum, ita Gallicum intexta purpura distinctum. Virgilius lib. VIII. de Gallis:

Aurea cæsaries illis, atque aurea vestis,
Virgatis lucent sagulis, tum lactea colla
Auro innectuntur.

Vbi Seruius *auream vestem barbam* interpretatur, *& sagula virgata, quæ habebant in virgarum morem deductas vias. Et bene*, inquit, *adlusit ad Gallicam linguam, per quam virga purpura dicitur. Virgatis ergo, ac si diceret purpuratis, quæ sagula virgata, etiam trabeata dicta sunt*. Trebellius in Gallieno: *Peratta Gallia arrisisse, & dixisse perhibetur. Non sine trabeatis sagis tuta Resp. est?* Malumus enim cum Casaubono *trabeata saga* ex Diodoro ῥαβδωτοὺς σάγους interpretari, quam *Atrebatica* substituere. Vt enim togæ à transuersis purpuræ discurrentis lineis, siue trabibus trabeæ dictæ sunt: sic à virgis purpureis trabeata Gallorum sagula. Turnebus tamen lib. II. cap. XIV. simpliciter virgatum ῥαβδωτὸν intelligit quod virgas quasdam in longum, aut latum varia serie, ac colore porrectas haberet, vt in concharum genere sunt

vir-

virgulatæ, idest, ῥαβδωταί. Val. Flaccus II. Argon. Thracum mulieribus virgatas vestes tribuit, nec pupureas, inquit ille, intellexit, sed barbarorum ritu discolores, & veluti virgatis segmentis contextas.

Iam veniet, durata gelu, sed me quoque pulsam
Fama viro, nostrosque thoros virgata tenebit.

Eadem saga scutulata notauit Scaliger dicta, macularum instar cancellatim, & reticulatim distincta. Scutulas enim esse τὰ πλίνθια, nimirum quadra similia retium maculis, quas Græci vocant τοὺς βρόχους. Gallos enim Diodorus ait saga gestasse, ῥαβδωτὰ πλινθίοις πολυάνθεσι, καὶ πυκνοῖς διαλημμένα. *Scutulata, & reticulatim distincta.* Etiam colorata Saracenorum sagula fuisse tradit Ammianus lib. XIV.

De Subarmali. Cap. XVII.

INter vestimenta militaria fuere subarmales, siue subarmalia, quorum mentio apud Spartianum in Seuero: *Quum Romam Seuerus venisset Prætorianos cum subarmalibus inermes sibi iussit occurrere.* Trebellius in Claudio: *Subarmale vnum cum purpura Maura.* Demum Vopiscus in Aureliano: *Togam pictam, subarmale profundum, sellam eboratam.* Sed quænam eæ vestes fuerint, & in quem vsum, non ita compertum est. Turnebus lib. XVIII. cap. XIX. existimat fuisse crassum sagulum, quod sub armis induebatur, vt eorum durities minus corpus offenderet, sed profundo excepta tegumento mollius corpori insideret, & tolerabilius. Atque ita ab armis subarmale dictum, quod scilicet sub armis gestaretur.

Hæc opinio displicuit Casaubono ad Spartianum, quod scilicet pacis, & pomparum hæ vestes essent. Nam Herodianus eandem rem narrans de Seuero lib. II. scribit ab eo edictum propositum, vt Prætoriani relictis apud castra armis exirent pacis habitu, eoque cultu, quo procedere in pompam consueuissent sacrificante, aut diem festum celebrante Imperatore. Mox subiicit, eos relictis armis pro-
cessisse

cessisse ἐν μόναις ταῖς πομπικαῖς ἐσθῆσιν, *in pomparum habitu*. Atque ita existimat Casaubonus non ab armis quibus pugnamus, sed ἀπὸ τῶν ὡμοπλατῶν subarmale dictum, quod scilicet sub armis fibula necteretur, vel sub armos reiiceretur. Fuisse autem togas militares, vel saga.

Mihi tamen Turnebi notatio non displicet. Scilicet ab armis, quibus pugnamus, subarmale dictum, quod armis ipsis subiiceretur. Nec obstat, eandem vestem fuisse etiam pomparum propriam. Nam cum Prætoriani in comitatu Imperatoris armati incederent, in pompa per dies festos ac ludos inermes procedebant; ut tamen à reliquis ciuibus discernerentur, subarmale tanquam vestem militarem retinebant. Fuisse enim id militare indumentum ex Herodiano fatetur Casaubonus. Nam Seuerus in oratione, qua ipsos exauctorauit ait: *Iubeo vos discinctos, ac vestimentis militaribus exutos inermes discedere*. Nec aliud subarmale fuisse crediderim, quam sagum: quod tamen more tunicæ indueretur, ut scilicet commodè subiici armis posset. nam chlamys, quæ fibula nectebatur, cum brachia velaret armis subiici non poterat. Atqui, inquit summus vir, subarmali purpura interdum addebatur. Hoc tamen non in omnibus Prætorianis, sed in ducibus usurpatum, quos etiam subarmalia habuisse, & ad manipularium distinctionem purpura distincta credi par est: quæ minime obstant, cur armis non subiicerentur, & iis depositis gestarentur in pompa. Ita & commodior interpretatio erit, subarmale profundum fuisse crassum sagulum, ac densiori lana confectum, quo scilicet melius arma corpori insiderent, quam ποδήρες, & intra genua dimissum. Cui tamen altera opinio magis arriserit, is eam per me sequatur licet.

Ceterum non ita rectè Politianus, quod supra tetigimus, illud Herodiani lib. VII. ἐν λιταῖς δὲ ἐσθῆσι, καὶ ἐφεστρίσιν, vertit, *subarmalibus, & sagis induti*. Nam milites illi in veste vulgari, tunica scilicet & lacerna, siue chlamyde fuerunt. Quod si subarmale sagum fuit, aut quid simile, duplici sago, aut sago, & chlamyde induti fuissent.

Finis Libri Tertij.

OCTAVII FERRARII DE RE VESTIARIA PARS SECVNDA

LIBER QVARTVS.

QVI EST DE PALLIO.

Pallium Græcorum indumentum. Comœdiæ palliatæ, togatæ, prætextatæ. Prolegomena in Terentium expenduntur. Cap. I.

T Toga Romanorum, ita Pallium Græcorum gestamen fuisse, certum est. Et cum tunica utrique genti communis esset, cui aut toga, aut pallium superinduebatur, diuersa indumenti exterioris forma Romanum, Græcumque habitum distinctum fuisse, apud omnes in confesso est. Hinc Comœdiæ palliatæ, & togatæ. In prolegomenis ad Terentium, siue ea Donati, siue Cornuti, siue Asperi fuere, *Comœdiæ formæ sunt tres. Palliata Græcum habitum ferentes. Togata iuxta formam personarum habitum togatum desiderantes.* Post pauca subiicitur. *Hinc Vlyssem palliatum semper inducunt.* Causa porro non vna satis triuola adducitur, siue quod cum insaniam simulauit, tectus esse voluit, siue ob singularem sapientiam, demum *quod Ithacæ habitatores, sicut Locri palliati essent.* Quasi vero solus Vlysses, solique Ithacenses, & non Græci omnes, palliati.

Sed nimirum illa prolegomena, ut non unius scriptoris esse apparet, sed ex variis auctoribus adinstar centonis consarcinata, ita quædam bona habent, quædam secus, ut facile obseruabit, cui otium fuerit ea contendere. Nam quæ de Achille, & Neoptolemo, qui cum diademate inducerentur,

rentur; quis non videt eas non fuisse Comœdiæ personas, sed Tragœdiæ? Item quæ de personarum Comicarum amictu, quam sunt suspectæ fidei! Cur enim senes tantum in candido vestitu, cum is promiscuus habitus esset? Cur purpureus color diuiti, pauperi phœniceus, quasi non & hic magno pretio staret? Quis puellarum habitus peregrinus? Cur leno pallio versicolore inducitur? Meretrici ob auaritiam pallium luteum datur, cum in Togatis comœdijs communi scortorum habitu idest togatæ essent? quid autem luteus color ad auaritiam? Hæc sunt posterioris æui Grammaticorum insomnia. Præterea quis syrmati locus in comœdia, quod ab scenica luxuria institutum ibi dicitur, cum fuerit Tragœdorum proprium. His adiice, quæ proximè sequuntur. *Aulæa in scena in terra sterni solita, quod pictus ornatus erat ex Attalica Regia Romam vsque perlatus, pro quibus siparia ætas posterior acceperit.* Atqui nec aulæa humistrata, nec siparia certum est, sed scenæ obtendi solita. Quæ satis declarant multa à sciolis, atque ineptis hominibus in ea prolegomena fuisse intrusa.

Sed vt à diuerticulo res repetatur Græcæ Comœdiæ palliatæ, Latinæ togatæ dictæ sunt. Vetus Interpres Iuuenalis ad illud: *Recitauerit ille togatas. Togatæ sunt Comœdiæ Latinæ, palliatæ Græcæ, quales Afranius fecit.* Verum Afranium dedisse togatas notum est. Itaque verba illa, *quales Afranius fecit*, retrahenda sunt, & *togatis* subiicienda. Togatarum aliæ nobiliores, quæ prætextatæ, in quibus scilicet Magistratus inducti, qui in prætextis, fortasse etiam pueri, & puellæ prætextatæ. Minus nobiles, in quibus censet Scaliger lib. I. Poetices cap. VII. Senatores priuatos cum togis introductos. Sed cur soli Senatores togati, cum gens vniuersa togata esset? Subiicit idem. Vltimum genus fuisse: quod capiebat humilem fortunam negotiorum popularium cum tunicis tantum, eas autem non tunicatas dictas, sed ab habitaculis Tabernarias appellatas, quod cum tabernis scenæ disponerentur. Sed si nullus in illis togæ vsus, cur inter togatas recenseantur? Auctor prolegome-

non Terentij Tabernarias fuisse palliatas tradit : *Palliatæ Græcum habitum ferentes, quas nonnulli Tabernarias vocant*. Sed paulo ante, si tamen vnus auctor est, *Tabernarias* ab humilitate argumenti, & styli dictas putat. Quod palliatæ fuerint, non minus falsum est, quam notatio *Planipedum*, quæ ibidem adducitur: *Quod non ea negotia contineat, quæ personarum in turribus, aut in cœnaculis habitantium sunt, sed in plano, & humili loco*. Quis enim ignorat infimam plebem, ac minutum populum in cœnaculis habitasset? Duplicis ergo tantum generis fuisse videntur Comœdiæ Latinæ, Prætextatæ, in queis Magistratus, Togatæ in quibus viliores personæ inductæ. Harum solum meminit Horatius: *Vel qui prætextas, vel qui docuere togatas*. Vbi *prætextæ* sunt *prætextatæ*. Neque tamen audiendi sunt, qui apud Acronem Prætextatam Tragœdiam dixerunt, Comœdiam togatam: multo minus, qui ibidem Togatas fuisse, in quibus Græca argumenta, Prætextas, in quibus Latina. Nam, vt diximus, cum Latinæ essent, omnes erant togatæ, sed hæ viliorum, Prætextatæ nobiliorum, & Magistratuum. Sed vix videtur potuisse dari, Comœdiam, in qua soli magistratus introducerentur. Vt probabilius sit, dictas prætextatas ab argumenti grauitate, atque honestate, nulla iocorum licentia, atque obscœnitate, quæ Magistratuum, & pueritiæ sanctitatem dedeceret. Quamquam contra à verborum prætextatorum licentia quis dictas suspicari possit. Sed tales togatæ omnes, viliorum scilicet personarum, lenonum, meretricum, nepotum, quibus vitæ licentiæ congruens lasciuior oratio. At prætextatas serias totas, ac graues, omnique turpitudine vacuas fuisse credere par est. Hisce affines fuisse videntur Trabeatæ quod nouum genus Togatarum edidisse dicitur à Suetonio *de claris Grammaticis* Melissus, qui fuit ab Augusto Præfectus bibliothecæ in porticu Octauiæ. Sed undenam Trabeatæ haud facile dixerim. Cum enim Trabeæ olim Regum fuerint, iis pulsis penes Equites in solemni transuectione remanserint, inde à triumphantibus vsurpatæ, nescio quis earum vsus in Comœdiis esse potuerit.

Dio.

Diomedes lib. III. Togatas nomen genericum facit ad *prætextatas*. & *tabernarias*: Nihilominus *togatas* pro *tabernariis* usurpari non communi tantum errore, sed poetarum auctoritate. Nam Horatius: *Vel qui prætextas, vel qui docuere togatas*. *Prætextatas* in quibus Imperatorum negotia agebantur & publica, & Reges Romani, vel duces personarum dignitate, & sublimitate Tragœdiis persimiles, quod eæ personæ prætexta utantur. Secundam speciem *tabernarias* fuisse, in quibus non magistratus, Regesque sed humiles homines, & priuatæ domus inducuntur, & quod olim tabulis tegerentur *tabernariæ* dicebantur. Vbi videtur indicare *tabernarias* dictas, quod in iis introducerentur homines in tabernis habitantes, ita enim domos vocatas, quæ tabulis tegerentur. Verisimilius est *tabernarias* dictas, quod opifices, institores, ac sellularii, qui in tabernis degerent, inducerentur.

Ceterum togatarum auctores ab Acrone hi recensentur: Ælius Lamia, Antonius Rufus, Melissus, Afranius, Pomponius. Qui omnes magno literarum damno præter Afranii fragmenta interciderunt. Primum autem Stephanionem togatas saltare instituisse, auctor est Plinius lib. VII. cap. XLVIII. *Minus miror Stephanionem, qui primus togatus saltare instituit*. Sed legendum est *togatas*, ut & Sabellicus monuit, & de pantomimo intelligendum.

Pallium. Græcè ἱμάτιον, Φᾶρος. *Cap. III.*

VT igitur *ad pallium* propius accedamus, cuius contemplationi extremam operis huius curam dicauimus, id vestimenti genus, quod tunicæ iniiciebatur, totumque corpus circumiectu suo inuoluebat, Græci variis nominibus extulerunt. Præcipuè tamen ἱμάτιον Atticè θοιμάτιον, & φᾶρος dixere. Quanquam utraque vox largè accepta omne vestimenti genus significet, quod Budæo adnotatum. Neque tamen ut pro tegmine capitis accipiatur, ut Henrico Stephano visum; Quod Plutarchus in Pompeio tradat Sil-

lam

Iam aduenienti Pompeio honoris causa assurgere solitum: καὶ ἀπάγοντος τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον. Et alibi de Demetrio Pompeii liberto, cuius tanta importunitas, ut ante herum discumberet, ἔχων δ' ὤτων κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον. Nam & hic, & alibi non de capitis tegmine, pileo, aut palliolo intelligendum, sed de togæ extrema parte, siue lacinia, quam capiti iniectam interdum arcendo soli, aut imbri, item in re subita, ac calamitosa, alias docuimus. Ita quod tradit Plutarchus in Apophtegmatis Scipionem minorem, cum in Ægyptum venisset, nauique egressus ἐβάδιζε κατὰ τῆς κεφαλῆς ἔχων τὸ ἱμάτιον ἠξίουν ἀποκαλύψασθαι. Quod toga caput tectum haberet, intelligendum est, non pænula: quod vertit Interpres.

Ἱμάτιον etiam pro stragula veste sumi Budæus obseruat ex Athenæo lib. XII. Κατεσκεύαστο ὁ οἶκος πολυτελῶς, καὶ μεγαλοπρεπῶς ἱματίοις τε καὶ ὀθονίοις πολυτελέσιν. Sed quod etiam apud Matthæum pro stragula veste ἱμάτιον sumatur, non facile persuaserit. Nam cap. IX. οὐδεὶς δὲ ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ. Ibi ἱμάτιον non pro stragula, sed pro qualibet veste accipiendum est, quemadmodum Lucę V. & Marci II. accipitur. Subiicit idem vir doctissimus ἱμάτιον alias significare pallium, hoc est tribonium: quod supra tunicam induitur. Quod neque ex toto verum est. non enim quodcumque tunicæ induebatur tribonium erat; Sed pallium detritum, ac vile, pauperum ferme, ac Philosophorum, ut infra dicturi sumus.

Licet ergo ἱμάτιον quodlibet vestis genus etiam stragulæ significaret, proprie tamen id modo indumentum, quod tunicæ superinduebatur. Demosthenes: Ὥστε μὲ θοἰμάτιον προέσθαι, καὶ μικροῦ γυμνὸν ἐν χιτωνίσκῳ γενέσθαι φεύγοντα. Plutarchus in Lycurgo de disciplina adolescentium: Γενόμενοι δὲ δωδεκαέτης, ἄνευ χιτῶνος ἤδη διετέλουν ἓν ἱμάτιον εἰς τὸν ἐνιαυτὸν λαμβάνοντες. *Emenso autem duodecimo ætatis anno sine tunica iam degebant, vnum pallium in annum accipientes.* Idem in præceptis connubialibus XI. de Borea, & Sole ex certamine hominem despoliantibus. *Flante Borea viator* ἱμάτιον *cor-*

pori vehementius adpressit: at sole ardente καὶ τὸν χιτῶνα τῷ ἱματίῳ προσαπεδύσατο. *Vna cum pallio etiam tunicam exuit.* Ælianus Variæ lib. I. cap. XVI. de Apollodoro, qui Socrati morituro *attulit tunicam pretiosa lana, pulchreque contextam simile item pallium, & rogauit* ἐνδύντα αὐτὸν τὸν χιτῶνα καὶ θοιμάτιον περιβαλλόμενον *bibere cicutam.*

Quanquam ἱμάτιον etiam pro pallio muliebri idem Plutarchus posuit eodem libro Præceptorum connubialium. XXXII. θεανὼ παρέφηνε τὴν χεῖρα περιβαλλομένη τὸ ἱμάτιον. *Theano dum pallium imponit manum, & cubiti partem renudauerat.* Non recte Interpres. *Vestem induens.* Quare idem in Lycurgo ad distinctionem pallium virile appellat, quo de more Lacænæ cum nuberent amiciebantur: ἱματίῳ δὲ ἀνδρείῳ, καὶ ὑποδήμασιν ἐν σκευάσασα. Immo & pro tunica ab eodem ponitur de Claris mulieribus. Laudans enim mulieres Chias narrat Chios à Coronensibus bello victos deditionem fecisse ea conditione, vt vrbe egrederentur, χλαῖναν μίαν ἕκαστον καὶ ἱμάτιον Chlænam modo & tunicam habentes, reprehensos à mulieribus, quæ dicerent, ὅτι χλαῖνα μὲν ἐστὶ τὸ ξυστὸν, χιτὼν δὲ ἡ ἀσπὶς, quod hasta pro chlamyde, clypeus pro tunica viris fortibus esset.

Φᾶρος etiam appellarunt Græci indumentum exterius quod tunicæ imponebatur, tam virile, quam muliebre. Homerus Οδ. ο: Χιτῶνα δῦνεν, καὶ μέγα φᾶρος ἐπὶ στιβαρεῖς βάλετ' ὤμοις. *Tunicam induit, & magnum pallium humeris iniecit.* Vbi notat Eustathius proprie de tunica dici indui, quæ vestis interior, at de pallio, quod exterius, iniici, siue imponi. Ἔοικε γὰρ μανδοειδὲς τινὼν τὸ φᾶρος εἶναι, καὶ ὀυ δυτὸν ἀλλὰ ἀναπτόν. *Quod non indueretur, sed imponeretur, siue circum poneretur.* Pro pallio fœmineo Οδ. ε. ἀργύφεον φᾶρος μέγα ἕννυτο νύμφη. *Argenteum siue candidum pallium magnum induit Dea.* Interpres *stolam* vertit, sed stola tunica fuit, non pallium. Quamquam fuisse eam tunicam ex iis, quæ sequuntur coniicere licet. Quod scilicet auream zonam lumbis circumposuit. Quomodo enim pallium zona cingi potuit? Sed fuisse pallium, siue peplum muliebre apparet Οδ. θ. de Penelo per

πορφύρεον μέγα φᾶρος ἑλὼν χερσὶ στιβαρῇσι κακκεφαλῆς εἴρυσε, κάλυψε δὲ καλὰ πρόσωπα. *Purpureum magnum pallium præhensum manibus grauibus In caput traxit, obtexitque pulchram faciem*. Quomodo enim tunica trahi in caput, osque obnubere poterat? Quare credere licet φᾶρος generice pro quauis veste vsurpatum. Pro pallio virili passim Homerus. Οδ. δ. de filia Nestoris postquam Telemachum hospitem lauacro fouerat. Ἀμφὶ δέ μιν φᾶρος καλὸν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα. *Circumposuit autem pallium pulchrum, & tunicam*. Philippus in Anthologia lib. I. cap. I. de Xerxe, qui cum Leonidæ corpus mortuum aspexisset honoris causa, ἐχλαίνου φάρει πορφυρέῳ. *Inuoluit pallio purpureo*. Hæc tamen vox nonnisi apud poetas reperitur, & inter poetica vocabula à Polluce recensetur lib. VII. cap. XII. λώπη δὲ, καὶ ῥάκη, καὶ φᾶρος, καὶ ἱμάτια, καὶ λῶπος ποιητικά. Hesychius φᾶρος, ἱμάτιον, περιβόλαιον interpretatur. Omne enim vestimenti genus exterius quod tunicæ impositum corpus circumiret, atque inuolueret Græcis περιβόλαιον, περιβολὴ, περίβλημα: item ἀναβολὴ, ἀναβόλαιον, ἐπίβλημα dicebatur. Quod Latini Amictum, quod *Am*, siue ἀμφὶ, circa corpus iniiceretur. Plutarchus Præceptis connubialibus XI. vestem, quæ tunicæ superinduitur, modo ἱμάτιον, modo περιβολὴν appellat.

Pallium. Eius notatio. Vestis stragula Romanorum. Amictus Græcorum. Pallium Proconsulare. Cap. III.

QVod Græci ἱμάτιον, & φᾶρος Latini Pallium dixere, à pellibus deducit Isidorus, quod *super indumenta*, inquit, *pellicia veteres induebatur*. Satis ineptè. Nam commune pallium ex lana fuit, sicut reliqua vestimenta. Illud etiam ineptius, pallium esse, quo administrantium scapulæ conteguntur, vt dum ministrant expeditius discurrant. Haud vidi magis. Cur enim non expeditiores in tunica, in qua sola olim ministros fuisse docuimus? Locus Plauti nihil ad rem. *Si quid facturus, ex appende in humeris*

meris pallium, & pergat quantum valet tuorum pedum pernicitas: de quo infra. Rectius ergo idem pallium à palla deriuari ait. Quæ inde dicta, teste Varrone, quod *palam, & foris eßet*. Alibi *ab irrugatione, & mobilitate, quæ circa finem huiusmodi vestium*, ἀπὸ τοῦ πάλλειν. Nam vere in Romano cultu, non alius pallij vsus, quam in fæminis, quarum habitus exterior palla dicebatur: quæ nihil aliud fuit quam pallium, apertum scilicet, quodque corpori circumiectum illud vestiret. Pallam præterea citharœdorum, & tragœdorum fuisse alias demonstrauimus: item vestimentum virile, sed peregrinum, quæ heic non reponam. Latinam tamen *Pallij* vocem inferiores Græci suam fecerunt. Hesychius Τριβώνιον πάλλιον, & alibi. ῥῆγεα πάλλια βαπτά. Glossæ. Pallium, πάλλιον, Gausapa πάλλια βαρβαρικά.

Ceterum quemadmodum ἱμάτιον pro veste stragula Græcis vsurpatum notauimus, ita & *pallium* apud Latinos. Ouidius Amorum I. El. II.

Hac tamen aspiciam, sed quæ bene pallia celant:
Illa mihi caci causa timoris erunt.

Et paulo infra.

Sæpe mihi, dominæque meæ properata voluptas
Veste sub iniecta dulce peregit opus.
Hoc tu non facies, sed ne fecisse puteris
Conscia de tergo pallia deme tuo.

Propertius lib. IV. Eleg. III.

At mihi cum noctes induxit vesper amaras
Si qua relicta iacent, osculor arma tua.
Tum queror in toto non sidere pallia lecto,
Lucis & auctores non dare carmen aues.

Et Iuvenalis Sat. VI,

Tunc corpore sano
Aduocat Archigenem: onerosaque pallia iactat.

Vbi vetus Interpres. *Simulat ægritudinem socrus, vt habeat facultatem ad se filia veniendi, causa adulterij*. Item Martialis lib. I. de catella Publii.

Et desiderio coacta ventris

Gutta pallia non fefellit vlla.
Sed blando pede suscitat toroque
Deponi rogat, & monet leuari.

Proprie tamen *Pallium* nonnisi Græcanicum indumentum fuit, vt toga Romanorum. Suetonius Augusto cap. XCVIII. *Sed ceteros continuos dies inter varia munuscula togas insuper, ac pallia distribuit, lege proposita, vt Romani Græco, Græci Romano habitu vterentur.* Idest Græci cum toga, Romani cum pallio incederent. Idem Claudio. XV. *Peregrinitatis reum orta inter aduocatos contentione, togatumne, an palliatum dicere causam oporteret, mutare habitum sæpius iussit.* Quod scilicet nullus gestandi togam ius haberet, nisi ciuis Romanus. Val. Maximus lib. II. cap. II. Inter cetera Romanæ grauitatis indicia illud ponit, quod Græcis numquam nisi Latinè responsa darent: immo eosdem etiam in ipsa Græcia per interpretem loqui cogerent. Quo scilicet Latinæ vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur. *Nec illis*, inquit, *deerant studia doctrinæ, sed nulla non in re pallium togæ subijci debere arbitrabantur.* Plinius lib. IV. Epist. XI. De Liciniano qui exul in Sicilia profitebatur. *Idem cum Græco pallio amictus intrasset (carent enim togæ iure, quibus aqua, & igni interdictum est) postquam se composuit, circumspexitque habitum suum, Latine, inquit, declamaturus sum.* Plautus licet in Comœdia palliata seculi sui morem respexerit, cum in Curculione Philosophos perstringit, qui in Græco pallio.

Tum isti Græci palliati, capite operto, qui ambulant,
Qui incedunt suffarcinati cum libris, cum sportulis.
Constant, conferunt sermones inter se se drapetæ
Obstant, obsistunt, incedunt cum suis senteutijs.

Quare Appianus lib. V. ciuil. pallium appellat ϛολὼ ἑλληνικὼ: *vestem Græcanicam.* Ceterum licet Vlpianus *pallium* inter communia vestimenta recenseat (quo loco fallitur Baysius, qui communia vestimenta interpretatur, quæ promiscuæ vestes Tacito dicuntur, nam Tacitus ibi promiscuas vestes sericas appellat, quæ cum propriæ fœminarum etiam à viris vsurparentur) licet inquam Iurisconsultus *pallium*

inter

inter communia vestimenta connumeret, nullus tamen Romæ pallij vsus in viris, etiam postquam togæ depositæ sunt. Vt propterea veteres illi duces notati sint, quod aliquando in prouincijs deposita toga pallium induerint, Scipio in Sicilia, Germanicus in Ægypto. Ita Rabirio obiectum est, *quod homo Consularis soccos habuerit, & pallium*. At inferiori æuo aliquis pallii vsus ipsis Imperatoribus fuisse videtur. Nam apud Vopiscum iubet Valerianus dari Aureliano inter reliqua, *tunicas ducales russas quatuor, pallia Proconsularia duo*. Ibidem iubet idem Probo dari *pallia Gallica fibulata duo*, Et in Epistola Commodi ad Albinum: *Sane vt ibi insigne aliquod Imperialis maiestatis accedat, habebis vtendi coccinei pallij facultatem me præsente*. Sed quodnam fuerit hoc pallium non ita certum est. Nam Procoss. domi in prætexta, in exercitu paludamentum habuere. quod cum esset, aut album, aut coccineum, nihil noui largitus est Albino Commodus, qui & antea ius paludamenti coccinei habebat. Nisi dicere velimus sub Imperatoribus priuatis ducibus, Legatis nempe, & Proconsulibus ademptum ius coccinei paludamenti, solisque Imperatoribus seruatum.

Pallium commune. Eius figura. Cap. IV.

QVi de re Vestiaria scripserunt, pallium Græcum gestamen esse, sed & Philosophorum habitum fuisse obseruant, ex Gellio lib. IX. *Video*, inquit Herodes, *barbam, & pallium, philosophum nondum video*. Sed si omnes Romæ Græci, & quicumque ius togæ non habebant palliati erant, illud sequitur, aut omnes Romæ peregrinos pro philosophis habitos, aut aliquod discrimen inter vulgare pallium, & philosophicum fuisse. Videndum ergo prius, quale fuerit commune pallium, ut inde philosophorum habitus, cultusque noscatur.

Et pallium quidem fuisse vestimentum apertum, quod tunicæ imponeretur, laxum, atque ad pedes fusum, nullus dubitat. Tota difficultas in eo vertitur, num etiam omne pal-

lium, immo vestimenta omnia aperta quadrata fuerint; siue quadrangula, quod doctis viris visum est. Quia scilicet Athenæus tradit Romanos in Asia, vt Mithridatis iram effugerent, depositis togis quadrata vestimenta sumpsisse. Et Appianus lib. v. ciuil. narrat Antonium in Ægypto pallium Græcanicum quadratum sumpsisse. Sed, vt in superioribus libris adnotauimus, quo minus huic opinioni assentiamur, non una ratione ducimur. Nam si omnia vestimenta aperta eadem & quadrata fuere, cur quædam quadrata à scriptoribus peculiariter notantur? Vetula apud Petronium *quadrato pallio incincta*, hoc est pallio in nodum coacto succincta vt toga Gabino ritu cingebatur. Festus *ricinium, & ricam quadratum pallium fæmineum fuisse* dicit, cum tamen omne pallium apertum esset. Quid autem proprie ricinium esset, ne ipse quidem Festus intellexit, qui modo pallium fuisse, modo togam dicit: sed qui fieri potuit vt idem pallium rotundum sit, & quadratum, non intelligo. Verba Festi sunt: *Ricinium omne vestimentum quadratum ij, qui duodecim interpretati sunt, esse dixerunt: vel togam qua mulieres vtebantur*. Toga rotunda, pallium quadratum. Neque audiendi sunt, qui flammeum cum ricinio confundunt. Nam *flammeum* velum fuit amiciendo capiti, quod perpetuo à Flaminia gestatum, boni ominis causa ad nuptias translatum est, vt idem testatur. Hoc pallium, illud palliolum, quæ distincta fuere.

Præterea omne sagum istorum sententia apertum, ergo & quadratum. Atqui Isidorus Sagum Gallicum quadratum fuisse tradit. Non igitur commune sagum tale fuit. Sed, quod miror viros doctissimos effugisse, Tertullianus vetus Carthaginensium pallium fuisse dicit quadrangulum, quod ipsius ætate tantum à sacerdotibus Æsculapii gestabatur: non ergo quod Tertullianus, & reliqui sanctiorem philosophiam professi gerebant tale fuit. *Tamen & vobis habitus aliter olim: tunicæ fuerunt & quidem in fama de subteminis studio*: & quæ sequuntur. mox subiicit: *Pallium extrinsecus habitus, & ipse quadrangulus, ab vtroque laterum regestus, & ceruicibus*

circumstrictus, in fibulæ morsu humeris acquiescebat. Instar eius hodie Æsculapio Sacerdotium est. Quid opus erat vetus pallium ad illud sacerdotum Æscu lapii exigere, si illud, quod togæ prætulerat Africanus, quadrangulum, & antiquo simile fuit? Quæ manifesto vincunt, diuersum ab antiquo pallium Tertulliani fuisse: ut illud quadrangulum fuerit, hoc nequaquam. Illud ergo describit, quod in usu esse desierat, non quod in oculos incurrebat.

Alias existimauimus, pallium quadratum fuisse, quod duabus plagulis diuisum, quatuor in inferiori parte angulos haberet, quodque fibula in humeris nectebatur: idque commune Græcorum. at philosophorum non fuisse quadratum, sed semirotundum nostrisque palliis haud absimile, quod non infibularetur, sed dextra pars in humerum sinistrum iniiceretur. Sed mutare sententiam nos cogunt veteres statuæ palliatæ, in quibus nec duæ istæ plagulæ nec fibula usquam apparet: sed pallium omnino nostri simile est, fusum scilicet & semirotundum, quale prorsus pallium Romanarum mulierum, siue palla, cuius formam ex antiquis monumentis antè reddidimus. Ex ijs etiam quæ mox de modo gestandi pallium apud veteres dicturi sumus, neque fuisse duas plagulas, neque fibulæ morsu nexum fuisse apparebit. Si est igitur aliquis in re difficillima coniecturæ locus, crediderim pallium quadratum non fuisse Græcorum, sed Asiaticorum, & reliquarum gentium ad Orientem colentium, & ideo Romanos, qui in Asia negotiabantur, ut Mithridatis crudelitatem euaderent, positis togis, quadrata vestimenta gentis illius propria sumpsisse: Antonium etiam in Ægypto stolam quadrangulam induisse, vt Cleopatræ gratificaretur. Id autem pallium tantum posteriorem corporis partem operuisse, & vere quadrangulum fuisse, cuius anguli duo superiores fibula ceruicibus adstringerentur, duo ad latera, & infra caderent. Nihiltamen certi affirmare ausim, quia Appianus libro quinto ciuilium stolam illam siue pallium quadrangulum Antonii Græcanicum appellat. Καὶ στολὴν εἶχε τετράγωνον Ἑλληνικὴν

ἀντὶ

ἀντὶ τῆς πατρίου; Eodemque habitu Athenis versatum cum Octauia, quem Alexandriæ cum Cleopatra habuerat: vbi credibile est Græcum pallium more gentis induisse. Itaque amplius cogitandum censeo.

Modus gestandi pallium. Brachium cohibere. Manum chlamyde inuoluere. Cap. V.

QVemadmodum non vnus gestandi togam modus fuit apud Romanos, cum antiquissimo tempore ita vtrumque humerum, & brachium operiret, vt sola manus extaret, posteriori æuo dexter cum brachio numerus exereretur. Ita apud Græcos non eodem modo ab omnibus gestatum pallium videtur. Cum enim vestimentum apertum esset, potuit, quemadmodum nunc fieri videmus, ita gestari, vt pars vtraque ad pedes fusa caderet, vel una pars siue ala, dextra scilicet sinistro brachio imponeretur, aut eidem subiiceretur, aut demum sinistro humero iniiceretur. Communis tamen ratio præcipue honestiorum vestiendi pallii vltima fuit, nempe ut pars pallii dextra in sinistro humero imponeretur, vt totum corpus atque vtrumque humerum inuolueret, solaque fere dextra ad pectus extaret inuoluto brachio, interdum ipsa quoque operiretur. Quintilianus lib. XI. cap. III. ait veteribus Romanis nullos sinus in toga, mox perquam breues fuisse: *Itaque* inquit *etiam gestu necesse est vsos esse in principijs eos alio, quorum brachium, sicut Græcorum veste continebatur*. Græci igitur brachium veste, hoc est pallio continebant. Ita vt aliquando ipsa manus pallio inuolueretur. Plutarchus in Politicis narrat Periclem incessu tardo, atque oratione leni vsum, compositum os solitum præferre, postremo manu intra pallium cohibita vnam omnino vsurpasse viam, quæ ad forum, & Curiam perduceret. Καὶ τὴν χεῖρα συνέχειν ἐντὸς τῆς περιβολῆς. Xenophon de Rep. Lacedæmoniorum tradit Lycurgum, quum in Græcia qui ex ephebis excesserant soluti, ac liberi à præceptoribus essent, instituisse ut Lacones iuvenes facti ἐντὸς τοῦ ἱματίου τὴν χεῖρα ἔχειν.

Manum

Manum pallio cohiberent. Ephebi omnes in Græcia in chlamyde erant, iidemque anno tyrocinii manum chlamyde inuoluebant, ut Romæ tyrones brachium toga cohibebant. Vbi ex ephebis excesserant, sumpto pallio more virorum cohibito brachio dextra exerebant: Lycurgus quo modestior suorum incessus esset decreuit, ut etiam dextram pallio continerent. Artemidorus lib. I. cap. LVI. *Epheborum, siue tyronum, habitum gestare si seruus sibi videatur, liber erit, quandoquidem solis ingenuis id lege permissum. Artificibus autem sellularijs, ac Rhetoribus otium, ac cessationem in annum indicat.* χρῆ γὰρ τὸν ἔφηβον ἐν τῆ χλαμύδι καὶ τὴν δεξιὰν ἐνειλημένην ἔχειν. *Oportet enim ephebum dextram chlamyde inuolutam habere.* Rationem addit. Διὰ τὸ ἀργὴν μὴ εἶναι καὶ πρὸς ἔργα, καὶ πρὸς λόγους τὴν χεῖρα. *Quod scilicet manus otiosa sit, & ad opera, & ad gestum oratorium.* Quare nemo non videt particulam μὴ delendam esse quod monuit præstantissimus Rigaltius, tum propter sententiam, tum quia eadem verba sine negatione apud Suidam leguntur. Et tamen non desunt, qui in commentarijs Orationum Ciceronis retinendam esse contendant, & Suidam ex Artemidoro corrigendnm. Nimis profecto imperite. Nam hoc pacto tota sententia perit. Ideo enim manus intra chlamydem cohibita cessationem ab opere, & ab orando indicabat, quia ita inuoluta, neque operi faciundo, neque actioni oratoriæ apta erat. Quod si Græci per annum tyrocinij feriebantur, non tamen sequitur etiam Romanos eodem anno cessasse licet brachium veste continerent, sed de manu loquitur Artemidorus, quæ apud Romanos exerebatur, & ideo in opere, ac gestu minime otiosa erat, ut Græcorum epheborum.

Reliqui omnes palliati, saltem honestiores vt dicebamus pallio brachium continebant, vt sola manus extaret. Val. Maximus lib. VI. cap. XI. de Polemone Atheniensi, qui è conuiuio temulentus in Xenocratis scholam petulanter irruperat: *Orta vt par erat omnium indignatione, Xenocrates vultum vt par erat in eodem habitu continuit, omissaque re, quam differebat, de modestia, ac temperantia loqui cœpit. Cuius grauitate*

ser-

sermonis resipiscere coactus Polemon, primum coronam capite detractam proiecit, paulo post brachium intra pallium reduxit. Quintilianus lib. XI. *Quapropter falli mihi multum videntur, qui solos esse Atticos credunt tenues, lucidos, & significantes, sed quadam eloquentiæ frugalitate contentos, ac semper manum intra pallium continentes*. Hoc habitu statuam M. Aurelij palliatam videre est in atrio Palatii Veneti, quam beneficio Andreæ Moreti Mathematicorum hac ætate clarissimi hic damus. Altera extabat in hac vrbe in domo Quirinorum inde Venetias translata.

Tabula XXVII. & XXVIII.

Tab. XXVII.

Gio Georg. sculps.

Tab. XXVIII.

Iac. Ruphanus sculp.

Magna Veterum cura in pallio decorè, & ciuiliter componendo. Ἀναβάλλεσθαι ἐπιδέξια. *Cap. VI.*

QVanta veterum Græcorum fuerit cura in vestitu decoro palliique modesto atque ingenuo circumiectu, vel vnus Athenæus docuerit lib. I. Magnopere enim veteres adlaborasse tradit κοσμίως ἀναλαμβάνειν τὴν ἐσθῆτα, *ornatè, ac decenter pallium componere*: vt eos irriderent, quibus id negligeretur. Adducit Platonis locum in Theæteto, qui comparans inter se hominem liberaliter educandum, & eum qui ingenua educatione caruerit, notas, quibus dignosci queant, profert. Ait enim inter alia liberaliter institutum, si ad seruilia ministeria adhibeatur, ineptum & nihil futurum: alterius autem, qui liberali cultu caruerit, mores esse, qui talia quidem prompte, ac celeriter obire nouerit ministeria; ἀναβάλλεσθαι δὲ οὐκ ἐπισαμένου ἐπιδέξια ἐλευθέρως, *ceterum qui dextrè, & vt liberum decet componere pallium nesciat*. Ita recte hunc locum magnus Casaubonus contra interpretum oscitantiam constituit, atque explicauit, cap. VIII. Ἐπιδέξια enim, vt Pindari scholiastes docet, esse δεξιῶς, idest *dextrè, & vt liberum hominem decet*: contrarium ἐπαρίσερα περιβεβλῆσθαι, *sinistre, & indecenter vestem gestare* apud Artemidorum, & Aristophanem. Itaque idem esse ἀναβάλλεσθαι, quod apud alios περιβάλλεσθαι, nempe pallium componere, vt Lucianus de componenda Historia, notam hominis minime ingenui ab indumentis, & cultu ponit. ὁ οὔτε τὴν ἐσθῆτα οἶδεν ὡς χρὴ περιβαλλεσθαι, *qui nescit pallium, vt oportet, componere*. Idem de lectis veteres Stoicos describens: *Videas ipsos ornatè incedentes* ἀναβεβλημένους εὐσαλῶς, *pallio decenter composito*. Et in Timone de Philosophi cultu modestiam præferente: τὸ σχῆμα εὐσαλὴς καὶ κόσμιος, τὸ βάδισμα, καὶ σωφρονικὸς τὴν ἀναβολήν. *Cultu decorus, atque ornatus, incessu, ac pallio modestè composito*.

Ceterum pallium fuisse vestimentum fusum, & ad pedes vsque fluens, non solum ex statuis, & auctoritate Quintiliani

Constat lib. XI. *Togam veteres ad calceos vsque dimittebant, vt Græci pallium*. Sed etiam ex eo colligitur, quod qui illud in amictu supra genua subducerent, negligentiæ ac rusticitatis arguebantur. Ælianus lib. X. cap. XI. Variæ, Zoili habitum describens. *Barbam promissam alebat, radebat caput ad cutem*, καὶ θοιμάτιον ὑπὲρ τὸ γόνυ ἦν. *Pallium supra genua cadebat*. Athenæus ibidem affert verba Philæteri, siue Amphis veteris poetæ, quæ ex emendatione Casauboni sic lege. Ἀμφέβαλε στέρνοις φᾶρος, οὐ καθήσεις τάλαν; μηδ' ἀγροίκως ἄνω γόνατος ἀμφέξῃ. Iubet pectori iniici pallium, vetatque rusticorum more supra genua aduolui. De quo more plura idem Casaubonus notauit ad Theophrasti Characteres περὶ ἀγροικίας. Καὶ ἀναβεβλημένος ἄνω τοῦ γόνατος καθιζάνειν ὥστε τὰ γυμνὰ αὐτοῦ φαίνεσθαι. *Sæpe etiam pallio ita supra genua contracto sedet, vt denudatæ corporis partes appareant*. Casaubonus genericè, *subducta veste*, qua voce etiam tunica significatur. Sed de pallio intelligendum est. nam proprie ἀναβεβλημένος de pallio dicitur, quod iniicitur, siue circumponitur. Vbi non est prætereundum apud vtrumque scriptorem fieri mentionem sedendi. nam, cum tunicæ viriles tam apud Græcos, quam apud Romanos paulo infra genua caderent, eueniebat ut in sedendo contraherentur, fierentque breuiores, cumque nullus fæminalium, aut braccarum usus esset poterant illa renudari, quæ melius teguntur, nisi vel obducta toga, vel demisso decenter pallio velarentur. Huc pertinet apophthegma Philippi Macedonum Regis apud Plutarchum. Cum sub corona captiuos venderet, ἀνεσταλμένῳ τῷ χιτῶνι, καθήμενος οὐκ εὐπρεπῶς, *tunica contracta indecore sedens*, vnus ex iis qui vendebantur accessit, & ad aurem Μικρὸν, inquit, κατωτέρω τὴν χλαμύδα ποίησον. ἀσχημονεῖς γὰρ οὕτω καθήμενος. *Paulo inferius chlamydem dimitte, sic enim sedens indecore te habes*. Qui ergo ita sedebant, vt supra genua pallium, vel chlamydem contraherent, indecore atque illiberaliter facere dicebantur.

Pallium in humeros reijcere. Casauboni opinio expensa. Aristophanes non uno in loco explicatus. Notatus eius Interpres. Cap. VII.

DEcorus igitur, atque ingenuus pallii amictus erat; cum eius pars dextra ad pedes cadens attollebatur, atque ita sinistro humero imponebatur, siue iniiciebatur, ut latente brachio sola dextra extaret. quod proprie ἀναβάλλεσθαι Græci dixerunt, & pallium ἀναβολὴν, quod scilicet de inferiori corporis parte attolleretur, siue subduceretur, ac sinistro humero imponeretur siue iniiceretur. Casaubonus tamen ad Theophrastum obseruat, si Græcis aliquid diligentius esset faciendum, aut pallium deponere solitos, aut in humeros retrorsum reiicere. Quod nostram de modo gestandi pallium opinionem euertere videtur. Si enim actuosi, & festinantes pallium in humeros reiiciebant, non ergo communis ille pallii amictus fuit. Sed subiicit ille, ab expeditis solum, atque iter aggredientibus in humeros retrorsum reiici solitum. Aliud igitur erat, unam tantum pallii partem, siue alam, nempe dextram sinistro humero imponere, qui habitus ferme honestiorum, aliud totum pallium, idest vtramque partem, dextram in sinistrum, sinistram in dextrum humerum retrorsum reiicere, vt nempe ita subducto, atque in collum coniecto pallio vtrumque brachium exererent, minimeque pallium festinantes impediret, quod cum ad pedes funderetur, cruribus inuolutum cursuræ moram obiiciebat.

Ceterum quod subiicit vir ille incomparabilis, hoc etiam Athenis factum, quando in publicum, aut in concionem prodibant homines, qui naui, & actuosi haberi volebant, longe eum fugit ratio, neque id ullo modo ex Aristophanis Concionantibus colligi potest, vt mirum sit summum virum nimis secure, ne dicam oscitanter, in eo loco versatum esse. Ibi enim mulieres persuasuræ viris, ut sibi Reip. regimen traderetur, proditurae in concionem, quo fallerent viros, virilem habitum mentiuntur, seque ad omnia componunt,

at-

atque instruunt, ut cultu, gestuque esse viri viderentur. Inter reliqua Praxagora sycophantiæ huius magistra hortatur mulieres, ut tunicas virorum more succingant. Verba eius sunt.

> Ἄγε νυῦ ἀναστέλλεσθ' ἄνω τὰ χιτώνια
> Ὑποδεῖσθε δὲ ὡς τάχιστα τὰς Λακωνικάς
> Ὥσπερ τὸν ἄνδρα θεᾶσθ', ὅτ' εἰς ἐκκλησίαν
> Μέλλοι βαδίζειν ἢ θύραζ' ἑκάστοτε,

Perperam Interpres. *Age nunc trahite supra vestes.* Vertendum fuit. *Agite nunc subducite tuniculas, subligate quam citissime Laconicas, quemadmodum virum videtis, quando in concionem vult ire, vel foras procedere.* Nulla hic mentio reiiciendi in humeros pallii, ac ne pallii quidem. Nam de iniectu pallii paulo post sequitur.

> Καὶ θοἰμάτια τὰ ἀνδρεῖα τάπερ κλέψατε
> Ἐπαναβάλλεσθε.

Et pallia virilia, quæ furatæ estis superinijcite, siue componite. Tam viri, quam fæminæ vbique terrarum tunicas gestabant, sed tunicæ sequioris sexus longæ, ac talares erant, ut Romanarum stolæ, virorum ad medium ferè crus pertinebant. Iubet igitur, dum mimum instruit, Praxagora mulieris χιτώνια, tunicas subducere adinstar virorum, tum Laconicas virile calceamentum subligare, ut viri faciebant, cum in publicum, atque in concionem prodirent: tum pallium virorum superiniicere, ut viri esse crederentur. Paulo ante eadem veteratrix interrogat mulieres, an habeant barbam adscititiam, baculos, laconicas, pallia virilia, quæ virorum insignia: nihil de tunicis, quæ communes fuere, quasque infra monet more virorum subducendas.

Cum autem ut diximus breues admodum virorum tunicæ essent, atque ita periculum esset ut mulieres, quæ suas tunicas ut viri subduxerant, ne dum tribunal ascenderent nisi recte pallium componerent in sedendo sexum detegerent, præstigiatrix monet illas occupare sedes antequam veniant in concionem viri, ne scilicet subductis altius tuni-

cis in actu ſedendi mulieres apparerent. κἄπειθ' ὑπερβαίνουσα τὶς

Ἀναβαλλομένη δείξειε τὸν φορμίσιον.

Ἀναβαλλομένη non eſt *reÿciens pallium*, vt Interpres credit, ſed, dum pallium iniicit in actu ſedendi, & componit, præ-inſcitia oſtendat id, quî mulier eſt. Quare ſubiicit. *Si autem ſedebimus, latebimus:* Ξυστειλαμέναι θοιμάτια, *componentes pallia*, non *contrahentes veſtes*, ut Interpreti placuit.

Fruſtra ergo Ariſtophanis locum de more coniiciendi in humeros pallii magnus vir aduocauit: neque hic habitus ciuium, atque honeſtiorum hominum fuit, ſed ferme ſeruorum, cum ſe ad verſuram expedirent in Comœdiis palliatis. Plautus Captiuis:

Nunc certa res eſt, eodem pacto vt Comici ſerui ſolent
Conÿciam in collum pallium, primo ex me hanc rem vt audiat.

Et Epidico:

Age nunc orna te Epidice, & palliolum in collum conÿce,
Atque diſſimulato, quaſi per urbem totam hominem quaſiueris.

Quod & colligere pallium dicebatur. Idem alibi:

Collecto quidem eſt pallio, quidnam acturus eſt?

Sic Geta apud Terentium Phormione, vt Cteſiphontem properet inuenire; *humerum ſibi onerant pallio*. Quod fiebat, quia cum pallium ad pedes flueret feſtinanti moram obiiciebat. Quare in venatione aut depoſitum aut in humeros coniectum eſſe pallium, ex Oppiano Caſaubonus obſeruat. Quod ſane mirum eſt. quis enim pallio locus in venando? Certe nullus eius vſus in bello, propter eandem cauſam, ſed eius vicem chlamys, ſumpta, quæ breuior, ac fibula adſtricta, nec defluere, nec morari præliantes poterat. Fuiſſe autem pallium pacis habitum vel unus Herodotus docuerit lib. 1. Nam cum Cyrus Lydorum gentem toties rebellem exitio daturus eſſet, conſulto Cræſo eius monitu, ne iterum defectionem molirentur, iuſſit arma tradere, & tunicis pallium imponere, & cothurnos induere. κέλευε δὲ σφέας κιθῶνας τε ὑποδύνειν τοῖς εἵμασι. Quod non minus mirum videri debet. Satis enim erat iis armorum uſum interdicere. Sequebatur enim ut in pallio, & tunica commune tunc veſtitu verſarentur.

Sed,

Sed, quod initio primi libri notauit Thucydides, ea tempestate Græcia fere omnis propter frequentia latrocinia, & crebras incursiones etiam in pace armata degebat, itaque tunicæ ac pallii communis usus ferme exoleuerat, cum lineas tunicas siue loricas passim gestarent, & pro pallio chlamydes. Quem locum Thucydidis infra, cum de pallii materia agemus, examinabimus. Iussit igitur Cyrus Lydos deposito terrore chlamydum, & loricarum pacis habitu, idest cum tunica pallium, usurpare.

Quando brachium pallio exerebatur. Ἐπιδέξια & ἐπαρίστερα. *Aristophanes explicatus.* Cap. VIII.

SEd vt reuertamur vnde digressi sumus, magnam curam veteres adhibuerunt, ut pallio decenter composito incederent. Zeno Stoicus apud Laertium lib. VII, conuenire maxime iuvenibus dicebat in omnibus uti ornato decenter cultu, καὶ πορείᾳ, καὶ σχήματι, καὶ περιβολῇ. Athenæus loco laudato. *Hermippus scribit Theophrastum ad horam condictam in Peripaton scholam suam ire solitum* λαμπρὸν καὶ ἐξησκημένον, *nitido & bene composito corporis cultu. Idem Hermippus scribit à Theocrito Chio reprehensam fuisse,* ὡς ἀπαίδευτον *Anaximenis* περιβολὴν, *tanquam illiberalem pallij compositionem. Callistratus Aristophanæus maledictis incessit Aristarchum* ἐπὶ τὸ μὴ εὐρύθμως ἀμπέχεσθαι. *Quod non decore, ac concinne pallium aptaret.* Totus autem compositi pallii decor in eo erat, ut dextra parte, quemadmodum dicebamus, sinistro humero imposita contineretur brachium, aliquando etiam ipsa manus. Αὐτὸς πάνυ κοσμίως προσῆλθεν ὑπὸ τὸ ἱμάτιον τὴν χεῖρα ὑποστείλας. Dio Chrysostomus in Boristhenica de Callistrato adolescente: *Ipse modeste admodum accessit, manum pallio inuoluens.* Sed fuerit iste ciuium habitus, cum otiose per Vrbem incederent: quid actum in concione dicemus, cum in suffragiis ferendis manus porrigi, & extendi soleret? Quid cum oratores ad populum verba facerent? num sine gestu brachio

ita

ita inuoluto perorarunt. Tunc non manum modo, sed totum quandoque brachium exertum fuisse credere par est. Apud Aristophanem Concionantibus facete admodum quærunt mulieres, quomodo in concione aptè manus mouere, ac tollere possent, quæ nonnisi tollere crura didicissent. Respondet Praxagora difficile negotium esse, ceterum χειροτονητέον, *consentiendum* inepte vertit Interpres, sed χειροτονητέον est *manum tollendam esse* siue *eleuandam*, ut fiebat in concione, cum aliquid decerneretur. Sequitur. Ἐξωμισάσας τὸν ἕτερον βραχίονα. *Exercentibus alterum brachium*. Ita vetus Scholiastes: ἄχρι τῶν ὤμων γυμνωθείσας, *exerto, siue renudato usque ad humerum brachio*.

Æschines tamen in Timarchum clare ostendit, morem exerendi brachium non esse antiquum. *Quod nunc*, inquit, *omnes in more habemus*, τὴν χεῖρα ἔξω ἔχοντες λέγειν, *exerto brachio verba facere, hoc tunc temporis audax videbatur, summamque, cum id facerent, cautionem adhibebant*. Subiicit in foro Salaminorum positam Solonis imaginem, quæ ἐντὸς τὴν χεῖρα ἔχων, *manum pallio continebat*, idque monumentum, ac simulachrum Solonis esse eo habitu, & compositione corporis, qua ad populum perorabat. Quod falso eludere conatus est Demosthenes de falsa legatione, *Non oportere* dicens *in orando, sed in legationibus manum cohibere*. Hunc autem morem continendi brachium inter orandum primum à Cleone mutatum fuisse viri docti obseruant, & ideo à Thucydide, atque Aristophane non semel reprehensum. Plutarchus tradit primum C. Gracchum, cum oraret, ex humero togam deiecisse, quemadmodum de Cleone traditur περισπάσαι τὴν περιβολὴν, quod non est, pallium *ex humeris reiecisse*, hoc enim pacto decidisset, sed ita dextraxisse, ut brachium exereretur. Quare credibile est Aristophanem loco adducto notare Cleonem, atque arguere voluisse.

Eadem ratione tanquam inepti, & illiberales vulgo notabantur, qui pallium non eo modo componerent, qui est à nobis hactenus explicatus. Apud Athenæum eodem lib. 1. Hermippus scribit a Theocrito Chio Anaximenis περιβολὴν

tanquam illiberaliter educati reprehendi. Et Callistratus Aristarchum incessit ἐπὶ τῷ ἐυρύθμος ἀμπέχεσθαι, *quod indecore amiciretur*. Qualis autem esset ista indecens, atque illiberalis pallii compositio, docet Aristophanes in Auibus loco maxime insigni. Neptunus enim ad Deum Triballum, qui legatus cum eo venerat, ait:

Οὗτος τί δρῶς ἐπ' ἀριςέρ' ἀμπέχῃ,
Οὐ μεταβαλεῖς θοἰμάτιον ὧς ἐπιδέξια.

In quo infeliciter Interpretes versati sunt.

Hic quid facis, in sinistras sic indueris?
Non mutas pallium tanquam in dexteras?

Sed ad intelligendum Interpretem, interprete opus est. Nec minus ineptit Cælianæ nuperus enarrator. *Iste quid agis? pallio læuam obtegis: Ad dextram tu pallium non transferes?* Subjicit ex hoc sequi: ne dextrum brachium apud Athenienses fuisse expeditum. Quomodo id sequatur, ipse viderit: affert deinde veteris Scholiastæ verba, quæ de vera loco huius sententia dubitare non sinunt. *Hic*, inquit, *Neptunus barbaro dicit, qui ipsi aderat ad legationem* ὡς οὐκ ἐπιτηδείως ϛεςαλμένῳ τὴν ἐσθῆτα, ἀλλ' ἐπ' ἀριςερᾷ περιβαλλομένῳ, *quod inepte, & indecore pallium injiceret, & à sinistra illud circumponeret more Thracum*. Quid planius? Athenienses, ut dicebamus, & Græci omnes ita pallium componebant, ut ab dextro in sinistrum induerent, siue eius partem dextram in humerum sinistrum conjicerent; Barbarus iste contra morem ab sinistro in dextrum humerum pallium mittebat; quod Thraces faciebant. Ait ergo Neptunus ad eum:

Tu quid agis? ab sinistra sic pallium imponis?
Non illud dextrè, ac decore compones?

Επιδέξια, ut diximus, recte Casaubonus obseruat esse dextre, & decore, utque liberum hominem decet pallium induere: ἐπαριςερά, contrario modo. Sed vocis huius notatio ab hoc more petenda erat.

Postremo qui pallium non apte subducerent, sed illud traherent, partim tanquam soluti, & effœminati, partim ut negligentes notabantur. Plutarchus in Alcibiade affert

verba

verba Archippi de Alcibiadis filio. Βαδίζει φησὶ διακεχλιδὼς θοἰμάτιον ἕλκων. *Incedit*, inquit, *diffluens pallium trahendo*. Apud Terentium Eunucho ait Thais Chremeti: *Attolle pallium*. Vbi Donatus, *Vel quia Simplex est, vel quia ebrius pallium trahit Chremes*.

An pallium fibula necteretur. Tertullianus de pallio explicatus. Cap. IX.

ISta cum ad hunc modum se habeant, viris doctis in mentem venisse demiror, ut crederent ipsi atque aliis persuaderent, in communi pallio fuisse aliquem fibulæ locum. Siccine ipsos nullam unquam statuam palliatam vidisse, cuius aspectu erroris arguerentur? Nullum ibi fibulæ vestigium, nullus fibulæ in communi pallio usus fuit. Quippe si, ut diximus, magna olim cura in pallio decore componendo veteribus fuit, totaque illa ciuilis habitus confirmatio in eo posita erat, ut pars dextra pallii sinistro humero imponeretur, & velato brachio dextera exereretur, ut quoties deflueret ea pars reponeretur, ac decenter infra genua caderet; ut à dextro in sinistrum coniiceretur; ut non subduceretur altius, aut fluens traheretur. Nihil horum effici potuit si pallium fibula nixum fuisset, hoc est, si utraque pars pallii in humeris fibulæ morsu acquieuisset. Quomodo enim pars dextra ab imo subducta in læuæ humero collocaretur, si cum altera ad ceruicem adstricta erat? Eadem fuisset in omnibus pallii compositio, nullus in cultu negligentiæ notatus, quando pallium semel fibula nexum, nec cadere, nec reponi poterat, non ἐπιδέξια, non ἐπαριστερὰ iniici, non labens fulciri, ac suo loco reddi.

Atqui Tertullianus horum sententia in pallio fibulam agnoscit. *Pallium extrinsecus habitus, & ipse quadrangulus, ab utroque laterum regestus, & ceruicibus circumstrictus in fibulæ morsu humeris acquiescebat*. Quibus verbis inducti docent de vulgari pallio Græcanico loqui Africanum, quod in humeris fibula nexum sedebat, & utrumque humerum ad-

uelabat, quod scilicet elegantiores circa ceruices studiose & cum cura in rugas dispositum stringerent, ac morose ordinarent. Sed de communi pallio non esse locutum Tertullianum illa indicant. *Tamen & vobis habitus aliter olim.* Nempe pallium quale describit. Id à communi, quod tunc gestabatur, & paulo ante Tertullianus induerat, diuersum fuisse, quæ sequuntur manifesto comprobant. *Instar eius hodie Æsculapio sacerdotium est.* Si de communi pallio, quod ipse gerebat, verba habuisset, quid opus erat illud morose describere, quod in oculos incurrebat? Pallium ergo describit, quod olim Carthaginienses ferebant, antequam togam induerent, cuius forma tunc obsoleuerat, & tantum apud Æsculapii sacerdotes remanebat. Si idem pallium fuisset cum vulgari, dixisset Rhetor: sed vos etiam olim tale pallium gestastis, quale in me denotatis. Diuersum ergo fuit, hocque illius proprium, ut fibula necteretur, quam commune non habebat. Id eo confirmatur, quod Cap. IV. hoc pallium sacerdotum Æsculapii morosius ordinatum arguit, idest, est constrictum ceruicibus, & in rugas formatum: quod non fecisset, si tale etiam vulgare fuisset.

Alter Tertulliani locus paulo infra mirifice ad rem nostram facit male à Criticis acceptus. *At enim pallio nihil expeditius, etiam si duplex, quod Cratetis more nusquam vestiendo componitur: quippe tota molitio eius operire est solutim, idest, uno circumiectu, licet equidem, nusquam inhumano, ita omnia hominis simul contegit: humerum velans exponit, vel includit, cetero, qua in humerum adhæret, nihil circumfulcit, nihil circumstringit, nihil de tabularum fide laborat, facile sese regit, facile reficit: etiam cum reponitur nulli cippo in crastinum demandatur.* Ita extat in veteribus editionibus. Quomodo Interpretes totum locum interpolauerint, quam multa inuerterint, nihil attinet dicere. Quod ad rem præsentem pertinet, verba illa, *nihil circumfulcit, nihil circumstringit*, commune pallium fibula caruisse indicant. Sed aiunt nonnisi de pallio Cynico loqui Tertullianum, in quo nullus fibulæ locus. De Cynicorum indumento verba facit, sed non de eo

tan-

tantum. Communis pallii illa defensio est, quam ille aduersus noui habitus obtrectatores instruit. Nisi quis existimat Tertullianum, & reliquos seuerioris disciplinæ Christianos in pallio Cynico incessisse. Sed pallium vulgare, ac Cynicum idem forma fuisse, materia, colore ac gestandi modo diuersum, infra ostendam. De communi ergo pallio ibi verba facit. Nam cum in superioribus togæ vestiendæ, ac componendæ tædium, atque incommodum exaggerasset, tabulasque, & tilias, umbonis figmentum, custodes forcipes, totamque illam moram, ac sarcinam facunde executus esset subiicit, nihil pallio esse expeditius, hoc est communi. Addit enim, *etiam si duplex*, nempe Cynicum. non enim verisimile videbatur, quod est duplex esse simplici expeditius. Sequitur. *Quod Cratetis more nusquam vestiendo componitur*. Explicat quale fuerit hoc pallium duplex Cynicorum. Commune pallium componebatur eo modo, quem supra attulimus, dextra eius parte sinistro humero iniecta. Cynicum alia ratione induebatur; excluso brachio atque humero dextro totum hominem inuoluebat. Redit ad pallium commune. *Quippe tota molitio eius est operire solutim*. Togæ mora, atque incommodum erat, quod contrahebatur in rugas, contabulabatur in umbonem: at pallium nullis plicis, nulla contabulatione, sed fluens, ac solutum hominem velabat. hoc est *operire solutim*. Adiicit, quo res clarior sit, *idest vno circumiectu*. Quibus verbis aiunt Interpretes designare pallium Cynicum, cuius proprium fuerit circumiici, καὶ περιβάλλεσθαι. Sed hoc etiam de communi dicebatur: vnde περιβόλαιον, & περίβλημα pallium dictum supra notauimus. Immo hoc magis vulgaris peculiare fuit, quam Cynici. Hoc enim unum tantum humerum velabat, illud utrumque. Hoc indicant verba, quæ sequuntur: *licet equidem nusquam inhumano, ita omnia hominis simul contegit*. In prioribus latere mendum, nullus non vidit. Quare enim circumiectus nusquam inhumanus dicitur? Aliqui nusquam inelegantem interpretantur. Sed quæ hæc elegantia: deinde quæ ratio est elegans, quia omnia hominis contegit. Latinius *licente qui-*

dem

dem, sed nusquam inurbano : quod non displiceret, si librorum M. SS auctoritate niteretur. Fortasse ad togæ molitionem respexit, quæ cum potius oneraret, quam vestiret, incommoda ac veluti inhumana videbatur: secus pallii circumiectus nihil habuit inhumani. *Ita omnia simul contegit*, cum toga non totum corpus velaret, dextro humero brachioque exertis. Hæc porro de Cynico pallio capi non possunt; quod omnia simul non contegebat, sed humerum cum brachio excludebat. Ergo de pallio generatim: *humerum velans exponit, vel includit*. Quomodo vestimentum corpus velando exponere possit, nisi serica vestis, quæ tegendo renudabat, non video. Recte corrigunt Interpretes *humerum vel includit*: non recte tamen explicant, idest, exponit, & includit; quod scilicet alter humerus exereretur, alter includeretur. Sed de pallio generice intelligendum est. Nam pallium commune humerum utrumque includebat, ac velabat: Cynicum alterum excludebat; ergo humerum quandoque exponit, quandoque includit. *Cetero qua in humerum adhæret nihil circumfulcit, nihil circumstringit*. Toga ita sinistro humero hærebat, ut rugarum congestu humerum premeret, & fulciendo sinu, atque umbone brachium laboraret: pallium, qua parte humero imponebatur, nullis plicis, nulla contabulatione graue erat; nullo artifice nodo, aut fibula circumstringebatur. *Facile se gerit, facile reficit*, non fibula infrenatur, & cum deciderit facile reponitur. Demum, *Si quid interulæ subter est, vacat zonæ tormentum*. Sub communi pallio tunica gestabatur, quæ hic interula, quod intus siue intra pallium esset dicitur. Sub cynico pallio nulla erat. Quæ etiam indicant, de pallio in genere loqui Tertullianum. Quandocumque igitur tunica gestaretur, illam vacasse zonæ tormento, quod Atri discincti essent, ut alias dictum. Non igitur tantum de Cynico pallio loquitur ibi Tertullianus: alioquin merito illi quis reponere poterat. Esto Cratetis pallium fuerit expeditum; vulgare non item. Nam & fibula constringebatur, & ad ceruices morose in rugas ordinabatur, quæ operosa molitio non multum togæ contabulationi dissimi-

similis erat. Solum vetus Carthaginiensium pallium tale fuit, quod penes Aesculapii mystas eo tempore remanserat. Quod Tertullianus, & reliqui tunc gestabant: nec fibula stringebatur, nec ita gerebatur, ut duæ laciniæ, ab vtroque latere retrorsum reiicerentur: neque hoc ἀναβάλλεσθαι fuit; hoc enim significat attollere, & de inferiori parte subductam laciniam humero sinistro iniicere, ut dicebamus: neque qui pallium eodem modo regestum vtrinque habebant, ἀναβεβλημένοι τὸ ἱμάτιον dicebantur, sed qui communi Græciæ more illud componebant. Immo si commune pallium fibula nexum fuisset, etiam, quod ait Tertullianus, ab utroque laterum regerebatur. Frustra ergo veteres laborassent in illo decoro habitu componendi pallii, ut dextre scilicet aptaretur: frustra eos negligentiæ, & inurbanitatis notassent, qui in sinistrum illud vestiebant. Nam sic neutro modo componi poterat, neque in dextram, neque in sinistram: sed tantum vtrinque in latera reiici poterat.

Præterea cedo mihi veterem scriptorem, qui fibulæ in communi pallio meminerit. Isidorum nihil moror. *Pallij fibulati Gallici* mentio extat apud Vopiscum in Probo, cui Valerianus inter cetera iubet dari *pallia Gallica fibulata duo*. ubi viri doctissimi, qui ad Tertullianum commune Græcorum pallium fibulatum fuisse docent, illa Gallica pallia fibulata sagochlamydes fuisse obseruant, causamque addunt, cur Valerianus pallium non simpliciter dixerit, sed pallium fibulatum, quod pallia vulgo non essent fibulata, ut nec saga. Persicum etiam pallium fibulatum apud Suidam: Φιβλατώριον περιβόλαιον Περσικόν. Quod si commune Græcorum fibulam habuisset, non hæc tanquam diuersa scriptores notassent. Chlænæ igitur, & chlamydes fibulam habuerunt: & ideo Homerus in chlæna voce πειρόνησατο vsus est, *infibulauit*, nusquam in pallio. Aliqua in hanc rem adiiciemus cum de Tribonio disputabimus.

Pallium cum crepidis sumptum. Tertullianus de Pallio explicatus. *Cap. X.*

CAlceos togæ proprios fuisse alias adnotauimus. Sic crepidæ pallii peculiares fuere, nec unquam sine illis pallium sumebatur. Liuius lib. XXIX. de Scipione in Sicilia otiante: *Ipsius etiam Imperatoris, non Romanus modo, sed ne militaris quidem cultus iactabatur: cum pallio crepidisque inambulare in Gymnasio.* Quod imitatus Germanicus in Ægypto, ut Tacitus loquitur, *pedibus intectis* incessit, *& pari cum Græcis amictu.* Dio Cassius lib. LX. tradit Claudium Neapoli tanquam priuatum egisse, atque in ludis Musicis ἱμάτιον καὶ κρηπῖδας gestasse, *pallium & crepidas.* Interpres inepte, *togam, & soleas.*

Tertullianus de Pallio: *Nisi quod & philosophi puto ipsi aliquid eiusmodi adfectant. audio enim, & in purpura philosophatum: si philosophus in purpura, cur non & in baxea Tyria calciare? nisi aurum minime Græcatos decet: atquin alius & sericatus, & crepidam auratus incessit.* Heic antiquum Critici obtinent, totumque locum turbant, atque inuertunt, cum tamen nulla mutatione opus sit. *Si Aristippus in purpura, cur non etiam in Tyria baxa siue baxea?* Baxeam non fuisse calceum muliebrem pretiosum, sed virilem, immo philosophicum, quod cum pallio sumeretur idem ac crepida, notum est. Apuleius lib. XI: *Nec deerat, qui pallio, baculoque, & baxeis, & hircino barbitio philosophum fingeret.* Alibi de sacerdote Aegyptio: *Inducit iuuenem quendam palmeis baxeis indutum.* Si ergo, inquit Aristippus vestem purpuream sumpsit, cur non & calceamentum, siue baxeam philosophicam purpura infecit, ut esset æqualis habitus? *Cur non & baxea Tyria calciare?* idest, cur non Aristippe etiam baxeam purpuream induis? Quæ olim Turnebi, & Merceri opinio fuit. Sed non videntur cohærere, quæ sequuntur. *Nisi aurum minime Græcatos decet. Cur non sumis & crepidas purpureas? Quia aurum Philosopho inaccorum.* Seu quicumque iecit calceos purpureos,

reos, eosdem & auro distinctos fuisse, constare optime sententiam intelliget. Clare Epictetus in Enchiridio cap. LXI. *Vt & in calceo, si vltra pedem progressus fuerit*, γίγνεται κατάχρυσον ὑπόδημα, εἶτα πορφυροῦν, εἶτα κεντητόν: *Fit auratus*, siue auro distinctus *calceus, deinde purpureus, deinde interpunctus*. Vbi Simplicius, *Tanta autem*, inquit, *fuisse videtur apud Romanos in conficiendis calceis purpureis, & interpunctis curiositas, vt auratis etiam præferrentur*. Calcei alii auro inducebantur, alii inficiebantur purpura, alii compungebantur, siue aureis notis distinguebantur. Ideo occurrit obiectioni Tertullianus. *Cur non & baxea Tyria calciaris*. Respondere poterat Aristippus. *Quia aurum Græcatos, idest palliatos non decet*. Atqui inquit Tertullianus, alter nempe Empedocles, *si non auratus*, saltem *aeratus crepidam* incessit. Quicumque hæc cum doctorum virorum emendationibus conferet, is profecto intelliget, non semper Interpretes de Tertulliano bene mereri.

Quod ad crepidam attinet, idem paulo post de Sacerdotibus Æsculapii, quos pallium retinuisse inter togatos Chartaginienses initio dixerat: *Cum hoc ipsum pallium morosius ordinatum & crepidæ Græcatim Æsculapio adulantur*. Vbi *Græcatim* est, quod notauit Mercerus, more Græco, siue Græco habitu, ut paulo ante dixerat *Græcatos decet*. Sed de crepidis, & toto veterum calceatu in tertia parte huius Operis, si vita suppeditabit, disputabimus.

De Pallij materia. Vestimenta lanea. An lineæ vestes in vsu. Thucydides explicatus. Lintea lorica. Cap. XI.

Non pallia modo, sed tunicas, chlamydes, chlænas, & reliqua vestimenta tam virorum, quam fœminarum lanea fuisse, non est dubitandum, licet aliquis in mulieribus interdum lineæ vestis vsus reperiatur, de quo infra. Nec alia apud Græcos, atque Romanos quam lanæ textura, licet ex ipso lanæ pretio plus minutve æstimaretur. Ælianus lib. 1. Variæ cap. XVI. tradit Apollodorum Socrati in carcere mori-

turo attulisse χιτῶνα ἐρίων πολυτελῆ, καὶ εὐήτριον, καὶ ἱμάτιον τοιοῦτο. *Tunicam ex pretiosa lana, pulchreque textam, simile item pallium*. Plutarchus de audiendo. *Neque pallium induere hieme*, ἐς μὴ προβάτων Ἀττικῶν ἔιη τὸ ἔριον, *nisi ex lana ouium Atticarum*. Plautus Milite Glor. Act. III. Sc. I.

Eme mi vir lanam, vnde tibi pallium
Malacum, & calidum conficiatur, tunicæque hibernæ bonæ,
Ne algeas hac hieme.

Nec aliud olim muliebre, opus quam lanificium fuit. Aristophanes Concionantibus de muliere, quæ in concionem prodibat. *Hac attuli* (lanam) *vt completo concilio* ξαίνοιμοι, *carpam, siue pectam*. Vetus Scholiastes: *Mulier venit ferens lanam, eamque pectens, siue carminans* (non recte Latinus Interpres *diuidens*) subiicitque se id facere, *quod filij sibi audi essent*.

Rarus apud Græcos serici, rarus admodum lineæ vestis vsus fuit. Sanè apud Homerum lineæ vestis mentio. Sed etiam cubicularem fuisse, quæ nempe dormientibus substerneretur, veteres critici obseruant. τὸ ὑποστρωννύμενον τοῖς κοιμωμένοις, ait Hesychius. Odysseæ. N. ait Phæaces strauisse in naui Vlyssi dormituro ῥῆγός τε λίνον τε. ἵνα νήγρετον εὕδοι. Paulo post subijcit, sublatum eundem dormientem ex naui αὐτῷ σὺν τε λινῷ, καὶ ῥήγεϊ. Apud eundem Il. B. inducitur Aiax Oilæus, λινοθώρηξ, hoc est, vt interpretatur Hesychius, lineo thorace utens: de quo infra. Alias non ita facile occurrit apud Græcos lineæ vestis mentio in communi vestitu.

Thucydides tamen ipso operis initio indicare videtur veteres Athenienses lineas tunicas gestasse. ὀυ πολὺς χρόνος ἐπειδὴ χιτῶνας τε λινοῦς ἐπαύσαντο φοροῦντες, καὶ χρυσῶν τεττίγων ἐν ἔρσει κρωβύλον. *Nec multum tempus est, quo apud eos* (Athenienses) *qui ex senioribus locupletiores erant ferre desierunt lineas tunicas, cicadasque in sertem aureas*. Verum tunicæ illæ non aliud fuerunt, quam loricæ, siue thoraces linei, quibus pro armatura in bello utebantur. Narrans enim antiquissimos Græcorum rapto viuere assuetos perpetuo, veluti confesso latrocinio vitam egisse, subijcit. *Quin etiam arma ferre*

re apud hos ex vetere latrocinio permansit. Omnis enim Græcia arma gestabat, quod videlicet, nec penates munitionibus cincti, nec tuto commeare vltro citroque possent: vitamque assidue sub armis agebant more barbarorum. Indicio autem sunt hæ regiones Græciæ, quæ vsque adhuc illo ritu habitantur, similem cultum, similiaque vitæ instituta aliquando apud omnes fuisse. Primi autem inter hos Athenienses ferrum deposuerunt, & pacato cultu vtentes ad lautius quoddam, & mollius vitæ genus transierunt. Athenienses ut ceteri Græci militari cultu perpetuo incedebant: non multo ante Thucydidis tempora, ad pacis habitum transierunt, & cum reliqua armatura lineas quoque tunicas deposuerunt. Quod si illæ fuissent interulæ, ut subuculæ lineæ, potius illas induissent, cum ad mitius, magisque lautum vitæ genus transire in animum induxissent.

Nemo autem lineas tunicas siue thoraces pro armatura gestatas mirabitur, nisi qui in veterum scriptis plane peregrinatur. Talis Aiacis thorax apud Homerum lineus, ut paulo ante diximus θώρακες λινοῖ, *thoraces linei* dicuntur Pausaniæ in Atticis, qui ait has lineas loricas, siue thoraces non æque esse vtiles prægnantibus, quod ferro vehementius immisso lædantur, ac venatoribus. In illis enim leonum, ac pantherarum dentium impetum eludi, ac debilitari. Nepos in Iphicrate: *Idem genus loricarum mutauit, & pro ferreis, atque æneis lineas dedit. Quo facto expeditiores milites reddidit: nam pondere detracto, vt eaque corpus tegerent, & leues essent, curauit.* Suetonius Galba XIX: *Loricam tamen induit lineam, quamquam haud dissimulans, parum aduersus tot mucrones profuturam.* Sed quomodo lineæ loricæ, siue thoraces conficiebantur, vt ferro resisterent? Titius in Controuersiis existimat lineas chlamydes bombyce, spongia, lanaque minutatim dissecta ad instar culcitæ fartas. Sed eum merito magnus Antagonista ficto nomine reprehendit, primo quod chlamydes cum tunicis confundit: deinde quod puerili errore bombycem, quod erat sericum, pro gossipio, quod Itali vulgo *bambaggio* appellant, posuerit, quod Italiæ igno-

rum per multa secula. Negat ipse ex gossipio, aut lana, aliave materia minute consecta farctum thoracem fuisse, nam quare potius lineum diceretur, quod ex alia materia confectum erat? Itaque thoracem lineum à loricis non nisi materia diuersum fuisse, quod illæ essent annulis, & catenulis æneis consertæ, hic autem ex torulis trilicibus, quadrilicibus, aut bilicibus. Toros appellat funiculos ex multis filis tortos, qui propterea a numero dicebantur bilices, & trilices: qui deinde tori inter se filis conserebantur, & firmissimum opus præstabant. Talis Amasis Ægypti Regis filis contexta, quorum singula trecentis sexaginta quinque filis constarent. Quin idem in cassium descriptione, stamina singula centenis quinquagenis filis constare ait, vocatque stamina, quæ alij toros, Græci Βρόχȣς in restibus. Fila autem, ex quibus stamina illa siue tori constabant, licia etiam vocata docere loricas bilices, ac trilices apud Virgilium. Hæc Scaliger de loricis lineis.

At Casaubonus ad Suetonium diuersa ratione huiusmodi linteos thoraces factos credit. Nempe opera, atqui artificio coactiliariorum, & πιλοποιῶν, qui linum aceto, vel austero vino, cui sal esset adiectum, probe macerabant, deinde ita cogebant, ut soliditatem, ac crassitiem lintei octies, decies, aut sæpius in se complicati haberent. Adducit ad hoc comprobandum locum Nicetæ Aconinati lib. 1. rerum Isaaci Angeli: *Ipse Conradus sine scuto tunc dimicabat: sed pro lorica textum quoddam gestabat è lino factum, vino austero probe salito maceratum, sæpius replicatum: quod quidem sale & vino coactum adeo firmum aduersus ictus erat, vt penetrari à nullo telo posset. Erant autem huius texti pagellæ octodecim, & eo plures.* Verisimilior tamen Scaligeri opinio est, propter loricas bilices, & trilices, quæ in coactilibus locum haberi non poterant.

Lineus Apollonij Thianæi vestitus. Byssus. Ὀθόνη. Pollux notatus. Cap. XII.

NVllus igitur lineæ vestis usus in communi Græcorum vestitu fuit. Nam Apollonii Thianæi id peculiare fuisse dicendum est, ut tunica linea uteretur, quemadmodum Pythagoræ, quam ille imitatus est. Quæ vestitus à vulgato diuersitas cum illi apud Domitianum obiecta fuisset, hac defensione usus est, ut narrat Philostratus lib. VIII. cap. III. quæ etiam Pythagoræorum, atque Ægyptiorum ratio fuit. Quod scilicet vestes ex pellibus, aut animantium lana confectæ impuræ essent, contra puræ, quæ ex lino texerentur. Mox subiicit: *Si quis animati, aut inanimati rationem auferat, ob quæ purus quis, aut impurus videri potest, quid in se præclarius habeat lintea, quam lanea vestis?* τί βελτίον ἡ ὀθόνη τοῦ ἐρίου; *Lanam si quidem ex animali mansuetissimo natam, quam curæ Dijs fuisse, illud indicat, quod eorum quidam pastores fuerunt. Vnde & aureum vellus poetarum carminibus nobilitatum. Linum vero* inquit *seritur, utcumque euenit, auri vero circa illud nullus est sermo: sed quoniam ab inanimato decerpitur, purum quidem Indis, purum etiam Ægyptijs esse videtur: & propterea Pythagoræ prius, deinde etiam mihi hoc etiam in vestem assumptum est, quam conuenire nobis putauimus tam disputantibus, quam orantibus & sacrificantibus.* Idem Philostratus lib. II. cap. IX. narrat quasdam in India linteis vestibus uti, nobiliores vero Bysso, quæ lini species fuit: cumque Apollonius vidisset Byssum, gauisum fuisse, quod fusco amictui, quem gestabat, non dissimilis esset: quæ verba infra examinabimus. Alibi Brachmanum in India vestitum describit: Καὶ τὴν ἐσθῆτα ἐσχηματίζοντο παραπλησίως ταῖς ἐξωμίσιν. *Vestem in exomidis formam compositam esse, ipsius materiam esse linum, quod sponte sua in illis locis nascitur, album quidem, vt Pamphylium, mollius autem propter pinguedinem, quæ ab ipso instar olei stillat, ex eo sacram vestem confici; idque linum si in alia parte seratur, non prouenire.* Ad quem locum doctissimus Interpres notat,

Exomides fuisse laneas seruorum lacernas, angustas, & breues, circa humerum desinentes. Verum non fuerunt exomides lacernæ, sed tunicæ, neque illæ seruorum tantum, & istæ Indorum tunicæ, siue tuniculæ erant, strictæ scilicet, nec vltra humeros velatus brachium, quales exomides fuerunt.

Adiicit Philostratus, Apollonium, cum in India esset, audisse Byssum in Ægyptum ex India deferri, quod illa in plerisque sacris utuntur Ægyptii. Lineam enim siue byssinam vestem Aegyptiorum peculiarem fuisse, quis nescit? Hinc *turba linigera, grexque liniger* de Sacerdotibus Isidis poetis dicitur. Et Apuleius lib. XI. in pompa Isidis describit viros fœminasque *linteæ vestis candore luminosas*; Et paulo infra. *Antistites sacrorum proceres candido linteamine cinctum pectorale adusque vestigia strictim iniecti*. Ideo Anubis à Luciano Deorum concilio inducitur *sindone amictus*. Seneca item de breuitate vitæ: *Cum linteatus senex laurum, & medio lucernam die proferens*. Quare & linteæ vestes ex Aegypto Romam delatæ. Cicero pro Rabirio: *Audita, visaque merces fallaces quidem, & fucosæ, chartis & linteis, & vitro delatæ*. Non tota tamen Aegyptiorum vestimenta linea fuerunt, sed tunicæ tantum. Nam pallia ex lana. Herodotus lib. II. ἐνδεδύκασι δὲ κιθῶνας λινέους περὶ τά σκέλεα θυσανώτους, οὓς καλασίρις καλέουσι: ἐπὶ τούτοισι δὲ εἰρίνεα εἵματα λευκὰ ἐπαναβληδὸν φόρευσι. *Induunt tunicas circa crura fimbriatas, quas Calasiris appellant, quibus circumiecta lanam pallia alba gestant*. Addit tamen lanea vestimenta neque in templa inferri, neque una cum mortuis sepeliri: hoc enim prophanum esse. Similemque morem seruari in sacris Orphicis, ac Bacchicis, in quibus nefas esse, iis initiatos in vestibus laneis humari.

At Byssus lini species pretiosissima, quæ indidem proueniebat, ex qua vestes mollissimæ, ac tenuissimæ conficiebantur. Vnde dictum Parysatis Reginæ, in Regum alloquio vtendum esse verbis Βυσσίνοις, idest *mollissimis, ac leuissimis*, quidquid aliter viri docti interpretentur, qui *sublimia, grauia, & ornata* reddunt, & nescio quæ βύρσινα comminiscuntur. Apud Theocritum Idil. II. Simætha inducitur Βύσσοιο

καλὸν σύροισα χιτῶνα, *trahens pulchram ex bysso tunicam.* Quoniam autem hæ vestes byssinæ essent pretiosissimæ, & ut ait Plinius, *mulierum luxui destinata*, ideo ferme purpura tegebantur. quæ res veteres Grammaticos in errorem impulit, ut byssinum, colorem purpureum interpretarentur: quem errorem satis iam viri docti redarguerunt. Talis fortasse Tyria sindon Martiali lib. IV. quæ etiam in vsum virorum ea ætate transisse videtur. De Endromide.

Ridebis ventos hoc munere tectus & imbres;
Non sic in Tyria sindone tectus eris.

Byssi frequens mentio in sacris literis, præcipuè in apparatu vestis sacrificalis, velisque, & aulæis tabernaculi. *Byssina Iosephi stola* Genesis cap. XLI. Diues etiam epulo *purpura, & bysso indutus* dicitur, quod à purpura distinctam fuisse vestem byssinam satis declarat.

Ceterum linea vestis Ὀθόνη, & Ὀθόνιον Græcis dicitur, quæ quoniam interdum muliebris erat, ab Homero in II. Iliados inducitur Helene ἀργεννῆσι καλυψαμένη ὀθονῆσιν. Hesychius: Ὀθόνη Συνδών. Ὀθόνια λινᾶ ἱμάτια. Idem Homerus lib. XVIII. Il. puellis tripudiantibus dat λεπτὰς ὀθόνας, adolescentulis autem χιτῶνας ἐυννητες. Quamquam Hesychius ὀθόνιον πᾶν τὸ ἰσχυὸν κἂν μὴ λινοῦν ᾖ intepretatur. Aristophanes etiam Lysistrata lineas tunicas mulieribus adscribit.

Κἀν τοῖς χιτωνίοισι ἀμοργίνοις.

Vbi lineas tunicas interpretantur, quod amorgina vestimenta ad instar byssi, siue carbasi tenuissima essent. Veteres tamen critici Amorginum coloris genus dixere, nempe purpureum secundum glossam, vt ait Eustachius: vt non satis constet, utrum ea vox lini speciem, an colorem, an utrumque significet.

Pueri etiam meritorii in linea tunicula. Lucianus Nauigio: *Quando opinor formosus ille adolescens ex interiore parte nauis progrediebatur*, τὴν καθαρὰν ὀθόνην ἐνδεδυκὼς *puram lineam tunicam indutus*. Qualem fuisse ministrantium in conuiuio habitum ante diximus.

Ceterum Pollucem falli necesse est, qui lib. VII. cap. XVI. tradit

tradit Athenienses *linea tunica talari vsos esse*. Omnia enim virilia vestimenta lanea fuisse ostendimus: tunicæque talares nonnisi mulierum fuerunt, vt ex Aristophane docuimus, & aperte declarat Pausanias lib. 1. qui narrat Theseum cunctis incognitum Athenas venisse indutum χιτῶνα ποδήρη *tunicam talarem*, non pallam, ut vult Interpres: & *plexa eleganter coma, ac per contumeliam interrogatum, quid ita nubilis virgo sola oberraret?* Eadem prorsus ratione, qua apud Plautum in Comœdia palliata dicitur *genus mulierosum, cum dimissitijs tunicis*. Hallucinatur igitur Grammaticus ille, quemadmodum cum ὀθόνην apud Homerum interpretatur album vestitum, ac tenuem è lana, non lino confectum, contra veterum Criticorum sententiam. Suntque alia non pauca his similia doctis viris castigata.

De Pallij colore. Alba Græcorum vestimenta. Artemidorus, & Lucianus explicati. Ælianus notatus. Cap. XIII.

Romanæ togæ, tunicæque colorem album fuisse exposuimus: talem & Græci vestitus præcipue apud honestiores colorem fuisse credimus. Nam & simplicior hic cultus, ac naturæ ipsi proprior, immo & ciuilior videtur, cum pullus in luctu sumeretur. Insignis locus est Artemidori lib. 11. cap. 11. *Alba vestimenta solis sacrificijs conferunt, & seruis Græcorum: reliquis turbationes significant, propterea quod hi, qui in turba versantur, albo vestitu vtantur. Opificibus autem manuarijs cessationem, & otium portendunt: & quanto pretiosiora fuerint vestimenta, tanto plus otij prædicunt. Neque enim operarij, maxime qui mechanicas artes exercent, albis vestibus vtuntur. Seruis autem Romanorum, solis his qui recte agunt, conferunt: reliquis mala sunt. Manifestos enim faciunt male agentes, & propterea quod eundem cum dominis vestitum vt plurimum habent, ob hoc somnium liberi non fiunt, sicut serui Græcorum. Vero ægrotanti alba vestimenta habere, mortem prædicit, propterea quod mortui in albis efferantur: Niger vestitus salutem prænunciat.*

stat. Non enim mortui, sed mortuos lugentes huiusmodi vtuntur. Noui autem ego multos & pauperes, & seruos, & vinctos ægrotantes, qui etiam cum viderentur sibi nigra habere vestimenta, mortui sunt: verisimile enim erat, his non in albis propter inopiam efferendos esse. Est autem alias niger vestitus omnibus malus, exceptis his qui clancularia operantur.

Ex his discere licet Græcos ingenuos vulgo albis vestimentis vsos: quod declarat illud, *eos qui in turba, siue foro versantur, albis vestibus indutos*, idest omnes vulgo liberos homines. Illam autem perturbationem, quam talia vestimenta indicabant, ad Comitia candidatorum, ac prensantium molestias retulit doctissimus Rigaltius. Ceterum alba vestimenta in somnis visa Græcorum seruis fausta erant: quia scilicet illis libertatem portendebant, quod ingenui in ea veste conspicerentur. Sed honestiores tantum: nam opifices, ac sellularij, populique fæx, ut apud Romanos, ferme in sordida, nigraque veste erant. Et ideo his hominibus cessationem ab opere portendi ait, quod albis vestibus non vterentur. Subiicit, Romanorum seruis alba vestimenta per quietem visa solis illis qui recte agerent auspicata fuisse, seruis autem nequam improspera. Futurum enim ut occulta delicta manifestarentur, quod scilicet album in tenebris latere non potest. Infra ait, purpuream, & variam vestem occulta reuelare, quia scilicet conspicua est, quemadmodum alba: vbi eadem voce usus est: τὰ κρυπτὰ ἐλέγχει, *occulta manifestat*, vt supra de veste alba ἐλέγχει τοὺς κακῶς πράσσοντας, *male agentes arguit*. Idcirco autem Romanis seruis vestem albam nihil boni prædicere docet, quod eundem cum dominis vtplurimum vestitum haberent. quod de tempore intelligendum est, cum depositis togis, sumptisque lacernis, nullum fuisse inter ingenuos ac seruos in habitu discrimen supra memorauimus. Cum igitur albis vestimentis ingenui Romæ uti desiissent, ea in somnis visa Romanis mancipijs libertatem non prædicebant, quum color cum ipsa libertate publica excessera: contra cum in Græcia perseueraret is color in ingenuis visus in somnis seruo libertatem prædicebat. Quoniam autem mortui

viuentium veste efferebantur, Romani toga, Græci pallio: ideo ægrotanti alba vestimenta visa mortem prænuntiabant: Contra niger vestitus salutem, quod is in luctu à viuentibus vsurpatus. Addit multos, & pauperes, & seruos, vinctosque, quibus nigræ vestes per quietem obuersatæ erant, nihilominus mortuos esse, quod scilicet id genus hominum, cum ob paupertatem alba vestimenta non gestarent, in pullis etiam efferrentur.

Porrò ita alba vestimenta in Græcia vulgo usurpata, ut vestis infectæ usus in populi conuentu, ac in spectaculis legibus esset interdictus. Lucianus Nigrino Veterum Atheniensium continentiam, ac paupertatem commendat: adeo enim non puduisse eos paupertatem fateri, ut vulgata vox sit in Panathenaicis ab omnibus emissa. Deprehensum enim quendam ex ciuibus fuisse, & ad præsidem Ludorum adductum eo quod βαπτὸν ἔχων ἱμάτιον, *pallium colore infectum gestans* ad spectaculum venerat. Vniuersos autem misertos illius, ac veniam precatos esse. Atque ubi præco iam proclamaret, quod in leges commisisset quia tali veste ludos spectaret, omnes una voce, quasi antea super hoc deliberassent, exclamare cœpisse, ut venia daretur talibus induto: nec enim aliam vestem habere illum. Quod sane mirum est, cum pauperi facilius esset vestem natiuo colore, quam tinctam, atque infectam comparare. Sed pallium illud nuptiale erat, quod βαπτὸν siue tinctum sponsis modo gestare licebat. Aristophanes Pluto Act. II. Scena v. Disputat ibi Paupertas, si omnes diuites essent, fore ut artes è vita tollerentur: nemo domos strueret: nemo vestimenta pretio lauaret: & post cetera futurum, ut nullus venderet unguenta, quibus madescerent, qui nouam nuptam ducerent, οὐδ᾽ ἱματίων βαπτῶν δαπάναις κοσμῆσαι ποικιλομόρφων, *neque sumptuosis vestibus infectis, ac versicoloribus ornandos*. Vet. Interpres. Βαπτὰ γὰρ ἱμάτια φοροῦσιν οἱ νυμφίοι. *Tincta enim vestimenta ferunt sponsi*. Ille ergo pallio tincto in spectaculis deprehensus non aliud amiculum habebat, quam nuptiale: quod magnæ paupertatis indicium, quod ipso spectaculorum commiserationem commouit.

Præ-

Præterea veſtes vulgo albas fuiſſe crebra fullonum mentio declarat, qui veſtimenta eluebant, interpolabant, poliebant. de quibus Pollux lib. VII. cap. XI. Vbi eadem ratio in lauandis veſtibus, ac Romæ fuiſſe apparet. nam & pedum inſultu preſſas, & coactas, & adhibitam cretam præcipue Cymoliam, ſulphurque iiſdem dealbandis, demum carduorum ſpinis pexas, ac politas legimus, unde proprie κναφεὺς, κναφεῖον, κναφικοὶ, κνάψαι. Apud Homerum Od. II. Nauſicaa ad fluvium pergit εἵματα πλυνέουσα, *veſtes lotura*. Et Alcinous diſceſſuro in patriam Vlyſſi inter munera hoſpitalia dat φᾶρος ἐυπλυνὲς, ἠδὲ χιτῶνα *pallium bene lotum, & tunicam*. Ariſtophanes etiam loco paulo ante laudato ait, ſi omnes diuites eſſent, futurum ut artes è vita tollerentur, nemo domos strueret, ἢ πλυνέειν, neque *veſtimenta lauaret*. Idem Veſpis. Απέδωκ᾽ ὀφείλαν τῷ γναφεῖ τριώβολον. *Triobolum impendi in operam fulloniam*. Vetus Scholiaſtes. *Nam cum piſciculos ediſſem, & pallium iure perfuſum eſſet, triobolum fulloni dedi pro mercede*. κναφεῖ τῷ πλυνόντι τὰ ἱμάτια. Artemidorus lib. II. cap. II. *Præſtat autem ſemper habere veſtimenta* καθαρὰ, καὶ λαμπρὰ, καὶ πεπλυμένα καλῶς, *munda, & ſplendida, itemque probe lota, quam ſordida, & illota, exceptis his qui ſordida opificia exercent*. Apud Athenæum Æſchines Socraticus in Dialogo obijcit Telaugi ἱματίου μὲν φορήσεως καθ᾽ ἡμέραν ἡμιωβόλιον κναφεῖ τελοῦντα μισθόν. *Quod pallio carens à fullone vtendum ſumeret pactus pro diurna mercede ſemiobolum*. Diogenes Laertius Socratem ferme tribonium geſtaſſe ait, *cumque hoc vitæ inſtituto ageret, interdum tamen tempori ſeruiens* λαμπρὰ ἠμπίσχετο, *ut in Platonis Sympoſio ad Agathonem profectus, ſplendidam veſtem induebat*, nempe commune pallium albo colore. Lucianus in vita ſua tradit Pædiam ſibi inſomnis obuerſatam, ut ad ſui cultum pelliceret, inter reliqua dixiſſe. *Ac veſtitum quidem talem indues* (*demonſtrans ſuum:* πανὺ δὲ λαμπρὰν ἐφόρει *gerebat autem admodum ſplendidum*.) Subiicit poſt paulo: ſi ſtatuariæ adhæreſceret, fore ut χιτώνιόν τε σπυραρὸν ἐνδύσῃ *tuniculam ſordidam indueret*, qualis nem-

pe operariorum, atque sellulariorum, ut ex Artemidoro dicebamus.

Quare mirum est Aelianum lib. IV. cap. XXII. prodere veteres Athenienses pallia purpurea, tunicasque variegatas gestare solitos, ἁλεργῆ μεὺ ἠμπέχοντο ἱμάτια, ποικίλες δὲ ἐνέδυον χιτῶνας. Quod mihi verisimile non videtur. Nam cum purpura in magno pretio esset, idque Regium insigne, quis credat priuatos homines vulgo purpuratos incessisse? Præterea tunicæ variegatæ non nisi muliebres fuere. Purpuram autem Regium fuisse gestamen quid attinet dicere? Certe tantum abest purpurea vestimenta Athenis in usu fuisse, ut Alcibiadem reprehensum tradat Plutarchus, *quod delitijs diffluens purpureis, ac pretiosis vestibus interdum vteretur.* Immo nimii, ac peregrini luxus notarentur; quicumque improbum colorem vestibus adhibuissent. Lucianus Negrino narrat graues fuisse ciuium oculis, qui cultum luxu notabilem importassent. Subiicit, cum quidam diuitiis affluens Athenas venisset turba seruorum stipatus, auroque, & varia veste excultus, quoties ciues purpuram, cultusque mollitiem, ac varios vestis colores inspicerent, hæc in eum scommata iacere solitos. *Iam ver adest. Vnde nobis hic pauo?* Et. *Fortassis matris ipsius est.* Quo loco crediderim Romanos designari, quorum lacernas variis coloribus, interdum purpura infectas diximus. Ait enim, τὴν δὲ ἐσθῆτα τὴν ποικίλην, καὶ τὰς πορφυρίδας, *tunicam variam, & lacernas, siue chlamydes purpureas.* Alibi de paupere, qui repente diues factus fuerat, ἁλεργῆ καὶ ὑσγινοβαφῆ ἀμπεχόμενος. Idem ait diuites ostentare τὰς πορφυρίδας, & annulos, ubi Romanorum mores perstringit. Purpureus ergo color semper luxus, & superbiæ notatus. Mitto Aristippum, quem saltasse in purpura nota Regiæ seruitutis fuit. Polæmonem & corollas collo detraxisse, & erubuisse ob purpuram, *postquam est impransi correptus voce magistri*, notum est. Lucianus Hermotimo De eo qui philosophiæ cultum eiuraturus erat. *Fortasse neque purpuram induere grauabor, vt omnibus fiat perspicuum, mihi priores nugas non amplius curæ esse.*

Basilius minor Orationum Gregorij Nazianzeni Interpres indicare videtur Rhetores olim in purpura incessisse. Ait enim *Tribones fuisse indumenta siue pallia, Rhetorum quidem rubra, & purpurea, nigra autem philosophorum*. Sed Tribones, siue Tribonia, non nisi Philosophorum, & quidem seuerioris notæ infra ostendemus, & fortasse ætatem suam Interpres ille respexit. Subiicit enim illud fuisse insigne, sicut magistratibus σκαραμάγγιον. Sane quomodo vestis detrita, ac lacera purpura infici posset aut decens esset, non video. Sed de Tribonio paulo post agemus.

Pallium Philosophicum. Tribonium. Philostratus, & Laertius explicati. ῥάκος, *Pannus.*
Cap. XIV.

Pallium philosophantium amictum, ac peculiare sapientiæ tegmen fuisse, in confesso est. Nec unquam ferme Philosophi à scriptoribus inducuntur, quin hac veluti nota atque insigni à reliquis distinguantur. Lucianus Timone. ὁ δὲ τρίβων οὗτος πορφυρίδος ἀμείνων. *Pallium hoc quauis purpura potius*. Et Dialogis mortuorum, Diogenem describens ait senem esse calvum, gerentem pallium lacerum, & pertusum. Alibi, mala multa sub Philosophi palliolo latere scribit. Item multos philosophiæ studium professos solo habitu, atque incessu meros philosophos videri. Idem in Mercede conductis, de eo, qui pro Philosopho, ac Græculo in diuitis familiam adscitus erat. *Num te pudet*, inquit, *cum in tanta Romanorum turba solus* ξενίζων τῷ τρίβωνι, *in peregrino pallio versaris?* Et infra: καὶ ἱμάτιον Ἑλληνικὸν εὐσταλῶς περιβεβλῆσθαι, *Pallium Gracanicum decenter circumponere*. Eodem Libro veluti in scena producitur Catella Melesia in Philosophi pallio cubans, immo & pariens. Et alibi passim, quæ putidum esset persequi.

Ita & Latini scriptores. Plautus Curculione:

Tum isti Graci palliati capite operto qui ambulant,
Qui incedunt suffarcinati cum libris, cum sportulis,

Con-

Constant, conferunt sermones inter se se drapetæ;
Obstant. obsistunt, incedunt cum suis sententijs
Quos semper videas lubentes esse in Thermopolio.

Vbi haud dubie licet Græca Comœdia Philosophos exagitat siue sub Philosophi habitu latentes homines nequam, qui pallio inscitiam, & vitia velarent, fugitiui, flagitijs operti & vulgo inuisi. Alioqui mirum esset, si Comœdia palliata Græcos, & palliatos traduceret. Gellius lib. IX. *Video* inquit *Herodes barbam, & pallium, philosophum nondum video.* Capitolinus tradit M. Antonium Philosophiæ operam vehementer dedisse, & quidem adhuc puerum. *Nam duodecimum annum ingressus habitum Philosophi assumpsit, & deinceps tolerantiam, cum studeret in pallio, & humi cubaret.* Ammianus etiam lib. XV. scribit Iulianum à Constantio patruele ab Achaia, vbi studijs operam dabat, euocatum, etiam tum palliatum atque in societatem Imperij adscitum.

Sed si pallium philosophi habitus, ac nota fuit, cum omnes in Græcia palliati, ut diximus, nullum inter philosophos, & reliquos vulgo in cultu discrimen fuisse videtur. Romæ autem Græci omnes cum in patria veste versarentur, pro philosophis habiti fuissent. Casaubonus ad Capitolinum philosophi habitum interpretatur pallium Græcanicum, sine tunica, cum totius corporis illuvie. Huncque communem habitum omnium philosophantium fuisse, quo separabantur à ceteris. Fuisse præterea proprias singularum sectarum notas, & propria gestamina. Sed cum soli Cynici, ut dicemus, sine tunica incederent palliati, merito doctis viris Causabonus reprehenditur, qui tamen, qualis philosophorum habitus esset, quo à ceteris discernerentur, non prodiderunt.

Ergo soli seueriorem, ac sanctiorem philosophiam professi, ut Pythagorei, Stoici, ac Cynici, tam in Græcia, quam Romæ, pallio a ceteris discreti, quod peculiare eorum hominum fuit. Nempe cum commune pallium Græcorum laneum esset, & album, philosophantium tegmen pallium detritum fuit, obsoletum, sordidum, ac pullum, quodque

à Cy-

a Cynicis solis diuersa ratione gestabatur, ac sine tunica, ut infra explicabimus. Id τρίβον, & τριβώνιον Græcis dicebatur, nec alia ferme voce, cum pallij philosophici mentionem faciunt, scriptores vtuntur, præcipue Lucianus. Hesychius: τριβώνιον, πάλλιον, περιβόλαιον. Idem τρίβακον, ἱμάτιον. Cicero *palliolum* appellat Tusculana III. *Sæpe est etiam sub palliolo sordido sapientia*. Apuleius *palliastrum*. *Ecce Socratem contubernalem meum conspicio: sedebat seruili palliastro semiamictus*. Festus: *Adtritum & tritum, vestis trita*, τριβώνιον. Pallium scilicet longo vsu detritum, quodque, ut loquitur Euripides apud Athenæum lib. x., villosam lanuginem amiserat. Τρίβωνες ἐκβαλόντες οἴχονται κρόκας. *Tribonia euadunt, quæ pilos, siue lanuginem amiserunt*. Loquitur de athletis, cum senes facti sunt. Ad quem locum fallitur vir doctissimus, qui existimat Persium in eadem sententia contrarium dicere Euripidi ijs verbis.

Mihi trama figuræ
Sit reliqua: ast illi tremat omento popa venter.

Non enim contraria sunt (etsi id ad Persium adstruere conetur) κρόκας ἐκβαλεῖν, & tramam solam habere reliquam. Immo cum vestimenta κρόκας, siue pilos, ac lanuginem longo usu amiserunt, trama reliqua apparet: nam villosa lanugine connexio staminis & tramæ siue subteminis occultatur, qua dilapsa lanugine reliqua trama apparet.

Porro vestis detrita amissis longo usu pilis, floccisque tenuior fiebat, & leuior: & ideo Glossæ Vet. τριβώνιον velum interpretantur, vestem scilicet attritu tenuem leuemque factam, & ideo arcendo frigori minus aptam. In quo veteres philosophi tolerantiam, siue patientiæ imaginem ostentarunt, cum in ea etiam hieme incederent, Cynici ea sola velarentur. Philostratus de vita Apollonij lib. II. cap. IX. narrat eum cum apud Indos versaretur, videretque illos vestibus byssinis indutos lætatum esse eo habitu, ἐπειδὴ ἔοικε φαιῷ τρίβωνι. Vertunt: *quod fusco amictui, quem gestabat similis esset*. Quod prorsus admirandum est. Quæ enim similitudo bysso, quod erat linum candidum & pretiosum, cum fusco vestimento

mento esse poterat? Gaudebat Apollonius quod eã vestis Tribonio suo similis esset, non propter colorem, sed propter tenuitatem. Ex bysso enim vestes tenuissimæ conficiebantur Apollonii pallium ex lana, sed longo attritu attenuata, & per hoc lino haud dissimili. Non alium huius interpretationis auctorem dare possum, quam Philostratum ipsum eodem libro, capite ultimo. Nam cum Apollonio Rex dari in discessu pro xeniis iussisset aurum, καὶ ὀθόνας, hoc est vestes lineas, siue byssinas, aurum quidem respuit, se autem othonia perlibenter accepturum dixit, quod ἐοίκασι τρίβωνι, *quod essent similia Tribonio veterum Atheniensium*: scilicet ob tenuitatem, non ob colorem, qui omnino diuersus, ut infra ostendemus. Quia ergo Tribonium sordidum erat, ac pullum, ait Philostratus lætatum Apollonium vestitu byssino Indorum, *quod ob tenuitatem similis pullo tribonius esset*. Ita enim verti debuit.

Propter eandem causam Artemidorus lib. II. cap. III. Ὀθόνια, καὶ τρίβακα ἱμάτια coniunxit, idest *vestes lineas, & tribonia*. Ait enim *lintea vestimenta, & lanea detrita ætate gestare videri in somnis, bonum esse, & sanitatis signum: hyeme vero* ἐρινὴ, καὶ ταῦτα καινά. Vbi apte lineis lanea opponit, detritis autem καινά, idest noua siue pexa. Tribonio enim opponitur pallium καινὸν, nouum, pexum, quod attritu pilos non amisit. Quo perfacete allusit Stilpon Megarensis apud Laertium lib. II. Qui cum vidisset Cratem χειμῶνος συγκεκαυμένον, *hieme frigore adustum* (scilicet tribonio male opertum tenui, & ventis peruio.) Videris mihi, inquit χρείαν ἔχειν ἱματίου καινοῦ, *indigere pallio nouo*. Acumen est in voce καινοῦ, quæ diuisa καὶ νοῦ alium sensum reddit, nempe, videri mihi indigere, & pallio, & mente, quasi demens esset, qui sponte talia pateretur. Sequitur ὅπερ ἦν νοῦ, καὶ ἱματίου, *quasi diceret, & pallio, & mente*.

Tribonium igitur pallium detritum, ac ferme lacerum præcipuè Cynicorum. Egregie illud describit Lucianus in Dialog. mortuorum, de Menippo. Senex caluaster τριβώνιον ἔχων πολύθυρον ἅπαντι ἀνέμῳ ἀναπεπταμένον, καὶ ταῖς ἐπιπτυχαῖς τῶν

ῥακίων

ῥακίων ποικίλον. *Palliastrum gestans lacerum, & vento peruium, ac diuersorum pannorum assumentis variegatum.* In quo veteres illi philosophi seueriores delicias faciebant, præsertim Cynici. Apud Laertium in Socrate Στρέψαντος Ἀντισθένους τὸ διεῤῥωγὸς τοῦ τρίβωνος εἰς τοὐμφανὲς, ὁρῶ σου, ἔφη, διὰ τοῦ τρίβωνος τὴν κενοδοξίαν. *Cum Anthisthenes laceram tribonij partem ostentasset: Video*, inquit *per Tribonium tuam vanitatem*. Quod narrans Ælianus ait lib. IX. cap. XXXV. *Socrates cum videret Antisthenem* τὸ διεῤῥωγὸς ἱματίου, ἀεὶ τοιοῦντα φανερὸν, *laceram tribonij partem in conspectum dare. Quin desinis*, inquit, *apud nos te ostentare?* Sic ipse Socrates ab Amipsia in tribonio productus vanitatis arguitur, ut paulo post dicam.

Quod igitur Tribonium vestis detrita esset, & ferme lacera, etiam simpliciter ῥάκος dicebatur. Laertius de Aristippo, quod modo luxuria diffluerет, modo continentiam sectaretur, dictum prodit, ipsi soli datum esse χλαμύδα φορεῖν, καὶ ῥάκος; *chlamydem ferre & Tribonum*, siue pannum. Vbi ῥάκος siue pannus chlamydi opponitur: sicut Aristophanes Pluto ἀνθ' ἱματίου μὲν ἔχειν ῥάκος. *Pro pallio pannum*. Panni enim pro vestimentis laceris Latinis scriptoribus accipiuntur. Seneca de Ira lib. III. cap. XIX. *Cum spongiæ non inuenientur scindi vestimenta miserorum, & in os farciri pannos imperauit.* Et Epist. XX. *Magnificentior, mihi credere sermo tuus in grabato videbitur, & in panno.* Et paulo infra. *Nemo nascitur diues: quisquis exit in lucem iussus est lacte & panno esse contentus.* ῥάκος igitur lacerum pallium, siue pannus. Hesychius: ῥάκος διεῤῥωγὸς ἱματίου. Male ergo Pollucis Interpres lib. VII. cap. XII. ῥάκη *saga* interpretatur, *cum vestem laceram siue Tribonum* vertere debuisset. Quanquam Eustathius Ῥάκος distinguit à τρίβων, quod illud vestis lacera sit, hoc ἱμάτιον ἀποβεβληκὸς τὰς κροκίδας ἤγουν κρόκας. *Pallium quod pilos, siue lanuginem amisit.* Sed huiusmodi pallia detocata ferme etiam erant lacera, & ideo τρίβων, & ῥάκος à scriptoribus confunduntur. Poeta de Vlysse sub mendici specie. εἱμένος κακὸν ῥάκος, ἠδὲ χιτῶνα ῥωγαλέα. *Indutus pallium lacerum, tunicamque discissam.* Alibi idem Nausicaam rogat δὸς

τὸ ῥάκος ἀμφιβαλέσθαι. Aristophanes Pluto: ἀνθ' ἱματίου μὲν ἔχειν ῥάκος. Et Ranis obiicit Euripidi, quod Reges ῥάκι' ἀμπίσχων *in pannis, ac tribonio induxerit, quo essent miserabiliores*. Quod tangit Acharnanensibus, ubi hæc mendicorum vestimenta appellat ῥάκια, τρύχη, λακίδας πέπλων, δυστηνῆ πεπλώματα, σπάργανα, ῥακώματα.

Tribonium non modo pauperiorum gestamen, sed priscis temporibus vestis forensis, ac Iudicialis. Aristophanes explicatur. Cap. XV.

CEterum priscis Græciæ temporibus Tribonium communis pauperiorum habitus fuit. Apud Aristophanem in Pluto Carrio ab hera interrogatus, quomodo ea, quæ in templo Æsculapii euenerant, vidisset, cum capite inuoluto fuisset, respondet, διὰ τοῦ τριβωνίου, ὀπὰς γὰρ εἶχεν οὐκ ὀλίγας, *per tribonium, quod plures rimas habebat*. Vbi vetus Scholiastes notat *pallium vetus, ac detritum ab Atticis tribonium appellari*. ὀπὰς *autem* τρώγλας, idest *formina ex erosione facta*. Nuperus autem falso credit tribonium eandem esse vestem, quam Latini lacernam à laceranda dixere. Ac ne quis tantum vestem seruilem fuisse credat, paulo infra Iustus diues factus affert τὸ τριβώνιον ad Æsculapium, ut illud consecret, rogaturque à seruo, num illa vestis sit, in qua initiatus fuerit: quod illæ tamdiu gestarentur, donec attritæ penitus, ac laceræ essent, ait, *eam esse vestem, in qua totos tredecim annos riguerit*. Nec multo post sycophanta Iustum eundem diuitem factum interrogat πόθεν θοιμάτιον εἴληφας τοδί; ἐχθὲς δ' ἔχοντ' εἶδόν σ' ἐγὼ τριβώνιον. *Vnde tibi hoc pallium. nam heri te tribonio amictum vidi?* Mox idem sycophanta rigens inducitur, quod tribonio amictus sit. Idem Acharn. *At neque* ἐν τοῖς τρίβωσι *lateant lapides reliqui*. Nec pauperes modo, sed vulgus omne Atheniensium in Tribonio. Idem Vespis: *Mihi visa primum est per quietem in Pnyce pecudum sedentium frequens conuentio* βακτηρίας ἔχοντα, καὶ τριβώνια *cum scipione tribonium gerentium*. Vbi Scholiastes. *Erat autem prisci moris, vt honorati*

strati senes cum tribonio, & scipione populum conuocarent. Paulo infra de eo qui domi attinebatur, ne forum, ac iudicia frequentaret: *Itaque custodimus hunc ferrisque vinctum claudimus, ne huc exeat. Primum ergo dictis allocutus mollibus, suadebat* μὴ φορεῖν τριβώνιον, *ne ferret tribonium.* Philostratus lib. II. cap. ultimo cum Apollonio Indorum Rex aurum in discessu, & vestes lineas dari iussisset, aurum reiecit, vestes perlibenter accepit, quod τρίβωνι veterum Atheniensium similes essent, scilicet ob tenuitatem, ut diximus. Idem lib. VII. cap. XI. *Dicas namque velim, nunquid Aristides ille sit, quem cum ex Græcia venientes ad insulas dicitis nauigasse tributorum componendorum causa? quæ cum ille æqua ratione constituisset* ξὺν αὐτῷ ἐπανελθεῖν τρίβωνι, *tribonio amictus rediit.*

Quare successu temporum postquam pexæ vestes ac peregrinæ in usum venerunt, boni illi senes grauate admodum ut tribonum deponerent animum inducebant. Eadem fabula prope finem suadebat patri Bdelycleon, ut tribonium exueret, & gaunacum indueret. At senex negat se viuo ac vidente nunquam depositurum tribonium, quo se olim in prælio flante Borea inuoluerat. At filius parenti. τὸν τρίβων᾽ ἄφες. Τηνδὶ δὲ χλαῖναν ἀναλαβοῦ τριβωνικῶς. Interpres. *exue decotem, istamque vestem sume commodam seni.* Sequutus nempe veteris Scholiastæ interpretationem. Τριβωνικῶς. *vel vicem, inquit, pallii tui detriti, & decotis, vel ut senem detritum decet.* Neutra explicatio Aristophani conuenit. Duplex discrimen erat inter tribonium, & chlænam, siue gaunacum. Illud detritum, ac tenue; hoc pexum, ac villosum. Tribonium ita induebatur, ut pars dextra sinistro humero imponeretur, quemadmodum supra diximus; at chlæna siue gaunacum fibula ad ceruicem nectebatur. Natus ergo quo facilius persuaderet patri ut chlænam indueret, iubet eum more tribonii induere, hoc est non fibula stringere, ut moris erat, hoc est τριβωνικῶς. Ex duplici ergo causa senex recusat gaunacum, quod esset villosum, & quod fibula necteretur. Vetus Schol. *Gaunacum, chlæna Persica. Palamedes ait Persicum pallium ex altera parte villosum, siue genus pallii quod & Persida vocant.*

Ex eo autem quod villos haberet, sequebatur non esse ita facile sordes fullonis opera eluere, ut fiebat in tribonio. Proinde ait: *Prius cum pisciculis saturatus essem, & aliquid iurulenti condimenti super tribonium effusum esset, ad eluendas maculas tres obolos fulloni persolui*. Sed maius incommodum putabat senex, quod veste vellis densa plus nimio incalescere deberent, quo pertinent illa.

PH. *Quid istud esse per Deos dicam mali?*

BD. *Quod Persida isti nominant, hi Gaunacum.*

PH. *Ego arbitrabar Sisyram Thymetidæ.*

Subiicit sibi illud videri simile Morychi σάγματι, idest *sago villoso*. Morychus enim, ut notat Scholiastes, Tragicus erat poeta, vir delitiis fluens, & ad arcendum frigus villosis, ac crassis vestibus utens. Subdit Bdelycleon eam vestes Ecbatanii confici, cui parens perfacete. Ergo Ecbatanis γίγνεται κρόκης χόλιξ, vbi *villos siue floccos in panno extantes comparat bouis intestino, quod crispum est, & velut pellitum*. Sequitur.

BD. *Bona verba, at ista, (vt scias) cum maximo*
Sumptu, & labore barbari texunt, & hac
Vestis talentum in lanam facile absumpsit.

PH. *Iure ergo fas est lanisperdam dicere.*
Et iustius, quam gaunacum. BD. *Tene, ò bone,*
Et indue illam. PH. *Me miserum, vah quid est*
Quod hac scelesta eructat in me feruidum.
Sed si necesse est clibanum oro inducite.

Quæ omnia declarant vestem villosum fuisse, qua sumpta metuebat, ne plus satis incalesceret. Alterum inde commodum verebatur, quod cum chlæna, ut diximus, fibula ceruicibus stringeretur, metuebat ne ab ea suffocaretur.

PH. *Quo procreamus liberos & tollimus,*
Quando iste suffocare me nunc postulat?

Iubet ergo filius eam induere ξιβωνικῶς more tribonii, solutim scilicet, nulloque fibulæ morsu. Nec alius eorum verborum sensus esse potest.

Nec Athenis modo, sed alibi in Græcia honoratiores qui-

que,

quē in Tribonio. Ælianus Variæ lib. v. cap. v. de Epaminondæ paupertate: Επαμινώνδας ἕνα εἶχε τρίβωνα, καὶ αὐτὸν ῥυπῶντα. *Epaminondas vnum modo Tribonium habebat, illudque sordidum. Quando vero illud ad fullonem mittebat, necesse habebat se domi continere, quod alterum non haberet.* Idem lib. VII. cap. XIII. narrat Agesilaum Lacedæmoniorum Regem iam senem sæpe sine calceis, & tunica prodire solitum in publicum, τὸν τρίβωνα περιβαλλόμενον, *tribonio innolutum*. idque per hiemem matutino tempore. Postquam vero pexa pallia, & recentia, tum gaunaca, & peregrinæ vestes incessere, tribonium penes solos pauperiores remansit. Lucianus Somnio, siue Gallo, cum Mycillus diuitem salutasset, illico se subduxisse ait, ne forte pudori illi esset, quod ἐν πενιχρῷ τῷ τρίβωνι eum affectatus esset. Et Cataplo ait τὸ τριβώνιον, quod antea fidum videbatur, apud Inferos æque preciosum esse, ac ipsius Regis purpuram. Idem de amicitia, ubi narrat fidem Demetrij in amicum carcere detentum: καὶ διελὼν τὸ τριβώνιον, τὸ μὲν ἥμισυ αὐτὸς ἀναβάλλεται, τὸ λοιπὸν δὲ ἐκείνῳ δίδωσιν. *Tum dissecto Tribonio, dimidiato induitur ipse, reliquum autem ipsi donat.*

Tribonium non Cynicorum modo, sed Philosophorum seuerioris notæ pallium fuit. Item Sophistarum. Laertius explicatur. Cap. XVI.

POstquam Tribonium penes solos pauperes remansit, seuerioris sapientiæ cultores hoc veluti ipsius sapientiæ velamen, atque insigne arripuerunt, & coluerunt. Plutarchus de Iside, & Osiride: οὔτε γὰρ φιλοσόφους πωγωνοτροφίαι, καὶ τριβωνοφορίαι ποιοῦσιν. *Neque enim philosophum densa barba, & tribonij gestatio facit.* Valde enim falluntur, quicumque Tribonium solius Cynicæ sectæ gestamen fuisse tradiderunt. Nam & Socrates, & Pythagorei, Stoici item, & reliqui seuere philosophantes hanc vestem peplis omnibus Regumque indumentis prætulerunt.

Et reliqui sane philosophi præter memoratos in communi

habitu incessere, nullusque quod sciam Platona, Aristotelem, eorumque sectatores cultu à vulgo distinctos prodidit. Immo Ælianus lib. III. cap. XIX. Variæ Aristotelis vestitum operosiorem Platoni displicuisse tradit, hocque initium dissidii inter eos fuisse, quod Aristoteles ἐσθῆτι ἐχρῆτο περιέργῳ καὶ ὑποδέσει, *vestitu, & calceatu pretiosore vteretur, tonsura etiam, quam Plato improbaret pluresque annulos gestaret.* Laertius de eodem: ἐσθῆτι δὲ ἐπισήμῳ χρώμενος, καὶ δακτυλίοις καὶ κουρᾷ. *Veste insigni, & annulis, & tonsura vtens.*

Idem de Lycone lib. V. ἦν δὲ καθαρώτατος τὴν στολὴν, ὡς ἂν ὑπερβλητῷ χρῆσθαι μαλακότητι ἱματίων. *Erat vero mundissimus cultu, adeo vt vestium incredibili mollitie, ac nitore vteretur.* Et de Heraclide. οὗτος ἐσθῶτι τε μαλακῇ ἐχρῆτο. *Molli veste vtebatur.*

Primus sanctioris disciplinæ parens Socrates Tribonium sapientiæ aptauit. Quapropter ab Amipsia hac etiam parte Aristophanis æmulo in Tribonio traducitur, atque irridetur apud Laertium: Αμειψίας δὲ ἐν τρίβωνι παράγων αὐτὸν. *Amipsias ipsum in Tribonio producens ait, Socrates paucorum optime virorum multorum verò vanissime, & ipse, ad nos tandem venis, tolueransque es.* πόθεν ἄν σοι χλαῖνα γένοιτο. Nec verba, nec sententiam Interpres assecutus est. *Eum* inquit *palliatum inducens.* Atqui omnes tunc palliati. Mox. *Vnde tibi pallium hibernum?* Tota vis est in voce τρίβωνι, & χλαῖνα, quæ opponuntur. Tribonium enim, ut diximus, vestis detrita, ac tenuis: contra Chlæna crassa, ac villosa, ad arcendum frigus. Ironice igitur Socratem tenui palliolo amictum interrogat, unde chlænam habeat, & ob id eum vanitatis insimulat: nam quod id hominum genus ob tolerantiam faciebat, vulgo ad vanitatem, atque ostentationem trahebant.

Quod sequitur apud Laertium, neque ipse satis capio, neque alium intellecturum puto. Τουτὶ τὸ κακὸν τῶν σκυτοτόμων κατ' ἐπήρειαν γεγέννηται. *Hoc illi incommodum euenit per sutorum malignitatem.* Sed aut omnia me fallunt, aut locus iste mutilus est. Quid enim sutoribus, siue coriariis cum chlæna, & Tribonio? Nunquid vestimenta lanea illi conficiebant,

aut lacero reficiebant? Deinde quæ sententia? Hoc illi incommodum per coriarij malignitatem contigit. Suspicor ergo vocem desiderari ἀνοτόδητος, hoc est discalceatus, quæ paulo post sequitur in verbis Aristophanis, quæ adducit Laertius: κἀνυπόδητος κακὰ πολλ' ἀνέχῃ. *Et discalceatus mala multa tolerat.* Nam qui in tribonio, ferme etiam sine calceis, & nudipedes incedebant, ut ex Aristophane apparet, qui talem Socratem inducit. Ita apud eundem Phidippides interrogat patrem, qui Socrati in disciplinam traditus fuerat, & ideo nudipedes erat, ubi calceos reliquerit? Perstringit igitur Amipsias Socratis cultum, quod pro communi pallio tribonium gerat, quod Ironicè chlænam appellat: deinde quod discalceatus incedat: cum autem morem secum ferre ait sutorum damnum, nam ἐπήρεια id significat. Quod enim Socratis, & eius sectatores sine calceis incederent, id vero in detrimentum sutorum ac coriariorum cedebat. Vt Iuvenalis ait ephebos castrari damno tonsoris Heliodori. Hoc si non est, quid esse possit ignoramus.

Socratem tamen non semper in Tribonio incessisse declarat paulo post Laertius, cum ait: *Cumque hoc vitæ instituto degeret, interdum tamen tempori seruiens* λαμπρὰ ἠμπίσχετο, *vt in Platonis Symposio ad Agathonem profectus.* quod non est, *venustiore habitu vtebatur*, sed *communi*, quem album fuisse diximus, nisi quis conuiuii causa candidum sumptum existimet. Sanè nulla vestis pretiosæ mentio in conuiuio Platonis, ut notauit Aldobrandinus, sed Socratem accessisse, λελουμένον τὲ, καὶ τὰς βλαυτὰς ὑποδεδεμένον, ὃ ἐκεῖνος ὀλιγάκις ἐποίει, non calceis ornatum, ut vertit Interpres, *sed lotum & calceatum, quod ille raro faciebat.* Scilicet Socrates ferme in Tribonio, & discalceatus, ita & raro balneis utebatur. Iturus ad conuiuium lauacro sordes pellit, tum commune pallium, & calceos demore induit, siue, ut Laertius loquitur, λαμπρὰ ἠμπίσχετο, candidum vestitum induit: nulla pretiosa vestis, quam frustra in Platone quærit Aldobrandinus. Ita in commune vestitu, & lotus, καλὸς γεγενημένος videbatur, qui ferme in tribonio nudipes sordebat: & ideo bonus ille senex se id fecisse ait, ἵνα

καλὸς

καλὸς παρὰ καλὸν ἴοι: *ut pulcher ad pulchrum iret*. Quo loco apparet Socratem, quod dicebamus, fere in tribonio nudipedem incessisse, sicut ibidem inducitur quidam Aristodemus ἀνυπόδητος ἀεὶ, *qui semper nudipes erat*. Philostratus etiam lib. VI. cap. VI. *nuditatem pedum cum tribonio coniungit*. ἀνυποδησία δὲ, καὶ τρίβων.

Nec Socrates modo in Tribonio, sed & reliqui seuerius philosophantes. Nam licet Pythagoras veste alba, puraque semper uteretur, ut Laertius atque Ælianus testantur, Pythagorei tamen in tribonio, & sordibus. De iis Antiphanes apud Athenæum lib. IV.

Sordes paululum oportuit ferre, ieiunium,
Cæli rigorem, silentium, tristitiam, illuviem.

Et Aristophanes ibidem:

Quid per deos censemus, eos qui olim
Pythagorici fuere sponte reuera.
ῥυπᾶν ἑκόντας, ἢ φορεῖν τρίβωνας ἡδέως;
Sordibus squaluisse, & tribonia gestasse libenter?

Mnesimachus apud Laertium: *Comedunt olera, aquam potant, pediculos vero*, καὶ τρίβωνα, *atque squalorem nemo ex alijs perferre posset*. Horum princeps fuit Diodorus Aspendius, cuius meminit Archestratus apud eundem Athenæum post paulo, qui cum Pythagoreus esset Cynicis moribus vsus, κομῶν, καὶ ῥυπῶν, καὶ ἀνυποδήτων, *capellatus, sordidus, & discalceatus; vnde & Pythagoreorum, qui comam alunt, familia originem duxisse creditur*. Sosicrates ibidem de philosophorum successione refert Diodorum hunc βαθεῖ πώγωνι χρήσασθαι, καὶ τρίβωνα ἀναλαβεῖν, κόμην τε φορῆσαι, *profundam barbam aluisse, tribonium gestasse, nec communi comæ tonsura vsum: Pythagoricis qui præcesserant solitis* λαμπρᾷ ἐσθῆτι, *amiciri*, idest, *alba siue candida*, ad exemplum præceptoris, quod idem est ac Laertius de Socrate λαμπρὰ ἠμπείχετο, ut diximus.

Stoici etiam in tribonio, quos à Cynicis sola tunica distinctos tradit Iuvenalis. ergo idem pallium utriusque sectæ, hoc est Tribonium. Immo Lucianus nunquam philosophiæ mentionem facit, quin & Tribonium nominet. Nam Reuiuiscen-

tibus ait, se cum Philosophiam sedulo quæreret, incidisse in homines τριβώνια περιβεβλημένης, *tribonijs circumamictos*. Et paulo post: *Si quis vero*, inquit, *alicui, quemadmodum multi sunt, viro execrando, qui philosophum mentitur, obuiam factus fuerit*, τὸ τριβώνιον περιασπάσας, *Tribonium dilacerans*. Item de mercede conductis, ubi describit eum, qui in alicuius diuitis familiam pro philosopho, vel Græculo adscriptus esset, ait, *quoniam Græcanico pallio decenter amictus sit, eum ab omnibus existimari Grammaticum, siue Rhetorem, siue philosophum, & propterea anteambulonum turbæ immixtum herum comitari, ac deducere, qui ex hoc eruditi opinionem affectaret, vt facile quis suspicaretur Græcum illum non tam ob sapientiam, quam ob barbam*, καὶ τὸν τρίβωνα *conductum esse*. Ille autem conductus Cynicam non profitebatur. Ex quibus colligitur Grammaticos etiam, & Rhetores aliosque literalium disciplinarum professores Romæ tribonium gestasse, quod indicat Tertullianus de pallio: *Viderit nunc philosophia quid prosit: nec enim sola mecum est, & habeo & alias artes in publicum vtiles: de meo vestiuntur, & primus informator literarum, & primus edomator vocis, & primus numerorum arenarius, & Grammaticus, & Rhetor, & Sophista, & Medicus, & Poeta, & qui Musicam pulsat, & qui stellarem contectat, & qui volaticam spectat: omnis liberalitas studiorum quatuor meis angulis tegitur*. Lucianus eodem dialogo Thesmopolidis Stoici factum memorat, cui hera catellam custodiendam dederat, quam ἐν τῷ τρίβωνι perisse ait, & paulo de pseudophilosophis τρίβωνας ἀμπεχόμενοι.

Quis porrò Apollonium Thianæum Cynicum fuisse dixit? Ille autem in Tribonio. Philostratus lib. II. cap. IX. supra laudatus. *Cum byssum in India vidisset, gausus est, quod non dissimilis admodum esset* φαιῷ τρίβωνι, *quod ipse gestabat*. Eodem lib. cap. vltimo. *Cum Rex Indorum dari ipsi in discessu aurum, & lineas vestes iussisset, illud respuit, has libenter accepit, quod similes essent* τρίβωνι *veterum Athenensium, quale ipse gestabat*. Ita lib. IV. cap. VI. de adolescente à quo Apollonius dæmonem deiecerat: *Tum versicoloribus, ac mollibus vestimentis*,

ceterisque delitijs depositis, parcitatem victus, καὶ τρίβωνος *complexus est, seque ad Apollonij vitam moresque contulit*. Et cap. XII. eiusdem libri, de Nerone qui philosophos insectabatur, quod ignaua philosophorum opera ipsi videretur, quodque philosophia quædam esset artis diuinatoriæ species: καὶ ἤχθη ποτὲ ὁ τρίβων ἐς δικαστήριον, ὡς μαντικῆς σχῆμα. *Tribonium in iudicium vocatum est, vt artis diuinatoriæ prætextus*. Et lib. V. cap. XIV. *Lasthenes vna mecum philosophatus chlamydem postea, & militarem vitam adamauit. Hunc quoniam tribonium rursus cupere aiunt, militia missum facias rogo*. Et lib. VII. cap. VIII. Apollonius iturus Romam iubet Damim sumere habitum popularem, ac tribonium deponere (ubi perperam doctus Interpres lacernam vertit, quæ tunc Romæ vestis popularis erat) ne philosophus videretur, hocque illi periculum arcesseret apud Neronem; ille autem philosophicum habitum, idest tribonium retinuit. Et lib. VIII. cap. VIII. Trophonii specum ingreditur αὐτῷ τρίβωνι.

Sophistæ etiam in Tribonio. Eunapius in Hedesio: de Eustathio: *Paret ille, & ad epulum Regale accedit, vbi tanta eius eluxit eloquentia, vt parum abfuerit, quin Rex tiaram rectam abiecerit, & purpureis vestimentis, ac monilibus depositis* τὸ τριβώνιον Εὐσταθίου μεταμφιάσασθαι, *Eustathij tribonium induerit*. Male Interpres *penulam* vertit: quemadmodum infra. Ἦν γοῦν αὐτοῖς φιλοσοφία τὸ τριβώνιον *penulam* reddit, quæ longe à Tribonio diuersa. Idem in Proæresio, vbi admirandam eius, atque Hephæstionis paupertatem memorat, ait utrique unicum Tribonium fuisse, & tria, quatuorve stragula, ita ut Proæresio in publicum prodeunte, Hephæstion delitesceret domi stragulis inuolutus, idemque Proæresio eueniret egrediente in publicum Ephæstione. Sed quid sit, quod ait Eunapius ἐν γοῦν αὐτοῖς ὑπλῶ ἱμάτιον, καὶ τριβώνιον, non satis capio. nam & hic Interpres *penulam* reddit. Quid enim hoc loco barba cum tribonio? Fortasse legendum ὕφος ἱμάτιον: cum enim ὕφος interdum pro sindone, aut pro velo accipiatur, ὕφος ἱμάτιον, καὶ τριβώνιον erit tenue pallium, & detritum. Non multo post idem Interpres Tribonium lacernam interpretatur de eo-

dem

dem Proæresio, cuius tolerantia miraculo erat, quod λεπτὸν ἔχων τριβώνιον, & *discalceatus Gallicas hyemes, & frigora in delicias converteret.*

Ceterum Philosophos tribonio tanquam nota, atque insigni à reliquis mortalibus distinctos Romæ fuisse apparet: at in Græcia nullum discrimen fuisse videtur inter ipsos, & pauperes, à quibus gestatum tribonium diximus. Sed non sola, ut vetus verbum est, Tribonophoria Philosophum faciebat: alia quoque erant, quæ Philosophos notabiles redderent. In primis opaca, & profunda barba, pedum nuditas, longa & profusa coma, quodque peculiare Cynicorum fuit, pera, & baculus, & diuersa ratio gestandi Tribonium, de quo infra dicemus. Vnde illud eueniebat, ut plerique rudes, atque indocti his insignibus inscitiam, atque ignauiam obuelarent, atque egestatis imagine egestatem effugerent. Extat in hanc rem Lucillij Epigramma lib. II. Anthologiæ cap. LXI. cuius sententia est, pauperes, & indoctos non ut prius in pistrino molere, nec humerorum operam locare, sed nutrire barbam, & in triuijs baculum tollere, tunc virtutis sectatores primos dici: Hermodoti hoc dogma esse, si quis pecunia careat, fore ut non amplius esuriat, si posita tunica in pallio incedat. Loquitur autem de Cynicis.

Pallij Philosophici color. Petronius correctus. Cap. XVII.

SIcut Tribonium vestis detrita ac lacera fuit, ita eius color fuscus, atque obsoletus. Philostratus lib. II. cap. IX. ut supra innuimus, tradit Apollonium, cum byssum apud Indos vidisset, lætatum esse, quod ἐοικε φαιῷ τρίβωνι, *quod similis esset fusco tribonio, quod ipse gestabat.* Quomodo autem esset similis, ibi declarauimus. Porro φαιὸς pullum, siue subnigrum, ac fuscum significat: qualem fuisse pænularum colorem, item ferme lacernarum, immo & tunicarum Romanæ plebis, ac vilissimi cuiusque, unde pullatus circulus, & pullata multitudo, alias ostendimus. Qui color partim lanæ na-

tiuus, ut Canusinæ, cui pulliginem suam adscribit Plinius; partim ex albo vestium vsu, ac sordibus in pullum degenerans.

Basilius Orationum Gregorij Nazianzeni Interpres supra adductus: τρίβωνες περιβλήματα τινα. Τῶν μὲν ῥητόρων ἐριθροί τε καὶ φοινικοὶ. Φαιοὶ δὲ τῶν φιλοσόφων, *Tribones pallia quædam, Rhetorum purpurea, Philosophorum fusca.*

Videtur tamen Lucianus alios etiam colores Tribonio adscribere: nam de mercede conductis, ait, illi, qui se in familiam diuitum adscribi optet, vestitum etiam supra facultates apparandum, ac colorem deligendum, quo herus potissimum gaudeat, ne illius oculi offendantur. Ille porro, quem ab eius vitæ instituto dehortatur, philosophus erat, eam artem in illa familia mercede locaturus. Subiicit enim non multo post: *Cum in tanta Romanorum turba* μόνος ξενίζοντῳ τρίβωνι, *solus peregrino in pallio versaris*. Et paulo intra: *Quoniam tibi barba ingens propendet à mento*, καὶ ἱμάτιον Ελληνικὸν εὐςαλῶς περιβέβλησαι, *quia pallio Græcanico decenter amictus es*. Quis autem in Tribonio, idest veste detrita, ac lacera colorum varietatem quæsitam credat, cum id præterea sectæ grauitatem dedeceret? Verisimile igitur est, ad augendam rei inuidiam in uniuersum de omnibus locutum esse Lucianum, qui sese aulæ seruitio manciparent, ac diuitibus eruditam operam addicerent, iis scilicet eos in vestitu colores quærendos, qui heris maxime placerent. Nam ad captandam ingenij famam stulti diuites omne genus doctorum familiæ aggregabant, Poetas, Rhetores, Geometras, Græculos ferè, quos credibile est exceptis philosophis in pallio quidem, nam hoc eorum insigne, traductos, eo tamen colore, qui esset reliquæ familiæ peculiaris; fortasse etiam philosophos ipsos, ne fusco, pulloque tribonio heri oculos læderent, ac veluti familiam funestarent, coactos esse, quæ pars seruitutis erat, & pallio eos colores adsciscere, quis reliquus seruientium grex enitesceret. Nam apud veteres variis vestium coloribus ad genium heri, & Circi studia familiam excultam fuisse, quam nunc colorum synthesim *Liuream* appellant, vel unus Petro-

nius

nius docuerit, apud quem in Trimalcionis familia. *In aditu ipso stabat ostiarius prasinatus, cerasino succinctus cingulo, atque in lance argentea pisum purgabat.* Qui color apud Trimalcionem in pretio. Nam paulo ante inducitur *pila prasina* ludens. Ita enim ibi legendum in Electis docemus: hactenus in illa *pila sparsiua* explicanda infeliciter Critici luserunt.

Christianorum Ascetarum Tribonium. Quando Tertullianus librum de pallio ediderit. Tribonium fuscum. Cap. XVIII.

CHristianos vulgo communi, ac ciuili vestitu usos satis constat. Tertullianus Apologetico: *Quo pacto homines vobiscum degentes, eiusdem victus, habitus, instructus.* Et Cyprianus de bono patientiæ: *Nos autem fratres, qui philosophi non verbis sumus, sed factis, nec vestitu sapientiam, sed veritate praferimus.* Sicut autem apud Ethnicos seuerius philosophantes tribonium adamarunt, ita Christiani, qui se sanctiori, atque austeriori disciplinæ tradebant, eandem vestis vilitatem, & squalorem assumebant. Lucianus Philopatro: *Alius cui nomen Ebleuocarmus*, τριβώνιον ἔχων πολύσαθρον ἀνυπόδητός τε καὶ ἀσκεπος, *tribonium habens admodum putre, sine calceis, & capitis integumento.* Paulo post: *Vt demonstrauit mihi* τὶς κακοείμων, *male vestitus, quidam qui ex montibus aduenerat detonsa coma.* Vbi monachus, siue anachoreta describitur. Nam ex Christianis, qui durum ac seuerum vitæ genus sequerentur communi habito relicto, togis scilicet, lacernis, pænulis, pallium lacerum, ac fuscum sumpsisse aliis adnotatum est. quod cum Tertullianus fecisset, popularium reprehensionem incurrit, quæ res ipsum impulit, ut edito libro sibi patrocinaretur. Ad quem tam multa Interpretes disputarunt. Alii enim Tertullianum à toga ad pallium transiisse existimant, cum est factus Christianus, idque omnes vulgo Christi nomen professos fecisse. Hieronymus ad Furiam: *Vbicumque viderint Christianum, statim illud de triuio:* ὁ Γραικὸς ἐπιθέτης, *Græcus impostor*, Ipse Tertullianus: *Cum hanc primum*

sa-

sapientiam vestit, quæ vanissimis superstitionibus renuit. Et in fine libri: *Gaude pallium, ex quo Christianum vestire cœpisti.* Quod verisimile videtur primis illis Ecclesiæ temporibus, qui Christo nomen darent, ipso etiam habitu cultuque Christum, & Apostolos imitari voluisse, quos palliatos Hebræorum more fuisse constat. Contra alij, non cum Christianus sed cum Sacerdos factus est, habitum mutauisse censent. Quod scilicet librum de pallio multo post editum Apologeticum conscripserit, quem ab eo vulgatum, cum Christianus esset, non est dubitandum. Induisse autem pallium, cum est factus Sacerdos, ex verbis ipsius colligunt de pallio: *Enimuero cum hanc primum sapientiam vestit, quæ vanissimis superstitionibus renuit, tunc certissime pallium super omnes exuvias, & peplos augusta vestis, superque omnes apices, & tutulos sacerdos suggestus.* Ita enim corrigunt, pro eo quod est in editis *sacer suggestus.* Sed si pallium non nisi sacerdotum erat, soli sacerdotes cum pallium sumerent, vanissimis superstitionibus renunciabant. Reliqui ergo Christiani ante pallium in iisdem permanebant. Quod indicat, verba illa de Christianis omnibus, non solum de sacerdotibus accipienda. In qua tamen sententia veluti fluctuant: modo enim pallium sacerdotum fuisse aiunt, omniumque Episcoporum, & Clericorum, ac postea Monachorum: modo non omnium sacerdotum, sed eorum tantum, qui ἄσκησιν, & vitæ genus asperius profiterentur: modo eorum tantum, qui ascetæ essent, licet non sacerdotes. Quæ cum ita sint, nondum plane compertum erit, quandonam hanc defensionem ediderit Tertullianus. Non quando Christianus factus est, non enim omnes in pallio: non quando sacerdos, non enim omnes palliati: multos quippe ex laicis aiunt propter ἄσκησιν hac veste philosophica vsos, & ex presbyteris, eos solos, qui asceticam profiterentur.

Rectius ergo, ad pallium transiisse Tertullianum, cum primum ἄσκησιν, & strictiorem disciplinam profiteri cœpit, siue ante sacerdos esset, siue tum primo factus austerius vitæ genus iniit. Id fuse docuerat Baronius ad Annum CIIIC. VII. contra Pamelium disputans: vbi non uno argumento osten-

dit, non fuisse pallium omnium Christianorum, sed eorum tantum, qui arctioris vitæ studijs se mancipassent, & sublimiorem viuendi normam amplexi eminentioris philosophiæ se esse cultores profiterentur: & ideo Christianæ Philosophiæ, atque arctioris vitæ pallium insigne fuisse. Christianos enim eodem habitu, quo Gentiles usos esse, ex Tertulliani ipsius & Cypriani locis supra adductis ostendit. Ascetas vero, & strictiorem disciplinam professos pallium induisse docet ex Eusebio lib. VI. cap. XIII. de Heracla presbytero: *Propterea non modo vulgari veste, & communi, qua antea usus fuisset exuta, philosophi habitum cultumque, quem adhuc retinet, sibi assumpsit: verum etiam libros gentilium euoluere non desistit.* Idem Eusebius lib. VIII. cap. XXI. laudat Porphyrium Christianum adolescentem, quod habitum philosophicum gestaret. Et reliqua, quæ nuperi suppresso Baronii nomine transcripserunt.

Soli ergo Christiani ascetæ in Tribonio, qui quoniam philosophorum habitus, eadem in illos atque in hos conuicia expetebant. Et quoniam plurimi erant, qui sola barba, ac pallio philosophiam mentiebantur, reliqua impostores, ac sycophantæ, tales & Christiani sub eadem schema putabantur, ut ad Tertullianum Rhenanus adnotauit: & ideo quoties in publico apparuissent, statim illud de triuio, ut diximus, Γραικὸς ἐπιθέτης, *Græcus Impostor*. Neque tamen omnes Christiani: nam cum subolescente in immensum multitudine Christiani, ut loquitur Tertullianus, *vrbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum impleuissent*, si omnes in tribonio, quomodo notari, & peregrini cultus insimulari potuissent, qui ubique occurrerent, & spectarentur? Cum igitur ait Hieronymus: *Vbicumque viderint Christianum, statim illud de triuio Græcus Impostor*, de asceta, & strictiorem disciplinam professo intelligendum est. Ita cum Tertullianus ait, *pallio Christianum, & sapientiam, quæ superstitioni renuit vestire*, de hac seueriori sapientia, ac vitæ genere duriore capiendus est. Bulengerus lib. v. de veste Pontificia cap. v. ideo impostores Christia-

nos

nos per scommatis lasciuiam dictos esse censet; quod pallium tunicæ imponerent. Quod si verum est, & olim, & nunc, qui pallium gestant, magni impostores sunt. Sed quis vel puer ignorat, postquam Philosophiæ maiestas per planos, ac nebulones violata est, sycophantias, & imposturas plerumque sub pallio latuisse, ut quod olim frugalitatis, & continentiæ index erat, sceleratorum fraude, omnis nequitiæ, atque impudentiæ velamen esse cœperit, & ideo impostores creditos, quicumque eo habitu imponerent, ac credulos mortales fallerent.

Eiusdem habitus præiudicio tales crediti Christiani ascetæ & sicubi apparuissent conuiciis proscissi. Hieronymus ad Marcellam: *Nos quia serica veste non vtimur, Monachi iudicamur: quia ebrij non sumus, nec cachinnis ora dissoluimus, continentes vocamur: si tunica non canduerit, statim illud è triuio, Impostor, & Græcus est*. Quod ait *si tunica non canduerit*, declarat communis habitus colorem album fuisse, ut diximus.

Neque in eo viris doctissimis assentiri possumus, qui Christianos religionis attentiores tribonium gestasse Apostolorum imitatione tradiderunt. Christum quidem Dominum, & sectatores more gentis palliatos fuisse credimus: id pallium fuisse tribonium, credere non possumus. Cum tam Christum, quam Apostolos communi vulgarique habitu vsos certum sit. Quod si Christus Dominus in tribonio incessisset, frustra milites super pannucea, ne centonibus quidem bonis digna, sortem misissent. Sed de Hebræorum vestitu alias disputabimus. Neque in hoc Cynicis Apostolos similes fuisse, quod vnam tantum tunicam gestarent, ostendemus, cum nec tunicam, nec interulam gestasse Cynicos demonstrabimus.

Ceterum non diu apud Christianos durasse hanc tribonophoriam, inde apparet, quod cum aliqui, sicut quidam philosophi sapientiam in tribonio positam credebant, solos veros Christianos existimarent, qui hoc pallium circumferrent, ac præcipue Constantini ætate Eustatius Sebastenorum Episcopus contenderet Episcopos omnes, ac Presbyte-

sos ad vetus Tribonii gestamen reuocare, eosque qui non gestarent damnaret, in Synodo Gangrensi Canone XII. aduersus hanc opinionem in hæc verba sancitum est: *Si quis virorum propter* ἄσκησιν νομιζομένην *pallio vtitur, & despicit eos, qui cum reuerentia byrris, & alijs communibus vestimentis vtuntur, anathema sit.* Vbi Vetus Interpres διὰ ἄσκησιν νομιζομένην vertit *continentiam, quæ putatur*, cum sit, *propter seueriorem, vt credebatur vitæ normam, & strictiorem disciplinam.* Immo & mulieres ascetrias Tribonium gestasse, ut Cratetis vxor Hipparchia, apparet ex sequenti Canone. *Si quæ mulier propter* ἄσκησιν *habitum mutat, & pro solito muliebri amictu virilem sumit, anathema sit.* Nam per virilem habitum intelligi pallium contra sententiam Balsamonis recte docti viri statuerunt.

Ceterum dicto Canone non tam sublatus est vsus pallii ab ascetis, quam ii notati, qui in illo positam τὴν δικαιοσύνην credebant, & eos, qui pallium non gestarent, contemnebant. Certe Episcoporum vestitus ferme erat fuscus, qui tribonij color. Baronius ad annum CDVII. narrat ex eius actis D. Ioannem Chrysostomum, cum morti proximus esset, exuisse vestimenta, atque alba sumpsisse. Mutata dein ea Episcopalis cultus simplicitas, & primo quidem varij, ac floridi vestium colores sacris adhibiti, mox non ita probi etiam extra sacra vsurpati. (Et adhiberi sacrorum maiestatis intereat.) Ammianus Marcellinus lib. XXVII. vestitus vilitatem in Episcopis prouincialibus commendat. *Qui esse poterant* (loquitur de Episcopis Vrbis) *beati reuera, si magnitudine Vrbis despecta, quam vitijs opponunt, ad imitationem Antistitum quorundam prouincialium viuerent: quos tenuitas edendi potandique parcissime, vilitas etiam indumentorum, & supercilia humum spectantia, perpetuo Numini, verisque eius cultoribus, ut puros commendant, & verecundos.* Diu tamen penes ascetas, & monachos pallium fuscum, nigrumque remansit. Eunapius in Ædesio, cum monachos in Serapidis à Constantino diruti locum inductos indignatur, subijcit: *quicunque ea tempestate* μέλαιναν φορῶν ἐσθῆτα, *nigram vestem gestasset: eum illi-*

co tyrannicam auctoritatem obtinuisse. Idem Maximo: *Quando Alaricus cum barbaris per Thermopylarum fauces peruasit: eas Græciæ angustias illi prodidit,* ἡ τῶν τὰ φαιὰ ἱμάτια ἐχόντων ἀκώλυτος προσπαρεισελθόντων ἀσέβεια, *impia natio fusca pallia gestantium, qui nullo prohibente simul cum eo irruperant.* Synesius Ep. CXLVI. ad Ioannem, qui asceticum habitum sumpserat: καὶ φαιὸν τριβώνιον ἀμπέχεσθαί σε φασί.

Tribonium Cynicum. Modus illud gestandi. Pallium διπλῶσαι. *Duplex pannus. Cap. XIX.*

TRibonium commune philosophantium tegmen fuisse diximus. Illud tamen Cynicam sectam profitentium peculiare gestamen fuisse apparet, in quo illi delitias facerent, præcipuè si attritum maxime, & lacerum esset. Quo habitu sese Herculem Cynicæ sectæ auctorem, ut ait Ausonius Epigrammate XXVI. & Lucianus Cynico, imitari gloriabantur, quem reliqua nudum, sola leonina amictum veteres induxerunt. Sed diuersus fuit à ceteris philosophis Cynicorum Tribonium gestandi modus. Nam cum illi ita tribonium gestarent, ut ceteri mortales commune pallium, extrema scilicet parte pallii dextra in humerum lævum imposita, ut manus sola extaret: Cynici totam tribonii partem dexteram ita in sinistrum humerum conijciebant, ut cum toto brachio dexter humerus nudus exereretur, & pars etiam pectoris renudaretur. Hoc illi idcirco agebant, quia, ut doctis pridem obseruatum est, sine tunica incedebant, prorsusque ἀχίτωνες erant. Iuvenalis.

Et qui nec Cynicos, nec Stoica dogmata legit.
A Cynicis tunica distantia.

Non quod Stoici simplici pallio uterentur, Cynici duplici, ut vult Interpres: sed quod hi sine tunica essent, quam illi gestabat, in doctrina conuenirent. Extat Oratio Dionis Chrysostomi περὶ σχήματος, in qua accurate causam quærit, cur, cum homines in sola tunica conspicerentur, nemo eos notaret, aut irrideret: quod si aliquem ἀχίτωνα ἐν ἱματίῳ viderent

rent *sine tunica solo pallio amictum*, coma, barbaque prolixa; illico derdiculo habitum, omniumque ludibrio, ac contumeliis expositum. Et tamen horum hominum tantam fuisse multitudinem, ut plures tunc essent, quam fullones, aut sutores, aliique artifices. Eam autem causam præcipue affert, quod hi homines rigidi morum censores, & publici pædagogi essent, & vel palam, vel tacite ipso habitu, ignauiam, mollitiem, inscitiam, ac nimias delitias exprobarent. Illuc demum Orationem flectit, ut fateatur etiam hoc contigisse propterea, quod plerique solo tribonio philosopharentur, reliqua stolidi, & flagitiis cooperti. Lucianus Cynico: *Quid tu tandem barbam quidem habes, & comam,* χιτῶνα δὲ οὐκ ἔχεις, καὶ γυμνοδερκῇ, *tunicam non habes & nudus conspiceris, ac nudipes, delecta nimirum, vaga, inhumana, ac ferina vita: tum proprio corpore, contra quam faciunt ceteri, semper vsus incommode, nunc huc, nunc illuc circumis, in arido præterea solo cubans, adeo ut plurimum etiam sordium istud* τριβώνιον *referat, alioqui nec ipsum, vel tenui filo, vel molle, vel floridum.* Et in fine hunc etiam Deorum habitum esse ait in templis, vbi statuæ sine tunicis conspiciuntur.

Cynici igitur ob tolerantiam sine tunica erant, καὶ τρίβωσι μόνοις vtentes, ut ait Laertius in Menedemo. Quæ laus veterum Laconum fuit. Nam Agesilaus, ut narrat Ælianus, *iam senex prodibat in publicum* ἀνυπόδετος, καὶ ἀχίτων τὸν τρίβωνα περιβαλλόμενος, *nudipes, sine tunica, tribonio amictus, idque per hyemem matutino tempore.* Hancque adolescentum educationem fuisse tradit Plutarchus in Lycurgo, *vt exacto duodecimo anno sine tunica incederent, pallium unum in annum accipientes.* Quod pallium tribonium fuit. Infra enim ait: *Spartam una scytale, & tribonio Græciæ volenti imperitasse.*

Quod igitur tunica Cynici carerent, necesse habuerunt diuerso more à tunicatis pallium induere. Non quidem, ut docti existimant, quod cum commune pallium ita gestaretur, ut duæ eius laciniæ ab utroque latere retrorsum reiicerentur, ita ut tunica tota in anteriori parte pateret; cum Cynici nullam haberent tunicam se pallio inuoluerunt, ne cor-

pus nudaretur: nam commune pallium non ita vtrinque reiici solitum ostendimus: sed cum ita gestaretur, ut dextra eius pars extrema sinistro humero imponeretur, eueniebat ut in actu, in incessu, aliisque de causis interdum ea pars laberetur, & tunica appareret. Cynici ἀχίτωνες dextrum cum humero brachium exerentes totam pallii partem dextram in sinistro humero inijciebant, ut retro ad pedes caderet, atque ita totum corpus inuolueret, & constringeret, ut nisi detraheretur dilabi non posset. Quod duplicare pallium dixerunt, quemadmodum fuse ad Tertullianum viri docti demonstrarunt.

Primum huius habitus auctores fuisse Antisthenem docet Laertius. Diogeni enim tunicam petenti iussisse πτύξαι θοιμάτιον. Vbi contrario sensu *pallium explicare* Interpres vertit. Nam πτύξαι est complicare, siue duplicare. Idem enim paulo infra de eodem: Καὶ πρῶτος ἐδίπλωσε τὸν τρίβωνα, καὶ μόνῳ αὐτῷ ἐχρῆτο: *Primus Tribonium duplicauit, atque eo solo vtebatur.* Ideo duplicauit, quia sine tunica id solum gestabat. Ex aliorum tamen sententia Diogenes eius moris auctorem facit Laertius: Τρίβωνα διπλώσας πρῶτος διὰ τὸ ἀνάγκην ἔχει, καὶ ἐνεύδειν αὐτῷ. Primus pallium duplicans ob necessitatem, & ut in eo cubaret. Διὰ ἀνάγκην non est ob necessarium usum, ut credit Interpres, sed ob necessitatem. Nam cum tunica careret, necesse habuit tunicæ vicem se pallio inuoluere. Altera causa duplicandi pallii fuit, ut in eo dormirent. Nam cum Cynici humi cubarent, sine culcita, ac stragulis, ea veluti nimias delicias respuentes, eodem pallio inuoluti somnum capiebant, quod gerebant interdiu. Et ideo lepide Martialis abollam Cynici *vxorem grabbati vocat:* non ut ait Raderus, quod abolla Cynici uxor esset. Apage talem uxorem, sed abolla grabbati uxor dicitur, quod grabbato pro stragulis iniecta, veluti cum eo dormiret. Nam Cynicos tribonio incubantes dormire solitos docet eiusdem Diogenis dictum, qui cuidam obiectanti, quod aurum pallio occultaret: *ita sane*, inquit, *propter hoc illi dormiens incubo*. Hoc eodem cultu Xeniadis liberos, quos in disciplinam acceperat à Dio-

gene productos tradit Laertius, *ad cutem tonsos, incomptos*, ἀχίτωνας, καὶ ἀνυποδήτους, *sine tunica, discalceatos*, & propterea duplicato pallio inuolutos.

Illud tamen quod de Antisthene subjicit Laertius perobscurum est: Πρῶτον δὲ καὶ Νεάνθης φησὶν ἁπλῶσαι θοιμάτιον. *Primum etiam explicasse pallium tradit Neanthes*. Aliqui sic interpretantur: cum pallium commune utrinque à latere reijceretur, veluti duplicatum fuisse; Antisthenem autem illud explicasse, cum in humerum coniiceretur. Sed hoc supra refutauimus. Itaque verisimile est, quod iidem suspicantur, corruptum esse Laertii locum, & pro ἁπλῶσαι legendum διπλῶσαι, idest duplicasse. Nam licet supra dixerit eum primum pallium διπλῶσαι, duplicasse, ut tradit Diocles, hic idem à Neanthe scriptum esse subiicit. Nisi ἁπλῶσαι est unico pallio contentum esse.

Ab hac pallii duplicatione Diogenes διπλοείματος à vetere poeta appellatur, *duplici pallio tectus*. Et pallium ipsum διπλοΐς. Antipater de Diogene: *Cui vna pera*, μία διπλοΐς, *baculus vnus*. Et infra: *Baculus, & pera*, καὶ διπλόον εἷμα. *Diogenis vitæ onus leuissimum*. Alibi. ῥυπόωντι πίνῳ πεπαλαγμένον ἔσθος διπλάσιον. *Obscæno luto conspersa vestis duplex*. Quanquam inter διπλοῦν, & διπλάσιον discrimen ponat Ammonius: illud de pallio duplicato usurpari, hoc nequaquam. quod ex poetæ verbis adductis falsum esse apparet.

Latini pannum, & duplicem pannum Cynici pallium vocarunt. Horatius lib. I. Epist. XVII. de Diogene:

Quem duplici panno patientia velat.

Acron. *Laudat Aristippum ex sententia Platonis, qui cum inuenisset illum naufragio, panno duplici inuolutum, idest diploide, laudauit eum dicens: Omnis Aristippum decuit color, & status, & res*. Legendum est. *Naufragio facto*, vel, *e naufragio*. Vnde autem hoc de Aristippi naufragio acceperit Acron non mihi constat. Dictum quidem Platonis siue Stratonis refert Laertius: *soli Aristippo datum* καὶ χλαμίδα φορεῖν, καὶ ῥάκος, *chlamidem ferre, & pannum*. Cum scilicet tres meretrices à Dionysio acceptas, usque ad vestibulum deduxit, dimi-

dimisitque. Quare hic quoque, ut alibi non semel mutilum esse Laertii codicem suspicamur. Non enim cohæret satis, quod repudiasset amicas, & quod eum tam chlamys, quam pannus deceret. Fortasse igitur sequebatur, cum à Stratone repertus esset post naufragium diploide inuolutus, dixisse Stratonem, quod tam deceret eum pannus, quam chlamys. Chlamys scilicet purpurea, in qua ille traductus est. Quo respexit Horatius:

Alter Mileti textam cane peius, & angue
Vitabit chlamydem.

Quod nempe ex lana Milesia pretiosissima texeretur, & purpura tingeretur.

Alter purpureum non expectabit amictum.

At diploidem *pannum* appellat simpliciter:

—— Morietur frigore, si non
Retuleris pannum.

Interdum tamen Diplois pro pallio communi vsurpatur. Eusebius lib. VII. cap. XVIII. de statua Christi Domini, atque Hæmorrhoissæ. διπλοίδα κοσμίως περιβεβλημένον. Cynici duplicato pallio inuoluti figuram, quam Roma Illustrissimus Puteus transmisit, hic exprimendam curauimus.

Tabula XXIX.

An

Tab. XXIX.

Gio. Georg. sculp.

An Cynici interulam gestarent. Laertius explicatus. Eius Interpres notatus. Cap. XX.

IDeo Cynicos pallium duplicasse diximus, quod tunica carerent, cuius vicem Tribonii circumiectus præstabat: propterea dextro brachio atque humero, bonaque pectoris parte nudi erant. Quo magis miror credidisse viros doctissimos interulam à Cynicis gestatam. De quo aliqua in tertio libro huius commentarii disputauimus. Duo sunt quæ illi afferunt, ut hoc confirment. Cratetem teste Laertio ab Atheniensibus reprehensum, quod in sindone præter morem incederet, eam autem sindonem fuisse interulam. Deinde quod Proteus apud Lucianum pyram conscensurus depositis pera ac Tribonio ἔστη ἐν ὀθόνῃ ῥυπώσῃ ἀκριβῶς. Sed Cratetis sindon pallium fuit, non tunica, siue interula. Tanta enim fuit viri illius tolerantia ut graue pallium, ac villosum, æstate tenue ac linteum hieme gestaret. Cuius exemplum postea Cynici æmulati sunt Ammianus in Anthologia de Cynico:

Καὶ στόλιον, πωγώνιον, ὤμιον ἔξω,
Vestis villosa, barbula, humerus exertus.

Vestis villosa patientiam Cynicam dedecuisset, nisi per æstum gestata fuisset. De Cratete Philemon Comicus apud Laertium:

Καὶ τοῦ θέρους μὲν εἶχεν ἱμάτιον δασὺ
Ἱν' ἐγκρατὴς ᾖ, τοῦ δὲ χειμῶνος ῥάκος.
Æstate crassum vestiebat pallium,
Vt tolerans esset, hyeme vero tribonium.

Idem factitasse Zenonem tradit Laertius: *Erat patientissimus, & simplicissimi victus, crudisque tantum cibis vtebatur,* καὶ τρίβωνι λεπτῷ, *& tenui tribonio, ita vt de illo diceretur.*

Τὸν δ' οὐκ ἄρ χειμὼν κρύοεις, οὐκ ὄμβρος ἀπείρων
Οὐ φλὸξ ἠελίοιο δαμάζεται.
Hunc non acris hyems domuit, non frigidus imber,
Non solis radij.

Quod

Quod ſcilicet in tenui palliolo ſæuas hyemes perferret: quod feciſſe Euſtachium ex Eunapio notauimus, qui gerens λεπτὸν ἱμάτιον *Gallicas hyemes tolerabat.*

Ad maiorem igitur patientiam, quo tenuius pallium hyeme eſſet, illud lineum Crates induebat. Laertius: ὑπὸ τῶν ἀθηναίων ἀστυνόμων ἐπιτιμηθεὶς ὅτι σινδόνα ἠμφίεστο, ἔφη, καὶ Θεόφραστον ὑμῖν δείξω σινδόνα περιβεβλημένον. Illis non credentibus induxit illos in tonſtrinam, oſtenditque Theophraſtum κειρόμενον, operam tonſori dantem, & ob id ſindone inuolutum, ſiue lineo inuolucro opertum. Sed quinam ſunt iſti ciuilis iuriſperiti, quos Cratetis cenſores nobis obtrudit Interpres? ἀστύνομοι ſunt Ædiles, quorum munus erat, ut & Romæ, prouidere, ne quis in peregrino cultu incederet, ut erat tunc pallium lineum. Ab his ergo Crates reprehenſus, quod ſindonem præter morem geſtaret, perfacete reſpondit; ſe iis oſtenſurum Theophraſtum ſindone inuolutum; utque fidem faceret, induxit in tonſtrinam, ubi de more linteo amiculo, ne pili veſtibus adhæreſcerent, amictum oſtendit. Non poſſe autem ſindonem pro interula accipi, declarant verba ἠμφίεστο, & περιβεβλημένον, quæ nonniſi de veſte exteriore, & quæ corpori circumponeretur, ſiue iniiceretur, dici poſſunt.

Proteus autem apud Lucianum ideo ἐν ὀθόνῃ inducitur pyram conſenſurus, ut qui depoſito pallio tragœdiam illam inhumani generis conſpectu daturus erat, ſaltem honeſte moreretur, qui vitam inani gloriæ impendebat. Nam ſi interulam vulgo Cynici induiſſent, aut illa partes verendas velabat, & tunc pallio duplicato minime opus fuiſset, aut pectus tantum tegebat, & tunc nulli uſui fuiſset, & linea inſuper mollitie ſua rigorem Cynicum minime decuiſset. Non aliud igitur othoniam illud fuiſſe exiſtimamus, quam faſciam, ſiue perizoma lineum, quo ſe ille in conſpectu frequentiæ renudaturus veluti campeſtri ſuccinxit, ut ſpectatorum oculis extremo illo actu parceret. Præterea quomodo exerto humero, ac ſeminudi Cynici ſcriptores produntur, ſi interulа pectus obuelabat? In veteri Epigrammate ſupra adducto

ὤμιον ἔξω: *humerus exertus*, ideſt nudus. Lucianus Cynico: *Tunicam quidem non habes, & nudus conſpiceris*. Seneca Epiſtol. LXII. *Demetrium virorum optimum mecum circumfero, & relictis conchyliatis, cum illo ſeminudo loquor, illum admiror*: Arriani Epictetus. Obuios conuiciis lacerare, ac pulchrum ducere. τὸν ὦμον δεικνύειν, *humerum reuelare*. Herodianus de Cynico: *Baculum manu geſtans* ἡμιγύμνῳ δὲ αὐτῷ ἐκκρεμὴς πήρα, *peram ſeminudus ab humero ſuſpenſam gerens*.

Cum igitur ita ſe pallio Cynici inuoluerent, ut cum dextro humero brachium exereretur, facilis erat & expeditus illius brachii vſus. At læuum ſub tribonio, qua duplicabatur, latebat preſſum, nec inde exeri poterat, niſi pallium ſubduceretur, atque ita corporis inferiora paterent, aut totum demum tribonium deijceretur. Quare cum utriuſque brachij miniſterio opus foret, tunc ad pectus ipſum tribonium circumcingebat, atque ita ſuperiori corporis parte renudata, utrumque brachium expediebatur. Lucianus de ſcribenda hiſtoria narrat, cum Corinthiis bellum à Philippo immineret, ciueſque trepidi, alii aliud negotium curarent, pars muros reficerent, pars arma comportarent, Diogenem, ne nihil agere videretur, dolium ſuum ſurſum ac deorſum verſare cœpiſſe, διαζωσάμενος, inquit τὸ τριβώνιον. Ita ille ad inſtar poparum ſuccinctus ſuperiori corporis parte nudus agebat.

Ipſæ etiam mulieres Cynicam ſectam profeſſæ in tribonio, & quidem ſolo. Menander apud Laertium Cratete:

> Συμπεριπατήσεις γὰρ τρίβων' ἔχουσα ἐμοί,
> Ὥσπερ Κράτητι τῷ κυνικῷ ποθ' ἡ γυνή.

Mecum ambulabis gerens tribonium, vt nuper vxor cum Cratete Cynico. Hæc eſt Hipparchia, quam tradit Laertius Cratetis vitam atque verba deperiſſe, ut nullo procorum ambitu, non opibus, nobilitate, aut pulchritudine, ab hoc intempeſtiuo amore abduci potuerit, cui hæc omnia ſolus Crates erat, ut parentibus minitaretur, niſi ſe huic traderent, ſibi mortem illaturam. Cum ergo Crates à puellæ parentibus roga-

rogaretur, uti illam ab hoc proposito auerteret: postquam egit omnia nec persuasit, exurgens omni sua supellectili ante illius oculos exposita, hic ait sponsus, hæc eius possessio, ad hæc delibera. Neque enim esse nostri consors poteris, nisi eadem studia attigeris. Elegit continuo puella, καὶ ταυτὸν ἀναλαβοῦσα σχῆμα, eiusque habitu sumpto una cum viro circumibat. Gestasse autem solum tribonium, sine ulla tunica aut interula, apparet ex sequentibus. Nam cum ad conuiuium venisset, ubi Theodorus Deum contemptor discumbebat, ut eum argueret, hoc illi obiecit: *Quod faciens Theodorus, iniustè agere non diceretur, id Hipparchia si faciat, facere iniuste non dicetur. Theodorus autem se ipsum feriens, iniuste non agit: ergone Hipparchia quidem Theodorum cadens.* *Tum ille ad hoc quidem minime respondit*, ἀνέσυρε δὲ αὐτῆς θοιμάτιον, sustulit ipsi pallium, ut scilicet eam esse fœminam ostenderet. Interpres reddit, *traxit pallium*: quod nullum sensum habet. Theodorus à muliere lacessitus, in eius contumeliam pallium sustulit, ut cum sine tunica esset, id quod esset conuiuis ostenderet. Eadem voce in re simili vsus est Laertius in Stilpone. Nam cum hic apud Areopagitas delatus esset, quod Mineruam non esse deum dixisset, respondit, negasse esse deum, quæ esset dea, deos quippe mares esse. Tunc Theodorus false, unde inquit hoc Stilpo nouerat? ἢ ἀνασύρας αὐτῆς τὸν κῆπον ἐθεάσατο; *Nunquid sublata veste locos muliebres inspexit?* Vbi etiam non recte Interpres *amota palla*: nec animaduertit, pro ἐπίκλην θεὸν legendum esse ἄθεον. Theodorus enim ille ob impietatem ἄθεος dicebatur. Male etiam κῆπον in κόλπον mutat. nam κῆπον id quî mulieres sunt, significare notum est. Ideo aut sublatum tribonium Hipparchiæ à Theodoro esse, ut fœminam argueret, declarat, quod subiicit Laertius, propter hoc nec territam, nec perturbatam esse more mulierum Hipparchiam: iam enim pudorem decoxerat, quæ luce palam cum vino congrediebatur, sed obiectanti Theodoro, quod radios apud telam reliquisset, hoc quidem sapienter respondisse, se fœminam esse, ceterum non sibi male consuluisse, si tempus, quod in texendo consumptura erat,

sapientiæ studio impendisset.

Ceterum Cynici, ut dicebamus, ideo se solo pallio contentos profitebantur, ut Herculem referrent, qui cum sola leonina incederet, nec Herculem modo, sed Deos omnes, quorum simulachra, ut testatur Dio περὶ σχήματος, solo pallio velata in templis cernebantur, ut etiam in nummis Æsculapii apparet, quos hic damus.

Tabula XXX.

Tab. XXX.

Serui palliati. Plautus explicatus. Diphthera. Scortum. Festus emendatus. Cap. XXI.

NOn ingenuos modo, sed seruos in Græcia vulgo palliatos fuisse certum est. Plautus Captiuis Act. quarto Scen. 1.

Nunc res certa est, eodem pacto, ut Comici serui solent,
Conijciã in collum palliũ, primo ex me hanc rem vt audiat.

Et Scena sequente.

Sed Ergasilus est ne hic, procul quem video?
Collecto quidem est pallio: quidnam acturus est?

Epidico Act. 1. Sc. 1. ait Thesprio Servus.

Quis properantem me prehendit pallio?

Et paulo post.

Age nunc iam ornate Epidice, & palliolum in collũ conijce.
Itaque assimulato, quasi per urbem totam hominẽ quæsiueris.

Terentius Phormione.

Sed ego nunc mihi cesso, qui non humerũ hunc onero pallio.
Atque hominem propero inuenire?

Ex quibus intelligimus, seruos cum properarent, ne fluens pallium cursuram impediret, solitos illud in collum conjicere, hoc est dextram partem in sinistrum humerum, sinistram in dextrum reiicere, ut essent expeditiores. In Prolegomenis Terentii: *Serui Comici amictu exiguo conteguntur paupertatis antiqua gratia, vel quo expeditiores agant*. Quo habitu interdum, & liberi, ut parasiti trechedipni, cum ad cœnam festinarent. Ibidem. *Parasiti cum intortis pallijs veniunt*, id est in collum coniectis.

Idem etiam seruilis pallii color fuisse videtur, qui liberorum, nempe albus, & lætitiæ causa candidus. Plautus Casina de Olympione villico nuptias celebrante:

At candidatus cedit hic mastigia.

Et infra:

Villicus autem hic cum corona candide vestitus.

Vbi Lipsius ad morem libertorum refert in mutanda veste, Olym-

Olympionem enim iam libertum fuisse. Quod est falsum. Paulo post.

OL. *At non opinor fieri posse hodie.* ST. *potest*
Si quidem cras censes te posse mitti manu.

Et Actu III. Scena VI.

OL. *Quid est? quis hic homo est?* ST. *herus sum.* OL. *qui herus?*
ST. *Cuius tu seruos es.* OL. *Seruos ego?* ST. *atque meus.*
OL. *Non sum ego liber?*
Memento, memento.

Servus adhuc Olympio erat, & vulgi more in nuptiis candidatus. Licet serui palliati, propria tamen eorum vestis fuit *Exomis*, & *Diphtera*. Apud Aristophanem Vespis conqueruntur urbani senes Philocleonem herum à seruis suis domi clausum sub custodia teneri, oblitis munerum, quæ ab eo acceperant. Neque eos subit memoria διφθερῶν, καὶ ἐξωμίδων, quas ipsis emerat, καὶ κυνᾶς. *Diphteram* quidem veteres Grammatici vestem ex corio, siue pellibus interpretati sunt, quæ propria pastorum, & agricolarum. Aristophanes Nubibus: *Vbi grandior eris, capellas agito e Phelleo, ut & pater tuus* διφθέραν ἐνημμένος *scorteam vestem indutus*. Vbi Scholiastes περιβόλαιον ποιμενικὸν ἐκ δέρματος interpretatur: non quidem quod pallium vulgare fuerit, fulum, ac longum; quis enim credat pastores, atque agricolas eo inuolutos opus fecisse? sed breuius indumentum, sagum scilicet ex pellibus, quod exomidi inijceretur, inde περιβόλαιον. Quod autem viliorum tegmen esset, propterea chlamydi, ut & ῥάκος, & tribonium opponebatur. Lucianus Timone: *Pro molli chlamyde hanc diphtheram tibi paupertas circumponit*. Ibi enim Timon ad inopiam redactus ἐναψάμενος διφθέραν terram exercet. Infra idem à Ioue appellatur ὑποδίφθερος: item διφθερίας dicitur, idest *sago ex pellibus confecto amictus*. Dio etiam Chrysosth. Orat. LXXII. inter vestes pastorum, & agricolarum diphtheram, & exomidem recenset. Philostratus in Heroicis de eo qui relicta Vrbe se agriculturæ tradiderat: διφθέραν τε προσαρμοσάμενος, *& bidentem ferens*. Polluci tamen lib. VII. *Diphthera dicitur tunica stricta* ἐπίκρανον ἔχων, *habens*

bens cucullam, non ceruical ut vult Interpres. Potuit quidem & tunica ex corio confici, unde & diphthera appellari: proprie tamen de sago; siue veste exteriori sumebatur. Eadem Βαίτη dicebatur, cuius tamquam vestis pastoralis meminit Theocritus Idyllio III. & V. quam vetus scholiastes *meloten*, & *diphtheram* reddit. Pollux tunicam prælongam interpretatur, quæ nescio an pastori congrua esset. Rectius Hesychius: δερμάτινον ἔνδυμα ὅπερ ἔνιοι σισύραν: ἔνιοι δὲ σχιστὴν δερματίνην, οἱ δὲ διφθέραν.

Has pelles caprarum fuisse docet Varro de re rustica lib. II. cap. ultimo: *Neque non quædam nationes harum* (caprarum) *pellibus sunt vestitæ, vt in Getulia, & in Sardinia. Cuius vsum apud antiquos quoque Græcos fuiſſe, apparet, quod in Tragœdijs senes ab hac pelle vocantur* διφθερίαι, *& in Comœdijs, qui rustico opere morantur: ut apud Cæcilium in Hypobolimæo habet adolescens, apud Terentium in Heautontimorumeno senex.* Aliquis etiam harum vestium vsus in ingenuis fuit, tempore pluviæ, ut scorteæ pænulæ apud Romanos. Laertius tradit Anaxagoram profectum in Olympiam sudo ac sereno cœlo sedisse ἐν δερματίνῳ, quasi breui eruptura pluvia, sicque euenisse. Idem narrans Philostratus lib. I. cap. II. ait venisse Anaxagoram in Olympia, cum nulla pluviæ suspicio esset, ὑπὸ κωδίῳ *pellicea veste indutum.*

Eam scorteam Latini appellarunt, nam scorta pelles. Vnde auctore Festo meretrices sic appellatæ, *quia ut pelliculæ subiguntur.* Varro de lingua Lat. lib. VI: *Scortari est sæpius meretriculam ducere: quæ dicta à pelle. Id enim non solum antiqui dicebant scortum, sed etiam nunc dicimus scortea, ea, quæ ex corio, & pellibus sunt facta. Inde in aliquot sacreis, ac sacellis scriptum habemus. Ne quid scorteum adhibeatur, ideo ne morticinum quid adsit. In Atellanis licet animaduertere rusticos dicere, se adduxiſſe pro scorto pelliculam.* Ex his facile erat corruptum Festi fragmentum restituere: *Scorta appellantur meretrices ex consuetudine rusticorum, qui ut est apud Atellanos antiquos solebant dicere se attuliſſe pro scorto deliciularum.* Quis enim non videt ex Varrone legendum *pelliculam*? Scortum

etiam pro pelle leonina apud Tertullianum de Pallio cap. IV. *Qualis ille Hercules in serico Omphales fuerit: iam Omphale in Herculis scorto designata descripsit*. Supra enim ad eandem vocem alluserat: *Tantum Lydiæ clancularia licuit, vt Hercules in Omphale, & Omphale in Hercule prostitueretur*: nempe in scorto, siue pelle Leonina.

Exomis. Ἑτερομάσχαλος. Κατωνάκη. *Cap. XXII.*

EXomides ἱμάτια δουλικὰ, καὶ ἑτερομάσχαλα veteres Critici interpretantur, vestes seruiles ex altera parte manuleatas. Vox ipsa nihil aliud significat, quam vestem strictam & angustam, ex qua humeri exererentur, siue nudi conspicerentur. Hesychius partim tunicam, partem pallium. Ἐξωμὶς, χιτῶν μοῦ, καὶ ἱμάτιον: τὴν γὰρ ἑκατέρου χρείαν παρεῖχεν, καὶ χιτῶνα μὲν διὰ τὸ ζώννυσθαι. ἱμάτιον δὲ, ὅτι τὸ ἕτερον μέρος ἐβάλλετο. (Lege περιεβάλλετο) παρὰ καὶ οἰκντομικοὶ, (Lege κόμικοὶ) ὅτε μὲν ἔνδυθι, ὅτε δὲ περιβαλοῦ. *Exomis tunica pariter, & pallium. Vtriusque enim vsum præbebat: & tunica quidem, quod cingeretur: pallium autem quod altera pars inijceretur, siue circumponeretur. Quare & Comici de exomide aliquando dicunt quod indueretur, aliquando quod superindueretur*. Ita ille locus corrigendus est. Quomodo autem eadem vestis tunicæ & pallij vsum præstaret, non aliter intelligi potest, quam quod alam quandam, siue manicam latiorem haberet, quæ more pallij inijci, ac circumponi posset. Talis enim exomis. Pollux: ἐξωμὶς δὲ περίβλημα, καὶ χιτὼν ἑτερομάσχαλος. *Tunicam vnicam manicam habens*. Hesychius Ἑτερομάσχαλος. *Tunica seruorum, atque operariorum, quod alteram tantum alam adsutam habet*. Alibi Polluci Exomis dicitur *vestis Comica, tunica scilicet alba, sine ornamentis, in sinistro latere*, ῥαφὴν οὐκ ἔχων, *suturam non habens*. Subijcit huic adiectum fuisse palliolum album, quod ἐγκόμβωμα dicebatur. Verisimilius tamen est, alam, quæ adinstar pallioli, potius in sinistra parte fuisse, quo dextra liberior atque operi expeditior esset. Sicut

tunica seruilis ἑτερομάσχαλος erat, ita ingenuorum ἀμφιμάσχαλος, vtrimque manuleata. Hesychius. Ἀμφιμάσχαλος tunica manicata liberorum, ut Plato, duas habens manicas, quas etiamnum μασχάλας appellant. Eius meminit Aristophanes Equitibus: *Sed cum nundum videres hunc populum, ne quidem* ἀμφιμασχάλε ἠξίωσας, *tunica manulea dignum censuisti. Etiam durante hyeme.* Scholiastes: χειριδωτȣ̃ ἱματίȣ, ἄλλως, μακρȣ̃ χιτωνίσκȣ.

Non fuisse tamen solum seruorum exomides, declarat Aristophanes Lysistrata, ubi ciues senes aiunt.

Ἀλλὰ τὴν ἐξωμίδ' ἐκδυώμεθ' ὡς τὸν ἄνδρα δεῖ.

Sed exomidem exuamus, ut virum decet.

Et Ælianus Variæ lib. IX. cap. XXXIV: *Diogenes cum venisset Olympiam, & Rhodios quosdam adolescentes videret pretiosis vestibus amictos, ridens inquit, hic est fastus. Deinde cum incidisset in Lacedamonios* ἐν ἐξωμίσι φαύλαις καὶ ῥυπώσαις, *in vili, ac sordida exomide. Hic inquit, alius est fastus.* Quare Suidas interpretantur *tunicam ingenuorum, qua brachia non tegeret, esset tamen vile indumentum.* Gellius præterea lib. VII. capite XII. eas antiquissimo tempore à Romanis gestatas tradit, *breuesque ac substrictas tunicas interpretatur citra humerum desinentes.*

Porro tam Festus, quam Pollux, Exomidem Comicum vestimentum fuisse aiunt. Scilicet seruorum. Postquam enim ea vestis in desuetudinem abiit, antiquis seruorum habitus in scena retentus est. Quia autem hoc exomidis proprium erat, ut inde humeri extarent, Cynici, qui, ut diximus, dextrum humerum exertum habebant, inde ἐξομίαι dicti, & eorum Tribonium ἐξωμὶς, ut alii adnotarunt.

Vestis etiam seruilis mentio apud Aristophanem Lysistrata. Nescis ut olim vos quoque κατωνάκας φοροῦντας adiuverint *Lacones. Vos inquam liberauerunt.* κἀντὶ τῆς κατωνάκης τὸν δῆμον ὑμῶν χλαῖναν ἤμπισχον πάλιν. Et pro seruili amictu *chlanam populum induerunt.* Hesychius interpretatur *pallium, quod in inferiori parte* ῥάκος *assutum habet, quod est pellis ouina. Videri autem Athenienses illud induisse à Tyrannis*

coa.

coactos, qui Pisistrati tempore fuerunt, ut propter vestis illius vilitatem ciues urbem non ingrederentur.

Pallio caput operire. Palliolum. Plautini loci correctio tentatur. Cap. XXIII.

QVemadmodum Romani, cum caput operire volebant, togæ laciniam superiorem ab humeris in caput trahebant: ita & Græci adducto in caput pallio illud operiebant, præcipue cum latere volebant. Lucianus Dialogo mortuorum, de Philosopho: *Flet, quia non amplius tam opiparas cœnas habebit, neque noctu exiens clara omnibus* τῷ ἱματίῳ τὴν κεφαλὴν κατειλήσας *ordine omnia accedet scorta*. Plautus Pænulo *Quin si voles:*

Operire capita, ne nos leno nouerit.

Et alibi.

Tum isti Græci palliati capite operto qui ambulant.

At Romanos cum latere vellent, item valetudinis causa palliolo caput obnupsisse alias docuimus, quod breue, & angustum pallium fuisse vox ipsa declarat. De quo Lipsius in Saturnalibus, qui nonnisi ab ægrotis palliolum adhibitum obseruat ex Quintiliano: *Palliolum sicut fascias, & focalia sola excusare potest valetudo*. Seneca lib. IV. nat. quæstionum: *Videbis quosdam graciles, & palliolo, focalique circumdatos, pallentes, & ægros*. Ex quo docti illud Ouidij

Ægrum tu facito ut simules, nec turpe putaris
Pileolum nitidis imposuisse comis.

Recte *palliolum* legunt. Quod etiam meretricum fuisse ostendunt Martialis:

Hanc volo, quæ simplex, quæ palliolata vagatur.

Et Iuvenalis:

— Dorida nullo.
Cultam palliolo.

Alius Plauti locus est, qui huc referri potest, si tamen aliqua spes restat posse illum recte constitui. Pseudolo Act. V. Sc. I. ait seruus ebrius.

Sed postquam exsurrexi, orant med' uti saltem;
Ad hunc me modum intuli, ut illis satisfacerem ex disciplina: quippe ego
Qui probe Ionica perdidici: sed palliolatim amictus
Sic huc incessi ludibundus.

Veteres editiones Mediolanensis, & Veneta, licet multum à recentibus discrepent, constanter retinent *palliolatim amictus*. Lambinus supposuit *palliolatus*, hocque extare in veteribus libris testatur. Quod si verum est, facilis erit interpretatio, Pseudolum palliolo caput tectum saltasse: quæ fortasse causa fuit, vt dum orbem illum saltatorium versat opertis oculis lapsus sit. Sed cum omnes fere editiones, etiam nouissima *palliolatim amictus* habeant: & in veteri M S. *pallunatus* se reperisse dicat Lambinus, suspicor legendum esse, *pallulatim amictus*. Scilicet seruus procax, atque ebrius, quo magis risum excitaret, pallam siue pallulam, muliebre pallium induerat: idque ex disciplina. Ionicam enim saltationem mollem fuisse, ac parum virilem; item saltatores in palla, satis constat. *Pallulatim amictus*, est more fœminarum palla inuolutus. Neque obstat, quod infra pallium appellat: nam muliebre amiculum, & *pallam*, & *pallium* dictum fuisse, alias notauimus. Nam quæ de tunica palliolata Interpretes afferunt, ἀπροσδιόνυσα sunt. Immo paulo post idem seruus ait se commutasse pallium: non quia illud reiecto ex crapula vino infecisset, ut iidem interpretantur: ait enim, *iam penè inquinaui pallium*, idest, parum absuit, quin pallium temeto inquinarem. Sed egressurus in publicum, pallium muliebre deponit, virile sumit. Sic illa verba intelligenda *commuto illico pallium: illud posiui: inde huc exij*: idest, pallium muliebre, siue pallam, in qua saltaui. Si enim pallium pro pallio sumpsisset, satis erat, si diceret: Commutaui pallium: sed quia pro muliebri virile sumebat, ait *illud posiui, inde huc exij*, nempe in communi habitu.

Ceterum totus iste locus in veteribus editionibus admodum variat. Nam quod nunc legitur, *plaudunt partem: clamitant me, ut reuortar*. Ibi, *plaudunt parum*: quod rectum est,

Prima enim illa saltatio non arridebat: volebant enim ipsum ita in orbem rotari, vt caderet. Ita quod sequitur. *Occœpi denuo hoc modo nolui*: recte Gulielmius, *hoc modo volui*, idest verti: quod tamen extat in Veneta editione. Cœpit saltatorium orbem versare, quo magis sibi amicam conciliaret. *Vbi circumuorter cado: id fuit nænia ludo*. *Næniam* ludi finem intelligunt, quod nænia ijs caneretur, qui vitam finissent. Simplicius tamen fuerit interpretari, ludo illi atque hilaritati rem hanc tristem veluti næniam interuenisse, nempe casum.

Hæc de Pallio. De capitis, ac pedum tegmine in tertia huius Operis parte, si vita suppeditabit, disputabimus.

Laus Deo, Deiparæ Virgini, ac D. Antonio.

INDEX AVCTORVM,

Qui in hoc Opere laudantur, illustrantur, aut emendantur.

Prior numerus Partem, alter Paginam denotat.

Her-

De-

Sy-

RERVM, ET VERBORVM MEMORABILIVM

INDEX.

Bra-

Dal.

Ga-

non

FINIS.

OCTAVII FERRARII

ANALECTA DE RE VESTIARIA

Siue

EXERCITATIONES AD ALBERTI RVBENII
Commentarium de Re Vestiaria, & Lato Clauo.

ACCESSIT

DISSERTATIO

DE VETERVM LVCERNIS

SEPVLCHRALIBVS.

PATAVII, MDCLXXXV.

Typis Petri Mariæ Frambotti.
Superiorum Permissu.

Præfatio ad Lectorem.

Vum primum Alberti Rubenij V. C. opus de Re Vestiaria, & Lato Clauo ad nos perlatum est, auide illud arripui, atque attente perlegere cæpi, noscendi cupidus, quid tot olim doctissimorum virorum lucubrationibus, & nostræ exiguæ opellæ in hoc argumento adstrui posset. Nam cum in re tam vetusta, atque eruditorum dissidijs controuersa, non pauca adhuc restarent, nondum ad liquidum perducta, propter celebrem viri famam, spes erat, cuncta posthac in aperto fore, nouaque hac cura, nihil prætermissum, quo studiorum voto satisfieret.

Sed res longe secus, ac putaram accidit. Vix enim pauca Capita delibaueram, cum noua omnia, nouisque controuersijs implexa, & ex opposito cum nostris pugnantia deprehendi: vt contradicendi studium vbique emineat, vbique viris doctis obstrepat, vbique susceptam semel sententiam, veri securus, pertinaciter tueatur, quo eiectis ceteris, in hoc argumento regnum obtineat solus.

Lubet hic eius paradoxa carptim in antecessum stringere, ne hoc à nobis obtrectandi causa dictum videatur. Ait clauos in vestibus non fuisse notas purpureas rotundas, aut quadratas, sed lineas, siue virgulas sursum versus ascen-

ascendentes, & quidem unum tantum clavum, aut duos fuisse: ac iuvenili ostentatione, in primi capitis epigraphe, hoc à se statui iactat, aduersus Egnatij, Sigonij, Accursij, Lazij, Panciroli, Cuiacij, Budei, Salmasij, Iosephi Scaligeri sententiam, quasi ipse solus sciat, quod tot viri celeberrimi, ignorarunt.

Addit: Chlamydem interdum togam dictam esse: togam ipsam non fuisse vestimentum clausum: clauos, vel transuerse, vel recte per medias vestes deductos, eosdem poparum, & publicorum seruorum ornatum fuisse: muliebres autem, & citharœdorum, scenicorumque tunicas, transuersos clauos habuisse aureos, vel pictos. Quidquid denique de purpura, apud veteris, atque inferioris æui Scriptores vnquam legit, totum id ad clauos trahit, vt in paragaudijs, & Sacerdotum matris Deum, barbarorumque indumentis, & Gallorum sagulis.

Pænulas, & tunicas, tres, aut quatuor clauos habuisse, cum paulo ante, vnum, aut duo statuißet. Vittas, diademata Regum Persarum, puluinaria, chirothecas, pariter clauatas, cum de mappis, & linteis toralibus certum sit. Trabeas clauis distinctas: Trabeam toga breuiorem, nec multum à paludamento dissimilem. Togam solo circumiectu à chlamyde Macedonica diuersam. Trabeam solo colore, à paludamento, & chlamyde distinctam, eiusque colorem ex purpura, & cocco constitiße. Chlamydes clauis ornatas, easque a militibus tantum in dignitate constitutis, gestatas. Pænulas clauatas fuisse, & apertas, lacernas, eadem fere forma, qua pænulæ. Angusticlauias tunicas, non solum equitibus, sed vulgo communes fuiße, idest clauos angustos a vilissimo quoque in tunica vsurpatos. Tri-

bunos

bunos plebis non esse vsos prætexta. Tunicas angusticlaui à matronis gestatas. Viliorum tunicas apud Græcos albis clauis distinctas. Senatorum patriciorum liberos, in prætexta clavum habuisse.

Stolam fuisse togam fœminarum, & dextrum brachium exclusisse. Pallam fuisse indumentum, non amictum, idest tunicam, non autem pallium. Eandem cum peplo, peplum ex tunica, & pallio mixtum, siue Tunico pallium. Omnes Senatores inferiore æuo, togas cinctu Gabino portasse. Chrysoclavum fuisse picturæ speciem, non aureum clavum: ipsos clauos, nihil aliud quam tabulas oblongas, quos supra statuerat lineas, siue virgulas.

Hæc in primo libro. At in secundo pronunciat, mulleos non fuisse calceos, sed crepidas, & à patricijs calceis diuersos. Hos quatuor ligulas habuisse, cum plebeij calcei, vnam tantum. Calceum Senatorium non fuisse totum nigrum, sed tantum eius ligulas. Lunulam patriciam non fuisse fibulam lunæ corniculantis specie. Sub Imperatoribus, pro calceis caligas à Senatoribus sumptas. Campagos fuisse sandalia, eosque intrinsecus albos, exstrinsecus nigros. Thessalicam, & communem chlamydem à Macedonica non fuisse diuersam. Togam, non forma, sed magnitudine chlamydi dissimilem, eandemque apertam, contra veterum statuarum αὐτοψίαν. Negat togæ vmbonem fuisse sinum, eamque non cinctam fuisse, sed præcinctam. Chlamydem qua Christus D. a militibus illusus, fuisse trabeæ similem, sicut lenam, duplicem chlamydem. Prætextam, non in ima tantum ora, sed circumcirca purpuratam. Et alia, quæ vitando tædio prætermittimus.

Quæ omnia, cum partim falsa sint, ac plane absurda, vt

in contextu Operis apparebit, partim praua Scriptorum interpretatione in contrarium sensum detorta, non pauca inter se pugnantia: si quæ autem recta sunt, ab alijs pridem, & à nobis obseruata, & discussa: illico haud digna visa sunt, quæ à nobis refutarentur, erroris, ac vanitatis manifesta: omnemque, quæ in id impenderetur operam perituram facile apparebat.

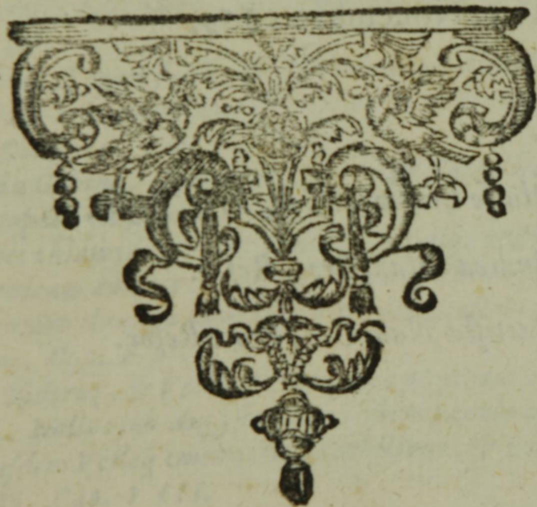
Itaque ea cura deposita, aut ijs, quibus vilior iactura temporis esset, relicta, ad alia maioris momenti, quæ in manibus erant, animum conuertimus. Cum præterea genus hoc contentiosum, ac refractarium, animo nostro parum gratum semper fuerit. Opusque ipsum posthumum esset, cui auctor extremam manum imponere non potuisset, plurima vt credimus, si licuisset emendaturus. Cum insuper immune facinus uideretur, compositi manes sollicitare, & cum laruis luctari.

Sed frequenti amicorum hortatu, ac pene conuicio, qui multa esse aiebant, quæ in speciem, & coacta auctorum interpretatione, uera esse uiderentur, & à rudioribus secus accipi possent, nouaque discussione indigerent, quædam adhuc perobscura, clarius illustrari posse admonebant, simulne committerem, ut silentio uiderer causam prodidisse. Accedebant maleuolorum uoculæ, in quorum oculos hæc laureola incurrerat. Scioli quidam, qui sibi docti uidentur, non obscure ferebant, plurimos in re Vestiaria errores nostros à Rubenio detectos, inscitiam, atque oscitantiam merito castigatam, notamque haud leuem nomini nostro inustam.

Hæc uel inuitum adegerunt, ut aliquid reponerem, ac textrinum ingressus, denuo hanc telam capesserem, ac nouo labore ueluti redordirer. In quo negotio si aliquando asperius

rius

rius inuehi uisus fuero, quis non concedat, ut eum, à quo, licet in speciem, honorifice, & ficta laudis testificatione, lacessitus sum, quique omnia nostra, qua iure, qua iniuria, impugnare ex instituto aggressus est, multaque è nostris sibi arrogare, fas esse putauit, leuiter repungam, atque Orationis libertate perstringam? Hoc modice feci, imo intra modum, ut non obtrectandi libidine, sed solo ueritatis studio totum hunc laborem susceptum, quilibet affectu uacuus iudicare possit.

Noi Reformatori dello Studio di Padoua.

HAuendo veduto per fede del Padre Inquisitore di Padoua, nel Libro intitolato *Octauij Ferrarij Analecta de Re Vestiaria*, non esserui cosa alcuna contro la Santa fede Catolica, e parimente per attestato del Segretario nostro, niente contro Prencipi, e buoni costumi, concedemo licenza à Pietro Maria Frambotto di poterlo stampare, osseruando gl'ordeni, &c.

Dat. à 25. Nouembre 1669.

(*Aluise Contarini Cau. Proc. Refor.*

(*Andrea Pisani Proc. Refor.*

(*Battista Nani Cau. Proc. Refor.*

Angelo Nicolosi Segr.

INDEX CAPITVM

FINIS.

OCTAVII FERRARII ANALECTA DE RE VESTIARIA.

Vtrum claui vestium purpurei quadrati fuerint, an rotundi. Quintilianus explicatus. Rotunditas etiam latitudinem habet. Orbes pro mensis. Ammiano Marcellino lux. Cap. I.

T hinc igitur ordiamur, omissis varijs de Clauo vestium tam lato, quam angusto doctorum opinionibus, quæ satis iam ita reiectæ, & explosæ sunt, vt otiosum sit, ac penè putidum iis refellendis tempus terere, & crambe repetita, quod claui, *flores*, *globuli*, aut *fibulæ*, aut *limbi* fuerint, lectorem absterrere, cum inter doctiores conueniat, clauos hosce ad pectus tunicæ insertos, insutos, aut etiam intextos fuisse: illud dudum in controuersiam venit, vtrum signa ista purpurea rotunda fuerint, an quadrata. Hoc Salmasio visum, ad Flauium Vopiscum. Quanquam ad Trebellium notasset, clauos purpureos vel aureos, figuram non aliam expressisse quam veri claui, vnde & nominatos: ἧλος etiam à Græcis appellatos, vnde ἔνηλος, vestis purpura clauata. Subiicit, *& rotundis autem & quadratis quibusdam figuris ex auro, vel purpura vestes intexebant: tesseras vocabant & tabulas, & oculos, & orbiculos*. Postea ad Vopiscum non bene memor, mutat rotunda quadratis.

Ad Caput I.

Nobis magis placebat, has purpureas notas fuisse rotundas: nam si quadratæ, nihil clauo simile habuissent: clauorum enim capita rotunda, & bullarum instar. Huc accedit, quod scriptores verbo *inoculandi* vsi sunt, cum hæc ornamenta vestium exprimerent. Tertull. de pudicitia. *Sed enim plerosque interpretes parabolarum idem exitus decipit, quem in vestibus purpura oculandis sæpissime euenire est.*

Nam quod Salmas. fuisse quadratos ex verbis Quintiliani Lib. VIII. Cap. V. conijciebat. *Vt purpuræ rectè descendant leuis cura est: notatur interim negligentia:* Nam si rotundi essent, aiebat, quoquo modo descenderent, recti essent: diximus olim, si claui, siue rotundi, siue quadrati rectè insuerentur tunicæ, rectos semper fuisse, nec aliter esse potuisse. Verum inter se non rectè cadere poterant, quoties tunica cingebatur. Nam ea cincta, cum pars superior attraheretur, ne longius descenderet, sinusque in quo claui erant subduceretur, quos *purpuras* appellat Quintilianus, nisi æqualiter sinus subductus fuisset, purpurei claui non recte descendissent, sed altiores, alij submissiores. Quare subiicit Rhetor, *ita subducendum sinum, vt purpuræ rectè cadant.* Loquitur autem ibi de angusto clauo, siue tunica angusticlauia, quæ ab equitibus cingebatur, cum laticlauia in Senatoribus sine cinctura descenderet. Quod Manutio adnotatum, pro suo nuperi venditarunt.

At Rubenius neque rotundos fuisse, neque quadratos autumat. Negat enim se videre, si vel quadrati, vel rotundi fuerint, qua ratione latitudo eorum Curiam ab equite distinxerit. Quod neque quadratum latitudine excrescere possit: & nulla rotunditas latitudinem habeat. Quasi quadratum alio maius, aut minus esse non possit. Quod si nulla rotunditas latitudinem habere potest: peccauit Iuvenalis cum Sat. I. dixit de Romanorum mensis, quæ vulgo rotundæ erant

Nam de tot pulchris & latis Orbibus, & tam
Antiquis, vna comedunt patrimonium mensa.

Licet enim lauti, plures huiusmodi mensas, siue Orbes citreos haberent, pulchros, latos, & antiquos, vna tantum mensa,

idest

ideſt vno miſſu (nam menſæ cum cibis, & ad variationem ferculorum inferebantur) integra patrimonia abſumebant. Clarius idem alibi.

Latos niſi ſuſtinet Orbes
Grande ebur.

Neque vt puto peccaret, qui Solis Orbem Luna latiorem diceret, ſicut Horatius Lib. I. Ode XII. *Te minor latum reget æquus Orbem.*

Alterum Rubenij argumentum non maioris momenti eſt. Si claui quadrata, aut rotunda purpuræ fragmenta fuerunt, pluribus huiuſmodi clauis tunicam Senatoriam diſtingui debuiſſe, quod vna, aut duæ tantum bullæ grande lumen afferre non poterant tunicæ Senatoriæ? Vnum autem aut duos ab Horatio clauos admitti, plures à Quintiliano damnari. Quod, quamuis falſum eſſe ſuo loco oſtenſuri ſumus, etſi concedamus, cur vnum, aut duo purpuræ ſegmenta ea magnitudine fieri non potuerunt, vt tunicam diſtinguerent, & illuminarent? Obſcurior certe tunica, ac prope ſurdo lumine fuiſſet, ſi quod Rubenius cenſet, clavus, non aliud quam virgula purpurea fuit, quod cum illuc ventum fuerit, expendemus. Sicut vtrum vnus clavus, & alter, an plures fuerint, tunc commodius quæremus.

Tertio Ammianum Marcellinum aduocat Lib. XVI. *Veterator quidam ad lautum conuiuium rogatus, & mundum, qualia ſunt in ijs regionibus plurima: cum vidiſſet linteorum toralium par, duos clauos ita latiſſimos, vt ſibi viciſſim arte miniſtrãtium cohærerent, menſamque operimentis paribus tectam, anteriorem chlamydis partem vtraque manu vehens intrinſecus, ſtructuram omnem, vt amictus adornauerat principales, quæ res patrimonium diues euertit.* Non videre ſe ait Rubenius, quomodo hæc purpuræ fragmenta clauorum capitibus ſimilia, ita ſibi inuicem arte miniſtrantium cohærere poſſent, vt amictum Imperialem referrent.

Qui quidem locus mihi, qui hebetior ſum obſcurus admodum, ac prope deploratus videtur. Quid enim ſibi volunt verba illa, quæ fortè, an conſilio à Rubenio omiſſa ſunt? *anterio-*

rem chlamydis partem vtraq; manu vehens intrinsecus. Videor tamen per caliginem hanc sententiam elicere. Cum purpuræ vsus in vestibus priuatis, præter clauos eo tempore interdictus esset, & ita claui illi latissimi in toralibus, & in mantili arte ministrantium inter se cohærerent, vt tam toralia, quam mappa tota purpurea, & non purpurâ tantum clauata videretur, inde sycophantam accusationis adornandæ occasionem arripuisse, qua illi fortunis euersi sunt, quasi vestem totam purpuream solis Imperatoribus dicatam domi possiderent. Cur autem illa toralia, & mantilia arte ministrorum ita coniungi, & complicari non potuerunt, parte scilicet linteaminis alba clauis interposita sub iisdem latente, vt tota purpurea appareret, atque ita vestem Imperatoriam referret? Quod si claui fuissent virgulæ tantum purpureæ, vt vult Rubenius, viderit ipse, quomodo ita componi, & contabulari potuerint, vt principale indumentum exprimeret, quod facile admodum in clauis latissimis, non tam acutè non cernimus. Ceterum siue rotundi claui fuerint, siue quadrati, siue quod nunc verisimilius nobis videtur, purpuræ segmenta oblonga à lato in acutum instar clauorum desinentia, non ita laboramus, vt in eo Græciæ salutem verti credamus.

Patagium, aureus clavus. Apuleius, Iuvenalis & Varro explicati. Plagula. Cap. II.

TRansit hinc Rubenius, & Scaligerum reprehendit, qui ad Varronem notat, clavum fuisse plagulam, clauis purpureis consitam, quæ ab humeris in pectus demittebatur, vt erat ἐπωμὶς Grecorum. In quo quidem iam ab aliis Scaliger castigatus fuerat, sicut & Cuiacius, qui non adsutos vesti, sed super eam demissos in pectus clauos credidit: neque attinebat duorum summorum virorum lapsum refricare. Multo minus erroris dicam Salmasio ferre, quasi putarit prætextam fuisse tunicam, non togam. Verba eius sunt ad Vopiscum. *Postea luxu crescente virilibus quoque vestimentis aurata segmen-*

ta

ta adtexi cœpere : nam antea purpura tantum prætexebantur viriles tunicæ, vt erant prætextæ Magistratuum, & nobilium puerorum. Sed prætextas ait Rubenius fuisse togas, non tunicas notum omnibus, nisi qui nondum ære lauantur. Quasi vir ille incomparabilis tam stupidus fuerit, vt prætextas fuisse tunicas crediderit. Sed eius sententia est, viriles tunicas, inferiori æuo purpura prætextas fuisse, sicut togæ magistratuum & puerorum prætexebantur, quæ inde nomen inuenerunt. Sed quod Nonium refellit Rubenius, qui patagium aureum clavum interpretatur, qui vestibus matronarum immittebatur, negatque esse clavum sed purpureum segmentum, quod ad summam tunicam assui solebat, teste Festo, ipse notandus est. Nam clavus nihil aliud fuit quam purpuræ frustum, siue purpurei panni particula, quæ tunicæ virili ad pectus inserebatur, siue quadrata fuerit, siue rotunda: patagium autem pariter clavus, sed ex auro, quod stolæ siue muliebri tunicæ ad fauces, & fortasse etiam alibi inserebatur, idque à segmento distinctum, quod erat fascia, siue instita aurea, qua eadem stola in imo prætexebatur, cum patagium in summa ora, siue ad fauces, & ad pectus adderetur, vnde à scriptoribus segmenta aurea, cum veste matronali purpurea semper iunguntur: vt alias à nobis demonstratum est.

Ergo patagium, vt recte Salmas. ad Tertull. est clavus, sed aureus ἀπὸ τοῦ πατάσσω, παταγεῖον, clavus, qui in materiam incuditur, ita patagium de clauo, qui vesti immittitur. Nam & Græci ἧλους, huiusmodi vestium clauos vocant, vnde & ἔνηλος vestis clauata. Clavus tamen proprie de purpureo, patagium de aureo. Tertul. de pallio. *Omni patagio inauratior.* Clavus ergo patagium, non segmentum, quod fascia, siue instita erat, quæ nullam claui similitudinem habet.

Sed fuisse patagium vestis sinum, siue summam tunicæ oram (in qua non negamus etiam clauos aureos fuisse) probare nititur ex Apuleio de crinibus Photidis. *Vberes enim crines leniter emissos, sensimque sinuato patagio residentes, paulisper ad finem conglobatos, in summum verticem nodus adstrinxerat.* Quasi crines patagio, siue summæ tunicæ oræ incumberent.

Verum quomodo crines in summo vertice nodo adstricti, summæ tunicæ, siue patagio residere possint, non video: quod fieri poterat, si fluxissent soluti. Aliud innuit Apuleius. Nimirum crines, ita collectos, & compositos, & conglobatos in vertice fuisse, vt patagium, & figura, & aureo colore exprimerent. Eum crinium nodum non inepte Veneti *Coccone* appellant, quæ vox rotundum doliorum obturamentum significat.

Ceterum Varronis verba à Scaligero adducta, noua quadam ratione interpretatur. *Nam si quis tunicam in vsu ita consuit, vt altera plagula sit angustis clauis, altera latis, vtraque pars in suo genere caret analogia.* Quæ sic explicat. Cum tunica constet ex duobus pannis, siue duobus plagulis, quæ consuuntur ad latera; si pars anterior tunicæ sit angustis clauis ornata, pars verò posterior latis clauis, vtraque in genere suo caret analogia. Hæc eadem sententia fuit Salmasij ad Vopiscum, licet id Rubenius dissimulet.

Ex duabus, inquit Salmasius, *igitur plagulis constabant (tunicæ) & consutæ erant, vna anteriore, altera posteriore, & vtraque clauis latis, aut angustis insignita, prout dignitas eius cui parabatur exigeret.* Sed quis vnquam veterum prodidit clauos etiam in posteriore tunicæ parte additos fuisse? Aut ad quid ponebantur, cæci & latentes, cum pars ea tunicæ, aut toga, aut lacerna, & pœnula tegeretur, & ita nunquam conspicua? Inepte autem Rubenius, vt probet plagulas fuisse duas tunicæ partes siue pannos qui ad latera suebantur, aduocat Tertullianum de Oratione. *Oportebat enim in hac quoque specie, nouum vinum, nouis vtribus recondi, & nouam plagulam, nouo adsui vestimento.* Si enim plagula erat anterior, ac posterior tunicæ pars, quomodo vestimento adsui poterat? Verisimilior igitur mihi Scaligeri opinio videtur, duos pannos siue duas plagulas clauis purpureis consitas tunicæ adsutas in pectore, non tamen quod ille censet ex humeris demissas, vt Epomis Græcorum. Nam plagulas de duabus tunicæ partibus anteriore & posteriore dici posse non puto, sed plagas, cum plagula, quæ vox Nonio accipitur pro torali, siue lectorum sindone exiguum pannum, aut velum significet, vt Suet.

Lectica

Lecticæ plagulas, & Plin. *bibli, siue papyri plagulas*, ideſt ſchedas appellat. Et quia etiam retia plagæ dicebantur, panni illi clauis conſiti, plagulæ dicti, quod retis figuram exprimerent, licet claui rotundi, retium plagæ quadratæ aut ſcutulatæ. Aiebat ergo Varro, ſi altera plaga, puta à dextra anguſtis, à ſiniſtra latis clauis conſuta fuiſſet, carituram vtramque analogia. Quæ res etiam indicat non vnum aut duos, ſed plures clauos fuiſſe. Aliter Varronis ſententia conſtare non poterit.

Quod ad tunicam Gracchi, quam patagiatam fuiſſe credit Rubenius ex Iuvenale.

Credamus tunicæ, de faucibus aurea cum ſe
Porrigat, & longo iactetur ſpira galero.

Præter quam quod ſpira de patagio dici non poſſit, quod claui ſpeciem referebat, nemo interpretum hactenus Satyrici ſententiam aſſecutus eſt. Et olim quidem ita hunc locum explicauimus Lib. III. de re Veſt. Cap. xv. vt cum Vetus Interpres dicat eos *qui munera edebant, conſueuiſſe extremas tunicæ partes ad guttur ornare, quo famam haberent:* & Gracchus hic non munus ederet, ſed in munere pugnaret, veriſimile eſſe, proceres, & nobiliores in tunicis ad fauces aurea ſegmenta geſtaſſe, atq; inde à Poeta dici fuiſſe Gracchum nobiliſſimum indicio ſpiræ aureæ ex faucibus ſe exerentis. Nunc alia mihi mens eſt: quod nullus veterum huius aurei ornamenti in tunicis communibus vnquam meminerit.

Illud ergo propius verò, peculiare hoc Gracchi fuiſſe, quia nempe idem ſacerdos Salius erat, teſte eodem Poeta Sat. II. de eodem nupturiente.

Segmenta, & longos habitus, & flammea ſumit
Arcano, qui ſacra ferens nutantia loro
Sudauit clypeis ancylibus.

De Graccho autem Poetam loqui verba illa paulo ante declarant.

Quadringenta dedit Gracchus ſeſtertia, dotem
Cornicini.

Atqui Saliorum tunicas purpureas fuiſſe ex Plutarcho, vel variegatas,

riegatas, siuè auro pictas ex Dionysio notum est. Atque hinc credibile, Salios perpetuo eas tunicas gestasse, & cum essent purpureæ, aurea ornamenta de more iis addita, segmenta, spiras, patagia ad fauces, & in ima ora habuisse: & ideo pictas, siue auro distinctas Dionysius appellauit. Aiebat igitur Aquinas, si quis dubitat Gracchum esse, retiarij schema in arena pugnantem, & quidem Saliari sacerdotio præditum, credat tunicæ Saliari purpureæ, & aureæ spiræ de faucibus tunicæ se porrigenti. Duo ergo scelera in Graccho castigat Iuvenalis, quod Salius nupserit, & quod omnium ad podium spectantium nobilissimus, & eo ipso generosior, cuius munere retia mittebat, eo habitu pugnaret in arena, quo ab omnibus dignosci poterat, nuda facie, & Saliari tunica. Quanquam hoc facinus priori illi anteponit, quasi maius flagitium sit in arena cum viris pugnare, quam virum ducere. Pileum autem fuisse retiariorum, cum ceteri gladiatoris galeam gestarent, alij docuerunt. Sed quomodo aurea illa spira, quæ de faucibus tunicæ se porrigebat, longo galero iactaretur, nondum mihi exploratum est. Qui illud explicauerit, & meliorem Iuvenalis interpretationem attulerit, non exigua laude mactus erit.

Clauos non fuisse lineas, siue virgulas purpureas vestem intersecantes. Trabeam à paludamento diuersam. Togam non fuisse Chlamydem. Artemidori de hoc sententia. Toga vestimentum clausum. Cap. III.

POstquam Rubenius communem doctorum sententiam de clauis vestium reiecit & explosit, nouam opinionem affert: clauos fuisse purpureas lineas, quæ mediam vestem intersecabant, idest transuersas, oblitus quod paulo post statuit, angustos equitum clauos ab humeris ad pectus rectè descendisse. Adiicit, quod omnibus notum est, purpurea huiusmodi ornamenta clauos appellari: sicuti vestes clauatas μεσοπόρφυρα; prætextas περιπόρφυρα. Sed sicut ex locis adductis, & per se clarum est, μεσοπόρφυρα fuisse vestes in medio siue ad

Ad Cap. II.

pectus

pectus purpura clauatas: ita inde non sequitur clauos fuisse lineas, aut virgulas, quæ medias vestes intersecabant. Etsi Alcuinus & Remigius Dalmaticarum in sacris ornamenta virgulas, Amalarius, & Honorius lineas, Rabanus tramites appellauerint, improprie, quod scilicet eo loco hæc ornamenta erant, quo olim in tunica senatoria, & equestri claui fuerunt. Sicut Tibullus aureas vias in stola matronarum, aurum intertextum, non ad pectus modo sed per totam vestem, quos nemo clauos proprie appellauerit: quemadmodum virgata Gallorum sagula, quæ Seruio viæ in virgarum morem deductæ dicuntur, non fuere claui, nemoque veterum hæc sagula clauata, sicut nec stolæ aurum intextum, clauos appellauit.

Ceterum clauos non solum tunicæ insutos, sed etiam intexi potuisse nos nunquam negauimus: tantum Manutij opinionem attulimus, quod insuerentur, non autem de collo demitterentur; Omisimus refellere sententiã Manutij, quod non intexerentur, quia satis cum Quintilianus refutabat; *intertexta pluribus notis vestis*. Et ideo frustra idem vrget Vvilthemius Cap. IV. ad Diptychum Leodiense: quasi Quintiliani verba minus aduerterimus. Quanquam adsutos, non intextos clauos declarat Iurisconsultus cum ait: Lege XXXII. de auro argento legato, *& quæ his accessionis vice accedunt, quæ sunt institæ, picturæ, clauique, qui vestibus insuuntur*. Ergo accessionis vice accedebant, si nondum fuissent insuti, aut inde resuti. Subiicit veste legata contineri. *Quemadmodum claui aurei, & purpurei pars sunt vestimentorum. Idem Pomponius libris Epistolarum, etsi non sunt claui vestimentis consuti, tamen veste legata contineri*. Quod fieri non potuisset, si fuissent intexti. Propriè igitur Quintilianus inserendi verbo vsus est cum de clauis loqueretur. *Sicut affert lumen clavus purpuræ loco insertus, ita certe neminem deceat intertexta pluribus notis vestis*: idest vestis purpureis, & albis liciis intexta, scilicet circumquaque, & per totum: quales vestes variegatæ & muliebres: etiamsi notas siue signa pro clauis etiam accipi nõ ignoremus. Decet vestis clauata, non decet variegata: illud insuendo clauos suo loco, hoc per totum intexendo fiebat. Certè facilius fuit clauos tunicæ insuere, quam cum pannus con-

ficeretur eidem clauos liciorum varietate intexere.

Confundit deinde minime ferendo errore Rubenius chlamydem cum trabea, ideſt veſtem militarem, cum vrbana, apertam cum clauſa, & ſe Artemidori auctoritate nequicquã tuetur. Quaſi ille togam, chlamydem appellet Lib. II. Cap. III. *Eadem ſignificat & veſtis Romana, quam nunc* Τήβεννον *vocant à Temeno Arcade, qui primus ſuam chlamydem* τοῦτον περιβάλετο τὸν τρόπον, *hoc modo circumdedit, cum per ſinum Ionium nauigaſſet, & ab his, qui iſthic habitant ſuſceptus eſſet, à quo indigenæ edocti eodem modo aptarunt, & veſtitum Temenium vocarunt, à Temeno auctore, verum ſecutis temporibus corrupta voce Tebennus appellatus eſt.*

Non ait Artemidorus Romanam veſtem fuiſſe chlamydem: ſed Temenum cum chlamys Græco more aperta eſſet, & fibula in ſumma ora necteretur, ne caderet, primum vertiſſe morem hunc, & ipſam chlamydem conſuiſſe, atque ex aperta clauſam feciſſe, atque ita circumpoſuiſſe, ſcilicet iniectam, vt poſtea Romani togam geſtarunt, ſiniſtro brachio imam oram eius ſuſtuliſſe, dextro exerto. Quod vox περιβάλετο declarat, quod eſt circumponere, ſiue circumijcere, quod ferme de clauſo veſtimento accipitur, quod Latini *amicire*, & *amictum* dixerunt, nam *am* eſt ἀμφὶ, circumponere, circum induere.

Nihil ergo Artemidorus Rubenium iuvat: nam ſi toga aperta fuiſſet, vt chlamys, nihil noui attuliſſet Temenus: ſed inuertiſſe eum & formam, & geſtandi modum illa indicant, *primus ſuam chlamydem hoc modo circumdedit*, diuerſo igitur à vulgari & recepto, ideſt pro iniecit, ſiue impoſuit, circumiecit, hoc eſt clauſum alio modo corpori immiſit.

Multo minus Aelii Stilonis verba eius ſententiam comprobant, chlamydem fuiſſe togam, cum ait *Virgines Salias facere Sacrificium in Regia paludatas, cum apicibus in modum Saliorum*. Atqui Salios togatos fuiſſe quidam tradunt (licet alii, vt Liuius tunicatos tantum) igitur toga & paludamentum, ſiue chlamys idem veſtimenti genus. Sed Virgines Saliæ fuerunt paludatæ cum ſacrificarent, cum apicibus in modum Saliorum. Virgines paludatæ, cum Salij togati, ſed tam virgines, quam Salij cum apicibus, & ideo Virgines hoc vnum

com-

commune cum Saliis habuerunt, ideſt apicem, cum illæ paludamentum, hi togam haberent.

Hinc eſt, quod Rubenius Abrahamum inclementer à Ferrario acceptum conqueritur, qui eius inſignem rei veſtiariæ imperitiam diſſimulare non potuit, quod trabeam, paludamentum, & tunicam idem veſtimentum fuiſſe puerili hallucinatione contendat. Potius cauendum illi fuerat, ne in eundem errorem impingeret. Porro huius acerbitatis cauſam fuiſſe ait, quod nos cum ceteris putemus, togam clauſam fuiſſe, non apertam, quod ipſe peruicaciter defendit. Atqui togam fuiſſe veſtimentum clauſum, non tam doctiſſimorum virorum auctoritate, & quidem communi ſententia, ſi vnum Sigonium excipias, quam validiſſimis rationibus, imò ipſa veterum ſtatuarum & nummorum αὐτοψία euicimus, præcipue earum, quas Rubenij patruus Philippus edidit, in quibus nemo niſi Hypſea cæcior togam clauſam fuiſſe negauerit.

Ad hæc ſi toga aperta erat, quomodo ſinus, ideſt pars eius anterior, quæ defluebat ad pedes læuo brachio ſubduci poterat, & ſuſtineri, & cum opus foret demitti? Siniſtra enim tantum pars, ſi erat aperta, ſubducta fuiſſet, dextra vel ad pedes decidiſſet, vel humero, aut brachio ſiniſtro inijci debuit, & tunc nullum plane diſcrimen inter togam, & pallium fuiſſet, vtrumque apertum, vtriuſque pars dextra humero aut brachio ſiniſtro iniecta; eadem forma, idem geſtandi modus, quæ vix in puero toleranda, nec digna quæ refutentur.

Præterea ſi toga aperta fuit, cur Cæſar moriturus, vt honeſtius caderet togæ ſinum, ad ima crura deduxit? niſi vt cum tunica vix infra genua caderet, toga longior, & clauſa crura operiret, & cetera, quæ in cadendo ob tunicæ breuitatem, nullis braccis aut fęminalibus, patere potuiſſent. Aperta toga etiam ſi demiſſa fuiſſet, nullum pudori velamentum.

Plutarchus tamen indicare videtur togam fuiſſe apertam. Nam in vita Gracchorum ait, *Tiberij fugientis quidam apprehendit amictum* (Plut. ἱμάτιον de more appellat, ideſt togam cum proprie ſit pallium) *ille toga relicta fugiens in tunica ceſpitauit*. Sed etſi toga clauſa fuit, cum ad ſummam oram laxe pateret, vt exerto dextro brachio in pectus caderet, facile po-

tuit si ad fauces apprehensa esset, ita inde trahi, vt ea relicta tunicatus, se in fugam proriperet. Quod etiam nunc fieret, si quis lineam tunicam interiorem licet clausam ad fauces apprehenderet & per caput traheret, inde se ille nudus subduceret.

Vnde claui vestium appellati. Quid sit apud Quintilianum purpuras recte descendere. De numero clauorum inutilis quæstio. Cap. IV.

SEd quod spissum est, & confragosum, etsi claui nihil aliud fuerint, quam lineæ siue virgulæ, rectè vel transuersim vestem secantes, vndenam clauorum appellationem sint sortitæ. Aestuat merito Rubenius, nec proficit hilum. Moxne nihil dicat, affert coniecturam, quæ ipsi auctori non satisfacit: nec enim cuiquam, vel mediocriter erudito satisfacere potest. Scilicet ornamenta quædam aurea, poculis argenteis, vasis, & aliis instrumentis inserta fuisse, quæ quia primum rotunda erant, vt capita clauorum sunt, & poculis vt claui infigebantur, clauos appellabant; vt de Nestoris poculo ait Homerus, χρυσίοις ἥλοισι πεπαρμένον. Hinc omnia alia signa poculis infixa, quamuis longa aut quadrata essent, clauos appellata. Et ita cum vestibus purpurea segmenta inserebantur, per translationem clauos dicebant.

Verum hæc profecto ἄῤῥητα ἀμείνω. Nam ex his illud potius consequitur, ab illis clauorum capitulis, quibus pocula, & vasa distincta & compuncta erant, etiam notas purpureas rotundas in vestibus clauos dictas esse: vel simpliciter, quod vtrobique claui speciem referrent, rotundam scilicet vt clauorum vmbellæ.

Ad Cap. III Nam poparum limum, siue transuersam purpuram clavum appellare, licet Seruius ita limbum vocet, impropria locutio est, & vocis abusus, sicut segmenta vestibus mulierum, & citharędorum intexta, aut in paragaudis, quæ nullam claui speciem referunt. Quod verò Quintilianus dicat, purpuras angusticlauiorum rectas fuisse, & à summa tunicæ ora ad imam

descen-

descendisse id profecto ex verbis ipsius colligi non potest, & est mirifica interpretatio. Lib. XI. *Cui lati claui ius non erit, ita cingatur, vt tunica prioribus oris infra genua paulum cadat, posterioribus ad medios poplites vsque perueniat. Vt purpuræ rectè descendant, leuis cura est, notatur interim negligentia.* Quæ à nobis supra explicata sunt. Nam cum tunica ab angusticlauijs cingeretur, quæ in Senatoribus soluta, ita arbitrante cinctu aptari debebat, & suspendi, vt ante, paulo infra genua, retro ad poplites vsque pertineret. In quo cura adhibenda erat, vt claui rectè descenderent, idest ne dextra pars submissior, sinistra altior esset, tunc enim claui, siue purpuræ rectè non descendissent in pectus. Ergo ipso cinctu, ita aptanda erat, vt æquales purpuræ essent, & eo modo descenderent, quem præcipit Rhetor. Nulla hic mentio quod claui à summa ora ad imam descenderent, nullusque veterum id prodidit, sed tantum quod tunicæ ad pectus insererentur.

Digreditur inde, & nouam quæstionem inducit: quot clauis vestes distingui solerent. Vere à Seneca pronunciatum est: Intemperantiæ genus esse, plus scire velle, quam sit satis. Nimis iam inuidiosum est, & maleuolorum voculis obnoxium antiquitatis studium, quod plerumque circa inutilia, & friuola occupetur. Vix aliquis ferat disputantes, vtrum claui quadrati fuerint, an rotundi: quid si eosdem numerare incipiamus, curiosa, ac superuacua diligentia? sicut quibusdam iactura temporis tam vilis est, vt calceorum corrigias, & obstrigilla computando illud terant. Sacerdotū matris Deum tunicas, & Gallorum virgata sagula clauata impropriè dici supra notauimus. Vnum, aut duos clauos Romanorum tunicis inseri solitos ex Horatio censet Rubenius.

Purpureus late, qui splendeat vnus & alter
Assuitur pannus.

Et Quintiliano Lib. VIII. Cap. V. *Porro vt affert lumen clauus purpuræ loco insertus, ita certe neminem deceat intertexta pluribus notis vestis.* Ex quibus colligit, vnum tantum in senatoria tunica clauum fuisse. Quod quia pluribus infra confirmare conatur, cum illuc ventum fuerit, examinabimus.

De

De Trabea. Togam fuiſſe, & à paludamento diuerſam. Dionyſius Halicarn. emendatus & explicatus. Chlamys Chriſti Domini Coccinea. Cap. V.

Ad Cap V. SEquitur diſputatio de Trabea, quæ licet à nobis olim non incuriose exhauſta ſit, hic iterum retexenda, quia plurima ſunt, in quibus à viro eruditiſſimo diſſentire cogimur. Illud initio damnandum, trabeam clauis ornatam fuiſſe, vt nomen ipſum indicat. Quis enim trabes clauos dixerit, etiam ſi fuerint trabales? Subiicit, quod veteres tradant, trabeam togæ, ſpeciem fuiſſe, id non ſimpliciter accipiendum eſſe; quia trabea à prætexta diuerſa fuerit. Hoc quidem certum eſt, non tamen inde ſequitur non fuiſſe togam, etſi non fuerit prætexta; Vtraque enim toga fuit: hæc purpureo limbo in ima ora inſignis, reliqua parte alba, vt communis: illa purpureis faſcijs ſiue inſtitis inſtar trabium diſcurrentibus per totum intexta.

Neque breuiorem fuiſſe quam toga (quamuis etiamſi breuior, nihilominus toga fuit) ex Virgilio colligitur de Pico

Paruaque ſedebat ſuccinctus trabea

Indicat enim ibi Virgilius ſimplicem, ac minime operoſum antiquorum habitum cultumque, cum togæ initio breues eſſent, ſtrictæ, atque anguſtæ: contra quam quod ſequentis æui luxus, laxas togas, & inundante ſinu fuſiores inuexit. Quomodo ergo trabea breuior quam toga, ſi toga erat?

Offendit rurſus Rubenius, & diſſentiendi ſtudio in Abrahami errorem ſciens labitur; cum ait trabeam non diſſimilem fuiſſe à paludamento & chlamyde Romana. Abrahamum in hæc impegiſſe non ita mirum, qui toties in re veſtiaria ceſpitat, illud plane mirabile tam deploratam cauſam patronum doctiſſimum inueniſſe. Nihil enim certius eſt, quam trabeam fuiſſe togam, & ideo veſtimentum clauſum ac rotundum, ſolo ornatu purpureo à toga communi, & ornatus ſpecie à prætexta diuerſum: paludamentum autem & chlamydem indumentum fuiſſe apertum, & vel hoc vno à trabea diſtinctum.

Atqui Salii quos trabeatos inducit Dionyſius, paludati Feſto

ſto dicuntur. Præter quam quod qui trabeati fuerunt, cum ancylia portarent, (quanquam Liuius, cuius maior fides in rebus Romanis, illis tantum tunicas tribuit) potuerint cum ſacrificarent eſſe paludati; Verba Feſti id non arguunt, vt ſupra diximus, ſed tantum Salias virgines paludatas ſacrificaſſe cum apicibus in modum Saliorum: quæ verba ſic intelligenda, non quod paludatæ eſſent, vt Salii, ſed quod apices geſtauerint in modum eorundem.

Dionyſius & Seruius, imò veteres omnes trabeam fuiſſe togam diſerte affirmant. Non negat Rubenius, ſed nihil ad rem facere ait, quia Artemidorus togam fuiſſe chlamydem affirmat. Atque ita idem veſtimentum potuit eſſe toga & chlamys. Sed falſum eſſe togam fuiſſe chlamydem ab Artemidoro tradi, paulò ſupra oſtendimus, cum eius verba produximus. Perit profectò tota res veſtiaria, & omnis in ea labor inutilis eſt, ſi nullum diſcrimen fuit inter togam & paludamentum, imo & tunicam vt volebat Abrahamus, inter lacernam, & penulam, vt infra Rubenius. Certè haud ſcio magis ne pigeat iſta prætermittere, an referre.

Non in forma ſed in colore fuiſſe diſcrimen contendit Rubenius, qui in trabea ex purpura & cocco. Sed qua ratione duo illi colores mixti eſſent, dubium eſſe. Infra tamen exiſtimat fuiſſe Hyſginum, ideſt prius cocco, deinde Tyrio tinctum, atque ita dibaphum, quod ibi aperte refellemus. Sed clare qualis ille color fuerit demonſtrari à Dionyſio vbi de Saliis loquitur. Καὶ τηβέννας ἐμπεπορπημένοι πορφύρας φοινικοπαρύφους, ἃς καλοῦσι τραβέας. *Togas infibulati purpureas, purpura intextas, quas appellant trabeas.* Nos olim docuimus licet hoc ſileat Rubenius non πορφύρας legendum eſſe, ſed περιπορφύρους, ideſt prætextas. Nam ſi togæ illæ fuiſſent totæ purpureę, quomodo purpura intextæ dici potuiſſent, & trabes illæ ex purpura, vnde dicebantur, in veſtimento oloporphyro, conſpici? *Infibulati togas prætextas, puniceo colore intertextas, quas trabeas vocant.* Non ſolum ergo prætextæ erant purpura illæ trabeæ in ima ora, ſed faſcijs inſtar trabium per totum diſcurrentibus diſtinctæ non clauis: & quidem partim ex cocco, partim ex purpura marina, ſi Suetonio fides, cum Diony-

ſius

ſius tantum puniceas memoret. Quanquam & illud φοινικοπαρύφες, palmis, ſiue palmarum figura intextas verti poſſe indicauimus. Vt tamen trabeæ diuerſæ fuerint à palmatis triumphalibus, in quibus palmæ ex auro intextæ, vel acu pictæ erāt; licet illæ quoque ſequenti æuo trabeæ pariter fuerint appellatæ.

Quis igitur iſta ſcribentem ferat? *Cenſeo trabeam fuiſſe chlamydem albam, purpura prætextam, & inſuper clauis, aut trabibus è cocco diſtinctam.* Non ſolo colore, ſed forma diuerſæ à chlamyde, & paludamento trabeæ fuerunt. Sed paludamentum Imperatorium non omnino colore diuerſum, niſi quod hoc totum coccineum, trabea purpura coccoque intertexta. Et quamuis paludamentum Imperatorium coccineum fuerit, aliquādo tamen Punicum, & purpureum à ſcriptoribus dicitur, quia etiam coccum purpura dicta eſt, per abuſionem, ideſt terreſtris purpura. Vnde fieri non poteſt, vt paludamentum Conſulum, quod erat coccineum, limbo purpureo fuerit prætextum. Neque hoc Iſidorus tradit, cuius verba. *Paludamentum pallium fuit Imperatorum, cocco purpura & auro diſtinctum.* Qui nihil de limbo: falſumque eſt paludamentum auro diſtinctum fuiſſe. Nec fieri inquam potuit, vt limbus purpureus conſpicuus eſſet in veſte coccinea, quæ & ipſa ex purpura, ſed terreſtri, nec magnum in colore diſcrimen.

Et ideo chlamydem qua Chriſtus D. à militibus illuſus fuit, Marcus purpuream appellat, Matthæus coccineam, quia vt diximus, & coccum inter purpuras. Quare non ſatis capio ſententiam D. Auguſtini Lib. III. de Conſenſu Euangeliſt. *Poteſt etiam fieri, vt purpuram etiam Marcus commemorarit, quam chlamys habebat, quamuis eſſet coccinea.* Non enim aliter poterat chlamys coccinea habere purpuram, quam quod coccum erat purpura, licet terreſtris, & marina inferior, & minoris pretij. Ceterum Regum & Cæſarum chlamydes picto limbo, aut aureo circumtextus fuiſſe, inde credit Rubenius, quia apud Virgilium Dido.

Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo

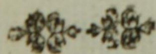
Quod vt de Regibus verum eſſe poſſit, Imperatorium paludamentum

mentum aureo limbo ornatum fuisse nemo veterum prodidit.

De Cinctu Gabino. Quomodo Cato apud Tertullianum Græcis habitu palliato fauerit. Cap. VI.

DE cinctu Gabino cum aliquid novum, & ceteris indictum expectaremus, in nostra incidimus, quibus manum iniicere ius sit. In quo tanti viri candorem desideramus. Nam cum aduersus Salmasij sententiam disputaremus, qui verba illa Tertulliani de Catone. *Atque adeo ipse, qui Græcos pellendos vrbe censebat, (literas eorum vocemque senex iam eruditus) idem Cato iuridicinæ suæ tempore humerum exertus, non minus palliato habitu Græcis fauit.* Hæc inquam verba de cinctu Gabino intelligenda Salmasius putabat: nos ex Valerio Max. & Asconio Pædiano ostendimus, Catonem, sine tunica, sola toga amictum ius dixisse, & hoc habitu philosophos, præcipue Cynicos, qui exerto nudoque humero, & brachio erant, retulisse. Interim Tertullianum memoria lapsum monuimus, qui id de Catone Censorio scripsit, quod ceteri minori, siue Vticensi tribuerunt. Quod ante Casaubonus & Scioppius monuerant.

Quid Rubenius? Cum Salmasij sententiam retulisset de cinctu Gabino, subiicit. *Sed ego non dubito affirmare Tertullianum hic memoria lapsum, cum de atone Censorio scribit, id quod Plutarchus & Asconius de Vticensi produnt: nempe eum Præturæ suæ tempore, sine tunica, campestri sub toga cinctum ius dixisse, Græcorum philosophorum more, qui sine tunica pallium ferebant, atque ita humerum exerebant.* Videat Lector si vacat Lib. 1. Cap. xv. commentarij nostri de Re Vestiaria & iudicet.

Clauos nec chlamydibus, nec pœnulæ, nec alijs vestimentis præter tunicam additos. Pœnulam à lacerna diuersam: Illud vestimentum clausum, hoc apertum. Caracallam non fuiße pœnulam. Cap. VII.

Ad Cap. VI. SEd sermonem ad alia conuertamus, & nouas subinde opiniones, ad criticum examen exigamus· Primum omnium, non solum chlamydibus, sed vlli alii Romanæ vesti, præter tunicam, clauos additos præcise negamus, parati sententiam eiurare, si vel vno veteris scriptoris testimonio reuincamur. Pollux de Græca chlamyde loquitur, nos de Romana. Chronici Alexandrini auctor, aut falsus est, aut fallit, contra veterum omnium fidem, qui nusquam clauatarum chlamydum meminerunt, aut commodiore interpretatione, chlamydes pro tunicis accepit, aut æuum suum respexit.

Idem de Dorotheo, & Cassiodoro dicendum est. Sed cum ille, omnes milites clauata sagula gestasse tradat, hic soli prouinciæ Rectori (non omnibus in dignitate constitutis, vt vult Rubenius) clauos in chlamyde tribuat, hæc ipsi concilianda relinquamus. Nos vetere Repub. & priorum Cæsarum æuo chlamydes clauatas in vsu fuisse negamus,

Idē commentum est de pęnula vetere, nam de inferiori ævo nulla nobis quæstio erat. In vetere pictura, quam ex Bosio repræsentat, non est vera pænulæ figura, sed quam nos iterum exhibemus.

Tabula XVI. XVII. XVIII. & A.

Tab. XVI.

Gio. Georg. sculp.

Tab. XVII.

Gio. Georḡ sculps.

Tab. XVIII.

Gio. Georg. sculps.

Tab. XXIX.

Gio. Georg. sculp.

Tab. A

Ruphonus sculp.

Illa enim potius epomis est, siue omophorion, & curta pænula, quale peregrinorum hodie gestamen: cum vetus veraque pænula ad crura vsque & longius descenderet, clausaque & corpori adstricta. In Bosii epomide an fuerint claui, nihil refert, certe oculos nostros effugiunt.

Et nos quidem in prima editione, commentarii de Re Vestiaria, sacrificantium vestem non pænulam, sed togam fuisse credidimus, & Salmasij auctoritatem secuti, penulam, vt lacernæ & chlamydes sunt, apertam falso putauimus. Sed postquam Cassiani à Puteo viri nunquam sine laude dicendi, beneficio veram pænulæ effigiem accepimus, secundis curis sententiam mutauimus, & planetam pænulam fuisse diximus, & quod consequitur clausam, cum Salmasius putaret fuisse apertam. Quare nescio cur dicat Rubenius, secum esse Salmasium ad Lampridium, scilicet penulam esse clausam. Nam ibi Salmasius, qui & ipse ignorabat veram pænulæ figuram, idem vestimenti genus putauit pænulam, & lacernam, nisi quod illa breuior. Nemo autem lacernas fuisse apertas negauit. Contrarium ergo Rubenio sentit Salmasius, quamuis falso.

Sed in eo quod lacerna & pænula eadem fere forma fuerint Salmasio adstipulatur, & eundem errorem errat, nempe apertam fuisse pænulam, qualis erat lacerna, oblitus paulo supra eandem clausam statuisse, & quidem auctoritate Ciceronis, qui Milonem pænula irretitum dicit, & auctoris libri de causis corruptæ eloquentiæ, qui Oratores pænulis adstrictos, & inclusos queritur. Non ergo eâdem forma ac lacerna, quæ aperta.

Sed solo colore diuersam fuisse contendit. Aliàs duplex pænularum genus statuimus scorteas, & laneas. Scorteæ ex corio, siue pelle, natiuo pellis colore: laneas item duplicis generis, gausapinas, & Canusinas. Primas villosas & communi lanæ colore ex Martiale ostendimus, Canusinas breuiori villo, rufas. Ergo scortearum, ac gausapinarum idem color, ac lacernarum, albus, vt & togæ, tunicæ, chlamydis: & nullum in colore discrimen. Interdum lacernæ pullæ, siue ab vsu, & sordibus contractis, siue à luna pulli coloris, ita & pænulæ viliorum fuscæ. Postquam lacernæ etiam purpureæ fieri cepe-

runt, à pænulis colore diuersæ, quas improbō colorē tinctas, nunquam legimus: vulgares sola forma à lacernis diuersæ.

Ab iisdem diuersæ, etiam caracallæ fuerunt, etiamsi Dio, siue Xiphilinus ex eo, instar lacernarum fuisse tradat Lib. lxxviii. *Sed etiam proprium genus indumenti* κατακόπτων, καὶ συῤῥάπτων ἐν μανδύης τρόπον, *barbarum, disciſsumque, & consutum ex multis partibus excogitauit, ex quo & Caracallus nominatus est*. Sed idem Dio in Legat. fuisse tunicam diserte ponit. Χειριδωτοὺς χιτῶνας ἐς θώρακος τρόπον τινὰ πεποιημένους ἐνδύνεσθαι. *Caracallas tunicas, in formam thoracis factas*: quomodo ergo tunica & thorax lacerna dici potuit, quæ vestimentum exterius, & apertum erat? Cum præterea parum sibi constans Rubenius fuisse tunicas χιτοὺς χειριδωτοὺς *apertas & manicatas* fateatur, quas Gallis tribuit Strabo, Martialis *Gallicam pallam* vocat.

Fuere igitur Caracallæ barbaricæ tunicæ, & quidem manicatæ, cum Romanorum colobæ essent, sed quia apertæ erant in modum lacernarum factas tradit Xiphilinus, licet quo pacto eædem ex pluribus partibus consutæ essent, hodie ignoretur. Vtrum vero omnes tunicæ χιτοὶ, pallæ, & pepli vocarentur infra erit dicendi locus.

Si ergo ratio cum Rubenio ineatur, idem vestimentum fuit pænula, & lacerna, eademque forma, vtraque aperta, vtraq; cucullata. Id modo discrimen, quod pænula fusci coloris cum clauis, quibus carebant lacernæ, quæ varii coloris erant. Verum clauos veteri penulæ additos pernegamus. Quis enim credat vulgari, vilique & viatorio vestimento purpuræ ornamentum adiectum? Licet Pollio pænulas muliebres acu pictas tradat, cum scilicet intra Vrbem gestari cœpissent promiscue ab vtroque sexu. Sane Suetonius notat Caligulam *habitu, neque patrio, neque ciuili, ac ne virili quidem, ac denique humano vsum esse, sæpe depictas, gemmatasque pænulas indutum*. Ait Rubenius pænulas fuisse fusci coloris, lacernas varij. Sed has quoque pulli, siue fusci coloris fuisse paulo supra diximus, idque idem Suetonius aperte demonstrat de Augusto. *Habitum, vestitumque pristinum reducere studuit, ac visa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus, & cla-*

mitans

mitans ait En

Romanos rerum dominos, gentemque togatam

Negotium Ædilibus dedit, ne quem posthac paterentur in foro, circoque, nisi positis lacernis, togatum consistere. Ita *pullata turba*, *pullatus circulus*, de tunicis, & lacernis infimæ plebis intelligendum est: cum nondum pænulæ in vsum Vrbanum venissent.

Festus, Isidorus, & Velleius Paterculus perperam à Rubenio correcti. Nullus sub Augusto intra Vrbem pænulæ vsus. Tentata eiusdem Velleij emendatio. Xiphilinus, & Lampridius explicati. Cap. VIII.

ILlud non Festi, sed abbreuiatoris Pauli, *lacerna, quod minus capitio est*, sicut nunquam intellexi, ita explicationem Rubenij multo minus intelligo. *Ita laxa vt pænula*. Nisi librarij culpa deest vox *Non*. Atqui *capitium* apud Latinos, non cucullum, (caput Plinius vocat) sed pectoris tegumentum teste Nonio, significat. Nec satis quid sibi velit Isidorus capio, cum ait, *lacernæ quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita laxis, vt pænularum*. Si enim intelligit lacernas dictas, quod capitibus laceræ essent, siue capitibus amputatæ essent, ergo capita non habebant, cum Rubenius velit habuisse, sed separata. Isidorus ait, capita fimbriarum non lacernarum. Eam vocem Rubenius expungit, quod vt rectum sit, quo pacto minus laxa esse poterant quam pænularum?

Verum ista Grammaticorum deliramenta sunt. Haud dubie enim veterem Persij Interpretem exscribit solens Isidorus, cuius verba sunt ad Sat. 1. *Lacerna pallium fimbriatum, quo olim soli milites vtebantur: Pænula pallium cum fimbrijs longis*. Nugæ; Tam milites quam pagani lacernis vtebantur: & nemo veterum harum fimbriarum in penulis, & lacernis meminit. Cum ergo Isid. dixit *lacernæ quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita laxis, vt pænularum*: credidit breuiores lacernarum fimbrias quam pænularum. Nihil de cucullo, aut capitio: omnia inepta & falsa. Sicut quod inde

Rube-

Rubenius, perperam colligit lacernas breuiores, nec ita laxas fuisse, quã pænulas. Cum ex veterum monumentorum inspectione satis constet, pænulam breuiorem, angustiorem, clausam, & pectori adstrictam fuisse, lacernam apertam, laxiorem, fusioremque.

Porro vt sententiam de pænulę clauis mordicus tueatur, locum Velleii Paterculi de Mæcenate, audaci in primis correctione contorquet, ac deprauat. Lib. II. *Tunc Vrbis custodijs præpositus Mæcenas, equestri, sed splendido genere natus, non minus Agrippa Cæsari carus, sed minus honoratus. Quippe vixit angusticlaui penè contentus: nec maiora consequi non potuit, sed non concupiuit*. Legit ipse. *Quippe vixit angusticlauia pænula contentus*. Quod vt confirmet, ait Præfectos Vrbis cum essent equites, angusticlauias pænulas portasse. Imo militari veste, etiam intra Vrbem vsos, nempe abolla, vel chlamyde, vel pænula. Tot errores, quot verba. Falsum enim est Præfectos Vrbis sub Augusto militari veste, siue chlamyde intra Vrbem vsos, longe absurdius abollam fuisse vestem militarem, item pænulam eodem æuo intra Vrbem gestatam, cum tantum itinerarium vestimentum esset.

Sed cur Mæcenas dicitur Velleio, pænula clauata contentus vixisse, idest equestri dignitate, cum præcipuum equitum insigne, quo à ceteris ordinibus distinguebantur, sine vlla controuersia, esset tunica angustis clauis distincta? cur pænulam potius, quæ tunc in Vrbe ignota erat, quam tunicam pro equestri dignitate posuit Paterculus? Deinde si vt paulo infra censet Rubenius, Imperatorum æuo equites omnes erant pænulati, & quidem pænula clauata, quod falsum est, quo Præfectus insigni discernebatur ab equitibus ceteris? Quis vel mediocriter erudito persuaserit, pænulam, vt ante dicebamus, vile, ac viatorium indumentum, tuncque tantum in itinere aduersus Cœli iniurias gestatum, purpureis clauis insignitum?

Velleij sententia est satis aperta: Mæcenatem æque carum Augusto fuisse, atque Agrippam, sed minus honoratum, idest ad honores Senatorios minime euectum: quod scilicet se intra gradum equestrem semper continuerit, & ideo Senatoriam dignitatem, & alia Reip. munera aspernatus, angusto clauo

con-

contentus vixerit, quod equitum in tunica insigne. Verba illa *angusti pene claui contentus* negotium Criticis merito facessunt. Cur enim pene contentus, cum sponte, & plane contentus vixerit, aiebat Lipsius? Qui *bene* vel *plane contentus*, legit. Fortasse rectius fuerit: *angusti claui honore contentus vixit*. Quod cum contracte, *hone* pro *honore* legeretur, librarius cum non intelligeret, in *bene*, vel *pene* mutauit, & stribiligine locum fœdauit: *minus honoratus* quia alios respuit, equestri honore contentus, quod superiora respicit, nec maiora consequi non potuit sed non concupiuit. Hæc qui non probat, meliora depromat.

Hinc iterum pænulas cum lacernis confundit. Nam quod Xiphilinus ex Dione narrat iussisse Commodum Senatores ad gladiatorium munus conuenire ἐν τῇ στολῇ τῇ ἱππάδι, καὶ ἐν ταῖς μανδύαις, *in veste equestri, & in lacernis*, vt ferme ea vox sumitur, Lampridius idem referens, ait *Ipse autem prodigium non leue sibi fecit, quod contra consuetudinem pænulatos iussit spectatores* (siue vt Casaub. *Senatores*) *non togatos ad munus conuenire, quod funeribus solebat, ipse in pullis vestimentis præsidere*. Putat Rubenius inde lacernas, & pænulas peculiare equitum gestamen fuisse: cum tamen commune omnium ordinum fuerit. Quæ antea fuit sententia Salmasii, qui licet recte credat Lampridium pænulas pro lacernis posuisse (cum μανδύην, καὶ ἐφεστρίδα, proprie *lacernam* appellauerint Græci scriptores) in eo fallitur, quod putat μανδύας, & ἱππάδα στολὴν ἐκ παραλλήλε posita, & μανδύαι equitum vestem fuisse. Mox subiicit, *sed & popularium*. Nō ergo ex parallelo respondet vesti equestri.

Nam si fuisset equitum tantum, quæ erat communis, satis fuisset iubere Senatores conuenire ad munus in veste equestri, cum tam tunica quam pænula angusticlauia vt vult Rubenius esset equitum peculiaris. Sed edixit Commodus vt Senatores conuenirent, in veste equestri angusticlauia (deposito lato clauo, quod fiebat in luctu) & præterea nō in toga, sed in lacernis, siue pænulis conspicerentur, quæ quod fusci, siue pulli coloris essent, funeribus adhibebantur. Herodian. de funere Seueri. *Circa lectum vero vtrinque magnam partem diei sedent, à læua quidem Senatus omnis*, μελαίναις ἐφεστρίσι

χρώμενοι

χρώμενοι, *lacernis pullis amictus*.

Vel ergo perperam Lampridius *pænulas* posuit pro *lacernis*: vel cum ea ætate pænulæ in vsum Vrbanum venissent, Xiphilinus μανδύας pro pænulis accepit, quæ quod ferme pulli coloris essent, vulgo in luctu, à Senatoribus autem tantum in funere Imperatorum vsurpabantur. Cum ætate Mæcenatis, & diu post, atræ togæ, non pænulæ in funere gestarentur. Miror autem à Rubenio in postremis illis Lampridii verbis mendam non animaduersam. *Quod funeribus solebat ipse in pullis vestimentis præsidere*. Quæ sic legenda, & interpungenda. *Quod funeribus solebat: ipse in pullis vestimentis præsidens*. Non solum iussit Senatores pullatos, in pænulis conuenire, sed ipse etiam eodem habitu præsedit muneri. Igitur neque ex Lampridio colligi potest, lacernas, aut pænulas fuisse peculiare equitum gestamem, cum fuerit populare, multo minus fuisse pænulas clauatas, ne inferiori quidem æuo, nedum ætate Mæcenatis.

Neque vero, quod Suetonius tradit, equestrem ordinem, Claudio spectaculis aduenienti, assurgere, & lacernas deponere solitum, arguit propterea, lacernas fuisse equitum tantum: multominus fuisse tunc pænulas in Vrbe ab equitibus gestatas. Fuit illud equestris ordinis obsequij ac reuerentiæ signum in Claudium, vt spectacula ingredienti assurgerent, & lacernas deponerent. Siue illæ togæ impositæ erant, siue togarum loco sumptæ, nam vtrumque in vsu tum fuit, non tamen soli eas Equites habuerunt. Itaque, & obiectio, & responsio de Mæcenate superuacua est. Quomodo pænula Mæcenas sub Augusto vsus, qui eas interdixerat, cum populum pullatum vidisset. Non enim Augustus pænulas, sed lacernas, quanquam irrito conatu, vetuit, vt verba Suetonij declarant, & pænularum vsus tunc penitus Vrbi incognitus, soli itineri adhibitus. Ait Rubenius Mæcenatem hac lege exemptum, quia Præfectus Vrbis, qui habitum militarem gestabat etiam intra Vrbem, idest pænulam siue Abollam. Quod ille à Salmasio accepit: cuius nos opinionem alias refutauimus.

Nam licet Abolla vni Nonio vestis militaris dicatur, ceteri omnes pallium, & quidem philosophicum fuisse consentiũt,

vt

vt ibi ostendimus. Et ideo Gallici, sub Domitiano Vrbis Præfecti abollam apud Iuvenalem, suspicati sumus, fuisse pallium philosophicum, quo Iureconsultus ille celebris præter morem vtebatur.

Rapta properabat abolla
Gallicus attonitæ positus modo villicus Vrbi.

Neque nobis verisimile est, abollam habitum longum, ac fusum, pallium scilicet philosophicum, militiæ adhibitum, nisi ille apud Varronem, abollam improprie pro chlamyde accepit, qualem puto fuisse purpuream Crispini abollam apud Martialem, quanquam & pallium potuit esse purpureum. Quidquid sit, tam Salmasio, quam Rubenio demonstrandum erat, Præfectos Vrbis habitu militari intra Vrbem vsos esse.

Sed reuincimur auctoritate Cassiodori Lib. vi. variarum in forma Vicarij Vrbis. *Additur, quod nec salutari te sine chlamyde iura voluerunt: scilicet, vt sub veste militari semper visus nunquam crederetis esse priuatus. Sed hæc omnia ad Præfecturæ gloriam iudicamus esse concessa, vt qui tantæ sedis vicarium diceret, vmbratile nihil videret.* Sed id novum est, & lepidum ab ætate Cassiodori, id factum sub Augusto arguere: & quia Vicarius, Cassiodori æuo intra Vrbem chlamydatus, Mæcenatem eodem cultu contendere. Sed fuerit chlamydatus, nunquid propterea idem pænulatus, cum pænulam à chlamyde diuersam toties dixerimus, & repetere pudeat? Est quidem cuiuis notum pænulam militarem vestem fuisse, sed & cuiuis notissimum est, non solum militum, sed & paganorum, & per id tempus vtrorumque gestamen extra Vrbem tantum. Milites in exercitu pænulati, ob pluviam & frigus, alias chlamydati: pagani extra Vrbem ob eandem causam, nulla tunc pænula in Vrbano vsu, ac ne Mæcenas quidem in pænula, etiam si ipsi habitum militarem concedamus: nec ipsius nec cuiusquam vnquam pænula clauata id æui.

Quod subiicitur admitti non potest. Cum Mæcenas vtpote Præf. Vrbis, militari habitu intra Vrbem vteretur, haud immerito illi probro datum, quod solutis tunicis incederet, quum Cæsari contra cinctura obiecta sit. Non solum enim in militari, sed etiam vrbano habitu, præter Senatores, solu-

tæ tunicæ reprehensæ. Vtrique autem laxior cinctura exprobrata est. Et verisimilius videtur hanc Mæcenati mollitiem obiectam esse, non quod in veste militari discinctus esset (certe nullus militari habitu discinctus, nisi ignominiæ causa, alias soluto cingulo militia soluebatur) sed quod cum ceteri omnes, præter Senatores tunicam cingulo adstringerent, ille, vt & olim Cæsar, laxiore cinctura tunicam fluentem gestaret. Milites quidem cincti, sed & pagani omnes: diuersa tamen ratione, illi balteo, hi zona. Mæcenas non vt miles discinctus, reprehensus est, sed vrbano habitu laxe cinctus: cum ceteri bene cincti, quidam etiam strictius, qui & accincti, & succincti dicebantur.

Neque obstat, quod Seneca Epist CXIV. eum discinctum inuidiose appellat, & solutis tunicis. *Non statim hæc cum legeris, hoc tibi occurret, hunc esse, qui solutis tunicis in Vrbe semper incesserit? Nam etiam cum absentis partibus Cæsaris fungeretur, signum à discincto petebatur.* Nam ibi discinctus, est male cinctus, & ideo fluentibus tunicis. Pedo Albinouanus de eo.

Quod discinctus eras, animo quoque carpitur vno
Diluitur nimia simplicitate tua.
Sic illi veteres quibus fuit aurea Virgo
Quæ bene præcinctos postmodo pulsa fugit.
Inuide quid tandem tunicæ nocuere solutæ
Aut tibi ventosi quid nocuere sinus?

Vbi poeta *bene præcinctos*, opponit discincto, idest male cincto, & ipse Rubenius Lib. II. Cap. XIII. de Mæcenate, *qui & ipse male præcinctus erat.* Quanquam falso de togæ cinctura interpretetur.

Locum Gellij Lib. XIII. Cap. XX. Nos primi interpretati sumus, & contra Salmasium disputauimus, qui pænulas cingi consueuisse falso credidit: eoque præcipuè argumento reuicimus, quod cum pænula vestimentum angustum, clausumque esset, & vtroque brachio subduceretur, si cincta fuisse, brachia pænulæ subiecta, alligata fuissent. Vnde verba illa Castritij, *Pigitum est cinctos saltem esse, & penulatos*; de tunica, & non de pænula intelligenda esse diximus. Hoc idem

sta-

statuit Rubenius contra Salmasium, & à nobis commodato accepit, si fatetur, si dissimulat, sublegit. Idem cum ait, Senatores apud Gellium tunicæ discinctæ penulam superinduisse, ab ipso Gellio falsi arguitur, qui Senatores illos tunicis, & lacernis, non penulis indutos fuisse ait. Etsi penulam induti fuissent, non erat quod Castritius diceret, *pigitum est, cinctos saltem esse, & penulatos. Maluissem vos togatos, saltem cinctos, & penulatos, non lacernatos.*

De Ricinio. Cicero de Legibus explicatus. Prætextum purpuræ. Cynici pallij duplicatio. Cap. IX.

DE Ricinio, siue Recinio, si à reijciendo dictum est, omnia etiamnum obscura magis, & implexa. Nec mirum cum veteres ipsi, quid illud fuerit ignorarint: vtrum pallium, an toga, an palliolum, vt nobis videbatur, ob rationes olim allatas. Festus. *Recinium, omne vestimentum quadratum ii qui duodecim interpretati sunt, esse dixerunt. Alii togam, qua mulieres vtebantur prætextam clauo purpureo.* Quidquid fuerit, illud minime ferendum, verba Ciceronis II. de Leg. *Extenuato igitur sumptu, tribus ricinijs, & vinculis purpuræ, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationes.* Hæc inquam verba Rubenium interpretari, vt lex permiserit, tria solum ricinia purpura distincta mortuis inijci. Quis enim credat, tria pallia, aut tres togas mortuo iniectas? Sed ea lex, ita funerum impensas imminuit, vt cum plures olim mulieres, cum riciniis,& purpura funeri interessent, tria tantum ricinia, siue tres mulieres riciniatas lex permisit, sicut decem tibicines, sublata etiam lamentatione, quam lessum dixerunt. *Ad Cap. VII.*

Neque vero siue Festus, siue Verrius improprie locutus est, cum ricinium prætextum clauo purpureo dixit. Etsi enim claui in pectore tunicæ, purpura in ima togæ ora prætexebatur, vnde appellata, quicquid tamen in anteriori parte texitur, prætextum dici potest. Quod si vt Rubenius censet, etiam claui intexebantur, non assuebantur tantum, cur clauis prætexta vestis dici non poterat? Ait ipse clavum cum ricinium

duplicabatur, purpuræ prætextæ vice functum, quamuis medio ricinij loco is clavus insertus. Sed quomodo ricinium duplicaretur docere debuerat: etsi clavus insertus, non igitur intextus. Reliqua de ricinio, & eius vsu ab aliis allata sunt, sed non minus adhuc implicita, & inuoluta, quam ipsum ricinium fuit olim.

A duplici, siue duplicato ricinio, ad Cynici pallij duplicationem transit, magnaque eruditorum certamina de hac re se compositurum fidenter pollicetur. Hoc Salmasius nihil aliud fuisse, recte statuit, quam quod Cynici qui tunica carebant, ne aperto pallio vtrinque ab humeris cadente verenda nudarentur, partem eius dextram, dextro brachio subiectam, sinistro humero iniiciebant, atque ita, cum humerus sinister, & brachium superiniecta pallij parte duplici, idest sinistra, & dextra tegeretur, pallium duplicari, siue duplex fieri, (vnde & diplois Cynicorum), dictum est. Hæc Salmasius, cum alii aliter senserint: omnium pessime Kercoetius, qui pallium Cynicum expansum longius reliquis, duplicatum iusta mensura constitisse ait, quasi quod longius est, duplex dici possit, etiamsi non duplicetur.

Tantas lites novus Pollio componit, & quidem imagine Diogenis sedentis ex Vrsini numismate deprompta. In qua pars tribonij dextro brachio subiecta, duplicata conspicitur. Sed cur ab exigua potius pallij lacinia ibi reflexa, & non à tota dextera ala, idest dimidia pallij parte, sinistræ parti ad humerum imposita, atque ita totum hominem duplici textu inuoluente, duplex pallium dicendum est? Videat lector, si lubet, quæ à nobis olim in hanc rem disputata sunt, & subiectas imagines inde translatas spectet, nec vltra qualis fuerit Cynici pallij duplicatio, dubitabit.

Tabula XXIX.

Tab. IX

In eo tamen falſum fuiſſe Salmaſium oſtendimus, quod pallium commune Græcanicum, vtrimque regeſtum retrorſum in humeris fibula nexum conſediſſe putarit. Nullam enim in pallio fibulam fuiſſe, nec retro reiectum & ratione, & veterum monumentis aperte demonſtrauimus.

Anguſtos clauos equitum, nec duos tantum fuiſſe, neque ab humeris, neque ad imam tunicæ oram deſcendiſſe. Falſa Quintiliani, & Horatij interpretatio exploſa. Cap. X.

REdit tandem à longo diuerticulo ad tunicas clauatas, latioris & anguſtioris purpuræ. De poſtremis dicit primo. Tunicam anguſticlauiam Græcis στενόσημον dici nemo ignorat. In vetere Gloſſario Anguſticlauia exponuntur Ψειχόσημα. Vulcanius Ψηφόσημα legendum cenſebat. *Recte enim* inquit *ſupra σημεῖα interpretatur clauos, Ψῆφους vero gemmas.* Id ſe non aſſequi ait Rubenius. Sententia tamen Vulcanij eſt, anguſtos clauos, Ψήφοις, ſiue gemmis, & calculis ſimiles fuiſſe, ideſt paruos, & rotundos. Et ideo cum σημεῖα ſint claui, ideſt ſigna, Ψῆφοι calculi, anguſticlauia, & Ψηφόσημα, ſunt claui, calculis ſiue gemmis ſimiles. Neque improbanda Salmaſij coniectura legentis Ψιχόσημα, quæ veluti purpuræ micas haberent, exiguas bullas, & capitula clauorum. Quæ non quadratos, vt Salmaſius credit, ſed rotundos fuiſſe clauos, arguunt. Rubenius ne à ſymbolus accedat, legit Ψιλόσημα. Tenuis purpura. Sed haud ſcio, an tenuis purpura, pro parua ſiue anguſta dici poſſit. Certe etiam lati claui purpura tenuis potuit eſſe. *Ad Cap. VIII.*

Sed iſta tenuia ſunt, & minuta, præ vt quo pacto, iterum & tertio de duabus purpuris, ſiue lineis purpureis, quæ ab vtroque humero ad imam tunicæ oram deſcenderent, Quintiliani verba inculcat. *Vt purpuræ recte deſcendant, leuis cura eſt.* Nam quid ſibi verba illa velint, non ſemel à nobis ſupra expoſitum eſt. Duas tantum purpureas lineas fuiſſe, & ab vtroq; humero ad imam tunicæ oram deſcendiſſe apud Quintilianum,

tilianum, nec vola, nec vestigium. Et hoc est lectoris fide, ac patientia abuti.

Apuleius, non de Romana tunica, sed de Philosophi interula loquitur, nec satis certum, vtrum duplex purpura ibi de duobus clauis, an de duplici purpuræ genere, qua illa interula triplici licio ab ipso domino contexta erat, accipi debeat. Illud penitus falsum, & ineptum, duos tantum clauos in tunica equitum fuisse, ab Horatio tradi in Poetica, cuius integrum locum adscribere, haud pigebit, vt Rubenij ἀβλεψία clarius appareat.

Inceptis grauibus plerumque, & magna professis
Purpureus late qui splendeat vnus, & alter
Assuitur pannus, cum lucus & ara Dianæ,
Et properantis aquæ, per amænos ambitus agros,
Aut flumen Rheni, aut pluvius describitur arcus:
Sed nunc non erat his locus.

Sed profecto, neque nunc, neque hic angusti claui locus erat; & si esset, de lato, non de angusto Poetam locutum verba illa manifesto arguunt. *Late qui splendeat*: nisi idem sit latum, & angustum.

Verum ibi poetarum magister, quemadmodum Acron, & nuperi Interpretes notarunt, ineptos versificatores arguit, qui cum seueram, & sublimem materiam ceperint scribere, flosculos hinc inde aucupantur, & longe petita Emblemmata inserunt. Monuit enim, ea, quæ adhiberi solent ornandi causa, nihil ad id, quod agitur pertinere, & longas digressiones à proposito, & descriptiones ineptas, & episodia à re admodum aliena esse fugienda. Quemadmodum inepte, & inconcinne faceret, qui vulgari vestimento præter morem duos, aut plures pannos purpureos assueret. Nullus hic de tunica Senatorum, aut equitum, nullus de clauis sermo: & si vt diximus esset, magis de Senatorio, quam de angusto intelligendus esset.

De Latitudine angustorum clauorum inepta quæstio. Tunicam angusticlauiam plebi, ac seruis non fuisse communem. Appiani, Plinij, & Lampridij sententia expensa. Purpura ab Imperatoribus vetita fuit in lacernis, & veste muliebri. Cap. XI.

IN Dalmaticis, virgulas illas purpuræ, siue lineas, zonas, tramites, vias improprie ab Isidoro, & à scriptoribus inferioris æui, qui vestem sacris operantium executi sunt, appellari supra diximus: vel Rubenij ipsius fide, qui cum de Ricinio loqueretur, quod clauo purpureo prætextum Festus tradit, ait Festum improprie locutum, quod magna differentia sit inter clavum purpuræ, & purpuram prætextam. Cum igitur Dalmaticæ, virgulis purpuræ, lineis, zonis, tramitibus prætextæ essent, illas appellare clauos vocis abusio est: virgulæque, zonæ, ac tramites, nullam clauorum speciem referrunt. Etsi autem παραπήχυ, & παραλεργὲς vestimentum fuerit *ab vtraque parte habens purpuram*, sicut hoc in Græca chlamyde fieri potuit quæ amictui, & postea in Dalmatica Diaconorum factum fuit, in Romana tunica quæ indutui, fieri non potuit, vt scilicet etiam retro purpuram habuerit: cum ea vel toga, vel lacerna, vel pænula tegeretur, sub quibus claui in dorso latuissent.

Quam lati fuerint claui tunicæ angusticlauiæ, non minus futile est quærere, quam ineptum, scilicet quam latum fuerit, quod est angustum. Sicut *paucam purpuram* pro parua, siue exigua & infra, *ceterum habitum*, dicere latine vix posse credimus. Damascius apud Photium, Iustitiam inducit in lecto iacentem, tunica indutam purpureis clauis ornata, πορφυροῖς πλατέσι σημαδίοι, purpureis latis clauis siue signis, ex quo colligit fœminarum vestes angusticlauias, latiores clauos habuisse quam viriles. Igitur non angusticlauiæ erant, sed laticlauiæ, & virilibus laticlauijs latiores. Nam tunicam illam fuisse laticlauiam, etiamsi Casaubonus sileret, quilibet vel in Græcis literis hospes diceret. Quid enim aliud πλατέσι σημαδίοις,

δίοις, quam latis, siue latioribus clauis ornata tunica? Negat id Rubenius, quia fœminæ non portabant latum clavum: si de Senatorio, quique ad tunicæ pectus insuebatur, certum est: sin de ornamentis purpureis, idest notis, ac signis purpureis (rectius enim σημαδίοις, *signis*, siue *notis*, quam *clauis* vox illa reddita esset) per totam vestem intextis, falsum est, quæ sine discrimine latiores, aut angustiores esse potuerunt.

Secundo ait Rubenius, non potuisse illam tunicam laticlauiam esse, quia plures claui erant, Senatoria vno tantum insignita erat. Hoc etiam falsum esse infra ostendemus. Tale est, quod adiicit, tradi à Damascio illam tunicam duobus clauis ornatam fuisse (nihil hic de duobus aut tribus) sed duos illos angustos clauos, admodum latos fuisse. Spectatum admissi.

Sed quonam nouitatis affectatio, & contradicendi studium hominem abripit? Tunicam angusticlauiam, non equitibus modo, sed plebi, imo, & seruis fuisse communem pronunciat. Quod hactenus inauditum: vilissimam plebem, imò & mancipia, in tunicis pretiosa purpura illuminatis incessisse. Nititur auctoritate Appiani Lib. 11. ciuilium. *Et Libertinus par ciuitatis ius habet, & servus habitu dominis similis est*. Χωρὶς γαρ τῆς Βελευτικῆς, *præter Senatoriam enim vestem reliquus vestitus seruis est communis*. Conqueritur enim ibi Appianus, postquam togæ in desuetudinem abierunt, nullum fuisse inter seruos, atque ingenuos in habitu discrimen. Nam cum toga nonnisi ingenuorum esset, ea sublata, vix à ciuibus mancipia discerni poterant: quandoquidem tunicæ, lacernæ, penulæ communes omnibus erant. Excipit vestem Senatoriam, idest laticlauiam, non quod illa sola, nam etiam angusticlauia discrimen faciebat, sed cum vtraque purpura insignis esset, satis habuit à principali laticlauiam nominasse, cum angusti clauia spem atque aditum in Senatum faceret, & esset illi affinis. Aut in Appiano desideratur vox *Equestris*: aut demum, quod verisimilius est, cum ea ætate, ita toga in desuetudinem venisset, vt penes solos Senatores eius vsus maneret: propterea Appianus per vestem Senatoriam togam intellexit, quæ sola discrimen inter ingenuos, & seruos afferebat. Licet stricte loquen-

do

do præter togam alio insigni Senatores ab Equite, & plebe distinguerentur, ideſt tunica laticlauia, ſicut Equites à plebe, tunica anguſticlauia. Diximus ſublata toga, vix vllum diſcrimen fuiſſe inter ingenuorum, & ſeruorum veſtem. Quia etiam poſt illud tempus mentio veſtis ſeruilis apud Appianum occurrit, quæ ſcilicet, & materia, & colore à ciuili paulo diuerſa.

Ceterum Plinij verba ſunt Lib. XXXIII. Cap. I. *Annuli diſtinxere alterum ordinem à plebe, vt ſemel cæperant eſſe celebres* (nam antea promiſcuus fuerat annulorum aureorum vſus) *ſicut tunica ab annulis Senatum tantum: & hoc ſero, vulgoque purpura latiore tunicæ vſos inuenimus etiam præcones, ſicut patrem L. Ælij Stilonis, Præconini ob id cognominati. Sed annuli plane medium ordinem, tertiumque plebi, & patribus inſeruere.* Ex quibus coniicit Rubenius, non tunicam anguſticlauiam, ſed annulos equeſtris ordinis inſigne fuiſſe. Verum non annuli modo, ſed anguſta purpura à plebe ſecundum ordinem diſtinxit, quam non nominat Plinius, quia ibi de annulis agebat, & res per ſe nota erat. Nam ſi tunica anguſticlauia promiſcua fuiſſet equitibus & plebi, non dixiſſet Plinius, *Annuli diſtinxere alterum ordinem à plebe: ſicut tunica ab annulis Senatum tantum*: non inquam tunica ab annulis tantum, ideſt ab equitibus, ſed à reliquis ordinibus, ideſt equeſtri, & plebeio, ſi anguſticlauia vtrique communis. Nam ibi *tunica* de laticlauia intelligi certum eſt, & ſequentia verba declarant: *nam vulgo purpura latiore vſos inuenimus etiam præcones*, ideſt antiquitus. Quomodo ergo tunica diſtinxit Senatum ab annulis tantum? quia Senatoriæ latior purpura fuit, anguſtior equitum. Non diſtinguebant annuli Senatum ab equite, quia vtriſque communes erant, ſed tunica tantum ideſt purpura latior: annuli rurſus diſtinguebant equites à plebe, cui annulorum ius non fuit: ſicut & purpura anguſtior medium hunc ordinem, tam à Senatu, quam à plebe diſcreuit. Certe ſi anguſtus clavus promiſcuus equiti fuiſſet, & plebi, non dixiſſet Plinius, quod tunica laticlauia diſtingueret Senatum ab annulis, ideſt ab equitibus, ſed à ceteris omnibus, quibus anguſticlauij inſigne erat.

Verba Lampridij, quæ Rubenius nouæ opinioni firmandæ addu-

adducit, eandem plane euertunt. *Alexander in animo habuit omnibus officijs, genus veſtium proprium dare, & omnibus dignitatibus, vt à veſtitu dignoſcerentur: & omnibus ſeruis, vt in populo poſſent agnoſci, ne quis ſeditioſus eſſet: ſimul ne ſerui ingenuis miſcerentur. Sed hoc Vlpiano, Pauloque diſplicuit, dicentibus plurimum rixarum fore, ſi faciles eſſent homines ad iniurias. Tum ſatis eſſe conſtituit, vt equites Romani, à Senatoribus claui qualitate diſcernerentur.* Si omnes tunicam anguſticlauiam promiſcue geſtaſſent, quid opus fuit nominare Equites tantum? Debuiſſet dicere, vt reliqui ciues à Senatoribus, claui, qui erat communis qualitate diſcernerentur. Sed equites per anguſticlauiam, & à plebe, & à Senatoribus diſtinguebantur: ab his quod non erat ſimilis clavus, ab illa, quod nullos clauos in tunica habebat.

Nam tunicato popello, & pullatæ multitudini, imo nequam mancipiis, quibus anulorum aureorum vſus interdictus, purpuræ, cuius ingens pretium, honorem tributum nemo mentis compos crediderit: & ita equites nobiliſſimos, ne à ſeruis quidem illo tempore habitu diuerſos fuiſſe: quod Appianus non tradit: apud quem eo loco nulla mentio ϛολῆς ἱππάδης, ſiue veſtis equeſtris, ſolum enim Βουλευτικῆς, ſiue Senatoriæ. Tantum ait, cum ea proderet, inter ſeruos, & ingenuos in habitu nullum remanſiſſe diſcrimen, præter veſtem Senatoriam, ideſt togam, quæ penes Senatores remanſerat. Illam autem ϛολὴν ἱππάδα, quam comminiſcitur, putat fuiſſe lacernam. Quod ſi verum eſſet, neque in hoc vllum inter plebem & equites diſcrimen fuiſſet, nam lacerna omnibus erat communis, etſi in luctu ea Senatores vſi fuerint. Quanquam non lacernas, ſed pænulas ab iis in funere geſtatas, ſupra oſtendimus.

Donemus igitur Rubenio, quæ ſibi ipſi opponit, ruere ſententiam de promiſcuo purpureorum clauorum vſu, ſi ſub Imperatoribus, purpura priuatis omnibus interdicta eſt. Quod ipſe ſic ſoluit: non omnem purpuræ vſum, ſed certas tantum ſpecies vetitas fuiſſe. Verum quodcumque purpuræ genus, quamuis pretioſiſſimum, vt Tyrium & dibaphum in clauis, & prætexta ſemper fuiſſe permiſſum certum eſt: at in lacernis, quæ improbi coloris, iam promiſcui vſus erant, & in veſte muliebri

liebri sub Imperatoribus vetitum. Quod confirmant verba Suetonij de Iulio. *Lecticarum vsum, item conchyliatæ vestis* (non clauorum, aut prætextæ) *& margaritarum, nisi certis personis, & ætatibus, perque certos dies ademit.* Idem tradit à Nerone matronam vetita purpura cultam e spectaculis detractam, vesteque & bonis mulctatam fuisse.

Purpuræ igitur vsus non in clauis, & prætexta, sed in lacernis, & veste muliebri ab Imperatoribus interdictus. Docent id verba Dionis à Rubenio adducta Lib. xlix. de Octauio *Vestis purpureæ vsum, nulli, nisi Senatoribus magistratum gerentibus concessit. Tum enim, & quidam plebeiorum illa vtebantur.* Si quidam plebeiorum, non igitur omnes plebeij gestabant purpuram in clauo, siue angusticlauia. Sed sermo ibi est de purpura in lacernis, vt passim apud scriptores, præcipue Martialem, & Iuvenalem, illo æuo vsurpari cęptis, etiam à plebe. Itaque τὴν ἐσθῆτα τὴν ἁλουργῆ rectius verteris purpuream, quã conchiliatam, licet & conchilium purpuræ species esset, sed minoris pretij, cum tunc Tyria, & dibapha etiam triclinaria inficerentur, nedum claui, & prætextæ, & lacernæ.

Negat Rubenius omnes vestes purpureas ἁλουργίδας dici, sed tantum Thalassinas, & oloporphyras. Atqui vt vox ipsa declarat ἁλουργὶς vestis Thalassina, siue marina est, sicut omnis purpura: licet aliæ alijs pretiosiores à loco, & ab infectura, præter coccum, purpuram terrestrem. Artemidoro ἁλουργίδες, non à purpureis, sed à coccineis distinguuntur: quia illa marina purpura, hæc terrestris. Apud Pollucem Persarum Candys, Regum quidem erat ὁλοπόρφυρος, ὁ δὲ τῶν ἄλλων πορφυροῦς: vertit Rubenius *Regia vestis, quæ Candys dicitur erat conchyliata, aliorum purpurea.* Sed vestis purpurea, & conchiliata eadem fuit. Verti debuit, *Regia vestis tota purpurea, ceterorum, alium colorem purpuræ immixtum habens.* Quemadmodum sub Imperatoribus inferioris æui vetitæ sunt priuatis vestes holoueræ, siue oloporphyræ, quæ vt ait lex, *tinctæ conchylio, nullius alterius permixtione subtextæ erant, siue ex omni parte cruore infectæ conchylij.* Talis Persarum Regia vestis, tota ex purpura, ex quo sequitur, aliorum dissimilem fuisse, & alium colorem purpuræ immixtum habuisse. Vt discri-

men fuerit inter oloporphyrum & purpureum, illud ſtrictè, hoc laxe acceptum.

Ἀλυργὸν igitur proprie purpureum, & ἀλυργὶς veſtis purpurea. Nam vt etymologici auctor ἀλυργὸν eſt quaſi ἁλὸς ἔργον maris opus. Purpura autem maris opus, quia ex conchis marinis, vnde etiam murex, & oſtrum, quæ ſpecies purpurarum, ex quo fit, vt conchilia etiam laxe ſumendo ſint purpura, quia etiam illa ex conchis, at ſtrictè & propriè pro ſpecie purpuræ, quæ ex minoribus conchis, ſiue conchilijs conficiebatur, & quidem eo modo quem tradit Plinius, ſcilicet vt Tirium & Amethyſtinum ex tenui vena, quæ in purpurarum faucibus erat, exprimeretur, conchylia autem, ſiue conchulæ ipſæ contunderentur, & ex his ſanies illa tingendis veſtibus eliceretur, addito etiam præſando humore; vnde conchylijs ingratum virus, vt idem ait: quæ etiam pretio, & colore Tyrio, & Amethyſtino inferiora.

Ἀλυργίδες igitur proprie loquendo ſunt veſtes purpureæ, quaſi opus maris, vt diximus, non conchyliatæ, licet et illæ marinæ. Certe Plinius conchylijs tradit fuiſſe colorem auſterum in glauco, & iraſcenti ſimilem mari, ideſt cæruleum. Atqui purpuræ Tyriæ, quæ per excellentiam *purpura*, color, vt idem tradit, ſanguinis concreti, nigricans aſpectu, idemque ſuſpectu refulgens. Coccini autem, qui micat in roſa: Conchyliorum ergo diuerſus, & in cerulæum vergens, quorum tres ſpecies ibidem Plinius ſtatuit.

Non igitur veſtem conchyliatam Iulius, & Auguſtus vetuerunt, ſed ἀλυργῆ, ideſt Tyriam, ſiue purpuream: neque tamen eum colorem in clauis, & prætexta interdixerunt, ſed tantum in lacernis, & veſte muliebri. Sed pravus mos legem vicit, nam lacernæ purpureæ iterum inductæ. Dio Lib. lvii. Καὶ ἐπειδὴ δὲ πολλῇ ἐσθῆτι ἀλυργεῖ ἐχρῶντο. *Cum multi veſte purpurea vterentur, quanquam iam pridem vetitum eſſet: id neque reprehendit in quoquam Tiberius, neque mulctauit, tantum ludis cum plueret,* φαιὰν μανδύλην ἐπενέδυ, *pulla lacerna indutus, effecit, ne quis etiam alius inconceſſam veſtem vſurparit.* Vbi μανδύη eſt lacerna, non pænula, vt vertit Rubenius, & ferme vt alias diximus à Græcis ſcriptoribus, ea vox pro lacerna vſurpatur;

pænula autem nondum in vsum vrbanum venerat; & pænulæ purpureæ nullus veterum, quod sciam, meminit: neque credibile, vestimentum vile, ac viatorium, purpura infectum.

De Tunicæ colore vetus quæstio reducta. Num Tribunis prætextæ ius fuerit. Id contra Plutarchi sententiam firmatum. Cicero explicatus. Rubenij interpretatio reiecta. Cap. XII.

SEquitur quæstio eiusdem momenti, ac reliquæ, eodem iudicio pertractata. De tunicæ Romanæ colore: vtrum alba fuerit, an purpurea. Hoc credidit Manutius, cui assentitur Abrahamus, verbis illius Ciceronis inductus in Cluentiana de Quintio Tribuno pleb. *Facile vt non solum mores eius, & arrogantiam, sed etiam vultum, atque amictum, atque illam vsque ad talos demissam purpuram recordemini.* Quod de tunica intelligendum censet Abrahamus: non enim de toga prætexta, quia Tribuni ea non vterentur, vt tradit Plutarchus.

Sed de prætexta verba illa capienda esse nos primi docuimus auctoritate Quintiliani Lib. v. *Vt aduersus Quintium Cicero, non hæc solum, sed ipsam etiam prætextam demissam ad talos insectatus est.* Hoc probat Rubenius, & à nobis recte obseruatum, non it infitias. Sed male à nobis Plutarchum culpari subiicit. Hæc inter se pugnant. Si enim recte id censemus, non male à Plutarcho discedimus. Aut ille, aut nos errauimus.

Errasse nos inde arguit, quod non solum Plutarchus, sed Cicero ipse prætextam Tribunis abrogat. Interrogatione in Vatinium. *Sic enim ex te quæro: Tribunus pl. fuisti? Seiunge te à Consule. Collegas habuisti viros fortes nouem. Ex his tres erant, quos tu quotidie dicebas de Cælo seruare, quos irridebas, quos priuatos esse dicebas. De quibus duos prætextatos sedentes vides: te ædilitiam prætextam, quam frustra confeceras, vendidisse.* Igitur, ait Rubenius *Tribuni pl. non erant prætextati: sed sæpe exacto Tribunatu, prætextati fiebant, cum ad Ædilitatem, vel Præturam ascendebant.* Hoc postremum verum est,

& vel ipse Abrahamus vidit: sed prius omnino falsum. Nihil enim repugnat, qui in Tribunatu fuerint prætextati, eosdem in alio magistratu prætextam sumpsisse. Quasi qui Prætor prętextatus, in Ædilitate prætexta caruerit. Falsa est consecutio, quia post Tribunatum prætextam sumpserunt, in Tribunatu ea caruisse. Vtrobique prætextati, sed interiecto tempore; cum priuati essent, sine prætexta fuerunt, quam nouo Magistratu resumpserunt. Quod clare indicant verba Ciceronis. Nam ex tribus illis collegis, quos in Tribunatu irridebat Vatinius, quos priuatos esse dicebat, duo iam magistratum adepti erant, idest ædilitatem: tertius Consulatum, & omnes in prætexta rursus erant, ipse autem Vatinius Ædilatu exclusus, prætextam, quam in eam spem confecerat, vendiderat.

Sed quid reponet Quintiliano, qui purpuram ad talos demissam, prætextam vocat? *Ita explico* inquit Rubenius, *de Quintio, quem ait in Tribunatu, cuidam hominum generi paulisper iucundiorem fuisse, sed deinde, cum nempe magistratum adeptus erat, odio etiam suis illis ipsis fuisse, per quos in altiorem locum ascenderat, ob arrogantiam nempe, & demissam ad talos purpuram?* Cui odio, vel potius risui non sit ista explicatio? Satius est veteres scriptores non attigisse, quam ita interpretari. Sed Cicero exagitat, & in odium ibi vocat Quintium in ipso eius Tribunatu, non autem in alio magistratu mores eius, arrogantiam, vultum, amictum, & demissam ad talos purpuram, in memoriam reuocando, etiamsi id Quintilianus diserte non poneret. Cui, & Ciceroni, & rei ipsi malumus credere quam Plutarcho, non semel in rebus Romanis oscitanti, vt iam non pauci, præcipue Seb. Conradus *de Quæstura*, obseruarunt, & nos facile ostendere possemus, si huius operæ hic locus esset. Sed omnem æquam, & iniquam obloquendi occasionem vndequaque Rubenius arripit.

Post multa colligit, id quod omnibus notum est: has controuersias de tunicæ colore facile redigi in concordiam posse; *Albæ enim tunicæ erant, sed purpureis signis distinctæ*. Hoc etiam norunt, qui nondum ære lauantur: *& Senatorum quidem lato, equitum, & plebeiorum angustis clauis*. De plebeijs iam refutauimus. Neque eum adiuvat Plinius, cuius verba sunt.

Lib. IX. Cap. XXXVI. de purpura: *distinguit ab Equite Curiam, Dijs aduocatur placandis, omnemque vestem illuminat.* Non purpura simpliciter distinguit ab Equite Senatum, sed latior: & si angusta communis etiam fuisset plebeijs, satis erat dicere, *distinguit ab equite, & plebe Curiam, vel à reliquis ordinibus.* Sed ab equite tantum, quia horum purpura angustior, Senatorum lata. *Omnem autem vestem illuminat*, scilicet cui addebatur, vt Senatoriæ, & equestri tunicæ, prætextæ, palmatis, & pictis: non quod omnes omnino vestes purpura distinguerentur, etiam cerdonum, & mancipiorum.

Non semper tamen tunicas fuisse albas contendit, sed aliquas fuisse *melini coloris:* quia Photius Iustitiam producit tali tunica indutam. Nos de Romana tunica, & quidem virili quærebamus: & matronarum quidem tunicas totas purpureas aureis segmentis ornatas libera ciuitate fuisse, aliarum varij coloris, satis ostendimus. Præterea tnnicas ex lana Bætica non fuisse *melinas*, sed *rutilas* facile ostendere possemus, si omnia refutare animus esset, aut sine stomacho cuncta possemus. Si enim *melinus* erat medius, vt ait, inter flavum & album, quomodo lanæ Bæticæ color, qui rutilus erat, melinus esse poterat? Ergo manum de tabula. Nam Pantagathi somnium de quatuor togæ coloribus, quibus Circi factiones distinguebantur reuocare quid attinebat? & lacernas eius factionis, cui quisque addictus erat, colore sumptas, alij antea docuerant.

Matronarum Romanarum tunicas clauis caruisse. Tunicæ Regillæ. De tunica Christi D. inconsutili fusior disputatio. Isidorus Pelusiota, & Theophilactus explicati. Cap. XIII.

EXtra dubium esse ait Rubenius à matronis Romanis gestatas tunicas angusticlauias. Imò certum est, & indubitatum, non modo id non esse factum, sed nec fieri quidem potuisse. Nam cum eruditorum consensu, & veterum auctoritate, matronarum tunicæ essent totæ purpureæ, vt paulo supra diximus, qua ratione signa illa, & notæ purpureæ in tuni- *Ad Cap. IX.*

ca

ca eiuſdem coloris conſpicua eſſe potuerunt? Aureis tantum ſegmentis diſtinctæ erant, quo inſigni à ceteris mulieribus matronæ diſcernebantur, ideſt loris, ſiue faſcijs, inſtitiſque aureis, & quidem in extrema tunicæ ora, quas clauos appellare impropria locutio ſit, quamuis, & potuiſſe aureos clauos adſui non negemus, purpureos purpuræ veſti additos nemo dixerit.

Atqui tunicæ regillæ etiam geſtabantur, quæ albæ erant, & purpura diſtinctæ. Sed non fuiſſe illam communem matronarum tunicam, indicat Feſtus, ab eodem adductus. *Regillis tunicis albis, & reticulis luteis, vtriſque rectis, textis ſurſum verſus à ſtantibus, pridie nuptiarum virgines indutæ, cubitum ibant, ominis cauſa, vt etiam in togis virilibus dandis obſeruari ſolet*. Non igitur ſemper, ſed ea tantum die, ideſt pridie nuptiarum, boni ominis cauſa, induebantur, ſicut ephebi die togæ, virilis ſiue tyrocinii eas ſumebant. Idem Feſtus. *Recta veſtimenta, quæ patres liberis ſuis conficienda curant, ominis cauſa*. Communes matronarum tunicæ totæ purpureæ.

Regillarum, & rectarum tunicarum occaſione, ad tunicam Chriſti D. inconſutilem diuertit Rubenius, quæ ἐκ τῶν ὕφαντος δὶ ὅλκ, *quæ deſuper contexta per totum*. Sed actum agit Rubenius: ijſdem enim fere argumentis, Salmaſij opinionem conuellit, quibus à nobis olim exploſa eſt: quanquam niſi tanti viri auctoritas præualeret, eo labore ſuperſedere potuiſſemus. Id totum diſſimulat Rubenius, ſolitus modo nominare, cum redarguit. Ait enim receptæ opinioni, cui Ferrarius adhæret, eam tunicam textam fuiſſe, non quidem in tela, ſed per acus longiores, vt ſubuculæ, & tibialia nunc reticulatim conficiuntur, illud obſtare, quod artificium hoc texendi veteribus fuerit incognitum, nec vlla eius mentio apud auctores inueniatur. Proinde inueniendam eſſe aliam rationem texendi, qua huiuſmodi tunica ἀῤῥάφως confecta ſit.

Id quidem à nobis poſitum eſt: ſed illud addidimus, etiamſi hoc artificium cognitum non fuerit, ſaltem ſine acu, ſolis manibus, ſurſum verſus texi potuiſſe, qualia nunc reticula & muliebres calanticæ fiunt; & ideo dici ἄνωθεν, deſuper, ideſt ſurſum verſus, & per totum, ideſt in orbem, & totam ſimul ſine

vlla sciſſura, quæ acu commitenda eſſet, contextam. Quod an fieri poſſit ſerio videamus.

Duplex apud veteres texendi ratio fuit vt Caſaubonus ad Baronium, & Salmaſius ad Hiſt. Auguſtam optime docuerunt. Prima & antiquiſſima, qua ſtantes mulieres texebant, ſurſum verſus, & in altitudinem: recentior, qua ſedentes, & deorſum. Primum texendi modum omnibus gentibus fuiſſe vſitatum, præterquam Ægyptijs narrat Herodotus Lib. II. Ægyptii deorſum verſus texebant, qui tramam trudebant in inferiorem partem, ſiue ad pectus trahebant. Apud ceteras enim gentes, cum trama infra eſſet, à ſuperiori parte texebant, & ſic trama, per ſpatham, ſurſum impellebatur, & trudebatur. Contrario modo Ægyptii, ſcilicet vt nos hodie ſolemus, deorſum, ſiue ad pectus tramam pectine trahebant, & ſic ab inferiori parte, ſiue deorſum tela texebatur. Ita textura quæ fiebat ſurſum verſus, ſiue in altitudinem, nonniſi à ſtantibus conficiebatur, nec aliter poterat: Ægyptii vero, qui contrario modo, ſcilicet vt nos texebant, id ſedentes faciebant.

Addit Salmaſius, antiquo illo modo, quo ſtantes ſurſum verſus texebant, non pectine, ſed ſpatha lignea telam percuſſam: vt inter veterem, & nouam telæ texendæ rationem, illud diſcrimen eſſet, quod antiqui ſtantes, tramam ſurſum impellerent, & quidem ſpatha, recentiores ſedentes, tramam deorſum, ſiue ad pectus pectine attraherent, qui mos ab Ægyptiis poſtea ad Græcos, & Romanos, ac noſtram denique ætatem tranſiit.

Hæc neceſſario præmittenda erant, vt inſignis de tunica inconſutili Domini locus Iſidori Peluſiotæ Epiſt. lxxiv. intelligeretur, in quo explicando multum laborat Caſaubonus, nec multum proficit. Iſidorus igitur cum Chryſoſtomo conſentiens, illam tunicam peculiari artificio hominum Galilæorum fuiſſe confectam: poſtquam dixit de eiuſdem veſtis vilitate, qua ſoli pauperes Galilæi vterentur, hæc adiicit. καθ' οὓς καὶ μάλιστα τὸ τοιοῦτον γένεσθαι ἱμάτιον, τέχνῃ τινὶ, ὡς αἱ στηθοδεσμίδες, ἀνακρεστὸν ὑφαινόμενον. Quæ ſic vertit Caſaubonus. *Apud quos vel maxime indumentum eiuſmodi ſolet fieri, & arte quadam texi, pectinem retrorſum impellendo, vt fit in faſcijs pectoralibus.*

ralibus. Non mirum est visum esse Casaubono peculiarem modum texendi *ἀνακρουστὸν ὑφαίνειν*, *retrorsum texere*. Nam cum duplicem, de qua diximus texendi rationem attulisset, tramã, aut sursum impellendi, aut deorsum, vt Aegyptij, addit, *alij antrorsum tramam impellebant: Palæstini in hoc vili genere vestis retrorsum*. Hoc quid sit eruditis cogitandum relinquit. Quod difficultatem hæc historia non videatur soluere, neque etiam exemplum, quod affert de fasciis pectoralibus, quod nihil simile fasciæ angustæ habeant, cum integra tunica manuleata.

Sed si fas est à viro illo incomparabili, & Græcarum literarum callentissimo dissentire, *ἀνακρουστὸν*, non est retrorsum, sed sursum versus tramam impellere, neque ab antiquissimo illo more texendi distinctum, estque quod ait Euangelium, desuper, siue *ἄνωθεν*: neque pectine id fieri potuit, & hoc vno à communi illo modo sursum texendi diuersum, quod *δι᾽ ὅλου*, idest *per totum* confectum erat. Nihil aliud igitur indicat Pelusiota, quam fuisse peculiarem texendi rationem Palæstinis, sursum versus tramam impellendo, vt fit in fasciis pectoralibus. Nam quod ait Casaubonus, fascias pectorales nihil simile habuisse cum integra tunica manuleata. Quod ad tunicam manuleatam attinet, vtrum talis fuerit Christi D. non ita certum est, etiam si illud Nonnus innuat, cum tunicæ manuleatæ apud Romanos infames fuerint, sicuti talares, & vt fuerit, hoc simile habebant *αἱ στηθοδεσμίδες*, siue fasciæ pectorales, quod sursum versus texerentur, sicut illa tunica confecta erat peculiari Palæstinorum artificio: cum alia vestimenta tramam deorsum impellendo texerentur.

Clare totum hunc morem explicat Theophilactus, licet hoc non videatur Casaubono: nec videri potest ex eius versione. Sic ille. *Ἀλλοὶ φασὶν, ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ ὑφαίνουσι τοὺς ἱστοὺς οὐχ ὡς παρ᾽ ὑμῖν, ὄντων ἄνωθεν τῶν μίτων καὶ τοῦ στήμονος, κάτω δὲ ὑφαινομένου τοῦ πανίου, καὶ οὕτως ἀναβαίνοντος. ἀλλὰ τοὐναντίον μὲν εἰσιν οἱ μίτοι, ἄνω δὲ ὑφαίνεται τὸ ὕφασμα.* Hoc est ait Casaubonus. *Alii dicunt, quod in Palæstina telas, non quemadmodum apud vos texant, vt fila stamenque sint in parte anteriori, pannus in posteriori parte texatur, & sic in anteriorem partem pergat: sed*

con-

contrarium hic fit, vt in poſteriori parte ſint fila, in anteriore vero parte tela texatur. Sic ſic vertamus, vere vt ait Caſaubonus hæc explicatio voci ἀνακρουστὸν non bene conuenit. Sed haud dubie ita verba latine reddenda ſunt. *Alii dicunt quod in Palæſtina telas, non quemadmodum apud vos texant, vt fila ſtamenque ſint in parte ſuperiori, trama in inferiori parte texatur* (πανίον enim non eſt *pannus*, ſed *trama*) *& ſic pergat, nempe deorſum trahatur* (qui mos Ægyptiorum) *ſed contrarium hic fit, vt in inferiori parte ſint fila, ſiue ſtamen, in ſuperiori vero tela texatur*, ideſt trama ſtamine immittatur, & ſurſum verſus texatur, quod eſt vere ἀνακρουστὸν *ſurſum verſus*, ſiue ἄνωθεν, ideſt deſuper contextam. Ita ſententia liquida eſt, & Iſidorum recte planeque explicat Theophilactus. Ille ἀνακρουστὸν hic ἄνω ὑφαίνεται, quod idem eſt, & bene conuenit.

Peculiaris igitur texendi ratio Palæſtinis, quod cum ceteri Ægyptiorum iam paſſim vulgato, ita texerent, vt tramam deorſum, ſiue ad pectus, pectine attraherent, illi ſurſum verſus, ſiue deſuper texerent. Quæ vt recte ſe habent, ita nondum difficultas exhauſta eſt. Nam cum ſurſum verſus texendo, trama ſiue ſubtemen, pectine non impelleretur, ſed ſpatha lignea, in faſciis pectoralibus, & tunica integra, ſiue per totum, & in orbem contexta nullus ſpathæ locus eſſe potuiſſe videtur; ergo reſtat, vt vel acubus longioribus, quod hodie fit, aut ſolis manibus, ſine vllo inſtrumento hæ conficerentur. Illud non admittitur,quod talis artificii nullus veterum meminerit, ergo vltimum potuiſſe fieri credibile eſt.

Id ex loco Galeni ad Thraſibulum quem adducit Caſaubonus elici poſſe videtur, docentis varias eſſe artes, quæ licet operationes admodum diuerſas habeant, in ſumma tamen propoſiti conueniunt, atque adeo artis eiuſdem partes diuerſæ cenſeri debeant. Nam cum Galenus eo loco dixiſſet, texere, nihil aliud eſſe, quam ſtamen, & ſubtemen, ſiue tramam implicare, & inter ſe miſcere : idque fieri, non in ea ſolum arte, quæ textoria, & hyphantice dicitur, nam & ſartores, ſiue ſarcitores idem efficere : ſubiicit, potuiſſe initio aliam rationẽ excogitari, texendi veſtes, *vel quomodo* inquit, *reſarciuntur laceræ veſtes* (quod eſt ſpecies textoriæ) *vel quo pacto viminea*

opera nectuntur, vt quali, ſportæ, retia. Sed quia iſtæ rationes texendi, plus multo temporis deſiderarent, propterea texturam eſſe inuentam, quæ exercetur per lignum textorium, ſiue liciatorium.

Si igitur & vaſa viminea, vt quali, ſportæ, fiſcellæ, & retia, ſine vllo inſtrumento, pectine, vel ſpatha texebantur, vt hodie vaſa viminea texuntur, ſi faſciæ pectorales, calanticæ, & reticula tota ſimul ſiue per totum conficiuntur, cur non & tunica illa à Palæſtinis eodem modo texi potuit? Imo confectam res ipſa docet. Nihil enim aliud faſcias pectorales fuiſſe crediderim, quam breues & anguſtas tuniculas, pectus & dorſum tegentes, quales noſtræ interulæ & ſubuculæ, quæ ex lana, goſſypio, & ſerico conficiuntur, licet illæ manicis caruerint.

Euthymius ſcribit, Chriſti tunicam fuiſſe à ſuperioribus partibus contextam, *veluti ſunt*, inquit, *apud nos, capitis, aut pedum hiemalia operimenta*. Quæ perperam Caſaubonus feltra, ſiue coactilia, & impilia interpretatur. *Nam non potuiſſe illa operimenta eſſe coactilia ſiue feltra* paulo poſt fatetur, *quomodo enim dicerentur, in ſuperioribus contexta?* cogitur ibi lana, non texitur. ergo non coactilia ſed vere texta erant, quod aperte declarat, aut per acus longiores, vt nunc fit, aut ſi illud artificium nondum cognitum, ſolis manibus confecta, & quidem à ſuperiore parte incipiendo, & in orbem, ſiue per totum texendo. Talis igitur tunica Chriſti inconſutilis, deſuper contexta per totum. Talis & tunica talaris Pontificum Hebreorum vt ex Ioſepho oſtendit Rubenius Lib. III. Antiquit. Cap. VIII. ἔστι δὲ ὁ χιτὼν οὗτος οὐκ ἐκ δυοῖν περιτμημάτων, ὥστε ῥαπτὸς ἐπὶ τῶν ὤμων εἶναι, καὶ τῶν παρὰ πλευράν. φάρσος δ' ἐν ἐπιμήκει ὑφασμένον. *Hæc tunica non conſtat è duabus plagulis ſiue ſegmentis, vt ſuturas habeat in humeris ac lateribus. Eſt vero tela in longitudinem texta.* Quæ ſi vera ſunt, non fuit illud peculiare artificium apud Palæſtinos, ſed Hebręis vulgare: & Chriſti D. tunica ſimilis Pontificiæ. Sed poſtrema verba. Φάρσος δ' ἐς ἐπιμήκει ὑφασμένον. *Eſt vero tela in longitudinem texta*, peſſime vertit: vertenda erant. *Eſt vero inuolucrum, ſiue velamen in altitudinem, ideſt ſurſum verſus textum.* Nam φάρσος non telam proprie ſignificat, ſed velamen ſiue amictum rotundum, ita

appellat idem Ioſephus alibi, & clauſum, quod hominem inuoluebat, qualis illa tunica erat: nam omnis tela in longitudinem texebatur. Hic autem ἐς ἐπιμήκει eſt in altitudinem, ſiue in altum, hoc eſt ſurſum verſus, qualiter illa tunica texebatur vt diximus; & ea vox etiam proceritatem, ſiue corporis altitudinem ſignificat.

Quod vero Rubenius cenſet, tales etiam fuiſſe tunicas rectas Romanorum die tyrocinii, & Regillas ſponſarum, non ita facile id doctis perſuaſerit. Fuiſſe quidem à ſtantibus ſurſum verſus textas, & ideo rectas appellatas, & boni ominis cauſa eo die ſumptas in confeſſo eſt apud omnes: ſed quod fuerint rotundæ, & clauſæ, non ex duabus plagulis conſutæ vt communes, id vero inauditum eſt, & nemo veterum prodidit: certe id non diſſimulaſſet Feſtus & alij, qui tantum earum telam a ſtantibus in altum textam memorarunt. Quod ſi fuiſſent, & ipſæ inconſutiles, iam illud artificium non Palæſtinis modo, ſed Iudæis omnibus, & Romanis fuiſſet cognitum, nec tantopere viris doctis laborandum fuiſſet, vt indicarent, qualis tunica Domini inconſutilis, ſi tales Romanorum tyronum rectę, & ſponſarum regillæ fuiſſent. Imo & Græcorum tunicæ ὀρθοστάδιοι, ὑπόκομμα, ideſt inciſuram non habentes, vt explicat Rubenius, & inconſutiles erant. Sed ὑπόκομμα apud Heſychium, eſt cingulum ſiue cinctura, qua tunicæ rectæ, ideſt recte cadentes carebant, ducta translatione ab inſectis animalculis, quæ ab ea parte qua inſectionem habent, veluti cincta videntur, ſiue quod ait Salmaſius, graciliora apparent, & cincti diſcinctis graciliores videatur; tunicæ illæ rectæ cincturam non habebant.

Hæc paulo fuſius ad Iſidorum, & Theophilactum explicandum, & noſtram opinionem tuendam adſtruximus, ne deinceps quæratur quale illud artificium fuerit in tunica ἀῤῥάφως conficienda.

Nec

Nec mulierum, nec virorum vestibus apud Græcos clauos additos. Nulli claui albi fuerunt. Vestis stragula lectorum non hominum. Nomina pallijs intexta. Cap. XIII.

QVidquid vnquam de purpura apud Græcos, & Latinos scriptores Rubenius repperit, totum id ad argumentum trahit, atque inde clauos vestium procudit, & muliebres quidem vestes apud Græcos angustis clauis ornatas censet, quia Aristophanes inter ornatum muliebrem τὸ παρυφὲς enumerat. Sed tam παρυφὲς vt dictum est, quam παραλουργὸν, nihil aliud significat, quam vestem purpura intextam, vel prætextam, & quidem per totum, cum claui tantum ad pectus essent, vt ipse fatetur, & vt demus παρυφὲς de clauis intelligendum, vnde nam clauos fuisse angustos, non autem latos colligit? Ita apud Siracusanos lege sancitum ne fœminæ portarent vestes ἐχούσας πορφυρᾶς παρυφὰς purpura intextas. Illud Apuleii de Hippiæ interula: *habebat indutui ad corpus tunicam interulam tenuissimo textu, triplici licio, purpura duplici* non de duobus clauis accipiendum, sed aut de duplici purpuræ genere, vt diximus, vel quod tunica illa texta erat ex triplici licio, siue trimita, duobus purpureis, altero albo.

Ad Cap. X.

Non à mulieribus modo Græcis, sed etiam à viris clauatas vestes gestatas adiicit, hoc tamen discrimine, quod lautiorum claui purpurei essent, reliquorum albi. Hoc quoque non minus ineptum est, quam à matronis Romanis gestatos clauos in tunica siue stola, quæ tota purpurea erat: quomodo enim claui purpurei in veste eiusdem coloris conspici poterant? Itaque cum Græcorum, sicut & aliarum fere gentium vestimenta vulgo fuerint alba, qua demum ratione claui albi, in alba veste insignes esse potuerunt? Atqui Alexander teste Plutarcho de Antipatro dicebat, ἔξωθεν λευκοπαρυφός ἐστι, τὰ δὲ ἔνδον ὁλοπόρφυρος. *Extrinsecus* inquit Rubenius *vestes habet albis clauis ornatas, intus vero totus purpureus est.* Nihil hic de clauis, sed λευκοπαρυφὸς est vestibus albis, siue ex lana alba textis, indu-

tus

tus, intus totus purpureus.

Futile magis argumentum est, quo clauos Græcorum pallijs additos contendit: quod Athenæus Lib. v. scribit de Athenione, qui tyrannidem inuaserat, ἐπ' ἀργυρόποδος κατακομίζεται φορείου, καὶ πορφυρῶν στρωμάτων, *qui prius in tribonio purpuram nunquam viderat, in purpureis stragulis, sella argenteis pedibus subnixa portabatur*. Nullum hic pallium, sed tantum stragula vestis purpurea, qua & lecti, & puluini in lectica insternebantur, quo sensu stragula vestis semper à latinis sumitur, nunquam pro indumento: Quanquam idem sentiat Casaubonus, & perperam de clauis interpretetur, qui vt toties diximus, in veste purpurea conspicui esse non poterant.

Quia vero Casaubonus dixerat clauos in vestibus σημεῖα dictos esse, quod rectum est, affert locum Suidæ Τριβωνοφόρος, ὁ φορῶν στολὴν ἔχουσαν σημεῖα ὡς Γραμμάτια, *gerens vestem habentem signa, veluti literas*. Quod vt concedamus de literis, & huiusmodi notis, præcipue inferiori æuo vestibus intexi solitis: ita tribonio viliorum hominum trito, ac lacero palliastro, notas purpureas inditas credere non possumus. Et si hæc σημεῖα, oris vestium ac lacinijs intexebantur, eademque claui fuerunt, sequitur clauos non ad pectus solum, sed in extrema ora attextos, & ita clauatam & prætextam vestem eandem fuisse.

Porro etiam nomina quandoque pallijs immissa præter Vopiscum, docet Plinius Lib. XXXIII. Cap. IX. de Zeuxi. *Opes quoque tantas acquisiuit, vt in ostentatione earum Olympiæ, aureis literis in palliorum tesseris, intextum nomen suum ostentarit*. Carolus Datus Vir longe doctissimus, atque humanissimus, cum præclarum Opus de vita veterum Pictorum, moliretur, quo magnis illis artificibus immortalitatem largitus est, quam ab operibus iniuria vetustatis victis, consequi non potuerunt: quid de his Plinij verbis sentirem amice quæsiuit, quod me aliquam in eo scriptore operam collocasse sciret.

Respondi tunc id quod erat, mihi suspectum hunc locum, ac prope depositum visum esse: ea præcipue ratione, quod cũ pallium Græcorum, vt & cetera vestimenta ex lana, albo colore vulgo essent, satis capere non poteram, quænam illæ tes-

serae

ſeræ in pallio eſſent, quarum nemo veterum meminiſſet, nec quomodo literæ ac nomina vulgari pallio intexi poſſent; Cum præterea Plinius *palliorum*, non *pallij* dicat, plura enim pallia geſtata nemo dixerit: nec magna opum oſtentatio videbatur, ſi in palliorum teſſeris nomen aureis literis inſertum fuiſſet.

Sed poſtquam eruditiſſimam diſſertationem eius beneficio accepi, & rem totam accuratius perpendi, non inuitus ipſius ſententiæ accedo: cum pallium commune album eſſet, ac ſine vllis ornamentis, aut ſignis, potuiſſe pictorem illum, quæſita meritis ſuperbia inflatum, faſtu quodam, atque opum inani oſtentatione, cum pallio purpureo, cuius teſſeris nomen eius aureis literis, intextum, aut Phrygionis opere pictum eſſet, Olympicis incedere.

Idque vt facilius credam facit Ælianus qui Lib. IV. Cap. XI. variæ hiſt. etiam in Parrhaſio cultus inſolentiam notat, ὅτι μὲν πορφυρίδα ἐφόρει: veſtem purpuream ferebat, quæ vox tam de pallio, quam de chlamyde accipi poteſt. Præterea vſum tradit ſcipione, aureis clauiculis diſtincto, & aureis fibulis calceamentorum ligulas conſtrinxiſſe. Quod confirmat Athenæus Lib. XII. cum ait eundem χρυσοῖς ἀνασπαστοῖς, *aureis habenis calceorum anſas adſtrinxiſſe*. Quæ in eo licentia non minus notabilis, quam Zeuxis nomen pallij teſſeris, literis aureis inſcriptum. In eo tamen adhuc hæreo, cur Plinius, *palliorum* dixerit, non pallij: niſi forte ad maiorem oſtentationem, plura habuit pallia diuerſo artificio eundem luxum teſtantia, quæ ſubinde mutaret, vt Criſpinus apud Iuvenalem. *Tyrias humero reuocante lacernas*.

Vt ad Rubenium redeamus extrema X. capitis verba corrupta librarij culpa crediderim. *Ita gromatias gruma vocatur, quæ linea alba tranſuerſa præcingitur vt Plinius*, & pro gruma, *gemma* legendum eſſe. Cum tamen in ipſa Capitis epigraphe legatur *Grammaticis gruma*, fœdiore menda, pro *Grammatias*, *gemma*.

De

De lato clauo. Vnum tantum in tunica Senatoria fuisse, falso adstrui. Herodianus explicatus. Cap. XIV.

QVæ de lato clauo hic afferuntur, quem Græci πλατύσημον vocant trita sunt, & pervulgata. Illud plane novum, vnum tantum clavum fuisse, & quidem alterum ab anteriore parte, à posteriore alterum. Non igitur vnus, si hoc verum esset. Sed nullos retro clauos fuisse supra diximus, quod nemo veterum id prodidit, quodque frustra positus fuisset, cum pars illa tunicæ posterior, toga, aut lacerna tegeretur, sub qua clavus ille latuisset. Ad quid igitur appositus? *Ad Capi. XI.*

Sed fuisse vnum tantum in anteriore parte, vt comprobet, plura scriptorum loca adducit, quæ eodem recidunt, & vno verbo facile solvuntur. Iuven. Sat. 1.

Quid confert purpura maior
Optandum?

Est quidem ibi *purpura maior* laticlauia tunica: non tamen de vno tantum clauo, sed de pluribus intelligi potest, *purpura*, pro clauis purpureis, quotquot illi fuerint. Et hic, & in alijs scriptorum locis singularis, pro numero plurium per tropum. Vt *Romanus prælio victor: & hostis habet muros*. Idem sensus Luciani in Demonacte. *Cum vidisset quendam* ἐπὶ τῷ πλάτει τῆς πορφύρας, *superbientem latitudinem purpuræ*, quæ scilicet in clauis. Eodem modo Quintil. Lib. VIII. Cap. V. *Porro vt affert lumen clavus purpuræ loco insertus, ita certe neminem deceat intexta pluribus notis vestis.* Nam si duo, aut tres claui in vsu fuissent, quod incertum est, si quis recepto numero plures addidisset, siue plures clauos tunicæ inseruisset, rem indecoram fecisset. Apud Plin. *purpura latior*, sunt claui purpurei eodem tropo quo supra dictum est. Ita & Suetonius tradit *Augustum vsum togis, neque restrictis, neque fusis, clauo nec lato, nec angusto*, idest tunica laticlauia, quæ etiam *latus clavus* simpliciter dicebatur, licet plures clauos haberet. Horat.

Latum demisit pectore clavum.

ideſt tunicam laticlauiam, quæ cum non cingeretur cadebat in pectus; & ideo recte Acron exponit τὸν κολωβίωνα, ideſt *tunicam ſine manicis, in qua purpura, quæ extenditur in pectore Senatorum*. Nam tunicam illam ἁπλῶς *latum clavum* appellatam manifeſte docet Suetonius de Cæſare. *Vſum lato clauo ad manus ſimbriato, nec vt vnquam aliter, quam ſupra eum cingeretur*, ideſt tunica contra morem manuleata, & cum fimbriis: niſi quis putet, clauos, qui in pectore vſque ad manus extenſos, vel manicis inſertos fuiſſe.

Neque Silius Lib. III. ait tunicam unico clauo diſtinctam

Diſcinctis mox thura dare, atque ex lege parentum
Sacrificam lato veſtem diſtinguere clauo.

Idem enim tropus eſt, *pro latis clauis*, neque unus clavus, ſed plures veſtem diſtinguunt. Sed Martialis contrarium potius indicat *Et lato variata mappa clauo*

Quomodo enim vno tantum clauo mappa variari potuerit, ipſe viderit, qui melius hunc locum prætermiſiſſet. *Sed optime omnium*, inquit *Herodiauns hoc declarat L. IV. cum de Heliogabali ſacrificijs agit*. Ait enim *exta victimarum, & aromata intra lances aureas, capitibus impoſitas geſtatas eſſe, à præfectis exercituum, & ab alijs ſumma dignitate præditis*: ἀνεζωσμένοι χιτῶνας ποδήρεις, καὶ χειριδωτὰς νόμῳ Φοινίκων ἐν μέσῳ φέροντες μίαν πορφύραν. *Succincti* (non induti) *tunicas talares, ac manuleatas, Phænicum more vnam in medio purpuram habentes*. Si præfecti exercituum, & ſummis magiſtratibus præditi fuiſſent in tunica laticlauia communi, nihil erat quod Herodianus diceret, more Phænicum indutos fuiſſe. Sed illi in peregrino ac barbaro veſtitu erant more Phænicum ſacrificantium, & duo quidem cõtra Romanum morem in eorum cultu notauit: quod tunicas talares, & manuleatas, quæ Romæ infames erant, quodque eædem tunicæ ſolam purpuram in medio haberent more Phænicum. Nihil hic de tunica laticlauia, ſed de ſacrifica Phænicum veſte, & fruſtra Herodiani auctoritate nititur.

Sicut enim Reges Perſarum ita tunicam purpuream geſtabant, vt in medio intextum album haberet: ita & ſacrificuli in Phænicia albam tunicam geſtabant, quæ in medio purpurã erat diſtincta. Sed quid opus eſt verbis, ſi Varro totam hanc ſen-

sententiam euertit? Lib. VIII. de L. L. *Nam si quis tunicam in vsu ita consuit, vt altera plagula sit angustis clauis, altera latis, vtraque pars in genere suo caret analogia.* Quid hisce reponit Rubenius? Ait, aut de tunica angusticlauia locum intelligendum, cuius vna plagula latioribus, quam altera clauis distincta sit. Sed cur non de laticlauia à nobiliori parte? Vel eadem tunica erit laticlauia, & angusticlauia. Sed communi Criticorum more quod non placet, corrigit, *vt altera plagula sit angustis clauis, altera lato*, aut ex Scioppij editione, *altera plagula sit angusti claui, altera lati:* vtcunque non vnus, sed duo claui fuerint; & Varronem de angusticlauia, non de laticlauia locutum, docendum erat. In media igitur tunicæ parte, tam lati, quam angusticlaui insuti fuerunt: nam angustos ad latus dextrum, & sinistrum positos merum commentum est, quod supra explosimus.

Ceterum licet τὰ μεσοπόρφυρα apud Isaiam Cap. III. Septuaginta transtulerint, teste Hieronymo, *tunicam clauatam purpura*, cum Symmachus *fasciam pectoralem*: ita μεσόλευκον tunicam Regum Persarum nemo *lato clauo distinctam*, dixit, & *clauos illos albos* fuisse, sed tantum vt Curtius, *purpureæ tunicæ medium album intextum*, qualiscunque eius forma fuerit, rotunda, an quadrata, recta, an transuersa. Quod autem veteres ita clauis vterentur, vt alij magis aut minos laxos, vel restrictos gererent, quod de Augusto Sueton. tradit, id satis pridem à doctis demonstratum est.

Oraria: Stolæ: semicinctia, sudaria. Non à Senatoribus tantum, sed vulgo vsurpata. Cap. XV.

Recte quidem Rubenius statuit fascias, quæ in statuis posterioris æui cernuntur, quæque sinistrum humerum tegunt, & sub brachium dextrum descendunt, non esse clauos. *Ad Cap. XIII.* Non solum quia vt ille ait, si fuissent claui spectarentur etiam in statuis togatis antiquioribus, cum ferme tantum visantur in illis, quæ post Constantinum positæ sunt. Sed quia nulli vnquam in togis claui fuerunt, & si fuerint fasciæ *claui* dici non

possunt, contra quam idem censet, qui longas illas fascias purpureas in trabea instar trabium discurrentes, *clauos* vocat. Fuisse ergo *oraria* eidem assentimur, quæ non tantum à Senatoribus, sed promiscue gestabantur: quorum speciem in Diaconis spectari in iis, quæ hodie *stolæ* appellantur, sicut in sacerdotibus eadem forma, & materia, licet diuerso modo gestentur. Nam in his de collo suspensa stola decussatim in pectus descẽdit, in Diaconis vero, sinistro humero imposita, dextro brachio submittitur. Concilium Toletanum IV. *Ergo orarium oportet Leuitam gestare in sinistro humero, propter quod orat.* Sic Chrysost. in liturgia, sic ceteri *orarium* vocant.

Sed non satis percipio cur hæc *oraria* tantum à Senatoribus gestarentur, vt ex Glossis Basilicon indicat Rubenius. Ὀδονάρια καὶ ὀδόνια ὑφάσματα ἐπιμήκη, ἃ καὶ ὠράρια παρά τισὶν λέγονται, ταῦτα δὲ οἱ εἰς παλάτιον εἰσιόντες συγκλητικοὶ ἐπιφερόμενοι ἐν αὐτοῖς καὶ ἀπεμύττοντο, καὶ ἀπέπτυον. *Odonaria, & Odonia sunt panni longi, qui & Oraria dicuntur à quibusdam; Hæc fere, qui in Palatium ibant Senatores gerebant, illisq; vtebantur ad emungendum, & expuendum.* Cur enim soli Senatores *Oraria* gestabant? Nunquid ceteri, quibus eorum ius non erat digitis, aut cubito emungebantur? Illud mirum magis, quod Senatoribus licebat, non licebat Consulibus: vt ex Theophilacto in Acta Apostol. Cap. XIX. docet Rubenius. Σουδάρια, καὶ σιμικίνθια λινοειδῆ εἰσιν ἀμφότερα, πλὴν τὰ μὲν σουδάρια ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπιβάλλεται, τὰ δὲ σιμικίνθια ἐν ταῖς χερσὶ κατέχουσιν οἱ μὴ δυνάμενοι ὠράρια φορέσαι. οἷοί εἰσιν οἱ φοροῦντες ὑπατικὰς στόλας, πρὸς τὸ ἀπομάττεσθαι τὰς ὑγρότητας τοῦ προσώπου. *Sudaria, & semicinctia linea sunt vtraque, sed sudaria quidem capiti imponuntur, semicinctia vero in manibus tenent, qui non possunt oraria gestare, quales sunt qui ferunt Consulare vestes, vt abstergant humores faciei.* Cur Senatoribus tantum orariorum ius esset, causam adhuc quæro. Deinde aut eadem res fuit, aut non admodum diuersa, *Orarium, sudarium, & semicinctiũ*: omnia ex lino, vt Græcorum ὀδονάρια καὶ ὀδόνια, & in eundem vsum. *Orarium* non ab orando, siuæ prædicando, vt in Concilio Toletano, sed quo os, siue facies, ac narium excrementa tergebantur: *sudarium* à sudore: *semicinctium*, quod lintea

erant, siue institæ latiores, dimidiam *cincti* speciem referentes. De *cincto* alias dictum, quale hodie est mulierum, & operariorum linteum, quod in anteriori parte præcingitur, *Grembiale, & scheggiale* Italis dicitur, à gremio, & coxis, & *Trauersa*. Cum igitur eadem res fere fuerint *Oraria, & sudaria, & semicinctia* de Senatoribus, & Consularibus Græci illius commentum esse putamus.

Sed de his omnibus multa egregie disputauit Casaubonus ad illa Vopisci. *Ipsumque primum donasse Oraria populo Rom. quibus vteretur populus ad fauorem*. Scilicet fuisse veteribus, vt hodie quoque linteamina quædam parua ad munditiem corporis, vsus magni, & multiplicis. *Sudaria, semicinctia, oraria* & quorum vnus meminit Arnobius, *muccinia*. Semicinctia vt nomen indicat, & testatur Martialis inuenta, vt ijs se præcingerent, vel cum lauarent in balneo, aut gymnastæ operam darent, vel cum ministrarent. Nam præcinctos ministrasse ex Suetonio notum de Caligula. *Quosdam summis honoribus functos, cænanti, modo ad pluteum, modo ad pedes stare succinctos linteo passus est, instar ministrorum*.

Postea etiam ad alia semicinctijs vsos esse idem obseruat: notumque ex Actis Apostolorum Cap. XIX. de Paulo. *Virtutesque non modicas faciebat Deus per manum Pauli, itaut etiam super languidos deferrentur à corpore eius sudaria, & semicinctia, & recedebant ab eis languores*. Vtraque vox latina, vt aliæ plurimæ Græco scriptori vsurpatæ. *Sudarium* linteolum, quo manantem sudorem tergebant. Hinc apud Quintilianum Lib. VI. *Vatinius reus reprehensus, quod candido sudario frontem tergeret, ille, quamuis reus panem candidum edo*. De semicinctijs S. Ambrosius in hymno SS. Geruasij, & Protasij.

Vetusta secla vidimus
Iactata semicinctia
Tactu, & vmbra corporum
Ægris salutem redditam.

Eodem vsu *Orarium* ab ore, linteolum tergendo ori paratum, quod auctor etymologici, & Balsamo appellant ἐκμαγεῖον τοῦ προσώπου, orarium latinis dictum, & Prudentius.

Hic sui dat pignus oris, vt ferunt orarium

Fuisse

Fuisse autem *Oraria* ad modum fasciarum longiuscula probat Casaubonus ex Augustino de Ciuit. L. XXII. C. VIII. vbi de eo loquens, cui oculus in maxillam fusus erat. *Tunc*, ait, *sicut potuit, oculum lapsum, ac pendentem loco suo reuocatum ligauit orario*. Nec longa modo, sed etiam lata fuisse ex Vet. Interprete Iuvenalis, qui flammeum, quo nubentes velabantur, *orarium* interpretatur; omnino qualia sunt nostra linteola, quæ à facie, *fazzoletto* appellantur, Insubribus *pannuli*, siue *pannetti* dicuntur.

Ab ore igitur *Orarium:* nec audiendus Salmasius, qui à segmentis vel loris, & institis, quæ ad *oram* vestis adsuebantur *oraria* dicta existimat, ab ipsâ vestis orâ. Nam illa segmenta, & limbi, angusti erant & vt fuerint latiores, vsum orariorum præstare non poterant abstergendo sudori, & emungendis naribus, ad quod oraria instituta, & inde dicta. Ita & *faciolium* non à facie, sed à fascia, quasi fasciolium dictum idem putat, acutè magis quam vere. Et ideo subijcit, se non repugnare, quod Græci προσώπȣ ἐκμαγεῖον interpretantur, non *ab ora*, sed ab *ore* dictum, ad sudorem detergendum, sicut καψιδρώτιον.

Vere quidem Casaubonus statuit huiusmodi *oraria* primum populo Romano data ad fauorem, vt ijs iactatis in Circo signũ fauoris ederetur. Quod autem subiicit ante Aurelianum hoc idem toga factum esse, nondum inductis orarijs ad fauorem, nequaquam verum est, cum potius contrarium ex verbis Ouidij eliciatur.

Fauimus ignauo, sed eum reuocate Quirites
Et date iactatis vndique signa togis.
Et reuocant: at ne turbet toga mota Capillos
In nostros abdas te licet vsque sinus.

Non enim iactatione togæ signa fauoris dabantur: sed contra, ignaui agitatores reuocabantur: vt manifesto verba declarant. Erat igitur illa potius explosio quam fauor. Neque vero tantum laciniam togæ siue institam in eo negotio motitabant, vt vult Salmasius, sed togæ sinum concutiebant.

Diaconorum Orarium, & semicinctium, siue stola. Orarium Doctorum, & Magistratuum. Capuzzo Beca. Almutia. *Stola Venetorum.* *Cap. XVI.*

VT ad *Oraria* redeamus, ea vulgo gestata, in vsum postea sacrorum concessere, & secutis temporibus non ex lino, sed ex lana, aut serico confecta, sacrificalis cultus pars fuerunt. Aliàs communi doctorum sententia ostendimus, sacra Ecclesiæ primordiis in veste communi, & vulgari peracta. Hinc tunicæ lineæ siue Camisiæ, & tunicæ superiores, & Dalmaticæ, demum pænulæ siue Casulæ sacrificantium habitus fuit, & hodie manet, postquam à vulgari, & prophano separari cæpit. Sed Diaconi sine pænula, in sola Dalmatica, siue tunicula, qualis habitus olim ministrantium mensæ, idest sola tunica, quæ si manicis, careret *colobium* dicebatur: manuleata vero *Dalmatica*. Alterum Diaconorum insigne, *Orarium*, siue potius *semicinctium*, quod qui mensæ ministrabant, eo vel cingerentur ad pectus, vt ex Suetonio liquet, *linteo præcinctos instar ministrorum*, vel sinistro humero imponerent ad abstergendas manus.

Quæ lintea Græci σινδόνας vocant, vt Salmasius docet, erãtque cirrata, & ideo δίκροσσα Polluci dicuntur. Sic atriensis à Phædro inducitur.

Ex alticinctis vnus atriensibus
Cui tunica ab humeris linteo Pelusio
Erat districta, cirris dependentibus.

Idest fimbrijs, quales etiam nunc in Diaconorum orarijs cernuntur. Nam *cirri* sunt *fimbriæ*, κροσσοὶ, vnde κροσσωταὶ vestes *fimbriatæ* vel *cirratæ*.

Quia igitur Diaconi, vt vox declarat, erant sacræ mensæ ministri, cum linteo, siue semicinctio, & quidem fimbriato, quodque sinistro humero imponitur, quod & *orarium*, ad similitudinem linteorum orariorum: & stola, ἀπὸ τοῦ στέλλειν, quia humero inijceretur. Blastares in synopsi Conciliorum à Ca-

saubono

ſaubono laudatus, ait miniſtris minoribus, ſiue ſubdiaconis, orarium vetitum. Cum munus eorum eſſet fores templi cuſtodire (vnde *Oſtiarij* dicti) vult autem orarium proprium eſſe Diaconorum, quod illi læuo humero impoſitum geſtent: ex eo autem dictum, quia teneantur qui orarium habent, ſtãtes ad pulpitum tempus obſeruant, quando oporteat eum, qui ſacram paginam legit, vel fideles, vel cathecumenos cõpellare: ὠρεῖν enim eſſe *obſeruare*: quod vt verum eſt de geſtatione *Orarij*, ita falſam & ineptam verbi notationem Caſaubonus arguit.

Subijcit idem *Orarium* apte appellari poſſe ſericam inſtitam, quam collo appendunt in Gallijs magiſtratus, & qui Doctores renuntiati fuerunt. Quod etiam olim in Italia fiebat, vt vna cum laurea Orarium ſumeretur, & nunc etiam alicubi à Parochis geſtatur. Quod partim barbara voce *Caputium*, partim *Beca* appellatur. Orarium ſcilicet addito capitis integumento inſtar cuculli. Quod in hac Vrbe inſigne erat Rectoris Academiæ, idque magna pompa, & celebritate ſumebatur, & quidem gemmis inſignitum, vt videre eſt in veteribus picturis, & apud Thomaſinum de Gymnaſio Patauino.

Idem tegmen *Beca* dicitur, ambiguo ex rei inhoneſtæ cognatione, ſenſu, & à Parochis etiamnum vtrique humero impoſitum geſtatur. *Apex*, *apica*, *apeca*, *beca*. Sacerdotum etiam olim apud Romanos, præcipue Flaminum, inſigne. De quo fuſe in Originibus linguæ Italicæ diximus.

Veneti Orarium *ſtolam* appellant, pannum oblongum, & latiorem ſiniſtro humero iniectum. Idemque olim fuit capitis integumentum, ſiue *caputium*, quale paſſim in Vrbibus Italiæ ab honeſtioribus geſtabatur, vt veteres picturæ oſtendunt. Sed cum pondere prægrauaret, rotundis pileolis inuentis, orarium retentum, humeroque ſiniſtro impoſitum: in Equeſtri dignitate præditis, aureis ſegmentis diſtinctum: in magiſtratibus, ex holoſerico villoſo coccineo, interdum auro intextum, & variegatum.

Cæpere poſtea *oraria* præcipue Doctorum pretioſis pellibus fulciri, & humeris imponi, vt in pectus deſcenderent: mox ſolæ pelles peregrinorum murium adhibitæ, vt nunc à Docto-

ribus

ribus in publicis supplicationibus eodem modo gestantur, etiam cum caletur maxime. At Sacerdotes Canonici non humeris, sed sinistro brachio eas pelles ferunt, eæque à quibusdam Almutiæ appellantur. Fortasse quasi Armitiæ ab armis, quod humeris inijceretur, quemadmodum & Armilausa: de qua in ijsdem Originibus linguæ Italicæ.

Stola Sacerdotalis. Pallium Archiepiscoporum. Orarium non fuiße pallium: neque à mensæ ministris gestatum. Cap. XVII.

NOn Diaconorum modo, sed & Sacerdotum *orarium*, siue *stola* ornatus fuit. Ita tamen vt diuerso modo gestaretur: scilicet vtrique humero impositum in pectus descendens crucis figuram formaret. Nunc pænulæ, siue Planetæ subiectum, olim etiam ipsi super impositum, & videre est in apposita vetere tabulâ, quam Nicolaus Alemannus ad Procopij Anecdota exhibuit.

Tabula IX.

Et quoniam, vt dictum est, vulgo linteola, & sudaria ad faciei munditiem ferebantur, postquam *Oraria* ex lana, aut serico confici cæperunt, ex lino mappulas, & muccinia ineundem vsum habuerunt, quæ aut manu gestabantur, aut sinistro brachio suspendebantur. Sed & ipsa in sacrificalis vestis ornatum transierunt ex lana pariter, aut serico, & manipuli dicti sunt, læuoque brachio alligantur, quæ vox etiam nunc Vicetiæ durat, pro linteolo, siue sudario.

Demum & Episcopi, atque Archiepiscopi Orario insignes fuere. In Vita Fulgentij. *Vna tantum vilissima tunica, siue per æstatem, siue per hiemem patienter indutus: orario quidem sicut omnes Episcopi nunquam vtebatur.* Quanquam hæc verba non de veste Pontificali, sed de communi accipienda putem. Hoc Episcoporum Orarium peculiaris formæ fuisse cenet Casa ubonus: nec vt cetera Oraria simplicem fasciam, & deo pal lium appellatam. In historia Synodi Rhemensis. *Arnulphus in sui promotione annulum, & baculum acceperat, quoddamque genus Orarij, quod per differentiam pallium dicitur.* Sed qualis esset ista differentia non constat, hodieque pallium non Episcoporum, sed Archiepiscoporum insigne est: illudque describit Scaliger Epist. CCCXLV. *Scilicet circulus ex subtili panno, quatuor, aut quinque digitorum amplitudine ex quo duæ ex eodem panno propendent fasciæ: itaut cum circulus humeris Antistitis fuerit impositus, duæ illæ fasciolæ à pectore, & à tergo dependeant.* Certe nihil aliud quam orarium; sed diuersa forma, & iniectu, vt scilicet ab Orario Diaconorum, & Presbiterorum distingueretur: sed cur fascia ista circularis, *pallium* fuerit dicta, iuxta cum ignaris scio. Fortasse quod quandam omophorij speciem præferat: quod erat breue pallium siue palliolum, vt vox declarat, humeris impositum, quanquam hoc integrum, illud fascia, siue orarium in circuli figura compositum.

Quidquid sit fascias, quæ in antiquo marmore apud Boissardum conspiciuntur in modum pallij Archiepiscopalis, esse *Oraria* cum Rubenio credimus.

Tabula B.

Sed

Sed vtrum figuræ illæ in medio positæ, ſint pænulatæ, an tunicatæ tantum, adhuc dubitamus. Cum tunicæ videantur, & oraria ferme non pænulis, ſed tunicis imponerentur. Eos autem iuvenes credit Rubenius eſſe Officiales. Quod lex 1. Codicis Theodoſiani, de habitu, quo vti oportet intra Vrbem. *Officiales quoque vti quidem pænulis iubemus: verum interiorem veſtem admodum cingulis obſeruare, ita tamen, vt diſcoloribus quoque pallijs pectora contegentes, conditionis ſuæ neceſſitatem ex huiuſmodi agnitione teſtentur*. Sed verba illa, *interiorem veſtem, & pectora contegentes* non de pænula, quæ exterior, ſed de tunica intelligenda ſunt: nemoque dixerit pallia illa verſi coloria, fuiſſe oraria, etiamſi orarium Archiepiſcopale, pallium dicatur: ſed potius pallia, ſiue palliola fuiſſe diſcoloria, quibus officiales à ceteris dignoſcerentur, vt ſunt nunc, quæ *liuree* appellantur.

Quod ſubiicit, excuſari non poteſt: de ſimili genere pallij

intelligendum esse Isidorum, scilicet de fascijs humeralibus. *Pallium, est quo administrantium scapulæ conteguntur, vt dum ministrant expeditius currant. Plautus. Si quid facturus es, appende in humeris pallium, & pergat quantum valet tuorum pedum velocitas.*

Sed totum hoc merum Isidori somnium est. Nam ministrantes sine pallio fuere, & in sola tunica, vt essent expeditiores. Id ex triclinijs veterum monumentorum apparet, nullusque scriptorum mensæ ministros cum pallio produxit: neque Isidorus ait pallium illud fuisse fascias, siue oraria. Plautus non de mensæ ministris, sed de seruis se ad cursum expedientibus loquitur, qui ne vestimentum fusum & longum cursuram impediret, illud contractum conijciebant in collum, & de pallio Græcanico, non de orarijs loquitur. Idem Captiu. actu IV. Scena I.

Nunc res certa est, eodem pacto, vt Comici serui solent
Conijciã in collũ pallium, primo ex me hanc rem vt audiat.

Et scena sequenti

Sed Ergasilus est ne hic, procul quem video
Collecto quidem est pallio: quidnam acturus est?

Et Epidico Actu I. sc. I.

Age nunc iam orna te Epidice, & palliolum in collũ conijcẽ
Itaque assimulato quasi per Vrbem totã hominem quæsiueris.

Terent. Phormione

Sed ego nunc mihi cesso, qui non humerum hunc onero pallio
Atque hominem propero inuenire?

Quo habitu interdum etiam liberi, vt parasiti trechedipni, cum ad cœnam festinarent. In prolegomenis Terentij. *Parasiti cum intortis pallijs veniunt*, idest in collum coniectis ad cursum.

Ministrantes igitur sine pallio fuerunt, in sola tunica: aliqui cum linteo siue semicinctio, quod tamen nemo pallium appellauerit. *Atqui* ait Rubenius, *in veteribus monumentis ministros fere omnes, tam sacrificiorum, quam conuiuiorum videmus habere in sinistro humero suspensam fasciam quandam latam, cirris dependentibus*. Verum in ministris conuiuiorum (nam de sacrificijs nondum mihi videre contigit) illam fasciam *semicinctium* fuisse diximus, non pallium, & quidem *linteum* vt scri-

Tab. C

Ruphonus fe.

Tab.

scriptores appellant. Phædrus, *linteo Pelusio. Quam fasciam*, inquit Rubenius, *credo pallium appellatum, quando ex lana non ex lino erat*. Nam linea fuit, etsi lanea fuisset, non tamen propterea pallium. Nam etsi postea hæc oraria, & semicinctia cum in partem vestis sacrificantium venerunt, ex lana, & serico confici cœperint, non sequitur quia ex lana, erant fuisse pallia, quasi pallia tantum fierent ex lana, & non omnia vestimenta, tunicæ, pænulæ, lacernæ, togæ. Neque Petronius pallia opponit linteis. *Iam Trimalcio vnguento perfusus tergebatur non linteis, sed pallijs ex mollissima lana factis*. Id enim vt cetera præter morem in luxu Trimalcionis notauit, quod cum alii in balneis linteo tergerentur, ille pallia non ex lino, sed ex lana confecta tersui adhibebat, siue quod molliora ex tenuissima lana erant, siue quod calidiora. Alij tamen pro *pallijs*, *pannis* legunt. Potuisse tamen etiam pallia ex lino confici credimus, non quidem ad gestandum, sed quibus lecti operiebantur, etiam tricliniares, quæ passim à scriptoribus *pallia* appellantur, vt Catullus *pertundo tunicamque palliumq;* & Ouidius

Conscia de tergo pallia deme tuo.

Quæ *lintea toralia* dicta.

Orarium in habitu Imperatorum, & Consulum inferioris æui. In diptycho Leodiensi Orarium Consulis non esse Omophorion: neque tunicam interiorem esse subarmale. Cap. XVIII.

Recte quidem putat Rubenius humeralem fasciam siue lorum ab Imperatoribus Bizantinis gestatum, esse orarium; sed ex serico, auro gemmisque distinctum. In Donat. Constantini. *Deinde diadema, videlicet coronam capitis nostri, simulque Phrygium, nec non, & superhumerale, videlicet lorum, quod Imperiale solet circundare collum*. Fascia scilicet auro gemmisque ornata, vtrique humero imposita, deinde in pe-

Tabula C & D.

ctore

ctore Crucis signum exprimens, vt stola sacerdotum. Præter nummum Theodosij, in quo tam in prima quam in auersa figura id conspicitur, alios hic adiecimus, ex thesauro antiquitatum Equitis Ioannis de Lazara nunquam satis laudati, quo res clarius innotescat.

Præter hæc in diptycho Leodiensi, quod Vuiltemius V. C. publici iuris fecit, totum hoc manifestius apparet. Fascia scilicet lata, & oblonga Consulis Anastasij. Quæ quidem *orarium* est non *Omophorium*, vt eidem placere video. Nam omophorium, quod postea *mauortium*, *& maforte* corruptè dictum est, fuit breue pallium siue palliolum humeros tegens, vt supra indicauimus: nemo autem fasciam & lorum, pallium dixerit, etsi humeris imponatur. Deinde *orarium* in habitu Anastasij, & nummis fere alteri vesti subiectum cernitur: *omophorium* autem reliquis vestimentis super imponebatur. Sed quinam sit ille Consularis amictus superior Cos. Anastasij, tam in diptycho Leodiensi, quam in Bituricensi, & nummis Imperatorum, diuinandum est. Neque enim est toga, vel trabea, quę rotunda erat clausa, & fusior: non chlamys, quæ in summo fibula nectebatur: non pænula, quæ pariter clausa, non pallium, non aliud demum vestimentum Romanum. Etiam ipse iniectus, ac modus amiciendi plane notabilis: cum vestis illa in superiore parte, à sinistro humero sub dextrum brachium in tergum recurrat: pars autem inferior à dextro latere ad sinistrum brachium extensa eidem iuxta manum imponatur.

Eadem plane figura in diptycho Bituricensi, nisi quod situs delineatoris culpa inuersus est, & pars dextra pro sinistra in coniectu expressa. In diptycho Compendiensi, quod Sirmondus ad Sidonium exhibuit, sine vllo amictu superiore, solum orarium conspicitur, & quidem decussatim pectus amplectens more stolæ Sacerdotalis. At in altero diptycho Asturij, nullum cernitur *orarium*, sed tantum amictus ille exterior plane similis circumiectu Anastasiani. Qui sane ex omni vestium genere proxime ad chlamydem accedit, & fortasse etiam fibula ad summam oram adnexa est, sed ea reiectâ in humerum vestis parte inferiore, obtegitur. Cur autem pro toga chlamys eo tempore à Consulibus sumpta sit, quærant doctiores,

dum-

dummodo constet, togam Romanam nullo pacto esse potuisse.

Et quoniam in hoc versamur, prætermittere non possumus, non videri nobis tunicam illam interiorem Consulis fuisse *subarmale*, quod Vir ille doctissimus existimat. De quo su barmali olim à nobis cum cura disputatum est: simul Turnebi, & Casauboni sententia expensa, quod Vuilthemius non ignorabat. Scilicet *subarmale* ab armis, siue armatura dictum tradit Turnebus: ab armis siue humeris Casaubonus. Hoc postremum nos refutauimus. Nam cum vestis militaris esset, potius ab armatura, quam ab humeris dictam verisimilius videri. Deinde omnes hoc pacto vestes, quæ armis, seu humeris imponuntur subarmalia dici potuissent. Et cur potius subarmalia quam superarmalia, cum armos, & reliquum corpus tegerent?

Hæc omnia credere cogunt, ab armatura, non ab humeris subarmale appellatum. Etsi enim ex Oratione Valeriani pro Aureliano, triplex vestis Consularis fuerit, *Tunica palmata, toga picta, & subarmale profundum*: non tamen inde sequitur, hæc omnia eodem tempore gestata. Sed togam & tunicam in officio solemni: subarmale autem cum esset vestis militaris, belli tempore, scilicet cum paludamento, atque armis. Ergo vestis illa inferior, nihil aliud fuit quam tunica interior: nam saltem duas tunicas Romanos gestasse notum est. Hoc ab antiquo habitu diuersum, & plane notabile, quod cum olim tunicæ talares probrosæ, atque infames essent, inferiori æuo non à Consulibus modo, sed vulgo gestari cæperunt, vt in his diptychis, & nummis manifesto apparet. Neque obstat, quod *subarmale* vestis pompatica fuerit, quod sic, vt alias docuimus intelligendum est, cum prætoriani milites armati stiparent Imperatorem, in supplicatione, & pompa, habitu ciuili, idest sine armis, & solo subarmali amicti incedebant: quod aut sagum, aut quid simile fuisse diximus: itaut Imperatoris, & Cõsulis purpureum esset, ac fusius, & ideo *profundum*, militum autem breuius, vulgarique tum colore, tum materia.

Vtrum patricij in prætexta latum clavum gestarint. Statius explicatus: item Suetonius. Augustus post virilem togam à Cæsare patricius factus. Laticlauia tyrocinio non deposita. Cap. XIX.

Ad Cap. XIV.

QVærit deinceps Rubenius, cum filij Senatorem etiam ante ætatem Senatoriam tunicam laticlaniam ex indulto Augusti gestarent, quo tempore id factum sit, & vtrum promiscue ab omnibus, an vero Principis indulgentia ad hunc honorem consequendum opus fuerit. Addit, num etiam ante virilem togam latum clavum gestarint, & contra Manutij, atque Casauboni sententiam, patricios in puerili prætexta, hoc est ab ipsa infantia laticlauios fuisse contendit.

Fundum nouæ opinionis habet Statium V. Silu. in Protreptico ad Crispinum. Nam cum hunc patricium fuisse iis verbis descripsisset

Non te series in honora parentum
Obscurum proauis, & priscæ lucis egentem
Plebeia de stirpe tulit: non sanguine cretus
Turmali, trabeaque Remi, nec paupere clauo
Augustam sedem, & Latij penetrale Senatus
Aduena pulsasti, sed præcedente tuorum
Agmine.

Postmodum subijcit

Sic te clare puer genitum sibi Curia sensit
Primaque patricia clausit vestigia luna
Mox Tyrios ex more sinus, tunicamque potentem
Agnouere humeri.

Vbi non esse dubium ait per *Tyrios sinus* prætextam puerilem, per *tunicam potentem*, laticlauiam designari. Atque ita patricios cum prætexta puerili latum clavum sumpsisse. Fuisse autem tunc Crispinum in prætexta, verbis, quæ paulo post sequuntur declarari.

Nec saltem teneris ostrum puerile lacertis
Exuit, albentique humeros induxit amictu.

Sed

Sed si recte Statij verba expendantur, non aliud profecto innuunt, quam Crispinum patricium, cum togam virilem sumpsit, de more ceterorum, etiam laticlauiam induisse. Nam Tyrij sinus non prætextam, sed tunicam ad pectus, siue in sinu lato clauo insignem significant, & poetica, imo Statiana luxuria, idem est, tunica potens, idest Senatoria, & Tyrij sinus, claui in eadem ex ostro Tyrio. Non fuisse eum equestri genere, tribus adiunctis expressit: *sanguine turmali: trabea Remi, & paupere clauo:* sed Senatoriā, & patriciā stirpe, & ideo cum calceis lunatis, die togæ virilis laticlauiam sumpsisse. Nam cum hæc scriberet Statius, deposita prætexta togam puram Crispinus sumpserat. Erat enim iam XVI annorum

Et octonos bis iam tibi circuit Orbes
Vita.

Cum toga virilis ferme à XIV sumeretur, licet quidam serius id facerent. Neque ex verbis illis

Nec saltem teneris ostrum puerile lacertis
Exuit, albentique humeros induxit amictu;

sequitur, etiam tum fuisse in prætexta. Sed conqueritur Statius ereptum fatis parentem, cum adhuc puer esset Crispinus, & prætextatus: atque ita non potuisse interesse filij tyrocinio, & togæ virilis solemnitati.

Nec genitor iuxta: fatis namque haustus iniquis
Occidit: heu geminam prolem sub præside linquens.

Non igitur Crispinus exuit prætextam, sed parens inuidia fatorum interesse non potuit, cum eam exueret, & candentem amictum, idest togam virilem sumeret. *Mox Tyrios ex more sinus*, idest suo tempore, die nempe tyrocinij. Corruit igitur tota hæc opinio de puerili laticlauia ex male intellecta Statij mente. Nec frustra æstuat Casaubonus, & alij viri docti, dum quærunt, quomodo Octauio sumenti virilem togam tunica laticlauia, resuta ex vtraque parte ad pedes deciderit. Sed quo pacto ab hoc æstu Casaubonum Rubenius expedit? *Octauius enim*, inquit *laticlauiam tunicam in prætexta gestabat, fuerat enim allectus inter patricios à Cæsare*. Sed infirmum auxilium est. Nam si id in more apud patricios iam tum fuisset, vt in prætexta laticlauiam gestarint, non erat cur idem

Augustus Suetonio teste, *liberis Senatorum, quo celerius Reip. assuescerent, protinus à virili toga latum clavum induere, & Curiæ interesse permitteret*. Quid enim opus erat concedere, quod more inualuerat saltem in patricijs? Addidisset Suetonius, *filijs Senatorum etiam non patricijs*. Sed nulli in prætexta laticlauij, verum sumpta demum virili toga. Licet Casaubonus suspicetur hunc morem gestandæ laticlauiæ tunicæ à prætextatis per confusionem bellorum ciuilium institutum, durasse ad tempora Augusti. Quod Suetonius scilicet tradat de Cæsare, *vsum lato clauo, ad manus fimbriato, nec vt vnquam aliter, quam supra eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura: vnde manasse Syllæ dictum constat, Optimates sæpius admonentis, vt male præcinctum puerum cauerent*. Et ideo Cæsar prætextatus in lato clauo. Quod miror Rubenio firmandæ opinioni prætermissum.

Sed ex verbis Suetonij id quod summus ille vir suspicabatur, nequaquam conficitur. Illud tantum, in duobus, cultum Cæsaris fuisse notabilem. Altero, quod tunica laticlaui manuleata, siue ad manus fimbriata vteretur: altero, quod cum laticlauij non cingerentur, Cęsar laticlauiam cingeret: & quidem fluxiore cinctura, quod effæminati signum putabatur, licet in Cæsare falsum: qui cum puer etiam ante latum clavum de more cingeretur, laxiore pariter cinctura vtens, mollis speciem præferebat, ex quo Sylla Optimates monebat, ne ex pueri male cincti habitu fractum animum, & nihil ausurum æstimarent. Non tamen sequitur fuisse puerum in lato clauo, nam & puer, & Senator, contra morem cingebatur, cum laticlauij discincti essent, vtrobique laxiore cinctura. Neque cauendum aiebat Sylla, quia supra latum clavum cingeretur, sed quod tam puer, quam vir laxiore cinctu incederet. Verum occasione laxioris cincturę supra latum clavum, Suetonius retulit dictum Syllæ de puero male cincto.

Redeamus ad Augustum, cui ex avunculi indulto concessum, die togæ virilis laticlauiam sumere viri docti recte existimant, non quia patricius factus esset, vt Rubenius credit. Nam hoc post togam virilem contigisse clare docet Dio Lib.

XLV.

XLV. Postquam enim narrasset Octauio sumenti virilem togam, tunicam laticlauiam vtrimque resutam ad pedes decidisse, quo omine, Senatoriam dignitatem pedibus suis subiectam, interpretatus est. *Hæc* inquit Dio *Cæsarem in magnam de Octauio spem adduxerant, ideoque eum retulerat inter patricios, & ad imperandum erudiebat.* Et tamen hoc ex Dione colligi, scilicet post togam virilem patricium factum, negare audet Rubenius. Neque id comprobat Damascenus in excerptis, cum ait. *Dum in vrbe moratur S. C. in patricijs allectus est.* Nihil hic, ante, an post togam virilem factum sit.

Sicut ergo plane falsum, laticlauiam à prętextatis gestatam, ita quod consequitur, eandem cum prætexta depositam, & cum toga pura tunicam rectam sumptam, qua in tyrocinio solum vsos putat. Nam si laticlauia eo die deposita, quomodo Augusto, cum togam virilem sumeret, tunica laticlauia resuta ad pedes decidit? Quod autem solo tyrocinio eadem vsos tradit, si solum diem tyrocinij intelligeret, posset vtcumque excusari: sed tyrocinium significat apud veteres annum integrum togæ virilis, quo etiam brachium toga continebatur, vt alias diximus. Quo anno toto sine laticlauia fuisse vetat credere, quod Augustus permisit filijs Senatorum tunicam laticlaui à toga virili protinus sumere.

Verisimilius ergo est, tunicam rectam, quæ ominis causa die tyrocinij sumebatur, & rectam fuisse, hoc est à stantibus, vt ait Festus, sursum versus contextam, & lato clauo insignitam, aut vna cum laticlauia sumptam, vt hæc superior, illa esset interior. Ait enim Suetonius. *Liberis Senatorum protinus virilem togam, latum clavum induere, & Curiæ intereße permisit.* Protinus, vt ex Seruio etiam Casaub. notauit, est *continue, vno eodemque tempore.* Corrigit Rubenius. *Protinus a virili toga* (id antea fecerat Casaubonus) *Nec enim cum toga latum clavum simul accipiebant, sed tunicam rectam.* Quæ correctio, vt admittatur, vox *Protinus* facile reuincit, falsissimum esse, latum clavum tantum sumptum, cum se ad Remp. gerendam, & honores capessendos accingerent, & tamen paulo supra dixerat. *Augustus autem permisit, vt statim post virilem togam sumptam, ante gestos honores clavum gestarent.*

 Hæc

Hæc inter ſe pugnant. Præterea, Sueton. in Nerone Cap. XXVI. *Ac ſæpe in eiuſmodi rixis oculorum, ac vitæ periculum adijt. A quodam laticlauio, cuius vxorem attrectauerat prope ad necem cæſus*. Quem hic laticlauium Sueton. appellat, Tacitus Lib. XIII. vocat Iulium Montanum *Senatorij ordinis, ſed qui nondum honores capeſſiſſet*. Ergo ante honores tunica laticlauia geſtata. Quid autem erat opus laticlauiam cum toga virili indulgere, ſi ea non vtebatur, niſi cum magiſtratus adipiſcerentur? Etſi iure magiſtratus Curiam ingrediebantur, & cum eo tunicam Senatoriam ſumebant, nulla fuiſſet Auguſti indulgentia, concedendo laticlauiam, qui eam à magiſtratu conſequebantur. Neque id Plinius arguit, ſed contrarium. Lib. VIII. Ep. XXIII. *Latum clavum in domo mea induerat: ſuffragio meo adiutus in petendis honoribus fuerat*. Quaſi vno eodemque tempore id factum ſit. Duo neceſſitudinis argumenta affert Plinius, vnum quod in domo ſua clavum ſumpſerat, alterum, quod cum ad ætatem legitimam perueniſſet eundem ſuffragio ſuo ad honores capeſſendos adiuviſſet, vtrumque diſtinctis temporibus.

Ceterum eos, qui latum clavum ſumerent, etiam mutaſſe calceos notat Rubenius: ſumpſiſſe enim calceos e nigris pellibus ad medium crus pertinentes, cum ceteri albos portarent. Quod vt concedamus, ita non intelligimus, quomodo ex ſtatuis veteribus, & quidem Conſularibus id cognoſci poſſit, ſcilicet pro albis calceis nigros indutos: cum nulla in illis coloris differentia, ſed ſola calceorum forma appareat, præterquamquod nullum, quod ſciam inter ſtatuas Conſulares, & reliquas togatas diſcrimen ſit, nec purpura prætexta in lapide effingi poſſit.

Reliqua omnia hoc capite, quod non ſolum Senatorum, ſed etiam equitum illuſtrium, ſiue ſplendidiorum filij, laticlauiâ in ſpem Senatoriæ dignitatis donarentur, idque nonniſi ex Principis indulgentia: quodque interdum eueniret, vt vnus ex fratribus laticlauius, alter anguſticlauius eſſet: quodque ij, qui latum clavum ſumpſerant in ſpem Senatus, vel quia non aſſequebantur honores, vel quia animo mutato diuerſum iter ingredi volebant, depoſito lato clauo ad anguſtum redirent: hęc

quidem

quidem omnia iam pridem ita accurate à Casaubono in Sueton. & ab alijs viris doctissimis pertractata sunt, vt ne spicilegio quidem locum reliquerint, & propterea totus hic labor Rubenio perierit.

Tribuni laticlauij, & angusticlauij. Maiores, & minores. Nulli de plebe angusticlauij. Qui de plebe Tribuni erant, equites fiebant.
Cap. XX.

ITem ea, quæ de Tribunis ex equestri ordine, & de ijs qui de plebe legebantur à Lipsio pridem didicimus: vt plebeij scilicet ab exercitu, equestris ordinis à Principe crearentur. Sed vt aliquid noui de more afferat, in eo dissentit à Lipsio, qui vere existimat Tribunos laticlauios esse, qui ex Senatu, angusticlauios qui ex equestri ordine sumebantur: Rubenius cõtra statuit, laticlauios fuisse qui tam ex Senatu, quam ex Equite (quasi omnibus equitibus lati claui ius esset, nullumque inter ordines discrimen) angusticlauios autem, qui ex plebe creabantur: quod tunica angusticlauia etiam plebi communis esset. Sed hoc paradoxon, satis à nobis in superioribus explosum est. Nulli enim angusticlauij nisi equites. Nam si equites laticlauij fuissent, (paucis splendidioribus exceptis, quibus hoc ius ex indulgentia Principis) frustra notasset Suetonius, Augustum liberis Senatorum, militiam auspicantibus, non Tribunatum modo legionum, sed & præfecturas alarum dedisse: adijcere enim debuisset, & filijs equitum, quibus eiusdem claui ius erat. Sic Velleius Paterculus. *Finita equestri militia ex Tribuno angusticlauio, laticlauius factus est, Quæsturam adeptus*. Vera ergo Salmasij ad Vopiscum, siue potius Vegetij doctrina, Tribunos legionum maiores dictos, cohortium autem minores; hos ex labore, illos per sacram epistolam creatos.

Sed probandum Rubenio fuerat Tribunos cohortium, siue minores, idest plebeios angusticlauios appellatos. Nam equites per Tribunatum, Senatorium gradum auspicatos notum erat

erat: ſicut interdum etiam equites laticlauios fuiſſe, ſcilicet ſplendidiores, qui ſicut in Vrbe ex indulgentia Principis latum clavum ſumebant, vt filij Senatorum, ita in militia eiuſdem beneficio Tribuni laticlauij fiebant. Vt ille Iulius Caluaſter ex Xiphilino *Tribunus militum in ſpem Senatoriæ dignitatis præter omnium opinionem ſeruatus eſt*. Quem Suetonius *Tribunum laticlauium* appellat. Si tamen Suet. Caluaſtrum intellexit, potuit enim eſſe alius, cum eum non nominet. Non tamen inde ſequitur falſum eſſe laticlauios Tribunos ex Senatu, anguſticlauios ex equite lectos: cum hoc vulgo fieret, exceptis paucis ſplendidioribus, quibus laticlaui ius conceſſum.

Vt autem probaret Rubenius anguſticlauios etiam fuiſſe plebeios affert locum Suetonij Othonis Cap. x. *Interfuit huic bello pater meus Suetonius Lenis* XIII.*legionis Trib.anguſticlauius*, ſcilicet ex ordine equeſtri, non autem plebeio, quod illi demonſtrandum fuerat. Sed etſi fuiſſet plebeius, cum vt Rubenius ex Appiano obſeruat, qui de plebe Tribunatum gerebant equites fierent, & annulorum aureorum vſum adipiſcerentur, & ita anguſticlauiam geſtabant, iam non amplius plebeij erant anguſticlauij, ſed equites: & ita nullus de plebe anguſticlauius, ſed tantum equites per Tribunatum facti.

Stola matronalis. Nulli in ea claui. Periſcelia. Aureæ matronarum compedes. Plinius non vno loco explicatus. Cap. XXI.

Ad Cap. XVI. CVm in ſuperioribus ſtolæ, ideſt tunicæ matronali anguſtos clauos Rubenius perperam tribuiſſet, qui in veste purpurea conſpici non poterant, latos clauos eidem abiudicat, cum id nuſquam apud ſcriptores inueniatur. Imò ab Imperatoribus Valentiniano, & Valente Lib. XVIII. (eſt XVII) C. Theodoſ. *de Quæſtoribus, & Prætoribus*: fœminis lati claui vſum ademptum tradit. Sed adimitur id quod aliquando in vſu fuit, non quod nunquam factum eſt. Verba legis ſunt. *Etſi iniuſtum, enim atque dedecus videtur, mulieres ad laticlavum, atque inſignia procedere, tamen Carbonariam præturam iuxta*

glebam

glebam paternæ substantiæ cognoscere poterunt. Quam legem, primus explicauit doctissimus Iacobus Gotophredus, & monstrum illud verbi *Carbonariam*, quod Cuiacius *Onerariam*, ingeniose, ac feliciter in *Charonariam* vertit, quem operæ pretium fuerit legisse.

Non ergo ademptum laticlaui ius, quod nunquam in vsu, sed iniustum, atq; dedecus mulieris, latum clavum, & Prætoris insignia gestare dixerunt Imperatores. Et sicut stola matronarum fuit, & quidem purpurea, cum aureis segmentis, vt notissimum est: ita quod tunica plebeiarum alba esset cum aureo limbo à vero alienum est. Nam limbi siue segmenta aurea peculiare matronarum insigne fuit, vt à nobis alias demonstratum est: sicut tunicas libertinarum, & plebeiarum mulierum, aut albas, aut versicolores fuisse.

Sed quæ de aureis fœminarum compedibus, nos primi ex Plinio obseruauimus pro suis apponit Rubenius, ita tamen, vt Dalechampij opinionem veræ præferat. Verba Plinij sunt Lib. XXXIII. Cap. III. de auro. *Habeant fœminæ in armillis digitisque totis, collo, auribus, spiris: discurrant catenæ circa latera, & inserta margaritarum pondera è collo dominarum auro pendeant: vt in summo quoque vnionum conscientia adsit: etiam ne pedibus induitur, atque inter stolam plebemque hunc medium fœminarum equestrem ordinem facit?* Hæc postrema nos de *periscelijs*, & aureis crurum vinculis interpretati sumus. Perperam hoc factum contendit Rubenius, & cum Dalechampio, licet auctorem dissimulet, hæc vincula pedum, ansas, siue obstrigilla solearum fuisse putat.

Atqui Plinius eiusdem Lib. Cap. XII. in re simili inquit. *Argentum succedit ex re aliquando & auro, luxu fœminarum plebis compedes, sibi ex eo facientium, quas induere aureas mos tritior vetat*. Quis autem sanus dixerit compedes fuisse solearum obstragula? Nemo ignorat *compedes* esse crurum vincula, sicut manuum *manicas*, colli *boias*. Dictæ autem compedes, quia illis crura pedesque colligantur, atque adstringuntur, scilicet in imo, ac prope pedes. Talia aurea matronarum, argentea plebeiarum periscelia erant. Aurei scilicet circuli, aureique annuli, & argentei, sicut compedes ipsæ annuli ferrei di-

dicuntur Martiali Lib. III. Ep. XIX.

Has cum gemina compede dedicat catenas
Saturno tibi Zoilus, annulos priores

Quos annulos ferreos in cruribus gesserat Zoilus, postea eques factus, aureos in digitis. Ita illud Petronij. *Iam pedum candor intra auri gracile vinculum positus.* Et Manilij

Et pedibus niueis fulserunt aurea vincla

Demum Senecæ

Crura distincto religauit auro

De periscelio intelligenda sunt. Quia igitur annuli aurei in digitis, equites, medium ordinem distinguebant à plebe, acutè, & eleganter Plinius, de circulis aureis, siue annulis crurum matronarum Romanarum ait, *etiam ne pedibus induitur, atque inter stolam plebemque hunc medium fœminarum equestrem ordinem facit?* Quos annulos siue circulos argenteos in plebeijs fœminis propterea *compedes* appellat. *Pedibus* autem *induitur*, quia ad crurum extremitatem, qua pes cruri nectitur, circuli illi fuere.

In eo quoque Dalechampius, & qui eum sequitur aberrat, quod putat plebeijs fœminis aurearum periscelidum vsum interdictum: & ideo Rubenius pro *mos tritior*, legit *tristior*. Quid autem esse dicemus *morem tristiorem*, & cur? Mos tritior, idest iam vulgatus & passim receptus: scilicet præposterus fœminarum luxus, fastidientium iam aurum, & eius loco argenteas compedes præferentium. Sequitur enim apud Plinium. *Vidimus & ipsi Arelium Fuscum ex argento annulos habentem, & quid hæc attinet colligere, cum capuli militum ebore etiam fastidito cælentur argento, vaginæ catillis, balthei laminis crepitent? Iam vero pædagogia in transitu virilitatis argento custodiantur*, (idest fibula argentea pudendis adiecta). Ex ea ergo peruersa luxuria, & auri fastidio, plebeiæ mulieres, pro aurea periscelide argenteam habebant, iam trito & pervulgato more.

Sed ad primum Plinij locum redeamus, illum quoque Rubenius male accipit, & inuertit. *Et inserta margaritarum pondera è collo dominarum, auro pendeant, vt in summo quoque vnionum conscientia pendeat.* Legit Rubenius. *Vt in somno quoque* pen-

pendeat. Vere per somnium. Nam in *summo* constanter habent omnes tam impressi codices, quam manu exarati: & Plinij acumen in eo vertitur. Quod tolerabile fuisset, aurum, auroque inserta vnionum pondera in collo, auribusque, idest in summa corporis parte spectari: quis autem ferat, cruribus pedibusque indui, atque ad ima demitti? *Conscientia* autem pro consensu, & fœdere vnionum cum auro.

Addebant quidem vniones etiam soleis, soccisque muliebribus, & obstragulis. Idem Plin. Lib. IX. Cap. XXXV. *Quin & pedibus, nec crepidarum tantum obstragulis, sed totis socculis addunt*. Sed aureæ, atque argenteæ compedes de periscelijs intelligendæ sunt. Vt & illud eiusdem Plinij initio L. XXXVII. Cap. III. *At hercules idem tu Brute mulierum pedibus aurum gestari, tacuisti*. Non quod, vt Dalechampius ex Brissonio censet, vrbana calceamenta clauis aureis suffigerentur. Quod inauditum est. Nulli enim claui in calceis vrbanis, sed in solis caligis militaribus, & quidem ferrei, vt etiam pueri sciunt. Quanquam Antiochi milites, aureis clauis suffixas crepidas habuisse Scriptores tradant.

Porro de monilibus fœminarum plebeiarum multa à nobis olim disputata sunt, simul Salmasij falsa in Iuvenale correctio reiecta, quæ hic Rubenius solens exscribit.

Calasiris. Martialis explicatio reiecta. Locus Epiphanij expensus. Vestis cænatoria. Cubicularis. Forensis. M. Antonius in libris de Vita sua explicatus.
Cap. XXII.

LAticlauias barbarorum tunicas deinceps Rubenius recenset. Inter eas Calasirin, tunicam sacricolarum latiore purpura distinctam. Ex quo Martialem explicat, cuius acumen à nemine hactenus intellectum iactat. Lib. v. Ep. XVII. *Ad Cap. XVII.*

Dum proauos, atauosque refers, & nomina magna
Dum tibi noster eques, sordida conditio est.
Dum te posse negas nisi lato Gellia clauo
Nubere, nupsisti Gellia cistifero.

Hanc Gelliam ait Rubenius, nobilitate tumentem, & omnes præter Senatoriam, conditionem respuentem, nupsisse cistifero, idest externæ religionis sacrificulo, qui laticlauius, quod haberet tunicam lineam, latoclauo ornatam. Hoc est acumen Rubenij in acutissimo poeta enucleando.

Nos hebetiores neutrum acumen capimus. Nam vt cistifer ille fuerit sacrificulus, calasirim indutus, quæ mera coniectura est, cur ille cistifer dictus? Num omnes sacrificuli cistiferi, quia in quibusdam sacris, cistæ secretorum capaces gestabantur? Et siue fuerit Isiacus, quod Martialis interpretes tradunt, siue Iudæus, quod verisimilius videtur, quorum, *cophinus, fenumque supellex*, demonstrandum illi fuerat, omnes sacerdotes, Calasirin, siue lineam tunicam gestasse. Solus Hesychius, Calasirin laticlauiam tunicam appellat. Nam Aristophanes, & Herodotus, qui peculiarem Ægyptiorum tunicam tradunt, lineam fuisse dicunt, nullam purpuræ latioris mentionem fecerunt, quod insigne prætereundum non fuisset.

De veste Scribarum Hebræorum apud Epiphanium, magna contentio est inter Salmasium, & Petauium. Verba sunt Lib. I. hæresi xv. de Scribis. Καὶ φυλακτήρια παρ' ἑαυτοῖς ἐπὶ τὰ ἱμάτια ἐπετίθεντο, τουτέστι πλατέα σήματα πορφύρας. *Adhæc phylacteria vestibus imponebant. Hæc erant signa, siue notæ latæ ex purpura. De quibus cum Euangelium meminerit, suspicari quispiam possit, de amuletis sermonem institui: quod à nonnullis amuleta Phylacteria vocentur. Verum longe alia ratio est.* Ἀλλὰ ἐπειδὰν στολὰς εἴτ' οὖν ἀμπεχόνας οἱ τοιοῦτοι ἀνεβάλλοντο, καὶ δαλματικὰς, εἴτ' οὖν κολωβίωνας ἐκπλατυσήμων διὰ πορφύρας φυλακτήρια εἰώθασιν οἱ ἠκριβωμένοι μετονομάζειν. *Quippe cum stolis siue vestimenti genere quodam vterentur illi, quod Dalmaticas, aut Colobia appellare possumus, quæ latioribus ex purpura signis erant intexta. Eiusmodi porro signa, qui accuratius loquuntur, Phylacteria nominare soleant.* Has scribarum vestes non fuisse laticlauias inde apparet, quod σήματα *segmenta* vertit Rubenius, quæ Latini nunquam pro clauis, sed pro institis, siue fascijs, ac limbis purpureis, aut aureis acceperunt, quibus stolæ matronarum prætexebantur. Magnum autem discrimen

inter

inter limbos, & clauos fuisse ne Rubenius quidem negauerit.

Illud maioris momenti erat, quod Epiphanius στολὰς, siue ἀμπεχόνας, Dalmaticas, seu Colobiones appellat. Cum ἀμπεχόνες fuerint pallia, dalmaticæ autem, & colobia, tunicæ. Deinde quod Dalmatica erat tunica manuleata, colobium manicis carens, & hæc tunica illi opposita.

Ex quo apparet ætate Epiphanij nullum discrimen fuisse inter Dalmaticam, & colobium, alioqui pro eadem veste non posuisset. Porro Petauij erratum merito Salmasio reprehensum, cum sic vertit, quippe cum stolis, siue vestimenti genere quodam vterentur, quod Dalmaticas, aut colobia appellare possumus. Cum vt diximus στολὴ ibi sit pallium, colobium & Dalmatica sit tunica. Apud Latinos autem stola pro tunica, & quidem muliebri semper accipiatur.

De Stola, inquit Rubenius *certum est tenue amiculum fœminarum fuisse ex bysso vel serico*. Imò plusquam certum est, stolam non fuisse amiculum, sed tunicam muliebrem, præcipue matronarum Romanarum, adeo vt stola simpliciter pro veste matronali accipiatur, & illa quidem ex lana, postea etiam ex serico, nunquam ex bysso. Etiam stola *Medica* apud scriptores Græcos, siue *barbarica*, semper de tunica, sed virili accipitur, & quidem fluxa, & talari. Nam amiculum non nisi de pallio, & genere vestis, quod super induebatur, dicitur. Amictus enim est circumiectus (*am*, est ἀμφὶ) vnde amiculum, muliebre pallium, vestis superior, quæ latinis proprie palla, idest pallium muliebre. Et ideo Hesychio, ἀμπεχόνιον, & περίβλημα dicitur, & ἱμάτιον, quod semper de pallio, nunquam de tunica vsurpatur.

Si Epiphanius solum stolas à scribis gestari dixisset, cum ea vox apud Græcos genericè, omnem vestem significet, potuisset etiam ea vox laxè pro Dalmatica, & colobio sumi. Sed cum dixit ampechonas, quæ proprie pallia fuere, vocari posse Dalmaticas & colobia, quæ tunicæ erant, defendi non potest, & cum eo Petauius, atque alio errore lapsus Rubenius. Concedit enim στολὰς, siue ἀμπεχόνας, diuersum genus esse à Dalmaticis, siue colobijs, non tamen simpliciter στολὰς esse pallia, sed pallia muliebria: & ex scribis alios habuisse stolas Dalma-

ticas, alios ἀμπεχόνια cum colobijs. Sed Dalmaticæ erant tunicæ, non igitur pallia muliebria.

Mihi igitur nondum liquet, quæ nam vestis illa scribarum fuerit apud Epiphanium, cum Gręce, vt diximus στολὴ pro quolibet vestis genere laxè accipiatur. Vtrum pallium, an tunica. Fuisse tunicam indicat vox Dalmaticæ, & colobij, quodque phylacteria, siue signa, ac notæ purpureæ, vt credit Epiphanius, non pallio, sed tunicæ intexerentur. Fuisse autem pallium arguit Epiphanius, qui tradit scribas & Pharisæos muliebribus palliolis vsos: διὰ τῆς ἀμπεχόνης, καὶ γυναικικῶν ἱματίων.

Valde etiam mirum mihi videtur, quod & Petauio videbatur, muliebribus palliolis vsos esse Pharisæos. Nam Christus D. in Euangelio cauendum quidem à scribis ait, qui volunt ἐν στολαῖς περιπατεῖν. In stolis ambulare. Nondum enim constat stolas illas fuisse pallia muliebria, vt censet Rubenius: sed tantum fuisse cultiora vestimenta, vt explicat Zacharias Chrysopolitanus Episcopus à Rubenio laudatus Lib. III. Cap. CXLI. Vt verisimile sit illam scribarum vestem, siue pallium fuerit, siue tunica, ex tenuviore & pretiosa lana, fortasse etiam ex serico fuisse, & ideo ad muliebrem vestem proxime accessisse, etiam propter notas purpureas, siue phylacteria intexta, & ideo palliola muliebria inuidiose ab Epiphanio dicta. Nemo enim credet, scribas & Phariseos, legis custodes, & doctores in veste fœminea conspectos, sed cultu lasciuiore, quique materia, non forma muliebrem referret, ἐν στολαῖς igitur ambulare, idest in vestitu cultiore & operosiore, non autem in pallijs muliebribus.

Sed Rubenius, qui paulo ante dixerat, Stolam esse pallium muliebre, ait, stolam materia & forma diuersam fuisse à pallio & toga. Stolam enim fuisse longiorem. Sed cum tam pallium quam toga talare, ac fusum indumentum esset, quo pacto stola longior esse poterat? Addit cum togæ ex lana essent, stolas fuisse byssinas, bombycinas, aut sericas. Sed etiam togas inferiori æuo fuisse bombycinas, & sericas nemo nescit, & vel vnus Iuvenalis docuerit. Sat. II.

Cum tu multicia sumas,

idest

idest togam sericam, subijcit enim

Damnetur etiam si vis Corfinia: talem
Non sumet damnata togam.

Cum meretrices in Cois essent, idest bombycinis. Et paulo infra. *Cretice perluces* in toga serica. Nullum ergo in materia discrimen inter stolam & togam. Illud Martialis

Tenuia ne madidi violent bombycina crines

tam de stola, siue tunica, quam de palla, siue pallio muliebri intelligi potest, nam vtrumque bombycinum. Et illud Varronis, *aliam cerneres cum stola holoserica*, de tunica accipiendum est, non de pallio.

Indignum autem est, credere Rubenium, Romæ viros muliebribus stolis vsos, quod sicut probrosum, atque infame fuisset, ita hactenus inauditum. *Saltem in conuiuijs*, ait ille. Lege enim XXXIII. D. de auro, argento legato. *Nam & Q. Mutius ait, scire se quendam Senatorem, muliebribus cænatorijs vti solitum: qui si legaret muliebrem vestem, non videretur de ea sensisse, qua ipse quasi virili vtebatur.* Quasi eadem vestis fuerit stola, & synthesis, siue cænatoria. Qualis autem ista fuerit, non ita certum esse statuimus de re Vest. Lib. I. Cap. XXXI. Fuisse tamen pallium lineum æstate, siue sindonem, hieme, lænam diximus ex Lipsio, in quo, depositis ceteris vestimentis discumbebant. Vbi etiam de cænatorijs muliebribus mentionem fecimus, viderique colore à virilibus distinctas fuisse ex Martiali diximus. Quibus addimus, potuisse etiam materia fuisse diuersas, scilicet tenuviore, & pretiosiore. Nulla stolæ mentio apud Iurisconsultum.

Atqui Dio Lib. LXVIII. de Cornelio Frontone causarum patrono tradit, *cum aliquando alta nocte à cæna rediret domum, atque intellexißet à quodam, cui patrocinium promiserat, Hadrianum ius reddere,* ἐν τε τῇ στολῇ τῇ δειπνίτιδι, *vt erat in cænatorio amictu, ad tribunal accessit.* Sed Dio eodem modo synthesim appellat stolam generice, vt Græcè omnem vestem significat: eodem inquam modo, quo στολὴ ἀρχικὴ dicitur prætexta, βουλευτικὴ, vestis senatoria, ἑλληνικὴ, pallium, siue vestis Græcanica: ita & στολὴ δειπνιτίδις, vestis cænatoria, siue synthesis.

Non

Non ſatis fuerat Rubenio muliebrem ſtolam cum cænato-ria confudiſſe, eandem etiam cubicularem facit, ita vt viri ve-ſte muliebri domi, atque in cubiculo vterentur. Quia ſcilicet M. Antoninus Lib. I. de vita ſua teſtatur, non ſolitum ſe ἐν στο-λῇ κατ' οἶκον περιπατεῖν, in ſtola domi ambulare. Recte Ca-ſaubonus ad Suet. Aug. Cap. LXXIII, ſtolam pro toga capit more Græcorum, qui vt diximus generice omnem veſtem ſto-lam appellant. Nec aliter ibi accipi poteſt. Nam domi depo-ſita toga, & calceis, in tunica, & ſoleis erant, frigoris autem cauſa lacernas, aut lænas vulgo ſumebant. Aliqui tamen in-terdum toga domi vtebantur. Suetonius de eodem Capite LXXVIII. *Poſt cibum meridianum, itaut veſtitus, calceatuſque erat, retectis pedibus pauliſper conquieſcebat.* Nam ibi *veſtitus* pro, *togatus* intelligendum declarat vox ſequens, *calceatuſque*: nam calcei cum toga ſumebantur, & cum eadem deponeban-tur, vt à doctis obſeruatum eſt.

Cibus meridianus, eſt vel prandium, vel apud aliquos ien-taculum: quod à ſtantibus, vel ſedentibus ſumebatur, nam in cæna diſcumbentes cænatoria accipiebant: hoc eſt non modo ſine toga, ſed etiam ſine tunica erant, hoc eſt ſola ſyntheſi, ſi-ue ſindone ſemitecti. Præter conſuetudinem igitur Auguſtus, domi meridians togatus, cum ceteri ſine toga, vt & ipſe alias de more. Nam idem Sueton. Cap. LXXIII. *Et forenſia, & cal-ceos nunquam non intra cubiculum habuit, ad ſubitos, repenti-noſque caſus.* Bene idem Caſaubonus. *Intra ædes* inquit, *in-que omni remiſſione raro togati Romani, calceatique erant.* Cum igitur Auguſtus de more ſine toga & calceis domi verſaretur, togam tamen & calceos intra cubiculum habebat, ad ſubitos repentinoſque caſus, vt ſcilicet, ſi aliquis improuiſo adueni-ret ipſum inuiſurus, aut allocuturus, eum in habitu forenſi, ideſt toga, & calceis pro dignitate exciperet.

Ita Antoninus ait ſe non eſſe ſolitum domi ἐν τῇ στολῇ toga-tum ambulare, quod aliqui per oſtentationem faciebant, & erat à Philoſophi illius ſimplicitate alienum. Quid hic Rube-nius? Non dubium eſſe ait, Marcum, per *ſtolam* veſtem cubi-cularem intelligere: qua cum Imperatores, vt Nero, & alij etiam in publico vterentur, Marcus, ne per domum quidem

ea

ea indutus ambulabat. Sed Imperatores cum veste cubiculari in publico visos à nemine, quod sciam traditum est, solum Xiphilinus refert, Neronem in cænatoria, siue tunicula aliquando in publicum processisse. Aliquos etiam in balneari, e balneis domum redijsse scimus, sed nec balnearis, nec cænatoria fuit stola muliebris, cum illæ, aut pallium, aut lacerna fuerint. Sed qualis demum ista vestis cubicularis fuit, & quare Marcus cum ea domi ambulare noluit? Nam domi deposita toga, aut in sola tunica erant, aut per frigus in lacerna, aut læna, quorum cum etiam vsus foris esset, vel super togam, vel super tunicam tantum, etiamsi cum ea Imperatores prodijssent, nullum inde probrum, cum vulgo gestarentur. Nullam aliam vestem cubicularem apud scriptores inuenimus.

Ait Rubenius Marcum non ambulasse domi cum veste cubiculari (cum qua igitur?) quod tamen licitum fuisse ostendit verbis Suetonij de Augusto supra memoratis. *Et forensia, & calceos, nunquam non intra cubiculum habuit.* Non hæc Augusti vestis cubicularis: sed vt diximus Augustus habuit semper forensia, idest togam, & calceos, ad subitos, & repentinos casus, vt scilicet ea indueret, quoties honoratiores excipiendi erant, & si egrediendum esset, nonnisi cum toga conspiceretur. Sed putauit Rubenius, Augustum Forensia indutum, quia ea habuit intra cubiculum, & ideo Forensia esse vestem cubicularem, magno errore. Nam contra, quod habuerit ad subitos, & repentinos casus, satis arguit, non ea induisse, nisi cum occasio postularet, ne improuiso alicuius aduentu, in veste cubiculari deprehenderetur, & forensia sine dubio dicta, toga, & calcei, quibus foris, siue in foro vtebantur, domi deponebant. Fuisse autem vestem forensem à domestica diuersam declarat Lampridius in Alexandro Seuero, cum ait. *Itaut Præsides Prouinciarum acciperent argenti pondo vicena, phialas senas, mulos binos, equos binos, vestes forenses binas, domesticas singulas, balneares singulas.*

De forensibus alibi Suetonius Caligula cap. XVII. *Posteriore epulo forensia insuper viris, ac fœminis fascias purpuræ & conchilij distribuit.* Viris togas, fœminis segmenta purpurea, aut fasciolas distribuit. Quinimmo etiam Græci ipsi togã, stolas

iam forenſem appellarunt. Dio lib. LXI. vbi Neronis inſaniam in equos Circenſes percenſet, narrat ab eo inſignes equos victores, & iam ſenio confectos ϛολῇ τε ἀγοραίᾳ ὥς ἄνδρας τινὰς κοσμῆσαι, *ſtola forenſi*, ideſt toga, *non ſecus ac homines ornatos*. Etiam pallium forenſe apud Græcos. Philoſtratus in Hippodromo. *Veſtes inquit Hippodromus commutemus. Quïppe Hippodromo chlamys erat, Megiſtiæ vero* δημηγορικὸν ἱμάτιον, *forenſe, ſiue vrbanum pallium.*

Stola Medica. Stola matronalis. Ea perperam cum palla confunditur. Hæc pallium muliebre, illa tunica. Orarium non fuit pallium, ſed faſcia. Cap. XXIII.

CVm igitur, vt diximus, ϛολὴ apud Grçcos omne veſtimẽti genus laxe ſignificet, ἀπὸ τȣ ϛέλλειν, quod eſt mittere, quia ſcilicet veſtes cum induimus in corpus mittimus, qui mos loquendi adhuc durat: preſſe tamen ac ſtrictè veſtem Medicam, ſiue barbaricam ſignificat, ſed apud latinos nunquam niſi pro tunica matronali accipitur, quæ fluxa, & talaris, qualis etiam Medica, & Perſica fuit. Nam Cyrus eam à Medis ad Perſas tranſtulit. Xenophon Lib. VIII. de Cyro. *Itaque elegit*, ϛολὴν Μηδικὴν, *& ipſe ferre, & vt familiares ea vterentur perſuaſit. Hæc enim viſa ei occultare ſi quis defectum aliquem haberet in corpore* (quod fluxa, & ad pedes cadens) *præterea illa indutos pulcherrimos, & maximos conſpici: hoc eſt decorem, & amplitudinem ſtaturæ augere.*

Et initio quidem apud Aſſyrios ſtola muliebris tantum fuit, longa ſcilicet, & manuleata: poſtea Semiramis virilem fecit. Nam vt virum mentiretur, ne fraus deprehendi poſſet, etiam à viris geſtari iuſſit, qua non ſolum pectus & humeri, ſed brachia ad manus vſque, & crura velarentur. De quo intelligendus Iuſtinus Lib. I. de Semiramide ſe Ninum filium ſimulante. *Igitur brachia, & crura velamentis, caput tiara tegit: & ne nouo habitu aliquid occultare videretur, eodem ornatu & populum veſtiri iubet,* (ideſt tunica longa, & manuleata) *quem morem*

veſtis

Tab. XIII

Tab. XII.

C. Io. Georg. sculps.

vestis exinde gens vniuersa tenet. Inde ab Assyrijs stola ad Medos cum imperio transijt, ab his ad Persas Cyrus transtulit.

Vnde factum puto, vt tunica matronarum Romanarum, quæ & manuleata erat, qualis barbarica, propterea *stola* Græcè appellata sit: nec alia vnquam vestis à Latinis præter hanc stola dicta est. Quanquam, & à στολὶς, quod rugam vestis significat dici potuerit, à plicis nempe, ac rugis, quibus insignis erat tunica matronalis. Martialis

Rugosiorem cum stola geras frontem.

Quales etiam Græcorum tunicæ, στολίδες, & στολιδωτοί. Non ergo stola Persica dicta est, vt ait Rubenius, quod esset muliebris & longa, nam & virorum propria: sed contra tunica mulierum Romanarum inde nomen inuenit, quod Medicæ, ac Persicæ similis esset, nempe ad pedes demissa, ac manuleata.

Hæc cum ita sint, nullo modo ferri potest, quod Rubenius ibidem stolam, idest tunicam muliebrem, cum palla, siue muliebri pallio confundit, vestimentum clausum, & interius, cum exteriore, & aperto. Primo ait, *vt pallium Græcorum vtrumque humerum includebat, ita &* ἀμπεχόνιον, siue ἀναβόλαιον *pallium fæminarum*, stolam autem vult esse pallium muliebre. Quæ ratio si valeret, etiam tunica pallium esset, nam vtrumque humerum includit. Dein mira inconstantia subijcit. *Vt autem toga dextrum humerum excludebat, ita stola excluso quoque dextro humero, in sinistrum brachium reijciebatur.* Ergo eadem stola, & vtrumque humerum includebat, & dextrum excludebat. Hæc nimis patienter audimus.

Sed stola, quæ tunica erat clausa, & corpori adstricta quomodo in sinistrum brachium reijci poterat? Non stola, sed palla, siue peplum, & amiculum muliebre, vt & pallium virile Græcanicum hoc modo gestabatur, & in humerum reijciebatur. Diuerso modo toga excludebat brachium, ac pallium, & palla. Ex toga clausa, quà ad ceruicem patebat dextrum brachium exerebatur, sinistrum eidem togæ alleuandæ subijciebatur: at mulieres pallam, idest pallium apertum ita gerebant, vt partem eius dextram exerto humero subiectam, vel in sinistrum reijcerent, vel læuo brachio imponerent, vt subiectæ imagines demonstrant. Tab. XII. & XIII.

Subdit. *Qui igitur ex Scribis, aut Pharisæis Dalmaticas gestabant, ij amicula sua, stolæ matronalis forma, circumijciebant, & excludentes dextrum humerum, in sinistrum brachium reijciebant.* Præterquam quod id ex verbis Epiphanij elici non potest, qui modum gestandi eas vestes ne tangit quidem, & stolas cum Dalmaticis, atque colobijs confundit, stolam matronalem, ideſt tunicam clauſam circumijci, & in ſiniſtrum humerum reijci potuiſſe, plane ineptum, & abſurdum eſt, vt ante diximus.

Progreditur, & Diaconos in vetere Eccleſia, qui etiam Dalmaticas portant, eodem circumiectu oraria ſua geſtaſſe ait. Orarium enim fuiſſe amiculum longum ex lino, vel byſſo: vnde, & flammeum nuptiale à vetere Interprete Iuuenalis *Orariũ* appellari. Sed quis vnquam credidit *Orarium* fuiſſe amictum, & quidem longum? Fuiſſe quidem linteum, ſiue ſudarium, ac ſemicinctium, & faſciam veteres dixerunt, vt ſupra fusè retulimus: tale etiam, vel non admodum diſſimile flammeum nuptiale, velum ſcilicet ſic à colore dictum, quo ſponſæ caput nubebatur, vnde & *nuptiæ*. Non tamen velum fuit amictus longus, quique ad pedes demiſſus in humerum reijceretur, ſed caput tantum, atque pectus, & humeros tegens. Et ideo Diaconi non gerebant orarium dextro humero, & brachio περιβεβλημένον, ideſt iniectum, ſiue circumiectum, cum ea vox tantum de veſte laxa, & fuſa, quæque corpus inuolueret vſurpari poſſit, non autem de linteo oblongo, & inſtar faſciæ anguſto, quod ſiniſtro tantum humero imponebatur, vt nunc quoque, in humerum reijci, aut circumijci, inſtar pallij non poterat.

Neque id ex Synodo Romana II. ſub Siluestro colligitur. *Ita tamen, vt Diaconi Dalmaticis vterentur, & pallia linostima læuas eorum tegerent.* Ibi enim improprie *Oraria* dicuntur pallia, ſicut poſtea, & Archiepiſcoporum *Orarium* pallium dici cæpit. Si tamen illa pallia linoſtima (ideſt ex lana, & lino contexta) oraria, ſiue ſtolæ fuerunt, quod incertum eſt, ſicut, cur læuam tantum manum tegerent. Stolæ enim ſiue oraria Diaconorum non ſolum ſiniſtram manum, ſed læuum humerum, ad pectus tranſuerſe deſcendentes, tegebant. Fortaſſe igitur de manipulo, ſiue mappula intelligendum eſt.

Illud

Illud postremo gratis dicitur, sicut pro pallio Archiepiscopali successit zona quædam, quæ humeros ambiens amictum pallij exprimebat: ita pro stola vetere, siue orario, receptas fuisse stolas, quæ circumiectum solum, stolæ, aut orarij designabant. Non enim in locum pallij Archiepiscopalis successit illa zona, sed semper zona illa fuit Archiepiscoporum orarium, siue stola, sed diuersa forma, vt scilicet à Diaconorum, & Presbyterorum distingueretur, scilicet in Orbem descententibus ante, & retro fasciolis, quæ postea ἀκύρως pallium dicta est. Et oraria semper, linteola fuerunt angusta, & oblonga instar fasciarum, nunquam ad vestiendum, & amiciendum, sed initio ad os emundandum, postea ex lana, aut serico, inter vestis sacrificalis ornatum assumpta, nusquam pallia, vel vestimenta nisi improprie dicta.

Tunicula pectoralis. Colobium communis tunica virilis. Ammianus Marcellinus, & Tertullianus explicati. Cap. XXIV.

QVod ad colobia monachorum, & presbyterorum purpura clauata attinet, ex verbis Dorothei Abbatis Doctr. 1. fuisse quidem ea clauo insignita, sed vtrum latus fuerit an angustus, non apparet. Falsa igitur consecutio. *Ex quo patet colobia Monachorum vno clauo purpureo distincta fuisse, atque ita laticlauia fuisse.* Quid si clavus ille angustus fuit? Sicut illud suspectæ fidei est, quod idem Dorotheus tradit, omnes milites chlamydibus purpuram immisisse, quod tam credibile mihi videtur, quam omnes vulgo Romæ tunicas angusto clauo purpureo ornatas gestasse. Nisi id Dorothei ætate factum est, cuius tamen nemo vnquam, quod sciam meminit. Multominus credibile est, colobia monachorum, qui austeriorem vitæ disciplinam sectabantur, quorum indumenta fusci coloris erant, quique vilitatem in vestitu affectabant, purpureo clauo fuisse distincta. *Ad Cap. XIIX.*

Quidquid illud sit, non esse colobium, quod ab Ammiano Marcellino describitur Lib. XIV. certum est. *Posthæc*, inquit,

Indumentum Regale quærebatur, & ministris fucandæ purpuræ tortis, confessisque pectoralem tuniculam, sine manicis textam, Maras quidam nomine inductus est, vt appellant Christiani, Diaconus, cuius literæ prolatæ, scriptæ Græco sermone, ad Tyrij textrini Præpositum, celerari speciem perurgebat, quam autem, non indicabat. Etiam tuniculam Pythæus colobium fuisse suspicatur, quod esset sine manicis: quem sequitur Rubenius. Sed neque colobium fuit, neque Dalmatica. Hæc manuleata: colobium non quidem penitus sine manicis, sed curtis, quæque brachia, cubito tenus tegebant: cum manuleatæ ad manus vsque pertinerent, vnde appellatæ.

Tales omnes olim Romanorum viriles tunicæ, siue colobia, mutilis ac dimidiatis brachiorum operimentis, vt videre est in antiquis statuis, ac nummis. Quod vidit Salmas. ad Tertul. de pallio, duoque apud veteres tunicarum genera notauit: manicatas, siue manuleatas, Græci χειριδῶτες, quia χειρίδας siue manicas haberent: tales muliebres, & apud barbaros etiam viriles, vt apud Medos, ac Pœnos. Secundum tunicarum genus sine manicis, quales Romanorum, Græcorumque. Has Græci colobia, & colobionas dixerunt, quasi truncas manicis, & mutilas: non quod manicis prorsus carerent, sed quod ita breues haberent, vt vix ad ima cubiti peruenirent. Glossæ κολοβὸς, ὁ κόνδος. *Curta*. Isidorus. *Leuitonarium est colobium sine manicis, quali monachi Ægyptij vtuntur.* Non plane autem manicis caruisse docet Cassianus Lib. I. Cap. V. de Colobijs Ægyptiorum monachorum. *Colobijs quoque lineis induti, quæ vix ad cubiti ima pertingunt, nudas de reliquo circumferunt manus.* At tunicarum manuleatarum manicæ, vsque ad καρπὸν manus pertinebant, vnde & καρπωτοὶ dicebatur, Venetijs *Carpette*, tunicæ muliebres, quæ manuleatæ, & talares.

Non ergo tunicula illa apud Ammianum colobium fuit, cum prorsus manicis careret, & pectus tantum tegeret, colobium autem totum corpus ad medium crus. Sed quærendum amplius, quod indumenti genus fuerit: fortasse subucula breuior, quæque pectus modo, ac dorsum velaret, & ideo *tunicula pectoralis* dicitur, qualia apud nos *Colletti* appellantur: aut exomis, quæ manicis pariter carebat. Ceterum neque ex

Epi-

Epistola Stephani ad Hilduinum, neque ex Abdia scriptore commentitio, neque ex Damaso in Eutychiano colligitur colobium fuisse lato clauo ornatum, sed clauatum tantum, aut purpuratum, lato, an angusto clauo, adhuc dubium.

Neque ideo Acron latum clavum exponit κολοβίωνα, quia omnia colobia latum clavum haberent, quod est absurdum, sed quod cum *latus clavus* à scriptoribus accipiatur pro *tunica laticlauia*, vt ex Suetonio in Cæsare docuimus, *vsum lato clauo ad manus fimbriato*, & *sumere depositum clavum* ex Horatio: quia tunica illa Colobium erat, & dicebatur, Acro *Colobium* pro lato clauo posuit, siue pro tunica laticlauia, nam & tunicæ angusticlauiæ, imo asemæ, siue clauo carentes, omnes denique Romanæ tunicæ viriles colobia, siue colobæ erant. Et ideo L. 1. Cod. Theodos. de habitu quo vti oportet intra Vrbem. *Sine exceptione temporis matutini dumtaxat, intra mœnia constitutus, nullus Senatorum habitum sibi vindicet militarem: sed chlamydis terrore deposito, quieta colobiorum, ac pænularum induat vestimenta.* Vt scilicet in habitu ciuili sint, tunica, siue colobio & pænula. Qui habitus communis omnibus ordinibus, nisi quod colobium Senatorium ab equestri claui qualitate distinguebatur, reliqui omnes etiam vetere Rep. & diu sub Imperatoribus in colobio.

Dalmaticas Diaconorum hodie duobus angustis clauis ornatas videre mihi non contigit. Sed etsi fuerint, Dalmaticæ non sunt colobia: & si concedamus Sacerdotum casulas clauo distinctas, non proinde sequitur & colobia, diuersa enim casula, siue planeta à colobio, hoc tunica erat, illa pænula. Quæ si fuit laticlauia, non idcirco colobium. Quanquam nulla adhuc mihi visa Casula laticlauia. Crucis quidem figura passim casulæ additur. Nemo tamen eam clavum appellauerit, & & quomodo posterior pars claui in crucis figuram formetur, qualisque sit illa pars posterior claui, satis intellexerit. Tertullianus de corona militis, cum varia coronarum genera recensuisset, ordinum publicorum, magistratuum, & prouincialium, abdicans hæc omnia Christianis ait. *Sed tui ordinis, & tui magistratus, & ipsum Curiæ nomen Ecclesia est Christi. Illius es, conscriptus in libris vitæ* (ita enim locus ille interpun-
gendus

gendus eſt). *Illic purpuræ tuæ, ſanguis Domini: & clavus latus in cruce ipſius*. Ex quibus latum clavum in caſula ſacerdotum non recte adſtruit Rubenius. Sententia enim magni Patris eſt, Eccleſiam Dei eſſe Senatum ſiue Curiam, & Patres conſcriptos, ſiue Senatores, eſſe Chriſtianos in libris vitæ, & non in Senatu, conſcriptos: pro purpura, ideſt prætexta magiſtratuum, eſſe ſanguinem Domini, clavum autem latum in cruce, ad crucis clauos alludens: non quod Sacerdotes, aut presbyteri in colobio latum clavum in modum crucis geſtarent. Imò hæc clare arguunt, non aliud inſigne fuiſſe magiſtratus, & Senatoris Chriſtiani, quam ſanguinem Domini, & clavum crucis.

Palla muliebre pallium fuit non tunica. Peplum generice pro qualibet veſte: ſtricte pro pallio. Seruij, Varronis, Horatij inepta correctio exploſa. Palla Gallica, & citharædica. Cap. XXV.

Ad Cap. XX.

INter nouæ Criticæ paradoxa illud inſigne eſt, quod cum eruditorum conſenſus ſtatuat, idque veterum omnium teſtimonio comprobetur, pallam apud Romanos fuiſſe muliebre pallium, ſiue veſtem exteriorem, quæ ſtolæ, ideſt tunicæ muliebri imponebatur, neque vnquam aliter à Latinis ea vox accipiatur, Rubenius ſolemni diſſentiendi ſtudio id pernegat. Sicut in ſuperioribus ſtolam, quæ eſt tunica muliebris, pallium fuiſſe contendit. Seruius ad illud

Pallam ſignis auroque rigentem

Significat autem, inquit *tunicæ pallium, quod ſecundum Varronem palla dicta eſt, ab irrugatione, & mobilitate, quæ circa finem huiuſmodi veſtium, ἀπὸ τοῦ πάλλειν*. Nonius. *Palla eſt honeſtæ mulieris veſtimentum, hoc eſt tunicæ pallium.* Horat. Lib. II. Sat.

Ad talos ſtola demiſſa, & circundata palla

Ait primo pallam eſſe id veſtimenti genus, quod Græci peplum appellant. Nemo id negat: & à nobis aperte demonſtratum Lib. III. Cap. XVIII. Dubitat Euſtathius quale veſtis ge-

genus fuerit peplum: ad Odyſ. Σ. Vbi Antinoo datur peplum, cum duodecim aureis fibulis. Nam ſi fuiſſet pallium, inquit, quod apertum erat, & quod ita aptabatur, vt ſiniſtrum humerum tegeret, ante & retro adducens duas oras in dextrum latus, nudam ſinens dextram manum, & humerum: quid opus erat fibulis, cum in modum chlamydis nexum eſſet? Putat ergo Euſtathius, peplum fuiſſe veſtimentum muliebre, in anteriore parte apertum, & propterea fibulis indigens. Ex his tamen non ſequitur fuiſſe tunicam. Nam, & chlamys, & pallium erat veſtis ſuperior, & aperta, illa infibulabatur, hoc nequaquam: non tamen tunica, quæ clauſa erat, & interior.

Itaque mirum eſt ab eodem poni Iliad. E. peplum eſſe tunicam muliebrem, quam non induunt, ſed fibulis conſtringunt. Omnis enim tunica, ſiue conſuta, ſiue fibulis nexa induebatur. Nam veteres Critici illud diſcrimen poſuere, inter induere, & amicire, vt illud de veſte interiore, hoc de exteriore ſemper accipiatur: & ita tunica etiam fibulata induitur, non amicitur. Rectius igitur priore loco Euſtathius peplum fuiſſe dicit μανδυοειδῆ, non tunicam, ſed veſtimentum chlamydis modo fibulis nexum.

Licet autem apud Sophoclem Trachin. Hyllus ad Deianiram de Hercule τὸ σὸν φέρων δώρημα, θανάσιμον πέπλον, *tuum donum ferens, exitiale peplum*. Mox appellet χιτῶνα, *tunicam*: peplum generice pro qualibet veſte accipitur, vt & ϛολή: ſtricte tamen, & proprie, pro pallio tam virili, quam muliebri. Sane Homerus à tunica diuerſum facit. Nam Iliadis Ω. vbi dona recenſet, quæ Priamus Achilli daturus erat, ponit duodecim peplos, duodecim chlænas, totidem tapetes, ac pallia, τόσσους δὲ χιτῶνας, *totidem tunicas*. Vbi etiam apparet aliquod diſcrimen fuiſſe inter pepla, & φάρεα, ſiue pallia, fortaſſe, quod iſta ex lanâ, pepla autem ex lino eſſent. Nam Euſtath. alibi appellat peplum περίβλημα σινδονοειδὲς, *pallium* in modum ſindonis: περίβλημα eſt pallium, non tunica: ſubijcit anteriore parte fuiſſe apertum, laxum, fibulas habens, quibus ſtringeretur vbi opus foret. Quæ omnia pallio conueniunt, non tunicæ, & omnem Euſtathio dubitationem tollere poterant, vtrum peplum donatum Antinoo pallium fuerit, an chlamys,

quod

quod duodecim fibulas haberet, vt cum opus foret illis necte-retur. Non ergo ſemper infibulabatur, & tunc more pallij communis, & reijci in humerum ſiniſtrum poterat, & brachio dextro ſubiectum, humerum excludere. Quoties autem fibulis nectebatur, erat veſtimentum μανδυοειδὲς, ideſt in formam chlamydis circumpoſitum, vt lacernæ apud Romanos: & vt hodie quidam pallia ad fauces, vel in humeris fibulis, aut globulis nectunt.

Ceterum peplum apud Græcos fuiſſe veſtimentum tam virile, quam muliebre, ita ex Homero conſtat, vt dubitari non poſſit. Fuiſſe autem apertum illa indicant apud eundem. Vbi Venus Æneæ peplum in prælio obtendit, vt ei eſſet ἕρκος βελέων: quod nonniſi expanſa veſte fieri poterat. Quod ſedilia Alcinoi peplis conſtrata. Quod peplis & currus, & defunctorum cadauera teguntur. Quod Hectoris oſſa purpureis peplis inuoluuntur. Peplum etiam Mineruæ, quod in pompa ferebatur, varijs figuris intextum, fuiſſe apertum nemo negauerit. Et ideo peplum non fuiſſe tunicam, quæ clauſa etiamſi fibulis necteretur, atque ita pallam, etiamſi peplum fuerit, pallium fuiſſe, non tunicam.

Itaque merum Rubenij commentum eſt, pallam fuiſſe veſtimenti genus ex pallio, & tunica conflatum. Quod quomodo fieri potuerit, viderint acutiores. Certe hoc Pollux non habet Lib. VII. Cap. XIII. Tantum inter veſtimenta recenſet tunicam, & peplum. Addit duplicem pepli vſum ad induendum, & amiciendum (non inſternendum, vt perperam Interpres) illud cum infibularetur, hoc autem cum apertum eſſet. Ἐπίβλημα enim eſt pallium, ſiue amiculum. Quod ſit pallium ex Mineruæ peplis conijci: quod autem tunica ex eo, quia dicit Xenophon: *lacerauit in ſuperiore parte peplum, detexit enim tunc pectus*. Quia cum peplum aliquando ad fauces fibulis necteretur, eo dirupto, & diffibulato potuit pectus, cum tunica in ſuperiore parte laxa eſſe, inde apparere. Sed veriſimilius eſt, tunicam à Xenophonte, peplum generica voce appellatam, prout omnem veſtem ſignificat, quemadmodum de tunica Herculis apud Sophoclem ſupra diximus. Vtut ſit, non ait Pollux, peplum fuiſſe mixtum ex tunica, & pallio, ſed dupli-

cem

cem vsum præbuisse.

At Rubenius ait, hoc vestimentum ex pallio, & tunica mixtum, fuisse tunicam fibulatoriam, quam fœminæ illustres sumebant, quando in publicum prodibant, & fibulis ad pectus constringebant, deinde aliud amiculum superijciebant. Nam apud Theocritum Praxinoe primo sumit τὰν περοναΐδα deinde τ' ὠμπεχόνιον. Περοναΐδα exponit Vetus Interpres peplum, & indumentum, quod primo incingebatur, quia scilicet infibularetur. Sed hæc tunica fuit, generice *peplus* dicta. Et si cingebatur, quomodo pallij vsum præstare poterat? Αμπεχόνιον vero fuit amiculum, siue exterius vestimentum, quod tunicæ superimponebatur. Nam quia peplum infibulabatur, aliquando etiam tunica, propterea peplum fuisse tunicam, non puto Dialectica feret, hoc enim modo, & chlamys, & lacerna, quia fibula nectebantur, etiam tunica fuisset. Tunicam autem fibulis ad humeros nexam, & inueteribus monumentis, & in statua Romana, quam edidit Alberti patruus vidimus, & à Græcis mulieribus factum ex Æliano docuimus, fibulas autem in pectore nondum obseruare licuit.

Quod sequitur plane absurdum est. Eodem modo Romanas matronas pallas, & stolas portasse in publicum prodeuntes, hoc est infra pallam, quæ tunica, supra stolam, quæ pallium, eiusdem Rubenij sententia. Cum contra indubitatum sit, stolam fuisse tunicam muliebrem, pallam autem pallium. At si Rubenio credimus matronæ Romanæ supra pallium tunicam gestarunt. Quid illi mentis erat cum hæc scriberet? Audax facinus, & quidem non vnum. Nam quia Vetus Interpres Horatij nugator, ait pallam, *tunico pallium* dici posse (si tamen locus ille menda caret, & non potius *tunicæ pallium*, vt apud Seruium, & Nonium, legendum est) arripit illud Rubenius, & apud Seruium *Palla significat tunicæ pallium*, *Tunico pallium* reponit: etiam apud Nonium. *Palla est honestæ mulieris vestimentum, hoc est tunicæ pallium*, idem verbi monstrum intrudit.

Hæc vtique tolerabilia essent, nisi eadem licentia in Horatium grassaretur. Nam etiamsi tot scriptorum testimonio non constaret, pallam fuisse pallium muliebre, & stolæ superindui

ſolitum, ſola Horatij auctoritas id euinceret.

Multæ ibi tum officient res,
Cuſtodes, lectica, ciniflones, paraſitæ,
Ad talos ſtola demiſſa, & circundata palla.
Plurima, quæ officiant, pure apparere tibi rem.

Sine vllo interprete res ipſa clamat, ſtolam fuiſſe tunicam, eamque pallâ circundatam. Quæ cauſa erat, vt occulta corporis vitia matronarum apparere non poſſent. Quod ſcilicet duplici veſte, eaque fuſa & talari, tunica, & pallio omnia præter faciem obuelarentur.

Quis ad hæc hiſcere auderet? Rubenius opiniones ſuas nimium amans, & ſuſceptam ſententiam pertinaciter tuens, ait, hinc multos inerrorem inductos, vt crederent pallam fuiſſe exterius amiculum, quod perſuadere videtur Horatius. Non videtur perſuadere, ſed clarius oſtendit, quam Sol lucet. Si enim non fuit exterius amiculum, quid tandem fuit? quonam illud à ſtola differebat? Nimirum, vt ſupra dixerat ſtola pallæ ſuper induebatur, ideſt tunica pallio. Vnde Horatium contra omnium codicum, & interpretum fidem corrigere audet.

Et circundata palla Plurima.

Vt eius ſententia ſit, *officere ſtolam dimiſſam* (demiſſam) *ad pedes, ac plurima alia, quæ palla circundantur: qualia ſupparum, induſium, aliaque huius generis.* Demus matronas, eodem tempore, ſupparum, induſium, ſtolam, ac pallam geſtaſſe, hæc omnia tamen pallâ circundata erant, igitur exterius veſtimentum, & quod ceteris ſuperimponebatur. *Non nego tamen*, inquit, *aliquando pallam, vt & peplum apud Græcos pro extima veſte ſumi, ſed nunquam ſtolæ ſuperici.* Stolam circundare, niſi ipſi ſuperimponeretur, non poterat. Siccine nobis his refutandis bonas horas perire!

Palla igitur apud Latinos cum pro veſte muliebri accipitur ſemper pallium, ſiue exterius veſtimentum ſignificat. Nec aliud indicant verba Sidonij in Epithalamio Polemij, & Arondolæ.

Squameus ad mediam thorax non peruenit aluum,
Poſt chalybem pendente peplo tegit extima limo
Circum palla pedes, qui cum ſub veſte mouentur

Crispato rigidæ crepitant in syrmate rugæ.

Quis non videt, *extima* de tunica interiore, siue stola accipi non posse? Ibi *pendente peplo*, est fluente velo, siue sinu ad pedes cadente, & quidem *limo*, idest obliquo: non enim æqualiter pallæ ora cadebat ad pedes, cum pars dextra brachio, vel humero sinistro imposita subduceretur, sinistra autem ad pedes flueret. Illa autem, *qui cum sub veste mouentur*,

Crispato rigidæ crepitant in syrmate rugæ

mirifice Seruium, & Nonium explicant, qui pallam ab irrugatione & mobilitate, quæ est circa finem huiusmodi vestium dictam tradunt, ἀπὸ τοῦ πάλλειν. Videtur tamen Ouidius indicare, pallam fuisse tunicam Lib. IV. Metamorph. de Circe.

Pallamque induta nitentem

Insuper aurato circumvelatur amictu.

Sed ibi amictus est amiculum, hoc est velum capiti tegendo, quod breue, neque infra humeros cadens: vel more Græcorum pallam, siue peplum genericè pro tunica accepit.

Ceterum pallam etiam inter vestimenta virilia, sed minime Romana adscriptam, alias docuimus. Nam Curtius Lib. III. de Dario. *Purpureæ tunicæ medium album intextum erat: pallam auro distinctam, aurei accipitres, veluti rostro inter se corruerent, adornabant.* Vbi tamen vestimentum exterius est, siue accipitres loco fibularum fuerint, rostro concurrentes: siue eorum figura pallæ iniecta, aut acu picta. Nam, quæ sequuntur: *& zona aurea muliebriter cinctus, acinacem suspenderat:* ea cinctura, de tunica non de palla, accipienda est.

At Gallica palla, tunica fuisse videtur, sed aperta. Martialis.

Dimidiasque nates Gallica palla tegit.

Nam Strabo Lib. V. de habitu Gallorum, ait hos *pro tunicis gestare vestes apertas, manuleatas, vsque ad pudenda, & nates.* Quanquam hoc potius de sago Gallico intelligendum putamus, quod apertum, & chiridotum, siue manuleatum erat, & quoniam breue vix ad pudenda pertinens, ideo Galli, ijs velandis braccas gestarunt.

Fuisse demum pallam citharædorum vestem ostendimus ex Ouidio de Arione Fast. II.

Induerat Tyrio distinctam murice pallam.

& ex Cornificio Lib. IV. ad Herennium. *Vti citharædus cum prodierit optime vestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea, coloribus varijs intexta.* Quo loco pallam nonnisi pro tunica accipi posse dicebamus, nam si fuisset pallium, & vestis exterior, quomodo chlamys supra pallium sumi potuisset? Si tamen locus ille menda caret, quod sine veterum librorum auctoritate dicere non ausim. Nam citharædi vbique apud scriptores, in stola, idest tunica, & chlamyde. Varro III. de re Rust. Cap. XIII. *Quintus Orphea vocari iussit, qui cum eo venisset cum stola, & cithara, & cantare esset iussus.* Neronem etiam habitu citharædico, cum tunica longa, & chlamyde veteres nummi exprimunt. Apuleius Lib. II. Florid. de Bathyllo citharædo. *Eique prorsus citharædicus status, Deam conspiciens canenti similis, tunicam picturis variegatam ad pedes deiectus ipsos, Græcanico cingulo, chlamyda velat vtrumque brachium vsque ad articulos palmarum.* Et Lucianus in Ioue Tragœdo, tunicam manicatam talarem, & chlamydem Tragœdis quoque assignat. Iuvenalis Sat. X. citharædis lacernam dat, quæ non admodum à chlamyde diuersa. *Nam, quæ cantante voluptas, Sit licet eximius, citharædo, siue Seleuco, & quibus aurata mos est fulgere lacerna.*

Eandem tunicam orthostadion, siue rectam appellatam notauimus, qualem indutus Nero citharædus à Dione inducitur: quam alij rectam dictam putant, quod à stantibus sursum versus texeretur, vt Regillæ Romanorum: alij, quod sine cingulo essent. Quibus nos tunc adstipulati sumus: sed nunc hæremus, quia in nummis Neronis citharædi, tunica cincta conspicitur, & Bathyllus apud Apuleium Græcanico cingulo tunicam aptat.

Vetu-

Vetustissimi Quirites sine tunica, in sola toga. Rubenij inconstantia. Tunica Iouis. Thensas ducentium vestis triumphalis. Item Prætoris cum ludos ederet. Toga Regia, & purpurea, & picta. Cap. XXVI.

NEgat Rubenius se posse eorum opinioni accedere, qui Romulum, & veteres Quirites nullas tunicas gestasse credunt. Sed hoc duo grauissimi scriptores tradunt, Plinius, & Pædianus. Ille Lib. xxxiv. Cap. vi. eo præcipue argumento, *quod statua Romuli in Capitolio esset sine tunica, sicut & Camilli in Rostris, & ante ædem Castorum Q. Martij Tremellij equestris togata, qui Samnites bis deuicerat.* Asconius autem pro Scauro de Catone sine tunica iudicium reddente: *idque repererat ex vetere consuetudine, secundum quam, & Romuli statuæ in Capitolio, & in rostris Camilli fuerunt, togatæ sine tunicis.* *Ad Cap. XXI.*

Eos refelli, ait Rubenius à Plutarcho qui Romulum ἀλουργῆ tunica indutum fuisse tradit. Cui tamē aduersatur Plinius Lib. ix. Cap. xxxix. qui Romulo tantum in trabea purpuræ vsum fuisse memorat, quæ toga, non tunica. Primum enim Tullum Hostilium lato clauo deuictis Etruscis vsum, idest tunica lati clauia. Cui sicut Rubenius credere mavult, quam Plutarcho, ita & nos Græco scriptori Pædiani, ac Plinij auctoritatē opponimus. Mira autē hominis inconstantia. Cum dixisset ista se in medio relinquere, subijcit, Romulū vel purpuream, vel albam tunicam gestasse. Ergo plus credit Plutarcho, quam Plinio, aut Pædiano. Vt autem hoc credat, impelli se ait imagine Romuli, quam ex vetere signo expressam inter schedas patris inuenerit, eamque se hic apponere. Verum illa desideratur, ab ijs prætermissa, qui opus posthumum curarunt. Vtinam illa extaret, fortasse illud disceremus, quod hactenus ignoramus, & Romulum tunicam gestasse, & tam in ea, quam in trabea purpuram habuisse, contra veterum, præcipue Plinij auctoritatem. Sed qualiscumque illa fuerit, videri in ea tradit Romuli tunicam, non solum clauis, sed etiam patagio distinctam,

idest

idest clauis & purpureis, & aureis.

Ego certe nondum capio, quomodo in statua, signoque marmoreo, aut æreo, claui purpurei, & aureum patagium conspici possint, nisi pictura, aut ex auro signa illa insererentur. Ex omnibus enim statuis, quas plurimas ac Venetijs vidi, & Romanas à Boissardo, atque alijs delineatas, nunquam clauorum figuram discernere potui. Alioqui nulla dubitatio superesset, de figura, numero, & latitudine clauorum.

De patagio autem satis supra dictum est. Cum nec patagiatam Gracchi tunicam apud Iuvenalem esse ostendimus, neque spiram illam fuisse patagium: & si fuisset, non tamen ideo patagiata, quia gladiatores, & ad bestias damnati in vestibus pretiosissimis inducerentur. Nam si omnes, cur hoc insigne aureæ spiræ in Gracccho Iuvenalis inuidiose notauit? *Credamus tunicæ*, si tales omnium gladiatorum fuere. Licet autem Tragœdos, & citharædos, auratas pallas, & xistidas, imo & tunicas, & lacernas gestasse non negemus: ita gladiatores nonnisi in chlamydibus aureis, siue aureatis traductos, & quidem ab Adriano scimus, itaut nulla in eorum tunicis, aut spira, aut patagium fuerit.

Ad Romuli tunicam redit, eamque angustis aureis clauis distinctam nullo veterum testimonio contendit, vsque ad Tullum Hostilium, aut Tarquinium: quos tunica palmata, idest purpurea, & auro clauata ex Dionysio certum est, qui Lib. III, hoc tanquam peculiare de Tarquinio non retulisset, si ea Romulus antea vsus fuisset. Eam tunicam palmatam, Iouis tunicam dictam ex Iuvenale etiam notum est, illud nequaquam, sic dictam, quia ex Capitolio sumebatur, sicut & toga picta: sed quia Iupiter ipse ea induebatur in Capitolio: & ideo Sueton. in Augusto, *exuvias Iouis* appellat.

Porro recte idem statuit, eos etiam qui thensas in Circensi pompa ducebant habitu triumphali fuisse: haud recte tamen Suetonium interpretatur de Augusto Cap. XLIII. *Accidit votiuis Circensibus, vt correptus valetudine, lectica cubans thensas deduceret*. Quod insolitum, ait Rubenius, nam curru triumphali solebant vehi thensas ducentes. Insolitum quidem, non quia thensas deducentes curru veherentur: sed quia Augustus

in

in lectica cubans, cum ceteri de more pedites, id officium præstarent. Solus Prætor, aut Consul, penes quem Iudorum editio, curru triumphantium cultuque per Circum uehebatur; scilicet, aut in honorem ludorum, aut ob maximas impensas, curru sublimis, vt ait Iuvenalis, in tunica Iouis, & pictæ togæ Sarrana aulæa gestans, ferebatur. Ita Tacitus Lib. I. Tribunis pleb. qui petierant, vt proprio sumptu ederent ludos Augustales, decretam pecuniam ex ærario tradit, vtque per Circum triumphali veste vterentur, *curru haud vehi permissum:* ne scilicet Prætoribus æquarentur. Ita in eadem veste triumphali tam Tribuni, quam ceteri thensas ducentes, vt Tribuni scilicet ludis præessent, & totam pompam ducerent, reliqui thensas, omnes pedibus gradientes: absurdum enim fuisset, cum thensarum ductores curru veherentur, ludorum editores pedibus incessisse. Nullus ergo thensas ducentium curru vectus, & in Augusto notabile, quod valetudine coactus fuisset lectica cubans id officium præstare.

Nam quod sub Claudio, vt ait Tacitus Lib. XII. *Circensium ludicro Britannicus in prætexta, Nero triumphalium veste transuecti sunt:* id factum, quia illi tunc ludis præsidebant loco Prætoris, aut Consulis. Tantum autem abest, qui thensas deducerent curru vectos, vt M. Aurelius Commodum filium per Circum, triumphali curru vectum, pedes secutus sit. Capitolinus. *Iam in suos tanta fuit benignitate Marcus, vt cum in omnes propinquos cuncta honoris ornamenta contulerit, tum in filium Commodum, & quidem scelestum, atque impurum, cito nomen Cæsaris, & mox Sacerdotium, statimque nomen Imperatoris, ac triumphi participationem, & Consulatum, quo quidem tempore senex Imperator filio, ad triumphalem currum in Circo pedes cucurrit.* Ita eum locum recte Salmasius emendauit: sed rectius Rubenius contra eius sententiam, non de triumpho, sed de Circensi transuectione explicauit.

Vtinam cetera in eundem modum. Inter immodicos honores, quos aut Cæsar recepit, aut decerni sibi passus est, præcipuus fuit, vt toga triumphali, non in spectaculis modo, sed vbique vteretur: si Dioni credimus Lib. XLIV. *Additum, vt etiam sella aurea, & veste Regia vteretur.* Et paulo infra. ὥσ δὲ

καὶ τούτοις ἔχαιρε, δίφρος τε ὁ ἐπίχρυσος, καὶ στήλη, ᾗ ποτὲ οἱ Βασιλεῖς ἐκέχρηντο, ἐδόθη. *Sella*, inquit, *aurea, & columna, qua olim Reges vsi, decreta.* Qui locus merito Caſaubono ad Suetonium olim ſuſpectus. Quia Dioni antea de ſtatua dictum erat: præterea στήλην ſtatuam interpretari, & χρᾶσθαι στήλῃ, pro ſtatuam ponere, ineptum eſt. Ipſe neſcio quid de cippo, ſiue ſuggeſtu, conijcit. Rubenius στολῇ corrigit, ideſt veſte qua Reges vtebantur. Sed Dio antea veſtis triumphalis meminerat, quę Regia. Negat hoc Rubenius, & Regiam veſtem tantum purpuream fuiſſe ait, cum triumphalis auro picta eſſet. Quod ſi verum eſt, Senatus nimijs honoribus Cæſaris inuidiam aucturus, potius de eius dignitate detraxiſſet, pro toga triumphantium auro picta, ſolam purpuream decernendo.

Sed Regiam veſtem etiam pictam, ſiue auro intextam fuiſſe mirum eſt à Rubenio negari, qui paulo ante duo Dionyſij loca adduxerat, quæ id manifeſto comprobant. Lib. III. de Tarquinio. *Cum hoc reſponſo legati dimiſſi, poſt paucos dies redeunt, non nuda verba tantum afferentes, ſed & principatus inſignia, quibus ſuos Reges ornare conſueuerant: coronam auream, & ſellam eburneam, ſceptrumque in ſummitate habens aquilam,* χιτῶνά τε πορφυροῦν, χρυσόσημον, καὶ περιβόλαιον ποικίλον, *qualia Lydorum, & Perſarum Reges geſtant, Tunicam purpuream auro clauatam, & togam pictam, ſiue auro variegatam.* Cum *purpura*, vt ait Plinius triumphali auro miſceretur.

Idem Dionyſ. Lib. IV. tradit, exactis Roma Regibus, Brutum auctorem fuiſſe, ne Magiſtratibus inſignia Regni concederentur. *E tam multis* inquit, *Regijs inſignibus, ſi quæ ſunt inuidioſa, & moleſta populo, partim minuenda, partim plane tolenda iudico. Sceptra iſta duo, & coronas aureas,* καὶ τὰς ἁλουργεῖς, καὶ χρυσοσήμους ἀμπεχόνας, *purpureas, auroque diſtinctas veſtes, niſi ſtatis feſtis diebus, & in pompis aſſumantur.* Nam de toga locutum vox ἀμπεχόνας declarat, ſicut ſupra περιβόλαιον, quarum vtraque veſtimentum exterius, pallium apud Græcos, togam apud Romanos ſignificat. Ergo Regiæ veſtes, ſiue togæ non purpureæ modo, ſed pictæ, & auro intextæ, ſiue Phrygionis opere elaboratæ fuerunt. Qualis veſtis Cæſari à Senatu decreta, vt ea ſemper, & vbique vteretur: &

de

de Dionis loco adhuc deliberandum est. Nec me pœnitet, etiamsi id Plutarchi auctoritate non confirmaretur, olim statuisse, togam Cæsaris, cum ei diadema in Rostris, ab Antonio offerretur, fuisse pictam, & triumphalem, etiamsi purpurea tantum à Cicerone dicatur.

Trabeam non semper Gabino cinctu gestatam. Neque Senatores eodem cinctu vsos. Sidonij locus expensus. Cicero explicatus. Cap. XXVII.

SVb Imperatoribus inferioris æui, triumphalia insignia Cõsulibus indulta, atque ab ijs palmatam sumptam, eamque ab aureis segmentis, trabeam dictam, cum vetus trabea alba esset, fascijs, siue limbis purpureis, instar trabium discurrentibus distincta, satis constat. Illud non ita facile admittendum, non solum ab his segmentis aureis trabeam appellatam; sed quia Consules, Gabino cinctu eam portabant, vt trabeam veteres. Non enim solam trabeam, sed omnem togam antiquissimi Romani, Gabino cinctu, gerebant in prælio, vt expeditiores essent, cum solius togæ vsus esset, nondum chlamyde, aut sago inuento. Postquam togæ in bello depositæ, eum tamen morem, cinctumque Gabinum retinuerunt Consules, in vetere trabea, cum Ianum aperirent. Virgilius. *Ad Cap. XXII.*

Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino
Insignis, reserat stridentia limina Consul.

Eodem habitu, cinctuque, Duces, cum opima spolia, teste Plutarcho, referrent, vt Romulus Ioui; eodem Scipio, arma hostilia cremans, apud Appianum; eodem, cum Vrbi locum aratro designabant Consules. Non igitur trabea solum, sed & prætexta, Gabino ritu cingebatur; nec semper, sed solemnibus illis officijs, quæ retulimus; nec ab eo cinctu trabea dicta. Sicut Consules inferioris æui, palmatas, & trabeas non semper, & vbique, sed tantum solemnibus officijs gestasse, & tunc tantum Gabino ritu succinxisse credibile est, hoc est Kalendis Ianuarijs; aut si Ianus aperiendus esset, Festisque diebus, ac pompis, cum magistratum inirent, & annum auspicarentur. de

quibus Claudiani, & Corippi loca intelligenda sunt.

Neque adduci possum vt credam, omnes Senatores, eo tempore, cinctu Gabino fuisse. Hoc enim Cassiodori verba non indicant Lib. VI. Form. XIV. de referendis in Senatum magistris scrinij. *Sic nos virtutum iucundissimas laudes in cinctum Gaium desideramus includere.* Nam etsi cum Rubenio legamus, *in cinctum Gabinum*, quod non ita certum est, à nobiliori parte, Cassiodorus Senatum intellexit, in quo Consules, & Prætores, qui honorum auspicio, & statis diebus, Gabino cinctu notabiles.

Multo minus credimus, non Consules modo, sed exconsules, in publicis solemnitatibus, triumphalibus vestibus vsos; idque à Sidonio comprobari, Lib. v. de nuptijs Ricimeris. *Iam quidem virgo tradita est, iam corona sponsus, iam palmata Consularis, iam cyclade pronuba, iam toga Senator honoratur, iam penulam deponit inglorius.* Quæ verba Oedipo coniectore opus habent. Quid enim cyclas pronuba, vestis muliebris, ad sponsum? & quomodo, qui palmatam Consularis acceperat, toga Senator honoratur? quasi maior dignatio in toga Senatoria, quæ aut communis, aut eo tempore prætexta, quam in palmata, siue triumphali. Etiamsi cum Rubenio legamus, *exoneratur*; illam enim deposuerat, cum palmatam sumebat; nisi quis duabus togis amictum dicat. Nunquid etiam cyclade pronuba exoneretur; certe enim ista cohærent, & ad idem verbum omnia referenda sunt. Postremò, cur penulam deponit inglorius, si ea deposita, in palmata illustrior erat? Nondum igitur sententiam loci illius assequimur, & pro deplorato habemus.

Ceterum, etiamsi Prætorios, & Consulares, florente Rep. prætextas Consulares (imò omnibus magistratibus communes) in ludis publicis gestasse Rubenio concedamus; nondum tamen insignis ille Ciceronis locus II. Philippica, in quo explicando more se viros doctos torquere idem pronunciat, ad liquidum perducitur. *Nescis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse, te autem ipsum ad populum tulisse, vt quintus præterea dies Cæsari tribueretur. Cur non sumus prætextati? Cur honorem Cæsari tua lege datum deseri patimur?*

In

In Senatu Cicero loquitur, in quo non omnes Consulares, aut Prætorij erant, sed si ceterorum numerus attendatur, pars minima. Nihil igitur hic Rubenij sententiæ confirmandæ; nullaque causa est, cur à vetere opinione recedamus, quam attulimus Lib. II. de re Vestiaria Cap. IV. Aut Antonium, cum legem ferret de addendo die quatuor diebus ludorum, tulisse etiam ad populum, vt ad maiorem Cæsaris honorem Senatores prætextati spectarent; aut certe, quod Manutio videbatur, hoc proprium fuit ludorum Romanorum, vt ijs, cum prætexta Senatores interessent, cum reliquis ludis, in communi toga pura spectarent.

Chrysoclauarica, & vestes pictæ de chrysoclauo. Anastasius explicatus. Cap. XXVIII.

CVm tot, tamque præstantes viri consentiant, τὰ χρυσοκλαβάρικα apud Codinum; item vestes pictas de chrysoclauo apud Anastasium esse vestes purpureas aureis clauis ornatas, receptæ opinioni, vt aliquid solus scire videatur, repugnat. Quia apud Anastasium, occurrant non semel, vestes ornatæ tabulis, & orbiculis, qui varias historias continebant, *pictas de chrysoclauo*. Præterea apud eundem sæpe vestibus insertas cruces, rotas, & stellas chrysoclauas. Et ideo picturæ potius speciem esse chrysoclavum, quam clavum aureum antiquorum, apud quos vestes pictæ à clauatis diuersæ, quod Salmasius docuerat. Quia scilicet pictæ vestes dicebantur purpureæ, acu, & phrygionis opere variegatæ, vel auro vndequaque intextæ. At clauatæ, quæ vna tantum in parte, idest ferme in pectore clauis aureis insignes erant, quales tunicæ palmatæ. *Ad Cap. XXIII.*

Tales etiam inferiori æuo vestes clauatæ erant; sed quia loco clauorum, interdum tabulæ, orbiculi, stellæ, rotæ, cruces aureæ addebantur, de chrysoclauo, & chrysoclauiæ sunt appellatæ, & ornamenta omnia aurea, loco clauorum addita, chrysoclauarica. Papias, *chrysoclavus, aurata purpura*, idest vestis purpurea, cui aurei claui inserti. Verba Anastasij sunt

in Leone III. *Enimuero, ÿſdem præcipuus Antiſtes fecit in eadem Eccleſia veſtem chryſoclauam, cum periclyſi, cum chryſoclabo vnam: ſed & aliam veſtem de blattin, habentem in medio crucem de chryſoclabo, & tabulas chryſoclabas quatuor, cum gemmis ornatas, atque gammadias in ipſa veſte chryſoclabas quatuor, cum periclyſi de chryſoclabo.* Ex quibus patere ait Rubenius, chryſoclavum non eſſe aureum clavum veſtibus inſutum. Quid autem erat? Certe vtraque illa veſtis purpurea fuit. Prima ex purpura marina; altera ex blattin, ſiue ex cocco, purpura terreſtri. Vtraque habebat periclyſin, & chryſoclabon, ideſt in limbo, & in pectore clauos aureos, & ideo veſtes ipſæ chryſoclauæ, ſiue chryſoclauiæ: crux autem, & tabulæ pariter aureæ, loco clauorum erant; & ideo tam illæ, quàm gammadiæ chryſoclauiæ dicuntur.

Nam ſi chryſoclavus picturæ ſpecies erat, cur veſtis illa picta, & auro intexta, vt & triumphalis, non dicebatur? Proprie enim picta veſtis purpurea, varijs ex auro figuris elaborata. Sed quia non per totum auro picturata erat, vt triumphalis, verum aliqua tantum in parte aureos clauos habebat, aut alias figuras loco clauorum, chryſoclaua, ſiue chryſoclauia dicebatur, & auro clauata. Præterea, ſi chryſoclauia erat veſtis picta, ideſt purpura auro variata, quomodo ornari poterat chryſoclauo, eadem ſcilicet materia; vt ſi quis diceret, veſtem auream, auro fuiſſe diſtinctam. Ergo chryſoclaua veſtis purpurea, aureis clauis ornata. Clavus quidem Latinis interdum ſumitur pro purpura; ſed tantum in veſtimentis Romanis, proprie tunica ſenatoria, & equeſtris dicebatur, cuius inſigne clavus purpureus erat: nemo enim de prætexta, aut trabea, aut toga picta id vnquam vſurpauit, in quibus nulli claui, ſed tantum faſciæ, aut limbi, & ſegmenta purpurea. Claui ergo propriè de notis, ſiue ſignis purpureis tunicæ inſertis; & ita cum aurei facti ſunt, chryſoclaui dicti, & quidquid loco eorum ex auro purpureæ veſti immittebatur. Licet autem χρυσοκόκκινον vocarent id quod auro, & cocco variatum erat, & χρυσοπράσινον, quod aureis praſini coloris licijs miſtum, non propterea χρυσοκλαβάριον, quidquid ex auro, & purpura textum; ſed quod aureis clauis, aut ſimilibus or-

namentis

namentis distinctum. Nam potius vestis purpurea auro intexta, chrysoporphyra, aut chrysalethina diceda fuisset, quam chrysoclauia. Sed me harum minutiarum tædet, pigetque.

Claui, tabulæ, & ταβλία. Aut rotundi, aut quadrati. Πλυμία. Plumandi ars. Cap. XXIX.

NOndum tamen ijs, per Rubenium, absistere licet. Clauos vestium, posteriori æuo, *Tabulas*, & ταβλία appellatos, pluribus docuit Salmasius ad Vopiscum, dictosque vult à forma tabularum. Nam infimæ latinitatis Scriptores, *tabulas* dixerunt orbiculos ligneos, vel ex alia materia, quibus in tabula luditur, quæ vox adhuc durat. Hoc Rubenio non placet, & clauos tabulas appellatos contendit; quia tabulis longis, siue asseribus similes essent. Sed hoc nullius auctoritate confirmat. *Ad Cap. XXIV.*

Fuisse autem has tabulas, aut quadratas, aut orbiculares, inde colligit Salmasius, quod eædem, partim tesseræ dicantur, quæ sine dubio, quadratæ, partim orbiculi. Salaminij, teste Hesychio, hos clauos, etiam cubos dixerunt, idest tesseras. De tesseris palliorum Phidiæ, ex Plinio ante diximus. De Orbiculis Anastasius Leone III. *Fecit in circuitu altaris B. Petri tetrauela rubea, holoserica, alithina, habentia tabulas, seu orbiculos de chrysoclauo, diuersis depictos historijs*. Demus Rubenio, particulam *Seu*, positam ibi, pro *Et*; non tamen inde sequitur, clauos fuisse tabulas longas; sed tantum, aut quadratas, aut orbiculares: quomodo enim tabula longa orbiculus dicatur? Claui illi, siue chrysoclaui, aliquando quadrati, aliquando rotundi fuerunt, qualia sunt clauorum capita, siue vnbellæ, pro libito scilicet Phrygionum, varijs figuris acu pingentium, & telam variantium. Et ideo Anastasius aperte distinguit, in eadem Leonis III vita. *Et alia tetrauela alba holoserica rosata, habentia tabulas, atque orbiculos de chrysoclauo*. Et Leone IV. *In dextra, læuaque tabulas gemmatas habentem, cum aureis per circuitum orbiculis*. Quæ satis indicant, partim rotundis, partim quadratis tabulis fuisse pictas vestes illas, neque clauos

fuisse

fuisse tabulas longas, quod est ineptum.

Clauos autem illos aureos rotundos recte Salmasius censet esse πλέμια, in plumam, vt ait Virgilius, siue in modum plumę pictos, quæ aut rotunda est, aut in rotunditatem vergit. Vnde *plumandi ars*, siue *plumaria*, *& plumarij*, *qui plumas in vestibus faciunt*, & plumis eas variant, & acu pingunt. Plumas enim, vt idem obseruat, veteres vocarunt notas ex auro, vel purpura rotundas, & in modum plumarum factas, quibus vestes intexebantur, aut acu pingebantur. Sic laminas rotundas, vel circulos ferreos, ex quibus loricæ conficiebantur, *plumas*, & *squamas* dixerunt, quod plumarum, & squamarum similitudinem referrent. Virgilius.

Quem pellis ahenis
In plumam squamis auro conserta tegebat.

Neque his assentitur Rubenius: non solum enim clauos, sed etiam tabulas πλέμια dictas vult, & quidquid plumaria arte intextum. Quis autem præter eum, tabulas longas *plumas* appellauerit? Sed Glossæ. Πλέμια ποικιλτὰ ὑφάσματα. *Picta*, siue *variegata textura*. Sed etiam orbiculi, textura picta, & variegata. Sic apud Procopium, de Ædificijs. *Tunica aureis ornamentis distincta*, *quæ πλέμμια dicebantur*, idest aureis orbiculis, non longis tabulis. Nam, quod huiusmodi signa, aurea, vel purpurea rotunda essent, inde probat Salmasius, quod Græci σφραγῖδας, & de annulorum palis, & de vestium signis, ac notis dixerunt, teste Hesychio. Σφραγὶς enim, & gemma, & pala, idest pars annuli, quæ gemmam cohibet, rotunda, & caua, vt gemmam insertam, & inclusam teneat.

Virgatæ Gallorum vestes, & scutulatæ. Salmasij sententia defensa. Scutulæ notatio. Cap. XXX.

Ad Cap. XXV. SI Salmasius, quærens quid essent Gallorum vestes virgatæ, & scutulatæ, scutulam idem esse, ac virgam dixisset, iusta esset Rubenij in eum censura. Sed ille, virgata, & scutulata Gallorum sagula esse dicta ait, quæ pluribus virgis, hoc est vijs purpureis, in longum, latumque positis, siue transuersim,

ſim, decuſſatimque ductis erant diſtincta; vnde multæ in medio quadratæ notæ relinquebantur, quales in retibus, aut reticulatis operibus apparent. Non enim virgata, quod virgis in longum modò diſtincta, ſed in longum, & latum, quæ ita intercurrentes, ſcutulam reddebant; quæ quidem non erat perfecte quadrata, ſed vt optime Turnebus, quadrata oblonga, qualis in retibus. Vnde maculas retium ῥαβδοειδὲς σχῆμα, *virgatam figuram* efficere tradit Pollux, ſi extendatur rete, nempe ex virgis diſcurrentibus, & ſe interſecantibus, ſcutulatam. Ita eodem Salmaſio teſte, Dionyſ. Halicarn. Lib. 11. ῥαβδοειδῆ θυρεὸν, vocat ſcutum quadrangulum, & oblongum, quales erant peltæ Thracicæ. Et ideo huiuſmodi quadras ῥαβδοειδεῖς figuras, in veſtibus Gallorum Diodorus Siculus πλινθία vocauit, ideſt, vt ex Scaligero ad Varronem notat Salmaſius, lateris, ſiue laterculi figura.

Quod autem Rubenius ait, ſcutulas veteribus dictas, omne id quod rhombi figuram habebat, nihil noui affert; id enim Salmaſius ante docuerat eodem loco. Subijcit enim. *Tales erant, & Rhombi, quos veſtibus ſuis intextos gerebant Epheſÿ, de quorum luxu ita ſcribit Democritus Epheſius apud Athenæum Lib. XII.* Τὰ δὲ τῶν Ἰώνων ἰοβαφῆ, καὶ κρόκινα ῥόμβοις ὑφαντά. *Veſtimenta, quæ rhombis, & figuris* ῥομβοειδέσι, *diſtincta erant, & virgata, qualia Gallorum ſagula.*

Ceterum, ſi *ſcutula* eſt à *ſcutra*, & hæc à χύτρα, ideſt olla, quod eſt veriſimile, ſcutulæ rotundæ fuerunt, vt ollæ. Tales etiam apud nos rotundæ lances appellantur, *ſcutelle*, & omnes eſcariæ patinæ ferme rotundæ ſunt; atque ideo recte Salmaſius, non poſſe ab his ſcutulatum rete, & ſcutulatas veſtes dici obſeruat. Nam, quod Iſidorus paropſidem, quadrangulum, & quadrilaterum vas appellat, aut Paropſis, ſiue Parapſis ſcutella non fuit; nam ſcutella, vt vox declarat, paruum vas ſignificat, aut ſi fuit, cum Paropſidem quidam catinum, quidam diſcum interpretentur, vtrumque vas rotundum fuit, & ab eo ſcutulatæ veſtes dici non poſſunt. Si autem à *Scuto*, quãquam id Salmaſius, contra Turnebi opinionem negat; quia in *ſcuto*, prima longa, in *ſcutula* breuis, ſcutulæ fuerunt figuræ quadratæ oblongæ, vt *ſcuta*, & ab his *ſcutulæ* veſtium dici potuerunt.

fuerunt. Mihi tamen Salmaſij opinio magis arridet, *ſcútulas* potius à σκυτάλη, *virga* dictas, hoc eſt à virgis ſe interſecantibus, & cancellatis, atque ita figuram quadram oblongam referentibus, quales retium maculæ, atque inde veſtes virgatas, & ſcutulatas.

De Calceo Senatorio. Mullei, vncinati. Feſti emendatio expenſa. Salmaſij ſententia de mulleis Regum Albanorum reiecta. Mullei à Cothurnis diuerſi. Cap. XXXI.

LAto clauo alterum inſigne Senatorium adijcit Rubenius, ſcilicet calceos, non minus in his, quam in illo concinnando, ἐκ τῆς ἄγαν περιεργίας moroſus. Controuerſum enim eſſe ait de calceis Senatorum, cum alij rubros, alij nigros fuiſſe contendant. Sed quoniam nemo hactenus ſatisfecerit, ipſe pro ſententia pronunciat, naſcentis Reip. exordio, tam à Senatoribus, quam à vulgo, perones geſtatos, ideſt calceos cauos ex crudo corio; ſolis autem qui Magiſtratum curulem geſſerant, ius fuiſſe calceorum, ex aluta, qui mullei dicerentur, & eſſent rubri, vel phœnicei.

Ad Lib. II. Cap. I.

Nam Cato apud Feſtum, voce, *Mulleos*, ait. *Qui Magiſtratum curulem cepiſſet, calceos mulleos, alucinatos, ceteri perones*. Turnebus Lib. XIX. Cap. XXIV. *Alutacinatos* legit, hoc eſt ex aluta confectos. Sed cur non *alutaceos*, vel vt alij, *alutatos*, quod mavult Rubenius, qui & *aluminatos*. Sed neutrum rectum eſt; cum enim perones à ceteris calceis eo diſtinguerentur, quod eſſent è crudo corio, ideſt minime ſubacto, & concinnato, ceteri calcei ex aluta, ideſt pelle confecta, & ita etiam mullei. Non opus ergo erat addere fuiſſe alutaceos; cum omnes calcei, præter perones, ex aluta conficerentur. Nam quid ſint calcei aluminati nondum intelligo.

Non male igitur Scaliger ad Feſtum legebat, *alij vncinatos*, ex quo factum eſt *alucinatos*. Non tamen, quod vncinis, & clauis confixi eſſent, vt caligæ militares, quod ille ſummus vir putat; ſed quod repandi erant, & acuminati, & in ſummitate re-

reflexi. Salmasius ad Tertul. de Pallio, etiam mulleos fuisse repandos censet, quod essent μυλλίοι, à μύλλειν, siue κάμπτειν. Sed Cato, mulleos ab vncinatis distinguit, cum ait. *Qui magistratum curulem cepisset, calceos mulleos, alij vncinatos, ceteri perones.*

Verum locus ille Festi plane defectus videtur; mirumque est, ipsum ignorasse, quid essent mullei, cum eius ætate in frequenti vsu essent: ait enim ibidem. *Mulleos, genus calceorum esse aiunt, quibus Reges Albanorum primi, deinde patricij vsi sunt.* Vt hoc probet, verba Catonis adducit. *Qui magistratum curulem cepisset, calceos mulleos, alij vncinatos, ceteri perones.* Nihil hic de patricijs, sed de ijs modo, qui magistratum curulem cepissent. Quid ceteri patricij, nondum magistratu functi; & num patricij tãtum magistratum curulem capiebant? Aut igitur aliquid deest in verbis Festi, aut eius, siue Catonis sententia est, eos, qui magistratum curulem cepissent, mulleos calceos gestasse, cum alij vncinatos, ceteri perones. Non ergo initio Reip. tam à Senatoribus, quam à vulgo perones ex crudo corio gestabantur, quod putat Rubenius; sed magistratu præditi mulleos, Senatores, & alij, vncinatos, reliqui perones.

Et mulleos quidem, à colore mullo, pisci nomen dedisse tradit Fenestella apud Plinium Lib IX. Cap. XVII. *Nomen his Fenestella, à colore mulleorum calceamentorum datum putat. Mullum expirantem, versicolori quadam, & numerosa varietate spectari proceres gulæ narrant, rubentium squamarum multiplici mutatione pallescentem.* Contra Isidorus, piscem calceamentis nomen fecisse tradit. Cum ergo mullei ab vncinatis, siue repandis, Catonis sentẽtia, diuersi, non recte Salmasius, vt supra diximus, eos à μύλλειν, quod est flectere, dictos putat, frustraque idem veram Tertulliani lectionem sollicitat, de pallio. *Quam non expediat in algore, & ardore rigere nudipedem, quam in calceo vncipedem.* Legit *vincipedem*, quod calceati, vincti pedes sint. Nam etiam qui soleas, & crepidas gerebant, & ipsi vincti pedes erant; imo & vincula ipsæ crepidæ, & soleæ dicebantur, vt *Tyrrhena pedum vincula,* propter habenas, & obstrigilla, quibus religabantur. Ergo depositis cum toga

O cal-

calceis, palliati, cum crepidis, nihilominus vincipedes fuissent, vt omittam verbi nouitatem.

Ceterum mulleos, ab Albanis primo, dein à Romanis Regibus gestatos, tandemque ab iis qui in curuli magistratu erant, non tamen semper, & vbique, sed diebus solemnibus, & ludorum celebratione, & cum thensas ducerent, cumque triumpharent, ante Rubenium Casaubonus, & Salmasius docuerunt, ex veteri Inscriptione de C. Mario. DE MANVBIEIS CIMBRICIS, ET TEVTONICEIS AEDEM HONORI VICTOR FECIT VESTE TRIVMPHALI, CALCEIS PVNICIEIS. Certe Senatores mulleis non esse vsos illud conuincit, quod nigri calcei eorundem insigne erat. Horat.

Nam vt quisque insanus nigris medium impedit crus
Pellibus.

Et Iuvenalis.

Et mediam nigræ Lunam subtexit alutæ.

Ex quo Cæsar reprehensus, teste Dione Lib. XLIII. *Quod prouectiore ætate formæ studeret, & delicatiore veste luxuriaret; atque calceatu, quo interdum vtebatur*, καὶ ὑψηλῇ, καὶ ἐρυθροχρόῳ, *altiore, & puniceo, more Regum Albanorum, ad quos genus suum referebat*. Non autem, quod diebus etiam non festis mulleos gerebat, vt ait Rubenius. Itaque etiam Salmasium falli necesse est, qui calceos mulleos eosdem cum Thuscis, siue Tyrrhenicis calceis facit; nam Tyrrhenica pedum vincula, crepidæ, siue soleæ fuerunt, vt notum est; mullei autem, & communes Romani calcei, caui, & pedem, mediumque crus inuoluentes. Non ergo credibile, Cæsarem pro calceo crepidas gestasse: illud modo in eo notabile, atq; inuidiosum, quod pro nigro calceo senatorio, rubrum, siue Puniceum, & quidem altiore solo indueret, Regum Albanorum more.

Sed quod statuit Rubenius, nullo pacto admitti potest, mulleos fuisse similes cothurnis; quod vtrique punicei, vtrique solo alto, vtrique tibiatim calcearentur. Ex quo sequeretur, non tam Cæsarem, quam omnes, qui curulem magistratum cepissent, fuisse Romæ cothurnatos, more Tragœdorum; frustraque à Suetonio pro monstro notatum, quod Caligula ali-

quando

quando in publico cothurnatus visus sit. Fuerint Regum Albanorum, & deinceps patriciorum mullei rubri, & altiore solo; nemo tamen dixerit, eadem altitudine, qua cothurni, quibus staturæ proceritas exstruebatur, vt veterum Heroum sublimitatem referrent. Quanquam diuersas cothurnorum species fuisse recte statuit Marcilius, aduersus Ramires; siue, vt alij tragici fuerint, alij vrbani, alij venatorij, scilicet ad currendum habiles, omnes quidem figura inter se conuenientes, sed depressiores, aut altiores alij alijs.

Præterea, si omnes mullei alto, & cothurnali solo erant, Cæsaris cultus minime notabilis fuisset, quod calceatu altiore vteretur; cum omnes magistratu curuli præditi in mulleis essent, saltem diebus, & officijs solemnibus. Cæsaris ergo mullei à ceteris, soli altitudine distincti, cum color communis esset. In eo Cæsar notatus, quod pro nigris calceis senatorijs, rubris vteretur: nam quod tam mullei, quam cothurni, tibiatim calcearentur, Virgilius

Purpureoque alte suras vincire cothurno.

Non tamen idem calceamentum fuerunt, alioqui etiam vulgaris senatorum calceus cothurnus fuisset, qui medium crus pellibus impediebat.

Verum tam mullei, quam communes calcei caui erant, & tam pedem, quam crus medio tenus tegebant. Cothurni aperti, & vinculis ad suras vsque religati; hi altissimo solo, illi humili, & si in Cæsare altiusculi, siue ad iuvandam staturam, siue in generis Regij ostentationem. Vidit hoc Rubenius, ex Sidonio, quem laudat in panegyrico Anthemij.

Perpetuo stat planta solo, sed fascia primos
Sistitur ad digitos, retinacula bina cothurnis
Mittit in aduersum vincto de fornice pollex,
Quæ stringant crepidas, & concurrentibus ansis
Vinclorum pandas nectant per crura catenas.

Quis vltra dubitat, cothurnos fuisse crepidas, siue soleas, vinclis ad suras pertinentibus religatas? cum mullei, clausi, & caui essent, pedem cum crure ad dimidium tegentes; idemque inter eos discrimen, quod inter calceum Romanum, & soleas, siue crepidas Græcanicas. Sed nescio cur Rubenius receptam

in Sidonio lectionem mutauerit.

Retinacula bina cothurnis
Mittit in aduersum vincto de fomite pollex;

Cum omnes editiones, etiam optima Sirmondi, pro *fomite*, *fornice* habeant; nec quid ibi *fomes* sit exponit. *Fornicem* non male mihi videtur explicare Balduinus, de parte pedis superiore, qua extremi digiti eidem committuntur, quod veluti in fornicis modum sit concamerata.

Caligæ militares. Crepidæ. Calcei Albanorum Regum non fuerunt crepidæ. Mullei Patriciorum calcei. Cap. XXXII.

Recte quidem Rubenius existimat, crepidas, siue sandalia, item caligas militares non fuisse calceos, etiamsi ad medium crus habenis religarentur, dummodo pedem non operirent, quod calceorum proprium. Quanquam caligas manipulares, vsque ad suram, retinacula extendisse, non ita certum est. Castalionis secundam Decadem obseruationum nondum videre contigit; Iulius tamen Nigronus de Caliga, testatur se ex eodem arcu Constantini, vnde Castalio caligam expresserat, eandem delineari curasse, cuius figuram hic apposuimus.

Tabula F.

Vere

Tab. F

Ruph. f.

Vere inquam, etiamsi corrigiæ illæ, ac retinacula ad medium crus peruenissent, caliga de genere erat solearum, crepidarum, & sandaliorum, quibus omnibus intecta superior pars pedis erat; frustraque delitigat cum Salmasio Kercoetius, frustraque ille, vt se expediat, veterem caligam à recentiore diuersam facit, vel *Gallicam* pro *caliga* reponit. Nam eadem semper caligæ forma fuit, nempe de genere solearum, quæ imam pedis calcem tegerent, superiore aperta; etiamsi habenæ, vel supra talos, vel etiam vlterius producerentur. Nam, quæ de Senatore caligato eidem Salmasio aliud cogitanti exciderunt, excusari non possunt.

Neque venia dignum est, quod calceos Albanorum Regū, crepidas fuisse censet, nempe *Tusca*, siue *Tyrrhena pedum vincula* apud Poetam. Quæ Seruius interpretatur, *crepidas, quas primo habuerunt Senatores, post Equites, nunc milites.* Nam si Cæsar calceis vtebatur, Albanorum Regum more, altiusculis, & puniceis, & illi crepidæ fuerunt, sequeretur, nullum inter calceos, & crepidas, siue soleas fuisse discrimen: nam etiam si mullei, in aliquibus, cum Tuscis calceamentis conueniebāt, solo alto, corrigijs, colore, & fortasse lunula, in eo quod est summum discrepabant; quia calcei siue mullei, caui, & solidi, Crepidæ, & Tusca pedum vincula, soleæ fuerunt, infimam pedis modo partem tegentes, superiore nuda, vinculis religatæ; & ideo *pedum vincula* à Virgilio dicuntur. Non satis autem notum fuisse, quid ea vincula essent, indicat Seruius, cum subijcit. *Alij calceos Senatorios volunt, quia hoc genus calciamenti à Tuscis sumptum.* Si fuerunt calcei Senatorij, non vtique crepidæ, aut soleæ. Nam quod crepidas primo Senatores, post Equites gestarint, merum commentum est; tam enim hi, quam illi, cum ceteris Quiritibus, togati, & quod consequitur, calceati, nusquam crepidati, aut soleati, nisi domi, aut extra Vrbem, deposita toga. Nisi Seruius de suis temporibus locutus est, quibus vestitus, & calceatus ratio immutata.

Præterea, cum idem Salmasius putet mulleos etiam repandos fuisse, & vncinatos, sequitur, tales fuisse & crepidas, Tusca vincula, cum idem calceamentum existimat. Sed quomodo

modo simplices soleæ pedi subiectæ repandæ, & vncinatę fieri potuerint, ipse viderit; cum in calceo, tam solea, quam pars superior, solida, & caua ita compingi, & concinnari potuerit, vt in acumen flexum, ac veluti rostrum extenderetur, vnde calcei repandi, & vncinati.

In eundem scopulum impegit Rubenius, cum calceos rubros Imperatorum Bizantinorum, ait omnino similes fuisse cothurnis mulleis Regum Albanorum; fuisse enim crepidas puniceas: nam quidquid sit de eorum forma, si erant cothurni, vel crepidæ, quæ tamen inter se diuersa fuerunt, certe mullei esse non potuerunt, qui vt toties diximus, calcei caui, & pedem tegentes.

Negat idem, calceos patricios fuisse mulleos, contra quam viris doctissimis, ex Festo visum est. Quia si patricij ijs vtebantur, frustra notatus fuisset Cæsar, quod calceamento puniceo vteretur, more Regum Albanorum. Sed ipse supra dixerat, quod Cæsar etiam, extra dies festos, & ludorum celebrationem, eos indueret. Nobis, præterquam quod, vt diximus, suspectus est Festi locus, videtur fuisse discrimen inter Regum calceos, & mulleos magistratuum, vt illi puniceo colore essent, & altiusculi; hi rubro tantum, qualisque in mullo pisce cernitur. Et ideo notatus Cæsar, non quod in mulleis, qui patricijs communes; sed quod in calceis puniceis, siue purpureis, editiore solo, quales Regum Albanorum. Quæ etiam fuit opinio Casauboni ad Suetonium, licet eum Salmasius reprehendat. Illud verisimilius, quod cum Senatores, etiam patricij, nigros calceos vulgo gestarent, & fibulam, siue lunulam patriciatus insigne, nigræ alutæ subtexerent, in eo Cæsar lasciuiæ notatus, quod contra morem, pro nigris calceis planioris soli, puniceos, & altius subuectos pedibus induceret.

Perones ex crudo corio. Perones effeminati. Tertullianus explicatus. Cap. XXXII.

Ad Cap. II. QVod ad perones attinet, fuisse illud calceamentum rusticum ὠμοβυρσίνον, ex crudo corio, aratorum, & venato-

rum proprium nemo ignorat, etsi Catoni fides, præter eos qui magistratum gerebant, nascentis Vrbis primordio, omnibus commune; processu dein temporis, solis agrestibus relictum, cum calcei ex aluta, idest corio subacto conficerentur, credere par est. Sed de eo insignis locus est Tertulliani, cuius sententiam nemo fortasse hactenus assecutus est, de pallio Cap. V. *Calceos nihil dicimus, proprium togæ tormentum, immundissimam pedum tutelam, verum & falsam. Quam enim non expediat, in algore, & ardore rigere nudipedem, quam in calceo vncipedem, magnum incessui munimentum, sutrinæ Veneriæ prospexere perones effeminatos.*

Salmasius, *Venerias sutrinas*, *Venetias* legit, idest Venetas pelles, ex quibus calcei conficerentur; quod ibi optimæ pelles consuerentur, calceamentis aptæ, magna ibidem ouium copia, vt Altinarum, & Euganearum, & proinde etiam pellium. Perones autem Vrbanos esse calceos, qui ad mediam vsque tibiam ascendebant: nam licet perones rusticorum essent; hi tamen ex crudo corio, vrbani ex aluta; & ideo effeminatos vocare; quem sequitur Rubenius, scilicet perones effeminatos dici, quia calcei ex aluta magis mulieribus conueniebant, quam viris: subijcit enim Tertullianus. *Pedes nudi magis, certe viriles magis quam in calceis.*

Quæ vt recte se habeant, ait Tertullianus, calceos non solum esse immundissimam pedum tutelam, verum etiam falsam. Vt hoc probet, ait, *quam non expediat, in algore, & ardore rigere nudipedem, quam in calceo vncipedem, magnum incessui munimentum, sutrinæ Veneriæ prospexere perones effeminatos.* Cur autem falsa tutela? quia Veneriæ sutrinæ prospexere perones effeminatos. Sed quare effeminati? Balduinus credit etiam à feminis gestatos perones, sed ornatiores, & fortasse gemmis distinctos; vt Tertullianus de habitu muliebri, Medorum, Parthorumque perones visos Romæ vnionibus cultos testatur. *In peronibus vniones de luto emergere cupiunt.* Sed perones, calceamentum virile, & rusticum, à feminis vsurpatos nemo veterum tradidit, cum cetera muliebris licentiæ portenta distincte referrent, neque est verisimile.

Tota igitur vis in illis verbis est. *Falsa pedum tutela.* Nam

si ideo

& ideo falsa, vt aiunt, quia calcei magis mulieribus conueniunt quam viris, feminas non calceis, sed soleis, & crepidis vsas certum est. Deinde, etiamsi fuissent, potius falsus fuisset vsus quam tutela: nam calcei tam ex corio, quam aluta, semper vera pedum tutela, aduersus frigus, imbres, & lutum. Aut igitur omnia me fallunt, aut ista est Tertulliani sententia, perones per id tempus, non ex corio, aut aluta; sed etiam ex lana confectos, & propter mollitiem, effeminatos, & ideo falsam pedum tutelam. Quæ enim aduersus imbres, & lutum ex laneo calceamento tutela?

Vetus Interpres Iuvenalis, ad illud

Nuper in hanc Vrbem pedibus qui venerat albis.

Vel pedules inquit, *nouos in braccis, quos pedornes* (legendum *perones*) *dicunt, habens, vt peregrinus*. Licet enim interpretatio inepta, nam de gypsatis pedibus venalium intelligendum est; apparet tamen, eo tempore, etiam pedules *perones* dictos, licet ex lana; nam pedules ex lana, aut hircorum pilis, siue cyniphij mariti barba conficiebantur. Dixerat Tertullianus, calceos, non solum esse immundam pedum tutelam, sed etiam falsam. Quare id? quia nempe sutrinæ illæ excogitauerant novum genus peronum ex lana, & ideo Ironice, munimentum appellat: nam peronum ex corio, præcipue crudo, vera pedum tutela aduersus imbres, & lutum, postquam texi ex lana cœperunt, falsa iam pedum tutela, aut nulla aduersus pluvias, & cœnum, & reliquas Cœli iniurias, in his peronibus effeminatis. Quare vera lectio videtur, quam Salmasius probat, & veteres libri retinent, *Venetiæ*, siue *Venetæ sutrinæ*, pro *Veneriæ*. Non solum enim ex lana, sed ea mollissima, quæque in Veneto tractu laudatissima, Altina, & Euganea. Perones inquam, quia eorum instar, caui, & cum pede dimidium crus tegentes, sed effeminati, quia contra morem, ex lana mollissima, & ideo falsa tutela. Verisimile tamen est, soleam ex corio suppactam, in superiori parte, quæ pedem, & crus induebat, laneos, siue lanatos fuisse. Non aliam Tertulliani mentem fuisse putamus, daturi manus, si quis meliorem interpretationem attulerit.

Cal-

Calceum patricium non habuisse quatuor corrigias. Martialis vulgata lectio retenta, & explicata, Senatorij calcei nigri. Cap. XXXIV.

SEd vt viriles calceos repetamus, quam optimis Auctoribus vsus sit Isidorus haud scio, cum patricios calceos quatuor corrigias habuisse tradit; cum nullum huius rei apud veteres vestigium appareat, ac ne in statuis quidem, quas videre licuit; vt merum Isidori commentum sit. Nam etsi pene pudeat his friuolis operam perdere, quid ijs corrigijs opus fuit? Cum enim calcei caui essent, & solidi, pedem tibiatim vestientes, ad quid corrigiæ, & quidem quatuor? Nam vt concedamus, etiamsi clausi calcei fuerint, potuisse, vt facilius calcearentur, habere scissuram in medio, qua cruri pes iungitur, eamque, vt hodie solemus, habena, vel ligula stringi; quatuor tamen corrigias, siue lora fuisse gratis dicitur.

Nam etiam in calceis fuisse vincula, siue ligulas ostendit Iuvenalis Sat. v.

Habet Trebius propter quod rumpere somnum
Debeat, & ligulas dimittere, sollicitus ne
Tota saltatrix iam turba peregerit Orbem.

Vbi quidam, ligulas, quibus vestes, vel braccæ thoraci alligantur, exponunt. Parum recte; nullæ enim tunc braccæ fuerunt, & rarus thoracis vsus. Vetus Interpres. *Calciarij* (calceari) *cum festinant, ansas caligarum prætereunt nonnullas; dictæ autem ligulæ à ligando.* Vbi de more æui sui, caligas pro calceis posuit; Trebius enim in calceis, nempe cum toga, in officio salutationis. Alij de ansis lunulæ patriciæ. Sed non constat illum patricium fuisse, sed potius vilem, sportulæ causâ, ad salutandum festinantem. De ligula Martialis.

Non hesterna sedet lunatæ ligula plantæ.

Sed de lunulæ patriciæ ligula loquitur, de qua mox dicam.

Verum istas ligulas, siue corrigias quatuor fuisse probandum erat. Quod autem illæ ligulæ ad medium vsque crus peruenerint, id nequaquam ex Horatio constat.

P *Nigris*

Nigris medium impedijt crus
Pellibus.

Nam *pelles* pro calceo ſumuntur Senatorio, qui ad ſuras vſque extendebatur; cum ceterorum calcei ſolum pedem tegerent. Et ideo Senatorij altiores, ſiue longiores, non quod illas corrigias ad ſuram producerent; ſed quod totæ, & integræ calcei pelles illuc extenderentur: nam quod plebeij calcei vnam tantum ligulam habuerint, quod comminiſcitur Rubenius, tam verum eſt, quam patricios quatuor habuiſſe. Zonaras loquitur de calceis patricijs, ſub Imperio Bizantino, quorum forma immutata, quique aperti habenas reticulatim implexas habebāt; & ideo à ceteris diuerſi, τῇ ἐπαλλαγῇ τῶν ἱμάντων, inflexione lororum, vt ille loquitur; ſed hæc lora fuiſſe quatuor non dicit. *Lora patricia*, apud Senecam de Tranquillitate Cap. XI. ſi tamen certa lectio eſt, de quo dubitant Muretus, & Lipſius, quod vox *lora*, in veteribus deſit, de habenis, quibus lunula religabatur, non de corrigijs, quæ ad medium crus pertinebant, intelligenda ſunt.

Prætor, qui Circenſibus mappam mittit, in vetere monumento, apud Philippum Rubenium in Electis, habet quidem calceos cauos noſtrorum ſimiles; ſed corrigias illas inter ſe implexas, vſque ad ſuram aſcendentes non magis videmus, quam ſenex ille Plautinus corniculas in pariete depictas. Sola enim ibi ligula apparet, eodem plane ſitu, & forma, qua nos

Tabula E.

cal-

Tab. E

Ruphonus sc.

calceos stringimus. Lepidum profecto, cum patrui sui, imo veteris monumenti auctoritate, confirmare vellet Rubenius, corrigias illas in calceo patricio, fuisse (quanquam non constet, Prætorem illum fuisse patricium) figuram dedisse, quæ vnam tantum ligulam habet. Sicut eiusdem confidentiæ fuit, vt ostenderet togam fuisse apertam, ab eodem patruo editas togatas figuras aduocasse, quæ togam clausam viuentibus oculis offerunt, vt cum illuc ventum fuerit, ostendemus.

Sed in eo quoque operam ludit, cum ex his toties Criticis vexatum Martialis Epigramma xxix. Lib. II. explicari posse putat.

Rufe vides illum subsellia prima tenentem,
Cuius & hinc lucet Sardonychata manus;
Quæque Tyrum toties epotauere lacernæ
Et toga non tactas vincere iussa niues.
Non hesterna sedet lunata ligula planta;
Coccina non læsum cingit aluta pedem.
Et numerosa linunt stellantem splenia frontem;
Ignoras quis sit, splenia tolle, leges.

Sanior lectio est, *non hesterna*, idest recens, & in dies noua. Rubenius, *non extrema*, retinet, atque ita interpretatur, ligulam illam, quæ in pede sedet, non extremam dici, *quia stigmatias ille calceos patricios quatuor corrigiarum portabat; atque ita ligula, quæ pedem tangit, haudquaquam extrema erat, cum eadem in calceis plebeijs extrema esset: illi enim non habebant alias illas ligulas, quæ inter se implexæ, vsque ad suras ascendebant.*

Sed vt demus, quod falsum est, in calceo patricio quatuor fuisse corrigias, si illa, quæ pedem tangebat, erat infima, etiam fuit extrema, vltima scilicet quatuor aliarum, quæ per crus extendebantur. Etsi in plebeiis calceis vna tantum erat, vna, & sola, extrema dici non potest: extrema enim refertur ad præcedentes. Sedebat in calceo stigmatiæ non extrema. Hæc refellere nullum est operæ pretium.

Sicut in illa quæstione versari, an totus calceus niger fuerit. Quis enim dubitat? Horatius.

Nam vt quisque insanus nigris medium impedijt crus
Pellibus.

Sed eum loqui ait, de calcei parte superiore, quæ nempe crus vestiebat, ita vt illa pars nigra esset, quæ viro pedem tegebat, rubra, vel alterius coloris. Quasi non idem calceus diceretur, qui crus, quam qui pedem velabat.

Addit, contrarium elici ex Iuvenale, scilicet totum calceum non fuisse nigrum; sed tantum partem superiorem ad tibias peruenientem.

Adpositam nigræ lunam subtexit alutæ.

Si vera interpretatio, idem est, non contrarium: nam paulo ante dixerat, ex Horatio, solam partem superiorem, quæ tibiatim calceabatur, fuisse nigram. Sed falsa interpretatio; cum ex verbis Iuvenalis manifestò eliciatur, etiam partem inferiorem, quæ pedem tegebat, fuisse nigram. Apponam eius verba, vt acumen Dialecticum clarius appareat. *Si enim lunula hæc* inquit, *quæ circa talos adsuta erat, subtexebatur nigræ alutæ; ergo pars quidem calcei, quæ supra talos erat, & crus impediebat, ex nigra aluta erat, non illa, quæ talos, & pedem tegebat.* Imo lunula cùm in pede esset, idest ad talos (vnde illud Herodis, *in astragalis nobilitas*) & nigræ alutæ subtexeretur, sequitur manifestò, alutam quæ in pede erat, nigram fuisse, vt illa pars etiã quæ in crure. Atque ita tota aluta, totusque calceus niger. Lunula autem subtexi dicitur, quæ habenis, vel corrigia sub ipso pede, siue calcaneo adstringitur, siue subnectitur, & religatur. Mira profectò, & antehac inaudita calcei Romani forma, superior nigra, inferior, idest vere calceus, rubra, vel alterius coloris; atque ita calceus versicolor.

Illud sane difficile explicatu, illum stigmate punctum, apud Martialem, insignia patriciorum gestasse, lunam scilicet in calceis, & eosdem calceos coccinos, qui à patricijs, nonnisi in magistratu gerebantur. Nisi temporum licentia factum putemus, vt omnes tunc Senatores lunam calceis apponerent, more patriciorum; ille autem mastigias, censu Senator factus sit. Nam Quintilianum, de quo loquitur, Iuvenalis, cum ait.

Adpositam nigræ lunam subtexit alutæ.

nemo patricium fuisse dixerit. Sed cum Senatores nigros calceos gestarent, cur idem nebulo in coccino calceo superbus? Non quod patricij omnes coccinos calceos gerebant, vt ait

Ru-

Rubenius; id enim in magistratu factum diximus. Sed ex eadem temporum licentia, cum ceteri vulgo ferme calceos albos (exceptis Senatoribus) gestarent, ille coccineos; ex quo sequitur, non fuisse Senatorem. Sed cur nec patricius, nec Senator, lunulam calceis apposuerit, quærant doctiores.

Nam quod coccinos calceos habuerit, potuit esse illi cum alijs commune, eodem luxu, quo etiam lacernæ coccinæ, & purpureæ in vsum venerant.

Quæque Tyrum toties epotauere lacernæ.

Vt idem calceorum, & lacernarum color esset. Ceteros enim vulgo albis calceis vsos, idem Martialis ostendit Lib. VII. Ep. XXXII.

Calceus autem
Candidior prima, sit tibi Cinna niue.

Coccinos ergo ille calceos, ex licentia eorum temporum, non quod qui læsos pedes habebant, sine reprehensione coccina aluta vti poterant. Vnde hoc Rubenius didicerit, ignoro. *Quia* inquit, *Parthicæ pelles fuco tinctæ, inferioris æui Imperatorum, mollissimæ erant, & solis postea ipsis reseruatæ.* Quis autem credat, ab omnibus vulgo, qui læso pede erant, calceos, & mollitie, & infectura pretiosos vsurpatos? aut non alias pelles, siue alutas molles fuisse, quam quę Imperatorio conchilio tingebantur? Logi, & acumen irritum. *Non læsum* igitur *pedem*, vt Interpretes explicant, arctiore calceo minime pressum, nec strictiore vinctu offensum.

Corippi carmen de Parthicis Imperatorum pellibus.

Parthica Campano dederant quæ tergora fuco.

eadem prurigine Critica corrigit.

Parthica campago dederant quæ tergora fucis.

Sed pelles illæ nihil aliud quam Campagus fuerunt, Imperatorius calceus. Neque sententia consistit: quo enim verbum, *dederant*, referendum? *Parthica, quæ dederant tergora Campago.* An *Parthica tergora dederant fucis?* Rectum igitur, Parthica calceamenta, quæ Campagi, dederant tergora, idest pelles, tingendas Campano fuco.

Vetus Iuvenalis Interpres, sicut male exponit eius verba, *pedibus albis*; ita cum negat, Senatores eo tempore nigros calceos

ceos portasse, falsus est: nam eum reuincit Horatius, imò ipse Iuvenalis, cum nigram alutam patricijs, & Senatoribus assignat. Ergo vulgo cum toga alba, albis quoque calceis induti; Senatores, nigris. Nisi quod, crescente luxu, quidam cum lacernis purpureis, etiam calceos coccinos vsurparunt, aut alterius coloris. De purpureis autem calceis, auratis, & acu pictis, satis iam Salmasius disputauit.

Luna in calceis, patriciorum insigne. In quo patricij calcei à Senatorijs diuersi. Cap. XXXV.

Ad Cap. IV. LVnam in calceo patricio, fuisse fibulam eburneam, instar Lunæ corniculantis, eruditorum pars magna consentit. Hoc etiam Rubenio improbatur; quod in antiquis statuis, fibulæ calceorum, non appositæ malleolis, sed in superiore parte pedis visantur. Talis certe apparet in figura Prætoris mappam mittentis, supra memorata. Verum illa fibula non est lunula patricia; sed ad stringendum calceum, vt hodie fit. Ibi nulla lunulæ species visitur, sed nodus tantum duobus ansulis adstrictus. Ergo in calceo patricio duplex corrigia fuit; altera, qua calceus iungebatur, si tamen omnes calcei eum habuere; altera, qua lunula eidem nectebatur. Illa in superiore parte pedis; hæc ad talos, siue astragalos. Et ideo Herodes apud Philostratum, lunulam ἐν τοῖς ἀςραγάλοις cognoscit, & nobilitatem eo loco positam irridet.

Quærit deinde, quod discrimen esset inter Senatorios calceos, & patricios; cum Senatorij etiam à plebeiis diuersi fuerint. Cicero Philip. XIII. *Est etiam Asinius quidam Senator voluntarius, lectus ipse à se. Apertam Curiam vidit post Cæsaris mortem; mutauit calceos; Pater Conscriptus repente factus est.* Reuoluitur hinc ad Seruij opinionem, quam supra refutauimus, scilicet de crepidis Senatorijs. Eam partim admittit in ijs, qui magistratum curulem gesserant, quorum mulleos vult fuisse crepidas; partim damnat, quod crepidæ, antiquis temporibus essent probrosæ. Cur non igitur etiam in ijs qui magistratu præditi? Sed tam patriciorum, quam reliquorum om-

nium,

nium, etiam plebeiorum calcei caui fuerunt, sola lunula distincti. Quanquam & Senatores omnes, successu temporum, calceis lunam apposuisse, non leuis coniectura est, quam supra attulimus. Atque ita, nullum per id tempus, discrimen fuisse videtur inter patricium calceum, & Senatorium. Quidquid sit, Senatorij à plebeijs colore distincti. Illi nigri; hi albi, aut alterius coloris. Asinius ille, apud Ciceronem, qui se in Senatum intruserat, mutauit calceos, idest pro albis, Senatorios nigros sumpsit. In eo etiam Senatorij à plebeijs diuersi, quod Senatorij vsque ad medium crus extendebantur; plebeij non vltra pedem. Et ideo Horatius, eum qui Senator factus erat, describens, ait

Nam vt quisque insanus, nigris medium impedijt crus
Pellibus.

Quod si lunula tantum in patriciorum calceis fuit, id vnum inter eos, & Senatorios discrimen fuit. Nam illa corrigiarum inflexio apud Zonaram, in calceo patricio, non ad calcei structuram, sed ad lunulam pertinebat, quæ ad talos, corrigijs, sine corrigiarum multiplici flexu nectebatur.

Caliga, & Campagus, calceamentum militare. Quod inter ea discrimen. Campagi notatio. Salmasij opinio reiecta. Cap. XXXVI.

EIus, qui carmen in Senatorem Isiacum scripsit, non est tāta auctoritas, vt nobis persuadeat, Senatores, posteriori æuo, caligis vsos esse. *Ad Cap. V.*

Caligaque remota,
Gallica sit pedibus molli redimita papyro.

Potuit enim auctor ille caligam per abusum, pro calceo posuisse. Quis enim alius veterum Senatores caligatos induxit? Quis, vt credat, calceamentum militare, & quidem plebeium, ac manipulare amplissimo ordini aptatum.

Rubenius ait non fuisse plane caligam; sed quos posterior ætas *Campagos* appellauit; nec multum tamen à caligis diuersos: Capitolinus enim in Maximino, caligam, & campa-

gum

gum confundit. *Nam cum esset Maximinus, pedum, vt diximus, octo, & prope semis, calceamentum eius, idest Campagum Regium, quidam in luto, qui est inter Aquileiam, & Arziam posuerunt, quod constat pede maius fuisse hominis vestigio, atque mensura. Vnde etiam vulgo tractum est, cum de longis, atque ineptis hominibus diceretur, Caliga Maximini.* Neque tamen omnino fuisse similes inter se Campagos, & caligas declarat Trebellius, qui de Gallieno ait. *Caligas gemmatas annexuit, cum Campagos reticulos appellaret.*

Hæc à nobis sunt curatius expendenda. Illud primo statuamus, tam Caligam, quam Campagum, militare calciamentum fuisse. Caligam, gregariorum, Campagum, Ducum, atque Imperatorum; postea ab iisdem etiam in pace vsurpatum; & ideo Capitolinus appellat Regium. Quod ergo discrimen inter vtrumque? Non aliud, quam quod, cum vtrumque de genere solearum, siue crepidarum esset, idest, quæ imam tantum pedis calcem tegerent, superiore nuda, & ideo à calceo cauo vrbano distinctæ, vtrumque habenis religaretur, hac differentia, quod caliga non vltra pedem, campagus ad medium vsque crus, habenas illas, & retinacula extenderet; & ideo Campagus, à loris illis, siue corrigijs, per crus decussatim implexis, & se reticulato opere intersecantibus, vt optime Casaubonus, vnde *reticulos* Gallienus appellabat. Nec aliter intelligi potest Trebellius, nisi quod, cum ceteri Imperatores, Campagos gestarent, ad medium crus reticulatos, Gallienus caligas induit, sed vt à gregario calceamento distinguerentur, eas gemmis annexuit, idest eius habenas, & vincula gemmata, vel gemmea habuit; cum festiue campagos reticulos appellaret, propter causam, quam attulimus.

Quæ manifesto euincunt, caligas vulgares non multum vltra pedem habenas produxisse; nam si ad suram vsque, & tibiatim, vt Salmasius putat, & ipsæ reticulum fuissent, vt campagus, nullo in figura, inter vtrumque discrimine. Nam Imperatorios campagos etiam colore à caligis diuersos fuisse, idest puniceo, siue purpureo, saltem inferiori æuo, certum est. Et si caligæ vulgaris retinacula etiam in crure cernantur; non fuisse tamen decussatim, & reticulatim implexa necesse est, aut

nullum

nullum inter ipsas, & campagos discrimen.

Frustrà igitur longam illam de Campagis disputationem Salmasius ad Trebellium, consumit, cum putat Campagos, & mulleos patriciorum idem calceamentum fuisse. Nam campagi de genere crepidarum, & solearum; mullei autem Romani calcei, & cum toga sumpti, idest caui, & solidè tibiam vestientes, ad mediam. Ioannes Antiochensis *Cappagia*, vocat, non campagos patriciorum, sed veros calceos Romanos, sic dictos, vt idem explicat, à Cappa littera, idest lunula, instar Romani Cappa, siue *C.* & ideo idem subijcit, nunquam videri solitos in publico, neque Imperatorem salutare, sine huiusmodi calceis Cappagijs, ideſt lunatis calceis; non autem in Campagis, quæ crepidæ erant, & calceamenta militaria.

Nam etsi, ait Salmasius, *Calceus generale nomen, de quolibet calciamento; proprie tamen sic dictum est calceamenti genus, quo Senatores, & Equester ordo, & reliqui paulo honestiores (* imò omnes togati, etiam viliores *) in vrbe vtebantur. Hinc distinctus calceus à crepida, à solea, à Gallica, à peronibus.* (atqui idem, paulo infra pag. ccxcii, & ad Tertullianum de Pallio, peronem fuisse calceum cavum dixit, rusticorum, venatorum, & id genus hominum, quibus ad imbres, & niues hæc pedis tutela necessaria) *& alijs quibuslibet calceamentorum generibus*. Non ergo Campagus, calceus Romanus, idest κοῖλον, καὶ βαθὺ ὑπόδημα, cavum, & profundum calciamentum, quod vsque ad mediam tibiam ascendit, vt ait Pollux; sed crepida, siue solea, habenis pedi innexa, quæ habenæ suram contingebant, reticulato opere decussatim implexæ.

Campagi duplicem originem attulit Casaubonus. Quod Campagi essent intercisi, vt æstiui calcei hodie sunt multifores. Altera, quod pars Campagi superior, quam Aristoteles ζυγὸν τοῦ ὑποδήματος appellat, e loris decussatim implexis esset contexta. Quæ vera originatio, & quam Salmasius sequitur. Addit Casaubonus, Scaligero videri, esse vocem mixobarbaram, à Græco καμπὴ, pro crure, vnde *Gamba* apud Vegetium, in Veterinaria; quod scilicet Campagus cruri, siue gambæ annecteretur.

Hoc oppugnat Salmasius, nunquam Casaubono æquus,

negās, infimæ latinitatis Auctores vnquam gambam, pro crure vsurpasse; neque hoc sensu, eam vocem apud Vegetium extare, sed tantum pro cruris commissura, & inflexione, quæ scilicet tibiam pedi iungit. Quod vt verum sit, nihil tamen obstat, quin à parte, totum crus gamba appellatum sit, vt nos hodie eam vocem vsurpamus. de quo in Originibus linguæ Italicæ disputauimus. Quanquam prior notatio, nempe à vinculorum flexura, Campagos dictos, verior videatur.

Aiebat Casaubonus, Campagos, reticulos Gallieno dictos, quod intercisi essent, & multifores, quales hodie æstiui, quos Græci πολυσχιδεῖς, σχιστάς, & λεπτοσχιδεῖς vocant. Negat, tales patriciorum, & Senatorum calceos fuisse Salmasius. Sed necesse est fuisse tales, qui eius sententiā, non solidi, & caui, sed pluribus habenis, aut corrigijs ita crus velabant, vt per illas multiplices flexuras, & veluti retium plagas, crus appareret, atque ita multifores. Verba eius sunt. *Verius ergo Campagos reticulis ideo similes Gallieno visos, propter lororum, & corrigiarum, quibus circa crura alligabantur, variam, & multiplicem, decussatimque volutam implicationem, quæ reticulatum planè opus referret*. Ergo, & intercisi, & multiforatiles, quod aiebat Casaubonus: & ideo non erant calcei patricij, ac Senatorij, qui medium crus cum pede solide operiebant.

Etsi verum esset Isidori commentum, de quatuor corrigijs, quibus assuta Luna patricia, illæ in pede, non in crure fuerunt, ad lunulam illam nectendam. Atque ex his sequitur, Campagum, calceamentum militare fuisse, non autem Vrbanum; sed de genere crepidarum, à Ducibus, & Imperatoribus gestatum; hac differentia, quod caliga manipularis, habenis ad talos vinciretur; Campagus, lora illa ad suram reticulatim extenderet. Cum igitur Gallienus campagis reiecisset, quasi reticulos, & eorum loco caligam sumpsisset, vt esset discrimen inter caligam Imperatoriam, & gregalem, eam gemmis, siue gemmatis corrigijs annexuit.

Ceterum, Campagos non fuisse calceos cauos, sed sandalia, siue crepidas, etiam ex Donatione Constantini patet, quam laudat Rubenius. *Et sicut noster Senatus, calceamentis vtitur, cum vdonibus; sic vtuntur & clerici*. In Græco, ὑποδήματα,

ΥΠΟ-

Tabula I

Q. FVRFANIO. C. F.
NIGRINO
PROC. FABRORVM.
VIXIT. ANN. XXIV M VIII
FVRFANIAE. FLO
RAE. CONIVGI.
SANCTISSIMAE
VIXIT. ANN. XXIII. M III
SEX. FVRFANIVS. TYRANNVS.
HER. FVNER. ET AR. FECIT. III. IDVS. APRIL
M. AIMILIO. II. ET. MVNATIO. PLANCO. COS.
Jo. Georg. f.

A 3

Tabula II.

Romæ in Aedibus Cesiorum

Jo. Georg. sculp.

Tabula IV.

M. Aurelij.

Plautillæ.

Titi.

Domitiani.

TABVLA V.
Pars I.

Tab. VI.
Pag. 27

Tab. VII.

Pag.ª 28.

ἤτοι σανδάλια λευκά. Si ergo Constantinus Clericis omnibus sandalia, siue Campagos concessit; non ergo solorum Diaconorum fuere, vt vult Rubenius; nisi postea solis Diaconis id concessum est. Fuisse autem Campagos sandalia, ex Scriptoribus Ecclesiasticis, quos idem adducit, apparet. Sed quomodo albo corio intrinsecus circundata essent, extrinsecus autem nigra, quæ neque caua erant, neque solida; sed solis habenis soleæ pedi, crurique annexa, difficile est intellectu, nisi solæ corrigiæ tales fuerunt; etsi illæ nigræ extrinsecus, quomodo pars interior, quæque cruri adhærebat, alba videri poterat? Quod vero addit, Senatorios campagos hac forma fuisse, idest, extra, nigros, intus, albos; quia Scholiastes Iuvenalis ait, Senatores Iuvenalis tempore nondum nigris calceis vsos; & ideo æuo Scholiastis fuisse nigros, satis hoc supra refutauimus: etsi id verum esset, absurdum tamen credere, peregrinum illum, ac venalitium Senatorem fuisse.

Sed si nigri erant illi Campagi, cur Græca Donatio Constantini appellat λευκὰ sandalia, idest alba? Respondet Rubenius, in Latina Donatione haberi, *calceamentum cum vdonibus, candido linteamine illustratis*. Sed cur ipsa sandalia alba, etiam subiectis vdonibus linteis, esse non potuerunt tam alba per se, quam vdonum candore nitentia? Certe non aliter λευκὰ ὑποδήματα, quam *alba calceamenta* reddere possumus: quod enim nigrum natura est, per subiectos albos vdones, siue pedules album dici non potest.

Hæc habuimus, quæ de calceis Senatorijs, fortasse nimis multa commentaremur, ne quid intactum relinqueremus. Illud tamen fateri cogimur, hærere adhuc nos, valdeque incertos esse; cum inter veteres, & recentiores doctissimos constet, totque Scriptorum auctoritas euincat, calceum Romanum, togæ proprium, ac peculiarem, fuisse cavum, & solidum, quique pedem, & dimidium crus operiret; non vnam tamen statuam togatam videri, cum crepidis, siue soleis, quæ habenis, & corrigijs nudo pedi nectuntur, vt illæ habenæ in quibusdam, pedem non excedant; in alijs, ad suram vsque pertingant; cum in alijs, calceus cavus, & solidus appareat.

Tabula I. & II. III. IV. VI. VII.

Nam in Statuis ab vtroque Rubenio editis, Romanus calceus, cavus, ac solidus, nostrorum instar, apparet, præcipue in illa Prætoris mappam mittentis. Ita in nostro Commentario, Tabula prima, & secunda, talem calceum præferunt; sed tertia, & quarta, in nummis Domitiani, M. Aurelij, & Plautillæ; item in sexta, & septima, soleas, & crepidas conspicimus, quæ loris nudo pedi innectuntur. Cuius diuersitatis causam mentis ambigui adhuc quærimus: nam si dicere velimus, statuas illas cum crepidis, inferioris æui fuisse, & temporum licentia, pro calceis, crepidas, & soleas inductas, & cum toga gestatas. Verum ætas Domitiani, M. Aurelij, Plautillæ, & aliorum credere id vetat, vixque vllum coniecturæ locum relinquit. Itaque videant doctiores, & hæsitantibus nobis, de ingenij penu opem ferant, grandem gratiam inituri.

Vtrum Toga vestimentum clausum fuerit, an apertum. Vestimenta quadrata. Pallia Iudæorum. Chlamys Macedonica à communi diuersa.

Cap. XXXVII.

Sed tædet, pudetque diutius in textrina taberna commorari. Itaque, relicto togæ tormento, Rubenij vestigia prementes, & calcem calce terentes, togam rerum dominam, summi velamen honoris denuo inspiciamus, à nuperis Criticis ita interpolatam, & scissam, vt vix vllum Romani cultus vestigium retineat. Nec erat, quod hic Rubenius Tragœdias excitaret, & togæ structuram, quamuis à Tertulliano, & Quintiliano accurate descriptam, à viris doctis ita implicatam, vt se extricare non possint; sed irretiti hæreant, non secus, atque Agamemnon apud Tragicos, nimis confidenter pronunciaret. Nec tam viris doctissimis, qui in hac palæstra desudarunt, quam Belgis suis iniurius, quos crasso sub aere, hoc est Bœotum in patria natos pronunciat, Italos prope cœcos, & lollio victitantes inducit, queis, cum tot statuæ ex Vrbis parietinis in oculos incurrant, eosdem non videre quod vident inuidiose criminatur.

Ad Cap. VI.

Ita-

Itaque & nos togam componamus, intentique eius Basilica edicta audiamus. De togæ forma, inter doctos controuersum ait, non fuisse manicatam, aut quadratam, contra Criniti, Manutij, & Victorij sententiam statuit. Sed cum hæc à nobis satis superq; refutata fuissent, quid attinebat cramben apponere? Eandem fuisse rotundam fatetur. Sed quod discrimen inter rotundas vestes, & quadratas fuerit, non bene exponi à viris doctissimis conqueritur; quorum reiectis, vt ipse ait, altercationibus, pro sententia pronunciat, amicula quadrata fuisse, quæ ex panno quadrato constabant, & quatuor angulos habebant, duos in superiore, duos in inferiore ora. Tale fuisse pallium Græcorum, & aliarum gentium.

Atqui hæc est ipsissima Salmasij sententia ad Tertul. Palliũ. Verba eius sunt. *Angulum in veste vocabant partem extremam vestis, vbi aperta est, quæ in acumen desinit, tam in ima vestimenti ora, quam in summa*. Et paulo post. *Rotundis contrariæ quadratæ; eæ ab summo ad imum apertæ: vnde quatuor angulos habuisse necesse est, duos in ima ora, duos in summa*. Nihil igitur hic noui, tanto promissor hiatu, attulit.

Huic opinioni nos olim id opposuimus, quod & Kercoetius tetigerat, si omnia pallia aperta, etiam quadrata fuissent, frustra à Scriptoribus quadratorum palliorum mentionem factã, quorum loca adduximus; vt cum Festus, *Ricinium, pallium quadrum* appellat; & apud Petronium, Enothea, *quadrato pallio incincta*, & alibi passim. Nam quod aiebat Salmasius, omne vestimenti genus, tam clausum, quam apertum, pallium dictum, vt togam, pallium rotundum; proprie tamen, & strictè, & communi loquendi vsu, pallium accipitur pro Græco indumento, vt à toga distinguitur; & ideo semper apertum, & quadrangulum, eiusdem sententia. Si igitur tale omne pallium, quid opus erat quædam pallia appellare quadrata?

Itaque tunc credebamus, pallium Græcanicum commune, fuisse quadratum, scilicet ex duabus plagulis, altera anteriore; altera posteriore, pariter quadratis, quales Diaconorum Dalmaticæ. Atque ita pallium à lateribus apertum, & fibula in humeris adstrictum, vnde quatuor anguli, in extrema ora, ante scilicet, & retrò. Cynicum autem, non plane quadratum

tum; sed semirotundum, quale nostrum est; quod nempe reiji-ci in humerum poterat, & duplicari, totumque corpus inuo-luere, quod à Cynicis fiebat.

Quod autem vulgare pallium ita quadratum esset, vt qua-tuor in imo angulos habuerit, quod ex duabus plagulis con-fectum esset, idcirco statuimus; quia cum viris doctis crede-bamus, similia fuisse Iudæorum, & Græcorum pallia. Nam Iudæorum pallium, quatuor in imo angulos habuisse inde cō-stat, quod in illis, Dei præcepto, fimbrias, & vittas hyacinthi-nas gestabant. Numer. xv. *Loquere ad filios Israel, & dices ad eos, vt faciant sibi fimbrias per angulos palliorum, ponentes in ijs vittas hyacinthinas, quas cum viderint, recordentur omniū mandatorum Domini*. Itaq; Epiphanius Hæresi xv ait, in Scri-barum pallio quatuor angulos fuisse, in quibus mala Punica penderent, in ima scilicet ora; non autem duo supra, totidem infra, vt credit Rubenius.

Hanc sententiam mutare coacti sumus; quia in Statuis pal-liatis, quas exhibuimus, neque duæ illæ plagulæ, neque fibu-la vsquam apparebat; sed pallium nostro haud absimile, quod vel in sinistrum humerum inijcitur; vel læuo brachio pars eius dextra imponitur. Vnde suspicabamur, tale pallium qua-drangulum, ab Asiaticis, Iudæis, & ceteris gentibus ad Orientem sitis, gestatum; atque in hoc à Græcanico dissimile; vtrumque apertum, Asiaticum quadratum, Græcum nequa-quam. Nihil tamen in re obscurissima certi statuimus; quia Appianus Lib. v. Ciuilium, stolam illam Antonij, siue pallium quadrangulum, appellat Græcanicum; & ita rem totam do-ctioribus discutiendam reliquimus.

Sed quod ait Rubenius, hos quatuor angulos facile conspi-ci in Statua Euripidis marmorea, quam ex Vrsino protulit, aut ego oculis non vtor; aut nihil aliud ibi apparet, quam exigua pallij pars in summo dextro humero, hoc est, non quatuor, sed vix vnus angulus. Nec minus oculi laborabunt, vt inspi-ciant, quomodo rotundæ vestes in solo expansæ, circulari for-ma essent, vt pallia nostra, quibus vulgo vtimur: nam sicut verum est, quod est rotundum, si expandatur in solo, futurum circulari figura; ita illud quod consequitur, falsum, *vt pallia*

nostra,

nostra, quæ cum ſint aperta, etiam Rubenij ſententia, erunt quadrangula, & ideo rotundis oppoſita; nec ſi expandantur, circularem figuram præferre poterunt.

De figura chlamydis, præcipue Macedonicæ, quæ rotunda erat, & clauſa, cum ceteræ apertæ eſſent, & vt iſti credunt, quadrangulæ, longa contentione inter Salmaſium, & Kercoetium decertatum eſt; & ſicut vbique Kercoetius impar congreſſus Achilli; ita hic, nihil præter maledicta, & virulentiam in Salmaſium effundit; & tamen ille Kercoetius eſt, qui ſub vero nomine, Rubenio, dicitur incomparabilis. Itaque mavult cum eo deſipere, quam Salmaſium vera docentem ſequi, vt aliquid contra receptam opinionem afferre poſſit.

Nam cum Salmaſius docuiſſet, pallia, & chlamydes communes apertas fuiſſe, & proinde in ſummâ, atque imâ orâ, angulos, ſiue πτέρυγας habuiſſe, cum rotunda, & clauſa veſtimenta non haberent, chlamydem Macedonicam excepit, quę rotunda, & in ima ora clauſa, ſiue coniuncta erat; vel vno irrefragabili Ammonij teſtimonio, qui rotundum veſtimentum fuiſſe dicit, ὃς εἰς τέλειον περὶ τὰ κάτω συνῆκται, *quod ad plenum, & perfectè circa imam oram connectitur, & concluditur*; hoc eſt, quod nulla ſui parte, circa extremitatem apertum eſt.

Addit Rubenius, formam chlamydis facile nos adſequi poſſe ex Strabone Lib. 1. qui Terræ habitabilis σχῆμα χλαμυδοειδὲς *formam chlamydi ſimilem* conſtituit. Deinde ex Plinio, qui tradit, Dinocharem Architectum, Alexādrię aream deſignaſſe *ad effigiem Macedonicæ chlamydis, orbe gyrato laciniosam, dextra, læuaque anguloſo procurſu.* Sed quis non videt, Strabonem loqui de chlamyde communi, quæ aperta, & extēſa Terram habitabilem refert; Plinium vero de chlamyde Macedonica, quæ Orbe gyrato lacinioſa, ideſt rotunda, cum aliæ eſſent quadratæ, & in imo, vt ait Ammonius, commiſſę, & clauſę. Apponit deinde figuram Macedonicæ, pro figura chlamydis communis. Rectius vero anteriorem partem appoſuiſſet; nam hæc figura tota eſt in imo, ac ſummo clauſa; cum Macedonica, in imo tantum clauſa eſſet, in ſuperiore parte aperta, vt mox dicemus.

Illud repugnare videtur, quod Plinius Macedonicæ chla-

mydi tribuit, dextra, læuaque angulosum procursum, idest vtrinque angulos, quos tantum in vestimentis apertis agnoscit Salmasius. Sed etiamsi vera sit Macedonicæ chlamydis figura, quam expressit Rubenius, cum esset rotunda, & clausa, cumque nonnisi duplex, siue duplicata extendi posset, ita vt superior pars inferiori incumberet, quod in omnibus clausis vestimentis euenire necesse est, hoc modo extensa, in imo duos veluti angulos habebit, siue vt Plinius loquitur, angulorum procursum. Sicut toga, licet clausa, læuo brachio subducta, normalem angulum apud Quintilianum efficit, & figuram semicircularem, siue hemicyclon apud Dionysium; nunquam tamen quatuor angulos habebit, vt vestimenta aperta, & chlamys Græcanica, alijs etiam gentibus communis.

Itaque Rubenio demonstrandum fuerat, Thessalicam chlamydem, quæ alas, siue πτερύγια habebat, à Macedonica non fuisse diuersam: nam cum Ammonius, solam Macedonicam, commissam in imo, idest clausam dicat, sequitur, & Thessalicam, & alias communes chlamydes fuisse apertas, & angulos, alasque, & πτερύγια habuisse. Quid autem opponit huic sententiæ Rubenius? Nullum inter chlamydem Macedonicam, & Græcam, ac Romanam chlamydem discrimen fuisse, satis indicare Strabonem, Plutarchum, & Diodorum, qui Alexandriæ, quam Dinochares, vt ait Plinius, ad effigiem chlamydis Macedonicæ metatus est, simpliciter chlamydis figuram tribuunt; & ideo eandem figuram fuisse. Verum Strabo de figura Terræ habitabilis, non de forma Alexandriæ loquitur. Nec mirum est Plutarchum ἁπλῶς chlamydē dixisse, quod Macedonica omnibus in Alexandri exercitu communis esset, ad cuius formam ille Vrbem metatus est. Et ex Plutarchi verbis illis κυκλοτερῆ κόλπον ἦγον, ὥσπερ ἀπὸ κρασπέδου, & quæ sequuntur, id clare apparet. Nam si figura communis chlamydis fuisset, quid opus fuerat illa descriptione, circularem, siue gyratam sinu, & extrema parte, siue ima ora fuisse? Vnde Interpres, magis Plutarchi sententiam, quam verba secutus, verbis Plinij reddidit, *orbe gyrato laciniosam*, quæ manifestò declarant, diuersam à communi Macedonicam fuisse.

Secundum Rubenij, siue Kercoetij argumentum erat, chla-

mydem Macedonicam non vndique clausam fuisse, sed fibu-
latoriam, & à latere apertam declarat Plutarchus, qui de Ale-
xandro, τὴν ἑαυτοῦ χλαμύδα λύσας ἐπέβαλε τῷ σώματι. *Soluens*
suam chlamydem, iniecit corpori. Addit Rubenius, omnes
gemmas, quæ Alexandrum referunt, fibulatoria chlamyde
spectari. Quod nos admittimus, neque chlamydem Macedo-
nicam, à summo ad imum clausam fuisse dicimus; sed tantum,
vt ait Ammonius, εἰς τέλειον, περὶ τὰ κάτω συνῆπται. *erat in imo*
perfecte commissa, & clausa. Cum ergo in superiore parte
aperta esset, ne humeris deflueret, fibula nectenda erat, quæ
soluebatur, cum chlamys exuenda erat. Maneat ergo, Mace-
donicam chlamydem, non tantum rotundam fuisse; sed in ima
ora clausam, quod vox συνῆπται, quidquid se torqueat Rube-
nius, manifesto euincit, & per hoc à communi chlamyde di-
uersam, quæ aperta, & quadrata.

Togam, nec apertam, nec chlamydis figura fuisse. Non vnus Rubenij error detegitur. Artemidorus, & Festus explicati. Cap. XXXVIII.

MInime tamen obscurum est Rubenij consilium, cum il- *Ad Cap. VIII.*
lud συνῆπται, *rotundum* vertit, non autem commissum,
& clausum. Cum enim credi vellet, togam fuisse apertam,
eamque non multum forma, à chlamyde diuersam; sed sola
magnitudine, & circumiectu, si chlamydem clausam fuisse de-
disset, consequens, erat talem & togam fuisse, quæ non multum
forma differebat. Iterum sententiæ suæ fundum facit, quod
supra à nobis explosum est; quia nempe Artemidorus, cum de
toga loquitur, ait, Temenon Arcadem primum suam chlamy-
dem hoc modo circumiecisse, siue circumposuisse τὴν ἑαυτοῦ
χλαμύδα τοῦτον περιεβάλλετο τρόπον. Ergo solo circumiectu, to-
ga à chlamyde differebat. Cogimur hic ea repetere; quia
ille errorem suum repetit.

Vt ergo supra diximus, chlamys Græca, & Romana cum
aperta esset, & ideo in humero fibula necteretur, Temenus il-
le, si vera fides, primus hoc modo chlamydem circumposuit,

idest cum aperta esset, & fibula nexa, vt omnes chlamydes, præter Macedonicam, eam consuit per totum, siue commisit, & eo more, qui postea à Romanis seruatus, eam aptauit, & Ionium nauigans in Italiam inuexit; vt scilicet, postquam clausa facta esset, per caput iniecta, corpori circumponeretur, atque amota fibula, læuo suspensa brachio fulciretur. Hoc est, quod ait Artemidorus; indigenę ab eo edocti, τὸν αὐτοὶ ἐσκευάσαντο τρόπον, quod non est, *præparauerunt; sed hac forma*, quæ tunc Romæ in vsu, *composuerunt*, siue quod supra dixerat, περιεβάλλοντο, *circumiecerunt*, *circumdederunt*, quod vestimentum clausum indicat; cum antea chlamys Temeni aperta esset, & duæ eius plagulæ in humeris fibula necterentur.

Alterum argumentum, chlamydem à toga non fuisse diuersam, non modo friuolum est; sed & falsum. Festus ait, ex Cincio, *Salias Virgines esse conducititias, quæ ad Salios adhibeantur, cum apicibus paludatas; quas Ælius stylo scripsit sacrificium facere in Regia paludatas, cum apicibus, in modum Saliorum*. Atqui Dionysius ait, Salias, quæ choros agebãt, τηβέννας, idest togas, siue trabeas ἐμπεπορπημένας, infibulatas gestasse. Si hoc à Dionysio scribitur, eadem plane vestis erit, toga, paludamentum, & chlamys; si eædem Virgines, quæ trabeatæ, erant etiam paludatæ. Verum Dionysius, non Salias, sed Salios, cum trabeis infibulatis producit; cuius rei causam alias attulimus, cum togæ communes sine fibulis essent. Saliæ igitur conductitiæ sacrorum ministræ, non in toga, vt Salij, sed paludatæ; & *illud in morem Saliorum, cum apicibus*, ad apices referendum, non ad togas. Saliæ apicatæ, non togatæ. Prauo igitur pede fultum argumentum, togam à chlamyde non fuisse diuersam; sicut quæ de chlamydis vsu, à Numa inuecto, Fasti Siculi, & Cedrenus commenti sunt, vt in superioribus declaratum est.

Tertia ratio, risu magis, quam elencho digna est. Appianus tradit, Pompeium chlamyde Alexandri Magni amictum triumphasse. Quid tum? Num idcirco chlamys illa toga facta est, aut eadem vestis fuit? Pro toga triumphali, gestauit Pompeius chlamydem Alexandri Magni; quod quidem nouum, & notabile, chlamydatum, non togatum Vrbem inue-

ctum

ctum esse. Quis inde sanus colligat, togam fuisse chlamydem, aut chlamydis forma? Sed quoniam supra dixerat Rubenius, chlamydem Macedonicam fuisse fibulatoriam, cum fibula circumiectum illum, quem comminiscitur, omnino impedire potuisset; quam tamen inquit, vt existimo, non Macedonum modo portabat fibula adstrictam; sed in togæ speciem, humeris circumiectam. Vt igitur Pompeius, Rubenij sententiæ faueret, fibulam illam morosam ex chlamyde euellit, siue chlamydem diffibulauit, vt ex ea togam concinnaret. Sed sit modus ineptiarum. Illud quidem chlamys Macedonica commune cum toga habuit, quod vtraque rotunda, & clausa esset; sed chlamys in inferiori tantum parte; toga per totum clausa, & ideo chlamys in summa ora fibulam habebat; toga nequaquam. Præterea, hæc longior, & fusior, & diuerso positu, gestatuque.

Colligit demum Rubenius, & si verum est, inquit, togę schema fuisse χλαμυδοειδὲς, sane corruit Manutij opinio, qui togam censet fuisse vestimenti genus, à summo ad imũ clausum. Vtinam vero opinio, quæ de Rubenij iudicio, & eruditione inualuit, non corrueret: nam etsi toga chlamydis speciem habuerit, aliqua chlamys, nempe Macedonica, clausa fuit. Non modo autem Manutius, sed quotquot ille in ostentationem enumerat, si vnum Sigonium excipias, viri eruditione præstantes, inscitiæ, & cæcitatis insimulantur, qui cum Manutio recte sentiunt, togam per totum fuisse clausam, iureque Sigonium nugari aiunt, qui αὐτοψία plane reuincitur.

Ne igitur solus Sigonius desiperet, magna confidentia eius partes tuetur; & cum supra dixisset, omnes illos viros doctissimos ita togæ structuram implicasse, vt se inde extricare non potuerint, sed hærere irretitos, vt ille Agamemnon apud Tragicos, vt se ab illo inuolucro expediat, Alexandri æmulus, quod soluere non potest, ingenij acie secat, togamque aperit, & discindit; atque ita eandem cum chlamyde, imo cum pallio, lacerna, & id genus vestibus, facit.

Ego sane, inquit, *Romæ, & alibi multas statuas togatas accurate contemplatus sum; sed* αὐτοψία *non me docuit, togam fuisse vndique conclusam*. Ergo tot viri eruditissimi, ac præcipue Itali,

Itali, luſcitioſi, qui quod lynceus ille contemplatus eſt, ſatis perſpicere non potuerunt, & in aperto veſtimento rimando, clauſis oculis fuerunt. Cur non ocularius aliquis aduocatur, cuius ope, quæ non ſunt videantur?

Sed quid opus eſt Roma, aut aliunde Statuas arceſſere? Si quas patruus Alberti Philippus egregie delineauit, togam vndique clauſam oculis ſubijcere, nemo negare poteſt, niſi ſit Hypſæa cæcior, ac perditæ frontis. Inſpice ſodes, non has modo, ſed quaſcumque ex veteribus monumentis, & nummis ſpectandas propoſuimus, & fidem oculorum appella; niſi forte alijs Belgæ, alijs Itali oculis vtuntur.

Alio modo toga, alio pallium in humerum reijciebatur. Cinctus Gabinus. Quid toga aperta apud Val. Maximum. Rubenij in ſummos viros maledicentia. Toga à Tertulliano Rhetoricè deſcripta. Eius ſtructura, & Rubenij in eam obſeruationes accuratius examinatæ. Cap. XXXIX.

NEc αὐτοψία modo, ſed ratione pugnat Rubenius. *Niſi forte quis* inquit, *pallia noſtra concluſa aſſerat, ſi laciniam dextram in lævum humerum conijciamus*. Quis enim inde dixit togam clauſam eſſe, quia eius lacinia in lævum humerum conijceretur? aut adeo mentis inops, vt hæc crederet? Non pallia modo noſtra, ſed & Græcorum, in humerum reijciebantur, quæ erant aperta; nec, niſi aperta fuiſſent, hoc modo reijci poterant, vt pars, ſiue ala dextra in lævum humerum conijceretur. At toga clauſa hoc modo reijci non poterat; ſed brachio læuo ſubiecto fultu, ſubducebatur, & aliquando in humerum lævum attollebatur, ſiue reijciebatur; nec ad pedes cadere poterat, niſi brachium demitteretur. Quod ſecus in pallio aperto, cuius pars, ſiue ala dextra ſiniſtro humero impoſita, facile ab humero defluebat; ſicut læua pars eiuſdem ſemper cadebat ad pedes, vt in noſtris pallijs; cum togæ clauſæ vtraque pars æqualiter ſubducta, in brachio, vel humero læuo conſiſteret.

Su-

Subijcit, se non videre, qua ratione, ritu Gabino toga cingeretur; nec quomodo Scipio Nasica apud Val. Maximum, Gracchum interfecturus, læuam manum apertæ togæ circumdederit, si toga vndique clausa fuit. Sed cinctum Gabinum, non aliud fuisse diximus, quam cum togæ lacinia, læuo brachio subducta, in tergum ita reijciebatur, vt contracta retraheretur ad pectus, atque ita in nodum necteretur; qui nodus, siue cinctus, togam contrahebat, breuioremque, & strictiorem reddebat.

Quod ad Scipionem Nasicam attinet, pariter diximus, cum læua togæ pars, siue lacinia, subiecto brachio eleuaretur, atque in sinum contraheretur, ea parte togam apertam visam esse, quod nempe lacinia subducta hinc inde brachio dependeret, ac veluti diuideretur, & aperiretur; & ideo à Valerio dici, Scipionem Nasicam, cum in Gracchum duceret, læuam manum apertæ togæ circumdedisse, idest vtraque parte brachium inuoluisse, vt esset illi pugnaturo instar clypei, siue vt ea brachium clypearet; sicut paludamentum, in re subita brachio intorquebatur; quod pluribus auctorum locis confirmauimus. Hoc Rubenio non satisfacit; viris tamen doctis satisfactum esse non ignoramus.

Ceterum, ex togæ circumiectu, quem Quintilianus, & Tertullianus describunt, probari togam fuisse apertam manifeste contendit; ex quorum verbis, & ex vetere Persij Scholiaste, atque ipsis statuis, verum togæ circumiectum se descripturum pollicetur. Quanquam hoc à patruo Philippo in Electis, tam accurate præstitum dicat, vt miretur, viros, omnis antiquitatis, & eruditionis apprime gnaros, post inuentas fruges, adhuc Βαλανοφορεῖν. Immodestum facinus, & inclemens, Viros in re literaria primorum principes, quia ex ijs, quæ ex veteribus monumentis, & nummis in oculos incurrunt, totque insuper argumenta euincunt, togam clausam fuisse, consensu tradant, frugibus mulctatos ad glandes ablegare.

Verum hoc ille conuicium à Salmasio mutuatus est, qui ad Ius Atticum, illud in auctorem libri de Re Vestiaria iecit, quod ab eo in notatione vestium holouerarum, modeste, & cum præfatione honoris, dissentire ausus esset, cum ad concutien-
dam

dam ilicem damnauit. Neque vero abnuit Ferrarius, & hic, & ibi, eorum numerum augere, qui quod recte sentiant, effrenis linguæ maledicta effugere non possunt.

Ceterum, immaturo patrui obitu factum tradit, vt totam togæ formam plane describere non potuerit. Itaque vicariam ipsi operam locat, & quæ ille recte, magnoque iudicio scripsit, inuertit, ac deprauat, atque in statuis ab eo productis, togam, quam nemo, nisi Tyresias, clausam esse negauerit, aperit, & diloricat. Verum grandia minatus, nil præter Glossas Persij, Quintiliani, & Tertulliani loca, toties ab alijs producta, & discussa in medium affert, quę nos, vitandæ nauseæ omittemus.

Hæc loca, ait ille (in quibus tamen, quod toga aperta fuerit, ne vestigium quidem apparet) *hæc* inquit *loca*, *magnam omnium oculis nebulam offuderunt*, quam novus Sol depulsurus sit. Sed contra, mihi aniculæ illi similis videtur, apud Senecam, quæ cum ætate caligaret, de tenebris, atque obscuritate cubiculi conquerebatur. Et nos ergo oculos perfricemus, somnumque morantem pellentes, ad noui iubaris exortum, diem admittamus. Sed fatum nostrum infelix, postquam diu luminum fidem tentauimus, nihil noui plane videmus, & in illis ad Quintilianum, & Tertullianum obseruationibus, ac metaphrasi, nonnisi absona, & ipsi autori contraria dispicimus.

Primo, Quintiliani, & Tertulliani ætate, togam ab antiqua diuersam fuisse ait. De Quintiliani æuo nemo sanus hoc dixerit, qui eius verba ad veteres statuas exegerit. Imo, neque de Tertulliani temporibus: nam ille, vt alias docuimus, togam Rhetoricè, & Declamatoriè magis, quam vere delineauit; vt quæ de cippo artifice, & forcipibus, & rugarum contabulatione non fortuita, luxus castigator immodicus commentatur. Quis enim credat hæc ab omnibus vsurpata, eamque in structura togæ operosissima, curam, & morosissimam diligentiam vulgo adhibitam? Nam ruga illa in humero Hortensij, loco mota, apud Macrobium, magis nimias eius delicias, qnam vulgarem morem arguit.

Sed fuerit diuersa Tertulliani æuo, togæ structura. Num ille alam, siue πτερύγιον togam habuisse memorat, quam, vt togam

gam apertam probaret Rubenius, *de læuo promissam* tradit? Verba sunt. *Partem de læuo promittat, ambitum vero retrahat à scapulis*. Quæ rotundam fuisse togam, & clausam potius indicant partem togæ, ita læuo humero impositæ, vt inde pars ea cadat, *ambitum vero retrahat*. quæ vox, clausæ togæ circumiectum, totum hominem inuoluentem demonstrat: ambire enim est circumire, & circumquaque operire, quod de clausis, quam apertis vestimentis melius intelligitur.

Sed quod ferri non potest, id ex patrui statuis comprobare nititur, in quibus, togam apertam esse nemo dixerit, nisi qui oculis caret. Nos interim, eius ad illas statuas adnotata ad disquisitionem vocabimus, ipsaque Rubenij verba apponemus.

Tabula V. & F.

Pars togæ prior medijs cruribus optime terminatur. Quintilianus. Sed in hac statua, toga pedes ipsos perfundit. 2. *Rugæ, quæ pridie ab exordio formabantur, & inde deducebantur in tibias.* Hoc vt verum fuerit, apud Declamatorem, in vulgari toga minime factum apparet; cum ipso togæ amictu, iniectuque fortuitæ illæ rugæ, ex sinus redundantia formarentur. 4. *Ambitum vero eius, ex quo sinus nascitur, iam deficientibus tabulis, idest, vbi tabulata illa congregatio finitur, retrahat à scapulis. Tertullianus.* Sed neque contabulatio illa ibi finiebat, vti apparet, neque à scapulis; sed tantum à dextro humero detrahebatur, vt brachium exereretur, & eadem contabulatione ad sinistrum brachium recurrebat, veluti balteus pectus cingens. 6. *Pars togæ, quæ postea imponitur, sit inferior.* Nempe, quæ ab humero sinistro redundãs fluebat, & vna cum balteo conficiebat vmbonem. 3. *Tum sinus inijciendus humero, cuius extremam oram reiecisse non dedecet.* Hoc plane ineptum est, sinum appellare partem illam, dextro humero inhærentem; cum certum sit, sinum fuisse in pectore, vt vox ipsa declarat, tam qui subducebatur læuo brachio, & inferior dicebatur, quam qui à sinistro humero cadebat in pectus, quò sinus superior, & ex vtroque vmbo conficiebatur, protuberantiâ rugarum in rotundum conuolutarum. 9. *Ambitum vero eius, ex quo sinus nascitur, iam deficientibus tabulis, retrahat à scapulis, & exclusa dextra, in læuam adhuc congerat (nempe balteum) cum alio pari tabulato in tergo deuoto. Tertullianus.* Hæc ad partem eam togæ spectant, quæ dextro brachio subiecta, ad læuam recurrebat, vt balteus; non autem ad eam partem, quæ læuo brachio subducebatur. Quod manifeste declarant verba illa. *Et exclusa dextra, in læuam adhuc congerat.* Porro *tabulatum in tergo, siue terga deuotum,* Tertulliano, non est inferior sinus, qui in anteriore parte, ima scilicet togæ ora, læuo brachio subducta; sed pars togæ superior, quæ excluso dextro brachio, in tergum cadebat, quæ pariter ex multis plicis, rugisque contabulata erat. Sed tabulatum illud, apud Quintilianum, fuisse πτερύγιον, siue alam, & partem togę apertam, tam falsum est, quam obscurum, quid sit apud eundem. *Pars eius prior medijs cruribus optime terminatur; posterior, eadem*

dem

dem proportione, altius quam cinctura.

Nam & olim locus ille valde nostor sit, & nunc quoque incertos habet. Leuiter conijciebam, *cincturam* positam ibi esse, pro tunica quæ cingebatur; non tamen vt hoc affirmarem, ac Rubenio persuaderem, quod nondum mihi persuaseram, & ideo adieci. *Si quis tamen priorem interpretationem malit, haud repugnauerim. Vtramque trepide, & hæsitanter posui, donec alius meliora promat.* Neque tamen mihi Rubenius persuaserit, legendum esse, *altius quam iunctura*, idest crurum, aut genuum; ita ut posterior togæ pars supra poplites fuerit. Nam præterquam quod id statuæ Rubenianæ refellunt, in quibus pars illa posterior ad talos vsque defluit; illud perfacetum est, cum pars togæ prior medijs cruribus optime terminaretur, posteriorem supra genua fuisse.

Lacinia, extrema vestis pars, siue ima ora. Non pinnæ, aut πτερύγια. Loca Scriptorum, quibus hoc probat Rubenius, contrarium euincunt. Cap. XL.

NVlla operis pars Rubenio exit, in qua aliquid noui, & præter omnium opinionem non afferat; adeo φιλόνεικος est, animoque eius penitus insedit immoderatum studium trahendi in contrarium. Nam cum inter omnes constet, laciniam esse vestimenti oram, siue partem extremam, quanquam Apuleius improprie, pro toto vestimento non semel accipiat, ipse censet, laciniam esse pinnas chlamydis, siue togæ, quas Græci πτερύγια, & κράσπεδα appellant. Sed pinnæ, & alæ, sunt anguli vestium; & ideo laciniæ pars, non tota lacinia. Etsi huiusmodi pinnæ, & anguli in chlamyde, vestimento aperto, fuerint, in tota clausa esse non potuerunt; vbicunque lacinia, extrema vestimenti ora, & κράσπεδα fimbriæ, quæ imæ oræ assuebantur, aut eius pars erant. *Ad Cap. IX.*

Recte igitur Beroaldus ad Apuleium, ait, laciniam esse partem vestimenti flexuosam, sinuosamque: nam cum vestes in extrema parte, præcipue togæ, & pallia, fusiores essent, & laxiores, plicas, & rugas, veluti sinus, imæ oræ flexu efficiebant.

Nec male Elmenhorstius, & alij, laciniam vestis cum ora confundunt: eadem enim res erat; & optime Cuiacius Obser. Lib. XII. Cap. XXIV. laciniam ait esse oram, siue extimum vestis.

Quid ad hæc Rubenius? *Ego credo*, inquit, *laciniam nihil aliud esse, quam ipsas pinnas chlamydis, siue togæ.* Sed loca omnia, quæ ad hoc probandum adducit, aperte euincunt, laciniam nihil aliud fuisse, quam imam vestimenti oram, nihil de pinnis, & alis, siue πτερύγιοις. Plautus Mercatore. *At tu ædepol sume laciniam, atque absterge sudorem tibi*, idest pallij, aut tunicæ partem extremam, quæ facilius apprehendi potest; quanquam ibi lacinia, pro orario, siue sudario accipi potest. Idem Asinaria. *Lacrymantem, lacinia tenet lachrymans*, idest ima vestis ora, quæ in descendentibus, aut fugientibus retineri solet. Sueton. in Claudio. *Illud quoque à maioribus natu audiebam, adeo causidicos patientia eius solitos abuti, vt descendentem è Tribunali, non solum voce reuocarent, sed & lacinia togæ retenta, interdum pede apprehenso, retinerent.* Idem in Caio. *Ita se proripuit è spectaculis, vt calcata lacinia togæ, præceps per gradus iret.* Certe, nonnisi extrema pars vestis pedibus implicita ad casum impellit. Clarius in Nerone. *Circuitis templis, cum in æde Vestæ resedisset, consurgenti ei primum lacinia obhæsit.* Quibus adde Macrobium L. II. Sat. *Iocatus in Cæsarem, qui ita toga præcingebatur, vt trahendo laciniam, veluti mollis incederet.* Et Seruium. *Cinctus Gabinus est toga, ita in tergum reiecta, vt vna eius lacinia* (legendum, *ima*) *à tergo reuocata hominem cingat.*

Quamuis autem πτερύγια, & κράσπεδα Pollux pro eodem statuat, vtraque extrema pars vestis fuerunt. Sic Plutarchus de Scipione Nasica. Τὸ κράσπεδον τοῦ ἱματίου θέμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. *Laciniam togæ imponens capiti*, idest imam togæ oram reuocans, capiti veluti galeam, pugnaturus, imposuit, siue vt expeditior foret. Valerius Maximus de Pisone, Titium præfectum equitum ignominia notante. *Iussit eum toga, lacinijs abscissis, amictum, discinctaque tunica indutum militiæ adesse.* Idest abscissa extrema togæ parte, siue toga decurtata, & mutila, ludibrio omnium exposuit. Quod genus ignominiæ etiam apud Hebræos vsurpatum, ex Sacris literis notum est.

De

De togæ tilijs, ac tabulis omnia iam pridem à viris eruditis ita exactè pertractata sunt, vt nullus racemationi locus relictus sit, nihilque Rubenius producat, quo literaria penus locupletior fiat. *Ad Cap. X.*

Vmbo, & sinus in toga. Eadem Casauboni, & Lipsij sententia. Fortunatianus, Apuleius, & Macrobius explicati. Cap. XLI.

IN huius capitis epigraphe, est. *Vmbo non fuit sinus.* Quid ergo fuit? Paulo post. *Si libri,* inquit, *Casauboni de re Vestiaria lucem vidissent, non magnopere laborandum esset de tota materia.* Vtinam vero illi extarent. Sed aperte Casaubonus ait. *Lautiorum toga ita componebatur, vt corrugata in multa πτύγματα, clypei speciem præberet, cuius centrum proprie appellatur Vmbo.* Id reijcit Rubenius, & optime à Lipsio statui ait, *Latinos, vestis positum, qui ad pectus exibat in tumorem, vmbonem vocasse.* Sed plane eadem est Lipsij, & Casauboni sententia: nam centrum clypei est Vmbo, & translatè, plicarum, rugarumque in toga, ad pectus redundantia protuberans, est togæ vmbo, vt est à nobis cum cura demonstratum. *Lipsio,* inquit, *assentior, & existimo, vmbonem dictum fuisse partem illam togæ, quæ circa humerum sinistrum, in varias rugas contracta descendebat in pectus, & imponebatur balteo illi, qui sub humero dextro ad sinistrum ducebatur, atque ita vmbonem cingebat.* *Ad Cap. XI.*

Sed neque hoc Lipsius ait, neque ex ea modo parte, quæ à sinistro humero cadebat, sinus, & vmbo formabatur; verum etiam ex ea, quæ læuo brachio subducebatur, idest ex sinu superiore, & inferiore vmbo conficiebatur, ex rugis scilicet, ac plicis, quæ supra, & infra conglobabantur in tumorem, qui vmbo dicebatur, sicut in clypei centro pars protuberans; falsumque est, vmbonem balteo cinctum fuisse: nam ex sinu qui baltei instar, sub humero dextro ad sinistrum ducebatur, vt ait Quintilianus, & ex ima togæ ora subducta vmbo conficiebatur.

Curius Fortunatianus non quærit quomodo balteus vmbonem decenter cingat; sed quomodo tunica cingenda, & qualis vmbo esse debeat. *Quemadmodum cingemur? nec submisse, nec succincte. Quid in vmbone? nec fluxè, nec adstricte*. Nihil hic de balteo cingente vmbonem; sed ita tunicam cingendam, vt neque laxiore cinctu demitteretur, & flueret; neque arctiore breuior esset, & succinctior. Vmbonem autem, idest sinum plicarum protuberantem, ita componendum, vt neque laxior esset, quod delicatiorum, neque strictior, vt strangularet. Omnino enim Curius Quintilianum expressit. *Sinus qui sub humero dextro ad sinistrum ducitur, velut balteus, nec strangulet, nec fluat*. Idē Curius. *Vmbo nec fluxè, nec adstrictè*. Licet Quintilianus, non vmbonem, sed sinum tantum appellet, qui idem cum vmbone. Nam cum Curius verba illa, *qui sub humero dextro* (sinus) *ad sinistrum ducitur, veluti balteus*, de vmbone acceperit, satis indicat, vmbonem, & sinum eandem rem fuisse.

In Apuleio nullus correctioni locus est: recte enim omnia se habent, Lib. XI. de Iside. *Palla sub dextrum latus, ad humerum lævum recurrens, vmbonis vice deiecta, partem laciniæ, multiplici contabulatione dependula*. Legit Rubenius, *deiecta parte laciniæ*. Frustrà: nam Isis pallam, siue pallium muliebre, more communi, ita induerat, vt partem dextram, dextero brachio subiectam, in lævum humerum reijceret; ita tamen, vt eius partis rugæ, ac plicæ defluentes, siue dependulæ, multiplici contabulatione vmbonem referrent, qualis in toga, ex eadem plicarum rotunda congerie. *Palla* autem *laciniæ partem, deiecta*, Græcæ locutionis affectator dixit, vt *nuda genu*, & similia, idest palla habens partem laciniæ, siue imæ oræ dejectam multiplici contabulatione, vmbonis vicem, siue speciem referebat.

Quod autem ait Rubenius, vmbonis vice, bene positum esse, quod palla quadrangula esset, idest aperta, & ideo vmbonem non habebat vt toga, sed eius vice, gerebat laciniam ab humero deiectam; nempe oblitus erat, se in superioribus statuisse, pallam fuisse tunicam, quæ clausa, & ideo minime quadrangula. Quem lapsum vt satis supra arguimus; ita

Apu-

Apuleij sententia est, partem illam deiectæ laciniæ, ex concursu plicarum protuberantium, vmbonis loco fuisse, qualis in toga: nam siue aperta vestis sit, siue clausa, ex rugarum conuolutarum contabulatione, & redundantia vmbo efficitur globosus, qualis in clypei medio spectatur.

Quod autem vmbo totam togæ structuram stringeret, nec fuit, nec fieri potuit; neque à Macrobio nodus ille artifex, *vmbo* vocatur, cum de Hortensio loquitur. *Fuit in vestitu, ad munditiem curiosus, & vt bene amictus iret, faciem in speculo ponebat, vbi se intuens, togam corpori sic applicabat, vt rugas, non forte, sed industriè locatas* (quæ verba, communes togas hoc artificio caruisse euincunt) *artifex nodus constringeret, & sinus ex composito defluens, nodum lateris ambiret.* Hoc est, quæ in toga communi, rugarum plicatio fortuita erat, quæq; facile defluere poterat, eam Hortensius artifice nodo compositam adstringebat, ne turbata deflueret, ac laberetur. Sed qualis ille nodus esset, incertum est: nam cum vmbo nihil aliud esset, quam rugarum congeries in rotundum extuberans, quomodo se ipsum cingere poterat, & vt ait Rubenius, togæ structuram cingere, cum ipse vmbo, ex plicarum concursu, & structura conficeretur?

Togæ sinus duplex, superior, & inferior. Quintilianus, & Horatius explicati. Cap. XLII.

VErum quid attinebat sententiam, de sinu togæ adsuto, & adtexto, iam satis à nobis reiectam reuocare, & viris doctis obstrepere? Recte quidem, si pauca excipias, Philippus Rubenius sinum in toga delineauit. Sed quinam sint illi eruditi, qui post Philippum, de sinu ita disputant, vt quasi in tenebris micent, haud scimus. Illud satis constat, quid esset sinus, à nobis explicatum esse, antequam Philippi Electa videremus. Sed dum Albertus, patruo, in hoc nimis, vt ipse ait, succincte versanti suppetias it, non tam ipsum exponit, quam sinum inuoluit, & implicat. *Ad Cap. XII.*

Nascebatur, inquit, sinus ex toga, quæ sub dextro brachio duplicabatur.

plicabatur. Verum, non ex parte modo togæ dextro brachio subiecta; sed ex ea, quæ sinistro subducebatur, sinus fiebat; & ita duplex erat, superior, & inferior, & ex duplici sinu vmbo formabatur, vt diximus. Adiicit. *Cum igitur pars togæ sub brachio dextro duplicaretur*. Imò triplicabatur interdum, & quadruplicabatur, prout toga laxior, & inundantior erat. *Superior quædam pars τοῦ πτύγματος formabat balteum; inferior autem tabulis constabat, idest plicis longis, per dextrum humerum descendentibus, exclusa dextra. Deinde, in deficientibus tabulis, curuabatur in sinum, qui deinde reijciebatur in lævum humerum, rursus in tabulas conglomeratus*.

Hoc vere est micare in tenebris, & lectori illudere: non solum enim superior pars, verum etiam inferior constabat tabulis, si tabulas, siue tilias, pro rugis, ac plicis accipiamus. Quæ quidem plicæ, ac tabulæ, non descendebant per dextrum humerum; neque hoc fieri poterat, cum pars ea togæ, excluso humero, (non dextra tantum) dextro brachio subiecta esset. Deinde, quod indeficientibus tabulis, pars ea curuaretur in sinum, plane absonum est; cum tabulæ illæ, & plicæ nihil aliud quam sinus essent. In quo cum patruo errauit Albertus, quem nos olim in secunda editione, postquam eius Electorum copia fuit, arguimus, quod numero V. posuisset, sinum humero inijciendum, qui à dextro brachio in tergum cadit: nam togæ partem, quæ à dextro humero in tergum cadebat, nemo sinum appellauerit, qui tantum ad pectus; neque dextro humero inijci poterat, qui exertus, & toga liber.

In quo à patruo dissentit Rubenius, & in lævum humerum reiectum tradit, rursum in tabulas conglomeratum. Sed quod rursus conglobaretur, nulla causa apparet. Quintilianus ait, sinum inijciendum humero; quia, cum vt diximus, sinus superior, idest pars togæ de sub dextro brachio, humero lęuo iniecta interdum in brachium laberetur, iterum humero reponebatur, & vna cum inferiore sinu, idest parte togæ læuo brachio subducta humero inijciebatur, vt brachium sinistrum in actione expeditius esset.

De angusto togæ sinu seueriorum hominum, laxo, & inundante lautiorum; & cur Cæsar moribundus, sinum ad ima crura

crura deduxerit, omnia pridem à nobis obseruata sunt; neque tamen has racemationes è nostra vindemiola sublectas inuidemus. Illud iustæ reprehensioni subijcimus, si vmbo togæ decideret in brachium sinistrum, reijcere, rustici, & negligentis fuisse; idque ex Horatio probari posse putat.

Rusticius tonso toga defluit.

Nam nec vmbo defluere poterat in brachium sinistrum, cum in ipso brachio, & pectore semper resideret; sed pars togæ, quæ ita subducebatur, vt normalem angulum efficeret, interdum ad pedes fluere inæqualiter à negligentibus permittebatur. Quod ita Quintilianus expressit. *At si incipientibus, aut paulum progressis decidat toga* (idest brachio sinistro) *non reponere, prorsus negligentis, aut pigri, aut quomodo debeat amiciri nescientis est.* Et apud Horatium, nihil de vmbone; & rusticitas illa, non ad togam, sed ad inæqualem tonsuram pertinet, pari negligentia, fluente ad pedes toga. Locus Iuvenalis

Fatum est in partibus illis,
Quas sinus abscondit.

Satis declarat, fuisse etiam sinum inferiorem, intra quem partes illæ fatales condebantur; nisi quis in superiore pectoris parte eas fuisse credat. Quanquam Iuvenalis ibi de sinu tunicæ loquatur, sicut illa apud Petronium. *Manum demisit in sinum, & pertractato vasculo tam rudi; hoc inquit, belle cras in promulside libidinis nostræ militabit.*

Togam nec cingi, nec præcingi potuisse. Laxa Cæsaris cinctura. Dio Cassius, & Cicero explicati. Praua Suetonij interpretatio notata. Cinctus Gabinus. Accinctus, Præcinctus, & altè cinctus. Cap. XLIII.

INsignis Rubenij inconstantia. Togam nequaquam cingi solitam nobiscum sentit, quod raro facit; sed vt in aliquo dissentiat, eandem præcingi consueuisse contendit. Quasi, quod præcingitur non cingatur, & sit aliquod discrimen inter cincturam, & præcincturam. Id adstruit auctoritate Macrobij, qui Hortensij Oratoris, in vestitu præcinctum, & Cæsaris præ- *Ad Cap. XIII.*

cincturam

cincturam commemorat; quod scilicet, *ita togam præcingeret, vt trahendo laciniam mollis incederet.*

Sed nos olim Macrobium falsi arguimus, tum quod reliqui Scriptores omnes de tunicæ cinctura id sunt interpretati; tum irrefragabili argumento, quod nullo pacto cingi toga potuerit; quæ cum clausa, & corpori iniecta, ita gestaretur, vt sinistro brachio subducta, dextrum humerum excluderet; si cincta, aut præcincta fuisset, cinctura sinistrum brachium cum toga alligasset; & ideo, aut errasse Macrobium, aut pro *toga, tunica*, legendum esse.

Respuit correctionem Rubenius, tanquam superuacuam; non enim ait, à Macrobio tradi, Cæsaris togam cingulo aliquo substrictam; sed illum ita toga præcingi solitum, vt trahendo laciniam mollis incederet, fluxiore præcinctura vsus. Idque à Dione tradi ait, qui Cæsaris χαῦνον τȣ̃ ζώματος αὐτȣ̃, *laxam eius cincturam* à Sulla notatam narrat; & ideo monuisse Optimates, vt male cinctum puerum cauerent. Sed de tunicæ cinctura, non de toga locutum Dionem manifestum est. Demus, de toga intellexisse Dionem; doceat nos Rubenius, quomodo toga cingi, aut præcingi posset.

Præcingebantur, inquit, *Romani, in habitu ordinario, toga ipsa, nempe balteo illo, qui sub dextro brachio ad sinistrum humerum obliquè ducebatur, vt ait Quintilianus.* Erat quidem pars illa togæ à dextro in sinistrum recurrens, instar baltei, siue cinguli militaris; sed quomodo hominem cingeret, demonstrandum erat: neque enim aliter cingere poterat, nisi corpus vndique complexa adstringeret. Veteres statuæ id refellunt, in quibus nihil tale apparet, & fieri non potuisse ratio euincit. Ad quid enim ea cinctura? Non iungendis togæ partibus, quæ commissæ, & clausa; non continendæ togæ, ne deflueret; nam sinistro brachio sustinebatur. Præterea, si balteus hominem cingebat, quomodo sinus, qui nihil aliud quam balteus, fluere interdum, inijci humero, reuocari, ac reijci poterat?

Fortunatianum, non de togæ, sed de tunicæ cinctura locutum supra diximus; nec Quintilianus togam cingi, aut præcingi solitum dixit. Multo minus id ex Cicerone colligitur Lib. II. Epist. ad Q. Fratrem XII. qui de tunica capiendus est.

Cæsa-

Cæsarem illum in sinu fero; nec ego discingor. In sinu ferre, est amare, colere, obseruare, vt etiam pueri sciunt; sumpta translatione à rebus charis, quæ in sinu gestabantur; nec aliter ferri poterant, quam cincta tunica, alioquin sinu excidissent. Ait ergo Tullius, cum Cæsarem obseruet, & in sinu ferat, perseuerare se in eodem cultu; nec discingi, idest tunicam non soluere, aut pati Cæsarem è sinu excidere.

Errat pariter in loco Suetonij, quem contra Auctoris mentem manifestò accipit, de Cæsare. *Etiam cultu notabilem ferunt: vsum enim lato clauo ad manum fimbriato; nec vt vnquam aliter, quam super eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura. Vnde emanasse Syllæ dictum constat, Optimates sæpius monentis, vt male præcinctum puerum cauerent.* Duo hic notari, ait Rubenius. Primum, quod interiores tunicas nullo cingulo castigabat; sed sola toga præcingebat tunicas. deinde, quod cinctu ipso togæ fluxiore vtebatur. Vtrumque falsum. Nam latum clavum hic esse tunicam laticlauiam certum est; nisi ad cetera paradoxa illud quoque adijcere Rubenius velit, clauos fuisse in toga, non in tunica. Illud quoque certum, hoc cultu notabilem Cæsarem fuisse, quod cum laticlauij tunicas non cingerent, Cæsar, contra morem, super latum clavum cingeretur. Alterũ autem notabile, quod laxiore, siue fluxiore cinctura, ex quo falsum fracti animi indicium Syllam non fefellit. Quomodo autem toga tunicas præcingere posset, ipse viderit, nisi cinctu Gabino id fieret. Quod verò laticlauij, etsi latum clavum non cingerent, tunicas interiores zona substrictas portarent, vt credam, sine auctore, adduci adhuc non possum; cum contra ex Æliano constet, tunicas interiores cingi non consueuisse, Variæ Hist. L. XIII. C. XXXVII. *Gelon Syracusiorum Tyrannus, mansuetissimum se in Imperio præbebat; seditiosi vero quidam eius vitæ tendebant insidias; quod cum resciuisset Gelon, conuocata Syracusiorum concione, armis indutus processit, & commemoratis suis erga illos meritis, insidias detexit; atque exutis armis, dixit ad vniuersos. En igitur* ἐν χιτωνίσκῳ, *in tunicula inermis adsto, & dedo me vobis, vt pro voluntate, libitoque mecum agatis. Quum igitur Syracusij mirati, supplicio afficiendos insidiatores ei tradidissent, & illum regnare iussissent,*

ſtatuam ei poſuerunt, ἐν ἀζώστῳ χιτῶνι, *in diſcincta tunica; ſcilicet interiore, qua, exutis armis, in concione ſteterat*. Cæſarem autem cinctu togæ fluxiore vſum, quam ſit à vero alienum, ex ſupra dictis conſtat.

Porro hanc togæ præcincturam à cinctu Gabino diuerſam fuiſſe ait. *Quo habitu*, inquit, *amicti, non præcincti à Scriptoribus vocabantur; ſed incincti, ſiue circumcincti*. Hoc plane eſt μικρολογεῖσθαι. Quid? ſi etiam cinctu Gabino *præcincti*, ſiue quod idem eſt, *procincti* à Scriptoribus vocantur, perit tam moroſa diſtinctio. Veteres Critici, cum quærerent, quid eſſet *in procinctu*, ita expoſuerunt. Cum antiquiſſimis temporibus, toga, tam vrbanũ, quam militare veſtimentum eſſet, ne laxum, fuſumque ad pedes impedimento pugnaturis eſſet, in ipſa acie illud præcingebant, ideſt ima togæ ora contracta, & retro reiecta, rurſus reuocabatur ad pectus, & in nodum colligabatur; qui cinctus Gabinus erat. Ergo Gabino ritu præcincti, & procincti. Vnde teſtamentum militare, in procinctu, cum toga hoc modo præcincta teſtamentum condebatur. Ita nullum diſcrimen inter togæ præcincturam, & cinctum Gabinum. Et *cinctus*, *præcinctus*, ſiue *procinctus*, *accinctus*, *incinctus*, & *circumcinctus*, eadem res fuit. Et ſi ita toga præcingebatur, omnes tunc in cinctu Gabino fuiſſe neceſſe eſt.

Non igitur præcingi dicitur proprie, quando non circumcirca cinctus ambit hominem; ſed ab anteriore tantum parte: nam Gabinus, & præcinctus, & circumcinctus. Deinde doceri vellem quomodo aliquis cingi poſſit, vt cingulum, ſiue balteus totum hominem non ambiat, atque amplectatur. Quid porro fiet verbis Horatij Lib. 1. Sat. v.

Hoc iter ignaui diuiſimus, altius ac nos
Præcinctis vnum.

Nunquid de togæ præcinctura in iter habentibus, intelligendum eſt, an vero de tunica, non circumcirca, ſed tantum in anteriore parte cincta? Eadem plane iſtarum vocum, *Accinctus*, *alte cinctus*, *incinctus*, & *præcinctus*, ſignificatio eſt, vt nos quoque minutias inuiti ſectemur. Hyginus Fabula ix. *Niobe ſuperbius locuta eſt in Apollinem, & Dianam, quod illa cincta viri cultu eſſet* (ideſt altius cincta, ſiue ſuccincta, vt venatrix)

natrix) *Apollo vestem deorsum, atque crinitus* (idest longam, talaremque haberet, more mulierum.

Locus Martialis nihil ad rem facit, *de semicinctio*.

Det tunicam diues, ego te cingere possum.

Non solum enim tunica, sed semicinctium totum hominem, ante, & retro cingebat, eo discrimine, quod tunica ab humeris ad crura pertingebat, semicinctium, vt vox declarat, inferiorem tantum corporis partem tegebat, superiore nuda, quod etiam cinctus dicebatur; vnde cinctuti Cethegi Horatio, sine tunica, solo cinctu, & toga velati. Ita lintea mulierum, quæ tunicæ adponuntur, & gremium tegunt, semicinctia dici possunt, Italis *grembiali*, & *trauerse* dicuntur; licet aliqua anteriorem tantum partem, quædam vtrinque inferiores partes vestiant. Hæc *cinctus*; illa semicinctia proprie dici possunt. Nihil quod togæ præcincturam adiuvet.

Ex his facile apparet, neque apud Veteres, neque apud inferiores Quirites vllum in toga cinctum, aut præcincturam fuisse, præter cinctum Gabinum. In quo Rubenij iudicium requiro, qui vt probaret, apud antiquissimos Romanos nullum in toga cinctum fuisse, quia nullos sinus habebant, angulis tum, atque adstrictis togulis, Albinouanum adducit, in Epicedio Mæcenatis

Quod discinctus eras, animo quoque carpitur vnum:
Diluitur nimia simplicitate tua.
Sic illi vixere, quibus fuit aurea Virgo,
Quæ bene præcinctos postmodo pulsa fugit.
Inuide quid tandem tunicæ nocuere solutæ?
Aut tibi ventosi quid nocuere sinus?

Quasi Albinouanus de toga loquatur, & non de tunica Mæcenatis, quæ discincta, & soluta ab omnibus carpitur. Etsi omnes silerent, verba ipsa poetæ euincunt. Quid enim verbis illis, *bene præcinctos*, opponit? *Quid tandem tunicæ nocuere solutæ?* Ergo tunicæ, non togæ præcinctæ.

Vestis sacrificantium Prætexta. Num Augures in Trabea. Ea nequaquam cocco, & purpura bistincta, siue dibapha. Cicero explicatus. Cap. XLIV.

Ad Cap. XLV.

DIu se quæsisse narrat Rubenius, quis esset habitus sacrificantium apud Romanos. Neque tamen longa, aut difficili quæstione opus erat: fuisse enim Prætextam exploratum est, quæ & magistratuum, & ingenuæ pueritiæ, & sacris operantium gestamen fuit. Nam purpuram Dijs placandis aduocari, ex Plinio notum. Eam autem fuisse Prætextam docet Tacit. Lib. III. de Germanico. *Vidit se operatum, & sanguine sacro respersa Prætexta, pulchriorem aliam manibus Augustæ accepisse.* Lampridius in Alexandro. *Accepit Prætextam, etiam cum sacra faceret, sed loco Pontificis Max. non Imperatoris.* Quem locum alias explicauimus. Et de Triumuiris epulonibus, idem vt Pontificibus, ius togæ prętextæ habendæ datum, ex Liuio agnoscit Rubenius.

Augures etiam Prætexta vsos diximus. Cicero pro Sextio, Lentuli Spinteris filium Augurem creatum indicans, ait. *Cui superior annus idem, & virilem patris, & Prætextam populi iudicio dedit.* Idem Epist. IX. Libri II. ad Atticum. *Vatinij strumam sacerdotij διβάφω vestiant.* Rubenius tamen existimat, Augures Trabea amictos fuisse, ex purpura, & cocco. De Trabea satis in superioribus disputatum est; nemoque ignorat, fuisse togam, purpureis fascijs, siue instititis, instar trabium discurrentibus distinctam. Eam non à Regibus modo, sed etiam Auguribus gestatam indicat Seruius ad VII. Æneidos, idque ex Suetonio. Sed mihi suspecta Seruij fides est; cum locus Suetonij hodie non extet, omnesque consentiant, Augures Prætexta vsos, non Trabea.

Quidquid sit, Rubenio minime credimus, eam Trabeam primum cocco, deinde purpura tinctam fuisse, quod Seruius, siue Suetonius tradat, fuisse de cocco, & purpura. Verisimilius enim est, eas fascias, siue institas, partim ex cocco, idest purpura terrestri; partim fuisse ex purpura marina, siue pelagia. Quis

enim

enim credat, Vrbis primordio, in illa paupertate, nondum dibaphæ, siue purpuræ bistinctæ vsu inducto, Trabeas duplici infectura tinctas fuisse, & quidem maximo impendio. Quem luxum recenter inuectum facunde castigat Plinius: nam cum diuersos purpuræ colores in temperatura mistos fuisse doceret, addit. *Gemina demonstrata via luxuriæ, vt color alius operiretur alio, suauior ita fieri, leniorque dictus. Quare, & Amethystinum Tyrio inebriatum, vt esset ab vtroque nomen improbum, simulque luxuria duplex; & cum confecere conchylia, transire melius in Tyrium putant. Quin & terrena miscere, coccoque tinctum, Tyrio tingere, vt fieret Hysginum.* Quid opus fuerat tam inuidiosa declamatione, si iam inde ab Vrbe condita, Augures Trabea vtebantur?

Multo minus eidem assentimur, qui hac tinctura dibapham chlamydem fuisse putat, quam Christo Domino ad illudendum, proterui milites iniecerunt; quia Matthæus eam coccineam, Marcus purpuream appellat. Fuisse enim paludamentum verisimile est, quod in Ducibus, atque Imperatoribus, vt alias monstrauimus, erat cocceum, siue coccineũ, vt Matthæus appellat. Marcus autem purpureum dicit; quia etiam coccum, siue granum, laxe loquendo, purpura erat, sed terrestris.

Prętextam autem, non Trabeam fuisse Augurum gestamen, verba Ciceronis conuincunt, quæ Rubenius pro se adducit. Lib. II. Epist. VI. *Sed tamen togam prætextam texi Oppio, puto te audisse: nam Curtius noster dibaphum cogitat; sed eum infector moratur.* Rectè enim de Auguratu Curtij loqui Ciceronem conijcit Manutius; quia Epist. IX. Lib. II. ad Atticum. *Proinde isti, licet faciant, quos volunt Consules, Tribunos; denique etiam Vatinij strumam, sacerdotij διβάφῳ vestiant.* Ibi enim Cicero loquitur de Auguratu Q. Metelli Celeris, paulo ante mortui, cui subrogari Vatinius cupiebat.

Quod ad dibaphum attinet, non credit Rubenius, Ciceronem loqui de dibapha Tyria, quæ ipsius Consulatu primum Romanis visa, teste Plinio. Quid igitur ibi erit dibaphum? scilicet Trabea, non Prætexta, cocco, & purpura tincta. Atqui Cicero Auguralem vestem Prætextam diserte vocat, nõ Trabeam. Sed fuerit Trabea, cum illa, vt credit Rubenius, cocco

 prius,

prius, deinde purpura tingererur, erat bis tincta, atque dibapha. Sed dibapha primum Ciceronis Consulatu visa. Non igitur trabea Augurum ab Vrbis initio bistincta, scilicet cocco, & purpura. Hæc sunt inter se valde pugnantia.

Ceterum dibapha, licet Consule Cicerone, in Lentulo Spinthere Ædili improbata, breui ideo inualuit, vt Nepos, qui fuit Ciceroni æqualis, cum hæc apud Plinium narrasset, eamque purpuram mille denarijs in libram, emi non potuisse dixisset, subijcit. *Qua purpura, quis iam non tricliniaria facit?* idest vestem lectorum stragulam. Maneat ergo, sacrificantium vestem fuisse Prætextam; Trabeã autem, aut nunquam ab Auguribus gestatam, & Seruium Suetonij auctoritate male vsum, cum nullus Scriptorum id prodiderit, & ceteri Prætextam Auguribus assignent; aut Trabeam in desuetudinem abijsse, & in eius locum successisse Prętextam. Sane certũ, & indubitatum, Trabeam non fuisse dibapham, idest cocco, & Tyrio inebriatam. Nam posterioris æui Trabeæ Consulares, & Imperatoriæ, pictæ fuerunt, idest purpura, & auro intertextæ, & variatæ, sicut palmatæ, ac triumphales.

Læna, commune vestimentum. Quod inter eam, & Abollam discrimen. Prætexta in ima tantum ora purpuram habuit. Vmbo purpureus, item candidus. Suffibulum. Varro explicatus. Purpura plebeia. Cap. XLV.

LÆnam non solum Flaminum velamen fuisse; sed commune vestimentum, etiam viliorum, præcipuè in conuiuijs, alias ostendimus, & quid illud esset primi perquisiuimus; ea inde petat studiosus Lector. Discrimen, quod inter illam, & Abollam ponit Rubenius, nullum est; quia Læna Chlamydis; Abolla, pallij species esset; & ideo hæc quadrata, illa rotunda: vtraque enim vestis aperta, & ideo quadrata. Sed Læna breuior; Abolla fusior. Illius ferme vsus in cõuiuijs; Abolla philosophorum, præcipue Cynicorum amictus, licet etiam pro cõmuni pallio accipiatur. Præterea, si Læna fuisset toga, & quidem duplex, vt Grammatici nugantur, nihil opus fibula fuisset,

set; cum Flamines, qui Lænam gestabant, infibulati sacrificarent, vt ait Festus.

Vt autem Lænam Flaminũ purpuream fuisse concedamus, sicut Persius diuitibus hyacinthinam tribuit, Iuvenalis Sat. III. coccinam. *Cauet hunc, quem coccina Læna vitari iubet*, ita communem, & plebeijs quoque vsurpatam, eodem colore fuisse non est credibile; multo minus Lænam Flaminum, auratam siue auro intertextam; quod neque Appianus tradit; & Seruius, illud Virgilij de Læna Æneæ. *Tenui telas discreuerat auro*, ad mysterium retulit. Alioqui nullum inter Flaminum, & triumphantium vestem, quæ purpurea, auroque picta, discrimen fuisset; quod nulli Veterum proditum est.

Neque illud facile concesserim, Prætextam, non solum in ima ora; sed circumcirca, idest in superiore etiam purpura fuisse distinctam. Nam λέγνα fuisse extremitates togæ, vel pallij, quæ ab orâ sursum ibant, neque ex Polluce, neque ex Hesychio colligitur. In togis autem prætextis vmbo fuit purpureus, non quia λέγνα illa, siue partes laterales purpureæ ab ora sursum ascenderent, quæ nulla erant; sed quia, cum ima togæ ora, quæ erat purpura prætexta, læuo brachio subduceretur ad pectus, vbi ex collectione rugarum, sinus, & vmbo, inde fiebat, vt ipse sinus, & vmbo, non totus, sed ex parte purpureus esset, scilicet sinus inferior; nam in summa togæ ora nulla purpura; & ideo in toga pura, siue communi, candidus vmbo Persio dicitur.

Cum autem Virgilius ait.

Purpureo velare comas adopertus amictu.

Non de Prætexta, sed de veste tota purpurea locutus est; nisi quis credat, etiam Troianos togatos, & prætextatos fuisse; licet hoc poetica prolepsi excusari possit. Vestis inquam illa tota purpurea. Seruius ad illud eiusdem. *Puraque in veste sacerdos Impolluta, & pura dicitur vestis, qua festis diebus vti consueuerant sacra celebraturi. Est autem linea, & purpurea: purpura enim maris vicem ad piandum prabet.* Inde factum est, vt postea Romani sacrificaturi, Prætextam sumerent, ob inditam purpuram; & caput eadem velarent, propter causas, quas Seruius Lib. III. ex Virgilio adducit.

Hanc Pontificum Prætextam, ſicut Pallam Veſtalium, ſuffibulum dictam, Rubenius credit, ex Varrone Lib. v. de L. L. *Opeconſiua dies, à Dea Opeconſiua, cuius in Regia ſacrarium. Quod ideo actum, vt eò, præter Virgines Veſtales, & ſacerdotem publicum introeat nemo. Is cum eat, ſuffibulum haud habebat tritum. id dicitur à ſuffiendo, vt ſubligaculum.* Nihil hic de Palla, nihil de Prætexta. Imo ſacerdos haud habebat ſuffibulum, ſi vera Rubenij lectio. Sed ille corruptum locum adducit: nam in vulgatis legitur. *Haud habeat ſuffibulum, ſcriptum*, ideſt hoc in lege ſcriptum erat, ne haberet ſuffibulum, vt rectè cenſet Scaliger, quem Popma etiam ſequitur. Vox enim *tritum*, nihili eſt, & à correctorum audacia. In eo tamen à Scaligero diſſentimus, qui vocis ſuffibuli notationem *à ſuffiendo* probat, & ad ſuffitiones refert; cum omnino legendum ſit, *à ſuffigendo*. Subfibulum enim *à fibula*, quæ veluti *figibula*, & contractè *fibula*. Sicuti, inquit Varro, *ſubligaculum*, ideſt à ſubligando. Neque vero, *ſuffibulum* fuit ſubligaculum oblongum, vt credit Popma: hæc enim vox tantum de campeſtri accipitur, ſiue panno, quo ad velandas partes inferiores athletæ, cetera nudi, vtebantur. *Ergo ſuffibulum* à figendo, ſiue infibulando. Clare Feſtus. *Suffibulum eſt veſtimentum album, prætextum, quadrangulum, oblongum, quod in capite Virgines Veſtales, cum ſacrificant, ſemper habent, idque fibula comprehenditur.* Non igitur toga prætexta, aut Palla facit; ſed capitis velamen, quod fibula infrenabatur, ne caderet.

Quod autem hanc ſacrificantium purpuram non fuiſſe pretioſam, ſed vilem, ac plebeiam contendit Rubenius, id ex oppoſito cum ijs pugnat, quæ ſupra poſuerat de Trabea Augurali, ex cocco, & Tyrio bis tincta, ſiue dibapha, quæ pretioſiſſima; cum præterea Cicero, Vatinij dibapham, qui Auguratum petebat, in inuidiam vocet; cumque idem Cicero in Sextiana, de habitu Piſonis loquens. *Veſtitus aſperè, noſtra hac purpura plebeia, ac penè fuſca.* Non dicit *noſtram*; quia ipſe Augur erat, & ideo in purpura plebeia; ſed ceteris communem, & vulgarem indicat, quia pauci admodum ea tempeſtate, dibapho, in prætexta, aut clauis tunicæ vterentur, qui quidem ob luxum, reprehenſioni obnoxij; ceteri in purpura violacea, vt

ait Nepos apud Plinium, siue Tarentina rubra, quæ vegeto colore, vt Tyria dibapha non erat, nec bis tincta, & ideo languido lumine, ac prope fusca, centumque denarijs venibat, cum Tyria vix mille emi posset.

Pileus peregrinantium, Petasus. Scabilla. Salmasij opinio defensa. Cymbala. Cap. XLVI.

NOn ita rectè Thomas Morus, πῖλον, apud Lucianum in Necyomantia, de habitu Menippi ad Inferos descendentis, *clauam* vertit, cum sit pileus. Rectè tamen Aleander in explicatione Tabulæ Heliacæ, tribuit Vlyssi pileũ vmbellatum. Licet enim in nummo Mamilij, pileolus sit rotundus, qualis Venetorum, & nautarum, qui proprie pileus, vt etiam in nummis Bruti; peregrinantium tamen, atque iter facientium fuisse Petasum, idest Pileum vmbellatum, docuit Lipsius, & apud Plautum non semel occurrit, & Mercurij statuæ demonstrant. *Ad tria extrema Capita.*

De Tiara Orphei, & braccis omnia peruulgata sunt. Porro de Scabillis recte Salmasius censet, fuisse scabella, quæ pedis pulsu, lignea solea, vel ferrea percutiebantur, & cum alijs instrumentis musicis in choro personabant. Nec ram reprehédédus Salmasius, quam Vetus Statij Interpres, qui ad illud, *inspirata rotari buxa*, ait, *tibiam, vel scabellum, quod in Sacris, tibicines pede rotare consueuerunt*. Errat quidem ille, si *buxa inspirata*, idest tibiam, putauit idem fuisse cum scabello. Quod Salmasius non ponit; non enim adeo hebes erat, vt hoc diceret: sed tantum extrema verba adducit, vt probet, Scabellum fuisse, quod pedis pulsu, lignea solea, vel ferrea percutiebatur. Nihil ergo noui, præter statuam cymbala pulsantis, & pede scabellum percutientis attulit Rubenius. Rectius illud confirmasset insigni loco Philostrati Iunioris in Iconib. de Orpheo. *Ipse vero considet prima cingens lanugine genas, tiaram auro fulgentem in capite rectam gerens. Pedum lævus, terræ nitens, cytharam sustinet incumbentem femori*: ὁ δεξιὸς δὲ ἀναβάλλεται τὸν ῥυθμὸν, ἐπικροτῶν τὸ ἔδαφος τῷ πεδίλῳ. *dexter vero orditur*

modu-

modulum, pulsans pauimentum solea. Læsæ Latinitatis dicam remittimus, cum ait. *Videmus musicum, scabillum pedibus sonantem*. & paulo infra. *Nec aliud erant cymbala, quam semirotundi quidam pelues, quos concutiebant*. Porro de cymbalo, & tympano, & vtriusque figura, & differentia Pignorius in Commentario de Seruis abunde disputauit; eratque ingenui hominis profiteri, per quem profecisset. Cum hæc in manibus essent, peruenit ad nos Opus Musteum, cum titulo, *Romanarum Antiquitatum*; cuius Auctor omnia fere hinc inde cum puluisculo corradit. Præcipue Libri IV. Capite V. de *Vestimentorum habitu*, vt ipse loquitur, non pauca ex nostris fontibus deriuat; satis esse putans, ad excusandam aliena occupandi licentiam, si in ijs, quæ sunt ceteris Scriptoribus communia, Auctorem quem exscribit, semel, atque iterum laudet; sed, si quæ sunt nouiter obseruata, aut primum exposita, & acute disputata, dissimulato nomine, pro suis venditat.

Exempli causa, primi nos Martialis Epigramma LXXXIII Libri XII. exposuimus, & acumen deprehendimus.

Brumæ diebus, ferijsque Saturni.
Mittebat Vmber aliculam mihi pauper,
Nunc mittit alicam; factus est enim diues.

Et quid Alica, quid Alicula esset, contra doctissimorum virorum sententiam disputauimus. Id totum ille pro suo obtrudit. Sed quod ait, Prætextam in latere dextro recinctam fuisse, vt homini libertatem mouendi sese permitteret, & supra humerum dextrum fibula constrictam, id pro suo habeat, per nos licet: non enim facile inueniet, qui hunc errorem sibi vendicet. Nam neque cinctam, neque recinctam, neque infibulatam togam fuisse, validis rationibus, & statuarum αὐτοψεία, ostendimus.

Quod vero Germanicus, apud Tacitum Lib. II. prætextatus sacris operetur, non solum vt Augur, quemadmodum Lipsio visum, sed vt Proconsulari potestate præditus, à nobis indicatum est. De togæ forma, quod clausa esset, & rotunda, quoque modo inijceretur, ac sinum efficeret; & cum Cæsar moribundus, sinum ad ima crura deduxerit, omnia indidem desumpta sunt, & quidem ijsdem fere verbis.

Quod

Quod populi Orientis gestarent togas, & eas cinctas, quia essent manuleatæ, merum ipsius somnium est. Quod vero Romani eas non cingerent, & cur cingi non potuerint, contra quam credit Sigonius, id se à nobis didicisse dissimulat. Sicut quæ de creta vestimentis addita, ad explicandum illud Plauti.

Qui vestitu, & creta occultant sese.

Quod Penulam, & Lacernam idem vestimentum sit, à nemine accepit: nemo enim tam stultus est, vt hoc dicat: cum hoc vestimentum apertum fuerit, illud clausum. Ergo sibi habeat; sicut quod tibialia fuerint militum caligæ. Sed quod Stola muliebris, neque aperta esset, neque alas haberet, vt credit Bayfius; quodque libertinarum tunica, ita ad ceruicem pateret, vt humeris quoque, & lacertis conspicuæ essent; cum in Matronis nihil præter faciem appareret, auctorem indicare debuerat, vt se culpa seruili exsolueret. Præterea, Lauernæ litat, cum de modo toga caput operiendi disserit, quæcunque à nobis contra Casauboni, & Lipsij sententiam disputata sunt, pro suis apponit, nec indicem veretur.

Et tamen ille est, qui in Operis vestibulo, cum Rosinum, & Dempsterum perstringat, quod Sigonium exscribant, & promiscua conuasent, se nihil alienum in humerum tollere præfatur, eosque laudare, per quos profecerit. Sed magnam illecebram apud desides alieni labores habent, & difficile admodum est hoc seculo fucos præsepibus arcere.

FINIS.

OCTAVII FERRARII Dissertatio DE VETERVM LVCERNIS SEPVLCHRALIBVS.

PATAVII, MDCLXXXV.

Typis Petri Mariæ Frambotti.

Superiorum Permissu.

OCTAVII FERRARII DISSERTATIO DE VETERVM LVCERNIS *SEPVLCHRALIBVS.*

PRæter promiſcuum luminum, ac Lucernarum vſum depellendis tenebris & colluſtrandæ nocti, olim in ſacrificijs, ſupplicationibus, diebus Feſtis, Nuptijs, Funeribus, ac Sepulchris, lumina ac faces adhibitas ſatis conſtat, & viri eruditione præſtantes docuerunt.

Varro apud Macrobium Saturn. 1. memorat, Pelaſgos, quum ſedibus ſuis pulſi diuerſas terras pererraſſent, confluxiſſe Dodonam, & incertos quibus hærerent locis, inter cetera huiuſmodi ab Oraculo reſponſum accepiſſe.

Καὶ κεφαλὰς ᾅδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.

Itaque cum Latium poſt errores plurimos appuliſſent, in lacu Catulienſi enatam Inſulam deprehendiſſe, erectiſque Diti Sacello, & Saturno arâ, humanis capitibus Plutonem, & virorum victimis Saturnum placare inſtituiſſe, impie, ac ſceleſte, Oraculi Sortem interpretatos. Poſtea Hercules cum Gerionis pecore per Italiam reuertens, vt infandum ritum aboleret, eorum poſteros hortatus eſt, vt benignius Oraculum interpretarentur, & fauſtis ſacrificijs infanda mutarent: inferentes Plutoni, non hominum Capita, ſed Oſcilla, ad humani oris effigiem ſimulata: & aras Saturnias, non mactando vi-

ros, sed accensis luminibus excolentes: quia φῶς, tam *hominem*, quam *lumen* significet: atque inde morem ortum, in sacrificijs lumina, & cereos accendendi.

Veteres item Ethnici in supplicationibus, accensis facibus, longa pompa Deorum templa adire consueuerunt. Cuius instituti rationem ab Cerere deduxerunt, quæ raptam Proserpinam, accensis in Ætnæ montis vertice tædis quærens, Inferna loca peragrauit. Qui ritus magna pars sacrorum Eleusiniorum fuit: quæ licet omnium mysteriorum occultissima, summo silentio tegerentur, illud tamen inter cetera emanauit, in ijs, & gestatas præcipue, & iactatas faces fuisse. Psyche apud Apuleium sic Cererem propitiat. *Per ego te frugiferam istam dextram deprecor: per currum rapacem, & terram tenacem, & illuminarum Proserpinæ nuptiarum demeacula, & luminosarum filiæ inuentionum remeacula*. Quo loco videmus prius supplicationem minime accensis facibus peractam, eaque vocat, illuminarum nuptiarum demeacula, idest processum: in reditu vero, ob inuentæ filiæ gaudium, faces ardentes prælatas, quod luminosarum inuentionum remeacula, appellat, Seneca de beata vita. *Cum aliquis per viam genibus repens, vlulat, laurumque linteatus senex, & medio lucernam die proferens*.

Quod autem Deorum etiam simulachris cerei accenderentur, discimus ex Ammiano Marcellino Lib. XXII. Quum Phanum Apollinis Daphnæi celeberrimum conflagrasse narrat; suspicionemque iniectam Iuliano Cæsari, quasi id fraude Christianorum contigisset. Sed famam fuisse, inde ortum incendium, quod Asclepiades Philosophus, quum visendi Iuliani gratia peregre ad id suburbanum venisset, Deæ Cælestis argenteum breue figmentum, quocunque ibat, secum solitus ferre, ante pedes statuerit simulachri, accensisque cereis ex vsu, cessisse, vnde media nocte volitantes scintillas adhæsisse materijs vetustissimis, ac totum templum concremasse.

Præcipuus tamen luminum, ac lucernarum vsus, diebus festis, ac solemnibus fuit, omnique lætitiæ apparatu, vt vir summus Lipsius in Electis docuit. Suetonius tradit Cæsarem

post

post triumphum ascendisse Capitolium ad lumina, XL Elephantis dextra, atque sinistra lychnos gestantibus. Siue iuvenes vecti elephantis lychnos prætulerint: siue iuvenum simulachra, vt vult Torrentius: siue ipse elephanti seruorum lampades præferentium locum tenuere, vt ex Dione Casaub. colligit. Quoties ergo publica lætitia, aut priuata incesserat, etiam medio die lucernas ianuis, ac fenestris suspendebant, quod nos ex simili causa per noctem facimus. Tertullianus in Apolog. *Cur die læto laureis postes non adumbramus, nec lucernis diem infringimus? Honesta res est, solemnitate publica exigente, inducere domui tuæ habitum alicuius noui lupanaris?* Et infra. *Quam recentissimis, & ramosissimis laureis postes præstruebant: quam elatissimis, & clarissimis Lucernis vestibula enubilabant*. Expresse Iuvenalis.

Cuncta nitent: longos erexit ianua ramos
Et matutinis operitur festa lucernis.

Item Apuleius. *Domus tota laureis obsita, tædis lucida strepebat hymenæum.* Ideo autem Tertull. quum describit lucernas, lætitiæ causa appensas, subiicit. *Honesta res est, inducere domui tuæ habitum alicuius noui lupanaris?* Idemque ad Vxorem. *Procedit de ianua laureata, & lucernata, vt de nouo Consistorio libidinum publicarum*. Eò inquam, quod lucernæ, ad lenonias ædes, & lupanaria appenderentur: quia ferme inclinato ad vesperam die, aut nocte meretrices prostarent. Iuvenalis de Messalina e fædo illo loco redeunte in Regiam.

Obscurisque genis turpis, fumoque lucernæ
Fæda lupanaris tulit ad puluinar odorem.

Et Horatius.

Sub clara nuda lucerna.

In sacris igitur, supplicationibus, & publico gaudio apud Ethnicos frequens luminum, lampadum, ac lucernarum vsus. Parum tamen rectè, ac piè fecerunt, qui hinc ad Christianos morem fluxisse tradiderunt, lucernas ac faces in templis ac supplicationibus accendendi. Cum potius à Iudæis ritus iste petendus fuerit. Quos de more deridet Persius.

At cum *Herodis*

Herodis venere dies, vnctæque fenestris
Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ

Et de iisdem puto intellexisse Senecam Epist. xcvi. *Accendere aliquem lucernas Sabbatis prohibeamus, quoniam nec lumine Dij egent, & ne homines quidem delectantur fuligine.* Hodie etiam in Deiparæ honorem lucernæ Sabbatis accenduntur. A Iudæis igitur mos iste profluxit. Nam vt omittamus Candelabrum aureum, septem infusoria habens, testatur Iosephus, quum seruaretur stola Pontificia in turri, cui nomen erat Antonia, ibi quotidie lucernam ardere solitam.

Et initio quidem apud Christianos credimus, quum metu Gentilium sacra in locis subterraneis, cryptisque haberentur: quumque etiam reddita Ecclesiæ pace, templa ita ædificarentur, vt non multum luminis acciperent, ad sacrum quendam horrorem, ac venerationem inducendam, necessario pellendis tenebris lampades, ac faces adhibitas. Postea ad pium religionis cultum amplificandum, lætitiæque, ac solemnitatis causa admota aris lumina, & gestatas in supplicationibus faces. Nam vt obseruat Baronius, quum Ecclesiæ primordio fuerit ordo Ceroferariorum clericorum, qui & Acolythi dicebantur, quorum munus erat, ad sacrorum mysteriorum pompam ferre accensos cereos: quumque eadem Sacra, licet aliquando nocte, vt in Peruigiliis, vnde & Missarum vespertinarum mentio, etiam interdiu peragerentur, apparet etiam clara luce adhibita jn templis lumina, ad cultus celebritatem illustrandam. Id in Oriente fieri consueuisse docet Hieron. contra Vigilantium, qui ista Catholicis, tanquam ethnicæ superstitionis reliquias obiectabat. *Per totas*, inquit *Orientis Ecclesias, quando legendum est Euangelium, accendunt luminaria, iam sole rutilante, non vtique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum.*

Quæ sequuntur apud Hieronymum, aliquam difficultatem habere videntur. Subiicit enim. *Cereos autem non clara luce accendimus, sicut frustra calumniaris, sed vt noctis tenebras hoc solatio temperemus. Quod si aliqui propter imperitiam, & simplicitatem secularium hominum, vel certe religiosarum fœ-*

minarum,

minarum, hoc pro honore Martyrum faciunt, quid inde perdis? Verum vt idem Baronius adnotauit, non negat Hieron. cereos accendi solitos, sed eos reprehendit, qui ideo ad Martyrum tumulos accendebant, quod crederent eos in tenebris sepulchri, lumine indigere. Ideo autem Vigilantius hoc tanquam Ethnicam superstitionem arguebat, quod illi ad mortuorum tumulos lumina accendebant. Athenæus Lib. III. *Mensem Februarium sic vocatum à Romanis Iuba tradit, ob sacra quibus Manes placabantur, & vita functis inferiæ, multis diebus dabantur. Eo mense quidam, Græcæ orationis ineptias affectans, cuidam amico dixit, iamdiu me non vidisti propter* καύματα. Hoc est diu me non vidisti propter æstus: & tamen hiemis rigor maximus est. Romani Februarium à februando vocarunt; quod eo mense per XII dies populus februaretur, idest lustraretur, siue purgaretur. Quibus diebus pro impetranda quiete mortuorum, populus circa sepulchra, piaculis, & sacrificijs Manes placabat, cereis & facibus circa tumulos accensis. Quia igitur Καίειν, & vrere significat, & accendere, & mense Februario ad sepulchra accendebantur cerei, & immolatæ hostiæ vrebantur, ineptus ille dixit, se non visum esse, ob καύματα Februarij, quasi illa multitudo cereorum æstum induceret, propter verbi, vt diximus, ambiguitatem, etsi Casaubonus allusum credit, quod etiam frigus vrat corpora.

Sed etiam Suetonius Augusto XCVIII. *Huius Masgabæ ante annum defuncti tumulum, quum ex triclinio animaduertisset, magna turba, multisque luminibus frequentari, versum compositum ex tempore clare pronunciauit.*

Κτιςοῦ δὲ τύμβον εἰσορῶ πυρούμενον.

Item. Ὁρᾷς φάεσι Μασγάβαν τιμώμενον;

Ceterum siue à Iudæis, quod est verisimilius, mos accendendi lumina in templis deductus sit, siue etiam ab Ethnicis non multum interest. Præclare enim Baronius. *Quis prohibet*, inquit, *prophana per verbum Dei sanctificata in sacrum transferri vsum? Nonne constat, ex Ægyptiorum auro, & argento, Dei iussu sacra vasa, ad diuinum cultum esse conflata?*

Multa

Multa quidem ex Ethnicorum superstitione in Christianam religionem laudabiliter translata aliàs docuimus. Ita nemo calumnietur, si quæ olim lucernæ Idolis, vt ait Hieronymus, eodem modo Martyribus offerantur. Si quæ lucernæ Sabbato accendebantur, nunc in templis accendantur: non quod vt ait Seneca Dij egeant lumine, sed honoris, & pietatis causa, si cerei, qui in Saturnalibus erogabantur, in occursum Domini, & Deiparæ solemnitatem translati sint. Inolitas enim apud Ethnicos consuetudines, à quibus quamuis Christiani effecti penitus diuelli non poterant, in veri Dei cultum transferri viri sanctissimi, atque Episcopi religiosissimi concesserunt. Hactenus ille.

Sed vt in viam redeamus, faces in Nuptijs adhibitas, nemo ignorat.

Mopse nouas incide faces, tibi ducitur Vxor.

Vbi Seruius, *Quæ solent*, inquit, *nubentes puellas præire*. Notatque ex Varrone, ideo nouis nuptis faces prælatas, quod antea, nonnisi nocte domum ducebantur à maritis. Easque faces, siue spineæ fuerint, siue pineæ (nam Grammatici delitigant) quinque prælatas fuisse scribit Plutarchus in Causis, & quidem à pueris patrimis, & matrimis.

Vltimo loco faces funerum fuerunt, & sepulchrorum lucernæ. Isidorus funus dictum vult à funibus accensis, quos ante pheretrum papyro circundatos ferebant, quod à Plinio accepit Lib. VI. Cap. XXXVIII. Donatus, ideo gestatas in funeribus faces existimat, quod noctu cadauera efferrentur. Quumque tam in nuptijs, quam in funere faces adhiberentur, huc sæpe Scriptores allusere. D. Ambrosius de virtutibus. *Vel cum accensis funalibus nox ducitur, nonne pompæ funebris exequias magis putatur, quam thalamum præparari?* Et illud.

Viximus insignes inter vtramque facem.

Ceterum in promiscuis funeribus faces, & candelas adhibitas, pueros autem acerbis, atque immaturis exequijs ad cereos elatos, notauit Lipsius in Electis.

Hæc satis nota, & peruulgata sunt: illud maxime controuersum, & accurata disquisitione dignum, de veterum Lucernis sepulchralibus. Nam hæc monumentorum lumina

perpetuo arsisse, æternmque fulgorem (si quid in rebus humanis æternum esse potest) luce cassis fœnerasse, non pauci, ijque doctrinæ opinione celebres pronunciare non dubitant. Quos recenset, & sequitur Fortunius Licetus vastæ molis Commentario huic operi dicato.

Et Pancirolus quidem in Libro de Rebus Deperditis, scribit, à veteribus præparatum oleum incombustibile, quod nunquam consumeretur, idque ætate sua visum fuisse, inuenta scilicet sepultura Tulliolæ Ciceronis filiæ, in qua lucerna fuerit etiam tum ardens, sed admisso aere extinctam: arsisse autem eam annos ferme MDL.

Ad quod confirmandum affert Licetus ex Pausania in Atticis auream Lucernam, quæ Athenis in templo Mineruæ annum integrum ardebat. *Lucerna*, inquit, *opus Callimachi fuit, in qua oleum infusum non consumitur, nisi exacto demum anno, quum tamen lucerna dies, noctesque ardeat. Id ideo euenit, quod Lucernæ inest funiculus è lino Carpasio, quod sane linum, vnum ex omnibus igne non conficitur*. Vbi Pausanias eam luminis perpetuitatem non oleo, sed elychnio tribuit. Rem auget Strabo Lib. IX. qui ait λύχνον ἄσβεστον fuisse, quod extingui non poterat.

Adiicit Licetus, Lucernam Iouis Ammonis, de qua Plutarchus Lib. de Def. Oraculorum. Eam nempe perpetuo ardentem fuisse, traditumque à Sacerdotibus, posteriore quouis anno minus olei in ea absumi, quam præcedente. Ad hæc lucernam in templo Veneris sub dio ita ardentem, vt eam nulla ventorum vis, aut inimicus imber extingueret. Quam D. Augustinus de Ciuitate Lib. XXI. Cap. VI. existimat, aut aliquo mechanico ex lapide asbesto conflatam, aut magica vi, & ope dæmonum constructam.

Non minus miraculum affertur ex Cedreno, de Lucerna, imperante Iustiniano, Edessæ cum Christi imagine reperta: quæ quidem statim à Christi morte, supra portam quandam fuerit abdita, & quingentorum annorum decursu, luce inextincta. Imò ex ea lampade oleum in ignem coniectum, vniuersas Cosroe Regis Persarum Christianis infensi copias delcuisse.

Etiam Lucernæ Ferentillæ in agro Viterbiensi repertæ aduocantur: de quibus Ruscellius in Libro de Clarorum virorum Insignibus tradit, alias in quibusdam arculis, alias intra parietem abditas fuisse repertas, quæ in aere aperto per aliquot horas accensæ perdurarint: quod magis mirum est: quum aliæ immisso aere cum flamma spiritum exhalauerint.

Sed in quo Lucernarij prope delicias faciunt, est narratio de Lucerna Olybij Maximi Patauini reperta prope Ateste Municipium, quam retulit Scardeonius Lib. 1. Classe 111. Cap. vlt. Eam nos ad verbum disputationi huic inseremus, quia plane admirabilis est. *Quis, inquit sanæ mentis Maximum Olybium connumerandum hic esse neget, atque inter Patauinos censendum? Quem constat fuisse virum maximæ præstantiæ, & summo ingenio præditum. Quandoquidem tam admirabili arte lucernam concinnauerit. Nam circiter anno MD. circa Ateste Municipium Patauinum, dum foderetur à rusticis terra solitò altius, reperta est vrna fictilis, & in ea altera vrnula, in qua erat Lucerna adhuc ardens inter duas ampullas, quarum altera erat aurea, altera vero argentea, purissimo quodam liquore plenas. Cuius virtute lucerna illa per tot annos arsisse creditur, & nisi retecta fuisset perpetuo arsura. In vrna maiore hi versus legebantur.*

Plutoni sacrum munus ne attingite fures
Ignotum est vobis hoc, quod in Orbe latet.
Namque elementa graui clausit digesta labore
Vase sub hoc modico Maximus Olybius.
Adsit fæcundo custos tibi copia cornu
Ne tanti pretium depereat laticis.

In altera vero vrna minore legebantur hæc Carmina.

Abite hinc pessimi fures
Vos quid vultis cum vestris oculis emissitijs?
Abite hinc vestro cum Mercurio petasato, caduceatoque:
Donum hoc Maximum Maximus Olybius
Plutoni sacrum facit.

De qua Lucerna legitur Maturantij Perusini Epistola ad Alphenum, qui narrat lucernam non fuisse inter duas ampullas,

vt Scardeonius, ſed duas illas ampullas lucernæ impoſitas, in quarum altera aurum fuiſſe, in altera argentum; illud obrizũ, hoc primarium, vtrumque liquidum, vt ex ramentis cognoſci poterat. Creditque fuiſſe opus Chymicum, ſeque tam magno antiquitatis theſauro potitum, quem millenis aureis non eſſet commutaturus.

Ab hoc auctore, vel è Scardeonio petiere narrationem plures, quos non attinet percenſere. Niſi quod Io: Baptiſta Porta, tradit huiuſmodi lucernam, per imprudentum manus, ruſtice profundentium ruptam fuiſſe, ſtatimque flammam eius extinctam. Quum Maturantius affirmet, lucernam illam cum ampullis & vrnis penes ſe integram remanſiſſe.

Idem Porta de Magia naturali, prodit in Neſide Inſula repertam in marmoreo tumulo phialam, in qua lucerna ardere viſa ſit. Sed quam iſti omnium lucernarum celeberrimam, ac principem prædicant, ea fuit, quam Martinus Chronographus retulit, cui & Boccatius, & Philippus Bergomas, & ipſe Volateranus aſſenſum præbuerunt. Scilicet ſub Henrico III. Imperatore anno MCDI. ab agricola prope Vrbem, dum altius terram molitur effoſſum tumulum, & in eo cadauer tanta proceritate, vt erectum, altæ mænia Romæ excederet. Corpus integrum, tanquam paulo antea conditum, in pectore vulnus latiſſimum patuiſſe: iuxta caput lucernam adhuc ardentem: quæ nec flatu, nec aquæ iniectu, aut alterius rei extingui potuerit, contumaci ad omnia fulgore, itaut neceſſe fuerit, lucernæ fundum perforare, qua iniuria, diuinam illam perpetuam lucem expiraſſe. Porro cadauer fuiſſe Pallantis à Turno interfecti, & quidem gigantæum, Martis mænibus ſupereminens: ipſum vulnus tam vaſtæ corporis moli par, immani hiatu patuiſſe, vt quatuor pedum longitudinem excederet. Porro ſepulchrum his verſibus fuiſſe inſcriptum.

Filius Euandri Pallas, quem lancea Turni
Militis occidit, more ſuo iacet hic.

Alii legunt: *Mole ſua iacet hic.*

Ita illam lucernam bis mille, & ſexcentos annos perennaſſe, & fortaſſe vſque ad ſupremum Iudicij diem inuicto lumine ar-

ſuram fuiſſe, niſi liquor æternitatis fomes, diffracta ſede, veluti ſubſidente aluo profluxiſſet.

Huic lepidæ narrationi non ſolum vtroque pollice Licetus fauet, verum ad eam confirmandam, ignem Troianum aduocat, quem Æneas apud Poetam, Hectoris iuſſu *æternum penetralibus effert*. Item Lucernam Mycerini Regis apud Herodotum. Ignes in Mineruæ Brittanicæ templo, qui nunquam in fauillam caneſcerent, ſed in globos ſaxeos verterentur. Fumum ex ſepulchro Pionis apud Pauſaniam erumpentem. Pyrethiorum ignem inextinguibilem apud Strabonem. Ignem aræ Ditis apud Terentum: & ſi Deo placet, lucernam Merlini Magi, apud Areoſtum. Imo credit Licetus ex hoc genere fuiſſe æternum ignem Veſtæ apud Romanos, ad exemplum ignis in Prytanæo Athenis, & Delphis apud Græcos: contraque veterum conſenſum, ignem Veſtæ fuiſſe lucernam, illique ſimilem alterum in Vrbe Munychia apud Strabonem.

Hæc omnia vſque ad ineptias breuiter, ſed cum fide retuli, ne quid à me conſulto omiſſum, aut ſuppreſſum videatur. Verum enim vero omnes iſtæ narrationes, quæ nouæ huius opinionis fundus, ac fundamentum ſunt, merito mihi ſuſpectæ ſemper fuerunt, licet eas non ignorem doctorum virorum, quamuis diſcrepantium teſtimonio confirmari, Hermolai Barbari, Panciroli, Maturantij, Scardeonij, Portæ, Viuis, Ruſcellij, Libauij, Lazij, Ericij, Maioli, & aliorum, quos fama obſcura recondit. Neque tamen tot teſtibus, qui ex eodem fonte biberunt, adduci poſſum, vt rem credam, quam neque factam, neque fieri potuiſſe oſtenſurus ſum, ſi vos attentos habuero. Gaudeoque in primis eandem dubitationem, ac ſuſpicionem viris doctiſſimis iniectam, vt Bonamico, & inſignioribus Gymnaſij Piſani profeſſoribus: nec ita pridem Epiſcopo Areſio, tam infulis, quam omni eruditione præcellenti in libro de Emblemmatis, ſiue Inſignibus, etiam poſtquam Areſij ſententiam nouiſſima editione Licetus nequicquam oppugnauit.

Præſtat ergo paucas, ſed præcipuas narrationes expendere, & ad criſim exigere, nam omnes perſequi infinitum eſſet, ac

ac putidum. Prima erat de corpore Tulliolæ Ciceronis, quod sub Paulo III. Pont. inuentum est. Illud autem fuisse Tulliolæ ex Inscriptione arguunt. *Tulliolæ filiæ meæ*: tum ex muliebri cadauere adhuc integro, comis aurato reticulo vinctis, quæ omnia aperto tumulo, solo contactu, in cineres resoluta euanuerunt. Sed & ipsa Inscriptio, & res tota de veritate dubitare nos cogunt. Quis enim in veterum monumentis, vel mediocriter versatus, titulum suspectum non habeat? *Tulliolæ filiæ meæ*. Nam si eodem sepulchro pater conditus erat, de more inscriptum fuisset *M. Tullius Cicero Tulliolæ filiæ*, *Terentiæ vxori*, cetera, quæ passim occurrunt, illud *meæ* superuacuum, non enim alterius filia; sed eius, qui sibi ac familiæ monumentum ponebat: Quod si erat extra paternum sepulchrum sita, nempe è regione eiusdem, vt isti volunt, tribus illis verbis nequaquam constitisset, à quo esset monumentum positum, etiam si in proximo fuisset. Sed ista nouitia sunt, & inepta, neque ex eius seculi elegantia.

Præterea quis nescit Ciceronis æuo, & multo ante, cadauera cremari solita esse, atque in cinerem redigi, exceptis infantibus, quibus nondum dentes essent enati? Nam licet non fuerit antiqui moris cremare corpora, vt tradit Plinius, tamen ætate Ciceronis id passim vsurpatum, præter paucas familias, quæ condebantur, nemo negauerit. Cur ego Tulliola Græco more condita non cremata? Ex quo tota illa narratio de capillis, & reticulo, non secus ac ipsum cadauer, immisso die in cineres resoluitur, atque euanescit. Nimirum isti, quo plausibilior fabula esset, eundem demortuæ puellæ, atque eloquentiæ, patriæque parentem esse voluerunt: & quo diutius lucerna viueret, ab ipsis morientis Romanæ libertatis temporibus choragium instruxere.

Sed fuerit Priscilla Abascanti filia, vt quidam, quibus titulus ille merito suspectus erat, crediderunt: non inuentam in eius sepulchro lucernam Licetus ipse fatetur. Sed cuiuscunque cadauer illud fuerit, nec flammis absumptum, sed Græco ritu compositum: per mille, & quingentos annos durasse corpus intactum, nec temporis tabe, quæ minori spatio ferrum,

ac

ac marmora exedit, sine vlla conditura Ægyptia, victum; credat Iudæus apella, non ego. Multo minus, si Tulliolæ corpus balsamo, & odoramentis conditum fuit, immisso aere illico in cineres solui potuisse.

Quod magis ad rem nostram pertinet, vt etiam obseruat Aresius, Cælius Rodiginus, Alexander ab Alexandro, Raphael Volateranus, qui ea tempestate vixerunt, & Romę tunc erant, quum inuentum sepulchrum memorarent, de lucerna perpetuo ardente ne verbum quidem fecerunt, rem adeo mirabilem verius miraculum, haudquaquam dissimulaturi, quũ plerumque rebus vulgatis, ac friuolis lectorem hiantem detineant. Imò Alexander nullam fuisse inscriptionem diserte ponit. Vt Panciroli boni senis merum commentum fuerit, auidius exceptum, insita rerum admirandarum cupiditate, ac fabularum dulcedine, & gliscit vtrumque posteritate. Non minus certe miraculum Lucerna æterni luminis, quam cadauer post tantum æui integrum. Quam frigide hoc Licetus excuset, atque eleuet, nihil attinet referre, & serram reciprocare, liber omnibus obuius est.

Sequitur aurea Lucerna, quæ Athenis in templo Mineruæ annum integrum ardebat, cui oleum infusum nisi exacto anno consumebatur, vt narrat Pausanias in Atticis: causamque affert, quod haberet funiculum ex lino Carpasio, quod linum ex omnibus minime igne conficiatur. Sicut Pausaniæ fidei minime detractum velim, etsi nequaquam ille fabularum parcus, ita ratio leuis admodum, atque infirma videtur. Nam si ideo durabat annum ea lucerna, quia inerat elychnium è filo Carpasio, cuius natura, vt igne confici non possit, cur non & aliæ lucernæ omnes eodem filo concinnari non poterant, & eodem, aut maiore spatio ardescere, & sic oleum lucrifieri, nullaque sacræ eius lucernæ admiratio, vulgata ceterarum arte? Deinde quid opus erat oleo, si cum semel ignis elychnium corripuisset illud conficere non poterat? Frustra Licetus hoc exemplum aduocat, qui huiusmodi lucernis elychnium omne abiudicat, de quo infra, cum hanc asbestini lini sententiam expendemus. Deinde si per annum ardebat, nul-

lo

lo suffecto alimento, cur non per plures, cum idem elychnium incombustum, igneque inuictum perduraret? Aut ergo fraus illa Sacerdotum fuit qui miraculi causa clam oleum affundebant, aut si dolus abfuit, non valet argumentum ab anni vnius spatio, ad mille, & mille quingentos. Certe in miraculi causa, fallens, aut falsus Pausanias.

Idem dicendum de Lucerna Iouis Ammonis apud Plutarchum, quæ perpetuo ardere dicebatur, nempe eo modo, quo ignis Vestæ Romæ, & Athenis in Prytaneo, qui subiecto alimento perpetuo ardebat, & aut nunquam, aut raro extinguebatur, æternus inde Scriptoribus dictus. Nam Lucernæ Ammoniæ infusum fuisse oleum saltem singulis annis illud declarat, quod eodem Plutarcho teste, minus olei posteriore anno absumebatur, quam præcedente. Quod deprehendi non poterat, nisi quia tanta mensura, puta xx libræ, primo anno adderentur, secundo sexdecim, igitur quotannis oleum affusum: & cum minus consumeretur posteriore anno, aliquid priore decrescebatur, atque ita temporis decursu totum confici necesse erat, non igitur æternum.

At Lucerna in templo Veneris sub dio aduersus ignes, ac tempestates contumaci flamma ardens apud Divum Augustinum fuerint sane dæmonum artes, ac præstigiæ, quidquid Licetus obtendat, potius, quam mechanicum ex lapide asbesto. Nam si ea asbesti vis fuisset, vt de Lucerna Pausaniæ dicebamus,etiam sine alimento arsisset; etsi eadem alimenti materia in Veneris Lucerna, quæ in sepulchralibus, fuisset, vt credi vult Licetus, cur præter illam Pallantis reliquæ omnes aperto sepulchro extinctæ sunt, cum illa Veneria ventos, ac tempestates rideret. Porro Lucerna illa in templo Edessæ reperta, non dæmonis, sed Dei miraculum fuit: si qua Scriptori fides, qui non semel Historiam sacram fabulis dehonestat, eadem confidentia, olei in ignem iniectu profligatas vniuersas Chosroæ copias prodens.

Sed ingens nutantis causæ firmamentum habetur Lucerna Olybij Maximi prope Ateste reperta, de qua Scardeonius, & & alij, quorum nemo se illam ardentem vidisse testatur, sed

auditu

auditu accepisse. Atqui nemo emunctæ naris, ac solidi iudicij dubitare potest, rem minime antiquam, sed nouitiam ac spuriã, fuisse, cum ex ipsa narratione, tum ex inscriptionibus, plane ineptis ac barbaris, præcipue vltima, in qua verba illa, *cum oculis emissitijs*; Et *Mercurio caducæato*, *ac petasato* recentem scholam, & ineptam Plauti imitationem redolent, etiam si caducæatus, pro eo qui caducæum gerit salua latinitate dici posset. Huc accedit, quod in situ Lucernæ, & ampullarum scriptores discordant: nec sat scio, quomodo aurum, & argentum liquefactum præbere igni alimentum potuerit. Item quo pacto Lucerna illa si communis magnitudinis fuit; imo vrna minor, intra alteram vrnam condi, quum omnes fere angusto, & oblongo collo fuerint, vt recta Lucerna inseri non potuerit, eadem inuersa liquorem effudisset. Aiebat autem Maturantius, aurum, & argentum fuisse liquidum, vt constabat ex ramentis. Atqui ramenta, sunt reliquiæ, & bracteolæ corporis solidi. Illud plane absonum, & repugnans, ex liquore, qui erat in ampullis suffectum Lucernæ alimentum. Eæ ampullæ siue ad latera Lucernæ fuerunt, vt tradit Scardeonius, siue ipsi impositæ, vt Maturantius, quo pacto liquor inde in lucernam deflueret, velim mihi dici, nisi detur penetratio corporum. Et quid opus erat inde oleum veluti ex penu, ac lecytho depromere, si tantum liquoris inditum, quantum ad æternitatem luminis satis erat? Homines nugatores, & lectorum patientiæ insultantes.

Ita & Lucerna Nesidea apud Io: Baptistam Portam, an intra phialam conclusa, sine vlla respiratione, aut ventilatione ardere potuerit, infra videbimus. Interim Porta non semel vanitatis, ac portentosarum narrationum manifestus est.

Pandite nunc Elicona Deæ, dum lepidam fabellam rememimur, obæsæ naris Chronographo, & decem dierum Milesijs dignam, de Pallantis corpore ab Inferis excitato, ac bis mille, & sexcentorum annorum lucerna viuacissima. Quæ narratio tot mendacijs, ineptijs, ac deliramentis scatet, vt pudeat eam recantare, more aniculæ mero recoctæ, in angulo culinæ pueris plorantibus blaterantis.

Primum omnium, quis ſano capite credat, aut quis veterum prodidit, Pallantem fuiſſe gigantem? Nam quod Licetus ait fuiſſe gigantem, non ſolum quia auſus eſt, ſingulari certamine cum Turno congredi, qui præſtanti corpore Virgilio dicitur, ſed etiam quia Pallas ipſe à Turno Magnus appellatur, & interempti baltheus immanis dicitur, vnde etiam apparet lanceam Turni fuiſſe maximam, quæ quatuor pedum vulnus efficeret, ne digna quidem ſunt, quæ refutentur. Virgilius, *ingens pectus* elatè, ac poetice vocat: num ideo terræ omni parentis alumnus? Deinde, quæ ratio corporis metiendi, erigere illud, & Vrbis mænibus admouere, quaſi vlnæ, cubiti, decempedæ, perticæ deeſſent? Quod ſi adhuc puer, vt tradit poeta Pallas interfectus, mænium Romanorum minas, & ſcandentes de collibus arces excedebat, quid futurum fuit, ſi illi longiores in vita oras lancea militis non inuidiſſet? Certe Aolidum incremento, Solis obeliſcum exęquaſſet. Sed quæ conditura pluſquam Ægyptia potuit corpus illud immane per XXVI ſecula integrum conſeruare, imò lapideum, ac ferreum? Vt interim iſtis donemus, apud poetam, Pallantis corpus fuiſſe crematum: nam id per prolepſim poni potuit. Supra omnem impudentiam eſt, vulnus in pectore, vltra quatuor pedes immani hiatu diductum. Di veſtram fidem. Per quod ſcilicet Turnus ire, ac redire poſſet. Quæ lancea, quod venabulum etiamſi Polyphemi pinus, aut onerariæ malus, aut haſta Goliath, velut liciatorium texentium, qui molares catapultis excuſſi, tam vaſtum pandere iter fugienti vitæ potuere?

Sed rei ineptiſſimæ extremam manum imponit Inſcriptio, dignum patella operculum, omnium ſtultiſſima, ac barbara in aliquo gurguſtio, aut caupona concepta. Audite Vates, atque hinc acutum, ac ſublime carmen condere diſcite.

Filius Euandri Pallas, quem lancea Turni
Militis occidit, more ſuo iacet hic.

Quis enim ille Turnus miles ex Rege Rutulorum recoctus? Qui nam hic *mos ſuus*, quo iacet Pallas: an alij mortui diuerſo cubitu iacent? Sed ſi legatur, *mole ſua* nunquid aliena mole

iaceat exstinctus? vtrumque ridiculum, & ineptum, præter latinitatem triuialem. Aduocanda itaque Critica est, quæ laboranti Carmini suppetias ferat. Licetus melior Philosophus quam Criticus, vtramque lectionem tuetur. *More* enim *suo, quod mos cadauerum proprius in situ nullus alius sit, quam iacere. Cum tamen iaceant etiam naturaliter, dormientes, aut ægrotantes, quorum dormientes sunt veluti mortui: ægrotantes autem, quia ægritudo est via ad mortem.* Sed hæc dormientium, & ægrotantium somnia sunt. Nam si hic situs est omnium mortuorum, vt iaceant, quid opus erat indicare, quod omnibus notum? & mos *suus, mortuorum* omnium, bona cum Prisciani venia nemo dixerit. Sed & diuersus situs iacentium mortuorum, ac dormientium, aut ægrotantium. Illi enim supini, hi in latera, aut proni iacent. Nec minus inepta interpretatio altera. *Morem hunc*, inquit, *ad lanceam referri debuerat*, (mos melius dixisset, iuxta Palæmonis artem) *quæ maxima vulnera infligebat, & nunquam non inferentia mortem*. Vt sensus sit, *more suo iacet*, idest more lanceæ maxima vulnera inferentis. Quis autem hæc ferat? Quod si legatur *mole sua* non male se habere ait, *nomine molis indicata Gigantæi corporis magnitudine*. Ne scilicet aliquis crederet, ex aliena magnitudine, aliquid Gigantææ moli adiectum; aut demum dubitaret corpus illud Cyclopæum, temporis edacitate detritum, atque imminutum fuisse. Nec minus mirabilis est ratio quam adijcit. *Si quidem in sepulchro corpus iacet ad animæ discrimen: quæ licet antiquis existimaretur manere in sepulchro cum corpore, vel vagari diutius circa sepulchrum, nemo tamen antiquorum vsquam posuit animam iacere: quia cum sit incorporea substantia iacere nullo modo potest, nec habere situs vllius omnino positiones vllas. Quippe iacere, stare, sedere, positionesque reliquæ locales conuenire minime valent, animæ separatæ, sed corpori tantum. Quo circa de cadauere Pallantis, à quo separata sit anima, in cauea sepulchri condito, recte dicitur quod Pallas Euandri filius, MOLE SVA IACET HIC.*

Summi ergo Philosophi, & Critici sententia est, ideo adiectum carmini *Mole sua* iacere Pallantem, ne quis sciolus su-

spicari

ſpicari poſſet, in eadem cauea, corpus & animam eodem ſitu iacuiſſe.

At omnem fidem, & patientiam ſuperat Lucerna illa bis mille, & ſexcentos vndecim annos ardens, ad caput Gigantis poſita omnium lucernarum Regina, & miraculum. Nam reliquæ lucernæ puſillæ, ſemitariæ, ac lenoniæ, tam lupanariũ, quam ſepulchrorum cuſtodes, ad primum immiſſi aeris flabrum, æterno illo elychnio, atque oleo defectę, tenue, ac malignum lumen ſpargentes expirabant. Grandis iſta, & contumax, Gigante, Troianiſque temporibus digna, irrumpente aere, imo ſæuiente flatu, ventiſque ſtridentibus, obnixa, atque obluctans, ipſos Solis radios, ac lucida tela diei prouocare audet. Ac niſi lucis oſor inuidus, eam inhoneſto vulnere ſuffodiſſet, fortaſſe vſque ad incendia mundi viuidum lumen perduxiſſet. Lugete manes, & quantum eſt mortuorum, Lucerna illa, quæ vobis malas Orci tenebras inuidebat, inferno gutture igneam animam exhalauit. Heu nugatores mali, quid opus erat imum fundum pertundere? Scilicet ſubducendo diuino illo liquore, qui æterno igni alimentum ſufficiebat. Atqui duo ſaltem, interdum tria foramina in ſuperiore lucernarum parte erant, per quæ effundi oleum poterat, ipſa inuerſa lucerna. Hæc literis mandantur, hæc poſteritati propagantur, quaſi puerorum ſecula incidiſſent, aut nos cucurbitæ caput haberemus. Ex hac narratione diſcere omnes licet.

Itaque non multum nobis laborandum eſt in ijs refutandis quas ſupra perſtrinximus. Nam aliquæ ſunt poeticæ licentię commenta: vt ignis Troianus ab Ænea ſublatus: & quod ſatis ridere non poſſum, Lucerna Merlini apud Arioſtum, quod ſi verum eſt, cum tamen ille hoc perpetui ignis miraculum ſileat, credamus quæcũnque apud illum poetam legimus, tam omnium poſt Homerum ingenioſiſſimum quam fabularum Rhapſodum feliciſſimum. Expecto, vt etiam ex altero Merlino vate famigerabili, lucernam nobis obtrudat, ad cuius beatum fulgorem, præpinguis farinæ globuli, butyroque & caſeo ſubacti paſtilli concinnati ſint.

Reliquæ narrationes nihil ad lucernas ſepulchrales faciunt.

Vt lucerna Micerini Regis Ægyptij, quæ si tantum noctu, vt ait Herodotus incensa ardebat, non erat perpetua, & ideo noctu perpetuo ardere dicebatur, quod perpetuo alimentum ipsi subijceretur, vt Athenis in Prytaneo, & Delphis in Apollinis templo. Nam ignes in Mineruæ Britannicæ delubro, qui in saxeos globos vertebantur, aut naturæ miraculum fuit, aut dæmonis fraus: certe ignis ille non erat perpetuus, qui in saxum vertebatur. Fumus autem ex sepulchro Pionis apud Pausaniam, cur non terræ exhalatio, aut sulphurei latices, quales Aponi, & alibi miramur? Cardanus, si dolus abfuerit, naturali causæ adscribendum putat. Quid Licetus? *Nos multo verisimilius existimamus, eundem fumum prodijsse de Lucerna quadam admirabili, quæ multos per annos antea exardens, tunc qua data causa, extincta, fumum densiorem, vberioremque, vt solet in lucernarum extinctu exhalauerit per sepulchri rimas ad apertum aerem.* Ita fumus lucernæ extinctæ perpetuo durans, quotiens Pioni parentabatur, vt ait Pausanias, e sepulchro exiliebat. Paulo infra non à lucerna extincta, sed ardente emissum fumum credit. *At quæ ratio*, inquit, *aptior est absque dolo, si dicamus e Pionis tumulo fumum halare de lucerna subterranea in eo accensa? non quidem de fomite lucernæ, verum de materia tempore sacrificij aræ imposita, quam propinquæ lucernæ flamma resoluat in fumum?* Ita lucerna intra sepulchrum condita, victimarum carnem aræ impositam resoluebat in fumum, & prodigiosa circulatione, materia in ara posita lucernæ reconditæ fomitem præbebat, fumus autem victimæ in ara à lucerna crematæ, e sepulchro exiliebat. *Vel etiam*, subijcit, *materies illa flammam in lucerna detinens, tenuem ac exilem sui halitum emittat, qui spectetur tunc ab hominibus aciem visus acrius intendentibus, in actu sacrificij ad aræ partes?* Scilicet victimarum, quæ in ara adolebantur pingue omentum liquefactum in tumulum defluens, flammam in lucerna alens, ac detinens, halitum emittebat, qui cerni non poterat, nisi quis oculorum aciem acrius intendisset, fumo scilicet licet tenui oculos obcæcante. Et audet adijcere, *Id certe nemo iure poterit infitias ire.* Certe nemo iure poterit infitias ire, eius

mentem,

mentem, qui ista scribat, non crassa modo fuligine fumi, sed Cimeriis tenebris obnubilatam fuisse.

Eadem mentis caligo in Statij versibus illuminandis, & Vulcani lucerna.

Vulcano condicta domus quam subter eunti
Stagna sedent venis, oleoque madentia viuo.

Cuius poetæ, inquit Licetus, *versiculos, ob stagnorum, atque venarum metaphoram obscuriores, dilucidare operæ pretium duximus. Porro Vulcano ignium Deo antiquitus consecrata domus habuit loca subterranea, canalium, & cuniculorum instar excauata, in quibus assidue lampades ardebant: & cum lampades illæ siue lucernæ fortasse grandiores, eæque immotæ consisterent, ideo plenæ oleo metaphorice stagni cognomentum a poeta obtinuere. Quumque pensiles non essent, sed in terra veluti sedentes, proinde sedere, scitissime dictæ sunt. Et cum in terræ cuniculis factisque arte canalibus, qui venas animalium imitantur, consisterent, propterea in subterraneis venis, tanquam sedentes describuntur. Denique cum oleo asbestino, & incombustibili, diutissime flammam inextinguibilem continente replerentur, idcirco madere oleo viuo constituuntur.* Hæc si quis sanus refellere velit, oleum vivum, & operam perdet.

Ceterum quis veterum ignis aræ Ditis, apud Terentum perpetuum fuisse prodidit? Quod vbique terrarum exhalat, aut fumat, totum id Licetus in argumentum Lucernarum sepulchralium arripit. Quod subiecto alimento perpetuo ardere Scriptoribus dicitur, id æterni luminis in monumentis exēplum contendit. Nam ignem Vestæ, vigilemque illam custodem Romani Imperij flammam, *excubias Divum æternas*, ex eadem materia, non foculum, sed lucernam fuisse, nouæ Criticæ hæresis est. Omnes enim consentiunt, fuisse focum, siue foculum, ex carbonibus & lignis, quibus continuo subiectis nutriretur, ac reficeretur. Et foculus à Valerio Maximo appellatur, cum miraculum narrat Vestalis eius, quæ quum in custodia ignis de more excubaret, & sopore victa obdormisset, extincto igne, subtractis alimentis, metuens ne flagro à Pontifice Max. obiurgaretur, carbasum supra foculum iniecit,

cit, precata Deam, si sibi virginitas constaret, vt foculus reuiuisceret, quod repente factum est.

Præter quam quod Macrobius Sat. Lib. I. Cap. XII. tradit Virgines Vestales, prima die mensis Martij ignem novum Vestæ, aris accendere quotannis consueuisse, vt incipiente anno, cura denuo seruandi nouati ignis inciperet. Ouid. IV. Fast. *Igne cremat vitulos, quæ natu maxima Virgo est*. Pausanias item Corinth. *Progredientibus in Vestæ, simulachrum nullum occurrit, ara tamen, & in ea Vestæ sacrificium*. Statius II. Thebaid.

Peruigilemque focis ignem longæua Sacerdos
Nutriet, arcanum non inspectura pudorem.

Quæ loca Licetus ipse adduxit. Sicut & Arnobij Lib. IV. *Sedent in spectaculis publicis Sacerdotum omnium, Magistratuumque Collegia: necnon & castæ Virgines perpetui nutrices, & conseruatrices ignis*. Respondet primo potuisse ignem illum Vestalem esse annuum, vt erat Lucerna Mineruæ Athenis integrum annum ardens, absque vllo noui fomitis adiectu. Non ergo ille perpetuus, & similis illi qui in monumentorum Lucernis durabat inexstinctus. Addit Vestales, illo mense dedita opera, extinguere ignem solitas, hostiam Marti, aut Vestę victimam congruam litantes; Novum, atque inauditum sacrificii genus, noua victima, Ignis, & quidem extinctus in ara, in qua nihil aliud sacrificium fuit, quam ignis, & victima igne confecta, Novum holocaustum sine igne, ignis ipse confectus. Tertio comminiscitur, Vestales ignem custodire geminum consueuisse, alterum quotannis extinguendum, aptum Marti ac Vestæ sacrificium mactandum, & mense Martio renouandum: alterum æternum, & purum, quem Romani cum Dijs patrijs venerarentur: secus ignem quotannis extingui solitum, perperam æternum appellatum fuisse. Sed æternus pro perpetuo accipiebatur, quem scilicet nunquam deficere paterentur, subiectis perpetuo alimentis, vt apud Iudæos, & Græcos. Nam aliquando Vestalium culpa exstinctum diximus, neque ex igne vulgari refectum, sed vel Solis radiis, vel felicis ligni attritu renouatum Plutarchus docuit,

Demum, vt se deprehensum expediat, fatetur, Vestales præter Lucernæ flammulam semper ardentem, absque vlla fomitis noui adiectione, cõseruare ignem solitas in rogo ligneo, ad sacrificiorum victimas comburendas. Id probare nititur ex adducto Arnobij loco. *Et castæ Virgines perpetui nutrices, & conseruatrices ignis*. Nutrices perpetui, idest foculi, conseruatrices, idest alterius in lucerna remoti. Sed foculus non erat perpetuus: & Arnobius vnum tantum ignem intelligit, cuius illæ nutrices, & conseruatrices, ne extingueretur. Neque ex eiusdem Arnobij verbis idem colligi potest. *In penetralibus, scilicet in ara, & culignis, idest vasis fictilibus, Vestæ ignis perpetuo seruatis focos*. Nam Arnobius focos appellat, qui de Lucerna dici non potest, & Culigna, non est vas, sed testa fictilis, in qua Vestæ ignis ardens custodiebatur.

Idem intellexisse Liuium credit, quum ait. *Quid de æternis Vestæ ignibus loquar?* Quasi plures essent: sed eam esse Metonymiam etiam pueris notum, quum numerus plurium pro singulari ponitur. Nam quod Iuvenalem huc trahit,

Quanquam diruta seruat
Ignem Troianum, & Vestam colit Alba minorem.

Fugit eum ratio. Non enim Vesta minor est ignis vulgaris, qui assiduo fomite indigebat: sed quod diruta Alba, translaris Romam cum flamma peruigili sacris, cum prodigiorum monitu reuocata sacrificia essent, ignis ille Troianus veluti inglorius, & in honorus in deserta Vrbe remaneret, & minore religione coleretur.

Ac ne sit modus ineptiarum, quum Plutarchus tradat, in penetralibus Vestæ, duo reposita dolia fuisse, apertum alterum, atque inane: alterum plenum, & consignatum, vtrumque solis Virginum oculis permissum, credi vult Licetus, ex aperto, & vacuo erutum fuisse liquorem, in combustibiliter ardentem, in lampade Virginum custodiæ commissa. Præter quam quod, quomodo vacuum dolium esse poterat, ex quo oleum depromebatur: & si oleum in lucerna incombustibile erat, quid opus ex dolio novum depromere, & lucernæ nondum priore consumpto, affundere. In dolio autem clauso, &

ob-

obsignato eundem liquorem fuisse credit: ne vnquam Lucernæ alimentum deesset, neque oleum aliunde petendum, vt olim Virginibus fatuis accidit, ne scilicet lampas inextinguibilis extingueretur; *vt Lucerna*, inquit *Vestæ affinis valde fuerit Olybianæ lampadi. Quinimmo cum earum ampullarum altera humore aureo, altera liquore argenteo plena esset: argenteusque latex, aquæ nomine passim ab antiquis donetur, quum Numa Virginibus, ignis, & aquæ curam demandarit, per aquam nos liquorem, incombustibiliter ardere valentem in altero dolio clauso exponimus.* Licet non diffiteatur Plutarchum in Numa loqui de alia aqua, Virginibus sacrata, qua lustrarent, & aspergerent quotidie penetralia. Sed duplicem fuisse aquam, alteram scilicet lustralem, alteram clauso & obsignato dolio reconditam, nempe argenteum liquorem, ad præbendum lucernæ alimentum, quæ nullo alimento indigebat, cum illud prius asbestinum esset. Ista vix aliquis in puero ferat.

Ceterum ignem Vestæ lucernam fuisse non foculum duplici argumento confirmat. Quod Plut. in Camillo tradat, capta Vrbe à Gallis, Virgines Vestales, ignem cum sacris rapientes profugisse. *Quomodo enim*, inquit, *fugientes, igneam pyram comportare potuissent? quomodo non multam rogi fauillam, prunamque sacram hostibus reliquissent?* Sed cur non prunas, focique cinerem, & fauillam auferre potuerunt? Neque enim rogum, aut pyram in ara fuisse credendum est. Et licet Plut. addat, Albinum de plebe virum, qui plaustro coniugem, & liberos fugiens exportabat, vbi Virgines ferre gremio sacra Deum conspexisset, è vestigio vxorem, ac liberos cum rebus suis detraxisse, vt Virgines vehiculo imponeret: non tamen sequitur lucernam ab illis gestatam fuisse, quod ardentia ligna gremio ferre non potuerint: Atqui testo ferreo, eschara, & foculo, sine gremij noxa ferri potuerunt.

Verè in nummis veteribus imago Vestæ visitur cum lucerna, quæ scilicet symbolum peruigilis flammæ: neque tamen ignis ille excubitor lucerna fuit, cum in Faustinæ nummis visatur templum, cum ara, & foculo, & circumfusis Virginibus. Et in Lucillæ numismate spectetur Vesta lucernam quidem

præ-

præferens, ad cuius pedes arula, & ardens flamma.

Quod si Lucerna fuisset, & facilior, imo superuacua custodia ignis inextinguibilis, & cura subijciendi alimenta. Nam quod ait Licetus, in eo fuisse custodiam, & Romæ, & Athenis, ac Delphis apud Græcos, vt ab igne arcerent omnes externas iniurias, ventum, imbrem, brutorum, hostium, & sacrilegorum vim, eum ignem extinguere, & suffocare volentium: quum ignis ille in templo, & sub tecto arderet, satis tutus ab imbrium, & ventorum contumelia erat; aduersus autem sacrilegos, infirma muliebris custodia: vt seruare ignem nihil aliud fuerit, quam curam diu, noctuq; adhibere, ne subtractis alimentis fatalis flamma occideret, quod rebus Romanis ominosum semper habitum est.

Quæ cum ita sint facile apparet, omnes illas narrationes, aut falsas, aut vanitatis suspectas, nullum, aut minimum momentum habere ad fidem nouæ huic opinioni adstruendam. Ne quis vnam tantum, aut alteram à nobis impugnatam dicat, quod Aresio Licetus obiecit. Restat modo illud, quod refractarium, malique exempli videtur, tot viris fide dignis, & vt isti volunt, oculatis testibus, fidem abrogare. Verum ego paucos oculatos, multos nimis auritos fuisse credo. Nam præter vnum, & alterum, haud magnæ fidei, vt est Ruscellus, & Porta, nullus se vidisse, sed auditu accepisse tradit. Non Iacobonus, non Scardeonus, non Cælius, Alexander, Volateranus, non Leander, non Casalius, non Viues, qui tantum se vidisse elychnia ex asbesto tradit, & patrum memoria erutam ardentem lucernam, non se ista prodente. Non ipse Licetus id audet affirmare.

Verisimile igitur est, quod notauit Aresius, deceptos, & hallucinatos agricolas & fossores: cum præcipue lucernæ omnes, præter vnam, & alteram, immisso aere extinguerentur, vt spatium non fuerit accersendi viros graues, & doctos, qui grande illud miraculum viuentibus oculis vsurparent. Ego quidem ætate mea, quæ metæ proxima est, plurimasque lucernas, & hic, & in patria erui vidi, omnes lumine orbatas aspexi, nec aliquem repperi, quanquam diligentissima inue-

stigatione, & sermone, & literis explorauerim, qui se luminosos mortuales lychnos vidisse affirmaret, quum pene quotidie Orcini thesauri, ac Libitinæ reliquiæ effodiantur. Adeo cum seculo consenuere miracula, diuque cassi manes, hoc infernæ lucis solatio ætate nostra spoliati sunt.

Deceptos inquam apparet cementarios, ac fossores, & aut falsos, aut fallentes fuisse, quo rei inuentæ pretium miraculo augerent. Nam potuisse decipi, ex immisso Solis radio, aut ex scintilla, ferri ictu lapide excussa, nemo negauerit, aut ex vapore telluris ibi accenso, aut præstigijs spectatoribus illusum, ab eo, qui ardentem Lucernam inter rudera occultauerit.

Non est igitur mirum, si quotquot ista, aut crediderunt, aut ab aliis tradita retulerunt, tantopere æstuant, in causa rei portentosæ, ac modo indagando. Bonamicus enim tradit, non fuisse flammam, sed corpus pellucidum in tenebris mire coruscans: D. Augustinus vim dæmonum: Maiolus miraculum: Gutherius pulueres, & liquores, qui ab aere ingrediente flammam conciperent: Porta fuisse quidem ignem, & ideo durasse, ne daretur vacuum. Item, quod & Ruscellius credidit, exhalationes, iterum densatas, coactasque in liquorem, perpetua circulatione. Citesius fuisse ignem ex Amianto, & oleum Chymicum: Lazius aurum arte liquefactum, alimentum præbuisse: Libauius pulueres, & ramenta ex lapide Gagate. Sed frustra viri magni laboratis, atque ingenium torquetis. Illud nec factum est vnquam, nec fieri potuit. Quos licet, contradicendi studio, impugnet Licetus, solens argutatur. Existimat enim potuisse dari materiam, & ignem æquali temperamento, vt non nisi diutissime consumi potuerit post longa seculorum spatia. Itaut neque exhalaret materia, & fortissime resisteret igni, neque ignis materiam consumeret, sed ignem materia veluti compede contineret, ne ad supera conuexa euolaret. Sed quænam, & qualis ista materia esset ignorari, quia deperdita sit. Quæ quoniam, licet non tanti esset, Aresius refutauit, & explosit, nos interim inani labore supersedebimus.

Nam si id vnquam factum fuisset, aut mirabile hoc artificium

cium veteribus innotuisset, vsusque promiscui fuisset, quis credat, ex innumeris Græcis, ac Latinis Scriptoribus, ne vnum quidem fuisse, qui huius miraculi mentionem, vel in transcursu faceret, nec eius volam, ac vestigium apud quenquam extare? Sane, vt idem Aresius obseruat, Plutarchus rerum Romanarum diligentissimus inuestigator, lucernam illam in templo Ammonis, integrum annum arsisse, cum sequenti minus olei consumeretur, pro re valde admiranda commemorat, eiusque causam anxie perquirit. Quæ est ista, summe Vir, philosophia? Lucernæ Sepulchrales, ducentos, quingentos, duo annorum milia inestinctum lumen seruabant, tu quia Ammonia lampas, cum solis cursu perennat, miraculo adscribis? Addit Aresius Aristotelem, cum ignis, eiusque nutritionis crebram mentionem faciat, super re tanta, ne verbum quidem posuisse.

Quid Plinius, cuius vel in minimis naturæ partibus curiosa felicitas miraculo est, qui integrum caput de rerum inuentoribus conficit, quod est Libri sexti LVI. vbi inuenta quæque suis auctoribus, pene nimia, ac minuta diligentia assignat, hoc omnium maxime admirabile, & naturæ, captum supergressum, prætermisit? Ac ne quis dicat rem vulgaris, ac promiscui vsus omissam, ille fere nonnisi rerum communium, & notissimarum auctores exequitur. Quis emere, ac vendere instituerit, quis molere & panem conficere. Quis domos construere: imo quis forcipem, marculum, incudem, serram, asciam, perpendiculum, terebram, glutinum, tornum, clauem. Quis ignem è silice excutere, eundem seruare in ferula, & dicere prætermiserit, ignem in sepulchris præstare perpetuum, & vt sic dicam æternum? Quodque inuentorum non optimum videtur, quis vinum aqua miscere. Quis oleum commune, & trapetas, eodem exprimendo, eum, qui oleum mortuorum, æternæ lucis fomitem, opere Dijs ipsis inuidioso excogitauit, debita gloria maligne fraudauerit?

Cur D. Augustinus, cuius æuo nondum illud artificium intercidisse credibile est, illud dæmonum artibus adscribit? Cur Sacerdotes qui annui luminis durationem iactabant, regeri

ipsis posse ignorabant, in sepulchris tot seculorum miraculum?

Respondet Licetus, hoc artificium casu inuentum esse, sicut bombardæ, & vitri flexilis, ac ductilis, & postea deperditum. Hoc dicit solum, non probat. Quod si concedamus, nihil ad rem pertinet. Nam quod ait, perpetui luminis mentionem extare apud Strabonem, cuius verba sunt Lib. IX. *Templum Mineruæ, & vetusta Poliadis ædes, in qua semper ardens Lucerna*. Semper ardens, eodem modo quo ignis apud Hebræos, Græcos, & Romanos subiecto alimento, de quo supra satis dictum est. Non enim ait Strabo sine alimento durasse.

Addit Cassiodorum, qui iactat factas à se Mechanicas lucernas, in vsum monasteriorum, in quibus lumen non deficiebat, etsi flammis ardentibus iugiter torrerentur. Sed etsi mechanica vi ignis confici possit, qui & diu conseruetur, & aliquando etiam in aquis ardeat, vt illis proditum, qui de rerum naturæ arcanis scripserunt: eas tamen lucernas perpetuo ardere posse, nec Cassiodoro credimus, multo minus Tostato, ac Iacobo à Voragine, qui narrat à D. Isidoro, duas lucernas confectas, quarum altera ad caput, altera ad pedes mortui per ducentos annos arserint, nisi hoc Dei miraculum fuit. Et à nouitijs istis, nec magnæ fidei Scriptoribus, notum veteribus perpetui luminis artificium, arguere velle, est cum ratione desipere.

Nam si id artificium veteribus innotuisset, parandi ignis, qui perpetuo sine fomitis adiectione duraret, cur Hebræi, quum ignem perpetuo ardentem in altari ad sacrificia seruarent, si forte, vel custodis incuria, vel alio casu, ob alimenti defectum, extinctus esset, non ex igne prophano, sed flamma precibus à Cœlo impetrata, victimas adolebant? Quid opus ea custodia, quid ignis refectione? Nam quid per ignem perpetuum intelligi debeat manifestum est ex Leuitici Cap. VI. *Ignis autem in altari semper ardebit, quem nutriet Sacerdos, subijciens ligna mane, per singulos dies, & imposito holocausto desuper adipes adolebit pacificorum. Ignis est iste perpetuus, qui nunquam deficiet in altari*. En qualis ignis perpetuus, qualis

scilicet,

ſcilicet, Athenis, Delphis, & Romæ apud Veſtales, perpetuo ſcilicet nutritu, ac fomitis adiectione. Nam rationes quas Licetus adducit, cur Iudæi, etſi non ignorauerint modum conficiendi ignis perpetui ſine nutrimento, illum tamen propter metum Idololatriæ quia communis eſſet Ethnicis, non adhibuerint, eæ inquam rationes ſtipula leuiores ſunt, & dummodo aliquid obiectis reponat, rectum ſit, an ſecus, nihil penſi facit.

Sed ignota ars illa Iudæis fuerit, quid Romani, cur miſeras Veſtales Virgines nobiliſſimas, quum ſex tantum eſſent, ſingulis noctibus ſingulas, per vices vigilare cogebant, vt illæ Romani Imperij excubiæ, vigiles eſſent, quod ſi aliqua non ſatis ſomni inſidias cauiſſet, & interim, ignis expiraſſet, de tenella cute pœnam Pontifici dabat? Nam de commentitia lucerna ſatis ſupra diximus.

Præterea lex Mæuia. D. de Manum. Teſtam. hæc habet: *Mæuia decedens ſeruis ſuis Sacco, & Eutychiæ, & Irenæ ancillæ meæ, omnes ſub hac conditione liberi ſunto, vt monumento meo alternis menſibus lucernam accendant, & ſolemnia mortis peragant. Quæro, cum aſſidue monumento Mæuiæ, Saccus, & Eutychia, & Irene non adſint, an liberi eſſe poſſint?* Eadem ferme habentur Baſilicon XLVIII. C. III. Quod cum negare non poſſet Licetus, eo confugit vt dicat, fuiſſe quidem ab aliquibus hunc morem renouandi lucernas vſitatum, ſed alios nobiliores, & ditiores perpetuo lumine ſepulchra illuſtraſſe. Sed quid opus erat Orcina libertate, menſtruum ſeruorum officium redimere renouandi Lucernas in monumentis, ſi ars vulgata erat, qua lucerna mortualis perpetuo fulgore viuebat?

Sed quod caput eſt, hunc morem ſtatuendi lucernas in ſepulchris, non eſſe ita antiquum, vt iſti credunt perſuaſum habeo, nec niſi poſt multa ſecula, ſcilicet poſtquam cadauera cremari deſierunt, inuectum. Quod vt clarius intelligatur, paulo ſupra repetenda ſunt, quæ de ratione ſepulchrorum à viris doctiſſimis tradita ſunt. Duplex populorum, ac gentium, circa mortalitatis ſuprema mos, atque officium fuit:

Nam

Nam pars maior nationum, Ægyptij, Hebræi, Græci, ac reliquæ ferme gentes cadauera condebant, hoc est terræ mandabant, siue aggesta humo contumulabant. Soli Romani, mortuorum corpora cremabant (quanquam, & vetustissimos Gręcorum id fecisse ex Homero apparet) Romani inquam postquam rogi incendio cadauera confecerant, reliquias, hoc est cinerem, atque ossium fragmina è rogo lecta, in vrnam conijciebant, lapide supra tumulum erecto qui cippus dicebatur.

Quæ res indicare videtur, quandiu hic mos viguerit, nullum lucernis locum esse potuisse. Nullæ enim speluncæ subterraneæ, cryptæ, cauernæ, siue hypogæa fuere, qualia nostra sunt, & fuere monumenta earum gentium, quæ corpora condebant, non cremabant. Quam causam fuisse puto, quod nullus veterum scriptorum lucernarum sepulchralium meminerit. Nisi quod Dio in Domitiano, cum feralem ludum commemorat, quo ille conuiuas excepit, ait. *Ac primum omnium iuxta vnumquemque columnam collocat, (ϛήλην ταφροειδῆ, cippum sepulchralem) in qua nomen eius scriptum erat, pendebatque de ea Lychnuchus parvus, vt assolet iu monumentis.* Sed ille Lychnuchus non in monumento erat, verum de cippo pendebat.

Nullæ cryptæ, speluncæ, & concamerationes, sed vrnæ terra obrutæ, & ita nullus lucernis locus. Dicent lucernas intra ipsas vrnas collocatas fuisse. Sed quomodo vrnarum figuram ignorare possunt, cum tot hodie in oculos incurrant, & effodiantur quotidie? Scilicet Vrna, erat vas ferme fictile, oblongum, corpore rotundo, collo procero, angusto, ac fistulatim porrecto, adiectis hinc inde ansis. Ita intra os, collumque gracile inseri lucerna non potuit; & inclinata diuinum illum humorem effudisset. Sed fuerit os, gutturque latum, & quantævis lucernæ capax, situs ipse, & collocatio vrnarum, totum hoc commentum, de lucernis intra vrnam conditis, destruit. Quandoquidem satis constat, vrnas cinerum inuersas hoc est ore prono, & in terram inclinato (quæcunque causa illa fuerit, nam me hactenus latuit) fundo supino, atque sursum verso, collocatas fuisse. Hoc nos sæpe hic, & in patria

obser-

obſeruauimus, & plurimis alijs obſeruatum non dubito. Imò ferme vrnæ iſtæ tam denſe conſtipatæ ſunt, vt moueri loco, & effodi non poſſint, niſi aliquæ frangantur. Ergo neque intra vrnam, neque extra lucernis locus eſſe potuit. Et ideo quandiu corpora cremata hoc officium prælucendi mortuis veteribus incognitum.

Sed quoniam à viris fide dignis accepi, ſæpe cum vrnis etiam lucernas erutas, credibile eſt, pauperum ſepulchra, & miſeræ plebis polyandria congeſtas hoc modo, ſtipataſque vrnas habuiſſe, ceterum nobilium, & ditiorum monumenta ita cõſtructa, vt cellæ ſubterraneæ fuerint, & loculi collocandis vrnis, præcipuę in gentis, aut familiæ monumentis, atque ita etiam lucernis locum eſſe potuiſſe, neque tamen inde ſequitur eas perpetuo arſiſſe.

Ceterum quando nam cadauera cremari deſierint, & hypogæa, & conditoria Græcorum more inuenta ſint, & propterea frequentior lucernarum vſus, incertum eſt. Quanquam viri docti id ſub extrema Antoninorum tempora factum conijciant, quibus non repugnauerim. Cur autem is mos ſenſim abolitus ſit, ſi licet in tanta obſcuritate diuinare, mihi valde veriſimile videtur, non aliam cauſam fuiſſe, quam quod Chriſtiana religione inualeſcente mos ſepeliendi cadauera ab Hebræis ductus, pariter inualuerit, quos tradit Tacitus conſueuiſſe corpora condere, non cremare, idque ex inſtituto Ægyptiorum. Itaut paulatim, alterum morem cremandi expulerit: & ipſi etiam Ethnici id fecerint, vt apparet ex lucernis, Gentilitatis notas, imo fœda ac turpia argumenta præferentibus.

Nam Chriſtiani, quod ego ſciam, nunquam cadauera cremarunt. Scilicet fiducia Reſurrectionis. Apud Minutium Felicem in Octauio, Ethnicus contra Chriſtianos diſputans, & Reſurrectionem irridens, inter cetera ait. *Inde videlicet, & execrantur rogos, & damnant ignium ſepulturas: quaſi non omne corpus, etſi flammis ſubtrahatur, annis tamen, & ætatibus in terram reſoluatur: nec interſit, vtrum feræ diripiant, an maria conſumant, an humus contegat, an flamma ſubducat:*

quum

quum cadaueribus omnis sepultura, si sentiunt, pœna sit: si non sentiunt, ipsa conficiendi celeritate, medicina. Sed ante Minutium Tertullianus de Resurect. cum tangit Ethnicorum superstitionem, qui mortuis cibos deferebant. *At ego*, inquit, *magis ridebo vulgus, tunc quoque cum ipsos defunctos atrocissime exurit, quos postmodum gulosissime nutrit.* Quorum neutrum Christiani faciebant. Quæ satis indicant, etiam post Antoninos ab Ethnicis cremata cadauera, nam vterque scriptor eorum æuo inferior fuit.

Ex eadem Resurrectionis spe conditis cadaueribus vnguenta, & odores liberalissime impendebant, vt diutius integra seruarentur. Vt non falso Tertul. in Apolog. iactauerit. *Si Arabiæ quærantur, sciant Sabæi pluris, & carius merces suas Christianis sepeliendis profligari, quum Dijs fumigandis.* Hoc est plus odoramentorum à Christianis in illa paupertate prodigi consueuisse, quam ab Ethnicis. Scilicet Ethnici duobus digitulis paucas thuris glebulas Dijs numerabant: Christiani plena manu, & sinu casiam, & cinnama effundebant, sumptibusque funerum Arabias, & Sabæos exhauriebant.

Futuræ inquam Resurrectionis fiducia. Cum enim incertus esset, supremi Iudicis aduentus, ipsis Ecclesiæ incunabulis non longe abfore summum diem credebant, atque ita omnia faciebant, vt breui excitandas mortales exuvias à tabe præstarent immunes. Et ideo aiebat ille apud Minutium, Christianos, qui in totum vnguenta abdicauerant, ea solis funeribus reseruasse.

Me autem in hac sententia plane confirmat D. August. de Ciuit. Lib. I. Cap. XIII. vbi de officio circa suprema disputat, inter cetera, ait. *Ipse quoque Dominus die tertio resurrecturus, religiosæ mulieris bonum opus prædicat, prædicandumque commendat, quod vnguentum pretiosum super membra eius effuderit, atque hoc ad eum sepeliendum fecerit. Et laudabiliter commemorantur in Euangelio, qui corpus cum de Cruce acceptum diligenter, atque honorifice vngendum, sepeliendumque curarunt. Verum istæ auctoritates non hoc admonent, quod insit vllus cadaueribus sensus: sed ad Dei prouidentiam, cui placent*

etiam

etiam talia pietatis officia, corpora quoque mortuorum pertinere significant, propter fidem resurrectionis adstruendam.

Prudentius quoque hymno in exequijs defunctorum, cum Resurrectionis spem fecisset.

Nam quod requiescere corpus
Vacuum sine mente videmus
Spatium breue restat, vt alti
Repetat collegia sensus
Venient cito secula, cum iam
Socius calor ossa reuisat
Animatusque sanguine viuo
Habitacula pristina gestet.

Futurum enim, vt pigra cadauera, quæ tumulis putrefactas iacebant, priores animas reciperent, subijcit.

Hinc maxima cura sepulchris
Impenditur, hinc resolutos
Honor vltimus accipit artus
Et funeris ambitus ornat
Candore nitentia claro.
Prætendere lintea mos est
Aspersaque myrrha Sabæo
Corpus medicamine seruat.

Et infra.

Nos tecta fouebimus ossa
Violis, & fronde frequenti
Titulumque, & frigida saxa
Liquido spargemus odore.

Sed clarius in hymno S. S. Fructuosi, Augurij, & Eulogij qui viuicomburio Martyrium expleuerant.

Tum de corporibus sacris fauillæ
Et perfusa mero leguntur ossa
Quæ raptim sibi quisque vindicabat.
Fratrum, tantus amor domum referre
Sanctorum cinerum dicata dona
Aut gestare sinu fidele pignus,
Sed ne reliquias resuscitandas

Et mox cum Domino simul futuras
Discretis loca diuidant sepulchris
Cernuntur niueis stolis amicti
Mandant restitui, cauoque claudi
Mixtim marmore, puluerem sacrandum.

Vt scilicet facilius collecta in vnum fragmina, vitæ restitui posſent; quod non minus mirabile eſt, quam oſſa bibulamque fauillam, Ethnicorum more, mero perfuſas.

Sed vt à diuerticulo repetatur Oratio, ſublato more cadauera cremandi, & noua ſepeliendi ratione inducta, ſiue intra arcas lapideas, & cavum marmor, loculoſque ligneos, ſoliaque, & alueos corpora conderentur, ſiue in ſpecubus, cellis, & cryptis ſubterraneis collocarentur, locus fuit apponendi lucernas defunctis.

Quod pertinet ad arcas lapideas, & loculos clauſos, atque anguſtos, vix video, quomodo lucernæ exiguo tempore, ne dicam longiſſimo intra illas anguſtias excluſo aere, ardere potuerint. Quis enim neſcit omne lumen, ac flammam perſpiratione, & ventilatione aeris indigere, ſecus illico extingui. Obuium eſt experimentum. Candela, aut Lychnus ardens intra vas vitreum claudatur, ita obturatum, vt aer permeare non poſſit, illico expirabit, ipſoque alimento obruetur. Itaque vanitatis manifeſtus in Neſidea lucerna intra phialam ardente Io: Baptiſta Porta. Reſpondet Licetus id euenire, ſi materia facile diſſipetur in fumum, & exhalationem, quæ lumen obruat: ſecus in materia, quæ nullam, aut exiguam exhalationem fundat. Sed quænam eſt iſta materia, & cur tanti nominis philoſophus, tandiu nobis experimentnm inuidet? Addit, per latentes terræ meatus, aerem ſpiraſſe, & vrnas vndique poris peruias, ac perflabiles fuiſſe: item monumenta marmorea, rimis, & commiſſuris aditum aeri aperuiſſe.

Quod ad vrnas attinet, primum terræ aggeſtu obrutas diximus, & ſi in loco vacuo fuiſſent, tam denſa ac ſolida materia fuerunt, vt poſt tot ſecula, veluti æneæ, ipſo tinnitu videantur. Etiam monumenta marmorea, cum initio ſtatuerentur, bene compacta, & commiſſa fuiſſe, vt aer facile penetrare non

poſſet,

posset, credi par est. Decursu deinde temporum, atque annorum iniuria, tum caprifico discussa, at diffissa, tum demum ventis, ac tempestatibus peruia, cum lucernæ alimento præfocatæ, diluxissent.

Præter hæc omnia, ista luminis perpetuitas, aut ab oleo, aut ab elychnio fuit. Si ab oleo, cur pleræque lucernæ apertis sepulchris, & immisso aere illico extinguebantur? Non enim oleo, sed flammæ contrarius est aer, neque mitis, ac placida aura, sed flatus, ac ventus, quæ si absint, tandiu durat lumen, quandiu alimentum non deficit. Cur igitur Pallantea lucerna, non modo ab aere tuta fuit, sed flatu, pulucrisque iniectu inuictum lumen seruauit, nec nisi suffossa interire potuit? Ex quo sequeretur, diuersa olei incombustibilis genera fuisse, & aliud ab inimico aere mortem metuisse, aliud etiam ventorum minas contempsisse.

Quod ad elychnium pertinet, Licetus existimat, eo lucernas caruisse, leui admodum coniectura, quia nulla vnquam reperta fuerint. Quod accidere potuit, quia igne, aut ætate consumpta fuerint. Quanquam Viues à se non pauca visa testatus est. Quod si fuerit elychnium, putat ex amianto, aut lino asbesto confectum. Vtrumque expendamus. Non enim lucernas caruisse elychnio illud euincit, quod quamuis caphura, naphta, & id genus materia sine elychnio ardeant, præterquam quod consumpta materia, ignis extinguitur, intelligi non potest, quo pacto accendi, & extra lucernam ardere ignis potuerit, nisi aliquo filamento conceptus, quod esset olei vehiculum. Nisi quis dicat Lucernæ sepulchro abditum flammam cæco lumine torpuisse. Deinde ad quid exiguum illud foramen lucernarum omnium rostro adstitutum, nisi immitendæ papyro, & exerendo lumini?

Quod vero elychnium illud ex amianto, & lino asbesto fuerit, difficultate non caret. Nam si elychnium incombustibile fuit, nihil opus oleo futurum: semel enim concepta flamma, cum filamentum extingui non posset, perpetuo arsisset. Sed næ isti lini asbesti naturam parum intelligere videntur. Quod inde appellatum, quod igne confici, & consumi non

possit. Nam licet asbestum inextinctum significet, & asbestinum, inextinguibile, impropria tamen locutio est: Alioquin linum hoc semel concepto igne perpetuo arsisset, cum ignis extingui non posset. Sed asbestum, est quod igne confici, ac destrui non potest, & translate, mori, & extingui, vt ea vox ad linum, & non ad ignem referatur. Aliud enim est ignem, aliud linum igni extingui, idest consumi non posse.

Hinc alias eorum opinionem reiecimus, qui crediderunt, Romanos, cum cadauera cremarentur, ad separandos corporis cineres à fauilla rogi, huiusmodi lintea asbestina adhibuisse. Refutauimus inquam auctoritate Plinij, qui Lib. XIV. Cap. I. ait hoc à solis Regibus factum, ob pretium & raritatem eiusdem lini. *Regum inde*, inquit, *funebres tunicæ, corporis fauillam ab reliquo separant cinere*. Quod si ignis, tunicis illis conceptus, inextinguibilis fuisset, tunicæ æternum arsissent, neque vltra rogi incendio opus. Satis enim fuisset intra linteum perpetuo ardens corpora conieciſſe.

Recte igitur Plinius Græcam vocem asbestum ita reddidit. *Inuentum est etiam iam, quod ignibus non absumeretur*: hoc est quod ignis non conficeret, & extingueret. Subijcit, *Viuum id vocant* (cui ignis mortem inferre non potest) *ardentesque in focis conuiuiorum, ex eo vidimus mappas, sordibus exustis splendescentes igni magis, quam possent, aquis*. Ergo ardebat hoc linum. Ita verò, sed quandiu igni pabulum suppetebat, oleum, ius, pingue, atque huiusmodi alimentum, quod sordium nomine Plinius complexus est, ignisque tandiu durabat, quandiu conficiebantur sordes, illudque oleosum, ac iurulentum flamma depascebat, atque ita exustis maculis, intacto linteo, candidiores, siue splendidiores mappæ nitebant, quam si lymphis elotæ fuissent.

Illud ergo miraculo erat, quod si ex lino communi lintea fuissent, ea cum sordibus ignis absumpsisset: nouo hoc inuento, cum sordes lambens flamma emaculasset, viuente lino, ignis moriebatur. Ex quo apparet, etiam illas Regum tunicas funebres in rogo arsisse, quandiu stillantis corporis tabes, ac sanies igni alimoniam suppeditabat, indomita lini natura,

ea deficiente, & ignem defeciſſe. Si ignis exſtingui non potuiſſet, vt vox ipſa notare videtur, quomodo mappæ illæ texi, atque impune tractari potuiſſent, & ad vſum reuocari?

Videtur tamen Plinius indicare linum illud perpetuo arſiſſe, cum infra ait. *Naſcitur in deſertis aduſtiſque Sole Indiæ: vbi non cadunt imbres, inter diras ſerpentes, aſſueſcitque viuere ardendo: rarum inuentu, difficile textu propter breuitatem.* Quid eſt enim *aſſueſcit viuere ardendo*? Si enim vixiſſet ardendo, & ab incendio, ſicut Bacchus à matris rogo, cunabula ſortitum eſſet, quomodo legi, atque euelli, quomodo in fila deduci, texi, & reliquis vſibus aptari potuiſſet? Sed magni Scriptoris acumen in eo eſt, quod cum in Indiæ deſertis Sole aduſtis naſcatur, vbi nunquam cadunt imbres, linum illud olim inter flammas victurum, aſſueſcere in illis ſolitudinum incendijs viuere ardendo, hoc eſt ignem pati, & ardore, quo ibi cuncta conflagrant, non confici, ſiue non mori: hoc enim vox *Viuere* ſignificat: & ideo Asbeſtum dictum, quod igne extingui, ſiue conſumi non poſſit: non autem, quod ignis ipſi adhærens, eſſet inextinctus, quæ vox cadit in linum, nequaquam in ignem.

Ex his igitur, falli eos manifeſto apparet, qui ideo elychnium asbeſtinum fuiſſe crediderunt, quod ſemel concepta flamma nunquam extingueretur. Nam ſi ita ſine oleo arſiſſet, adhuc lucernæ illæ mortuorum viuerent. Tandiu igitur flamma durabat, quandiu alimentum, vt vis tota ab oleo fuerit, non ab elychnio, aut ab vtroque, niſi vtrumque, horum ſententia fuit immortale. Saltem ſi asbeſtina fuiſſent elychnia, in omnibus, aut plurimis reperta fuiſſent, flammis illibata, quod præter Ludouicum Viuem, nemo vidit, aut prodidit. Quod de asbeſto, idem de Amianto dicendum, qui vt ait Plinius *lapis eſt; alumini ſimilis, nihilque igni deperdit*, ideſt & ipſe asbeſtos eſt. Quanquam Plutarchus ait ætate ſua, hanc lapidis virtutem euanuiſſe. Ex his etiam ſuſpecta Pauſaniæ narratio de lucerna annum ardente, ob funiculum Carpaſium. Tota igitur vis in oleo æterno, quod an fieri humana arte potuerit, cum iſtis Philoſophis non diſputo: ſed nunquam factum,

ctum, satis aperte hactenus comprobatum credo. Itaque finem faciam, si antequam extremæ fatalis lychni reliquiæ dissflantur, vnum adiecero, cur istæ lucernæ, non diu arsuræ, illis sepulchrorum oculi, breui claudendi, mortuis apponerentur.

Licetus duas affert causas. Alteram moralem, siue Politicam, vt ipse appellat. Nempe in signum nobilitatis: quod nonnisi è Nobilium sepulchris huiusmi lucernæ eruantur. Sed quis hoc affirmare ausit? Nam si vulgaris erat illa perpetui luminis conficiendi ratio, qua lege, aut more, soli Nobiles lumen illud sibi vendicarunt, & miseros plebeios his sacris arcuerunt? Si ob rei pretium, saltem de plebe diuites, hoc, ceteris funerum sumptibus adderent. Quod vero addit, Vestalibus, cum viuæ defoderentur, ideo appositam lucernam ardentem, quod essent nobilissimæ, etiam hoc præter rationem est. Nam fortasse (causa enim in occulto est) cum etiam cibi ijsdem apponerentur, vt ait Plutarchus, ad illas nouissimas epulas, lumine opus fuit: siue vt pœnam crudelissimam oculis vsurparent, & morti suæ interessent: aut demum viuentibus & mortuis eadem lucerna, ferali officio famularetur. Quidquid sit, quale hoc nobilitatis signum occultum, & latens? Signa sunt exteriores notæ, & rei occultæ indicia. Quomodo autem abdita monumento lucerna, poterat defuncti nobilitatem testari? Non minus latens signum, quam circumsectio Iudæorum. Numquid aperienda fuere sepulchra, ac Manes inquietandi, rimandæ mortuorum nobilitati, vt inspici posset, vtrum lucernæ nobilium imagines fumosiores redderent, an terræ filij hoc honore spoliati, tumuli noctem durius ferrent? Satis ex ipsa Inscriptione, & mortis carmine, gentisque titulo nobilitas apparebat.

Alteram huius instituti causam Physicam melius omisisset. Quod quum Ethnici superstitiosi crederent, defunctorum animas, vmbras, simulachra, in sepulchro cum cadaueribus versari, ideo ardentes perpetuo lucernas ibidem positas, ne misellæ animulæ, frigidulæ, nudulæ, iacerent in tenebris, quas tantopere etiam viui infantes perhorrescunt. O rem iucundam!

dam! Quis autem ſenſus animabus, vbi oculi, aures, vnde metus tenebrarum? Dulces næniæ, & lugentium puerorum oblectamina.

Iacobonus in appendice ad Fonteium exiſtimat id factum in ſignum immortalitatis, item grati animi aduerſus Manes. Foxius Liceto præiuit, ſcilicet morem inde ortum, vt oſtenderent animas eandem ſedem incolere. Ne igitur anima, quum exuvias ſuas oſculari vellet, aberraret, & vnam partem pro altera ſuauiaretur, teſte lucerna, micante, ac lucida opus fuit, ne cum vetus hoſpitium reuiſere cuperet, poſtico ingrederetur.

Mihi Iacoboni opinio, donec meliora ſuccurrant, non ita abſurda videtur, in ſignum animæ immortalis, ſi tamen hoc Ethnici homines credebant. De Chriſtianis non dubitauerim, etiamſi lumen non eſſet perpetuum, ſymbolum quoddam & imaginem lucis illius, quam vita functis rite, ſolemni carmine adprecamur. *Et lux perpetua luceat eis*. Siue in honorem defuncti, & ideo aiebat Auguſtus, Maſgabæ tumulum facibus honoratum. Fuerit igitur apud Ethnicos genus expiationis, cuius ex Athenæo mentionem ſupra fecimus, cum cerei ad tumulos accenderentur menſe Februario. Apud Chriſtianos, etiam extra tumulum, ſolemnis ritus, ac pietatis officium, æternæ, beatæ lucis argumentum.

Et hæc de veterum Lucernis nimis fortaſſe multa. Itaque manum de tabula, ne vos, Auditores optimi, tot olfeciſse Lucernas, tetramque fuliginem bibiſſe tædeat, ac pigeat; & hæc noſtra, olere Lucernam, & lecythum aliquis nobis obijciat.

FINIS.

IN ANALECTIS

DE RE VESTIARIA

Rerum & Verborum Index locupletissimus.

E

Ana-

Ad

FINIS.

DISSERTATIONIS
DE LVCERNIS SEPVLCHRALIBVS
Rerum & Verborum Index locupletissimus.

Ignis

Pue-

FINIS.

